

Türk'ün Zaferler Ayı
Ağustos

Türk'ün Zaferler Ayı: Ağustos

Türkiye Kamu-Sen Yayınevi
Kültür - Tarih | 1

Editör
Prof. Dr. Erkan GÖKSU

Kapak Tasarımı & Mizanpaj
Baran Cem KARAKUŞ

I. Baskı
Ankara, 2026

ISBN

ISBN: 978-625-91685-0-0

9 786259 168500

Türkiye Kamu-Sen Yayınevi
Erzurum Mah. Talatpaşa Bulv. No:160 Kat:2
06420 Çankaya/ANKARA

www.kamusen.org.tr
yayin@kamusen.org.tr
instagram: turkiyekamusen_
x: Kamu_Sen

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 83988

Baskı ve Cilt
Girişim Ajans Matbaa
Zübeyde Hanım Mh. Samanyolu Cd. No:35
İskitler / ANKARA
0 (312) 384 2223

Matbaa Sertifika No
47852

“Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır.
O satıh bütün vatandır.
Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla
ıslanmadıkça terk olunamaz.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

İçindekiler

Avusturya

ovenya

Macaristan

Moldova

Romanya

Hırvatistan

Bosna
Hersek

Sı

Kosova

Kuzey
Makedonya

Bulgaristan

Karade

Yunanistan

Türk

Akdeniz

10
Görüş

Takdim _____	I
Önsöz _____	IV
1. Ani'nin Fethi _____	1
2. Malazgirt Zaferi _____	30
3. Merzifon Zaferi _____	64
4. Yassıçemen Savaşı _____	96
5. Otlukbeli Zaferi _____	128
6. Çaldıran Savaşı _____	164
7. Mercidabık Zaferi _____	192
8. Belgrat'ın Fethi _____	250
9. Mohaç Zaferi _____	282
10. Kıbrıs'ın Fethi _____	318
11. Anafartalar Cephesi _____	338
12. Sakarya Meydan Muharebesi _____	351
13. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi _____	382

niz

Gürcistan

Azerbaycan

Haza
Deniz

kiye

Suriye

Takdim

MEÇHUL ASKER

Takdim

Hunlardan Göktürklerle, Karahanlılardan Gaznelilere, Büyük Selçuklulardan Anadolu Selçuklularına, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan tarihî havzada Türk milleti, daima devletiyle var olmuş, bu köklü devlet geleneği, milletimizi ortak bir ülkü etrafında birleştirerek vatan şuurunun temelini oluşturmuştur.

Sultan Alp Arslan'ın Ani ile girdiği yurt, Malazgirt'te hedefine ulaşmış, Anadolu'yu yalnızca fethedilen bir coğrafya değil, Türk milletinin ebedî yurdu ve medeniyetinin taşıyıcısı hâline getirmiş, bin yıldır yaşadığımız bu topraklar, aynı ülkü etrafında kenetlenen Türk çocuklarına vatan olmuştur.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “Bağımsızlık benim karakterimdir.” sözüyle ifadesini bulan bağımsızlık ruhu, Türk milletinin asırlardır taşıdığı karakterinin en güçlü tezahürüdür. Malazgirt'te filizlenen istiklâl ateşi, asırlar boyunca nice zaferlerle güçlenmiş, Kocatepe'de küllerinden doğan bu ruh, 30 Ağustos'ta Dumlupınar sırtlarından düşmanı söküp atarak millî mücadeleyi zafere ulaştırmıştır.

Böylece Türk milletinin bağımsızlık ülküsü, Türkiye Cumhuriyeti ile ebedî bir devlet çatısı altında taçlanmış, tarihî sürekliliğimizin ve millî varlığımızın en sağlam teminatı olmuştur.

İşte bu büyük tarihî yürüyüşün sendikal alandaki temsilcilerinden biri olmanın sorumluluğunu taşıyan Türkiye Kamu-Sen, millî hafızamızda müstesna bir yere sahip olan Ağustos ayı zaferlerini, ülkemizde bir ilke imza atarak tek bir eser altında toplamıştır. Elinizde bulunan bu çalışma, yalnızca savaşların kronolojik bir anlatımı değil, Türk milletinin bağımsızlık iradesinin, devlet kurma kudretinin ve vatan sevgisinin tarih boyunca nasıl şekillendiğini ortaya koyan kapsamlı bir hafıza çalışmasıdır.

Bu kıymetli eserin hazırlanmasında emeği geçen Türk Dünyası Akademisi Başkanımız Prof. Dr. Erkan Göksu hocamıza, bir birinden değerli akademisyenlerimize ve Türkiye Kamu-Sen AR-GE Merkezi'mize en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. Bilgi, emek ve fedakârlıkla ortaya konulan bu eser, yalnızca bugünün okuyucularına değil, yarının nesillerine de tarih şuru kazandıracak önemli bir başvuru kaynağı olacaktır. Her fırsatta ifade ettiğim gibi Türkiye Kamu-Sen,

sendikacılık anlayışında ezberleri bozmuş öncü bir teşkilattır. Kamu görevlilerinin hak ve hukukunu kararlılıkla savunurken, aynı zamanda devletimizin, milletimizin ve Türk dünyasının temel meseleleriyle dertlenmeyi görev bilmiş, fikrî üretimi ve akademik çalışmaları sendikal mücadelesinin ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir. **Çünkü inanıyoruz ki Türk çocuğu, atasını tanıdıkça, tarihini öğrendikçe ve medeniyet mirasını kavradıkça daha güçlü, daha özgüvenli ve geleceğe daha sağlam adımlarla yürüyen bir nesil olacaktır.**

Bu inançla hazırladığımız “**Türk’ün Zaferler Ayı: Ağustos**” adlı eserimizi, Hunlardan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan büyük devlet yürüyüşünde, Ağustos’un kavurucu sıcaklarında kılıcıyla Türk milletine özgürlüğünü, bağımsızlığını ve vatan sevgisini yeniden hatırlatan bütün kahramanlarımıza ithaf ediyoruz.

Malazgirt’ten Otlukbeli’ne, Mercidâbıktan Mohaç’a, Anafartalar’dan, Sakarya’dan Büyük Taarruz’a kadar milletimizin kaderini değiştiren her zafer, bugün üzerinde özgürce yaşadığımız vatanın ve ebediyen yaşatacağımız devletimizin temel taşlarından biridir. Çünkü zafer,

Türk milletinin ruhunda vardır. O ruh, çağlar boyunca kurduğumuz devletlerde, yetiştirdiğimiz büyük devlet adamlarında, kahramanlarımızda ve milletimizin sarsılmaz iradesinde yaşamaya devam etmektedir. Türkiye Kamu-Sen’de bu şerefli mirası yaşatmayı, gelecek nesillere aktarmayı ve sendikacılık anlayışını bu tarihî sorumluluk bilinciyle sürdürmeyi kararlılıkla sürdürecektir.

Bu vesileyle, milletimizin istiklâli, devletimizin bekası ve vatanımızın bölünmez bütünlüğü uğruna canlarını feda eden aziz şehitlerimizi rahmet, minnet ve şükranla yâd ediyor, kahraman gazilerimize sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. **Türk’ün Zaferler Ayı: Ağustos** adlı eserimizin, tarih şuurunun güçlenmesine, millî hafızamızın diri tutulmasına ve gelecek nesillerin ecdadını daha yakından tanımasına mütevazı da olsa bir katkı sunmasını temenni ediyorum.

Önder KAHVECİ
Türkiye Kamu-Sen
Genel Başkanı

Önsöz

*“Ağustos başkaları için yazın
en sıcak ayı olsa da
Türkler için zaferler ayıdır”*

Türkler tarih boyunca sayısız savaş, göç, devlet ve medeniyet tecrübesi yaşamıştır. Hunlardan Göktürklerle, Karahanlılardan Gaznelilere, Büyük Selçuklulardan Türkiye Selçuklularına, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar uzanan bu büyük tarih zincirinde devletler, hanedanlar ve sınırlar değişmiş, fakat Türk milletinin bağımsız yaşama, devlet kurma ve devletli var olma iradesi hiçbir zaman değişmemiştir. Tarihin farklı dönemlerinde farklı adlarla kurulan bütün bu devletler, aynı tarihî yürüyüşün, aynı siyasî geleneğin ve aynı medeniyet tasavvurunun birbirini takip eden halkaları olmuştur.

Bu uzun tarihi yolculuk boyunca Türkler, Asya bozkırlarından Anadolu’ya, Orta Doğu’dan Balkanlar’a kadar uzanan geniş coğrafyalarda sayısız savaş, fetih ve meydan muharebesi gerçekleştirmiştir. Bunların bir kısmı yalnızca yaşandıkları dönemin siyasî dengelerini değiştirirken, bazıları ise yalnızca Türk tarihinin değil, dünya tarihinin de akışını değiştiren dönüm noktaları hâline gelmiştir. Türk milletinin geleceğine yön veren bu büyük zaferlerin önemli bir bölümünün

Ağustos ayı içerisinde kazanılmış olması ise dikkat çekici bir tarihi vakiyadır. Bu bakımdan Ağustos ayı, birçok millet için yaz mevsiminin en sıcak günlerini ifade etse de Türk milleti için bundan çok daha derin bir anlam taşımaktadır. Ağustos, Türk tarihî hafızasında haklı olarak “Zaferler Ayı” olarak yer edinmiştir.

Şüphesiz bu durumun askeri ve coğrafi sebepleri de vardır. İlkbaharda başlayan sefer hazırlıkları, orduların toplanması, iase ve lojistik düzenlemelerinin tamamlanması, nehirlerin geçit vermesi ve iklim şartlarının büyük orduların hareketine elverişli hâle gelmesi, tarih boyunca birçok büyük seferin yaz aylarında gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Buna rağmen, yaklaşık bin yıllık bir zaman dilimi içerisinde Türk tarihinin kaderini değiştiren bu kadar çok sayıda büyük zaferin aynı ay içerisinde toplanmış olması, dünya tarihinde benzerine pek rastlanmayan bir durumdur. Bu sebeple Ağustos ayı, Türk milleti için yalnızca takvimdeki bir zaman dilimini değil, fetih, vatan, bağımsızlık ve devlet fikrinin ortak bir sembolünü ifade etmektedir.

Bu zaferlerden ilki, Selçuklu Sultanı Alp Arslan’a Ebu’l-Feth, yani “Fetihlerin Babası” unvanını kazandıran Anı’nın Fethi’dir (16 Ağustos 1064). XI. yüzyıl Anadolu’sunun en korunaklı, en zengin ve en önemli şehirlerinden biri olan Anı’nın fethiyle Bizans’ın doğudaki en güçlü savunma

merkezlerinden biri Selçuklu hâkimiyetine geçmiş, böylece Anadolu'nun fethi yolunda ilk büyük adım atılmıştır. Nitekim bundan yedi yıl sonra meydana gelen Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071), Ani'de elde edilen stratejik üstünlüğün üzerine inşa edilmiş, Anadolu'nun kapıları Türklere kesin olarak açılmış ve bu toprakların yeni bir Türk yurdu hâline gelme süreci geri dönülmez biçimde başlamıştır.

Ancak bir yurdu fethetmek kadar onu koruyabilmek de tarihî bir başarıdır. Malazgirt'ten sonra Anadolu'da kurulan Türk devletleri ve beylikleri, özellikle de Türkiye Selçukluları, bir yandan Bizans'a, diğer yandan Haçlılara ve Anadolu üzerindeki diğer siyasî güçlere karşı verdikleri uzun mücadelelerle bu yeni vatanı kalıcı hâle getirmişlerdir.

Büyük fedakârlıklar, sayısız mücadele ve nice şehitler pahasına kazanılan bu savaşlar, Anadolu'nun artık Türk yurdu olduğunun en açık göstergesi olmuştur. Bu mücadelelerin en önemlilerinden biri olan Merzifon Zaferi de yine Ağustos ayında kazanılmıştır (5 Ağustos 1101). 1101 Haçlı Seferi sırasında gerçekleşen Merzifon Muharebesi, Birinci Haçlı Seferi'nin ardından Anadolu'yu yeniden ele geçirmek isteyen Haçlılara karşı Sultan I. Kılıç Arslan'ın kazandığı en büyük zaferlerden biridir. Bu zafer yalnızca büyük bir Haçlı ordusunun imhasını sağlamakla kalmamış, Anadolu'nun kısa süre içerisinde yeniden kaybedileceği yönündeki

bütün ümitleri de ortadan kaldırmıştır. Böylece Ani'de başlayan ve Malazgirt'te güçlenen Türk hâkimiyeti, Merzifon'da sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.

Ağustos ayında meydana gelen ve Anadolu Türklüğünün kaderini belirleyen diğer bir önemli zafer ise Yassıçemen Muharebesi'dir (10 Ağustos 1230). Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ile Hârezmşah Sultanı Celâleddin Mengüberti arasında gerçekleşen bu savaş, Türkiye Selçuklularını Anadolu'nun en güçlü devleti hâline getirirken, yaklaşmakta olan Moğol istilası öncesinde Yakın Doğu'nun siyasî dengelerini de yeniden şekillendirmiştir.

Yassıçemen, iki büyük Türk hükümdarını karşı karşıya getirmesi bakımından hüznün verici bir hadisedir. Bununla birlikte Türk tarihinde, devlet ve hâkimiyet anlayışı ile dönemin siyasî ve askerî şartlarının zorunlu kıldığı benzer mücadelelerin başka örnekleri de vardır.

Türk'ün Türk'le savaşı olarak nitelendirilebilecek bu muharebeler arasında, yine Ağustos ayında gerçekleşen Otlukbeli (11 Ağustos 1473), Çaldıran (23 Ağustos 1514) ve Mercidâbık (24 Ağustos 1516) savaşları ayrı bir önem taşımaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı kazandığı Otlukbeli Zaferi, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki siyasî üstünlüğünü kesinleştirmiştir. Ardından Yavuz Sultan Selim'in

Safevî hükümdarı Şah İsmail'e karşı kazandığı Çaldıran Zaferi, Anadolu'nun doğu sınırlarını güvence altına almış, bir yıl sonra Memlûk Sultanı Kansu Gavri karşısında elde edilen Mercidâbık Zaferi ise Suriye'nin kapılarını Osmanlılara açarak Mısır'ın fetihine giden yolu hazırlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti, Anadolu'daki hâkimiyetini sağlamlaştırırken aynı zamanda İslam dünyasının siyasi liderliğine uzanan büyük yürüyüşünü de başlatmıştır.

Doğuda sağlanan bu güvenlik ve siyasi istikrar, Osmanlıların dikkatini yeniden batıya çevirmesine imkân vermiştir. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman, vaktiyle Fatih Sultan Mehmed tarafından kuşatılmasına rağmen fethedilemeyen Belgrat'ı ele geçirek (29 Ağustos 1521) Orta Avrupa'nın kapılarını Osmanlılara açmış, beş yıl sonra Mohaç Meydan Muharebesi'nde (29 Ağustos 1526) Macar Krallığı'nı tarih sahnesinden silerek Türk hâkimiyetini Orta Avrupa'nın içlerine kadar taşımıştır.

Kanûnî'nin oğlu II. Selim döneminde gerçekleştirilen Kıbrıs'ın Fethi (1570), Doğu Akdeniz'deki Türk hâkimiyetini tamamlamış, Osmanlı Devleti'ni yalnızca karaların değil, denizlerin de en güçlü devletlerinden biri hâline getirmiştir. Mohaç'ta zirveye ulaşan Osmanlı kudretinden yaklaşık dört asır sonra, bu defa Anadolu'nun kendisi büyük bir varlık-yokluk mücadelesinin sahnesi olmuştur. Çanakkale'de,

Anafartalar'da milletin sinesinde yanan birlik ateşinin ruhu Kurtuluş Mücadelesine ilham olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan işgaller, Türk milletini tarihinin en ağır imtihanlarından biriyle karşı karşıya bırakmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle, "Felaketin coşkun bir nehir gibi üzerimize aktığı" bu kara günlerde kazanılan en büyük başarılar da yine Ağustos ayına rastlamaktadır. Bunlardan ilki, "Hattı müdafaa yoktur, satıh müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır." anlayışıyla verilen destansı direnişin ardından kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921), diğeri ise işgal ordularını Anadolu'dan tamamen çıkaran Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'dir (26-30 Ağustos 1922). Bu zaferler, yalnızca Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırmamış, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun da önünü açmıştır.

Dikkatle bakıldığında görülecektir ki, bu zaferlerin her biri kendisinden önce kazanılan bir başarının üzerine inşa edilmiş, kendisinden sonra yaşanacak tarihi gelişmelerin de zeminini hazırlamıştır. Diğer bir ifadeyle her zafer bir öncekinin mirası, bir sonrakinin müjdecisidir. Bu bakımdan Türk tarihinin Ağustos zaferleri, bin yıllık bir yürüyüşün birbirini tamamlayan halkaları olarak değerlendirilmelidir. Ani, Malazgirt'in önünü açmış, Malazgirt Anadolu'nun Türk yurdu

olmasını sağlamış, Merzifon bu yurdu Haçlılara karşı korumuş, Yassıçemen Anadolu'daki Türk siyasi üstünlüğünü pekiştirmiş, Otlukbeli, Çaldıran ve Mercidabık Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki birliğini ve doğu güvenliğini sağlamlaştırarak cihan devleti olma sürecini hızlandırmış, Belgrat ve Mohaç Avrupa'nın kapılarını Türklere açmış, Sakarya ve Büyük Taarruz ise bin yıllık vatanın gerçek sahiplerini bir kez daha bütün dünyaya ilan etmiştir. Kısacası Anı'de başlayan yürüyüş, Malazgirt'te vatana, Merzifon'da yurt müdafaasına, Yassıçemen, Otlukbeli, Çaldıran ve Mercidabık'ta düzen ve istikrara, Mohaç'ta cihan devletine, Sakarya'da istiklâle, Büyük Taarruz'da devlet-i ebed müddete dönüşmüştür.

Bu eser, yaklaşık bin yıllık Türk tarihinin Ağustos ayında kazanılmış büyük zaferlerini, birbirleriyle olan tarihî ilişkileri içerisinde ele almaktadır. Burada anlatılan her savaş, yalnızca belirli bir cephede kazanılmış askerî bir başarı değil, Türk milletinin vatan kurma, vatanını koruma, devletini yaşatma ve bağımsızlığından asla vazgeçmeme iradesinin tarih sahnesindeki tezahürüdür. Bu sebeple Ağustos ayı, Türk milleti için yalnızca yaz mevsiminin en sıcak günlerinin yaşandığı bir ay değil, tarihî hafızanın, millî gururun ve ortak kader şuurunun en güçlü şekilde hissedildiği Türk'ün Zaferler Aydır.

Bu vesileyle, Türk Dünyası Akademisi ve Türkiye Kamu-Sen Yayınevi fikrinin hayata geçirilmesine öncülük eden, yoğun çalışma temposuna rağmen kitabın yayına hazırlanma süreciyle yakından ilgilenerek kıymetli katkılarını esirgemeyen Teşkilatlardan Sorumlu Genel Başkan Yardımcımız Sayın Yücel Kazancıoğlu'na şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, destekleriyle çalışmalarımıza güç veren Türkiye Kamu-Sen Genel Başkanımız Sayın Önder Kahveci'ye, Türk Dünyası Akademisi çatısı altında bu eserin hazırlanmasında büyük emek, gayret ve özveri gösteren Baran Cem Karakuş ve bölüm yazarımız, Prof. Dr. İsmet Türkmen, Prof. Dr. Nasrullah Uzman, Dr. Öğretim Üyesi Kemal Taşcı, Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Korkmaz, Dr. Öğretim Üyesi Fatih Bostancı ve istikbal vaat eden genç tarihçi Murat Pehlivanoğlu'na teşekkür ediyorum.

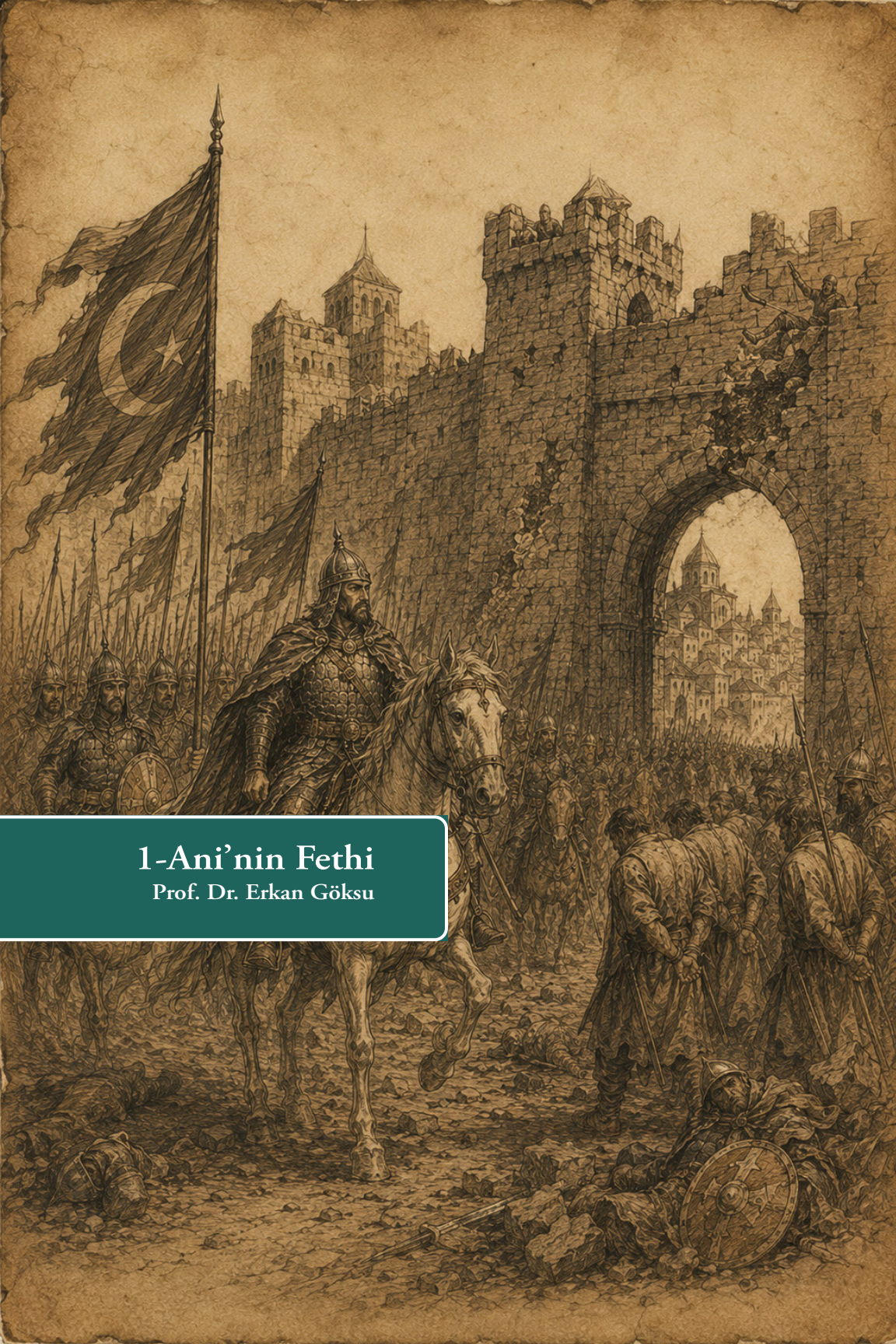
Türk Dünyası Akademisi ve Türkiye Kamu-Sen Yayınevi'nin ilk kitabı olan Türk'ün Zaferler Ayı: Ağustos başlıklı çalışmamızın camiamıza, Türk ilim ve fikir hayatına hayırlı olmasını temenni ediyor, Türk tarihini, devlet geleneğini, kültür ve medeniyetini gelecek nesillere aktarmayı amaçlayan yeni çalışmalara öncülük yapmasını diliyorum.

Prof. Dr. Erkan GÖKSU

Türkiye Kamu-Sen
Türk Dünyası Akademisi Başkanı

1-Ani'nin Fethi

Prof. Dr. Erkan Göksu

1- Ani'nin Fethi

(16 Ağustos 1064)

Anadolu'nun doğusunda, bugün Kars il sınırları içerisinde Arpaçay'ın derin vadilerle yardığı bazalt bir plato üzerinde yükselen Ani, Orta Çağ'ın en görkemli şehirlerinden biriydi. Yüksek surları, görkemli kiliseleri, sarayları, çarşıları ve doğal savunma imkanlarıyla yalnızca Ermeni coğrafyasının değil, bütün Yakındoğu'nun dikkat çeken merkezleri arasında yer alıyordu. Kafkasya'dan Anadolu'ya, İran'dan Karadeniz'e uzanan ticaret yollarının kavşak noktasında bulunması ise şehre askeri olduğu kadar siyasi ve ekonomik bakımdan da büyük bir değer kazandırıyordu. Ani'ye hakim olan güç, yalnızca zengin ve mamur bir şehri değil, aynı zamanda

Doğu Anadolu'nun en önemli geçitlerini, Aras Havzası'nı ve Kafkasya ile Anadolu arasındaki ulaşım ağını da kontrol ediyordu. Bu sebeple Ani, yüzyıllar boyunca bölgedeki devletlerin ele geçirmek için mücadele ettiği stratejik merkezlerden biri oldu.

Doğu'nun Kapısı: Ani ve Anadolu'nun Eşiğı

IX. yüzyılın sonlarından itibaren Bagratlı Ermeni Krallığı'nın başkenti olan şehir, kısa zamanda siyasi, dini ve kültürel bakımdan büyük bir gelişme gösterdi. Ermeni kralları tarafından inşa ettirilen saraylar, manastırlar ve kiliseler, Ani'yi yalnızca bir idare merkezi olmaktan çıkarıp bütün Kafkasya'nın en önemli dini merkezlerinden biri haline getirdi. Kaynaklarda "binbir kiliseli şehir" olarak anılması da gerçekten bin bir kiliseye sahip

AniAntik Kenti, Bugünkü Kars

olmasından değil, sahip olduğu çok sayıdaki dini yapı ve mimari zenginliğiyle ulaştığı ihtişamı ifade eden sembolik bir nitelendirmeydi. Farklı milletlerden tüccarlar burada buluşuyor, Kafkasya'dan gelen mallar Anadolu ve Akdeniz limanlarına, İran'dan gelen kervanlar ise Karadeniz ve kuzey ticaret yollarına buradan ulaşıyordu. Bu yönüyle Ani, yalnızca bir sınır şehri değil, bölgesel ticaret ve kültür hayatının da merkezlerinden biriydi.

Ancak XI. yüzyılın ortalarında Ani'nin taşıdığı anlam değişmeye başladı. 1045 yılında Bizans İmparatorluğu tarafından ilhak edilen şehir, artık yalnızca Ermeni krallarının eski başkenti değil, Konstantinopolis'in doğu sınırlarını koruyan en önemli askeri üslerinden biri haline gelmişti.

Bizans, uzun yıllardır uyguladığı doğu siyasetini değiştirerek sınır bölgelerindeki yarı bağımsız Ermeni prensliklerini ortadan kaldırıyor, bunların yerine doğrudan merkeze bağlı idari bir düzen kurmaya çalışıyordu. İlk bakışta güçlü görünen bu politika, gerçekte Bizans'ın doğu savunmasını ayakta tutan yerel askeri aristokrasiyi ve sınır teşkilatını zayıflatacak, imparatorluğu Selçuklu ilerleyişi karşısında daha kırılgan hale getirecekti.

Bizans'ın bu politikayı benimsemesinin önemli sebeplerinden biri, doğuda giderek güçlenen Selçuklu Türkleriydi. XI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Horasan ve Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya ulaşan Türkmen grupları, Bizans sınırlarını sürekli baskı altında tutuyor, Ermeni ve Gürcü kuvvetleriyle yaptıkları mücadelelerde üstünlük sağlıyorlardı.

İlk başlarda bunlar, Bizanslılar tarafından daha önce karışlaştıkları Hunlar, Peçenekler veya Uzlar gibi geçici akıncı topluluklar olarak görülüyordu. Ancak kısa süre içinde Selçukluların diğer bozkır topluluklarından farklı olduğu anlaşıldı. Çünkü onlar yalnızca ganimet elde etmek için değil, kendilerine yeni yurtlar bulmak amacıyla da Anadolu'ya geliyorlardı. Bu durum, Bizans'ın yüzyıllardır alışık olduğu sınır mücadelelerinden çok daha farklı ve kalıcı bir tehdit anlamına geliyordu.

Gerçekten de Selçukluların Anadolu'ya yönelişi tesadüfi veya ani bir gelişmenin sonucu değildi. Yaklaşık yarım asırlık bir askeri ve siyasi sürecin sonunda şekillenmiş bilinçli bir devlet politikasıydı. Bu politikanın temelleri, henüz Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce Çağrı Bey'in gerçekleştirdiği Anadolu

keşif seferiyle atılmış, Dandanakan Zaferi'nden sonra devletleşen Selçuklular tarafından sistemli bir fetih stratejisine dönüştürülmüştü. Tuğrul Bey döneminde Türkmen hareketleri belirli hedeflere yönlendirilmiş, Anadolu hem yeni yurt arayan Türkmenler hem de Bizans'a karşı yürütülen cihad ve gaza faaliyetleri için en uygun coğrafya olarak görülmeye başlanmıştı.

Sultan Alp Arslan tahta çıktığında ise artık keşfedilecek bir ülke değil, fethedilecek stratejik hedefler vardı. İşte Ani de bu hedeflerin başında geliyordu. Zira şehrin düşmesiyle Bizans'ın doğu savunma sisteminin en önemli halkası kopacak, Selçuklular Doğu Anadolu'da kalıcı bir askeri üs kazanacak ve Türkmen hareketleri güvenli bir dayanak noktasına kavuşacaktı. Böylece yedi yıl sonra Malazgirt Ovası'nda yaşanacak büyük hesaplaşmanın askeri ve siyasi zemini büyük ölçüde burada hazırlanacaktı.

Diğer bir ifadeyle Ani'nin fethi, Malazgirt Zaferi'nin önsözüydü. Bizans'ın doğu savunma sistemini çökerterek Anadolu'nun kapılarını Selçuklulara açan, Türk fetih siyasetini yeni bir safhaya taşıyan ve Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi sürecinde belirleyici rol oynayan bir dönüm noktasıydı.

Arpaçay kıyısındaki bu görkemli şehirde 16 Ağustos 1064 günü yaşananlar, yalnızca bir kuşatmanın başarıyla sonuçlanması değil, Anadolu'nun siyasi kaderini değiştirecek büyük tarihi dönüşümün en önemli eşiklerinden biriydi.

Anadolu'ya Açılan Yol

Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında Ani'yi fethi, yaklaşık yarım asır boyunca adım adım şekillenen bir siyasetin ve uzun bir hazırlık döneminin tabii sonucuydu. Ani surlarının önüne gelen Selçuklu ordusu, bir anda ortaya çıkmış değildi. Bu ordunun arkasında, Orta Asya bozkırlarından Horasan'a, Horasan'dan Azerbaycan'a ve oradan Anadolu sınırlarına uzanan uzun bir mücadele, göç ve devletleşme süreci bulunuyordu.

XI. yüzyılın başlarında Selçuklu ailesi henüz büyük bir devletin hükümdarı değildi. Maverünnehir'de yaşayan diğer Oğuz-Türkmen toplulukları gibi onlar da Karahanlılar ile Gazneliler arasındaki siyasi mücadelelerin ortasında varlıklarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Bir taraftan hayvancılığa dayalı bozkır hayatının ihtiyaç duyduğu geniş otlaklar giderek daralıyor, diğer taraftan bölgenin güçlü devletleri Türkmen topluluklarını kendi siyasetleri doğrultusunda

yönlendirmeye çalışıyordu. Bu durum, Selçuklu ailesini yalnızca siyasi bakımdan değil, ekonomik ve sosyal bakımdan da yeni arayışlara sevk etti.

Aslında yeni yurt arayışı, yalnızca Selçuklulara mahsus bir durum değildi. Yüzyıllar boyunca Asya bozkırlarında yaşayan Türk toplulukları, nüfus artışı, iklim değişiklikleri, otlak yetersizliği, siyasi baskılar veya yeni fırsatlar sebebiyle zaman zaman batıya doğru göç etmişlerdi. Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar farklı dönemlerde Avrupa'ya ve Bizans sınırlarına ulaşmışlardı. Bizanslılar, XI. yüzyılın başlarında Anadolu'da görünmeye başlayan Selçuklu Türklerini de başlangıçta bu eski bozkır kavimlerinden biri zannettiler. Nitekim Skylitzes, Attaleiates, Psellos, Bryennios, Zonaras ve Anna Komnena gibi Bizans tarihçileri onları çoğu zaman İskit, Hun veya Pers adlarıyla anmışlardı.

Ancak kısa süre içinde önemli bir fark ortaya çıktı. Daha önce Bizans topraklarına gelen Türk topluluklarının büyük kısmı akın yapıp geri dönüyor veya Balkanlar'a yöneliyordu. Selçuklu Türkmenleri ise Anadolu'ya yalnızca ganimet elde etmek için gelmiyorlardı. Onlar için Anadolu, aynı zamanda güven

içinde yaşayabilecekleri yeni bir yurt olma özelliği taşıyordu. İşte Selçuklu-Bizans mücadelesinin mahiyetini değiştiren en önemli unsur da buydu. Çünkü artık Bizans'ın karşısında geçici akıncılar değil, yerleşmeyi hedefleyen dinamik bir göç hareketi vardı.

Bu yeni yönelişin ilk bilinçli adımı, Selçuklu hanedanının en yetenekli askeri liderlerinden biri olan Çağrı Bey tarafından atıldı. Henüz Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan, hatta Selçuklu ailesi Maverâünnehir'de hayat mücadelesi verirken gerçekleştirilen bu sefer, görünüşte bir gaza hareketi olmakla birlikte gerçekte Anadolu'nun imkanlarını araştırmaya yönelik büyük bir keşif faaliyeti niteliği taşıyordu. Anadolu'nun coğrafyası, iklimi, geçitleri, askeri gücü ve Bizans savunmasının mahiyeti ilk defa bu kadar yakından tanınacaktı.

Çağrı Bey'in Anadolu Akını

XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Selçuklu ailesi henüz güçlü bir devletin hükümdarı değildi. Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı Bey kardeşler, Maverâünnehir'de Karahanlılar, Gazneliler ve bölgedeki diğer siyasi güçler arasında sıkışmış küçük bir Türkmen topluluğunun liderleri durumundaydılar. Hayatlarını devam ettirebilmek için bir yandan rakip devletlerle mücadele

ediyor, diğer yandan kendilerine bağlı Türkmenleri besleyebilecek yeni yaylak ve kışlaklar bulmaya çalışıyorlardı. Bozkırın şartları ağırlaşmış, siyasi baskılar artmış, hareket alanları ise her geçen gün biraz daha daralmıştı.

Bu sırada Selçuklu ailesinin başında görünüşte Arslan Yabgu bulunuyordu. Ancak Tuğrul ve Çağrı Bey, zamanla kendi idarelerindeki Türkmenler üzerinde bağımsız bir nüfuz kurmaya başlamışlardı. Özellikle Karahanlı hükümdarı Ali Tegin ile kurulacak ittifak konusunda

amcalarıyla aynı düşünmüyor, giderek kendi siyasetlerini oluşturmaya yöneliyorlardı. Bu ayrılık yalnızca hanedan içi bir görüş farklılığı değildi, Selçukluların gelecekte takip edecekleri siyasetin de ilk işaretlerini veriyordu.

Tam bu sırada Maveraiünnehir'deki siyasi dengeler daha da karmaşık hale geldi. Karahanlı hanedanı içerisindeki taht mücadeleleri, Gaznelilerin bölge üzerindeki baskısı ve yerel beylerin bitmek bilmeyen rekabeti, Selçukluların yaşama alanını iyice daralttı. Tuğrul ve Çağrı Bey,

Ani Antik Kenti Haritası

yalnızca güçlü devletlerle değil, hayatlarını sürdürebilecekleri otlakların azalmasıyla da mücadele etmek zorunda kaldılar. İçinde bulundukları şartlar, onları yeni bir çıkış yolu aramaya sevk etti. İşte bu ortamda Çağrı Bey, Selçuklu tarihinin seyrini değiştirecek dikkat çekici bir teklif sundu. Tuğrul Bey'e hitaben söylediği rivayet edilen şu sözler, yalnızca bir askeri planı değil, aynı zamanda Selçuklu fetih siyasetinin ilk işaretlerini de taşıyordu:

“Sen maiyetimiz ve ailemizle birlikte çöllere çekil. Bana izin ver, Rum diyarına gazaya gideyim. Belki etrafımızı saran düşmanların baskısı hafifler, Allah bize yeni bir kapı açar.” İlk bakışta çaresizlik içinde söylenmiş gibi görünen bu teklif, gerçekte son derece isabetli bir stratejiydi. Çünkü Çağrı Bey'in hedefi yalnızca ganimet elde etmek değildi. O, Bizans ülkesini görmek, yollarını öğrenmek, askeri gücünü tanımak ve en önemlisi Türkmenler için uygun yeni yurtlar bulunup bulunamayacağını anlamak istiyordu. Bu bakımdan sefer, klasik anlamda bir akından ziyade uzun menzilli bir keşif hareketi niteliği taşıyordu.

Tuğrul Bey de başka bir çıkış yolu göremediğinden kardeşinin teklifini kabul etti. Kendisi

kadınlar, çocuklar ve yaşlılarla birlikte çöl bölgesine çekilirken, Çağrı Bey yaklaşık üç bin seçkin süvariden oluşan kuvvetiyle batıya doğru hareket etti. Gazneli hakimiyetindeki Horasan'ı büyük bir dikkat ve süratle geçen Selçuklu kuvvetleri, İran ve Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya ulaştı. Yol boyunca kendilerine katılan Türkmen grupları sayesinde kuvvetleri daha da arttı. Böylece Selçuklu tarihinin Anadolu'ya yönelik ilk büyük askeri keşif hareketi başlamış oldu.

Çağrı Bey'in Anadolu seferi, Doğu Anadolu'daki Ermeni prenslikleri ve Bizans idarecileri için alışılmış sınır akınlarından biri değildi. Daha önce Hunlar, Sabirler, Peçenekler ve Uzlar gibi birçok bozkır kavmi bu coğrafyaya kadar gelmişti. Ancak bunların büyük bölümü kısa süre sonra geri çekilmiş veya başka yönlerde ilerlemişti. Bu defa karşılarında bambaşka bir güç vardı. Selçuklu Türkleri yalnızca süratle hareket eden usta süvariler değil, aynı zamanda kendilerine yeni bir yurt arayan dinamik bir topluluktu.

Bu gerçeğin ilk işaretleri, Vaspurakan'da yaşanan çarpışmalar da açıkça görüldü. Çağrı Bey'in Van Gölü havzasına girmesi üzerine bölgenin hakimi Ermeni

Kralı Senekerim, oğlu David'i güçlü bir kuvvetle Türklerin üzerine gönderdi. Ermeni tarihçisi Urfalı Mateos'un anlattığına göre iki ordu Vaspurakan'da karşı karşıya geldi. Bu, Ermeni askerlerinin Selçuklu savaş tarzıyla ilk ciddi karşılaşmasıydı.

Mateos'un tasvir ettiği sahne dikkat çekicidir. Ermeni askerleri karşılarında, daha önce alışık olmadıkları bir ordu görmüşlerdi. Uzun saçlı, hafif teçhizatlı, son derece hareketli Türk süvarileri, ağır zırhlı Ermeni birlikleriyle yakın muharebeye girmek yerine sürekli at üzerinde dolaşüyor, ok yağdırıyor ve yaklaşan birliklerden aynı süratle uzaklaşıyorlardı. Ermeni kronikçisi onların görünüşünü şaşkınlıkla anlatırken, aslında daha da önemlisi Türk savaş usulünün yarattığı psikolojik etkiyi kaydetmektedir.

Muharebe ilerledikçe Ermeni kumandanlarından Şapuh, bu yeni savaş tarzının tehlikesini fark etti. Kaynaklara göre David'e yaklaşıp, askerlerin oklar karşısında ağır kayıplar verdiğini, geri çekilip buna uygun tedbirler alınması gerektiğini söyledi. Ancak genç kumandan bunu kabul etmedi. Şeref ve cesaret anlayışıyla yeniden hücum emri verdi. Sonuç değişmedi. Türk süvarileri yakın muharebeye girmeden ok atışlarını sürdürdüler,

Ermeni birlikleri ise karşılık vermekte zorlandı. Nihayet Şapuh, David'i zorla geri çekmek zorunda kaldı. Bu küçük çaplı çarpışmanın askeri sonucu kadar psikolojik etkisi de büyüktü.

Çünkü burada yalnızca iki ordu karşılaşmamıştı, iki farklı savaş anlayışı karşı karşıya gelmişti. Biri, ağır zırhlı süvarilere ve yakın dövüşe dayanan geleneksel Kafkas-Bizans askeri sistemi, diğeri ise hareket kabiliyeti, disiplini ve kompozit yayı esas alan bozkır savaş sanatıydı. XI. yüzyıl boyunca Bizans ordularını zor durumda bırakacak olan üstünlük, aslında ilk defa burada bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştı.

Yaşananların en dikkat çekici sonucu ise Kral Senekerim üzerinde görüldü. Oğlunun getirdiği haberler ve Türklerin savaş gücü karşısında büyük bir endişeye kapılan Ermeni hükümdarı, ülkesinin bu yeni tehdide uzun süre dayanamayacağını düşündü. Ermeni kaynakları onun günlerce bu meseleyi düşündüğünü, hatta kutsal metinlerde Türklerin gelişine dair işaretler aradığını anlatır. Bu anlatılarda elbette dönemin dini ve kehanet merkezli tarih anlayışının izleri vardır, ancak bunların ardında gerçek bir siyasi korkunun bulunduğu da açıktır. Nitekim

çok geçmeden Senekerim, atalarından miras kalan Vaspurakan Krallığı'nı Bizans İmparatoru II. Basileios'a bırakmayı kabul etti. Karşılığında ise Sivas ve çevresinde kendisine yeni topraklar verildi. Böylece Bizans, doğudaki sınırlarını güçlendirdiğini düşünerek önemli bir kazanım elde etti. Fakat ilerleyen yıllar bunun kısa vadeli bir başarı olduğunu gösterecekti.

Çünkü Bizans, Ermeni krallarının topraklarını devralırken onların sınır savunmasını ayakta tutan yerel askeri düzenini de ortadan kaldırıyordu. Bu durum, birkaç on yıl sonra Selçuklu fetihlerini kolaylaştıracak en önemli gelişmelerden biri olacaktı.

Çağrı Bey'in Anadolu seferi askeri bakımdan büyük bir fetihle sonuçlanmamıştı. Ancak Selçuklu tarihindeki etkisi bunun çok ötesindeydi. Anadolu'nun coğrafyası tanınmış,

Bizans ve Ermeni savunma sistemi yakından görülmüş, Türk savaş usulünün üstünlüğü ilk defa bu ölçüde ortaya çıkmıştı.

Daha da önemlisi, Çağrı Bey dönüşünde kardeşi Tuğrul Bey'e Anadolu'nun yalnızca akın yapılacak bir ülke değil, gelecekte fethedilebilecek ve yurt edinelebilecek bir coğrafya olduğunu söyleyecekti. Gerçekten de yaklaşık yarım asır sonra Sultan Alp Arslan'ın Ani surları önünde uyguladığı stratejinin ilk fikri temelleri, işte bu keşif seferi sırasında atılmıştı.

Büyük Türkmen Göçü ve Anadolu'nun Yeni Sahipleri

Çağrı Bey'in Anadolu'dan dönüşü, Selçuklu tarihinin dönüm noktalarından biri oldu. Onun getirdiği haberler, yalnızca Bizans'ın askeri durumu hakkında bilgi vermiyor, aynı zamanda Anadolu'nun Türkmenler için yeni bir yurt olabileceğini de gösteriyordu. Ancak bu düşüncenin kısa sürede hayata geçirilmesini sağlayan yalnızca Çağrı Bey'in gözlemleri değildi. Aynı yıllarda Orta Asya'da yaşanan siyasi gelişmeler, on binlerce Türkmen ailesini batıya doğru harekete geçiriyordu. XI. yüzyılın ilk yarısı, Oğuz-Türkmen toplulukları için büyük bir hareketlilik dönemi idi. Karahanlılar ile Gazneliler arasındaki

mücadele, Maverünnehir ve Horasan'daki siyasi istikrarı bozmuş, hayvancılıkla geçinen Türkmenler için otlak ve yaylak meselesini her zamankinden daha önemli hale getirmişti. Nüfusun artması, kuraklık dönemleri, devletlerin baskıları ve hanedan mücadeleleri de bu tabloyu ağırlaştırıyordu. Bozkır toplumları için göç, yalnızca bir tercih değil, çoğu zaman hayatlarını sürdürebilmenin tek yolu haline gelmişti.

Bu süreçte yaşanan en önemli gelişmelerden biri, Selçuklu hanedanının başı sayılan Arslan Yabgu'nun Gazneli Sultan Mahmud tarafından 1025 yılında tutuklanmasıydı. Bu olay, ona bağlı çok sayıdaki Türkmen topluluğunu lidersiz bıraktı. Yeni şartlar altında bu Türkmenlerin önemli bir kısmı, Tuğrul ve Çağrı Bey'in idaresine girmeyi kabul etmedi, kendi boy beylerinin önderliğinde batıya doğru hareket etmeye başladı. Böylece tarihin en büyük göç hareketlerinden biri olan Oğuz-Türkmen göçü yeni bir safhaya girdi.

İlk kabileler Ceyhun Nehri'ni geçerek Horasan'a ulaştılar. Gazneli idaresinden yerleşmek için izin istediler. Hayvancılıkla uğraştıklarını, koyun sürüleriyle bölgeye bolluk getireceklerini, buna karşılık kendilerine

yaşayabilecekleri otlaklar verilmesini talep ettiler. Sultan Mahmud başlangıçta bunu kabul etti. Fakat çok geçmeden yerleşik halk ile göçebe Türkmenler arasında anlaşmazlıklar başladı. Gazneli idarecilerinin baskıları, Türkmenlerin de zaman zaman taşkınlıklara varan hareketleri iki tarafı karşı karşıya getirdi.

Sonunda çatışmalar kaçınılmaz oldu. 1028 yılında Gazneli ordusuyla yapılan savaşta ağır kayıplar veren Türkmenler, dağılmak zorunda kaldılar. Ancak bu yenilgi onların hareketini durdurmadı, aksine farklı yönlere yayılmalarına yol açtı. Bir kısmı Balhan ve Dihistan'a çekilirken, önemli bir bölümü Rey, İsfahan ve Azerbaycan üzerinden batıya ilerledi. İşte bu göç dalgası, daha sonra Irak, Suriye ve Anadolu'ya kadar uzanacak büyük Türkmen hareketinin başlangıcını oluşturdu. Bu göç, yalnızca insanların yer değiştirmesi değildi. Türkmenler gittikleri her yerde yeni siyasi dengeler meydana getiriyor, bazen bölgedeki Müslüman hükümdarların hizmetine giriyor, bazen de kendi başlarına hareket ederek yeni yurtlar arıyorlardı. Azerbaycan'a ulaşan Türkmen grupları kısa süre içinde Bizans sınırlarına komşu hale geldiler. Böylece Anadolu artık yalnızca keşfedilmiş bir ülke değil, sürekli temas kurulan bir

sınır bölgesi haline dönüşmeye başladı. Türkmenlerin batıya yönelişinde ekonomik sebepler kadar dini ve askeri saikler de etkiliydi. Bizans hakimiyetindeki Anadolu hem yeni otlaklar vaat ediyor hem de İslam dünyasında büyük itibara sahip olan gaza düşüncesini canlı tutuyordu. Bu sebeple Anadolu'ya yapılan her akın, yalnızca ganimet elde etmeye yönelik bir hareket olarak görülüyor, aynı zamanda yeni bir hayat kurmanın ilk adımı sayılıyordu.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Selçuklu ailesi de Horasan'da varlık mücadelesini sürdürüyordu. Yakında kurulacak Büyük Selçuklu Devleti, işte bu büyük insan hareketinin üzerine yükselecek, Türkmen göçlerini belirli bir siyasi hedef doğrultusunda yönlendirecek ve Anadolu'nun fethini tesadüfi akınların ötesine taşıyarak planlı bir devlet politikasına dönüştürecekti.

Devletleşme ve Selçukluların Anadolu Politikasının Temelleri

1040 yılında Dandanakan'da Gazneli Sultan Mesud karşısında kazanılan zafer, yalnızca yeni bir devletin kuruluşunu değil, Selçuklu tarihinin yeni bir safhaya girişini de ifade ediyordu. Uzun yıllar boyunca Maverâünnehir ve Horasan'da hayat mücadelesi

veren Selçuklu ailesi artık geniş bir coğrafyaya hükmeden büyük bir devletin sahibiydi. Ancak bu yeni başarı, beraberinde çözülmesi gereken yeni meseleleri de getirdi.

Bunların başında Türkmen meselesi geliyordu. Büyük Selçuklu Devleti'nin askeri gücünün önemli bir kısmını oluşturan Türkmenler, bozkır hayatının tabii özelliklerini koruyorlardı. Hayvancılıkla geçiniyor, mevsimlere göre yer değiştiriyor ve merkezi idarenin sıkı kontrolü altında yaşamaya alışık bulunmuyorlardı. Oysa Büyük Selçuklu Devleti, Horasan'dan Irak'a kadar uzanan şehirleri yöneten, vergi toplayan, düzenli ordular besleyen ve güçlü bir bürokrasi kurmaya çalışan yerleşik bir imparatorluğa dönüşüyordu. Bu iki hayat tarzını aynı çatı altında yaşatmak, genç devletin önündeki en önemli meselelerden biriydi.

Tuğrul Bey, bu problemi çağdaşlarının çoğundan farklı değerlendirdi. Türkmenleri aski altına almanın veya onları zorla yerleşik hayata geçirmenin mümkün olmadığını biliyordu. Üstelik bunu yapmaya kalkışmak, devletin en dinamik askeri gücünü kaybetmesi anlamına da gelebilirdi. Bunun yerine çok daha gerçekçi bir siyaset

benimsedi. Türkmenleri devlet için bir problem olarak değil, doğru yönlendirildiği takdirde büyük bir fırsat olarak gördü. Bu siyasetin hedefi açıktı. Türkmenler, Selçuklu ülkesinin iç bölgelerinde düzensizlik çıkaracaklarına, fetih bölgelerine sevk edilecekti. Böylece hem onların yeni yurt arayışları karşılanacak hem de devletin sınırları genişleyecekti. Bu politika, yalnızca göçebe toplulukları merkezden uzaklaştırmaya yönelik bir tedbir değildi, aynı zamanda Büyük Selçuklu fetih stratejisinin de temelini oluştuyordu.

Bu noktada Anadolu, Selçuklu yönetimi için birçok bakımdan ideal bir hedef haline geldi. Bizans hakimiyetindeki geniş otlaklar, Türkmenlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek zengin yaylak ve kışlaklara sahipti. Bunun yanında Anadolu, İslam dünyasının gözünde gaza yapılabilecek en önemli sınır bölgelerinden biriydi. Dolayısıyla buraya yönelen Türkmenler yalnızca ekonomik ihtiyaçlarını karşılamıyor, aynı zamanda dini bakımdan da meşru görülen bir mücadele yürüttüklerine inanıyorlardı.

Fakat Tuğrul Bey'in Anadolu siyaseti bundan ibaret değildi. O, Anadolu'yu yalnızca Türkmenlerin yerleşeceği yeni bir

ülke olarak görmüyordu. Çağrı Bey'in keşif seferinden itibaren elde edilen bilgiler, Bizans'ın doğu savunmasının zayıf ve güçlü taraflarını büyük ölçüde ortaya koymuştu. Türkmen akınları sayesinde yollar öğrenilmiş, geçitler tanınmış, ikmal imkanları görülmüş, bölgenin siyasi dengeleri yakından takip edilmişti. Bu bakımdan Türkmen hareketleri, yalnızca göç değil, aynı zamanda gelecekte yapılacak büyük fetihlerin ön hazırlığı anlamına da geliyordu.

Gerçekten de XI. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da görülen Türkmen faaliyetleri dikkatle incelendiğinde bunların rastgele hareketler olmadığı anlaşılır. Doğu Anadolu'daki hemen bütün önemli geçitler, vadiler ve şehirler zamanla Türkmen akınlarının hedefi haline gelmişti. Bu akınlar Bizans'ın askeri gücünü yıpratırken, Selçuklu kumandanlarına da bölgeyi yakından tanıma imkanı veriyordu. Bir bakıma Türkmenler, Büyük Selçuklu ordusunun öncü kuvvetleri gibi hareket ediyor, fetihlerden önce Anadolu'nun askeri coğrafyasını adım adım hazırlıyorlardı.

Bizans ise bu değişimin farkındaydı. Ancak yaşananları uzun süre doğru okuyamadı. İmparatorluk, karşısındaki hareketliliği geçici akınlar olarak

değerlendirmeye devam ediyor, sorunun birkaç askeri tedbirle çözülebileceğini düşünüyordu. Oysa Anadolu'ya gelen Türkmenler geri dönmek için değil, kalmak için geliyorlardı. İşte Selçuklular ile Bizans arasındaki mücadeleyi önceki yüzyıllardan ayıran temel özellik de buydu.

Sultan Alp Arslan 1063 yılında tahta geçtiğinde, önünde artık hazır bir zemin vardı. Yaklaşık yarım asır boyunca süren keşifler, akınlar ve göçler sayesinde Anadolu büyük ölçüde tanınmış, Bizans'ın doğu savunma sistemi ise önemli ölçüde yıpranmıştı. Bundan sonra yapılması gereken, bu uzun hazırlık dönemini kalıcı askeri başarılarla taçlandırmaktı. Alp Arslan'ın ilk büyük hedeflerinden biri olan Ani, işte bu siyasetin tabii sonucu olarak Selçuklu fetih programının merkezine yerleşti.

Bizans'ın Doğu Siyaseti ve Ani'nin Değişen Kaderi

Selçuklular Anadolu'ya doğru ilerlerken Bizans İmparatorluğu da doğu sınırlarında köklü bir değişim gerçekleştiriyordu. Yüzyıllar boyunca imparatorluğun doğudaki güvenliği, yalnızca Bizans ordularına değil, sınır bölgelerinde yaşayan Ermeni ve Gürcü prensliklerine de dayanmıştı. Bu prenslikler,

Müslüman devletlerle Bizans arasında bir tampon bölge oluşturuyor, gerektiğinde Bizans ordusuyla birlikte hareket ederek doğudan gelebilecek saldırıları karşılıyorlardı. Böylece Konstantinopolis, Anadolu'nun içlerine ulaşmadan önce aşılması gereken ikinci bir savunma kuşağı meydana getiriyordu. Ancak X. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans'ın doğu siyaseti değişmeye başladı. İmparator II. Basileios (976-1025), doğudaki yarı bağımsız prenslikleri ortadan kaldırarak bu bölgeleri doğrudan merkeze bağlamayı amaçladı. İlk bakışta son derece güçlü görünen bu politika, Bizans'ın askeri ve idari bakımdan merkezîyetçi karakterine de uygundu. Nitekim Vaspurakan Ermeni Krallığı'nın 1021 yılında, Ani merkezli Bagratlı Ermeni Krallığı'nın ise 1045 yılında Bizans topraklarına katılmasıyla birlikte imparatorluk, doğu sınırlarını doğrudan kontrol etmeye başladı.

Konstantinopolis'teki devlet adamlarına göre bu büyük bir başarıydı. Artık Ermeni kralları yerine Bizans valileri görev yapacak, sınır kaleleri doğrudan imparatorluk tarafından yönetilecek, vergiler merkeze gönderilecek ve doğu savunması tek elden sevk ve idare edilecekti.

Fakat işler beklendiği gibi gitmedi. Bizans, Ermeni krallarının topraklarını devralırken yalnızca onların saraylarını ve şehirlerini değil, aynı zamanda omuzlarında yükselen savunma sistemini de devralmıştı. Oysa bu sistemin asıl gücü kalelerde değil, bölgeyi çok iyi tanıyan yerel askeri aristokrasideydi. Dağ geçitlerini, ikmal yollarını ve sınır savaşlarının şartlarını nesiller boyunca öğrenmiş olan bu ailelerin önemli bir kısmı tasfiye edildi, yerlerine ise Konstantinopolis'ten gönderilen askeri ve sivil yöneticiler getirildi. Bunlar imparatora sadıktılar, ancak doğu sınırlarının kendine özgü şartlarına aynı ölçüde hakim değillerdi.

Daha da önemlisi, Bizans'ın bu yeni düzeni kurduğu yıllarda doğu sınırlarında artık yeni bir güç yükseliyordu. Türkmen akınları her geçen yıl biraz daha yoğunlaşıyor, sınır kaleleri sürekli baskı altında kalıyor, yerel halk ise kendisini eskisi kadar güvende hissetmiyordu. Birkaç

yıl önce Çağrı Bey'in keşif seferi sırasında ilk işaretleri görülen bu değişim, artık kalıcı bir nitelik kazanmıştı.

Ani de bu dönüşümün merkezinde yer alıyordu. Bagratlı Ermeni Krallığı'nın başkenti olduğu dönemde şehir, yalnızca siyasi bir merkez değil, aynı zamanda bağımsız bir hükümdarlığın sembolüydü. Bizans'ın eline geçtikten sonra ise yeni bir kimlik kazandı. Artık Anadolu'nun doğu kapısını koruyan en önemli Bizans garnizonlarından biri haline gelmişti. Şehre yerleştirilen askeri birlikler, Arpaçay vadisini ve Kars platosunu kontrol ediyor, Kafkasya'dan Anadolu'ya uzanan yolları gözetim altında tutuyordu. Bizans'ın doğu savunmasının bel kemiği sayılan Themalar sistemi büyük ölçüde zayıflamış olsa da Ani gibi güçlü kaleler, bu savunma anlayışının ayakta kalan en önemli unsurlarıydı.

Şehrin askeri önemini artıran yalnızca surlarının sağlamlığı değildi. Ani, Aras Havzası ile Erzurum üzerinden Anadolu'nun iç kesimlerine uzanan yolların kavşağında bulunuyordu. Kafkasya'dan gelen bir ordunun Anadolu'ya ilerlemesi de, Anadolu'dan kuzeye yönelmesi de büyük ölçüde bu bölgedeki geçitlere bağlıydı. Bu yüzden

Ani'yi elinde tutan devlet, yalnızca güçlü bir kaleye değil, aynı zamanda bölgenin askeri hareket kabiliyetine de hakim oluyordu.

İşte Sultan Alp Arslan'ın hedefi tam da buydu. Onun amacı yalnızca görkemli bir şehri fethetmek değildi. Ani düştüğü takdirde Bizans'ın doğu savunma sistemi ağır bir darbe alacak, Selçuklular ise Anadolu'ya yönelik hareketlerinde kendilerine güvenli bir üs kazanacaklardı. Nitekim yedi yıl sonra Malazgirt Seferi sırasında Bizans ordusunun karşı karşıya kaldığı askeri şartlar, büyük ölçüde 1064 yılında Ani'nin kaybedilmesiyle şekillenmişti. Bu bakımdan Ani'nin fethi, Bizans açısından yalnızca bir şehir kaybı değil, uzun yıllar boyunca büyük emeklerle kurduğu doğu savunma düzeninin çöküşü anlamına geliyordu.

Sultan Alp Arslan ve Ani Seferi

1063 yılında Büyük Selçuklu tahtına çıkan Alp Arslan, henüz kırk yaşına bile ulaşmamıştı. Buna rağmen çocukluğundan itibaren bozkırın sert şartları içinde yetişmiş, Horasan'dan Kafkasya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada sayısız mücadeleye katılmış tecrübeli bir kumandandı. Babası Çağrı Bey'in yanında geçirdiği yıllar boyunca yalnızca savaşmayı değil, devlet idare etmeyi de öğrenmişti.

Selçuklu hanedanı içinde askeri kabiliyeti, cesareti ve soğukkanlılığı ile temayüz ediyor, henüz sultan olmadan önce bile devletin en önemli seferlerini idare eden kumandanlardan biri olarak tanınıyordu.

Babası Çağrı Bey'in vefatından sonra Horasan'ın idaresini üstlenen Alp Arslan, kısa zamanda yalnızca Türkmen beylerinin değil, devlet adamlarının da güvenini kazandı. Tuğrul Bey'in ölümünün ardından yaşanan taht mücadelesi sırasında gösterdiği kararlılık, onun yalnızca başarılı bir asker değil, güçlü bir hükümdar olduğunu da ortaya koydu. Nizamülmülk gibi devrin en kudretli devlet adamının desteğini alması da tesadüf değildi. İkisi birlikte Büyük Selçuklu Devleti'ni yalnızca askeri bakımdan değil, idari ve siyasi bakımdan da zirveye taşıyacak bir idare anlayışı geliştireceklerdi.

1063 yılında Sultan Tuğrul Bey'in vefatının ardından Büyük Selçuklu tahtına geçen Alp Arslan, kısa sürede yalnızca hanedanının değil, bütün İslam dünyasının en güçlü hükümdarlarından biri haline geldi. Ancak yeni sultanın önünde çözülmesi gereken önemli meseleler vardı. Tahta geçiş sırasında hanedan içersindeki muhalefeti bertaraf etmek, doğu sınırlarını emniyet altına

almak ve devletin merkezi otoritesini güçlendirmek bunların başında geliyordu. Alp Arslan, hükümdarlığının ilk aylarında bu meseleleri büyük ölçüde çözüme kavuşturduktan sonra dikkatini batıya çevirdi.

Bu tercih tesadüf değildi. Yaklaşık yarım asır boyunca devam eden Türkmen akınları ve keşif seferleri sayesinde Anadolu artık Selçuklu kumandanlarının yabancı olduğu bir ülke değildi. Bölgenin yolları, geçitleri, ikmal merkezleri ve askeri yapısı büyük ölçüde öğrenilmişti. Aynı süreçte Bizans'ın doğu savunması da eski gücünü kaybetmiş, Ermeni prensliklerinin ortadan kaldırılmasıyla sınır güvenliği büyük ölçüde merkezden gönderilen birliklere bırakılmıştı. Alp Arslan'ın önünde artık bilinmeyen bir coğrafya değil, sistemli bir fetih siyaseti uygulanabilecek

bir hedef bulunuyordu. Sultanın ilk hedeflerinden biri Kafkasya oldu. Bunun iki önemli sebebi vardı. Birincisi, Gürcü ve Ermeni prenslikleri zaman zaman Bizans ile iş birliği yaparak Selçuklu ilerleyişini zorlaştırıyordu. İkincisi ise Ani gibi güçlü kalelerin kuzeyden gelebilecek yardımlarla ayakta kalma ihtimaliydi. Dolayısıyla Ani kuşatılmadan önce bu ihtimalin ortadan kaldırılması gerekiyordu. 1064 yılı baharında Alp Arslan büyük ordusuyla Azerbaycan üzerinden kuzeye yöneldi. Selçuklu ordusunun hareketi yalnızca bir askeri yürüyüş değil, dikkatle hazırlanmış bir hareket planının uygulanmasıydı. Sultan, önce Kafkasya'daki stratejik merkezleri kontrol altına alarak Ani'nin dış dünyayla bağlantısını zayıflatmayı hedefledi. Gürcü kuvvetlerinin direnişi kırıldı, yol üzerindeki birçok kale Selçuklu hakimiyetine geçti. Böylece Ani'ye gelebilecek askeri yardım yollarının önemli bir kısmı daha kuşatma başlamadan kesilmiş oldu. Bu hareket, Alp Arslan'ın askeri dehasını gösteren ilk safhalardan biridir. Çünkü dönemin birçok hükümdarı doğrudan hedef şehrin önüne giderek kuşatmaya başlarken, Alp Arslan önce çevredeki siyasi ve askeri dengeyi kendi lehine çevirmeyi tercih etmişti. Böylece Ani yalnızca surlarla çevrili bir şehir

Sultan Alp Arslan

değil, dış destekten büyük ölçüde mahrum bırakılmış bir hedef haline geldi. Selçuklu ordusunun büyüklüğü hakkında kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. Orta Çağ tarihçilerinin asker sayıları konusunda çoğu zaman abartılı ifadeler kullandıkları bilinmektedir. Bununla birlikte ordunun yalnızca Türkmen süvarilerinden oluşmadığı açıktır. Düzenli gulam birlikleri, kuşatma mühendisleri, mancınık ustaları ve lojistik hizmetleri yürüten yardımcı birlikler de sefere katılmıştı. Bu durum, 1064 harekâtının sıradan bir akın değil, uzun süreli bir kuşatma için hazırlanmış planlı bir askeri operasyon olduğunu göstermektedir. Nitekim Alp Arslan'ın hedefi de yalnızca bölgeyi yağmalamak değildi. Daha önce gerçekleştirilen Türkmen akınlarının aksine bu defa amaç, Bizans'ın doğudaki en güçlü askeri merkezlerinden birini kalıcı olarak ele geçirmektir. Bu yüzden ordunun yanında çok sayıda mancınık, kuşatma aleti ve istihkam malzemesi bulunuyordu. Selçuklu askeri teşkilatı, açık arazi savaşlarında olduğu kadar büyük surlarla çevrili şehirlerin kuşatılmasında da ulaştığı seviyeyi gösterecekti. Yaz aylarının ortalarında Selçuklu ordusu Arpaçay vadisine ulaştığında, artık hazırlık safhası tamamlanmıştı. Karşılarında yükselen şehir,

yalnızca Ermeni krallarının eski başkenti değil, Bizans'ın doğudaki en önemli askeri dayanak noktasıydı. Bazalt taşından örülmüş çift surları, yüksek burçları ve üç tarafını kuşatan derin vadileriyle Ani, çağının en sağlam tahkim edilmiş şehirlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Şehri gören birçok çağdaş tarihçi onun düşürülemeyecek kadar güçlü olduğunu düşünüyordu. Ancak Alp Arslan'ın planı yalnızca güçlü surları aşmak değil, Bizans'ın doğudaki askeri dengesini kökten değiştirmektir. Artık yarım asırlık hazırlık dönemi sona ermişti. Çağrı Bey'in keşif seferiyle başlayan süreç, Türkmen göçleriyle devam etmiş, Tuğrul Bey'in Anadolu siyasetiyle olgunlaşmıştı. Şimdi ise bütün bu hazırlıkların sonucu, Arpaçay kıyısındaki bu görkemli şehrin surları önünde alınacaktı.

Sultan Alp Arslan Ani Önlerinde

1064 yılının yaz aylarında Selçuklu ordusu Arpaçay vadisine ulaştığında, karşılarında sıradan bir sınır şehri değil, Orta Çağ Yakındoğusu'nun en güçlü tahkim edilmiş merkezlerinden biri yükseliyordu. Üç tarafı Arpaçay'ın binlerce yıl boyunca oyduğu derin vadilerle çevrili bazalt bir plato üzerine kurulan Ani, tabiatın sağladığı doğal

savunmayı insan eliyle inşa edilen surlarla birleştiriyordu. Bu yüzden çağdaşları tarafından “zapt edilmesi güç şehir” olarak tanınıyordu. Şehrin savunmasının en güçlü olduğu kesim kuzey cephesiydi. Çünkü diğer üç yönde sarp kayalıklar ve derin uçurumlar saldırıyı büyük ölçüde imkansız hale getiriyordu. Bagratlı hükümdarları bu gerçeği dikkate alarak çift sıra halinde yükselen kalın surlar, yüksek burçlar ve sağlam kapılar inşa etmişlerdi. Yer yer on metreyi aşan surlar, dönemin kuşatma teknikleri düşünüldüğünde aşılması son derece güç engellerdi. Bizans’ın 1045 yılında şehri ele geçirdikten sonra bu tahkimatı daha da güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Alp Arslan’ın karşısında yalnızca doğal engeller değil, uzun yıllar boyunca geliştirilen çok katmanlı bir savunma sistemi bulunuyordu. Sultan Alp Arslan, şehri ilk gördüğünde doğrudan hücum emri vermedi. Daha önceki seferlerde olduğu gibi süratli süvari taarruzlarıyla sonuç alınamayacağını biliyordu. Ani ancak uzun süreli ve disiplinli bir kuşatmayla ele geçirilebilirdi. Bu yüzden ilk olarak ordusunu şehrin çevresine yerleştirdi, yüksek noktalara hakim birlikler sevk edildi, ulaşım yolları kontrol altına alındı ve dışarıyla bağlantı sağlayabilecek güzergahlar birer birer kapatıldı.

Böylece Ani, daha kuşatmanın ilk günlerinde dış yardımdan büyük ölçüde mahrum bırakıldı.

Bu tercih, Alp Arslan’ın askeri anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Türk savaş geleneği çoğu zaman hareket kabiliyeti yüksek süvari birlikleriyle özdeşleştirilir. Oysa Ani Kuşatması, Selçuklu ordusunun yalnızca açık arazi savaşlarında değil, uzun süreli kuşatma hareketlerinde da büyük bir tecrübeye ulaştığını göstermektedir. Sultan, sabırla hareket ediyor, şehri yıpratmadan ele geçirmeye değil, kesin sonuç almaya çalışıyordu. Şehrin içinde ise bambaşka bir hava hakimdi. Ani halkı ve Bizans garnizonu, surların sağlamlığına güveniyordu. Daha önce birçok saldırıya direnen bu kalenin yine dayanabileceğine inanıyorlardı. Ermeni tarihçisi Aristakes Lastiverts’ın satırları, savunmacıların bu güvenini açıkça yansıtır. Ona göre Ani, surlarının sağlamlığı ve doğal konumu sayesinde düşmesi neredeyse imkansız görülen şehirlerden biriydi. Bu sebeple Selçuklu ordusunun gelişi şehirde büyük bir endişe doğurmuş olmakla birlikte, ilk günlerde teslim olmayı düşünen olmadı. Gerçekten de Alp Arslan’ın karşısındaki en büyük engel surlar değil, zaman olabilirdi. Kuşatma uzadıkça Bizans’ın veya bölgedeki diğer

Hristiyan kuvvetlerin yardımı gelme ihtimali artacaktı. Sultan bunun farkındaydı. Bu yüzden kuşatma hazırlıkları büyük bir süratle tamamlandı ve Selçuklu mühendisleri hemen çalışmaya başladı.

Mancınıklar Konuşuyor

Anı'nın sağlam surları karşısında en etkili silah mancınıklardı. Selçuklu ordusu yanında getirdiği büyük kuşatma makinelerini kısa süre içinde kurdu. Dönemin İslam tarihçileri, şehrin günlerce aralıksız mancınık ateşi altında tutulduğunu, özellikle kuzey surlarının sürekli düvüldüğünü kaydetmektedir. Her isabet, yüzyıllardır ayakta duran bazalt duvarlarda yeni çatlaklar açıyor, savunmacılar ise gece gündüz bu gedikleri kapatmaya çalışıyordu. Kuşatma yalnızca taşların surlara çarpışından ibaret değildi. Selçuklu okçuları, surlara yaklaşan savunmacıları sürekli baskı altında tutuyor, tamir

çalışmalarını güçleştiriyordu. Böylece bir taraftan mancınıklar surları yıkarken diğer taraftan okçular savunmanın yeniden kurulmasını engelliyordu. Bu, açık arazide büyük başarı sağlayan Türk okçuluğunun kuşatma savaşına nasıl uyarlandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Şehirdeki direniş ise kolay kırılmadı. Savunmacılar açılan gedikleri kapatıyor, burçlardan ok ve taş yağdırıyor, Selçuklu birliklerinin surlara yaklaşmasını engellemeye çalışıyordu. Anı'nın birkaç gün içinde düşeceğini bekleyenler yanılmıştı. Kuşatma uzuyor, her iki taraf da büyük bir mücadele veriyordu. Ancak zaman Selçukluların lehine işliyordu. Aralıksız devam eden mancınık ateşi, sonunda surların belirli noktalarında ciddi hasarlar meydana getirdi. Özellikle kuzey cephesindeki tahkimat, artık ilk günkü sağlamlığını kaybetmişti. Savunmacılar her gece yeni gedikleri onarmaya çalışıyor, fakat ertesi gün aynı noktalar yeniden

Ani Kuzey Surları

bombardımana tutuluyordu. Bir süre sonra tamir etmek, yıkımdan daha zor hale geldi. İşte kuşatmanın kaderi de bu noktada değişmeye başladı.

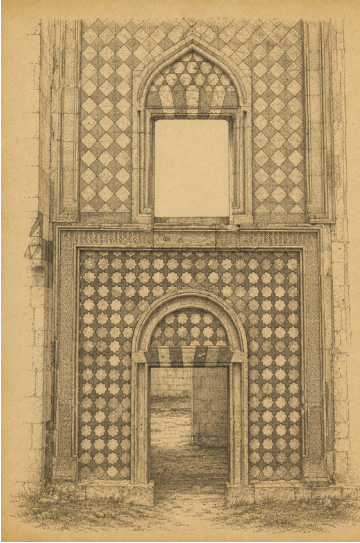
Surlar Yıkılıyor

Günlerce devam eden bombardıman sonunda Selçuklu ordusunun beklediği an geldi. Kuzey surlarının bazı kesimlerinde meydana gelen çatlaklar artık basit tamirlerle kapatılamayacak kadar büyümüştü. Her yeni mancınık atışı bazalt blokları yerinden söküyor, burçlardan kopan taşlar şehrin içine yuvarlanıyordu. Savunmacılar geceleri onarım yapmaya çalışıyor, kadınlar ve çocuklar dahil şehir halkı surlara taş taşıyordu. Ancak ertesi gün başlayan yeni bombardıman, gece boyunca verilen emeği birkaç saat içinde boşa çıkarıyordu. İbnü'l-Esir, Selçuklu ordusunun kuşatma boyunca büyük mancınıklardan etkili biçimde faydalandığını ve surların bu yoğun ateş altında önemli ölçüde tahrip olduğunu kaydediyor. Ermeni tarihçisi Aristakes Lastiverts'i ise surların uğradığı yıkımı anlatırken, şehrin daha önce benzeri görülmemiş bir saldırıyla karşı karşıya kaldığını ifade eder. Kaynakların farklı bakış açılarına rağmen birleştirdiği nokta aynıdır: Ani'nin düşmesini sağlayan asıl unsur, sabırla yürütülen ve sistemli şekilde

sürdürülen kuşatma faaliyetidir. Sultan Alp Arslan, surlarda meydana gelen ilk gedikleri görünce hemen genel hücum emri vermedi. Bu ayrıntı, onun askeri şahsiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Ani gibi büyük bir şehrin dar bir gedikten zorlanarak ele geçirilmeye çalışılması, Selçuklu ordusuna ağır kayıplar verdirebilirdi. Bu yüzden bombardımanın bir süre daha devam etmesini istedi. Amacı yalnızca surlarda açıklık oluşturmak değil, savunmacıların direncini kırmaktı.

Bu karar isabetli oldu. Mancınıklar işledikçe şehirdeki moral hızla bozulmaya başladı. Günlerdir süren kuşatma yalnızca surları değil, insanların ümitlerini de yıkıyordu. Erzak sıkıntısı henüz ciddi boyutlara ulaşmamıştı, ancak sürekli devam eden saldırılar ve surların her geçen gün biraz daha çöktüğünü görmek, savunmacılar üzerinde büyük bir psikolojik baskı oluştuyordu. Bizans'tan veya çevredeki Hristiyan prensliklerden beklenen yardım ise bir türlü gelmiyordu. Alp Arslan'ın kuşatma öncesinde çevredeki kaleleri ve geçitleri kontrol altına alması, bu bakımdan beklediği sonucu vermişti. Ani, adeta kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştı. Nihayet Sultan, beklediği anın geldiğine karar verdi. Surlarda açılan

geniş gediklerden hücum edecek birlikler belirlendi. Aynı anda farklı noktalardan gerçekleştirilecek saldırılarla savunmacıların dikkatinin tek bir noktada toplanması engellenecekti. Türk okçuları yine ön saflardaydı. Burçlarda görünen her savunmacıyı ok yağmuruyla geri çekilmeye zorluyor, hücum birliklerine yaklaşma imkanı sağlıyorlardı. Bir süre sonra Selçuklu askerleri açılan gediklerden şehrin içine girmeyi başardılar. İlk hedef surların iç kısmındaki savunma hatlarıydı. Burçların birer birer ele geçirilmesiyle birlikte şehir kapıları da Selçuklu birliklerinin kontrolüne geçti. Böylece dışarıda bekleyen kuvvetlerin önemli bir bölümü kapılardan içeri girdi ve şehir içindeki mücadele kısa sürede Selçukluların lehine döndü. Ermeni kronikleri,

Selçuklu Sarayı Giriş Kapısı

bu anı büyük bir felaket olarak tasvir eder. Müslüman tarihçiler ise uzun süren kuşatmanın ardından Allah'ın yardımıyla kazanılmış büyük bir fetih olarak değerlendirir. Anlatımlar farklı olsa da tarihi gerçek değişmez: 16 Ağustos 1064 günü Ani artık Büyük Selçuklu Devleti'nin hakimiyetine geçmişti.

Zaferin Tarihi Anlamı

Ani'nin fethi, uzun yıllar boyunca hazırlanan siyasi ve askeri planların ürünüdür. Sultan Alp Arslan'ın başarısı, yalnızca kuşatma sırasında gösterdiği maharetle açıklanamaz, bu zaferin arkasında yaklaşık yarım asırlık bir hazırlık dönemi bulunmaktadır. Bu hazırlığın ilk adımı, Çağrı Bey'in Anadolu'ya yaptığı keşif seferiyle atılmıştı. Bu sefer sayesinde Bizans'ın doğu sınırları tanınmış, geçitler öğrenilmiş, bölgenin askeri ve coğrafi özellikleri yakından incelenmişti. Ardından gelen Türkmen akınları ise yalnızca ganimet elde etmeye yönelik hareketler olmamış, Bizans'ın doğudaki savunma düzenini sürekli yıpratın bir baskı unsuru haline gelmişti. Sultan Tuğrul Bey döneminde bu hareketler belirli bir siyaset doğrultusunda yönlendirilmiş, Anadolu artık geçici akınların değil, kalıcı fetihlerin hedefi haline gelmişti. Alp Arslan, işte böyle bir mirası devralmıştı. Onun başarısı,

seleflerinin hazırladığı zemini doğru değerlendirmesinde yatmaktadır. Nitekim 1064 seferi incelendiğinde sultanın doğrudan Ani önüne gelmek yerine önce çevredeki siyasi ve askeri şartları kendi lehine çevirdiği görülmektedir. Gürcistan üzerine yürünmesi, çevredeki kalelerin ele geçirilmesi ve yardım yollarının kontrol altına alınması, kuşatma başlamadan önce savunmacıları yalnız bırakmıştı. Böylece Ani, güçlü surlarına rağmen dış destek alma imkanından büyük ölçüde mahrum kaldı.

Fethin bir başka önemli sebebi Selçuklu ordusunun kuşatma konusundaki tecrübesidir. Türk savaş sanatı çoğu zaman açık arazide uygulanan süvari taktikleriyle özdeşleştirilse de Ani kuşatması, bunun böyle olmadığını göstermektedir. Selçuklu ordusu, kuşatma araçlarını ustalıkla kullanmış, surların en zayıf noktalarını belirlemiş ve aceleci davranmadan sabırla hareket etmiştir. Günlerce devam eden mancınık atışları sonunda surlarda meydana gelen gedikler, ancak uygun zaman geldiğinde genel hücum için değerlendirilmiştir. Bu da Alp Arslan ve Selçuklu ordusunun, kuşatmalardaki maharetini de göstermesi bakımından önemlidir. Ani'nin fethi, yalnızca Bizans ile Selçuklular arasında cereyan

eden bölgesel bir hadise olarak görülmemelidir. Şehrin düşmesi kısa sürede Kafkasya'dan Bağdat'a, Konstantinopolis'ten Mısır'a kadar geniş bir coğrafyada yankı uyandırdı. Çünkü ele geçirilen şehir sıradan bir kale değil, Hristiyan Doğu'nun en tanınmış merkezlerinden biriydi.

İslam dünyasında fetih büyük bir sevinçle karşılandı. Abbasi Halifesi Kaim-Biemrillah, Sultan Alp Arslan'a gönderdiği tebriknamede bu başarıyı İslam'ın kazandığı büyük zaferlerden biri olarak değerlendirdi ve ona "Ebu'l-Feth" yani "Fethin Babası" unvanını verdi. Halifenin verdiği bu unvan, yalnızca hükümdarın şahsını onurlandırmıyor, aynı zamanda Büyük Selçuklu Devleti'nin İslam dünyasındaki siyasi liderliğini de pekiştiriyordu. Artık Selçuklu sultanı yalnızca Horasan ve İran'ın hükümdarı değil, İslam ülkelerinin en güçlü gazi hükümdarı olarak görülmeye başlanmıştı. Bizans açısından ise durum çok daha farklıydı. Konstantinopolis'te Ani'nin kaybı, yalnızca bir şehir haberinden ibaret değildi. İmparatorluğun yıllardır büyük emeklerle kurduğu doğu savunma düzeninin en önemli halkası kopmuştu. Ermeni prensliklerinin ilhakıyla oluşturulmak istenen yeni sistem beklenen sonucu vermemiş, aksine Selçuklu

ilerleyişini durdurmak yerine kolaylaştırmıştı. İmparatorluk bundan sonra savunmada kalamayacağını anlamış, doğuya daha güçlü ordular göndermeye karar vermişti. Romanos Diogenes'in birkaç yıl sonra gireceği büyük Anadolu seferlerinin temel sebeplerinden biri de Ani'nin kaybedilmesidir. Selçuklular bakımından ise fetih yalnızca askeri bir başarı değil, önemli bir psikolojik üstünlük sağladı. Uzun yıllardır Anadolu'ya akınlar düzenleyen Türkmenler ilk defa Bizans'ın bu derece güçlü bir merkezini ele geçirmişlerdi.

Bu başarı, Türkmenler arasında Anadolu'nun fethedilebileceği düşüncesini daha da güçlendirdi. Bundan sonra Anadolu yalnızca akın yapılan bir ülke değil, yerleşilecek ve yönetilecek bir vatan olarak görülmeye başlandı. Böylece Ani'nin surlarında kazanılan zafer, yalnızca 1064 yılının değil, XI. yüzyılın en önemli dönüm noktalarından biri haline geldi. Yedi yıl sonra Malazgirt Ovası'nda kazanılacak büyük zafer, hiç şüphesiz kendi şartları içinde değerlendirilmelidir. Ancak Malazgirt'e giden yolun Arpaçay kıyısında açıldığı da unutulmamalıdır.

Ani, Bizans'ın doğudaki kalesiydi, Malazgirt ise bu kalenin yıkılmasının ardından gelen son

büyük hesaplaşma oldu. Zira Ani'nin fethiyle Bizans, doğudaki en güçlü dayanak noktasını kaybetmiş, Selçuklular ise Anadolu'nun kapısını tutan stratejik bir üs elde etmişti. 1064 yılında Arpaçay kıyısında başlayan yeni dönem, 1071'de Malazgirt'te kesin bir üstünlüğe dönüştü.

Günümüzde Ani: Taşların Altından Yükselen Tarih

Ani'nin fethi üzerinden yaklaşık bin yıl geçmiş olmasına rağmen şehir, tarihçilerin, sanat tarihçilerinin, arkeologların ve kültürel miras uzmanlarının ilgisini çekmeye devam etmektedir. Arpaçay'ın kıyısındaki bu sessiz harabe, yalnız geçmiş medeniyetlerin izlerini koruyan bir ören yeri değil, aynı zamanda Orta Çağ Anadolu'sunun siyasi, askeri ve kültürel tarihine ışık tutan büyük bir açık hava laboratuvarıdır. Her kazı mevsiminde toprak altından çıkarılan yeni buluntular, şehrin bilinen tarihine yeni ayrıntılar eklemekte, bazı yerleşik kabullerin yeniden değerlendirilmesine de imkan sağlamaktadır. Ani'de ilk ilmi kazılar XIX. yüzyılın sonlarında Rus arkeolog Nikolay Marr tarafından başlatılmış, Cumhuriyet döneminde ise Türk bilim insanlarının çalışmalarıyla araştırmalar yeni bir safhaya taşınmıştır. Son yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kafkas Üniversitesi iş birliğiyle

yürütülen kazılar, yalnız anıtsal yapıların korunmasına değil, şehrin gündelik hayatını ortaya koyacak bulguların gün ışığına çıkarılmasına da yönelmiştir.

Bugün kazılar yalnız kiliseler, camiler veya surlarla sınırlı değildir. Konut alanları, sokak dokusu, su tesisatı, atölyeler, mezarlıklar ve şehir surlarının farklı kesimleri üzerinde de çalışmalar sürdürülmektedir. Bu araştırmalar sayesinde Ani'nin yalnız hükümdarların ve din adamlarının yaşadığı bir merkez olmadığı, zanaatkarların, tüccarların ve farklı dini toplulukların bir arada yaşadığı büyük bir Orta Çağ metropolü olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle Selçuklu hakimiyetinden sonraki şehirleşme süreci, yeni arkeolojik bulgular sayesinde her geçen yıl daha ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. Son yıllarda yürütülen kazılar, Ani'nin Türk-İslam dönemine ait eserlerini de daha görünür hale getirmiştir. Menûçihir Camii, Selçuklu Sarayı olarak değerlendirilen yapılar, hamamlar, sivil mimari kalıntıları ve sur sistemleri üzerinde sürdürülen çalışmalar, 1064 yılındaki fethin yalnız askeri bir başarı olmadığını, şehrin kısa sürede yeni bir idari, ekonomik ve kültürel merkez haline geldiğini göstermektedir. Böylece Alp Arslan'ın fethettiği Ani'nin, fetih sonrasında

uzun süre yaşamaya devam eden dinamik bir şehir olduğu daha açık biçimde anlaşılmaktadır. Araştırmalar yalnız mimari yapılarla sınırlı değildir. Seramikler, cam eserler, metal buluntular, sikkeler, mühürler ve gündelik yaşama ait çok sayıdaki küçük eser, Ani'nin ticaret hayatı, üretim faaliyetleri ve uluslararası ilişkileri hakkında yeni bilgiler vermektedir. Bu eserlerin önemli bir bölümü bugün Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde sergilenmekte, ziyaretçilere Ani'nin bin yılı aşan tarihini somut örneklerle anlatmaktadır. Ani'nin uluslararası önemi de her geçen yıl daha fazla kabul görmektedir. Şehir, 2016 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınarak insanlığın ortak kültür mirası olarak tescil edilmiştir. Bu kararda yalnız Bagratlı Ermeni

Menûçihir Camii

Krallığı'nın başkenti olması değil, Bizans, Selçuklu, Gürcü, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerini aynı şehir dokusu içerisinde bir arada yaşatabilmesi de etkili olmuştur. Böylece Ani, tek bir milletin değil, farklı medeniyetlerin izlerini birlikte taşıyan evrensel bir kültür mirası olarak kabul edilmiştir. Ani'de yürütülen araştırmaların önemli hedeflerinden biri de şehrin askeri tarihini daha iyi aydınlatmaktır. Surlar, burçlar, kapılar ve tahkimat sistemi üzerinde sürdürülen incelemeler, Alp Arslan'ın 1064 yılında karşılaştığı savunma düzeni hakkında her geçen yıl yeni bilgiler sağlamaktadır. Gelecekte yapılacak arkeolojik çalışmaların, kuşatmanın seyri ve savunma sisteminin işleyişi hakkında

daha ayrıntılı sonuçlar ortaya koyması beklenmektedir. Ancak Ani bugün yalnız arkeologların çalışma alanı değildir. Şehir, son yıllarda Türk tarihi hafızasında da yeniden güçlü bir yer edinmeye başlamıştır. Anadolu'nun kapılarının açılışını simgeleyen en önemli merkezlerden biri olarak görülen Ani, fetih tarihinin ve Selçuklu mirasının sembollerinden biri haline gelmiştir. Özellikle Alp Arslan'ın fetihle birlikte ilk cuma namazını kıldırıldığı kabul edilen Menûçihir Camii (Fethiye Camii), bu tarihi hafızanın odak noktalarından biri durumundadır. Bu hafızanın en dikkat çekici örneklerinden biri, 2010 yılında Menûçihir Camii'nde uzun yıllar sonra yeniden cuma namazı kılınmasıdır. Ani'de kılınan bu Cuma Namazı,

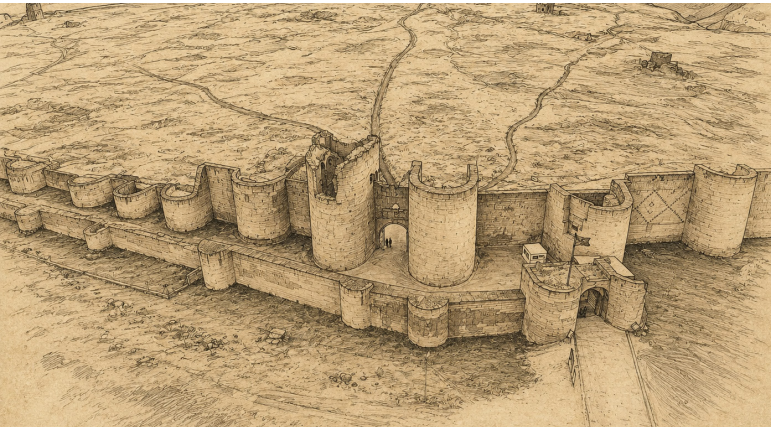
MHP Genel Başkanı Sn. Dr. Devlet BAHÇELİ
Ani Harabelerinde Namaz Kılarken

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin önderliğinde geniş bir katılımı gerçekleştirilmiş, kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.

Uzun zamandır bir yerleşim yeri olarak kullanılmayan Ani'de kılınan bu cuma namazı, Ani harabelerinde yeniden ezan sesinin duyulmasını sağladığı gibi, 1064'teki fetihten sonra Sultan Alp Arslan tarafından kılınan ilk cuma namazının, yaklaşık bin yıl sonra tarihi hafıza yeniden canlanmasına vesile olması bakımından dikkat çekicidir. Bu bakımdan bu olayın tarihi önemi, günlük siyasetin çok ötesindedir. Çünkü fetihlerin en kalıcı yönü yalnız şehirlerin ele geçirilmesi değil, o fetihlerin toplumların ortak hafızasında yaşamaya devam etmesidir. Menûçihir Camii'nde yeniden cuma namazı kılınması, Ani harabelerinin yalnız geçmişi anlatmadığını,

aynı zamanda Türk tarihinin sürekliliğini sembolik biçimde hatırlattığını göstermiştir. Bugün Ani'yi gezen ziyaretçiler yalnız surları, kiliseleri veya camileri görmezler. Aynı zamanda Bizans'tan Selçuklulara, İlhanlılardan Osmanlılara uzanan çok katmanlı bir medeniyet tarihinin izleri arasında yürürler.

Her kazı mevsiminde ortaya çıkarılan yeni bir kitabe, yeni bir sikke veya yeni bir mimari unsur, Alp Arslan'ın fethettiği şehrin tarihini biraz daha aydınlatmaktadır. Bu sebeple Ani yalnız geçmişte kalmış bir başkent değildir. Türk tarihinin Anadolu'daki en önemli dönüm noktalarından birinin yaşandığı, bilimsel araştırmalarla her geçen yıl daha iyi anlaşılan ve tarihi hafızada yeniden anlam kazanan yaşayan bir kültür mirasıdır.

Günümüzde Ani Kalesi

Seçilmiş Kaynakça

Ahmed B. Mahmud, Selçukname, I, (Yay. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Aksarayı, Kerimüddin Mahmud, Müsameretü'l-Ahbar (trc. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.

Aksoy, Mete, Savaşçının Dokuz İlkesi, İstanbul 2017.

Alican, Mustafa, Kiyametın İlk Günü Malazgirt 1071, İstanbul 2017.

Apak, Adem, "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVIII/2, Bursa 2009, s.95-122

Aristakes, History, (Trans.Robert Bedrosian), New York 1985.

Arslan, Muhammet. "Ani Kazısında Bulunan Selçuklu Çarşı Mescidi", Palmet Dergisi, 1, (2022), s.1-13.

Arslan, Muhammet. Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi Ani, Palet Yayınları, Konya 2021.

Arslan, Muhammet. Ani Ören Yeri Kazısı 2019-2021 Yılı Çalışmaları, Palet Yayınları, Konya 2022.

Ateş, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", Belleten, XXIX/115, (1965), s.517-525.

Avcı, Casim, İslam Bizans İlişkileri, İstanbul 2003.

Ayalon, David, "The Mamluks of the Seljuks: Islam's Military Might at the Crossroads", Journal of the Royal Asiatic Society, (Third Series), VI/3 (November 1996), s.305-333.

Ayönü, Yusuf, "Bizans İmparator'u Romanos Diogenis", Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras, (Haz: Mustafa Alican), Kronik Yay, İstanbul 2018.

Bahadır, Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, XXVIII/46 (2009), s.163-178.

Bundari, Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Üsra: Irak Ve Horasan Selçukluları Tarihi, (Terc. Kıvamüddin Burslan), TTK Yay, Ankara 1999

Cahen, Claude, "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı" (Çev. Zeynep Kerman), Türkiyat Mecmuası, XVII.

Cahen, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.

Cahen, Claude, Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaddin Yediyıldız), Ankara 1992.

Cheyne, J. C., "Mantzikert: Un Désastre Militaire", Byzantion, Vol. 50, No. 2 (1980), s.410-438.

Cuzcani, Minhac-ı Sirac, Tabakat-ı Nasiri: Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlr (trc. ve notlar: Erkan Göksu), TTK Yay., Ankara 2015.

David Nicolle, Malazgirt 1071, (Çev. Özgür Kolçak), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Dirimtekin, Feridun, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", Malazgirt Armağanı, TTK Yayınları, Ankara 1972.

Ebu'l-Ferec, Ebu'l-Ferec Tarihi, I (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999

Ecer, Ahmet Vehbi, "Türkan Hatun", EÜİFD, sy. 6, Kayseri 1989, s.167-176.

Emecen, Feridun M., Fetih ve Kıyamet 1453, İstanbul 2012

Eskikurt, Adnan-Mehmet Akif Ceylan, "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras, (Haz: Mustafa Alican), İstanbul 2018.

Eyice, Semavi, Malazgirt Savaşı'nı Kaybeden IV. Romanos Diogenis, TTK Yay., Ankara 1971

Göksu, Erkan, "Malazgirt'te Ne Oldu? İmparator Mu Kaybetti, Sultan Mı Kazandı?", Düşünce Dünyasında Türkiz, XII/59, (2022), s.11-31.

Göksu, Erkan, "Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri", Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), vol. 5/2, Spring 2010, s. 986-1011.

Göksu, Erkan, 1071 Malazgirt, Bozdağ Yay, İstanbul 2022.

Göksu, Erkan, Türkiye Selçuklularında Ordu, TTK Yay., Ankara 2010.

Hamdullah el-Müstevfi, Tarih-i Güzide (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan), (ed. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.

Hillenbrand, Carole, Malazgirt Muharebesi: Türklerin Efsanesi İslam'ın Simgesi, (Çev: Mehmet Morali) İstanbul 2015.

Honigmann, Ernst, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (Türkçe terc., Fikret İşıltan), İstanbul 1970

Hunkan, Ömer Soner, "1018 Anadolu (Rum) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?", Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi, I/3 (Güz 2001), s.77-87.

Hüseyini, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye (Terc. Necati Lugal), TTK Yay., Ankara 1999.

Ioannes Zonaras, Tarihlerin Özeti, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji Ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, XII, (Terc. Mehmet Keskin), İstanbul 1995.

İbnü'l-Adim, Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler), (Çeviri, notlar ve açıklamalar Ali Sevim), TTK Yay, Ankara 1989

İbnü'l-Adim, Buğyetüt-Taleb fi Tarihi Haleb, IV, (Tahkik Süheyl Zekkar), Darü'l-Fıkr, Beyrut 1988.

İbnü'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi, X, (Tic. Abdülkerim Özeydin), İstanbul, ts.

İbnü'l-Ezrak el-Fariki, Tarihu'l-Fariki (nşr. Bedevi Abdüllatif Avad), Kahire 1379/1959.

İbnü'l-Ezrak, Tarihu'l-Fariki (Nşr. Bedevi Abdüllatif Avad), Kahire 1379/1959.

Kaegi, Walter Emil, "The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia", Speculum, XXXIX/1 (Jan. 1964), s. 96-108.

Kafesoğlu, İbrahim, "Alp Arslan", DİA, II, 526-530.

Kafesoğlu, İbrahim, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti (1015-1021)", Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.

Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklu Tarihi, MEB Yay., İstanbul 1992.

Kafesoğlu, İbrahim, Sultan Melikşah, İstanbul 1973.

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998

Karolidis, Pavlos, Romanos Diogenis İstanbul'a Yollar Açılırken, Çev: Kriton Dinçmen, İletişim Yay, İstanbul 1993.

Kazhdan, Alexander P., "Diogenis", The Oxford Dictionary of Byzantium, I, Oxford 1991.

Kesik, Muharrem, 1071 Malazgirt, Timaş Yay, İstanbul 2013.

Kırzioğlu, Fahreddin, "Selçukluların Anı'yı Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri", SAD, II (1970).

Koca, Salim, Malazgirt'ten Miryoke-falon'a, Çorum 2003.

Köymen, Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri), TTK Yay., Ankara 2000.

Köymen, Mehmet Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, TTK Yay., Ankara 1993.

Kurat, Akdes Nimet, Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi, Ankara 1972.

Markham, Paul, "The Battle of Manzikert: Military Disaster or Political Failure?", [http://deremilitari.org/2013/09/the-battle-of-manzikert-military-disaster-or-political-failure/, http://faculty.uml.edu/ et-han_spanier/ Teaching/ documents/ TheBattleofManzikert.pdf]

Merçil, Erdoğan, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, II, TTK Yay, Ankara 1994.

Mikhael Attaleiates, Tarih, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Mikhail Psellos, Khronographia, (Yay. Haz. Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 1992.

Mirhand, Ravzatu's-Safa (Tabaka-i Selçukiyye), (Terc. ve notlar: Erkan Göksu), TTK Yay., Ankara 2015

Nicolle, David, Malazgirt 1071 (Çev. Özgür Kolçak), İş Bankası Yay., İstanbul 2013.

Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi (çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 2011.

Özgüdenli, Osman G., Selçuklular-Büyük Selçuklu Devleti Tarihi, I, İstanbul 2013

Piyadeoğlu, Cihan, Sultan Alp Arslan, Kronik Yay, İstanbul 2017

Reşidüddin Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih-Selçuklu Devleti (Zikr-İ Tarih-İ Al-i Selçuk), (Haz. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2010.

Sevim, Ali, Malazgirt Meydan Savaşı, TTK Yay., Ankara 1971

Sevim, Ali, Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, TTK Yay., Ankara 1990.

Sıbt İbnü'l-Cevzi, Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-A'yan, (Seçme, Tercüme Ve Değerlendirme Ali Sevim), TTK Yay, Ankara 2011

Smbat, Chronicle, (Trans.Robert Bedrosian), New Jersey 2005

Sümer, Faruk, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, IV, Ankara 1975.

Sümer, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), TDAV Yay, İstanbul 1999.

Taşkın, Ünal, "Abbasi Halifesi'nin Malazgirt Savaşı Duası", Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras, (Haz: Mustafa Alican), İstanbul 2018, s.155-162.

Togan, Zeki Velidi, "Harizm", İA, V/1, s.240-257.

Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

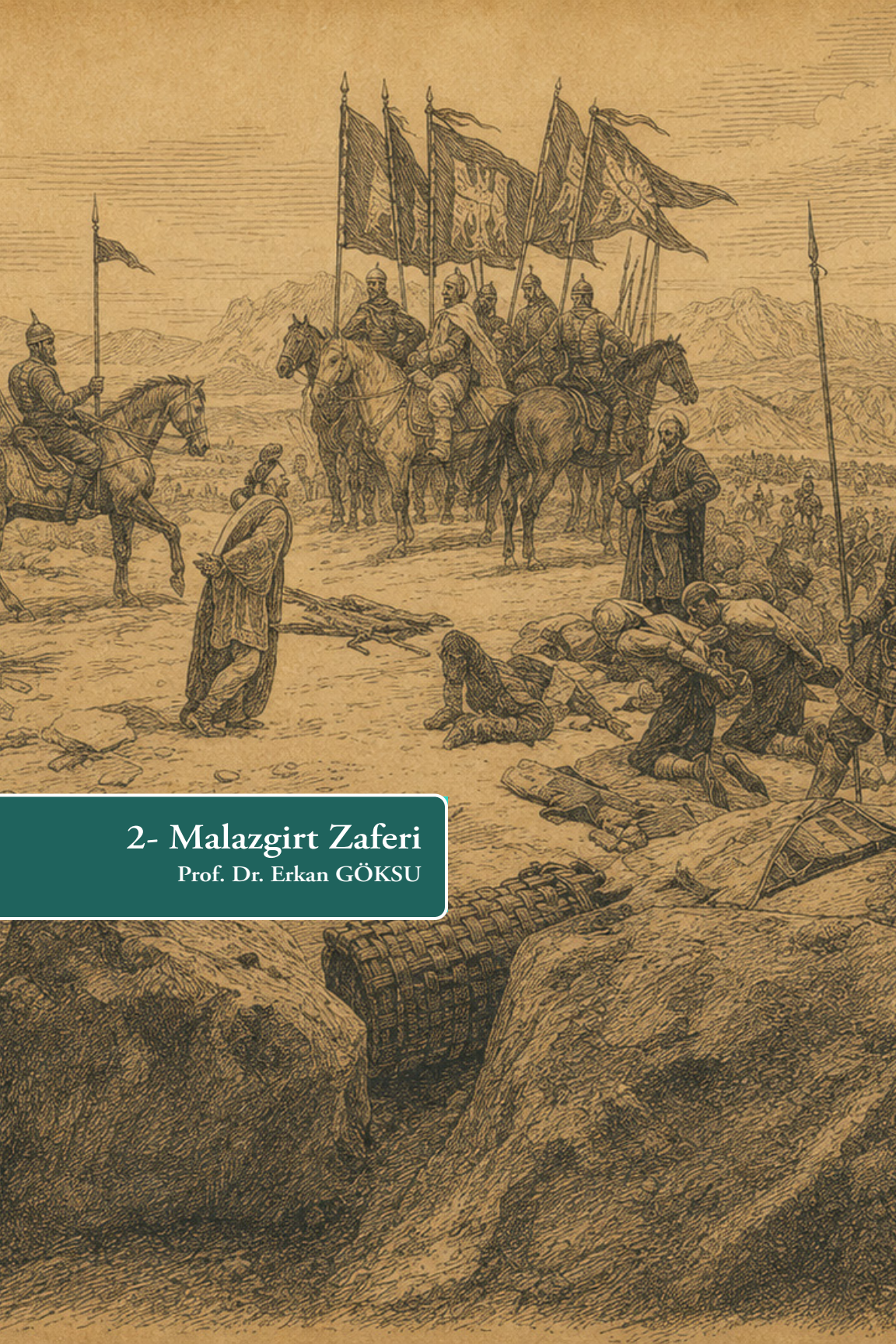
Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, II, İstanbul 1999.

Tülücü, Süleyman, "Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.7, (1986), s.291-334.

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (92-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Trc. Hrants D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000.

Yıldız, Kaya, "Kutalmış Bey'in Anadolu'yu Fetih Çalışmaları ve İsyanı", Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, (Yaz 2019), s.179-192.

2- Malazgirt Zaferi

Prof. Dr. Erkan GÖKSU

2- Malazgirt Zaferi (26 Ağustos 1071)

Türk tarihinin bazı zaferleri vardır ki yalnızca kazanıldıkları günü değil, kendilerinden sonraki yüzyılları da şekillendirir. 26 Ağustos 1071 günü Malazgirt Ovası'nda kazanılan zafer bunların başında gelir. Aradan yaklaşık bin yıl geçmiş olmasına rağmen Malazgirt, hala tarihçilerin, siyasetçilerin ve fikir adamlarının üzerinde en çok durduğu hadiselerden biri olmayı sürdürmektedir. Bunun sebebi, bu savaşın yalnızca iki ordunun karşılaşmasından ibaret olmamasıdır. Malazgirt, Anadolu'nun siyasi tarihini değiştiren, Türklerin bu coğrafyadaki varlığını yeni bir safhaya taşıyan ve Doğu ile Batı arasındaki güç dengesini derinden etkileyen büyük bir dönüm noktasıdır.

Malazgirt Savaşı'nın sonuçları gibi sebepleri de uzun bir tarihi süreci kapsar. Malazgirt'e giden yol, yaklaşık yarım asır önce Çağrı Bey'in Anadolu'ya yaptığı keşif seferiyle başlamış, Türkmen göçleriyle şekillenmiş, Tuğrul Bey'in takip ettiği Anadolu siyasetiyle olgunlaşmış, Sultan Alp Arslan'ın kararlı ve sabırlı idaresi altında ise kesin sonuca

ulaşmıştır. Bu noktada Malazgirt Zaferi'nin özellikle Ani'nin fethiyle ilişkisine işaret etmek yerinde olur. Zira Bizans'ın Kafkasya ve Doğu Anadolu'daki askeri hakimiyetinin dayandığı en önemli merkezlerden biri olan Ani'nin fethi, imparatorluğun doğudaki savunma düzenini sarstığı gibi, Türkmenlerin Anadolu içlerine doğru daha rahat hareket etmelerinin de önünü açmıştır.

Bundan sonra Türk akınları artık sınır boylarında görülen geçici baskınlar olmaktan çıkmış ve Anadolu'nun iç bölgelerine kadar uzanan sürekli bir harekete dönüşmüştür. Bu gelişmeleri dikkatle ve endişeyle takip eden Bizans, Anadolu'da her geçen gün kuvvetlenen Türk varlığına karşı kalıcı bir çözüm üretememiş ve Kapadokya'dan Fırat boylarına kadar uzanan geniş sahada ciddi bir Türk nüfusu oluşmuştur.

Ani'nin fethinden sonra Anadolu'daki Türk varlığı Selçuklular açısından da yeni bir safhaya girmişti. Çağrı Bey'in keşif seferi sırasında tanınan Anadolu, artık yabancı bir ülke değildi. Dağ geçitleri, nehir vadileri, kervan yolları, yaylaklar ve kışlaklar büyük ölçüde öğrenilmiş, Türkmen beyleri bölgeyi yakından tanımıştı. Selçuklu sultanları ise

bu hareketliliği tesadüfi akınlar halinde bırakmamış, belirli bir devlet siyaseti doğrultusunda yönlendirmişlerdi. Böylece Anadolu, yalnızca ganimet elde edilen bir uç bölgesi değil, Türklerin yeni yurdu olmaya aday bir ülke haline gelmeye başlamıştı. İşte Malazgirt Savaşı, bir tarafta doğudaki hakimiyetini yeniden kurmak ve Türkleri Anadolu'dan tamamen çıkarmak isteyen Bizans İmparatorluğu ile Anadolu'daki ilerleyişini kalıcı hale getirmeye çalışan Büyük Selçuklu Devleti'nin büyük tarihi hesaplaşmasıydı. 26 Ağustos 1071'de sadece iki hükümdar ya da iki ordu değil, iki farklı medeniyet, askeri gelenek, devlet anlayışı ve Anadolu'nun geleceğine dair iki farklı dünya tasavvuruydu.

Ani'den Malazgirt'e

16 Ağustos 1064 günü Ani'nin fethiyle birlikte Anadolu'daki güç dengesi köklü biçimde değişmeye başladı. Sultan Alp Arslan'ın Arpaçay kıyısındaki bu büyük zaferi, yalnızca Bizans'ın en güçlü doğu kalelerinden birinin ele geçirilmesi anlamına gelmiyordu. Bundan daha önemlisi, uzun yıllardır Selçukluların Anadolu'da yürüttüğü siyasetin doğru olduğunu gösteriyor hem Türkmen beylerine hem de Bizans idarecilerine yeni bir dönemin başladığını haber veriyordu. Gerçekten de Ani'nin kaybı Bizans için yalnızca askeri bir mağlubiyet değildi. İmparatorluğun doğu sınırlarını güvence altına almak amacıyla yaklaşık yarım asır boyunca takip ettiği

siyaset ağır bir darbe almıştı. II. Basileios devrinden itibaren Ermeni prensliklerinin ortadan kaldırılması ve doğrudan Bizans idaresine bağlanmasıyla oluşturulan savunma sistemi beklenen sonucu vermemişti. Ani gibi sağlam bir şehrin düşmesi, Konstantinopolis'te yalnızca bir kale kaybı olarak görülmedi, doğu sınırlarının artık eskisi kadar güvenli olmadığı gerçeğini de ortaya koydu. Selçuklular açısından ise durum bambaşka idi. Ani'nin fethi, Türkmen beylerinin Anadolu'ya bakışını değiştirdi. Daha önce çoğu zaman ganimet elde etmek veya kışlak bulmak amacıyla düzenlenen akınlar, artık daha kalıcı hedeflere yönelmeye başladı. Çünkü Bizans'ın yenilebileceği görülmüştü. Türkmenler yalnızca sınır boylarında dolaşan akıncılar değil, fethedilen toprakların yeni sahipleri olabileceklerine inanmaya başlamışlardı. Bu değişim, Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi sürecinin en önemli dönüm noktalarından biridir.

Fetihten sonra Sultan Alp Arslan'ın takip ettiği siyaset de bunu göstermektedir. O, ele geçirilen şehirleri yalnızca askeri başarı olarak görmüyor, buralarda kalıcı bir idare kurmaya çalışıyordu. Türkmen toplulukları yeni fethedilen sahalara yönlendiriliyor, önemli

geçitler kontrol altına alınıyor ve Bizans'ın yeniden güç kazanmasına fırsat verilmemeye çalışılıyordu. Böylece Anadolu'daki Türk varlığı, her geçen yıl biraz daha kökleşiyordu. Bizans ise bu gelişmeleri kaygıyla izliyordu. İmparatorluğun doğu eyaletlerinden Konstantinopolis'e ulaşan haberler birbirine benziyordu. Türkmen süvarileri artık yalnızca Aras Havzası'nda veya Van Gölü çevresinde görünmüyor, Erzurum, Erzincan, Kemah, Divriği ve Yukarı Fırat havzasına kadar uzanan geniş bir sahada faaliyet gösteriyorlardı. Bazen küçük gruplar halinde ilerliyor, bazen de birkaç bin kişilik kuvvetlerle şehirlerin çevresine kadar ulaşıyorlardı. Bizans ordusu bir bölgede onları geri püskürttüğünde, kısa süre sonra başka bir bölgede yeniden ortaya çıkıyorlardı. Bu hareketlilik, imparatorluğun geleneksel sınır savunmasını giderek etkisiz hale getiriyordu.

Üstelik bu yalnızca askeri bir mesele değildi. Türkmenlerin Anadolu'daki varlığı, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını da etkilemeye başlamıştı. Yaylak ve kışlak olarak kullanılan sahalarda genişliyor, yeni göç grupları Anadolu'ya ulaşıyor, bazı bölgelerde Türk obaları artık mevsimlik değil, daha uzun süreli olarak konaklıyordu. Henüz

düzenli bir iskan siyasetinden söz etmek mümkün olmasa da Anadolu'nun demografik yapısında gözle görülür bir değişim başlamıştı. Bu yıllarda Anadolu'daki Selçuklu faaliyetlerinin en dikkat çekici isimlerinden biri Afşin Bey'di. Sultan Alp Arslan'ın en güvendiği kumandanlardan biri olan Afşin, düzenlediği seferlerle Bizans'ın doğu ve orta Anadolu'daki hakimiyetini sürekli baskı altında tuttu. Kayseri'den Kızılırmak havzasına, Toros geçitlerinden Akdeniz kıyılarına kadar uzanan geniş sahada gerçekleştirdiği akınlar, Bizans'ın yalnızca askeri bakımdan değil, psikolojik bakımdan da yıpranmasına yol açtı. Artık Türkmen atlılarının ulaşamayacağı bir yer olmadığı düşüncesi, Anadolu'da giderek yaygınlaşmaya başlamıştı. Bizans kaynaklarının bu döneme ait kayıtları dikkatle okunduğunda, imparatorluğun karşı karşıya bulunduğu güçlüğü açıkça görmek mümkündür. Sorun yalnızca Türklerin süratli hareket etmesi değildi. Asıl mesele, onların nerede ortaya çıkacaklarının önceden tahmin edilememesiydi.

Geleneksel Bizans ordusu belirli yolları takip ederek ilerliyor, kaleleri merkez kabul ederek hareket ediyordu. Türkmenler ise dağ yollarını, vadileri ve bozkır geçitlerini ustalıkla kullanıyor,

ihtiyaç duyduklarında küçük birliklere ayrılıyor, uygun zamanda yeniden birleşebiliyorlardı. Bu hareket kabiliyeti, Bizans'ın sayıca üstün birliklerini bile çoğu zaman etkisiz bırakıyordu. Bütün bu gelişmeler, Konstantinopolis'te artık geçici tedbirlerle sonuca ulaşılamayacağını gösteriyordu. Sınır kalelerini tahkim etmek, yeni birlikler göndermek veya yerel kumandanları değiştirmek sorunu çözmüyordu. Anadolu'nun doğusunda yeni ve güçlü bir rakip ortaya çıkmıştı. Bu rakibi durdurabilmek için yalnızca savunmada kalmak yeterli olmayacak, büyük bir imparatorluk ordusuyla doğuya yürüyerek Selçuklu gücünü keskin biçimde kırmak gerekecekti.

İmparator Romanos Diogenes'in Türkleri Anadolu'dan Çıkarma Teşebbüsleri

XI. yüzyılın ortalarında Bizans İmparatorluğu görünüşte hala Akdeniz dünyasının en büyük devletlerinden biriydi. Balkanlar'dan Suriye sınırlarına, Güney İtalya'dan Kafkasya'ya kadar uzanan geniş topraklara hükmediyor, Konstantinopolis zenginliği, surları ve nüfusuyla dünyanın en büyük şehirlerinden biri olmayı sürdürüyordu.

Ancak bu ihtişamın ardında derin sorunlar birikmeye başlamıştı. Saray çevresindeki iktidar

mücadeleleri, büyük aristokrat ailelerin nüfuzu, mali sıkıntılar ve ordunun giderek zayıflaması, imparatorluğu dışarıdan gördüğü kadar güçlü olmaktan uzaklaştırıyordu. Özellikle II. Basileios'un ölümünden sonra tahta çıkan hükümdarlar, onun kurduğu askeri düzeni aynı başarıyla devam ettiremediler. Uzun yıllar boyunca Anadolu'nun güvenliğini sağlayan Thema Sistemi eski canlılığını kaybediyor, sınır eyaletlerindeki askeri teşkilat giderek zayıflıyordu. Yerli askerlerin sayısı azalırken, ücret karşılığında hizmet veren Frank, Norman, Peçenek, Uz ve Slav paralı askerlerine daha fazla ihtiyaç duyuluyordu. Bu birlikler savaş kabiliyetine sahip olmakla birlikte, aynı disiplin ve bağlılığı her zaman göstermiyorlardı.

İşte Romanos Diogenes 1068'de, böyle bir dönemde tahta çıktı. Kapadokyalı köklü bir asker ailesine mensup olan Romanos, gençliğinden itibaren doğu sınırlarında görev yapmış tecrübeli bir kumandandı. Anadolu'nun coğrafyasını, Türkmen akınlarının mahiyetini ve Bizans ordusunun eksiklerini yakından biliyordu. İmparatoriçe Eudokia Makrembolitissa ile evlenerek 1068 yılında tahta çıktığında önündeki en büyük mesele, doğu sınırlarını yeniden güvence altına almaktı.

Çünkü Anadolu'nun kaybedilmesi, yalnızca birkaç şehrin elden çıkması anlamına gelmiyor, imparatorluğun asker ve vergi kaynağını oluşturan en zengin eyaletlerinin de tehlikeye düşmesi demek oluyordu. Romanos, meseleyi doğru teşhis etmişti. Ona göre Selçuklu akınları tek tek sınır kalelerini güçlendirmekle durdurulamazdı. Anadolu'nun dört bir yanına dağılan Türkmen birlikleri ancak büyük ve disiplinli bir imparatorluk ordusuyla etkisiz hale getirilebilirdi. Bu sebeple hükümdarlığının ilk günlerinden itibaren doğuya art arda seferler düzenledi. 1068, 1069 ve 1070 yıllarında gerçekleştirilen bu hareketler, bazen mahalli başarılar sağladıysa da kesin sonuç vermedi. Türkmenler açık savaş yerine hareket kabiliyetlerini kullanıyor, Bizans ordusu yaklaşınca geri çekiliyor, imparator döndüğünde ise yeniden Anadolu'nun içlerine kadar ilerliyorlardı.

Romanos, karşısındaki düşmanın alışılmış rakiplerden farklı olduğunu anlamıştı. Daha önce Araplar veya Bulgarlarla yapılan savaşlarda belirli şehirler ele geçirilir, ordular belli meydanlarda karşılaşır ve mücadele kısa sürede sonuçlanırdı. Selçuklular ise bambaşka bir savaş usulü uyguluyorlardı. Geniş bozkır tecrübesiyle yetişen Türkmen süvarileri, süratli hareket ediyor, ani baskınlar düzenliyor ve uygun zamanı bekleyerek savaşı kendi şartlarında kabul ediyorlardı. Bu durum, Bizans'ın klasik askeri anlayışını ciddi biçimde zorluyordu. Bununla birlikte Romanos cesaretini kaybetmedi. Tam aksine, önceki üç seferden çıkardığı sonuçlar onu daha büyük bir hazırlığa sevk etti. Artık hedefi yalnızca Türkmen akınlarını önlemek değildi. Selçuklu Devleti'nin askeri gücünü doğrudan hedef alacak büyük bir meydan savaşı yapmak istiyordu.

Bunun için gerekirse Selçukluların kalbine, İsfahan'a kadar gidecek, Selçuklu Devleti'ne son verecek, hatta İslam alemini bile hedef alarak Türk meselesini kökünden halledecekti. Bu amaçla imparatorluğun dört bir yanından asker toplandı. İmparatorluk ordusunun temel unsurları dışında Slavlar, Gotlar, Bulgarlar, Franklar, Ermeniler, Gürcüler hatta Balkanlardaki Türk

kökenli Peçenek, Uz, Kıpçak ve Hazar Türklerinin de aralarında bulunduğu ücretli askerleri seferber etti. Döneme ait kaynaklarda farklı sayılar verilmekle birlikte 100-200 bin arasında olduğu anlaşılan bu orduda, o döneme göre son derece gelişmiş kuşatma araç gereçleri bulunuyordu. Bunlar arasında 1.200 kişi tarafından çekilen ve her seferinde on kantar ağırlığında taş atabilen bir mancınıktan bahsedilmekteydi. "Yürüyen dağ" olarak tasvir edilen sadece bu mancınık bile Bizans savaş gücünün seviyesini göstermekteydi. Yine aynı orduda atların nallarını ve nalları ayaklara tutturarak çivileri taşıyan 400, silahları taşıyan 1000 araba bulunuyordu. Bu rakamlar, Diogenes'in 1071 seferinin amaç ve hedefinin büyüklüğünü ortaya koyuyordu.

Fakat Romanos'un hesap etmediği bir husus vardı. Ordusunun büyüklüğü aynı zamanda en büyük zaafiydi. Farklı milletlerden meydana gelen bu kalabalık kuvvet, aynı dili konuşmuyor, aynı askeri geleneği paylaşmıyor ve aynı hedef etrafında birleşmiyordu. İmparatorun otoritesi güçlü olmakla birlikte, kumandanlar arasında görüş ayrılıkları bulunuyor, özellikle saraydaki Dukas ailesine mensup devlet adamlarının bir kısmı Romanos'un başarı kazanmasını

istemiyordu. Bizans ordusu dışarıdan bakıldığında heybetli görünüyordu, fakat bu ihtişamın altında siyasi rekabetler ve güvensizlikler de gizliydi. Romanos bütün bunlara rağmen büyük bir kararlılıkla doğuya yürüdü. Onun amacı yalnızca Malazgirt Kalesi'ni geri almak değildi. Asıl hedefi Sultan Alp Arslan'ı kesin bir savaşa zorlamak ve Bizans'ın doğudaki üstünlüğünü yeniden kurmaktı. Bu sebeple 1071 yılı seferi, sıradan bir sınır hareketi değil, imparatorluğun geleceğini belirleyecek büyük bir hesaplaşma olarak görülüyordu. Ne var ki aynı günlerde Selçuklu sultanı da kendi hesabını yapıyordu.

Bu sırada Sultan Alp Arslan'ın Gündemi Başkaydı

Anadolu'da yaşanan olayların, Romanos Diogenes'le Alp Arslan'ı er geç karşı karşıya getireceği, doğunun en büyük gücü haline gelmiş Selçuklularla batının en büyük gücü olarak görülen Bizans'ı büyük bir hesaplaşmaya sürükleyeceği kesindi. Ancak Sultan Alp Arslan'ın hedefi henüz Anadolu değildi. Zira o sıralarda Selçuklu Devleti'nin önceliği Suriye'deki bazı karışıklıkları çözmek ve özellikle Mısır'daki Şii Fatımi Devleti'ni ortadan kaldırmaktı.

O yıllarda İslam alemi, Şii Fatımi halifesi ve Sünni Abbasi

halifesi etrafında adeta ikiye bölünmüştü. Her iki devletin başında da halife unvanlı hükümdarlar bulunuyor, her iki devlet de birbirleriyle kıyasıya mücadele ediyorlardı. Bu mücadele bütün İslam alemine yansıyor, Sünni Abbasi halifesini dini otorite olarak tanıyan devletlerle, Şii Fatımi halifesine bağlı olan devletler arasında müthiş bir rekabet yaşıyordu. Hutbeler, bölgelere göre Sünni Abbasi halifesi veya Şii Fatımi halifesi adına okunuyordu. Selçuklular daha Tuğrul Bey döneminde, yıllarca Abbasi halifelerini baskı altında tutan Şii Büveyhilerin tahakkümüne son vermişler ve esir alınarak zindana atılan Halife Kaim-Biemrillah'ı kurtarıp tekrar makamına oturtmuşlardı. 1070 yılına gelindiğinde ise İslam alemindeki bu iki başlılık had safhaya ulaşmıştı.

Mekke ve Medine de dahil olmak üzere birçok İslam beldesinde Şii Fatımi halifesi adına hutbe okunuyordu. Alp Arslan önce Mekke ve Medine'de tekrar Abbasi halifesi Kaim-Biemrillah adına hutbe okunmasını sağlamış ve bu sebeple de "Burhanu Emiri'l-müminin" (Halifenin delili, halifenin halife olduğunu ispat eden) unvanını almıştı. Bu olaydan sonra, o dönemlerde Orta Doğu'nun önemli devletlerinden biri olan Hamdani

Devleti'nin hükümdarı Nasırüddinle Ebu Cafer b. Hamdan, Fatimilere karşı Sultan Alp Arslan'dan yardım istedi. Aynı zamanda Fatımi Devleti'nin veziri olan Hamdan, Alp Arslan'ı Suriye ve Mısır'ı Selçuklu hakimiyetine alması için davet ediyordu. İslam dünyasındaki iki başlılığı ortadan kaldırmayı düşünen Alp Arslan, büyük bir orduyla hareket etti (Temmuz-Ağustos 1070). Bugünkü Doğu Anadolu'nun doğusunda bulunan Azerbaycan bölgesi üzerinden Anadolu'ya girdi. İlk önce Malazgirt Kalesi'ni, ardından Erciş'i ele geçirdi. Daha sonra ise bölgenin yerel hanedanlarından biri olan Mervanilerin elinde bulunan Silvan (Meyyafarikin) ve Diyarbakır (Amid) yöresine indi.

Bizans'ın elinde bulunan Tulum ve Siverek kalelerini aldı. Bizans komutanı Dük Vasil'in hakimiyetinde bulunan Urfa önlerine geldi ve şehri vergiye bağladı (Ekim 1070). Alp Arslan bölgenin yerel hanedanlarından biri olan Mirdasilerin elinde bulunan Halep'i ele geçirdikten sonra Mısır'a doğru hareket etmek üzereyken beklenmedik bir haber duyuldu. Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, çok büyük bir orduyla Anadolu'ya içlerine doğru hareket etmişti. Halep'te Alp Arslan'ın huzuruna

çıkan Bizans elçisi Leo Diabatenos, İmparator'un kalabalık bir orduyla İstanbul'dan hareket ettiğini, Selçukluların elinde bulunan Erciş, Ahlat, Malazgirt ve Menbiç'in Bizans'a geri verilmesini söylüyordu. Bunun dışında Sultan'ın İmparator'a armağanlar, daha doğrusu vergi vermesini istiyor, bu isteklerin kabul edilmemesi durumunda savaşın kaçınılmaz olduğunu belirtiyordu.

Bizans Ordusunun Hareketi

Romanos Diogenes, ordusunun başında 13 Mart 1071'de İstanbul'dan yola çıktı. Kalabalık ordunun idaresiyle ilgili problemler baş gösteriyor, disiplinsizliği önlemek isteyen İmparator'un sert tedbirler alması askerler ve kumandanlar arasında tepkiye yol açıyordu. İmparator'un en büyük ihtiyacı Alp Arslan'ın niyet ve hareketi hakkındaki istihbarattı. Bu esnada Suriye ve Güney Ermenistan'dan topladığı önemli miktarda kuvvetle İmparator'a katılan Basilakes, Sultan'ın doğuya doğru hareket ettiğine dair bilgi verdi. İmparator bunu doğrulamaya çalışırken bu kez Halep'e giden elçilik heyetine başkanlık eden Leo Diabatenos'un İmparator'a yazdığı mektup ulaştı. Diabatenos da mektubunda Bizans ordusundan korkan Sultan'ın süratle Babil'e (Bağdat) doğru

kaçtığını rapor ediyordu. Yürüyüş emri veren İmparator, ordusunu ikiye ayırarak Şebinkarahisar'a (Kolonia) doğru uzanan iki yol arasında üzerinde çok sayıda ceset kalıntısı bulunan güzergahtan ilerlemeyi tercih etti. Bu cesetler, bir yıl önce Manuel Komnenos ile Selçuklu askerleri arasında yapılan ve Bizanslıların kaybettiği mücadeleden kalmıştı. Durumdan rahatsız olan askerler, bu yolun tercih edilmesini kendileri için bir uğursuzluk belirtisi olarak gördüler. Haziran sonlarında Erzurum'a (Teodosiopolis) varan İmparator, burada orduyu yürüyüş nizamından çıkardı ve taarruz kollarına ayırdı.

Büyük ümitlerle iktidara gelen, büyük beklentilerle Anadolu seferine çıkan ve bu doğrultuda çok büyük bir ordu toplayan Romanos Diogenes ise daha ileri gitmek, sadece Selçuklu

akınlarını durdurmak ya da onları Anadolu'dan çıkarmak değil, gidebileceği yere kadar gitmek, Selçukluları tarihten silmek ve hatta İslam coğrafyasında kalıcı bir hakimiyet tesis etmek istiyordu. Bu esnada Sultan Alp Arslan'ın ordusu ve hareketi hakkında Leo Diabatenos tarafından verilen ilk bilgileri teyit eden istihbarat raporları geliyordu. Türklerin eline geçmiş olan Malazgirt Kalesi'nin yolunu tuttu. Bu arada Rouselios Bailleus kumandasında bir kuvveti de Ahlat'ı ele geçirmeleri için gönderdi. Malazgirt'i ele geçirdikten sonra Ahlat'a geçmeyi planlıyordu.

Romanos Diogenes'in hareketinden Halep önlerindeyken haberdar olan Sultan Alp Arslan, huzuruna çıkan elçiden İmparator'un Malazgirt, Menbiç ve Selçuklular tarafından ele geçirilmiş

Bizans ve Selçuklu Ordularının İzlediği Yol

olan Bizans şehir ve kalelerinin iadesini ve Bizans'a vergi ödemesini isteyen mesajını duyunca öfkelenildi. İmparator eğer bu istekleri kabul etmezse büyük bir orduyla üzerine yürüyeceğini belirterek onu tehdit ediyordu. Alp Arslan "Geleceği varsa gelsin, alacağı varsa alsın. Biz hazırız ve onu bekliyoruz." diyerek elçiyi sert bir şekilde geri gönderdi.

Sultan Alp Arslan'ın Romanos Diogenes'in Üzerine Yürümesi

Sultan Alp Arslan, Bizans ordusunun sayısı ve amacı hakkında bilgi aldıktan sonra hemen Anadolu'ya geçmesi gerektiğini biliyordu. Emirlerinden Aytegin ile Halep Mirdasi Emiri Mahmud'a Mısır seferini devam ettirmelerini buyurdu. Kendisi de ordusunun büyük bölümünü bölgede bırakarak hassa birliği ve az sayıda kuvvetle süratle Bizans ordusunu karşılamak üzere hareket etti (26 Nisan 1071). İlk olarak ordusunu Fırat Nehri'nden geçirip Dicle'nin yukarısındaki düzlüklerde gizlemeyi planladı.

Zaman kaybına tahammülü olmayan Selçuklu ordusu, nehri "gemi ve kayığa binmeksizin atlarıyla" geçmek zorunda kaldı ve büyük zayıat verdi. Özellikle binek ve yük hayvanlarıyla erzakın önemli bir kısmı telef oldu. Zira yılın o mevsimi, Toros dağlarında eriyen karlarla coşan Fırat'ın

en zor, en tehlikeli zamanlarıydı. Bazı kaynaklarda Sultan'ın alelacele perişan bir şekilde kaçtığı haberiyle irtibatlandırılan bu durum, orduda erzak sıkıntısının baş göstermesine yol açtı ki bu sıkıntı, eğer önlem alınmazsa savaşın kendisinden bile daha tehlikeli bir hal alabilirdi.

Nitekim Halep'te görüştüğü Bizans elçisi Leo Diabatenos da bu gelişmelere belki de bizzat şahit olmuş ve Sultan'ın süratli hareketi esnasında ordunun zayıata uğradığını müşahade ederek durumu İmparator'a iletmişti. Sultan Alp Arslan erzak sıkıntısına bir çözüm bulmak için ordusundaki yorgun, hasta ve güçsüz Irak askerlerini terhis edip Musul'a gönderdi. Bazı kaynaklara göre yanında sadece 4000 kişiden oluşan hassa kuvveti (gulamlar) kalan Alp Arslan, beraberinde bulunan asker sayısını azaltmakla baş gösteren erzak sıkıntısını bir ölçüde gidermişti.

Urfa önlerine geldiğinde kısa bir süre önce ona vergi vermeyi kabul eden Urfa hakimi Dük Vasil, yeni bir savaşı göze alamadı ve Selçuklu ordusuna erzak gönderdi. Böylece Sultan'ın erzak sıkıntısı ciddi ölçüde giderilmiş oldu. Yol boyunca meydana gelen katılımlar, Selçuklu ordusunun sayısını 50 bine ulaştırmıştı. Bu askerlerin yanında Sultan Alp

Arslan'a tabi olup imzaladıkları tabiiik (bağlılık) antlaşması gereği savaş zamanlarında Selçuklu ordusuna asker göndermek yükümlüğünde olan Mervaniler gibi bazı yerel hanedanlara bağlı kuvvetler ve aşiret birlikleri de Sultan'ın emri uyarınca gelip orduya dahil olmuşlardı.

İki Hükümdar, İki Dünya

1071 yazında Anadolu'nun doğusunda birbirine yaklaşan iki ordunun başında, çağlarının en güçlü hükümdarlarından ikisi bulunuyordu. Bunlardan biri, Roma İmparatorluğu geleneğinin son büyük temsilcilerinden Bizans İmparatoru Romanos IV Diogenes, diğeri ise henüz birkaç yıl önce tahta çıkmasına rağmen Büyük Selçuklu Devleti'ni İslam dünyasının en güçlü siyasi kuvveti haline getiren Sultan Alp Arslan'dı. Her iki hükümdar da askerdı. Her ikisi de savaş meydanlarında yetişmiş, ordularının başında sefere çıkmayı tercih eden hükümdarlardı. Her ikisi de devletlerinin içinde bulunduğu güçlüklerin farkındaydı ve bunları ancak askeri başarılarla aşabileceklerine inanıyordu. Fakat benzerlikler burada sona eriyordu. Çünkü temsil ettikleri devlet anlayışı, yetiştikleri askeri çevre ve savaşa bakışları birbirinden oldukça farklıydı.

Romanos, yaklaşık bin yıllık Roma devlet geleneğinin mirasçısıydı. Bizans ordusu belirli bir düzen içerisinde hareket eden, disiplinli piyade birlikleri ile ağır zırhlı süvarileri esas alan köklü bir askeri teşkilata sahipti. Kuşkusuz bu teşkilat yüzyıllar boyunca Balkanlar'dan Suriye'ye kadar uzanan geniş coğrafyada büyük başarılar kazanmıştı. Ancak XI. yüzyıla gelindiğinde bu sistem eski gücünü kaybetmeye başlamıştı. Anadolu'daki Thema teşkilatı zayıflamış, yerli asker sayısı azalmış, ordunun önemli bir kısmı ücret karşılığında hizmet veren yabancı birliklerden oluşur hale gelmişti. Romanos bunun farkındaydı. Bu yüzden imparatorluğun dağınık askeri gücünü yeniden tek bir orduda toplamaya çalıştı.

Frank şövalyeleri, Norman süvarileri, Ermeni birlikleri, Gürcü kuvvetleri, Slav askerleri, Peçenek ve Uz süvarileri aynı sancak altında toplandı. Sayıca heybetli görünen bu ordu, Bizans'ın sahip olduğu askeri imkanların son büyük gösterisiydi. Fakat farklı milletlerden meydana gelen bu kuvvetlerin aynı disiplin ve aynı hedef etrafında birleşmesi kolay değildi. Alp Arslan'ın ordusu ise bambaşka bir yapıya sahipti. Selçuklu ordusunun belkemiğini çocukluklarından itibaren at üzerinde

yetişen Türkmen süvarileri oluşturuyordu. Hareket kabiliyetleri yüksek, uzun mesafeleri kısa sürede aşabilen bu birlikler bozkır savaş usulünü çok iyi biliyorlardı. Bunun yanında hükümdara doğrudan bağlı gulam askerleri, çeşitli Türkmen beylerinin kuvvetleri ve tabi devletlerden gelen yardımcı birlikler de ordunun önemli bir parçasıydı. Sayıları Bizans ordusundan daha az olsa bile bu kuvvetler aynı askeri kültürü paylaşmaları bakımından büyük bir uyum içerisindeydiler.

İki ordunun farkı yalnızca teşkilatlarında değil, savaş anlayışlarında da görülüyordu. Bizans kumandanları için kesin sonuç, çoğu zaman düşman ordusunun düzenli bir meydan savaşında mağlup edilmesiyle elde edilirdi. Bunun için ağır süvarilerin darbesine, disiplinli piyadelerin dayanıklılığına ve sıkı bir savaş nizamına güveniliyordu. Türk savaş anlayışı ise hareket üzerine kuruluydu. Düşmanı yormak, ikmal yollarını denetim altında tutmak, uygun zamanı beklemek ve kesin darbeyi ancak şartlar olgunlaştığında vurmak temel prensiplerden biriydi. Bu sebeple Selçuklu kumandanları için savaş, yalnızca meydanda başlayan bir mücadele değil, yürüyüş sırasında, keşif faaliyetlerinde, haber toplamada ve düşmanın kararlarını etkilemede

başlayan uzun bir süreçti. Bu farklılık, iki hükümdarın şahsiyetine de yansıyor. Romanos, cesur ve atılgan bir kumandandı. Devletin yeniden eski kudretine kavuşabileceğine samimiyetle inanıyor, bunun için ordusunun başında bizzat sefere çıkıyordu. Fakat zaman zaman cesareti ihtiyatın önüne geçiyor, rakibini kendi istediği şartlarda savaşmaya zorlayabileceğini düşünüyordu. Alp Arslan ise aynı derecede cesur olmakla birlikte daha ihtiyatlıydı. Gerektiğinde beklemeyi biliyor, karşısındaki düşmanın hata yapmasını sabırla takip ediyordu. Ani Kuşatması'nda olduğu gibi, ilk fırsatta hücum etmek yerine doğru zamanı kolluyor, savaşın seyrini yalnızca kuvvetle değil, akıl ve tedbirle de belirlemeye çalışıyordu.

Her iki hükümdarın yanında bulunan devlet adamları da bu farklılığı tamamlıyordu. Romanos'un çevresinde birbirleriyle rekabet halindeki saray mensupları, aristokrat aileler ve farklı siyasi gruplar vardı. İmparator sefere çıkmış olsa bile Konstantinopolis'teki mücadele sona ermiş değildi. Hatta ordunun içindeki bazı kumandanların bile onun başarısından rahatsız oldukları bilinmektedir. Alp Arslan'ın en büyük yardımcısı ise Nizamül-mülk'tü. Büyük vezir, yalnızca devlet işlerini düzenleyen bir

bürokrat değil, siyasi hedefleri belirleyen, seferlerin hazırlanmasında sultana yol gösteren tecrübeli bir devlet adamıydı. Kılıç ile kalemin bu uyumu, Büyük Selçuklu Devleti'nin en önemli üstünlüklerinden birini oluşturuyordu. Sultan savaş meydanında ordusunu yönetirken, Nizamülmülk devlet düzenini ayakta tutuyor, fetihlerin kalıcı hale gelmesini sağlayacak idari temelleri hazırlıyordu. 1071 yılında Anadolu'nun doğusunda karşı karşıya gelen işte bu iki hükümdar, aslında iki farklı dünyanın temsilcisiydi. Bir tarafta bin yıllık Roma mirasını yeniden

canlandırmaya çalışan Bizans vardı. Diğer tarafta ise bozkırın hareket kabiliyetini İslam devlet geleneğiyle birleştirerek yeni bir siyasi düzen kuran Büyük Selçuklu Devleti. Hangisinin üstün geleceğine artık yalnızca savaş meydanı karar verecekti.

Sultan Alp Arslan'ın Stratejik Dehası

Sultan Alp Arslan, Urfâ'dan sonra adeta görünmez hale geldi. Bazıları onu Musul'da, bazıları el-Cezire veya Irak'ta, bazıları ise Tebriz'de zannederken o aslında bu beldelerin hiçbirine gitmemişti. O, Diyarbakır ve

Romanos'un Alp Arslan'ın huzuruna getirilişi

Meyyafarikin üzerinden Van Gölü havzasına geçmek ve Bizans'ı bu bölgede karşılamak düşüncesindeydi. Yol boyunca Sultan'ın emri gereği orduya katılan birliklerle Selçuklu ordusunun sayısı artmıştı. Bununla birlikte eriyen kar sularının kabarttığı dereleri, sarp dağlarla kaplı araziye aşmak son derece meşakkatli bir hale gelmişti.

Bu yüzden ordunun bu menzilleri geçmesi, iki ay kadar sürdü. Bu sırada Erzurum'a ulaşmış olan İmparator Diogenes'e, hala Sultan'ın kaçığına dair haberler geliyor, bu haberlerle mutlu olan İmparator, Sultan'ın kendisine doğru gelmekte olduğunu aklının ucuna bile getirmiyordu. Sultan Alp Arslan'ın savaşa ve savaş sonrası olası mağlubiye- te karşı aldığı tedbirlerin en önemlisi, Azerbaycan'da Urmiye Gölü'nün kuzeyinde bulunan Hoy-Selmas arasında ayrı bir ordu toplamasıydı.

Sultan bu vazifeyi meliklik döneminden beri akıl hocası olan en güvenilir ve kabiliyetli adamı Vezir Nizamü'l-mülk'e vermişti. Sultan ayrıca eşi Seferiye Hatun, başta veliahdi Melikşah olmak üzere çocukları ve hazineleri de Nizamü'l-mülk'e emanet edip onları Tebriz veya daha kuvvetli bir ihtimalle Hemedan'a götürmesini ve

güvenliklerini temin etmesini istedi. Sultan, Nizamü'l-mülk'e sadece eşini, çocuklarını ve hazinelerini koruma görevini değil, Hoy civarında ikinci bir ordu toplaması emrini de vermişti. Sultan Alp Arslan'ın son derece akıllı stratejisi sonucu ortaya çıkan asılsız istihbaratla rahatlayan Romanos Diogenes, seferin başlangıcından itibaren sürdürdüğü ihtiyatlı tavrını değiştirmişti. Erzurum'da ileri hareket için son hazırlıklarını yaparken bazı Selçuklu birlikleriyle karşılaşıldığına dair haberler gelse de bunları küçük savunma tedbirleri olarak değerlendiriyor ciddi bir saldırıya uğrayacağına ihtimal vermiyordu. Olsa bile sayıca ezici bir üstünlüğe sahip Bizans birliklerinin, açık arazide Türk ordusunu ezip geçeceğinden, dağınık "barbar!" akıncılar olarak gördüğü Türk kuvvetlerine bin yıllık Roma kudretini ispatlayacağından emindi. Şu an onun en önemli düşüncesi kalabalık Bizans ordusunu, Türk akınlarıyla iyice kuruyan bölgede açlığın pençesine düşürmemektir.

Malazgirt'e Doğru

Romanos, Sultan'ın planlarından habersiz bir şekilde Erzurum'dan Malazgirt'e doğru hareket etti. Bu sırada bir Peçenek kıtasını Ahlat'ı ele geçirmeye yolladı. Bu hafif süvari kuvvetini, meşhur kumandan Rouselios

komutasındaki 15 bin kişilik bir Frenk süvari kıtası takip etti. Bunlar Selçuklu garnizonlarından önce davranıp Ahlat hasadına el koyacak, böylece Bizans ordusuna erzak temin edeceklerdi. İmparator da diğer kuvvetlerin başında ilerlemeye devam edecek, bir süre önce Selçukluların eline geçmiş olan Malazgirt'i alıp ardından Ahlat'a yürüyecekti.

İmparator'un Ahlat üzerine gönderdiği Rouselios da kuvvetlerinin başında ilerliyordu. Yol boyunca karşısına çıkan her şeyi tahrip ediyor, bölge halkını öldürüyordu. Rouselios komutasındaki Bizans öncüleri hiç ummadıkları bir anda karşılarında 800 kişi Selçuklu askerlerini buldular. Bu karşılaşma, Bizans kuvvetleriyle Selçukluların Malazgirt öncesi ilk temasıydı.

Sadece 800 kişiden oluşan Selçuklu kuvvetleri, araziye hakim olmalarının da sağladığı avantajla klasik ani baskın ve vur-kaç taktiğini uyguladılar ve 15 bin kişilik Bizans birliğini perişan ettiler. Selçuklu atlılarının oklarına karşı koyamayan Rouselios ve askerleri ağır bir hezime uğradılar. Esir alınanlar arasında Rouselios de vardı. Onu elleri ve kolları bağlı şekilde Sultan'ın huzuruna çıkardılar. Alp Arslan, şaşkın ve perişan Bizans komutanından İmparator ve

ordusu hakkındaki son havadisleri aldı. Bu arada İmparator'un hatırı sayılır bir kuvvetle Ahlat üzerine gönderdiği Rouselios'un komuta ettiği birliğin yanında büyük bir haç vardı. Ahşaptan mamul olmakla birlikte baş kısmı gümüşten olan bu haç, firuze parçaları ile süslü olup üzerinde yine gümüş bir mahfaza içerisinde korunmakta olan bir İncil bulunuyordu. İmparatorluk ordusunun simgelerinden biri olan bu büyük haç, öncü birliğin mağlup edilmesi ile birlikte Selçukluların eline geçti. Sultan sevinerek "Bu, zafer alametidir" dedi ve haçı Halife'ye gönderilmek üzere Hemedan'a yollamalarını emretti. Bu hadise, büyük savaş öncesi Selçuklu ordusuna büyük bir moral kaynağı oldu.

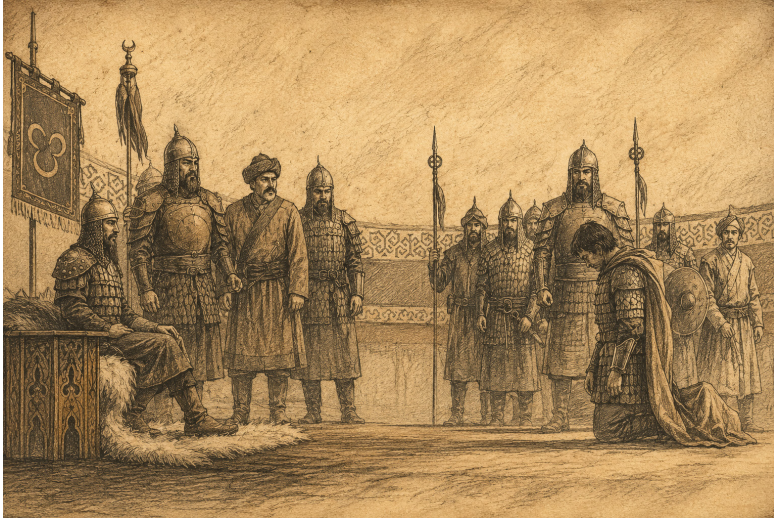
İmparator'un Rouselios'e destek olması için Tarkhaniotes kumandasında Rouselios'in ardından Ahlat'a 50 bin civarında ordunun en cesur, en tecrübeli savaşçıları gönderdi. Ancak Tarkhaniotes biraz ilerledikten sonra Rouselios'un başına gelenleri öğrendi. Ahlat'a yaklaşınca Sultan Alp Arslan'ın bölgede olduğunu öğrendi ve büyük bir korkuya kapıldı. Gelişmeleri İmparator'a bildirme fırsatı bile bulamadan ya da gerek duymadan bölgeden uzaklaşmayı tercih etti. İmparator, Rouselios'in mağlubiyeti ve Tarkhaniotes'in

kaçışından habersiz 4 Zilkade 463/23 Ağustos 1071 Salı günü Malazgirt'i aldı. İmparator, Ahlat önlerinde alınan yenilgiden ve Alp Arslan'ın varlığından habersizdi. Malazgirt'in düştüğü haberi 40-50 km uzağındaki Alp Arslan'a ulaştı. Hemen Malazgirt'e doğru hareket eden Alp Arslan, 24 Ağustos günü Süphan Dağı'nın kuzey eteklerinde ordugahını kurmuştu.

Savaş Öncesi

Öncü kuvvet olarak gönderdiği Basilakis'in akıbetinden habersiz olan İmparator, onun ardından bir tedbir olarak Nikephoros Bryennios idaresinde bir kuvvet daha gönderdi. Bazı tepelerde Türk atlılarının olduğunu farkedene ve Basilakis'in imha edilen kuvvetlerinin cesetleriyle karşılaşan Nikephoros,

ölmek üzere olan yaralı bir Bizans askeri görünce hemen yanına gitti. Son nefesinde olan biteni anlatmaya çalışan bu adamı dinlerken Türk atlıları birden tepelerden indiler ve Nikephoros ve adamlarının etrafını sardılar. Bu sırada göğsünden bir mızrak ve sırtından zırhını delip giren iki ok yarası alan Nikephoros, çemberi yarmayı başardı ve bin bir zorlukla az sayıda askeriyle birlikte ordugaha ulaştı. Bütün bunlardan sonra Bizans ordugahı etrafında görülen muharebe gücü yüksek Türk atlılarının bölgesel Türkmen güçleri olmadığı ve zannedildiğinin aksine Sultan Alp Arslan'ın Bizans ordugahının çok yakınlarında bulunduğu anlaşıldı. Hacıhan ile Hözdemir arasında olduğu bilinen ve Zahva (Zaho, Zehve, Zahva) ismiyle anılan düzlüğe

hakim tepelere mevzilenen Selçuklu birlikleri hem Bizans ordugahını hem de savaşın yaşanacağı Zahva Ovası'nı tamamen kontrol altında bulunduruyorlardı. Tepe yamaçlarında, yaylaya yukarıdan baktığı halde aşağıdan görünmeyen, Malazgirt'in güney ve güneydoğusuna uzanan bu sağlam ordugah, savaş öncesinde Selçuklu ordusuna stratejik bir üstünlük kazandırmıştı.

Sultan Alp Arslan Ahlat'tan hareket etti. Bizans İmparatoru da Zahva'ya geldi ve savaş öncesi son hazırlıklarını yapmaya başladı. 24 Ağustos Çarşamba günü iki ordu da Ahlat'a 10-12 km mesafede bulunan Zahva düzlüğünde konuşlanmış vaziyetteydiler. İmparator, sayıca üstün ordusuyla her şeye rağmen kazanacağına inanıyordu.

Sultan Alp Arslan, savaş öncesinde son kez barış istemek üzere İmparator'a o sırada Selçuklu ordugahında bulunan Abbasi halifesinin elçisi Ebu'l-Ganaim Muhalleban başkanlığında bir elçilik heyeti gönderdi. Savaş öncesinde elçi gönderip son bir kez barış kapılarını zorlamak, bir İslam geleneğiydi.

Bunun yanında giden elçiler, düşman ordugahının içine kadar girebildiklerinden onların vaziyetini görür, savaş hazırlıkları ve

psikolojik durumları hakkında bilgi edinirlerdi. Sultan, elçiler aracılığıyla İmparator'a şu mesajı göndermişti: *“Ülkeneye dön. Eğer sen dönersen ben de geri dönerim.”* İmparator, Sultan Alp Arslan'ın savaş öncesi elçi göndererek barış istemesini onun zayıflığına yormuştu. Bizans İmparatorluğu'nun bütün savaş gücünü bir araya getirerek topladığı bu kuvvetle, yenilmez ve ebedi olduğu sanılan Roma İmparatorluğu'nun kudretini bir defa daha bu “düzensiz barbar atlılar” üzerinde gösterebileceğinden emindi. Sultan'ın elçilerine mağrur bir şekilde şöyle dedi: *“Ben buraya çok para sarf etmek suretiyle pek çok asker toplayarak geldim. Şimdi bu üstün duruma gelmişken nasıl geri dönebilirim? Barış ancak sizin başkentiniz olan Rey'de yapılabilir; İslam ülkelerine kendi ülkem gibi sahip olmadıkça geri dönmem!”*

Savaş Günü

Ertesi gün yani 26 Ağustos 1071'de ise ordular savaş düzeni alarak beklemeye başladılar. İmparator, ordusunu Malazgirt Kalesi'nin dışında Zahva düzlüğüne konuşlandırmıştı.

Sultan Alp Arslan ise ordusunu dört kısma ayırdı ve her birini savaş alanının farklı mevzilerinde pusuya yatırdı.

Ardından atının kolanını sıktı, kuyruğunu bizzat bağlayan Sultan, ok ve yayını bir kenara bırakıp eline topuzunu aldı. Aynı şeyi askerlerinin de yapmasının ardından atına bindi. Askerlerine döndü ve şunları söyledi:

“Askerlerim! Kafirlerin sayısını hesap edilemeyecek kadar çoktur. Onların yanında mancınıklar ve pek çok savaş aletleri vardır. Başarılı olabilmemiz için kendileri ile uzaktan değil, içlerine kadar girerek göğüs göğüse savaşmamız, mancınıkları kurmalarına, savaş aletlerini kullanmalarına fırsat vermememiz gerekir. Sayımız az olsa da, ben, minberlerde hem bize hem de Müslümanlara dua edilen bu vakitte düşmana saldırmak istiyorum. Bu vakit, bütün minberlerde İslam orduları için dua edilen bir vakittir.

Halk da bu dualara ‘Amin’ diyecektir. Belki de Allah onlardan birinin duasını kabul eder. Aziz ve Celil olan Allah’ın yardımıyla amacım olan zafere ulaşır ya da şehit olarak cennete giderim. İçinizden beni takip etmek isteyenler arkamdan gelsin. Yaşamayı seven ve geri dönmek isteyenler ise kendilerine karşı herhangi bir kınanma olmaksızın geri dönebilirler. Bu meydanda artık Allah’tan başka Sultan ya da emirlere icabet eden asker

yoktur. Ben de sizlerden biriyim ve bugün sizinle birlikte savaşacağım. Biz, Müslümanların eskiden beri yapageldikleri gibi gaza yapma arzusundaız. Hep birlikte İslam dinine ve Peygamberin şeriatına yardım edelim. Benim ardından gelerek canlarını Allah’a hibe edenler için cennet ve ganimet, bırakıp gidenler için ise cehennem ve sefalet vardır.” Sultan Alp Arslan’ın bu sözlerini duyan askerler aynı kararlılıkla cevap verdiler: “Ey Sultan. Biz senin köleleriniz. Senden sonra bize hayat yoktur. Sen ne yaparsan biz de aynısını yapar, senin yanında oluruz. Kendin için neyi uygun görürsen, biz de kendimiz için onu uygun görürüz. Sen dilediğin gibi yap, biz seninleyiz.” Sonra da Sultan’ın emriyle ileriye atıldılar.

Kurt Kapanı Kapanıyor

Selçuklu atlıları, Bizans birliklerinin taarruza geçtiğini görünce kadim taktikleri uyarınca kaçır gibi yaptılar. Taktik gereği geri çekilmekte olan Selçukluları takibe koyulan İmparator ve askerleri, büyük kayıplar verdimişlerdi. Bu sırada başlarında Tamış adlı beyleri olan Uz ve Peçenek atlıları kendi soydaşları karşısında savaştan kaçınarak Bizans saflarını terk ettiler ve Selçukluların tarafına geçtiler. Zaten zor duruma olan Bizans sağ kanadı, bu beklenmedik

gelişmenin ardından daha fazla dayanamadı ve çöktü. Sağ kanattan ümidini kesen İmparator, sol kanat ile birleşmeye çalıştıysa da Selçuklu askerlerinin yoğun taarruzu buna da imkan vermedi.

Kısa bir süre sonra Bizans ordusunun merkez kuvvetleri de Selçuklular tarafından çembere alınmıştı. Karmaşayı gören İmparator, askerini geriye doğru kaydırıp ordugaha dönmeye çalıştıysa da başaramadı.

Üstelik onun geriye doğru hareketini gören kumandanlar ve askerler, İmparator'un bozgun halinde geri çekildiğini zannettiklerinden, saflarını terk eden askerleri yeniden düzene sokmak mümkün olmadı. Böylece harbin neticesi belli olmuştu. Günbatımına kadar Bizans ordusunun büyük kısmı yok edildi. Bir kısmı esir alınırken, sadece bir kısmı kaçmayı başardı. İmparator ise mağlup ve esir düşmüştü.

Malazgirt'teki mağlubiyeti ihanet ve komplolarla ilişkilendirmeye eğilimli oldukları görülen Bizans kaynakları, İmparator'un mağlubiyetini daha farklı bir şekilde yansıtır. Örneğin savaş esnasında orduda olduğu bilinen Attaleiates, Romanos Diogenes'in kaçan düşman askerlerini akşama kadar takip

ettiğini, karanlığın çökmesiyle birlikte endişeye kapılarak takibe son verdiğini ve ordugahına gelmek üzere çekilmeye başladığını, fakat imparatorluk sancağının yönünün geri döndüğünü fark eden geri saflardaki askerlerin, İmparator'un mağlup olduğunu düşünerek hep birlikte kaçmaya başladıklarını kaydeder.

Zonaras tarafından da aktarılan bu rivayete göre, önceki imparatorun kardeşinin oğlu Andronikos Dukas, hükümdarlığına sıcak bakmadığı Romanos'a karşı daha önce organize ettiği bir kumpası uygulamaya geçirmiş, İmparator'un yenildiği şayiasını yayarak arka saflarda bulunan birlikleri de buna inandırmıştı.

Bunun üzerine orduda büyük bir kargaşa çıkmış, Romanos'un öldürüldüğü, esir edildiği ya da cesurca savaşarak düşmanı püskürttüğü şeklindeki birçok çelişkili söylentinin yayıldığı Bizans ordugahı büyük bir kaosa sürüklenmişti. Askerler arasındaki disiplin bütünüyle bozulmuş, Bizanslılar bozgun halinde kaçmaya başlamışlardı. Durumu görerek geri dönen ve karşı saldırıya geçen Türklere karşı savaş meydanında sıradan bir asker gibi ve cesurca savaştığı yönünde kayıtlar bulunan Romanos Diogenes'in bütün çabalarına rağmen ordu içerisinde düzen

tesis edilemedi. O gün savaş meydanında olan Bizans tarih yazarı Attaleiates, mağlubiyeti şöyle anlatmıştı:

“Sonunda Türkler bizi her noktadan kuşattılar, o zaman her birimiz var olan bütün gücümüzle ve elimizden geldiğince hızlı kaçarak, kendimizi kurtarmaya çabaladık. Düşmanlar bizi topuğumuzun dibinden izleyerek takip ettiler, içimizden kimini öldürdüler, kimini tutsak ettiler ve kimini atlarıyla ezdiler. Felaketimiz, anlatılacak gibi değildi, her ağıta ve figana baskındı.”

Romanos’un Esir Edilişi

İmparatorun esir edilmesi hususu İslam kaynaklarınca birbirinden farklı şekillerde nakledilir. Bunlar içerisinde en dikkat çekicisi, İmparator’un, Selçuklu emirlerinden Gevherayin’e ait bir memluk tarafından esir alındığına dair rivayettir. Kaynaklarda farklı varyantları olan bu rivayete göre İmparator’un esir edilişi şöyle olmuştur:

Malazgirt Savaşı öncesi, her savaştan önce yapıldığı üzere Emir-i Arız tarafından ordunun teftişi yapılmaktaydı. Teftiş sırası zayıf, çelimsiz bir gulama gelmişti. Zayıflıktan adeta bir deri bir kemik kalmış, dokunsan düşecek gibi olan bu gulam, Sadüddeve

Gevherayin’in hizmetindeydi. Emir-i Arız ona “Senden ne iş gelir ki?” diyerek defterden düşürmek istedi. Ancak gulam, defterden düşürülmemesi için Arız’a dil döküyordu. Tartışma Sultan Alp Arslan’ın kulağına gitti. Seslerin geldiği tarafa doğru ilerledi ve sert bir dille Arız’a ne olup bittiğini sordu.

Arız, Sultan’a gulamı gösterdi ve alaycı bir dille “*Ey padişah-ı alem. Şu çelimsiz gulam, askerliğe uygun değildir. Onu defterden düşürdüm. Lakin haline bakmadan itiraz ediyor ve ileri geri laflar söylüyor.*” dedi. Gulam ise, bütün hizmetkarlar gibi “baba” dediği Sultan’ın önünde suçlu duruma düşmüş olmanın mahcubiyeti içinde “*Ey alemin Sultanı, babamız. Bendenizi bu şereften mahrum bırakmayınız...*” diyebildi. Sultan Arız’a dönüp “*Bırak kalsın. Belki de Bizans İmparatoru’nu o esir edecek.*” dedi. 26 Ağustos 1071 Cuma günü başlayan savaş, Selçuklu ordusunun zaferiyle sona erdi.

Ertesi gün sabah erkenden Emir-i Arız’ın defterden düşürmek istediği o zayıf ve çelimsiz gulamın, yanında, başında kıymetli taşlarla ve mücevher ile süslenmiş bir tacı ve kıymetli elbiseleri bulunan bir esirle Sultan’ın otağına doğru ilerlediği görüldü.

Çelimsiz gulam, onu yaralı bir halde bir arabanın altına gizlenmiş vaziyette görmüş. Ellerini bağlayarak kendi çadırına götürmüş ve sonra da esiri yanına alıp Sultan'ın otağına getirmişti. Zonaras'ın kayıtlarına göre esir edilen İmparator'un kimliği kesinleştikten sonra Sultan: "... sanki Tanrı'dan esin almış gibi, tahtından sıçrayıp kalktı, adet olduğu üzere onu yere devirdi, ayağıyla üstüne bastı.

Sonra onu kaldırıp kucakladı ve şöyle dedi: 'Kedere kapılma, İmparator. Çünkü insanlığın halleri böyledir. Ben sana, bir

tutsağa davranıldığı gibi değil, bir hükümdara davranıldığı gibi davranacağım.' Hemen, ona bir çadır ve hükümdara özgü maiyet [koruyucular, hizmetkarlar] verilsin diye buyurdu. Onu sofrada kendi yanı başına oturttu ve bu kişi tutsaklardan kimleri istiyorsa onları özgür bıraktı. Böylece birkaç gün boyunca Diogenes ile konuşup görüştüktan, arkadaşlık ettikten sonra, onu layıkıyla onurlandırdı."Aksarayi'deki bir kayıтта Sultan'ın imamı Kirmanlı Ebu'l-fazl'ın yerinden fırlayarak esir İmparator'un ensesine bir tokat atması üzerine Alp Arslan'ın bu davranışı çok

Alp Arslan, İmparator Romen Diyojen'i küçük düşürürken. Boccaccio'nun De Casibus Virorum Illustrium eserinin 15. yüzyılda resmedilmiş bir Fransız çevirisi.

çirkin bulduğunu ve “Bu adam daha bugüne kadar 50 bin kişiyi kumanda ediyordu. Ona böyle hakaret etmek yaraşır mı?” diyerek imamı uyardığı söylenir. Daha sonra Sultan, “Eğer zaferi sen kazansaydın bana ne yapardın?” diye sormuş, İmparator ise “Kötü şeyler yapardım.” diye cevap vermiştir. Romanos Diogenes’in bu samimi itirafı Sultan Alp Arslan’ın hoşuna gitmiş ve “Gerçekten doğru söyledin. Eğer bunun aksini söyleseydin, o zaman yalan söylemiş olurdun. Bu akıllı ve metin bir adamdır. Onun öldürülmesi doğru olmaz.” diyerek İmparator hakkındaki düşüncesini dillendirmiştir. Sultan, ardından “Şimdi sana ne yapacağımı düşünüyorsun?” diye tekrar sorunca bu defa İmparator şunları söylemiştir: “Bana üç şeyden birini yapabilirsin. Birincisi öldürmek, ikincisi ele geçirmek istediğim ülkelerinde beni teşhir etmek, üçüncüsü de yapmayacağın bir şey olduğundan söylenmesine gerek yoktur.” Sultan bu defa “Yapmayacağımı düşündüğün şey nedir?” diye sordu. İmparator ise ihtimal vermediği üçüncü seçeneği şu şekilde ifade etti: “Affetmek, para ve armağanlar kabul edip Bizans topraklarında senin bir memlûkun, bir kumandanın veya bir naibin sıfatıyla beni memleketime göndermendir. Eğer beni

öldürürsen bu sana bir fayda sağlamaz, çünkü bir başkasını benim yerime imparator yaparlar.” Neticede Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Bizans İmparatoru Romanos’a, onun ihtimal vermediği seçeneği uygulamış ve onu canını bağışlamıştır.

Savaş Sonunda İmzalanan Anlaşma

Esir İmparator’un Alp Arslan’ın yanında kaldığı süre yedi, sekiz gün kadardı. Bu süre zarfında Sultan, Attaleiates’in dediğine göre günde iki kere İmparator’la görüşüyor ve muhtemelen aralarında yapacakları barış antlaşmasını müzakere ediyordu. Bu anlaşmayla Malazgirt Zaferi hukuki bir neticeye de kavuşturuluyor, Selçuklularla Bizans arasındaki ilişki yeni bir zemine oturuyordu. Elimizde tam metni mevcut olmayan, buna karşılık muhtelif kaynaklarında maddelerine rastlanan bu anlaşmaya göre,

- 1- İmparator kendisi için 1,5 milyon altın ödeyecek,
- 2- Barışın devamı için Bizans her yıl 360 bin altın vergi ve ayrıca armağanlar gönderecek,
- 3- Bizans, ihtiyaç halinde ve Sultan her istediğinde Selçuklulara asker gönderecek,

4- Bizans coğrafyasında esir tutulan Müslümanlar serbest bırakılacak,

5- İmparator, İslam coğrafyasını hedef alan bir faaliyet içine girmeyecek,

6- İmparatorun kızlarından biri Sultan'ın oğluyla evlendirilecek,

7- İmparator, ele geçirdiği Urfa, Malazgirt, Menbiç ve Antakya'nın tekrar Selçuklulara verilmesini sağlayacak.

Elli yıl, bazı yazarlara göre de ömür boyu geçerli olacağı kabul edilen antlaşmanın imzalanmasının ardından İmparator, "Bizans tahtına başka birinin çıkarılmasına fırsat vermemek için bir an önce ülkesine gönderilmesini" istedi. Sultan Alp Arslan onun talebini uygun buldu ve esir İmparator'un ülkesine gönderilmesine karar verdi.

Sultan Alp Arslan İmparator'un dönmesine izin verse de Romanos İstanbul'a İmparator unvanıyla dönemedi. Çünkü Malazgirt mağlubiyeti duyulur duyulmaz harekete geçen muhalifleri, üvey oğlu VII. Mikhail Dukas'ı Bizans tahtına oturtmuşlardı. Durumdan, bir rivayete göre Şebinkarahisar'da, bir rivayete göre ise Sivas veya Tokat'ta haberdar olan Romanos, tahtı tekrar ele geçirmek için

bir müddet mücadele etmiş ise de başarılı olamadı. Taht mücadelesini kaybetmesinden sonra muhaliflerinin türlü eziyet ve işkencelere maruz bırakılan Romanos'un gözlerine mil çekildi. Hasta, perişan ve çaresiz bir şekilde Kınılıada'da kendi kurduğu bir manastıra getirildi ve burada hayatını kaybetti.

Malazgirt Zaferi'nden Sonra Anadolu'nun Türkleşmesi

Sultan Alp Arslan, İmparator Diogenis'in yerine başkasının geçtiğini ve dolayısıyla onunla yapmış olduğu anlaşmanın bozulduğunu öğrenince Türkmen beyleri ve kumandanlarına "*Artık haça tapanların memleketleri istila edilecektir... Bundan böyle aslan yavruları olunuz, yeryüzünde gece gündüz kartal gibi uçunuz ve Rumlara artık merhamet göstermeyiniz.*" demiş ve bu emirle Anadolu'nun fethi başlamıştır.

Maveraü'n-nehr, Horasan ve İran'ı aşip gelen göç dalgalarının, Azerbaycan ve öteki uç bölgelerinde yığılmış olduğu muazzam Türkmen nüfusu, Malazgirt Zaferi'nden sonra büyük bir hızla Anadolu içerisine yerleşmiştir.

Anadolu'ya geldikleri zaman önce ovaları, vadileri ve yaylaları tutan Türkmenler, yavaş yavaş kaleleri almışlar ve surlarla

çevrili şehirlere, askeri ve iktisadi bakımdan ehemmiyetli yerlere nüfuz etmişler ve buralarda müstakil Beylikler kurmuşlardır.

Çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgesinde kurulan bu devletlerin en önemlileri, Erzurum'da Saltuklular (1072-1202), Sivas ve çevresinde Danişmendliler (1080-1178), Divriği'de Mengücekliler (1080-1228), Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları (1085-1394) ve Mardin ve çevresinde Artukoğulları'dır (1108-1409).

Ancak bunlardan daha önemli olan, "Asil Sürgünler" diyebileceğimiz Kutalmış-oğullarının

faaliyetleri ve Süleyman Şah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'dir. Süleyman Şah'ın Anadolu'daki fetihleri sonucunda bu coğrafya artık ebediyen Türk hakimiyetine geçmiştir.

Zaferin Tarihi Anlamı

Malazgirt Zaferi, Türk ve dünya tarihinin akışını değiştiren en önemli dönüm noktalarından biridir. Bununla birlikte, bu zaferin tarihi anlamını yalnızca "Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması" şeklinde özetlemek yeterli değildir. Çünkü Malazgirt, tek başına bir başlangıç değil, yaklaşık yarım asırdır devam eden siyasi, askeri ve demografik gelişmelerin ulaştığı

tabii neticedir. Çağrı Bey'in keşif seferiyle başlayan, Tuğrul Bey döneminde devlet politikası haline gelen ve Ani'nin fethiyle yeni bir safhaya ulaşan Anadolu siyaseti, Malazgirt'te kesin bir üstünlüğe dönüşmüştür. Bu bakımdan Malazgirt, Anadolu'nun fethinin başlangıcından ziyade, artık geri döndürülemez hale geldiğinin ilanıdır. Zaferin en önemli sonuçlarından biri, Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu üzerindeki askeri üstünlüğünü kalıcı biçimde kaybetmesidir.

Malazgirt'te mağlup olan yalnızca Romanos Diogenes'in ordusu değildi. Yüzyıllardır Anadolu'yu doğudan gelebilecek tehlikelere karşı koruyan Bizans savunma sistemi de çökmüştü. İmparatorluk bundan sonra zaman zaman bazı başarılar elde etmiş olsa da Anadolu'nun iç kesimlerinde eski otoritesini yeniden kurmayı başaramadı. Buna karşılık Malazgirt'ten sonra Anadolu'ya yönelen Türkmen göçleri hız kazandı.

Aslında bu göçler savaşın ardından başlamış değildi, yıllardır devam eden hareketlilik, zaferin sağladığı güven ortamıyla birlikte çok daha geniş bir alana yayıldı. Kısa süre içerisinde Doğu ve Orta Anadolu'nun büyük bölümü Türkmen obalarıyla doldu,

ardından fetih hareketleri Batı Anadolu'ya kadar ulaştı. Bu süreç, Anadolu'nun siyasi olduğu kadar etnik, kültürel ve sosyal yapısını da köklü biçimde değiştirdi. Malazgirt'in ardından kurulan Saltuklular, Danişmendliler, Mengücekliler, Artuklular ve diğer Türkmen beylikleri, Anadolu'nun Türkleşme sürecinin ilk siyasi teşkilatlanmaları oldular. Ancak bu gelişmeler içerisinde en belirleyici olanı, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın faaliyetleri ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşudur. Böylece Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu siyaseti, yeni bir devlet eliyle devam ettirilmiş, Anadolu'da Türk hakimiyeti kalıcı bir mahiyet kazanmıştır.

Malazgirt'in tesiri yalnızca Anadolu ile sınırlı kalmadı. Bizans İmparatorluğu'nun doğuda uğradığı bu ağır mağlubiyet, Batı Avrupa'da da büyük yankı uyandırdı. İmparatorluğun askeri bakımdan zayıflaması ve Türklerin Anadolu'da hızla ilerlemesi, birkaç yıl sonra Papa II. Urbanus'un çağrısıyla başlayacak Haçlı Seferleri'nin önemli sebeplerinden biri oldu. Bu bakımdan Malazgirt, yalnızca Türk-Bizans ilişkilerini değil, Doğu ile Batı arasındaki siyasi dengeleri de yeniden şekillendiren bir hadisedir. Bununla birlikte Malazgirt'in tarihi önemi

yalnızca fethedilen toprakların genişliğiyle de açıklanamaz. Bu zafer, Selçuklu devlet anlayışının, askeri teşkilatının ve bozkır savaş geleneğinin çağının en büyük ordularından biri karşısındaki başarısını göstermesi bakımından da ayrı bir değer taşır. Sayıca üstün, teknik bakımdan güçlü ve farklı milletlerden oluşan Bizans ordusuna karşı kazanılan bu zafer, hareket kabiliyeti yüksek süvari birlikleri, başarılı istihbarat, doğru lojistik planlama ve isabetli sevk ve idarenin, savaşın sonucunu belirleyen en önemli unsurlar olduğunu bir defa daha ortaya koymuştur.

Günümüzde Malazgirt: Yaşayan Bir Tarihi Hafıza

Malazgirt Zaferi'nin üzerinden yaklaşık bin yıl geçmiş olmasına rağmen savaşın gerçekleştiği saha, tarihçiler, arkeologlar ve askeri tarih araştırmacıları için önemini korumaktadır. Uzun yıllar boyunca savaşın tam olarak hangi bölgede cereyan ettiği, orduların hangi güzergahları takip ettiği ve muharebenin ayrıntıları büyük ölçüde yazılı kaynaklar esas alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Son yıllarda ise arkeoloji, tarihi coğrafya, jeofizik yöntemleri ve coğrafi bilgi sistemlerinin birlikte kullanıldığı araştırmalar sayesinde Malazgirt hakkında yeni verilere ulaşılmaya başlanmıştır. Özellikle

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koordinasyonunda başlatılan savaş alanı araştırmaları, Malazgirt Ovası ile Ahlat çevresindeki tarihi coğrafyanın yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Zahva Ovası, Hacıhan, Hözdemir, Süphan Dağı ve çevresindeki tarihi güzergahlar ayrıntılı biçimde incelenmiş, yazılı kaynaklarda geçen yer adları modern arazi verileriyle karşılaştırılmıştır.

Böylece Sultan Alp Arslan ile İmparator Romanos Diogenes'in ordularının hareket sahaları daha sağlıklı biçimde değerlendirilebilmektedir. Yüzey araştırmaları sırasında ok uçları, mızrak uçları, nal parçaları, demir buluntular ve çeşitli askeri malzemeler tespit edilmiştir. Bu eserlerin tamamının doğrudan 1071 Muharebesi'ne ait olduğunu söylemek henüz mümkün değildir. Bununla birlikte bölgenin yoğun askeri hareketliliğini göstermeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Önümüzdeki yıllarda yapılacak yeni kazılar ve disiplinler arası çalışmaların, Malazgirt Muharebesi'nin askeri coğrafyasını çok daha ayrıntılı biçimde ortaya koyması beklenmektedir.

Malazgirt araştırmaları yalnız savaş alanıyla sınırlı değildir. Zaferin hemen ardından Türk hakimiyetinin önemli

merkezlerinden biri haline gelen Ahlat'ta sürdürülen kazılar ve restorasyon çalışmaları da bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Selçuklu Meydan Mezarlığı, kümbetler, kitabeler ve diğer tarihi eserler üzerinde yürütülen çalışmalar sayesinde Malazgirt Zaferi'nin ardından bölgede gelişen Türk-İslam medeniyetinin izleri her geçen yıl daha belirgin hale gelmektedir.

Ancak Malazgirt'in günümüzdeki önemi yalnız bilimsel araştırmalarla açıklanamaz. Malazgirt, Türk milletinin tarihi hafızasında yaşayan en güçlü sembollerden biridir. Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı gün olarak kabul edilen 26 Ağustos 1071, uzun yıllardır yalnız tarihçilerin değil, toplumun geniş kesimlerinin de ortak hafızasında

önemli bir yer tutmaktadır. Her yıl Ağustos ayının son haftasında Malazgirt'te düzenlenen anma programları, bin yıl önce kazanılan zaferin toplumsal hafızadaki canlılığını açıkça göstermektedir. Son yıllarda bu kutlamalar yeni bir boyut kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı himayesinde gerçekleştirilen Malazgirt Zaferi kutlamaları, yalnız resmi törenlerden ibaret kalmamakta, tarihi canlandırmalar, geleneksel sporlar, konferanslar, sergiler, kültürel etkinlikler ve gençlik programlarıyla geniş kapsamlı tarih ve kültür organizasyonlarına dönüşmektedir. Böylece Malazgirt, geçmişte yaşanmış bir askeri başarı olmanın ötesinde, tarih şuurunu yeni nesillere aktaran yaşayan bir kültür mirası niteliği kazanmaktadır. Bu süreçte Okçular Vakfı, Türkiye Geleneksel

Okçular Vakfı Tarafından düzenlenen Malazgirt Zaferinin 954. yılı kutlaması

Spor Dalları Federasyonu, çeşitli üniversiteler, belediyeler ve kamu kurumları da önemli katkılar sağlamaktadır. Geleneksel Türk okçuluğu, atlı gösteriler, Alp Arslan ve Selçuklu askerlerini konu alan tarihi canlandırmalar ile bilimsel toplantılar, Malazgirt'in yalnız bir anma günü değil, Türk tarih ve kültürünün bütün yönleriyle tanıtıldığı büyük bir buluşma haline gelmesine katkıda bulunmaktadır.

Bunun dışında Milliyetçi Hareket Partisi bünyesinde kurulan ve başkanlığını Prof. Dr. M. Hanifi Macit'in yaptığı Fetih ve Kök: Ahlat ve Malazgirt Çalışmaları Enstitüsü'nün faaliyetlerinden de bahsetmek gerekir.

Malazgirt'in Türk toplumdaki yerini gösteren en dikkat çekici örneklerden biri de Sultan Alp Arslan'ın adının bugün hala en çok yaşatılan tarihi şahsiyetlerden biri olmasıdır. Türkiye'de "Alp Arslan/Alparslan" ismi, uzun yıllardır en çok verilen erkek isimleri arasında yer almaktadır.

Bu durum, 1071 zaferinin yalnız tarih kitaplarında değil, ailelerin çocuklarına verdikleri isimlerde de yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Bir tarihi şahsiyetin adının asırlar boyunca milyonlarca insan tarafından

yaşatılması, onun toplum hafızasındaki yerinin en güçlü göstergelerinden biridir. Aynı tarihi hafıza, eğitim ve bilim kurumlarında da görülmektedir.

2007 yılında kurulan üniversiteye Muş Alparslan Üniversitesi adının verilmesi, Malazgirt Zaferi'nin bölgenin kimliğiyle özdeşleştiğinin açık bir göstergesidir. Üniversite yalnız adını büyük Selçuklu hükümdarından almakla kalmamış, Selçuklu tarihi, Malazgirt ve Anadolu'nun Türkleşmesi üzerine yürütülen bilimsel araştırmaların da önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Malazgirt'in kültürel etkisi yalnız bunlarla sınırlı değildir. Romanlara, şiirlere, filmlere, belgesellere, televizyon dizilerine, çocuk kitaplarına ve akademik çalışmalara konu olan zafer, Türk tarih anlatısının en güçlü referanslarından biri olmayı sürdürmektedir. Her yeni nesil, Malazgirt'i yalnız bir tarih bilgisi

olarak değil, Anadolu'nun vatan haline gelişinin başlangıcı olarak öğrenmektedir. Bu yönüyle Malazgirt, Türkiye'de yaşayan tarihi hafızanın en güçlü örneklerinden biridir.

Bugün Malazgirt Ovası'nda yürütülen bilimsel araştırmalar, Ahlat'ta sürdürülen kazılar, her yıl düzenlenen anma törenleri, üniversiteler, kültürel etkinlikler ve tarihi canlandırmalar, bin yıl önce kazanılan zaferin yalnız geçmişe ait olmadığını göstermektedir. Malazgirt, hem üzerinde araştırmaların sürdüğü büyük bir tarihi olay, hem de Türk milletinin ortak hafızasında yaşamaya devam eden güçlü bir kimlik sembolüdür.

Seçilmiş Kaynakça

Ahmed B. Mahmud, Selçukname, I, (Yay. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Aksarayı, Kerimüddin Mahmud, Müsameretü'l-Ahbar (trc. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.

Aksoy, Mete, Savaşçının Dokuz İlkesi, İstanbul 2017.

Alican, Mustafa, Kıyametin İlk Günü Malazgirt 1071, İstanbul 2017.

Apak, Adem, "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVIII/2, Bursa 2009, s.95-122

Aristakes, History, (Trans.Robert Bedrosian), New York 1985.

Arslan, Muhammet. "Ani Kazısında Bulunan Selçuklu Çarşı Mescidi", Palmet Dergisi, 1, (2022), s.1-13.

Arslan, Muhammet. Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi Ani, Palet Yayınları, Konya 2021.

Arslan, Muhammet. Ani Ören Yeri Kazısı 2019-2021 Yılı Çalışmaları, Palet Yayınları, Konya 2022.

Ateş, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", Belleten, XXIX/115, (1965), s.517-525.

Avcı, Casim, İslam Bizans İlişkileri, İstanbul 2003.

Ayalon, David, "The Mamluks of the Seljuks: Islam's Military Might at the Crossroads", *Journal of the Royal Asiatic Society*, (Third Series), VI/3 (November 1996), s.305-333.

Ayönü, Yusuf, "Bizans İmparator'u Romanos Diogenis", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, (Haz: Mustafa Alican), Kronik Yay, İstanbul 2018.

Bahadır, Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/46 (2009), s.163-178.

Bundari, Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Üsra: Irak Ve Horasan Selçukluları Tarihi, (Terc. Kıvamüddin Burslan), TTK Yay, Ankara 1999

Cahen, Claude, "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı" (Çev. Zeynep Kerman), *Türkiyat Mecmuası*, XVII.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.

Cahen, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (Çev. Yaşar Yücel-Baheddin Yediyıldız), Ankara 1992.

Cheyne, J. C., "Mantzikert: Un Désastre Militaire?", *Byzantion*, Vol. 50, No. 2 (1980), s.410-438.

Cuzcani, Minhac-ı Sirac, *Tabakat-ı Nasırı: Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmişahlar* (trc. ve notlar: Erkan Göksu), TTK Yay, Ankara 2015.

David Nicolle, *Malazgirt 1071*, (Çev. Özgür Kolçak), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Dirimtekin, Feridun, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", *Malazgirt Armağanı*, TTK Yayınları, Ankara 1972.

Ebu'l-Ferec, Ebu'l-Ferec Tarihi, I (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay, Ankara 1999

Ecer, Ahmet Vehbi, "Türkan Hatun", *EÜİFD*, sy. 6, Kayseri 1989, s.167

Emecen, Feridun M., *Fetih ve Kıyamet 1453*, İstanbul 2012

Eskikurt, Adnan-Mehmet Akif Ceylan, "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, (Haz: Mustafa Alican), İstanbul 2018.

Eyice, Semavi, *Malazgirt Savaşı'nı Kaybeden IV. Romanos Diogenis*, TTK Yay, Ankara 1971

Göksu, Erkan, "Malazgirt'te Ne Oldu? İmparator Mu Kaybetti, Sultan Mı Kazandı?", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, XII/59, (2022), s.11-31.

Göksu, Erkan, "Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri", *Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları* (International Periodical For The Languages,

Literature and History of Turkish or Turkic), vol. 5/2, Spring 2010, s. 986-1011.

Göksu, Erkan, 1071 Malazgirt, Bozdağ Yay, İstanbul 2022.

Göksu, Erkan, Türkiye Selçuklularında Ordu, TTK Yay., Ankara 2010.

Hamdullah el-Müstevfi, Tarih-i Güzide (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan), (ed. Erkan Göksu), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.

Hillenbrand, Carole, Malazgirt Muharebesi: Türklerin Efsanesi İslam'ın Simgesi, (Çev: Mehmet Morali) İstanbul 2015.

Honigmann, Ernst, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (Türkçe terc., Fikret Işıltan), İstanbul 1970

Hunkan, Ömer Soner, "1018 Anadolu (Rum) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?", Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi, I/3 (Güz 2001), s.77-87.

Hüseyini, Ahbarü'd-Devleti's-Selcukeyye (Terc. Necati Lugal), TTK Yay., Ankara 1999.

Ioannes Zonaras, Tarihlerin Özeti, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji Ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, XII, (Terc. Mehmet Keskin), İstanbul 1995.

İbnü'l-Adim, Biyografilerle Selçuklular Tarihi: Buğyetüt-Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler), (Çeviri, notlar ve açıklamalar Ali Sevim), TTK Yay, Ankara 1989

İbnü'l-Adim, Buğyetüt-Taleb fi Tarihi Haleb, IV, (Tahkik Süheyl Zekkar), Darü'l-Fıkr, Beyrut 1988.

İbnü'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi, X, (Trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul, ts.

İbnü'l-Ezrak el-Fariki, Tarihu'l-Fariki (nşr. Bedevi Abdüllatif Avad), Kahire 1379/1959.

İbnü'l-Ezrak, Tarihu'l-Fariki (Nşr. Bedevi Abdüllatif Avad), Kahire 1379/1959.

Kaegi, Walter Emil, "The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia", Speculum, XXXIX/1 (Jan. 1964), s. 96-108.

Kafesoğlu, İbrahim, "Alp Arslan", DİA, II, 526-530.

Kafesoğlu, İbrahim, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti (1015-1021)", Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.

Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklu Tarihi, MEB Yay., İstanbul 1992.

Kafesoğlu, İbrahim, Sultan Melikşah, İstanbul 1973.

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998

Karolidis, Pavlos, Romanos Diogenis İstanbul'a Yollar Açılırken, Çev: Kriton Dinçmen, İletişim Yay, İstanbul 1993.

Kazhdan, Alexander P., "Diogenis", The Oxford Dictionary of Byzantium, I, Oxford 1991.

Kesik, Muharrem, 1071 Malazgirt, Timaş Yay, İstanbul 2013.

Kırzioğlu, Fahreddin, "Selçukluların Anı'yı Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri", SAD, II (1970).

Koca, Salim, Malazgirt'ten Miryoke-falon'a, Çorum 2003.

Köymen, Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri), TTK Yay., Ankara 2000.

Köymen, Mehmet Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, TTK Yay., Ankara 1993.

Kurat, Akdes Nimet, Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi, Ankara 1972.

Markham, Paul, "The Battle of Manzikert: Military Disaster or Political Failure?", [http://deremilitari.org/2013/09/the-battle-of-manzikert-military-disaster-or-political-failure/, http://faculty.uml.edu/

ethan_spanier/ Teaching/ documents/ TheBattleof Manzikert.pdf]

Merçil, Erdoğan, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, II, TTK Yay, Ankara 1994.

Mikhael Attaleiates, Tarih, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Mikhail Psellos, Khronographia, (Yay. Haz. Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 1992.

Mirhand, Ravzatu's-Safa (Tabaka-i Selçukiyye), (Terc. ve notlar: Erkan Göksu), TTK Yay., Ankara 2015

Nicolle, David, Malazgirt 1071 (Çev. Özgür Kolçak), İş Bankası Yay., İstanbul 2013.

Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi (çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 2011.

Özgüdenli, Osman G., Selçuklular-Büyük Selçuklu Devleti Tarihi, I, İstanbul 2013

Piyadeoğlu, Cihan, Sultan Alp Arslan, Kronik Yay, İstanbul 2017

Reşidüddin Fazlullah, Cami'ü't-Tevârih-Selçuklu Devleti (Zıkr-ı Tarih-İ Al-i Selçuk), (Haz. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2010.

Sevim, Ali, Malazgirt Meydan Savaşı, TTK Yay., Ankara 1971

Sevim, Ali, Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, TTK Yay., Ankara 1990.

Sıbt İbnü'l-Cevzi, Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-A'yan, (Seçme, Tercüme Ve Değerlendirme Ali Sevim), TTK Yay, Ankara 2011

Smbat, Chronicle, (Trans.Robert Bedrosian), New Jersey 2005

Sümer, Faruk, “Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, IV, Ankara 1975.

Sümer, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), TDAV Yay, İstanbul 1999.

Taşkın, Ünal, “Abbasi Halifesi'nin Malazgirt Savaşı Duası”, Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras, (Haz: Mustafa Alican), İstanbul 2018, s.155-162.

Togan, Zeki Velidi, “Harizm”, İA, V/1, s.240-257.

Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

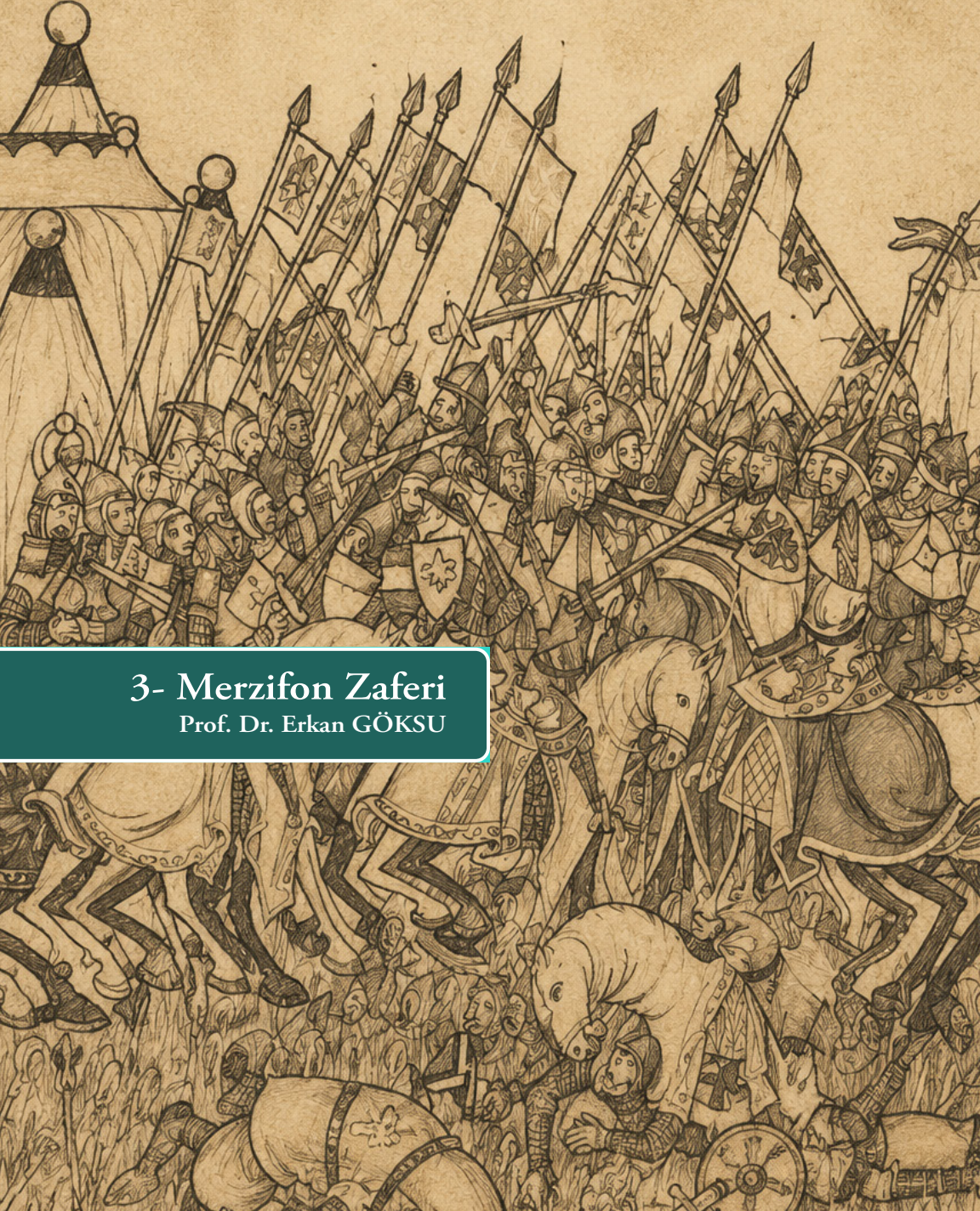
Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

Turan, Osman, Türk Cihan Haki-miyeti Mevkuresi Tarihi, II, İstanbul 1999.

Tülücü, Süleyman, “Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.7, (1986), s.291-334.

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (92-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Trc. Hrant D. Andre-asyan), TTK Yay., Ankara 2000.

Yıldız, Kaya, “Kutalmış Bey'in Anadolu'yu Fetih Çalışmaları ve İsyanı”, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, (Yaz 2019), s.179-192.

3- Merzifon Zaferi

Prof. Dr. Erkan GÖKSU

3- Merzifon Zaferi (5 Ağustos 1101)

Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt'te kazandığı zaferin ardından Anadolu'daki Türk ilerleyişi dikkat çekici bir hız kazandı. Türkmen obaları Doğu Anadolu'dan İç Anadolu'ya, Fırat havzasından Marmara'nın doğusuna kadar uzanan geniş sahalara yayılmaya başladı. Fetih hareketleri yalnızca askeri başarılarla sınırlı kalmadı, yeni yerleşmeler kuruldu, eski şehirler yeniden iskan edildi ve Anadolu'nun siyasi haritası kısa süre içinde değişmeye başladı. Bu değişimin en önemli sonucu ise, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın önderliğinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması oldu(1075).

Süleyman Şah'ın İznik'i başkent seçmesi, Bizans'ın yüzyıllardır Anadolu'da kurduğu siyasi düzenin artık kalıcı biçimde sarsıldığını gösteriyordu. Türkiye Selçuklu Devleti henüz genç bir devlettir, sınırları kesinleşmemiş, idari teşkilatı tam olarak oturmamıştı. Buna rağmen kısa süre içerisinde Marmara'dan Orta Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir sahada hakimiyet kurmayı başarmıştı. Bu gelişme, yalnızca

Bizans için değil, Avrupa için de son derece önemliydi. Çünkü Türkler artık Anadolu'da devlet kuran ve bu topraklarda kalıcı olmayı hedefleyen yeni bir siyasi güç haline gelmişlerdi.

Aslında Bizans, daha Anadolu'daki Türk ilerleyişi konusunda Avrupa'yı uyarmış, onlara karşı bir haçlı seferi başlatması için Papa nezdinde girişimlerde bulunmuştu. Ancak özellikle Malazgirt'ten sonra artan bu çağrı, pek karşılık bulmamıştı. Ancak 1095'e gelindiğinde durum değişti. Avrupa'nın kendi iç şartlarının da etkisiyle dönemin Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos tarafından yapılan yeni bir Haçlı seferi çağrısı, Papa II. Urbanus tarafından olumlu bulundu. Urbanus, 1095 Clermont Konsili'nde yaptığı konuşmasında Kudüs'ün ve kutsal toprakların Müslümanlardan "kurtulması" gerektiğini söyleyerek bütün Avrupa'yı kutsal savaşa Haçlı Seferine davet etti.

Haçlı Seferleri ve Selçuklular

Papa Urbanus'un çağrısıyla başlayan Birinci Haçlı Seferi, Anadolu'da kurulan yeni Türk düzenini temelinden sarsacak gelişmelerin başlangıcı oldu. Avrupa'nın dört bir yanından yola çıkan on binlerce şövalye, asker ve hacı, görünüşte Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak

amacıyla doğuya yönelmişti. Fakat Haçlı ordularının Anadolu'daki faaliyetleri, bu seferin yalnızca kutsal yerleri ziyaret etmek ya da Kudüs'ü kurtarmatan ibaret olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Nitekim Haçlılar, Anadolu'yu geçerken karşılaştıkları şehirleri yakıp yıkmış, yerleşim merkezlerini tahrip etmiş, binlerce insanın ölümüne sebep olmuş ve Türk hakimiyetini ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdi. Onların bu düşüncelerinde müttefik oldukları Bizans'ın da payı büyüktü.

Türkiye Selçuklu Devleti bu büyük istilaya hazırlıksız yakalandı. Babası Süleyman Şah'ın talihsiz bir şekilde hayatını kaybetmesinden sonra bir müddet Büyük Selçuklu başkenti İsfahan'da esaret hayatı yaşayan,

1092'de Anadolu'ya gelerek her bakımdan uçurumun kenarına gelmiş Türkiye Selçuklu Devleti'ni ayağa kaldırmaya uğraşan Sultan I. Kılıç Arslan, sayıları ve savaş tecrübeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı Haçlı ordularına karşı mücadele etmek zorunda kaldı. İlk Haçlı birliklerini Kırkgeçit'te mağlup etmeyi başarsa da arkadan gelen daha kalabalık ve düzenli Haçlılara karşı oldukça güç durumlara düştü. 1097 yılında önce başkenti İznik'i, ardından Eskişehir yakınlarında yapılan Dorylaion Muharebesi'nde ağır bir mağlubiyet yaşayarak ordusunun büyük kısmını kaybetti. Ancak o yılmadı. Başkenti Konya'ya taşıyıp mücadeleye devam etti. Her ne kadar Batı Anadolu'daki Türk hakimiyetinin ortadan kalmasına, Haçlıların Anadolu'yu

Selçuklu Zırhlıları Tasviri, Varka İle Gülşah

aşmasına, Kudüs'ün düşmesine ve başa Kudüs olmak üzere Urfa, Antakya ve Trablus'da küçük Haçlı siyasi teşekkülleri kurulmasına engel olamasa da en azından Türkiye Selçuklu Devleti'nin ve Anadolu'daki Türk hakimiyetinin devamını sağladı. Türkler açısından bakıldığında Birinci Haçlı Seferi, Malazgirt'ten sonra elde edilen kazanımların önemli ölçüde kaybedildiği ağır bir imtihandı. Anadolu'da yeni filizlenmeye başlayan Türkiye Selçuklu Devleti varlığını sürdürmeyi başarmıştı, ancak bu devlet artık çok daha zor şartlar altında mücadele etmek zorundaydı. Bizans batıda yeniden güç kazanmış, Haçlı devletleri güneyde kalıcı hale gelmiş, Anadolu ise doğu ile batı arasında adeta iki ateş arasında kalmıştı.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Haçlılardan aldığı darbeler, onun için büyük bir tecrübe oldu. Genç hükümdar, Haçlı ordularının savaş usullerini, kuvvetli ve zayıf yönlerini yakından görmüş, bozkır savaş geleneğinin tek başına yeterli olmadığını anlamıştı. Önümüzdeki dört yıl boyunca devletini yeniden teşkilatlandırırken yalnızca kaybedilen şehirleri geri almakla uğraşmadı. Aynı zamanda yeni bir savunma anlayışı geliştirdi. Anadolu'nun coğrafyasını, su kaynaklarını,

geçitlerini ve ikmal yollarını bir silah gibi kullanmayı öğrendi. Daha da önemlisi, tek başına hareket ederek böylesine büyük orduların durdurulamayacağını gördü. İşte bu noktada Anadolu'daki Türk beyleri ortak bir hedef etrafında birleşmeye başladılar. Birinci Haçlı Seferi sırasında zaman zaman birbirleriyle rekabet eden Türkiye Selçukluları, Danişmendliler, Artuklular ve diğer Türkmen beyleri, artık karşılarında yalnızca kendi ülkelerini değil, bütün Anadolu'daki Türk varlığını tehdit eden ortak bir düşman bulunduğunu biliyorlardı. Bu sebeple Sultan I. Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüştegin Ahmed Gazi başta olmak üzere Artuklu Belek, Haran Emiri Karaca ve diğer Türk beyleriyle yakın iş birliği kurdu. Anadolu'da ilk defa bu ölçüde geniş bir askeri dayanışma ortaya çıkıyor, farklı beyliklerin kuvvetleri ortak bir hedef doğrultusunda aynı sancak altında birleşiyordu.

Tam da bu sırada Avrupa'dan yeni bir haber geldi. 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ün Haçlıların eline geçmesi, Batı dünyasında büyük bir coşku uyandırmıştı. Papa II. Paschalis'in çağrısıyla yeni ordular hazırlanıyor, Birinci Haçlı Seferi'ne katılamayan şövalyeler ve prensler bu defa doğuya gitmek için yarışıyorlardı.

Görünüşte hedef yine Kudüs'tü. Fakat yeni Haçlı ordularının takip ettikleri güzergah, seçtikleri hedefler ve taşıdıkları niyetler, Anadolu'nun bir kez daha büyük bir istilayla karşı karşıya bulunduğunu gösteriyordu. 1101 yılında Anadolu'ya girecek bu yeni ordular, yalnızca Kudüs'e ulaşmayı amaçlamıyordu. Niksar'da esir bulunan Antakya Prinkepsi Bohemond'u kurtarmak, Danişmendli ülkesini ele geçirmek ve Orta Anadolu'da yeni Haçlı kontlukları kurmak da hedefleri arasındaydı. Başka bir ifadeyle, Malazgirt'te başlayan ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla yeni bir safhaya ulaşan Türk hakimiyetini tamamen ortadan kaldırmak istiyorlardı. Sultan I. Kılıç Arslan ise bu defa dört yıl önceki hükümdar değildi. Artık karşısındaki düşmanı tanıyor, Anadolu'nun hangi şartlarda savunulabileceğini biliyor ve en önemlisi yalnız olmadığını görüyordu. 1101 yazında Merzifon, Konya ve Ereğli ovalarında yaşanacak mücadeleler, yalnızca yeni bir Haçlı ordusunun yürüyüşünü durdurmayacak, Malazgirt'te kazanılan vatanın kalıcı olup olmayacağını da belirleyecekti.

1101 Haçlı Seferi

15 Temmuz 1099'da Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesi, Avrupa'da büyük bir heyecan yaratmıştı. Herkesin

gözü doğuya çevrilmiş, yeni Haçlı seferi için büyük bir istek doğmuştu. Herkes yeni bir Haçlı seferi için can atıyor, Birinci Haçlı Seferine katılmayan, yeni si için de fazla istekli görünmeyen kral ve şövalyelere hoş gözle bakılmıyordu. Üstelik Kudüs'te kurulmuş olan Haçlı Krallığı da çağrılarda bulunarak Hristiyanları Doğu'ya davet ediyordu. Bu çağrılara uyan birbirinden bağımsız irili ufaklı kabileler, Kudüs'ü ziyaret için Doğu'ya akmaya başladılar.

Fakat bu hareketlilik, ortak bir merkezden yönetilmeyen düzen ve intizamdan yoksun kabilelerin seyahatinden ibaretti. Gidenlerin birçoğu Kudüs'ü ziyaretten sonra hemen geri dönüyor, dolayısıyla bu ziyaretler Kudüs Krallığı'nın bölgedeki nüfus yoğunluğunu Hristiyanların lehine çevirme düşüncesine hizmet etmiyordu. Bu durum, papalığın duruma müdahalesiyle yeni bir Haçlı seferine dönüştü. Birinci Haçlı hareketini başlatan Papa Urbanus'un ölümü üzerine 29 Temmuz 1099'da onun yerine seçilmiş olan II. Paschalis, tıpkı selefi Urbanus gibi yeni bir Haçlı seferi başlatılmasına öncülük etti. 1099 yılı sonunda Fransa'daki kilise merkezlerine mektuplar göndererek din adamlarının yeni Haçlı seferi için vaazlar vermelerini istedi.

Mektubunda sefere katılacaklara vaktiyle Papa Urbanus'un vermiş olduğu bütün imtiyazları aynen tanıyacağını taahhüt ediyor ve Haçlı yemini edip de bu zamana kadar yemininin gereklerini yerine getirmeyenlere, yani Haçlı seferine katılmamış olanlara yeni bir sefer düzenlenmesi için ısrar edilmesini istiyordu.

Bütün bu çağrılar üzerine Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlardan daha büyük ordular toplandı. Bu kalabalıklar içerisinde özellikle Papa'nın çağrısından sonra aforoz edilmekten korkan birçok şövalye ve kral da bulunuyordu. Üç ayrı ordu haline hareket eden Haçlılar, 1101'de doğru yola çıktılar. Birinci ordu, Milano başpiskoposu Anselm de Buis'nin idaresindeki Lombardlar, Bourgogne (Burgoyne) Dükü Etiyen'in kumandasındaki Fransızlar ve Alman hükümdarı Konrad'ın idaresindeki Almanlardan oluşuyordu. Bunların ardından İstanbul'a, oradan da Anadolu'ya geçecek olan ikinci ordu Nevers kontu II. Guillaume'un kumandasındaki Fransızlardan ve üçüncü ordu ise Akitanya Dükü IX. Guillaume'un kumandasındaki Fransızlar ile Bavyera (Bayern) Dükü IV. Welf'in idaresindeki Almanlardan oluşuyordu. Her ne kadar 1101 Haçlı seferinin liderleri de önceki Haçlılar gibi

görünürde Kudüs'e gitmek için yola çıktıklarını söyleseler de aslında esas amaçları Anadolu'da bazı yerler ele geçirerek buralarda Urfa ya da Antakya'da olduğu gibi birer kontluk kurmaktı. Özellikle Lombardlar, Horasan'ı hatta Bağdat'ı ele geçirmek gibi düşüncelere bile kapılmışlardı. Bunun yanında bir diğer amaçları da Danişmendli Gümüşgekin tarafından esir edilen ve Niksar'da hapis bulunan Birinci Haçlı Seferi'nin meşhur komutanlarından İtalya Normanlarının reisi ve Antakya Prinkepsliğinin kurucusu Bohemond'u kurtarmaktı. Hem bu sayede daha önce Haçlıların hiç uğramadıkları Niksar, Tokat, Amasya gibi bölgeleri kapsayan Danişmend ilini ele geçirmek de mümkün olabilirdi. Bu yüzden,

Birinci Haçlı Seferi'ne katılan ve bu sayede bölgeyi ve Türklerin savaş gücünü öğrenen Raymond ve Etienne de Blois'in tavsiye ettiği Birincoi Haçlı Seferi güzergahını değil, Orta Anadolu'nun kuzeyinden Anadolu içlerine doğru giden yolu takip ederek Niksar'a yürümeye karar verdiler. Bizans İmparatoru Aleksios da onları uyarıp bu şekilde hareket etmeleri halinde Türklere karşı başarılı olamayacaklarını söylese de dinlemediler. Uyarıları dikkate alınmayan Aleksios, bir süreden beri İstanbul'da bulunan Birinci Haçlı Seferi reislerinden Raymond'u onların yanına verdi. Ayrıca kendi kumandanlarından Tzitas'ı da 500 kişilik bir Peçenek birliğiyle kılavuz olarak görevlendirdi.

Malazgirt'te Kazanılan Vatanı Savunmak

Kaynaklarda genellikle 1101 Haçlı Seferi olarak anılan bu hareket, uzun süre Birinci Haçlı Seferi'nin küçük bir devamı gibi değerlendirilmiştir. Oysa gerek katılan kuvvetlerin büyüklüğü gerekse takip edilen hedefler dikkate alındığında, bu sefer kendi başına değerlendirilmesi gereken büyük bir askeri teşebbüstür. Hatta bazı tarihçiler, katılan asilzadelerin sayısı ve orduların büyüklüğü bakımından bu seferin Birinci Haçlı Seferi'nden daha güçlü olduğunu belirtmektedir.

Ancak görüldüğü üzere 1101 yılında Anadolu'ya yönelen Haçlıların hedefi yalnızca Kudüs değildir. Gümüştegin Ahmed Gazi tarafından esir edilen Antakya Prinkepsi Bohemond'u kurtarmaktır.

1101 Haçlı seferinin liderleri, Birinci Haçlı Seferi sırasında Anadolu'yu geçerken yaşadıkları güçlükleri de unutmamışlardı. Özellikle Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığı, Avrupa ile Doğu Akdeniz'de kurulan Haçlı devletleri arasındaki kara bağlantısını sürekli tehdit ediyordu. İznik'in yeniden Bizans'a bırakılmış olması önemli bir başarıydı, ancak Orta Anadolu hala Türklerin elindeydi. Bu yüzden Avrupa'dan gelen yeni orduların

güvenli biçimde Suriye'ye ulaşabilmesi için Anadolu'nun iç kesimlerinin de denetim altına alınması gerektiği düşünülüyordu. Dolayısıyla 1101 yılında başlayan seferin gerçek hedeflerinden biri de Anadolu'daki Türk hakimiyetini kırmaktı.

Bu noktada Bizans İmparatorluğu'nun tutumu da dikkat çekicidir. İmparator I. Aleksios Komnenos, Birinci Haçlı Seferi sırasında olduğu gibi yeni gelen Haçlı ordularını da İstanbul'da karşılamış, onları mümkün olduğu kadar kısa sürede Anadolu yakasına geçirmişti. Aleksios'un temel amacı, Türklerle doğrudan savaşmak yerine Haçlı kuvvetlerinden faydalanarak Anadolu'nun kaybedilen bölgelerini yeniden Bizans hakimiyetine kazandırmaktı. Ancak daha önce yaşanan tecrübeler, Bizans ile Haçlı liderleri arasındaki güvensizliğin tamamen ortadan kalkmadığını da göstermektedir. Her iki taraf birbirine ihtiyaç duyuyor, fakat birbirine tam anlamıyla güvenmiyordu. 1101 yılı baharından itibaren Avrupa'nın farklı bölgelerinden hareket eden üç büyük Haçlı ordusu peş peşe Konstantinopolis'e ulaştı. Bunlardan ilki Milano Başpiskoposu Anselm'in de katıldığı Lombard ordusuydu. İkinci ordu, Nevers Kontu II. Guillaume'ın kumandasındaki

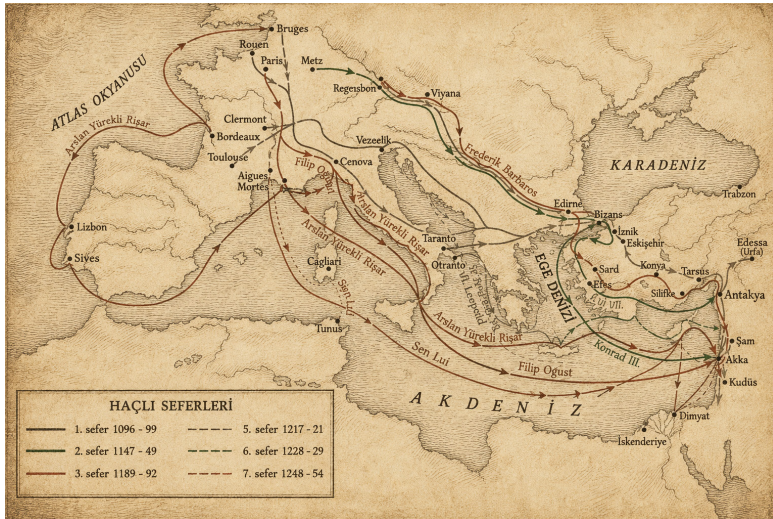
Fransız kuvvetlerinden oluşuyordu. Üçüncü ve son büyük ordu ise Bavyera Dükü IV. Welf ile Aquitaine Dükü IX. Guillaume gibi Batı Avrupa'nın en güçlü asilzadelerini bünyesinde barındırıyordu. Sayıları konusunda kaynaklar farklı rakamlar verse de Anadolu uzun yıllardan sonra yeniden yüz binlerce Haçlı savaşçısının istilasıyla karşı karşıya kalıyordu. Bu orduların her biri farklı tarihlerde yola çıkmış olsa da hedefleri ortaktı. Önce Anadolu'daki Türk direncini kırmak, ardından Niksar'a ulaşarak Bohemond'u kurtarmak ve Sonrasında ise güvenli bir güzergah üzerinden Antakya ve Kudüs'e ilerlemek. Haçlılar, ilk bakışta son derece basit gibi görünen bu planı yaparken, bir şeyi unutmuşlardı. Malazgirt'te kazandıkları vatani savunmak için herşeyi göze alan Türkler ve dört yıl önce yaşadığı tecrübelerden ders alarak yurt savunmasına hazır olan Kılıç Arslan.

Kılıç Arslan'ın Haçlıları Durdurmak Üzere Harekete Geçiş

Birinci Haçlı Seferi'nin Türkiye Selçuklu Devleti üzerinde bıraktığı en önemli tesirlerden biri, Sultan I. Kılıç Arslan'ın askeri ve siyasi anlayışını bütünüyle değiştirmesi oldu. 1097 yılında İznik'i ve ardından Dorylaion Muharebesi'ni kaybeden genç hükümdar, yalnızca devletin

başkentini yitirmemiş, aynı zamanda karşı karşıya bulunduğu yeni düşmanı da yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Bu tecrübe ağır olmuştu, fakat Anadolu'nun geleceğini belirleyecek dersler de bu mağlubiyetlerden çıkarılmıştı. Kılıç Arslan, Haçlı ordularını başlangıçta Bizans'ın doğu sınırlarında alışıktığı olduğu kuvvetlere benzetmişti. Sayıları kısa sürede dağılacak, disiplinleri bozulacak ve süratli Türkmen hücumları karşısında tutunamayacaklarını düşünüyordu. Oysa karşısına çıkan kuvvet, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen binlerce ağır zırhlı şövalye, disiplinli piyade birlikleri ve büyük bir lojistik teşkilatla desteklenen farklı bir orduydı. İznik'in kuşatılması ve Dorylaion'da yaşanan mücadele, bu gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koydu. Fakat

Kılıç Arslan'ın büyüklüğü, bu yenilgileri kabullenmesinde değil, onlardan doğru sonuçlar çıkarmasında yatmaktaydı. 1097 yılından sonra takip ettiği siyaset dikkatle incelendiğinde, genç hükümdarın Anadolu'daki mücadeleyi artık yalnızca meydan savaşlarıyla kazanamayacağını anladığını göstermekteydi. Bundan sonra esas hedef, Haçlı ordularını mümkün olduğu kadar yıpratmak, onların hareket kabiliyetini sınırlamak ve Anadolu'nun tabii şartlarını Türk ordusunun en büyük yardımcısı haline getirmek olacaktı. Bu yeni anlayışın ilk uygulamaları kısa sürede görülmeye başladı. Haçlı ordularının geçmesi muhtemel yollar üzerindeki zahire depoları boşaltılıyor, su kuyuları kullanılmaz hale getiriliyor, otlaklar yakılıyor ve halk

daha güvenli bölgelere çekiliyordu. Böylece Anadolu'nun tabii imkanları, istilacı ordular için bir avantaja değil, ağır bir yüke dönüşüyordu. Türk kuvvetleri ise geniş bozkırlarda serbestçe hareket ediyor, düşmanı sürekli takip ediyor, fakat kesin sonucu ancak uygun zamanı bekleyerek arıyordu.

Bu değişim yalnızca askeri sahada değildi. Sultan Kılıç Arslan, Birinci Haçlı Seferi sırasında Türk beyleri arasındaki dağınıklığın ne kadar büyük tehlike doğurduğunu da görmüştü. Anadolu'da Türkiye Selçukluları, Danişmendliler ve Artuklular arasında zaman zaman rekabet yaşanıyor, her beylik daha çok kendi sahasını korumaya çalışıyordu. Oysa Avrupa'dan gelen Haçlı orduları hiçbir Türk beyliğini diğerinden ayırmıyor, karşılına çıkan bütün Türk kuvvetlerini aynı düşman olarak görüyorlardı. İşte bu gerçek, Anadolu'da yeni bir siyasi anlayışın doğmasına zemin hazırladı. Kılıç Arslan, yaklaşan tehlikenin yalnızca Türkiye Selçuklu Devleti'ni değil, Anadolu'daki bütün Türk varlığını hedef aldığını biliyordu. Bu sebeple eski rekabetleri bir kenara bırakarak Danişmendli Hükümdarı Gümüştegin Ahmed Gazi ile yakın iş birliği kurdu. Artuklu Belek Gazi, Harran Emiri Karaca ve

çeşitli Türkmen beyleri de bu ittifaka katıldılar. Böylece Malazgirt'ten sonra ilk defa Anadolu'nun farklı bölgelerinde hüküm süren Türk kuvvetleri müşterek bir hedef doğrultusunda birleşmiş oluyordu.

Bu gelişme, yalnızca askeri bakımdan değil, siyasi bakımdan da büyük önem taşımaktadır. Çünkü 1101 yılında Merzifon ve Ereğli ovalarında kazanılan zaferler, tek bir devletin başarısından ziyade Anadolu'daki Türk hakimiyetinin müşterek savunmasının ilk büyük örneklerinden biri olmuştur. Farklı hanelere mensup beylerin ortak hareket etmeleri, Haçlıların sayıca üstün ordularına karşı en önemli avantajlardan birini oluşturmuştur. Kılıç Arslan'ın hazırlıkları bununla da sınırlı değildi. Anadolu'nun coğrafyasını artık çok daha iyi tanıyordu. Hangi vadinin daraldığını, hangi geçitlerin büyük ordular için güçlük oluşturacağını, yaz mevsiminde hangi bölgelerde su sıkıntısı yaşanacağını biliyordu. Bu bilgiler yalnızca yerel halktan öğrenilmiş ayrıntılar değildi, yıllar süren savaşların kazandırdığı askeri tecrübenin sonucuydu. Sultan, artık savaş meydanını düşmanın seçmesine izin vermeyecek, mücadeleyi kendi istediği yerde ve kendi belirlediği şartlarda kabul ettirecekti. Nitekim Avrupa'dan

üç büyük Haçlı ordusunun Anadolu'ya geçtiği haberi ulaştığında, Kılıç Arslan'ın ilk kararı büyük bir meydan savaşına girmek olmadı. Önce onların hangi yolu takip edeceklerini öğrendi, hareketlerini izledi, ikmal kaynaklarını tespit etti ve Anadolu'nun derinliklerine doğru ilerledikçe daha da zayıflayacaklarını hesapladı. Sabır, sürat ve doğru zamanlama artık onun en güçlü silahlarıydı. Dört yıl önce İznik önlerinde tecrübesiz bir hükümdar olarak görülen Sultan I. Kılıç Arslan, 1101 yılına gelindiğinde Anadolu'yu avucunun içi gibi bilen, düşmanının savaş usulünü çözmüş ve Türk beylerini ortak bir hedef etrafında toplamayı başarmış olgun bir başkumandana dönüşmüştü. Yaklaşan mücadelede Haçlıların sayısı fazla olabilir, şövalyeler

daha ağır silahlar taşıyabilir ve Avrupa'nın en güçlü asilzadeleri ordularının başında bulunabilirdi. Fakat Anadolu artık onların 1097 yılında geçtiği Anadolu değildi. Ve karşılarında da artık aynı Kılıç Arslan yoktu.

Üç Büyük Haçlı Ordusu Anadolu'da

1101 yılı baharında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden yola çıkan Haçlı kuvvetleri peş peşe Konstantinopolis'e ulaşmaya başladı. Birinci Haçlı Seferi sırasında yaşanan tecrübeler henüz çok yeniydi. İmparator I. Aleksios Komnenos, yeni gelen orduların başkentte uzun süre kalmasını istemiyor, bir an önce Anadolu yakasına geçirerek hem şehrin güvenliğini sağlamayı hem de onları doğuya yönlendirmeyi amaçlıyordu. Ancak bu defa karşıdaki kuvvetler, dört yıl önce Anadolu'yu geçen ordulardan farklı bir görünüm arz ediyordu. İlk gelen ordu, Kuzey İtalya'dan hareket eden Lombard kuvvetleriydi.

Milano Başpiskoposu Anselm'in de katıldığı bu büyük topluluk, çoğunluğu piyadelere oluşan kalabalık bir kuvvetti. Aralarında çok sayıda asilzade bulunmakla birlikte ordunun önemli bir kısmını dini heyecanla yola çıkan sıradan insanlar teşkil ediyordu. Sayıları

hakkında kronikler birbirinden oldukça farklı rakamlar verir, ancak bütün kaynakların birleştiği nokta, bu ordunun son derece kalabalık olduğudur. Yanlarında kadınlar, çocuklar, din adamları ve hizmetliler de bulundugundan, ilerleyişleri yavaş fakat gösterişliydi.

Lombardların ardından Fransa'nın Nevers Kontu II. Guillaume'ın kumandasındaki ikinci Haçlı ordusu İstanbul'a ulaştı. Bu kuvvet, ilk orduya göre daha disiplinliydi. İçinde deneyimli şövalyeler ve savaş görmüş askerler bulunuyordu. Üçüncü büyük ordu ise Bavyera Dükü IV. Welf ile Aquitaine Dükü IX. Guillaume gibi Batı Avrupa'nın önde gelen asilzadelerini bünyesinde barındırıyordu. Güney Almanya, Fransa ve Burgonya'dan gelen bu kuvvetler de Bizans topraklarına ulaştıklarında büyük bir askeri güç meydana getirmişlerdi.

Üç ordunun geliş tarihleri farklı olmakla birlikte hedefleri ortaktı. Önce Anadolu'nun içlerine ilerlemek, ardından Niksar'a ulaşarak Bohemond'u kurtarmak, daha sonra ise Antakya üzerinden Kudüs'e gitmek istiyorlardı. Ancak bu planın ilk safhası bile Türk hakimiyetindeki Anadolu'nun ortasından geçmeyi gerektiriyordu. İmparator Aleksios, Haçlı

kumandanlarına daha güvenli gördüğü güney güzergahını tavsiye etti. Birinci Haçlı Seferi sırasında takip edilen bu yol hem daha iyi biliniyor hem de Bizans birlikleri tarafından desteklenebiliyordu. Fakat özellikle Lombard liderleri bu tavsiyeye uymadılar. Bohemond'u bir an önce kurtarmak istiyor, bu sebeple kuzeye yönelerek Kastamonu ve Çankırı üzerinden Niksar'a ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. Bu tercih, seferin kaderini belirleyen en önemli kararlardan biri oldu. Çünkü seçtikleri yol, Anadolu'nun Türk hakimiyetinin en güçlü olduğu bölgelerden geçiyordu.

Bu sırada Sultan I. Kılıç Arslan da boş durmuyordu. Haçlıların İstanbul'dan ayrıldığı haberini alır almaz onların hareketlerini yakından takip etmeye başladı. Türkmen atlıları günlerce Haçlı ordularını uzaktan izliyor, hangi güzergahı takip ettiklerini, nelerde konakladıklarını ve hangi hızla ilerlediklerini sürekli olarak sultana bildiriyorlardı. Böylece Haçlılar Anadolu'da ilerlediklerini düşünürken, aslında attıkları hemen her adım Türkler tarafından takip ediliyordu. Kılıç Arslan'ın amacı, düşmanı sınırda karşılamak değildi. Birinci Haçlı Seferi sırasında yaşadığı tecrübeler ona, böylesine kalabalık orduların ilk günlerde

bütün güçlerini koruduklarını göstermişti. Bu sebeple Haçlıların Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemesini bekledi. Yol uzadıkça ikmal güçleşecek, yaz sıcakları etkisini gösterecek, ağır zırhlı şövalyeler yorulacak ve ordunun düzeni bozulmaya başlayacaktı. İşte o zaman vuracaktı. Bu sırada Türk kuvvetleri de bir araya gelmeye başlamıştı.

Danişmendli Gümüştegin Ahmed Gazi, Artuklu Belek, Harran Emiri Karaca ve diğer Türkmen beyleri kendi kuvvetleriyle belirlenen bölgelerde toplandılar. Her biri kendi sahasını iyi tanıyor, geçitleri ve vadileri yakından tanıyordu. Bu durum, Haçlıların ilerleyişini yalnızca tek bir ordunun değil, Anadolu'nun dört bir yanına yayılmış müşterek bir Türk kuvvetinin takip ettiği anlamına geliyordu.

Haçlı orduları ise bu hazırlıklardan habersizdi. Önlerinde uzanan Anadolu bozkırını, birkaç yıl önce geçtikleri yolların benzeri sanıyorlardı. Oysa dört yıl içinde çok şey değişmişti. Karşılarında artık dağınık Türkmen grupları değil, aynı hedef etrafında birleşmiş ve önceki yenilgilerden ders çıkarmış bir Türk ittifakı bulunuyordu. Bu büyük hesaplaşmanın ilk perdesi, Karadeniz'in iç kesimlerinde yer alan Merzifon Ovası'nda açılacaktı.

1101 Haçlı Seferi'nin İlk Ordusu

Haçlı orduları Konstantinopolis'ten ayrıldıktan sonra kuzeye yönelerek İzmit, İzmit ve Bolu üzerinden Kastamonu istikametine ilerlediler. Amaçları, Karadeniz'in iç kesimlerini takip ederek Niksar'a ulaşmak ve burada Danişmendlilerin elinde bulunan Bohemond'u kurtarmaktı. Bu tercih, ilk bakışta en kısa yol gibi görünüyordu. Oysa Anadolu'nun coğrafyasını iyi tanımayan Haçlı kumandanları, kendilerini Türklerin istediği savaş sahasına doğru sürüklendiklerinin farkında değillerdi.

Merzifon, Orta Karadeniz'i İç Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde yer alan önemli bir yerleşim merkeziydi. Kuzeyde Canik Dağları, güneyde Çorum ve Amasya havzası, doğuda Yeşilirmak vadisiyle çevrili bu saha, tarih boyunca Karadeniz kıyıları ile Anadolu'nun iç bölgeleri arasındaki ulaşımın önemli kavşaklarından biri olmuştur. Niksar'a giden yolların büyük ölçüde bu bölgeden geçmesi, Merzifon'u askeri bakımdan olduğu kadar stratejik bakımdan da değerli kılıyordu. Ancak Merzifon'u önemli yapan yalnızca yollar değildi. Bölgenin geniş ovaları, bunları çevreleyen dağ sıraları ve dar vadiler, büyük orduların hareketini sınırlandırırken hafif

süvari birliklerine önemli üstünlük sağlıyordu. Anadolu'nun coğrafyasını çok iyi bilen Türkmen kuvvetleri için bu arazi büyük bir avantajdı. Buna karşılık ağır zırhlı şövalyeler, yaya birlikleri ve binlerce yük hayvanıyla ilerleyen Haçlı ordusu için aynı arazi ciddi güçlükler doğuruyordu. Uzayan ikmal hatları, yaz sıcakları ve su kaynaklarının sınırlı oluşu, ilerleyen her gün Haçlıların yükünü biraz daha artırıyordu.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın savaş planı da tam bu gerçek üzerine kurulmuştu. Türk hükümdarı, Haçlı ordusunu sınırda durdurmaya çalışmadı. Onu Anadolu'nun içlerine kadar çekti, uzun yürüyüşler boyunca yıpratı ve sürekli baskı altında tuttu. Türkmen süvarileri zaman zaman öncü birliklere saldırıyor, zaman

zaman geride kalan grupları hedef alıyor, bazen de Haçlıların yiyecek ve yem bulmasını engelliyordu. Fakat hiçbir zaman kesin savaşa girmiyor, asıl darbe için uygun zamanı bekliyorlardı.

Bu mücadelede coğrafya adeta Türk ordusunun görünmez müttefiki haline gelmişti. Haçlı kronikleri de bu yürüyüşün ne kadar güç geçtiğini açıkça göstermektedir. Albertus Aquensis ve Ekkehard gibi çağdaş yazarlar, ordunun su sıkıntısı çektiğini, yiyecek bulmakta zorlandığını ve Türk süvarilerinin sürekli tacizleri yüzünden düzenli hareket etmekte güçlük çektiğini anlatırlar. Onların satırlarında en çok tekrar edilen kelimelerden biri "timor" yani korkudur. Çünkü düşman çoğu zaman görünmüyor, fakat her an hissediliyordu. Gündüz uzaktan görünen atlılar

gece kayboluyor, ertesi sabah başka bir tepede yeniden ortaya çıkıyorlardı. Haçlı askerleri, ne zaman ve nereden saldırıya uğrayacaklarını bilemiyorlardı. Türk tarafı için ise durum farklıydı. Kılıç Arslan'ın emrindeki kuvvetler, Merzifon ve çevresini çok iyi tanıyorlardı. Danişmendli ülkesinin sınırları içinde bulunan bu saha, Gümüştegin Ahmed Gazi'nin askerleri için de yabancı değildi. Bu durum, Selçuklu ve Danişmendli kuvvetlerinin müşterek hareketini kolaylaştırıyor, haberleşme ve keşif faaliyetlerini hızlandırıyordu. Haçlı ordusunun her hareketi kısa süre içinde Türk karargahına ulaşıyor, buna göre yeni tedbirler alınıyordu. Nitekim Sultan I. Kılıç Arslan'ın amacı, Haçlı ordusunu tek bir büyük çarpışmayla mağlup etmekten ziyade, onu adım adım tüketmekti. Açlık, susuzluk, yorgunluk ve sürekli baskı altında ilerleyen bir ordunun savaşma kudreti de zamanla zayıflayacaktı. Türk savaş anlayışının temelinde yer alan sabır ve hareket kabiliyeti, Merzifon önlerinde bir defa daha kendisini gösterecekti.

Haçlı ordusu nihayet Merzifon Ovası'na ulaştığında, uzun yürüyüşün bütün ağırlığını üzerinde taşıyordu. Buna karşılık Türk kuvvetleri dinlenmiş, savaş düzenini almış ve arazinin

bütün avantajlarını kendi lehlerine çevirmişti. Artık beklenen an gelmişti. Merzifon Ovası'nda başlayacak mücadele, yalnızca bir Haçlı ordusunun değil, Anadolu'daki Türk hakimiyetinin geleceğini de belirleyecekti.

5 Ağustos Merzifon Zaferi

Sefer öncesinde Anadolu'da kendilerine yer beğenen Haçlı liderleri, işlerinin hiç de kolay olmadığını anlamışlardı. Ama onları daha büyük sürprizler bekliyordu. Endişe içinde sürdürdükleri 6 günlük yürüyüş sonunda 2 Ağustos Cuma günü Merzifon yakınlarına geldiler. Sultan Kılıç Arslan, bir aydır devam eden yürüyüş esnasında bir hayli yıpranan ve hırpalanan Haçlı ordusunun, güçten düşmüş olduğunu, askerler arasında büyük bir endişe ve korkunun hakim olduğunu görünce genel hücum için uygun zamanın geldiğini anladı. Artık sırada, uygun yerin belirlenmesi vardı. Yardım çağrısına uyarak ordusuna katılan Gümüşgekin, Rıdvan, Belek ve Karaca'ya genel hücum için hazırlanmalarını söyledi. Bu arada dikkatle Haçlıları takip ediyor, taarruz için en uygun yeri belirlemeye çalışıyordu. Bu sırada Haçlıların yol güzergahında bulunan etrafı tepelerle çevrili bir ova dikkatini çekti. Kumandanlarına bu ovanın etrafındaki tepelere mevzilenmelerini ve

beklemelerini emretti. Haçlı ordusu ovaya girip ilerlerken Türk ordusu Kılıç Arslan'ın emriyle aniden hücumla kalktı. Ovanın etrafını saran tepelerden savaş naraları atarak inmeye başlayan Türk atlıları, yıldırım hızıyla Haçlıların üzerine saldırdılar. İlk hücum esnasında birçok Haçlı askeri Türk oklarının hedefi oldu. Şaşkınlık ve korku içinde kalan Haçlı liderleri bir savunma hattı oluşturmak için orduyu bir yere topladılar. Yük ve erzak arabalarını, ellerinde mevcut her türlü eşyayı etraflarına dizmek suretiyle bir siper oluşturmaya çalıştılar. Askerler bu siperin gerisinde saflar halinde durarak Türk hücumunu karşılamaya çalıştılar. Bunun üzerine Kılıç Arslan, askerlerine Haçlıların oluşturduğu ordugahın etrafını sarmalarını emretti.

Süratle hareket eden atlı okçular, Haçlıları aralıksız ok yağmuruna tutuyorlardı. Ancak 20 bin kişiden oluşan Türk ordusunun, sayıları 200 bini bulan Haçlı ordusunu bir anda dağıtması kolay değildi. O gün öğleden sonra başlayan Türk hücumu, akşama kadar bu şekilde devam etse de Haçlıların birleşerek sıkıca kurdukları safları yarmak mümkün olmadı. Hava kararınca Kılıç Arslan orduya geri çekilme emri verdi. Haçlılar yeni bir hücumla uğramak korkusuyla ordugahın etrafına gözcüler yerleştirdiler ve bütün geceyi tedirginlik ve korku içinde geçirdiler. Ertesi gün yani 3 Ağustos Cumartesi sabahı, Haçlı liderlerinden Konrad, 3000 Alman askeriyle birlikte ordugahtan ayrılıp Merzifon'a doğru ilerledi. 4-5 km. ileride Türklere ait bir kaleye rastladılar.

Her türlü yiyecek ve eşyayla dolu olan bu kalede neredeyse hiçbir savunma tedbirinin alınmadığını gördüler. Akıllarına hiçbir şüphe gelmeden kaleyi kolayca ele geçirdiler ve elde ettikleri ganimet, eşya ve erzağı hayvanlarına yükleyip mutlu bir şekilde Haçlı ordugahına dönmek üzere yola koyuldular. Fakat yol üzerinde bir Türk pususu onları bekliyordu. Aniden saldırıya uğrayınca aslında bir tuzağa çekilmiş olduklarını anladılar. 3000 kişilik bu Haçlı birliğinin 700'ü orada öldü. Geri kalanlar ise ordugaha götürmek üzere aldıkları bütün mal ve erzağı orada bırakıp kaçmaya başladılar. Bütün gün taarruz altında kalan ordugaha vardıklarında akşam olmuştu.

4 Ağustos Pazar günü, Türkler Haçlı ordugahının etrafını tamamen sarmış olsalar da hiçbir hücumda bulunmadılar. Hal böyle olunca Haçlıların yiyecek aramak için ordugahlarından dışarı çıkmaları da, atlarını ve yük hayvanlarını yakındaki su kenarlarına götürmeleri de mümkün olmuyordu. Haçlılar hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığını ve yok olmanın eşiğinde bulunduklarını kabul etmişlerdi. Bu durumda Türklerle bir meydan savaşını kabul etmekten başka çareleri yoktu. Burada aç ve susuz, Türkler tarafından

kısıtılmış vaziyette daha fazla dayanamazlardı. 5 Ağustos Pazartesi sabahı gün doğarken Milano başpiskoposu Anselm bütün orduyu takdis etti. Kont Raymond da yanında getirdiği Kutsal Mızrak'ı teşhir ederek savaştan önce herkesin günahlarından arınmasını ve morallerinin güçlenmesini sağladı. Sonra Haçlı liderleri orduyu beş gruba ayrılarak savaş düzenine soktular. O gün sabahtan akşama kadar devam eden savaşta Kılıç Arslan kumandasındaki Türk ordusu, aslında her biri ardı ardına savaşa giren bu beş Haçlı ordusuna karşı savaştılar. Bununla birlikte büyük bir kahramanlık göstererek galip çıkmayı başardılar. Büyük kayıp veren Haçlılar mağlubiyeti kabul ettiler. Artık canlarını kurtarmak için tek çareleri kaçıp kurtulmaktı.

Kaçmaya kesin karar veren Haçlı liderleri bunu Türklere sezdirmeden yapabilmek için gece karanlığını beklediler. Bir rivayete göre, ilk kaçanlar Raymond ve birliği, başka bir rivayete göre ise Lombardlardı. Gece ilerlediğinde ordugahta hiçbir Haçlı lideri, şövalye ve süvari kalmamıştı. Bütün Haçlı liderleri ve şövalyeler, şövalyeliğin sadakat, kahramanlık, fedakarlık meziyetlerine hiç uygun düşmeyen bir şekilde bütün kadınları, çocukları, yaşlıları ve yaya

askerlerini ordugahta kaderlerine terk edip telaş ve korku içinde kaçıp gitmişlerdi. Yaya askerler de onların arkasından kaçmaya başlayınca ordugahta neredeyse kimse kalmadı. Türkler ise sayıca kendilerinden çok fazla bir orduya karşı bütün bir gün aralıksız mücadele etmiş, birbiri arkasına ön saflara geçen beş Haçlı ordusuyla savaşmış ve bunların bütün saldırılarını aynı şiddetle geri püskürtmüşlerdi. Bu sırada devam eden şiddetli çarpışmalarda 3000 kişi kaybetmişler, ancak büyük gayretleriyle sürekli yeni kuvvetlerle takviye edilen düşmanla mücadeleye devam etmişlerdi. Gün boyu aralıksız bir şekilde devam eden mücadele onları çok yormuş ve yıpratmıştı. Bu yüzden akşam olup hava kararınca hemen ordugahlarına çekilip dinlenmeye koyulmuşlardı. Ordugahta bir yandan dinlenen, bir yandan da bugünkü savaşta üstünlük kurdukları Haçlıları ertesi gün kesin bir mağlubiyete uğratmak için savaş hazırlıkları yapan Türkler, gecenin ilerleyen saatlerinde Haçlı ordugahında bir hareket olduğunu fark ettiler. Gelen haberlere göre bazı Haçlı birlikleri gece karanlığından istifade ederek ordugahı terk ediyor, akın akın kaçıyorlardı. Bunun üzerine hemen harekete geçip davullar ve borazanlar çaldırdılar. Uyumakta olan herkesi uyandırıp sabahın ilk ışıklarıyla

hücumu geçmek için hazırlandılar. Şafakla birlikte Haçlı ordugahına girdiler. Haçlı ordusunun büyük kısmı kaçmış geriye çok azı kalmıştı. Bunların bir kısmı öldürüldü bir kısmı ise esir alındı. Hemen sonra kaçan Haçlı askerlerinin peşine düşen Türkler, kısa sürede yaya oldukları için fazla uzaklaşamayan Haçlılara yetiştiler. Çoğu kılıçtan geçirip bir kısmını da esir aldılar (5 Ağustos 1101).

Atlarının sürati sayesinde bölgeden uzaklaşabilen Haçlı reisleri ve şövalyeler ise o sırada Bizans'ın hakimiyetinde bulunan Sinop'a doğru kaçtılar. Türkler kaçak Haçlıları bir süre daha takip edip Bizans arazisine girseler daha fazla ilerlemeyip takibe son verdiler. Sinop'a sığınan Haçlılar ise bin bir meşakkatle Karadeniz sahil yolundan İstanbul'a döndüler. Çok büyük kayıp vermiş, ordunun beşte dördü imha edilmişti. Bütün eşyalarını, ağırlıklarını, para ve silahlarını kaybetmiş, büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardı. İstanbul'a varabilenler bir süre burada kaldıktan deniz yoluyla Kudüs'e gittiler.

Merzifon'dan Ereğli'ye

Merzifon Ovası'nda kazanılan zafer, yalnızca savaş meydanındaki birkaç saatlik mücadelenin sonucu değildi. Günler boyunca sürdürülen

takip, yıpratma hareketi ve sonunda gerçekleştirilen genel taarruz, Haçlı ordusunun bütün direncini kırmıştı. Muharebenin sona ermesiyle birlikte düzenli bir geri çekilme ihtimali de ortadan kalktı. Artık ortada savaş nizamını koruyan bir ordu değil, canını kurtarmaya çalışan dağınık gruplar vardı. Türk kuvvetleri bu noktada da savaşın başından beri uyguladıkları planı bozmadılar. Kaçan Haçlı birliklerini gelişigüzel takip etmek yerine, geri çekilme yollarını denetim altına alarak küçük grupları birer birer etkisiz hale getirdiler. Ağır zırhlı şövalyeler, savaş meydanında olduğu gibi kaçış sırasında da en büyük sıkıntıyı yaşadılar. Yorulan atlar, taşınması güç zırhlar ve günlerdir devam eden açlık ile susuzluk, onların hareket kabiliyetini

neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştı. Buna karşılık hafif teçhizatlı Türkmen süvarileri, bozguna uğrayan birlikleri kolaylıkla takip ediyor ve uygun yerlerde yeni darbeler indiriyorlardı. Batılı kronikler, Merzifon bozgununun Haçlı ordusunda meydana getirdiği paniği bütün açıklığıyla yansıtır. Birçok asilzadenin savaş meydanında öldüğü, bazılarının ise küçük gruplar halinde ormanlara sığınarak canlarını kurtarmaya çalıştığı anlatılır. Günler sonra Bizans topraklarına ulaşabilenler, geride bıraktıkları felaketi “Tanrı’nın gazabı” olarak yorumlayacak kadar ağır bir mağlubiyet yaşamışlardı. Bir kısmı yollarını şaşırarak, bir kısmı açlık ve susuzluktan hayatını kaybetmiş, bazıları ise yerli halkın saldırılarına uğramıştı. Bir zamanlar büyük bir ihtişamla Anadolu’ya giren ordudan geriye, birbirinden kopmuş küçük kabileler kalmıştı.

Bu bozgunun en önemli sonucu, seferin asıl hedeflerinden birinin tamamen başarısızlığa uğramasıydı. Haçlılar Niksar’a ulaşamamış, Danişmendlilerin elinde bulunan Bohemond’u kurtaramamış ve Anadolu’nun kuzeyinde kalıcı bir hakimiyet kurma planlarını daha ilk safhada kaybetmişlerdi. Böylece Avrupa’da büyük ümitlerle hazırlanan ilk 1101 Haçlı ordusu, hedefine

ulaşamadan tarih sahnesinden silinmiş oluyordu. Merzifon Zaferi'nin bir başka önemli sonucu da Türk tarafında ortaya çıkan güven duygusuydu. Dört yıl önce Dorylaion'da ağır bir yenilgi yaşayan Türkiye Selçukluları, bu defa Avrupa'nın en güçlü şövalyelerini mağlup etmişti. Daha da önemlisi, bu başarı tek başına Türkiye Selçuklu ordusunun değil, Danişmendliler başta olmak üzere Anadolu'daki Türk beylerinin müşterek hareketinin eseri idi. Bu durum, Anadolu'nun savunulmasında birlik ve iş birliğinin ne kadar belirleyici olduğunu açıkça göstermişti. Fakat mücadele henüz sona ermemişti. Merzifon'da yenilen yalnızca üç büyük Haçlı ordusundan biriydi. Anadolu'nun batısında hala iki büyük Haçlı kuvveti ilerlemeye devam ediyordu. Nevers Kontu II. Guillaume'in ordusu ile Aquitaine Dükü IX. Guillaume ve Bavyera Dükü IV. Welf'in kumandasındaki üçüncü büyük Haçlı ordusu, farklı güzergahlardan Anadolu'nun içlerine doğru yürüyüşlerini sürdürüyorlardı.

Sultan I. Kılıç Arslan ise Merzifon'daki zaferin coşkusu na kapılmadı. Büyük bir askeri başarının ardından uzun kutlamalar yapmak yerine, ordusunu süratle yeni hedefe yöneltti. Çünkü Anadolu üzerindeki tehlike henüz ortadan kalkmamıştı.

Merzifon'da kazanılan zafer ancak diğer Haçlı orduları da durdurulabilirse gerçek anlamını kazanacaktı. Bu karar, Kılıç Arslan'ın askeri liderliğinin en dikkat çekici yönlerinden biridir. O, savaşı tek bir muharebe olarak değil, birbirini tamamlayan hareketler dizisi olarak görüyordu. Bir düşman ordusunu mağlup etmek yeterli değildi, Anadolu'ya giren bütün istilacı kuvvetler etkisiz hale getirilmeliydi. Bu sebeple Türk ordusu, Merzifon'daki zaferin hemen ardından güneye yöneldi.

Yeni hedef, Konya üzerinden Ereğli istikametine ilerleyen Haçlı ordularıydı. Anadolu'daki büyük hesaplaşma henüz bitmemişti. Merzifon'da kazanılan büyük zafer, Anadolu üzerindeki tehlikeyi tamamen ortadan kaldırmış değildi. Sultan I. Kılıç Arslan ve müttefikleri bunun farkındaydılar. Avrupa'dan gelen ilk Haçlı ordusu imha edilmişti, ancak Anadolu topraklarında hala iki büyük Haçlı kuvveti ilerlemekteydi. Bunlardan biri Nevers Kontu II. Guillaume'in kumandasındaki Fransız ordusu, diğeri ise Aquitaine Dükü IX. Guillaume ile Bavyera Dükü IV. Welf'in idaresindeki üçüncü Haçlı ordusuydu.

1101 Haçlı Seferi'nin İkinci Ordusu

Sultan Kılıç Arslan ve onunla birlikte hareket eden Türk beyleri, kazandıkları zaferden dolayı çok mutluydular. Büyük bir Haçlı ordusuna karşı başarılı bir şekilde mücadele vermiş, onları sadece durdurmakla kalmayıp kamilen imha etmişlerdi. Bu zafer aynı zamanda Kılıç Arslan ve diğer beylerin Birinci Haçlı Seferi sırasında kaybettikleri öz güvenlerini de yerine getirmesi bakımından da son derece önemliydi. Ancak Haçlı ordularının ardı arkası kesilmiyordu. Merzifon Zaferi'nden hemen sonra 1101 Haçlı Seferinin ikinci ordusu Anadolu'ya girmişti. 1101 Haçlı Seferi'nin ikinci ordusu, Nevers Kontu II. Guillaume'un kumandasındaydı. Fransızlardan oluşan bu ordu, 1101 yılı Haziran ayı ortalarında İstanbul'a varmıştı. Nevers kontu, İstanbul'da fazla vakit kaybetmeden Anadolu'ya geçmiş ve kendilerinden önce Anadolu içlerine doğru ilerlemiş olan birinci orduyla birleşmek için hemen yola koyulmuştu. İlk Haçlı ordusuyla aynı güzergahı takip eden Nevers Kontu II. Guillaume, Ankara'ya kadar geldi. Ancak o bu bölgeye geldiğinde ilk Haçlı ordusu Ankara'dan ayrılmıştı. Üstelik nerede olduğunu bilen de yoktu. Bu durumda onlara yetişemeyeceğini anlayan

Kont Guillaume, Ankara'dan Konya'ya giden en kestirme yol olan Gölbaşı-Kulu-Cihanbeyli güzergahını takip etmeye karar verdi. Konya'dan sonra da Antakya'ya geçmeyi planlıyordu. Kont Guillaume'un kumandasındaki Haçlı ordusunun Ankara'dan Konya'ya doğru ilerlemekte olduğu haberini alan Sultan Kılıç Arslan, hemen harekete geçti. Yanında Danişmendli Gümüştegin de bulunuyordu. Çok süratli bir şekilde mesafeleri kat edip Haçlı ordusuna Konya'ya varmadan yetişti (13 Ağustos).

Üç gün boyunca ara ara hücum etse de Merzifon muharebesinin muzaffer askerleri çok yorgundu. Haçlı ordusunun önü sıra geri çekilmeye başladı. Bu arada yol güzergahındaki su ve erzak kaynaklarını kullanılmaz hale getiriyor, Haçlı ordusunu bu şekilde yorup yıpratıyor ve fırsat buldukça da ani baskınlar veriyordu.

13 Ağustos Ereğli Zaferi

Nevers Kontu Guillaume'ın ordusu, Merzifon'daki Lombardlar kadar kalabalık değildi. Buna karşılık daha disiplinliydi. Ordunun çekirdeğini tecrübeli şövalyeler oluşturuyor, kumandanlar askeri disipline daha fazla önem veriyorlardı. Ancak onların da aşamadıkları bir gerçek vardı: Anadolu'nun coğrafyası

ve Türk savaş usulü. Kılıç Arslan bu defa da önceki planını değiştirmemişti. Haçlı ordusunu sürekli taciz ediyor, ikmal yollarını baskı altında tutuyor ve kesin savaşı uygun zamana bırakıyordu. Türkmen süvarileri gün boyunca ok atışlarıyla Haçlıları rahatsız ediyor, gece olduğunda ise çevrede görünerek ordunun dinlenmesine fırsat vermiyorlardı. Her geçen gün azalan erzak ve artan yorgunluk, Merzifon'da olduğu gibi ikinci Haçlı ordusunun da direncini kırmaya başladı.

Bu zor şartlar altında ilerlemeye devam eden Nevers Kontu Guillaume ve Haçlı ordusu, Konya'ya vardı. İznik'in düşüşünden sonra Kılıç Arslan tarafından başkent ilan edilen Konya'da, güçlü bir garnizon bulunmaktaydı. Kont Guillaume bir yandan Konya surlarına saldırı emri verirken bir yandan da kendilerinden önce Anadolu'ya giren ilk Haçlı ordusunun nerede olduğunu öğrenmeye çalışıyordu. Bu ordunun Merzifon'da Türkler imha edildiğini bilmediğinden, onların yerini bulup o tarafa gitmek ve iki orduyu birleştirerek düşünce-sindeydi. Ancak bu konuda bir bilgi edinemeyince yola tek başına devam etmeye karar verdi. Konya önünde bir gün kaldıktan sonra Antakya'ya gitmek üzere doğru güneşe yöneldi. Fakat yol

güzergahı boşaltılmış olduğundan boyunca yiyecek ve içecek bir şey bulamadılar. Bu şekilde üç gün geçiren Haçlı ordusu açlık, susuzluktan ve yorgunluktan bitkin düştü, hatta çok sayıda kayıp verdi. Onları dikkatle takip eden Kılıç Arslan, uygun anın geldiğini anladı. Onun emriyle harekete geçen Türkler, Ereğli civarında bulunan Haçlı ordusuna birbiri peşi sıra hücumla başladılar. Sabah saatlerinde başlayan ok yağmuru altında büyük kayıplar veren, ardından Türk atlılarının mızrak ve kılıçlarına hedef olan Haçlılar, kısa sürede büyük bir bozguna uğradılar. Gün boyu devam eden çarpışmalar sonunda muharebe alanı Haçlı cesetleriyle doldu. Neredeyse tamamı kılıçtan geçirilen Haçlı ordusundan sadece Kont Guillaume, kardeşi, bayraktarı ve bazı şövalyeler kaçıp canını kurtardı. Bunlar Bizans'ın idaresinde bulunan Ermenek (Germanikepolis) Kalesi'ne sığınarak, bazıları da Antakya'ya kaçarak hayatta kalabildi (Ağustos 1101).

1101 Haçlı Seferi'nin Üçüncü Ordusunun İmhası

Sultan Kılıç Arslan Haçlılara karşı ikinci zaferini kazanmış olsa da Haçlılar ile olan mücadele henüz sonuçlanmış değildi. Çünkü Kılıç Arslan, Nevers Kontu II. Guillaume'un

komutasındaki 1101 Haçlı seferinin ikinci ordusuyla mücadele ettiği sırada Akitanyalı Fransızlar ile Bavyeralı Almanlardan oluşan üçüncü bir Haçlı ordusu önce İstanbul'a, ardından da Türkiye Selçuklu topraklarına girmiş bulunuyordu. Oldukça kalabalık olan ve Akitanya Dükü IX. Guillaume ile Bavyera (Bayern) Dükü IV. Welf'in idaresinde bulunan ordu, Bizans İmparatoru Aleksios'un tavsiyesine uyarak 1097'deki Haçlı seferinin takip ettiği yoldan ilerledi. İznik'ten itibaren Bizans arazisi içinden yola devam eden Haçlılar, Akşehir yakınlarında Selçuklu topraklarına girdiklerini anda diğer Haçlı orduları gibi Türklerin yurt müdafasıyla karşılaşmaya başladılar. Onların Anadolu topraklarında ilerlemeye başladığı Ağustos ayı ortalarında Sultan Kılıç Arslan, Konya yakınlarında Kont Guillaume kumandasındaki 1101 Haçlı seferinin ikinci ordusuyla mücadele halindeydi. Bu yüzden bu yeni Haçlı ordusuna karşı hemen harekete

geçemedi. Ancak gelişmelerden haberdar olur olmaz, gerekli tedbirleri aldı. 1101 Haçlı seferinin birinci ve ikinci ordularına karşı kullandığı taktiğin aynısını uyguladı. Bu yeni ve büyük Haçlı ordusunun yol güzergahı boyunca bütün su ve yiyecek kaynaklarını kullanılmaz hale getirerek onları yıpratma çalıştı. Geçtikleri yerlerdeki kuyu ve sarnıçları zehirleyerek ya da tahrip ederek kullanılmaz hale getirdi. Hatta tarlalardaki olgun tahıl bile yaktırdı. Ayrıca Haçlıların yolu üzerindeki bütün yerleşim merkezlerini boşaltıp onların su ve erzak temin edebilecekleri bir yer bırakmadı. Bu bölgelerdeki halkın sıkıntı yaşamaması için yanlarına erzak ve iâşe alarak dağlara çekilmelerini ve tehlike geçinceye kadar orada kalmalarını emretti.

Sultan Kılıç Arslan, 1101 Haçlı seferinin ikinci ordusunu Konya'nın güneyinde imha ettikten sonra ordusunun birkaç gün dinlenmesine müsaade etti.

Akgöl Ovası

Bu arada Amasya bölgesinde ve çevrede bulunan birliklerin kendisine katılmaları için etrafa haberciler gönderdi. Sonra da Akitanya Dükü Guillaume ve Bavyera Dükü IV. Welf'in idaresinde ilerleyen yeni Haçlı ordusuna doğru hareket etti. Ancak Haçlıların çok kalabalık olduğunu görünce taktik icabı onların öne sıra geri çekilmeye ve ordusuna katılacak birlikleri beklemeye koyuldu. Bu arada Haçlı ordusunu dikkatle takip ediyor, fırsat buldukça ani baskınlar verip onları yıpratıyor ve su ve yiyecek sıkıntısının etkilerini gözlemliyordu.

Bu şekilde ordusunu Ereğli'ye kadar geri çekti. Burada ordusuna yeni katılımlar oldu. Bu arada Haçlı ordusu da yol meşakkati, sıcak, susuzluk ve açlıktan perişan olmuştu. Haçlı ordusuna saldırmak için uygun anın geldiğini düşünen Kılıç Arslan, ordusu yaz mevsimi boyunca suyu kurumayan ender ırmaklardan biri olan Ereğli Irmağı kenarındaki çalılıklar arasına gizleyip pusuya yatırdı. Haçlılar Konya'yı geçip 5 Eylül'de Ereğli'ye vardılar. Ereğli Irmağı'nın suladığı kısmen bataklık bir alan olan Akgöl (Avlos veya Olos) Ovası'na geldiklerinde susuzluktan perişan vaziyette olan askerler Ereğli Irmağı'nın kenarına koşuştular. Bu sırada ırmağın

karşı kıyısında pusuda bekleyen Kılıç Arslan, onların tedbirsizce ırmağa koştuklarını görünce hemen harekete geçti. Bir anda Haçlıların üzerine ok yağmaya başladı. Onlar daha neye uğradıklarını anlamadan bütün ordu hücumla geçti. Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüşgekin, Harran Emiri Karaca ve diğer Türk beylerinin kumandasında ileriye atılan Türk süvarileri, kısa sürede Haçlı ordusunun etrafını sardılar.

Onlara karşı koyamayan Haçlılar ise ırmak yatağından kaçmaya ya da bataklık arazideki çalılıklara gizlenmeye çalışıyor, ancak bunların birçoğu Türk okçuları tarafından hedefi oluyorlardı. Bir şekilde savaş meydanının dışında kalarak çarpışmayı bir tepenin üzerinden seyreden Akitanya Dükü Guillaume, savaşın kaderini değiştirecek bir hamlede bulunamadı. Bulunduğu tepede Türkler tarafından kuşatılmak üzereyken yanında bulunan dört yüz civarında süvarisiyle kaçıp gitti.

Diğer Haçlı liderlerinden bazıları da onun gibi savaş alanını terk ederek canlarını kurtarmışlardı. Neticede Haçlı ordusunun büyük kısmı imha edildi. Kalanların bir kısmı esir edilirken çok azı da kaçmayı başardı. Böylece 1101 Haçlı seferinin üçüncü

ordusu da Ereğli yakınında yapılan savaşta yok edilmiş oldu. Bu orduların sadece liderleri Antakya'ya ulaşp canlarını kurtarabilen çok az sayıdaki askerleriyle Kudüs'e gidebildiler. Çok kısa bir süre içerisinde üç büyük Haçlı ordusunu mağlup etmeyi başaran Sultan Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüştegin ve diğer Türk beyleri, parlak bir zafer kazanmış, Anadolu'daki Türk varlığının devamı konusunda son derece önemli bir başarıya imza atmışlardı. 1101 yılı sonbaharına gelindiğinde Anadolu'ya giren üç büyük Haçlı ordusu da Türkler tarafından adeta imha edilmiş, hiçbir de hedefine ulaşamamıştı. Lombard ordusu Merzifon'da dağıtılmış, Nevers Kontu Guillaume'in kuvvetleri Konya Ereğli çevresinde ağır kayıplar vermiş, Aquitaine ve Baviera kuvvetleri ise yine Konya Ereğli civarında savaş kabiliyetlerini tamamen yitirmişti.

Bundan yalnızca dört yıl önce Anadolu'yu baştan sona geçen Haçlılar, artık aynı coğrafyada art arda yeniliyorlardı. Bu değişimin mimarı ise hiç şüphesiz Sultan I. Kılıç Arslan'dı. 1097'de ağır bir mağlubiyet yaşayan genç hükümdar, geçen dört yıl içerisinde yalnızca ordusunu değil, savaş anlayışını da değiştirmişti.

Anadolu'nun coğrafyasını,

iklimini ve hareket şartlarını kendi lehine kullanmış, Türkmen savaş usulünü disiplinli bir askeri plan haline getirmiş, en önemlisi ise Anadolu'daki Türk beylerini ortak bir hedef etrafında toplamayı başarmıştı. 1097 yılında Anadolu'yu aşmayı başaran Haçlılar, 1101 yılında artık aynı yolu geçemeyeceklerini acı şekilde öğrenmişlerdir. Ve böylece Malazgirt'te kazanılan vatan, I. Kılıç Arslan ve Anadolu'nun Türk beyleri tarafından ikinci defa korunmuştur.

Zaferin Tarihi Anlamı

1101 Haçlı Seferi sırasında Merzifon, Konya ve Ereğli çevresinde kazanılan zaferler, Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin olduğu kadar Anadolu tarihinin de en önemli dönüm noktalarından biridir. Buna rağmen bu mücadeleler, Malazgirt veya Miryokefalon kadar geniş bir şöhrete ulaşamamış, çoğu zaman Birinci Haçlı Seferi'nin gölgesinde kalmıştır. Oysa askeri ve siyasi sonuçları bakımından değerlendirildiğinde, 1101 yılı zaferleri Anadolu'nun Türk yurdu haline gelme sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Her şeyden önce bu savaşlar, Malazgirt Zaferi'nin kalıcılığını sağlayan askeri başarılar olmuştur. 1071 yılında Sultan Alp Arslan'ın kazandığı büyük zafer,

Anadolu'nun Türklere açılmasını mümkün kılmış, ancak bu yeni düzen henüz tam anlamıyla yerleşmeden Birinci Haçlı Seferi başlamıştır. İznik'in kaybı, Dorylaion yenilgisi ve Batı Anadolu'nun önemli ölçüde elden çıkması, Malazgirt'in kazanımlarını ciddi biçimde tehlikeye sokmuştur. Hatta 1097 yılı şartlarında bakıldığında, bazı çağdaş gözlemciler Türklerin Anadolu'dan tamamen çıkarılabileceğini düşünmeye başlamışlardır.

1101 zaferleri işte bu ihtimali ortadan kaldırmıştır. Merzifon'da, Konya çevresinde ve Ereğli'de uğranılan ağır mağlubiyetlerden sonra Haçlılar, Anadolu'nun iç kesimlerinde kalıcı bir hakimiyet kuramayacaklarını anlamışlardır. Avrupa'dan gelen büyük orduların art arda imha edilmesi, yalnızca o yıl düzenlenen seferi başarısızlığa uğratmamış, Anadolu üzerinden güvenli bir askeri koridor oluşturma düşüncesini de büyük ölçüde sona erdirmiştir. Bundan sonra düzenlenen Haçlı seferleri çoğunlukla deniz yolunu tercih edecek, Anadolu kara yolu eski önemini büyük ölçüde kaybedecektir.

Bu zaferlerin ikinci önemli sonucu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeniden güç kazanmasıdır. Birinci Haçlı Seferi sırasında ağır darbe alan devlet, 1101'de elde

ettiği başarılarla yalnızca askeri itibarını yeniden kazanmakla kalmamış, Anadolu'daki siyasi varlığını da sağlamlaştırmıştır. Konya'nın yeni başkent olarak güvence altına alınması, devlet teşkilatının yeniden güçlenmesi ve Türkmen göçlerinin devam edebilmesi, bu askeri başarının doğrudan sonuçları arasında yer almıştır.

Merzifon ve Ereğli zaferleri, Anadolu'daki Türk birliği bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Danişmendli Gümüştegin Ahmed Gazi başta olmak üzere Artuklu ve diğer Türkmen beyleriyle kurduğu iş birliği, farklı siyasi merkezlerin ortak bir tehdit karşısında birlikte hareket edebileceğini göstermiştir. Anadolu'daki ilk büyük müşterek savunma örneklerinden biri olan bu ittifak, sonraki yüzyıllarda da Türk devlet geleneğinde görülecek ortak hareket anlayışının erken örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Askeri tarih açısından bakıldığında ise 1101 yılı mücadeleleri, Türk savaş anlayışının ulaştığı olgunluğu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kılıç Arslan, 1097 yılında yaptığı hataları tekrarlamamış, Haçlı ordularını sınırda karşılamak yerine Anadolu'nun içlerine

çekmiş, onların ikmal imkanlarını sınırlandırmış, hareket kabiliyetlerini azaltmış ve kesin darbeyi ancak uygun şartlar oluştuğunda indirmiştir. Bu yönüyle 1101 hareketi, yalnızca başarılı bir meydan muharebesi değil, istihbarat, keşif, lojistik, coğrafyanın etkin kullanımı ve müşterek hareketin birlikte uygulandığı başarılı bir askeri plan olarak değerlendirilmelidir.

1101 zaferlerinin etkisi yalnızca Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Avrupa'da büyük umutlarla hazırlanan üç büyük ordunun peş peşe uğradığı mağlubiyet, Haçlı dünyasında da derin bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Birinci Haçlı

Seferi'nin ardından oluşan yenilmezlik düşüncesi büyük ölçüde sarsılmış, Türklerin yalnızca bozkır akıncılarından ibaret olmadığı, gerektiğinde Avrupa'nın en seçkin şövalyelerini de mağlup edebilecek askeri güce sahip oldukları anlaşılmıştır. Bu zaferlerin belki de en önemli sonucu ise Anadolu'nun tarihi kaderi üzerindeki etkisidir. Eğer 1101 yılında Anadolu'ya giren üç büyük Haçlı ordusu başarıya ulaşabilseydi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeniden toparlanması son derece güçleşecek, Anadolu'nun siyasi haritası bütünüyle değişebilecekti. Niksar'ın ele geçirilmesi, Danişmendli hakimiyetinin ortadan kaldırılması ve Orta Anadolu'da yeni

1097 yılında Avrupa ve Akdeniz

Haçlı kontluklarının kurulması ihtimali, Malazgirt'in ortaya çıkardığı siyasi dengeyi tersine çevirebilirdi. Ancak tarih farklı bir yönde gelişti. Sultan I. Kılıç Arslan ve Anadolu'nun Türk beyleri, 1101 yılında kazandıkları zaferlerle yalnızca üç Haçlı ordusunu mağlup etmediler, Malazgirt'te açılan yolu da korudular. Bu bakımdan Merzifon ve Ereğli zaferleri, Anadolu'nun ikinci defa kazanılması olarak değerlendirilebilecek kadar büyük bir tarihi anlam taşımaktadır. Bu nedenle 1071 ile 1101 yılları birbirinden bağımsız iki başarı değil, aynı tarihi sürecin birbirini tamamlayan iki halkasıdır. Malazgirt, Anadolu'da Türk hakimiyetinin kurulmasını mümkün kılmış, 1101 zaferleri ise bu hakimiyetin kalıcı olacağını göstermiştir. Anadolu'nun bir Türk yurdu olarak şekillenmesinde her iki zafer de aynı tarihi zincirin vazgeçilmez halkalarıdır.

Günümüzde Merzifon, Ereğli ve 1101 Haçlı Seferlerinin İzinde

1101 Haçlı Seferi'nin üzerinden yaklaşık dokuz asır geçmesine rağmen Merzifon ve Ereğli muharebelerinin gerçekleştiği sahalara, tarihçilerin ve arkeologların araştırmaya devam ettiği önemli tarihi alanlar arasında yer almaktadır. Uzun yıllar boyunca bu savaşlar daha çok Latin,

Bizans ve İslam kroniklerinin verdiği bilgiler ışığında incelenmiş, orduların takip ettikleri yollar ve muharebelerin gerçekleştiği sahalara yazılı kaynaklar yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Son yıllarda ise tarihi coğrafya, savaş alanı arkeolojisi ve yüzey araştırmaları sayesinde bu büyük zaferlerin askeri coğrafyası yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmaların en dikkat çekici yönü, 1101 yılı Haçlı Seferleri'nin tek bir savaş olarak değil, Anadolu'nun farklı bölgelerinde birbirini tamamlayan askeri hareketler şeklinde ele alınmasıdır. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile Danişmendli Gazi Gümüştegin Ahmed Gazi'nin ortak mücadelesi sonucunda Merzifon, Konya ve Ereğli çevresinde art arda kazanılan zaferler, bugün ortak bir bilimsel proje kapsamında araştırılmaktadır.

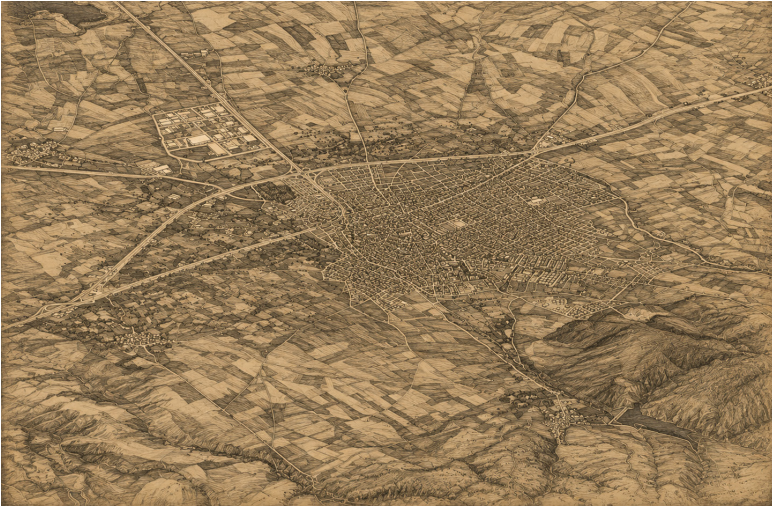
Amasya'nın Merzifon, Gümüşhacıköy ve Hamamözü ilçelerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle sürdürülen yüzey araştırmaları, 1101 Haçlı Seferleri'nin ilk büyük bozgununun yaşandığı savaş alanını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çeşitli üniversitelerden tarihçi, arkeolog, sanat tarihçisi ve coğrafyacılar tarafından oluşan ekipler, kroniklerde anlatılan

güzergahları arazi üzerinde yeniden takip ederek Haçlı ordusunun ilerlediği yolları ve savaşın gerçekleştiği alanları belirlemeye çalışmaktadır. Araştırmalar sırasında yalnız savaş meydanı değil, Haçlı ordusunun kullandığı güzergah, konaklama noktaları, su kaynakları ve bozgun sırasında sığındığı tahkimatların yeri de incelenmektedir. Son yıllarda elde edilen bulgular, kroniklerde adı geçen bazı geçitlerin ve savunma noktalarının yerlerinin tespit edilmesine imkan sağlamış, Haçlı ordusunun takip ettiği güzergah konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Bu çalışmalar, Merzifon Muharebesi'nin yalnız tarih kitaplarında anlatılan bir olay olmaktan çıkarak savaş alanı arkeolojisinin konusu haline geldiğini göstermektedir. 1101 Haçlı Seferi'nin

son safhasını oluşturan Ereğli Muharebesi de günümüzde yoğun biçimde araştırılan tarihi sahalar arasına katılmıştır. Konya'nın Ereğli ilçesinde başlatılan yüzey araştırmalarının amacı, Nevers Kontu Guillaume'un ordusunun imha edildiği savaş alanının kesin yerini belirlemek ve Haçlıların son yürüyüş güzergahını ortaya koymaktır. Araştırmalar özellikle Akhüyük ile Çiller mahalleleri arasındaki tarihi yol hattı üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Projede tarihçiler, osteoarkeologlar, harita mühendisleri ve kültürel miras uzmanları birlikte görev almaktadır. Araştırmacılar eski yol ağlarını, köprüleri, dere yataklarını ve arazi yapısını inceleyerek kroniklerde anlatılan son büyük bozgunun geçtiği sahayı belirlemeye çalışmaktadır. Elde

Günümüzde Merzifon

edilecek bulguların yalnız Ereğli Muharebesi'nin yerini değil, Haçlı ordularının Anadolu'daki son hareketlerini de daha açık biçimde ortaya koyması beklenmektedir. Merzifon ve Ereğli üzerine yürütülen araştırmalar, yalnız iki savaş alanını tespit etmeyi hedeflememektedir. Asıl amaç, 1101 Haçlı Seferi boyunca Haçlı ordularının Anadolu'da izlediği güzergahları, Türk ordularının takip ve kuşatma stratejisini, konaklama merkezlerini ve muharebelerin birbirleriyle olan ilişkisini bütüncül biçimde ortaya koymaktır. Böylece kroniklerde anlatılan hadiseler ilk defa sistemli arazi çalışmalarıyla karşılaştırılabilmektedir.

Bu yönüyle 1101 araştırmaları, Türkiye'de gelişmekte olan savaş alanı arkeolojisinin en dikkat çekici örneklerinden biri haline gelmiştir. Yassıçemen'de olduğu gibi burada da tarihi metinler, coğrafi bilgi sistemleri, yüzey araştırmaları ve tarihi coğrafya birlikte kullanılmaktadır. Gelecekte yapılacak jeofizik incelemeler, metal dedektör taramaları ve arkeolojik kazılar sayesinde ok uçları, nal parçaları, silah kalıntıları ve diğer askeri buluntuların ortaya çıkarılması, muharebelerin seyrini daha ayrıntılı biçimde anlamaya katkı sağlayacaktır. Bugün Merzifon Ovası da Ereğli çevresi de ilk

bakışta sıradan Anadolu şehirleri görünümündedir. Ancak bu sessiz coğrafya, 1101 yılında Anadolu'nun kaderini değiştiren büyük mücadelelere sahne olmuştur.

Malazgirt'te açılan kapının kapanmayacağını dünyaya gösteren zaferler burada kazanılmış, I. Haçlı Seferi'nin ardından yeniden umutlanan Avrupa orduları, Anadolu'nun artık geçici bir fetih sahası değil, Türklerin kalıcı yurdu olduğunu acı biçimde öğrenmiştir.

Bugün sürdürülen bilimsel araştırmalar, bu büyük zaferlerin yalnız kroniklerde değil, Anadolu toprağında da iz bıraktığını göstermektedir. Her yeni yüzey araştırması, her yeni tarihi güzergah tespiti ve her yeni arkeolojik bulgu, I. Kılıç Arslan ile Danişmendli Gümüştegin Ahmed Gazi'nin kazandığı bu büyük zaferleri daha görünür hale getirmektedir.

Bu sebeple Merzifon ve Ereğli, yalnız 1101 Haçlı Seferi'nin savaş alanları değil, Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalıcılığını belgeleyen tarihi hafıza mekanları olarak da önemlerini korumaktadır.

Seçilmiş Kaynakça

Kavas, Ahmet, “Haçlılara Vurulan İlk Darbe: Merzifon Muharebesi (5 Ağustos 1101) ve Türk Tarihindeki Yeri”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, II/1, (2019), s.1-36.

Aksarayi, Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayetetü'l-Ahyar, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay, Ankara 2000

Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, History of the Journey to Jerusalem, Edited and translated. Susan Edgington, Oxford University Press, New York 2007.

Mıynat, Ali, “Bir Haçlı Prensini Türk Esaretinden Kurtuluşu: Orderic Vitalis’in Eserindeki ‘Melaz-Bohemund Hikayesi’ Üzerine Bir Değerlendirme”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, (Ağustos 2020) s.177-188.

Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996

Anonim *Süryani Vekayinamesi* (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi), Notlar H. A. S. Triton, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005

Küçüksipahioğlu, Birsal, “Haçlılar Karşısında İlk Türk Lideri: Sultan I. Kılıçarslan”, *Geçmişten Günümüze Türkistan Tarihinin Bilinmeyenleri: Tarih Bilincine Adanan Bir Ömür Prof. Dr. Abdülkadir Donuk Armağanı*, 2017, s. 191-206.

Sarıcı, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, Kronik Kitap, İstanbul 2022

Demirkent, Işın, “1101 Yılı Haçlı

Seferleri”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, (Yay. Haz. Ebru Altan), Dünya Yay., İstanbul 2012, s.125-177.

Demirkent, Işın, “1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu’da Takip Ettiği Yollar Hakkında”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997 İstanbul*, 1999, s.115-122.

Demirkent, Işın, “Antakya Prinkepsi Bohemond’un Esir Alınması, Niksar’da Hapsedilmesi ve Serbets Bırakılması (1100-1103)”, *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler, Bildiriler, İncelemeler)*, (Yay. Haz. Ebru Altan), Dünya Yay., İstanbul 2012, s. 113-123.

Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler, Bildiriler, İncelemeler*, (Yay. Haz. Ebru Altan), Dünya Yay., İstanbul 2012, s. 1-19.

Demirkent, Işın, “İznik’in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)”, *Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler, Bildiriler, İncelemeler*, (Yay. Haz. Ebru Altan), Dünya Yay., İstanbul 2012, s. 21-42.

Işın Demirkent, “Antakya Prinkepsi Bohemond’un Esir Alınması, Niksarda Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması”, s.114, Işın Demirkent, I. Kılıç Arslan, s.33.

Demirkent, Işın, “1101 Yılı Haçlı Ordularına Karşı Mücadelede Selçuklu-Danışmendli İşbirliği”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2007, s.179-190

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, Dünya Yay., 2013.

Demirkent, Işın, Türkiye Selçuklu Hükmüdarı Sultan I. Kılıç Arslan, TTK Yay, Ankara 2014.

Demirkent, Işın, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098'den 1118'e kadar), İÜEF Yay., İstanbul, 1974.

Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", Belleten, LXV/243 (2001), s.571-582.

Ebru Altan, Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112), TTK Yay, Ankara 2018.

Fulcherius, 147,

Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), Ebu'l-Ferec Tarihi, Çev. Ömer Rıza Doğrul, II, Ankara 1987.

Gülşen İstek, "Haçlı Kroniklerine ve Batı Kaynaklarına Göre Kutsal Mızrak Efsanesi", Tarih Okulu Dergisi 43 (2019), s.1365-1383.

Hasan Akyol, "Ankara'nın 1101 Yılı Sonrası Yeniden Türk Hakimiyetine Girişi", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, XI/1, (2024), s.666-676.

İbnü'l-Esir, el-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi, X, (Terc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987.

İbnü'l-Kalanisi, Tarihu Dımaşk, Çev. Aydın Usta, Selçuklu Kaynakları Kütüphanesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2026.

James Lea Cate, "The Crusade of 1101", A History of the Crusades, (Ed. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin), The University of Wisconsin Press, London 1969, I, s.345

Muharrem Kesik, Danişmendliler 1085-1178, Orta Anadolu'nun Fatihleri, Bilge Kültür Sanat Yay, İstanbul 2017

Murat Serdar, "1101 Haçlı Seferinin Son Durağı Merzifon" III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Edge Akademi Yay., Ankara 2015, s.60-69.

Özlem Benli, Haçlı Seferleri'nde Kilise ve Papalığın Rolü, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.47-50.

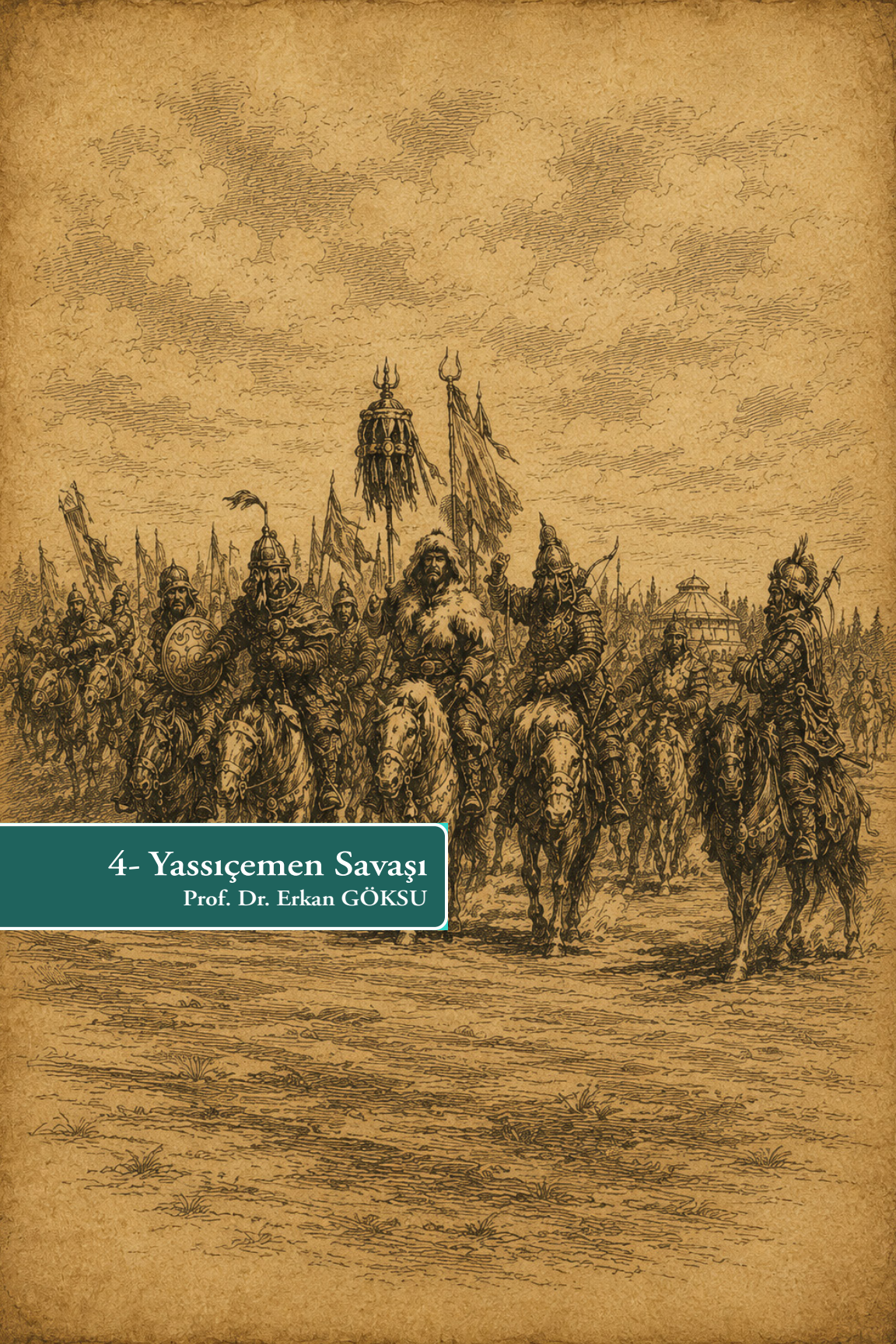
Süryani Mihail, Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: İkinci Kısım (1042-1195), Çev. Hrnt D. Andreasyan, (TTK. Kütüphanesi No:44'de Yayınlanmamış Tercüme), Ankara 1944.

Umut Başat, "Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemond'un Niksar'daki Esareti ve Bunun Kişiliğine Etkileri", V. Tokat Sempozyumu (14-15-16 Ekim 2022) Bildiriler, I, Ed. Coşkun Yılmaz vd, İstanbul 2023, s.26-41.

Umut Başat, Anadolu'ya Saplanan Hançer: Antakya Prinkepsi Bohemond'un Hayatı ve Faaliyetleri, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (92-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (Terc. Hrnt D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000.

Runciman, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), II, TTK Yay, Ankara 2008

4- Yassıçemen Savaşı

Prof. Dr. Erkan GÖKSU

4- Yassıçemen Savaşı (10 Ağustos 1230)

13. yüzyılın ilk çeyreği hem Türk tarihinin hem de dünya tarihinin en büyük kırılma dönemlerinden biriydi. Bu yıllarda Asya bozkırlarından yükselen yeni bir güç, kısa süre içinde kıtaların siyasi haritasını değiştirmeye başlamıştı. Cengiz Han'ın önderliğinde teşkilatlanan Moğollar, birkaç yıl içerisinde Çin'den Maveraiünnehir'e, Türkistan'dan İran içlerine kadar uzanan geniş coğrafyaları hakiyetleri altına almış, önlere çıkan devletleri birer birer yıkarak batıya doğru ilerlemeye başlamışlardı. Arkalarında bıraktıkları şehirler harabeye dönmüş, yüz binlerce insan hayatını kaybetmiş, yüzyıllardır ayakta duran siyasi düzenler çökmüştü. Bu büyük sarsıntı yalnızca istilaya uğrayan ülkeleri değil, henüz Moğol ordularıyla karşılaşmamış devletleri de derinden etkiliyordu. Moğolların ilerleyişi, Türk-İslam dünyasının siyasi dengesini de altüst etti. Karahanlılardan Gaznelilere, Büyük Selçuklulardan Harzemşahlara kadar uzanan siyasi mirasın son büyük temsilcisi durumundaki Harzemşah Devleti, Cengiz Han'ın orduları karşısında ağır

darbeler aldı. Maveraiünnehir, Harezm ve Horasan şehirleri birbiri ardına düştü, Buhara, Semerkant, Ürgenç ve Belh gibi Türk-İslam medeniyetinin en önemli merkezleri büyük bir yıkıma uğradı. Bu felaket, yalnızca bir devletin çöküşü değil, bütün Ön Asya'nın siyasi geleceğini değiştirecek yeni bir dönemin başlangıcıydı.

Moğol ilerleyişinin meydana getirdiği en önemli sonuçlardan biri de büyük göç hareketleri oldu. Yurtlarını terk etmek zorunda kalan binlerce aile batıya yöneliyor, alimler, sanatkarlar, tüccarlar ve askerler daha güvenli gördükleri bölgelere sığınordu. Bu göç dalgasının en önemli hedeflerinden biri Anadolu'ydu. Türkiye Selçuklu Devleti, siyasi istikrarı, güçlü idaresi ve ekonomik canlılığı sayesinde yalnızca Türkmen toplulukları için değil, doğudan kaçan pek çok insan için de güvenli bir sığınak haline gelmişti. Böylece Moğol istilasının etkileri, henüz Moğol orduları Anadolu sınırlarına ulaşmadan hissedilmeye başlanmıştı.

Türkiye Selçukluları ve Alaeddin Keykubad

İşte bu sırada Anadolu'da, Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin en kudretli hükümdarlarından biri hüküm sürüyordu. 1220 yılında tahta çıkan Sultan

I. Alaeddin Keykubad, yalnızca başarılı bir asker değil, aynı zamanda uzak görüşlü bir devlet adamıydı. Alaeddin Keykubad tahta oturduğu andan itibaren hem Moğolları hem de Moğolların yol açacağı siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik sorunları çok erkenden teşhis etmiş ve çeşitli tedbirler almak için büyük çaba sarf etmişti.

Ancak onun büyük bir ön görüşle üzerinde durduğu bu konu, yakınında veya uzağında bulunan diğer hükümdarlar, melik ve beyler tarafından gerektiği gibi takdir edilmedi. Genellikle şahsi ihtiraslarının ve birbirleriyle aralarındaki çıkar çatışmalarının, hatta bazen inat, öfke ve düşüncesizliklerin eseri olan birçok hükümdar, Alaeddin

Keykubad'ın bu konuda yürüttüğü Moğol politikasını ya hiç desteklemedi ya da başarısız kılmak için elinden geleni yaptı. Alaeddin Keykubad'ın Moğol kasırgasına karşı aldığı tedbirler, iki türlüydü. Bunlardan ilki bu tehlike karşısında özellikle doğu hudutlarındaki şehir ve kaleleri güçlendirmek, başta Erzurum olmak üzere belli noktalara garnizonlar oluşturup özel birlikler yerleştirmektir. Diğeri ise bu askeri tedbirlerin yanında ülke içinde birlik ve düzeni sağlamak, komşu hükümdar, melik ve beylerle iyi geçinerek Moğollara karşı ortak bir cephe oluşturmaktır. Esasen o, Moğollar gibi güçlü bir rakiple savaşın, galip gelirse bile büyük yıkıma sebep olacağını biliyor, bu yüzden mümkün mertebe onlarla karşı karşıya

gelmemeyi planlıyordu. Ancak bunu başaramaz ve son çare olarak savaş belirse, Moğollara karşı tek şans Anadolu, Suriye, Irak ve Azerbaycan'da bulunan devletlerin iş birliğiyle oluşturulacak ortak cepheydi. Bu düşüncesi daha 1221'de kendisini göstermişti. Şöyle ki Moğollar bu tarihte Meraga'yı yağmalayıp Bağdat'a yönelindiklerinde telaşa kapılan Abbasi halifesi Nasır Lidinillah, korku ve telaş içinde İslam hükümdarlarından yardım istemiş ve Muhyiddin İbnü'l-Cezvi'yi de Alaeddin Keykubad'a göndermişti.

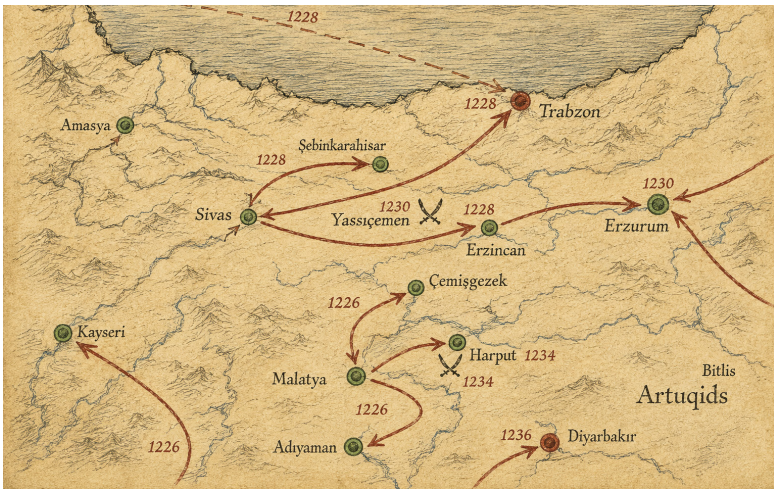
Daha önce de belirttiğimiz üzere Nasır Lidinillah'ın elçisi "Tatar ordularının Harezmşah ile muharebeyi bitirip Bağdat hududuna gelmekte oldukları anlaşıldı" deyip Alaeddin Keykubad'dan iki bin kişilik kuvvet istedi. Alaeddin Keykubad "Baş üstüne, istenilen süvariler tertip edilir ve acele gönderilir" dedi. Fakat elçiyi gönderip yalnız kaldıktan sonra devlet erkanını huzuruna çağırıp müthiş selleri andıran bir ordu ve taze bir devletle yani Moğollarla savaşmak yerine anlaşma yoluna gitmenin daha uygun olacağını söylemişti. Ona göre Halife'nin bütün İslam hükümdarlarından ordu yerine bol para ve hediyelerle birer elçi isteyip bunları Moğollara göndermesi ve bu elçiler

aracılığıyla sağlam ve devamlı bir barış sağlamaya çalışması en doğru iş olacaktı. Bununla birlikte bu düşüncelerinden dolayı Halife'nin kendisini korkaklıkla itham etmesinden çekiniyordu. İstedığı imdat kuvvetlerini gönderdi. Hatta "Halife bizden iki bin süvari istiyor, biz beş bin gönderelim, hatta askerlerin bir yıllık mühimmat ve erzakını da verelim" dedi. Ancak Bahaeddin Kutluca komutasında gönderilen Türkiye Selçuklu kuvvetleri, Erbil'e vardıklarında Moğolların Bağdat civarından uzaklaştıkları ve şimdilik tehlikenin kalktığı haberi geldi. Bunun üzerine Bahaeddin Kutluca ve emrindeki birlik geri döndü. Böylece Moğollara karşı bu ilk ve tek ortak hareket çağırısı başlamadan sona erdi.

Görüldüğü üzere Alaeddin Keykubad, devlet siyasetini iki temel esas üzerine kurmuştu. Birincisi, Anadolu'nun savunmasını güçlendirmekti. Doğu sınırındaki Erzurum, Erzincan, Kemah ve Ahlat gibi stratejik merkezlerin tahkim edilmesine büyük önem verdi, kaleleri tamir ettirdi, surları güçlendirdi ve buralara seçkin askeri birlikler yerleştirdi. Çünkü Moğolların Anadolu'ya ulaşmaları halinde ilk darbenin bu şehirler tarafından karşılanacağını biliyordu. İkinci hedef ise bundan daha

önemliydi. Sultan, yaklaşan tehlikenin tek bir devletin gücüyle durdurulamayacağını düşünüyordu. Türkiye Selçukluları ne kadar güçlü olursa olsun, Moğollar gibi büyük bir askeri makine karşısında yalnız kalmak istemiyordu. Bu sebeple Eyyubiler, Artuklular, Mengücekliler, Abbasi Halifeliği ve Azerbaycan'da yeniden güç kazanmaya çalışan Harzemşahlarla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Onun hedefi, Anadolu, Suriye, Irak ve Azerbaycan'daki devletleri ortak bir savunma anlayışı etrafında birleştirmekti. Bu politika, Alaeddin Keykubad'ın devlet adamlığının en dikkat çekici yönlerinden biridir. Çünkü o, savaşın yalnızca meydanda kazanılmadığını biliyor, diplomasi, ittifaklar ve siyasi istikrarın da en az güçlü bir ordu kadar önemli olduğunu görüyordu. Nitekim

Abbasi Halifesi'nin Moğollara karşı yardım çağırısına olumlu cevap vermesi, Eyyubilerle akrabalık kurması ve bölgedeki çeşitli hükümdarlara gönderdiği dostluk mektupları bu anlayışın birer sonucuydu. Ancak gelişmeler böyle olmadı. Moğollar karşısında yıllarca mücadele ederek bütün İslam dünyasında şöhret kazanan, cesareti ve askeri kabiliyetiyle adeta efsaneleşen başka bir Türk hükümdarının, Celaleddin Mengüberti'nin Anadolu sınırlarında görünmesiyle işler karıştı. Aralarındaki mektuplaşmalarda sık sık dile getirdikleri üzere "aynı milletin çocukları olan" Alaeddin ve Celaleddin arasında başlangıçta dostluk ve iş birliği esasları üzerine başlayan ilişkiler zamanla bozuldu ve Yassıçemen Ovası'nda sonuçlanacak büyük bir mücadeleye dönüştü.

Son Harzemşah: Celaleddin Mengüberti

Yassıçemen Muharebesi'nin ana sebebi, Celaleddin Mengüberti'nin Anadolu sınırlarına gelmesi ve Türkiye Selçuklu hakimiyet sahasını ihlaliydi. O, yalnızca Harzemşah Devleti'nin son hükümdarı değil, aynı zamanda Moğol istilasına karşı gösterdiği direnişle daha yaşarken efsaneleşmiş bir hükümdardı. Türk, Fars ve Arap kaynaklarının yanı sıra Moğol tarihçileri bile onun cesaretini ve askeri kabiliyetini hayranlıkla anlatmışlardı. Hatta en büyük rakibi Cengiz Han'ın bile onun kahramanlığını takdir ettiğine

dair rivayetler mevcuttu. Peki ne olmuştu da bu büyük Türk hükümdarı Anadolu sınırlarına gelmek ve burada Alaeddin Keykubad'la çatışmak zorunda kalmıştı.

Celaleddin, Cengiz karşı-sında bir varlık gösteremeyerek Abeskun adasına sığınan ve burada keder ve korku içinde ölen Harezmşah hükümdarı Sultan Alaeddin Muhammed'in oğluydu. Rivayete göre Sultan Alaeddin Muhammed, ölmeden hemen önce Celaleddin Mengüberti, Uzlag-şah ve Ak-şah isimlerindeki üç oğlunu yanına çağırdı. Daha önce Uzlag-şah'ı veliahd ilan etmiş olmasına rağmen fikrini değiştirdiğini söyledi. "Devleti kaldıracak, öcümü alacak, alınımdaki lekeyi silecek kabiliyet yalnız Celaleddin'de var" deyip kılıcını Celaleddin'e verdi. Esasen Celaleddin, Moğol istilası başladığı andan itibaren onlara karşı kale ve surlara çekilerek mücadele etmek, kaçmak ya da Irak'a veya Gazne'ye çekilmek yerine doğrudan savaşmak gerektiğini savunmuş, bu yüzden babasını ikna etmeye çalışmıştı. Alaeddin Muhammed'in Moğollara karşı kuvvetleri bölerek bölge ve şehir savunması yapma planını eleştirmiş, bunun yerine bütün kuvvetleri toplayarak Moğollara karşı bir geri çekilmeden mücadele etmeyi teklif etmişti.

Celaleddin Harzemşah

Bu düşüncesini gerçekleştirmek için ordunun başına geçmeyi istediye de onun bu teklifi kabul görülmedi. Anlaşılan o ki, Alaeddin Muhammed, Abeskun adasına kaçıp akıbetinin farkına varınca geç olsa da ona hak vermiş ve daha önce Uzlag-şah'ı veliaht ilan etmiş olmasına rağmen, fikrini değiştirip Celaled-din'de karar kılmıştı.

Kısa bir süre sonra Alaeddin Muhammed öldü (1220). O her ne kadar Celaled-din'e güvenip onu veliaht ilan etmiş olsa da Sultan'ın ölümünden sonra kardeşleri Uzlag-şah ve Ak-şah onu saymadı. Ürgenç'e döndükten sonra bazı devlet adamlarının da desteğiyle Celaled-din'i ortadan kaldırmak istediler. Durumdan son anda haberdar olan Celaled-din, Ürgenç'ten ayrılıp canını kurtardı. Halbuki Harezmsah kardeşler birbirleriyle uğraşırken Moğollar ülkelerinin her yerinde kol geziyordu. Ne başkent Ürgenc ne sultanlık tahtı ne de kendi canları güvendedi. Çok geçmedi, Uzlag-şah ve Ak-şah da

Moğol tehlikesi karşısında Harezmi'yi terk etmek zorunda kaldılar. Sonra da kendilerini takip eden Moğol birlikleriyle giriştikleri çatışmada öldürüldüler. Celaled-din ise yanındaki az sayıdaki kuvvetle vaktiyle babası tarafından emir olarak tayin edildiği Afganistan bölgesine, Gazne'ye gitmek ve burada yeni bir ordu kurmak düşüncesindeydi. Ama Moğol karavullarına yakalanmadan, onlarla çarpışmadan bu mesafeyi kat etmesi mümkün değildi. Bin bir zorlukla, zaman zaman üzerine gelen Moğol kuvvetleriyle çarpışa çarpışa önce Nişabur'a, sonra Zevzen'e, ardından da Büst'e vardı. Buradayken Cengiz'in ordusuyla birlikte Talekan'da olduğunu duydu. Bunun üzerine vakit kaybetmeden hareket etti ve Gazne'ye ulaştı. Burada büyük bir ordu toplama-yı başardı. Artık Moğollara karşı mücadele edebilecek bir ordusu vardı. Bu ordu ile Şigi-Kutuku Noyan komutasındaki bir Moğol ordusunu Gazne yakınlarındaki Pervan'da yendi (1221). Bu, Moğolların ilk mağlubiyetiydi. Öyle ki, Cengiz bile en güvendiği komutanlarından biri olan Şigi-Kutuku'nun kumandası altındaki ordunun Celaled-din tarafından mağlup edildiğine inanmadı. Bu yüzden Celaled-din'in bu başarısı büyük heyecan yarattı. Onun şahsında yeni bir ümit doğdu ve Moğolların ele

Celaled-din Harzemşah adına basılmış madeni para

geçirdiği bazı bölgelerde isyanlar başladı. Fakat Cengiz'in durumu kabullenmek gibi bir huyu yoktu. Hemen Gazne üzerine yürüdü. Ancak ilginçtir, Pervan'daki zaferden hemen sonra Celaleddin'le adamlarının arası açılmış, ordusundan kopmalar olmuştu. Bu yüzden Cengiz'in Gazne üzerine yürüdüğünü haber alınca güneye çekilmek zorunda kaldı. Onu takibe koyulan Moğol kuvvetleri, nihayet İndus Nehri kıyılarında sıkıştırdılar (1221). Celaleddin, yanındaki kuvvetlerle birlikte büyük mücadele verse de Cengiz'e karşı hiçbir şansı yoktu.

Harezmşah ordusu kısa sürede bozuldu. Cengiz Han, onun canlı olarak yakalanmasını emrettiği için Moğol askerleri ona ok atıp mızrak kullanmada gevşek davranıyorlar, Cengiz Han'ın emrini yerine getirmeye çalışıyorlardı. Bu sırada bir Moğol askeri Celaleddin'in atını vurdu. Yere düşmesiyle kalkması bir olan Celaleddin, getirdikleri yeni bir ata binip savaşmaya devam etti. Ama artık mağlubiyet ve esaretin kaçınılmaz olduğunu anlamıştı. O an ani bir karar verdi. Mağlubiyete engel olamazdı, ama esareti kabul etmeyecekti. Önce karısını ve çocuklarını nehre atıp onları Moğol esaretinden kurtardı. Sonra da atını nehre sürdü. Bereket versin ki zırhını çıkarmıştı. Yoksa nehrin

sularına gömülüp giderdi. Böylece karşı kıyıya çıkabildi. Olanları yüksek bir tepeden seyreden Cengiz, Moğol askerlerinin onun peşinden suya atlamalarını engelledi. Parmağını ısırdı ve "Böyle bir evlada sahip olan babaya ne mutlu!" dedi. Celaleddin bir savaş kaybetmiş, ama büyük bir nam kazanmış, bir efsane olmuştu. Celaleddin üç yıl daha Hindistan'da kaldı. Bu süre zarfında birkaç kere daha Moğol takibatına uğrasa da hepsinden bir şekilde kurtuldu. Ancak Hindistan'da hüküm süren diğer meliklerin kendisi aleyhine faaliyete geçmeleri üzerine bölgeden ayrılmak zorunda kaldı. Önce Kirman'a, oradan Fars'a, oradan da İsfahan ve Irak-ı Acem'e gitti. Halife en-Nasır Lidinillah'a elçi gönderip Moğollarla mücadele için ondan yardım istedi. Ancak Halife, tıpkı babasına yaptığı gibi ona da düşmanca davrandı. Bırakın yardım etmeyi, bir yandan Celaleddin'i Irak-ı Acem'den atmak için üzerine 20 bin kişilik

Alaeddin Keykubad'ın madeni parası

bir kuvvet gönderirken diğer yandan da Eyyubi meliki el-Melikü'l-Eşref'e Celaleddin'e karşı ittifak teklifinde bulundu. Bu yüzden aslında Moğollarla mücadele etmesi gereken iki ordu, Bağdat kuvvetleriyle Harezmşah kuvvetleri 1224'te karşı karşıya geldi. Celaleddin, savaşı kazansa da Halife'nin tavrı karşısında bölgede fazla barınamayacağını anladı. Bu yüzden Azerbaycan'a gitti. Önce Meraga'yı aldı. Ardından da Atabeg Özbek'in idaresinde bulunan Tebriz'i ele geçirdi. Burada Atabeg Özbek'in eşi olan Irak Selçuklu sultanı III. Tuğrulşah'ın kızı Mihr-i Cihan Hatun'la evlenen Celaleddin, Tebriz'i kendisine başkent yaptı. Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz, Harezmşahların yeni merkeziydi (1225).

Tebriz'de yeniden teşkilatlanan Celaleddin, o dönemlerde bölge hakimiyeti için en önemli tehdit unsuru olan Gürcülerle mücadeleye başladı. 1226'da Tiflis'i ele geçirdi. 1227 yılında isyan eden Gürcüler üzerine tekrar bir sefer düzenlediği sırada, Gence valisinin İsmaililer (Batıniler) tarafından öldürüldüğünü haber aldı. Bu haber üzerine onların merkezi olan Alamut ve Kumis üzerine yürüyerek buraları tahrip etti. Ancak İsmaililerle mücadeleyi, üzerine gelen Moğol kuvvetleri yüzünden daha

fazla sürdüremedi. Karşılaştığı Moğol kuvvetlerini, Damgan civarında bozguna uğratarak kısa bir süreliğine de olsa durdurmayı başardı. Moğollar ertesi yıl Ceyhun'u geçerek Irak-ı Acem'e doğru ilerlemeye başlayınca onları bu kez de İsfahan yakınlarında durdurdu. Ancak bu sırada kardeşi Gıyaseddin'in ihaneti, onun bu başarılarını hiç mesabesine düşürdü. Bir Moğol pususundan güçlkle kurtulup Loristan'a çekildi. Bir müddet sonra tekrar Gürcistan'a yürüyüp bölgeki hakimiyetini kuvvetlendirdi (1229).

Celaleddin Harezmşah ile Aladdin Keykubad Arasındaki İlk Temaslar

Bu arada 1227'de Cengiz Han ölmüş, yerine Ögedey Han geçmişti. Cengiz'in ölümünden sonra kurultayın toplanıp yeni hanı seçmesi iki yıl sürdüğünden Ögedey tahta 1229'da oturdu. Onun tahta oturmasıyla birlikte birkaç yıldır durma noktasına gelen Moğol seferleri tekrar başladı. Ön Asya'daki istilaların geçici bir tahrir mahiyetinden öteye gidememesi ve daha önce Hindistan'a çekilen Celaleddin Harezmşah'ın Azerbaycan'a giderek merkezi Tebriz olan bir devlet kurması, Ögedey'i ilk olarak Ön-Asya'ya ilgilenmek zorunda bıraktı. Bunun için vakityle babasının da teveccühünü

kazanmış olan Curmagon Noyan'ı İran'ın seferine memur etti. Artık Moğolların batı ilerleyişi Curmagon'un sevk ve idaresindeydi. Moğollara karşı verdiği mücadele ile adeta efsaneleşen Cemaleddin'in Tebriz'i alıp Harezmşahlar Devleti'ni yeniden canlandırması İran, Irak, Anadolu ve Suriye'de hüküm süren devletleri de doğrudan ilgilendiriyordu. Moğollarla gaza ve cihat yapan bu kahraman hükümdar, halk tarafından da çok seviliyor, gelişi memnuniyetle karşılanıyordu. Ancak bu memnuniyetin ne kadar süreceği şüpheliydi. Zira onun bölgeye gelişiyle siyasi ve askeri dengeleri değiştireceği, diğer hükümdar, bey ve emirlerle er geç çatışma yaşayacağı muhakkaktı. Zira onun gelişine

en çok sevenler, himayesinde bulundukları Türkiye Selçuklu veya Eyyubi hükümdarların tabiyetinden ayrılıp müstakil hareket etmeyi isteyen ya da maiyetinde bulundukları yöneticilerle birtakım problemler yaşayan bazı melik, bey ve emirlerdi.

Bunlar Cemaleddin'e müracaat ederek onun yardımını istiyor, hatta bazıları tabiiyetlerini arz ederek onu kendi siyasi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyordu. Muhtemelen bunun farkında olan Cemaleddin de kendince bir politika belirlemeye çalışıyor, bunun için de çevre hükümdarlarıyla diplomatik ilişkiler kurarak, bölgenin siyasi aktörlerinden biri haline gelebilmek için adımlar atıyordu.

Celeleddin Harezmşah'ın temas kurduğu hükümdarlar-
dan biri de Türkiye Selçuklu
Sultanı Aleaddin Keykubad'dı.
Aslında Celeleddin, Anadolu'da
sağlam bir siyasi ve askeri dü-
zen kurmakla kalmayıp başarılı
ekonomi politikaları sayesinde
Anadolu'ya en müreffeh günleri-
ni yaşatan Aleaddin Keykubad'a
büyük saygı duyuyordu. Bu yüz-
den daha Meraga'da bulunduğu
sırada bir mektup yazmış ve dö-
nemin ünlü alimlerinden Kadı
Mecüriddin'le Aleaddin Keyku-
bad'a göndermişti (1225).

İbn Bibi'ye göre Celeleddin,
“işlerin yoluna konulması ve he-
deflere ulaşılması için en önemli
yol olarak, Selçuklu soyundan
büyük bir padişah olan, adaleti,
insafı, mamur ülkesi, bol hazine-
leri, güzel ahlakı, iyi şöhreti ile
tanınan Rum ülkesinin maliki
Sultan Aleaddin ile dostluk ve
barış yollarını açmayı, onunla
sevgi temellerini güçlendirmeyi,
muhabbet kaidelerini yükselt-
meyi ve sadakat yolunu tutmayı
görmüştü...” Celeleddin de mek-
tubunda dostluk temennisinde
bulunuyor, ilişkilerin güçlendi-
rilmesini istediğini belirtiyordu.
En önemlisi de “aynı din ve mil-
liyetten olma iki devlet” arasında
kurulacak bir ittifak ve dostlu-
ğun öneminden bahsetmesiydi.
Şöyle diyordu:

“...Aramızda, Allah'ın ham-
dı ve minneti ile cihad ve mu-
harebe işlerinde yardımlaşma
konusunda milliyet ve din birliği
vardır. Bu konuda ‘Senin sevgi
ve dostluğuna en uygun olan in-
san, dininde ve milliyetinde sana
uygun olandır’ denmiştir. Sizin
yüce makamınız, Batı padişah-
ları arasında fitne fücurlara kar-
şı sağlam bir settir. Doğuda ise
keskin kılıçımızla kafirlerin fitne
ateşini söndüren biziz. O halde
böyle bir milliyet yakınlığıyla
dostluk yolunu açık tutmalı, bir-
lik dairesine girmeli, menfaatle-
rin sağlanmasında ve zararların
önlenmesinde düşünce ve iş bir-
liği içinde olmalı ve ‘Ey insanlar,
biz dostumuzu nerde bulacağız?
Hangi yerde su ve ot birlikte bu-
lunmaz?’ demeliyiz...”

Celeleddin'in Moğol taki-
bi karşısında sırtını dayayacağı,
kendisine batıdan destek vere-
cek Türkiye Selçuklularına karşı
dostluk ve iş birliği temennisi
karşılıksız kalmadı. Aleaddin
Keykubad onun elçisini çok iyi
karşıladı. Hatta görüşmeler sı-
rasında aradaki dostluk bağının
akrabalık yoluyla daha da kuv-
vetlendirilmesi, Celeleddin Ha-
rezmşah'ın Şiraz Atabegi Sa'd'ın
kızından olma kızının, Melik
Gıyaseddin Keyhüsrev ile nikah-
lanması konusunda karar verildi.
Sonra da Emir Sipehsalar Sela-
haddin başkanlığında bir elçilik

heyeti hazırlatıp kaleme aldırıldığı cevabi mektup ve değerli hediyelerle birlikte Celaleddin'e gönderdi. Alaeddin Keykubad, gönderdiği mektupta Celaleddin'in kafir Moğollara karşı verdiği mücadeleyi takdir edip övüyor, sonra da aynı din ve milliyetten olan iki devletin düşmana karşı birlikte hareket edeceği vurgulayıp şöyle diyordu:

“Allah şahidimdir ki, mu-zaffer bayraklarınız melun kafirlerden öc almak için harekete geçip savaş meydanlarında üstün gayretlerinizin müjdesini ve başarı haberlerinizi aldığım zaman büyük bir sevinç duydum. Sizinle mektuplaşma arzum arttı. Sizce de malumdur ki, bu dostunuz her yıl kışın yaza döndüğü

sıralarda kılıçların gölgesinde dünyanın dört tarafında savaş ve mücadele içine girmektedir. Bu durum, yüce makamınızdan yazılan kutlu mektupta işaret buyrulduğu gibi aramızdaki milliyet yakınlığını bizim daha önce göstermeyişimizin yeterli bir mazeretidir. Diğer yandan Allah, bu işe öneyak olma kerametini ve başlama üstünlüğünü size vermiş, bu lütuf ve büyüklüğü sizin için takdir etmiştir. O halde Allah'ın takdiri hilafına davranmak mümkün değildir.” Diğer bir ifadeyle Alaeddin, Celaleddin'in ittifak teklifini kabul ediyor, Harezmşah Devleti ile ilişki kurmaktan memnuniyetini bildiriyordu. Nesevi'nin verdiği bilgiye göre Türkiye Selçuklu heyeti, 1226'da Hoy'a ulaştı.

Cengiz Han ve yanındakilerin Celaleddin Harezmşah'ın
İndus Nehri'ni geçişini seyretmeleri

Celaled-din o sırada doğuda gaza ile meşgul olduğundan heyeti Harezmşah veziri Şerefülmülk karşıladı. Nesevi'nin İmadeddin lakablı dediği Türkiye Selçuklu elçisi Emir Sipehsalar Selahaddin, Sultan Alaeddin Keykubad'ın vezirinin imzası olan bir mektubu Şerefülmülk'e verdi. Nesevi'nin ifadesiyle "mektup, iki komşu hükümeti hüsn-i münasebeti muhafaza ve dostluk alakalarını pekleştirme arzusu ile yazılmıştı. Elçi, Sultan'ın (Celaled-din'in) sefer için şarka gittiği zaman, (Alaeddin'in Keykubad'ın da) o niyetle garbe gittiğini ve Hristiyanlardan hisar aldığını söyledi. 'Şimdi dahi, etrafımızdan kalkmak için bayrak açmaya hazır ve fırsata muntazır düşmanlarımız var.' Bununla (Ahlat Emiri) Hacıb Hüsameddin Ali'nin melikenin teşviki ile Azerbaycan'a kastettiğini işaret etmek istiyordu. Biz diye ilave etti, "biz pek yakınız, siz bizi çağırınız, davetinize hemen icabet ederiz. İki hükümeti, hiçbir şey ayırmamak, size birisi taarruz eyler veya kılıç çekerse, o kılıçları kınına koyduracak erlerle yardım eyler, onları mağlup ve mahcup ederiz" dedi."

Şerefülmülk, elçiyi son derece iyi bir şekilde ağırladı. Türkiye Selçuklularının yardım teklifini memnuniyetle kabul etti. Durumu istişare ettiği

Harezmşah devlet erkani, asker tedarikinin kolay olduğunu, elçiden paraca yardım talep edilmesini istediler. Bunu temin için ise "Rumilere koltuk vererek" kendilerini mütevazı gösterdiler. Türkiye Selçuklu elçisine "Tatlı dil ile sevimli cümleler" kuran Şerefülmülk şöyle dedi: Moğol istilasının ne suretle hanedanları mahvettiklerini, kanlı gözyaşı döktürdüğünü, hükumdarların asırlarca biriktirilmiş hazinelerini tükettiğini bilmez değilsiniz. Şunu da bilirsiniz ki, babasının vefatından sonra yola çıkan Sultanımızın kılıçtan başka bir şeyi kalmamıştı. Siz insaniyetin tavzif ettiği şu demlerde ona yardım ederseniz, bunu ömrü oldukça unutmaz ve asırlarca bu hizmetiniz dillerden düşmez." Vezir Şerefülmülk, Türkiye Selçuklu elçisini ikramlarla uğurladı. Bu temas, iki taraf için de son derece memnuniyet vericiydi. Burada en dikkat çeken husus ise Aleaddin Keykubad'ın, elçi aracılığıyla Celaled-din'e, Ahlat emiri Hacıb Hüsameddin Ali gibi etrafta isyan bayrağı çekenlere karşı yardım edebileceklerini bildirmesi idi. Aslında bu yardım teklifi, aynı zamanda da Celaled-din'e karşı bir uyarı niteliği taşımaktaydı. Zira doğu sınırındaki Artuklu meliki Mesud, Mengücek beyi Davudşah ve Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın, Türkiye Selçuklu hakimiyetine

yönelik hareketlerinde bölgenin diğer siyasi aktörleri gibi Celaleddin'e müracaat edecekleri muhakkaktı. Dolayısıyla Alaeddin Keykubad, bir yandan "etrafımızdan kalkmak için bayrak açmaya hazır ve fırsata muntazır düşmanlarımız var" deyip onlara karşı mücadelesinde Celaleddin'e yardım vaadinde bulunurken diğer yandan da dolaylı olarak bu asilere destek ve yardımda bulunmamasını öğütüyordu.

Alaeddin Keykubad ve Celaleddin Harezmşah arasında başlayan iyi ilişkiler, ne yazık ki bu şekilde devam etmedi. Çünkü Celaleddin Harezmşah, Anadolu'da güvenli bir bölge tesis etmek, Doğu Anadolu'daki Ahlat

ve Erzurum gibi şehirleri kendi hakimiyetine almak istiyordu. Belki de onu bu düşünceye, bölgedeki iki büyük devletin yani Türkiye Selçukluları ve Eyyubilerin tabiyetinden çıkmak için fırsat kollayan, hatta bazen bu iki devleti birbiriyle karşı karşıya getiren melik, emir ve beyler sevk etmişti. Zira onlar Celaleddin'i hem Türkiye Selçuklularına hem de Eyyubilere karşı yeni güç ve dayanak olarak görüyor ve açık bir şekilde bölgeye davet ediyorlardı. Bu durum, bölgedeki siyasi gelişmeleri karma karışık bir hale getirdi. Celaleddin, akınlarını Erzurum hudutlarına kadar genişletirken 1226 sonbaharında Eyyubi meliki el-Melikü'l-Eşref'in hakimiyeti altında

bulunan ve dönemin önemli ticari ve stratejik merkezlerinden biri olan Kubbetü'l-İslam Ahlat'ı kuşattı. el-Melikü'l-Eşref'in muhalifi diğer Eyyubi meliklerinin, özellikle Şam hakimi el-Melikü'l-Muazzam İsa'nın teşvikiyle giriştiği Ahlat kuşatması, bölgedeki gerginliği had safhaya çıkardı. Bu kuşatmanın bir sebebi de Celaleddin'in Tebriz'i ele geçirdikten sonra evlendiği Mihr-i Cihan Hatun'du. Atabeg Özbek'in eski eşi olan Mihr-i Cihan Hatun, yeni eşi Celaleddin'in kendisini ihmal ettiğini ileri sürerek Ahlat emiri Hacib Hüsameddin Ali'ye haber göndermiş ve onu Hoy'a davet etmişti. Bu davet üzerine Azerbaycan'a giren Hacib Hüsameddin Ali, Celaleddin'in idaresindeki bazı yerleri yağmalamış ve daha sonra da Mihr-i Cihan Hatun'u da yanına alıp Ahlat'a dönmüştü.

Bu olaya çok kızan Celaleddin'in, Ahlat'ta ilk yapacağı işin Hacib Hüsameddin Ali'yi cezalandırmak olduğu muhakkaktı. Ancak Ahlat'ı el-Melikü'l-Eşref adına idare eden Hacib Hüsameddin Ali, şehri ona karşı savunmayı başarıp Harezmşah kuvvetlerini püştürttü. Kısa bir süre sonra Celaleddin şehri yeniden kuşattıysa da bu sefer de ağırlaşan kış şartları sebebiyle başarılı olamadı. Ahlat önlerinden Tuğtab (Tatvan)'a giden

Celaleddin, burada kaldığı süre boyunca akıncılarını Erzurum civarına gönderip bölgeyi yağmalattı. Bu gelişmeler Celaleddin'in Türkiye Selçukluları ve Eyyubiler dışında bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıktığının ve yeni ittifaklara ve yeni çatışmalara sebep olacağının açık bir göstergesiydi. Bundan el-Melikü'l-Eşref gibi Alaeddin Keykubad da rahatsız oldu. Celaleddin Harezmşah'a gönderdiği yeni bir mektupta bu rahatsızlığını şu şekilde ifade ediyordu:

“...Bizim en büyük arzu ve emelimiz, düşüncemizin odağı ve endişemizin kaynağı odur ki Sultan'ın (Celaleddin'in) intikam kılıcı, Abhaz düşmanlarını kahretmekten, o sapıkları zelil edip toprağa sermekten kurtulup kınına girince, cihanı süsleyen düşüncesi Tiflis bölgesinin fethinden sıyrılınca birkaç gün dinlenip eğlenmek için Rum ülkesinin bağlarına ve bahçelerine gelsin. Orada kafilenin ve askerlerin atlarının otlamasını ve dinlenmesini sağlasın. Ezel-den kararlaştırıldığı şekilde ruhlar birbiriye tanışsın ve insanlar arasına dostluk girsin. Ayrılık yerini birliğe bıraksın. Cihangir dizgininizle ülkemiz şereflensin. O yolculuk sırasında bu samimi dostunuzun gücü ve imkanı dahilinde olan hizmetlerden sizin yüksek makamınıza kusurlu

görülenler olursa, onları düzeltme yoluna gireriz. Şimdi kesin olarak öğrendik ki, insan şeytanlarından olan garaz sahiplerinin yoldan çıkarmalarına, hile ve aldatmalarına kanarak, Tek Tanrı'ya tapanların merkezi ve güven içinde yaşadıkları, abidlerin ve zahidlerin kaynağı, imamların, hafızların yurdu ve İslam'ın kubbesi olan Ahlat'ın kuşatmasına başlamış, Rablerin Rabbinin razı olmayacağı bir davranış içine girmişsiniz. Bu iş, siz yüce sultanın, sağlam tabiatına, güzel ahlakına ve iyi huyuna uygun düşmemektedir. 'Uygun olanı buyurup fenalığı önle' hükmüne uyarak, yürüyüş dizginini o şehirden çevirip 'Ey Peygamber! İnkarcılarla, ikiyüzlülerle savaş, onlara karşı sert davran' emrine uyarak müşrik ülkelerinden birine yönelin. Aklınızı tamamen din ve devlet düşmanlarının defedilmesi işine verin. Bundan

sonra önemli işlere kalkışırken düşünüp taşının."

Dostluktan Rekabete: İki Türk Hükümdarını Karşı Karşıya Getiren Süreç

1224 yılında İran ve Azerbaycan'a dönen Celaleddin Harzemşah, kısa süre içinde yalnızca kaybettiği devletin bir bölümünü yeniden kurmakla kalmadı, bütün Yakın Doğu'nun dikkatini üzerine çeken bir hükümdar haline geldi. Tebriz'i merkez edinen Harzemşah hükümdarı, Azerbaycan'da hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra Gürcüler üzerine art arda seferler düzenledi. Özellikle 1225 yılında Tiflis'in ele geçirilmesi ve Gürcü Krallığı'nın ağır bir yenilgiye uğratılması, onun şöhretini İslam dünyasının dört bir yanına yaydı. Yıllardır Moğollar karşısında mücadele eden, ardından Hristiyan Gürcü Krallığı'nı

mağlup eden Celaleddin, birçok çevrede Türk-İslam dünyasının tabii lideri olarak görülmeye başlanmıştı. Moğollar 1228’de Ceyhun’u geçip Ön Asya’ya yeni bir harekate başlayınca Celaeddin Harezmşah onları karşılamak üzere İsfahan’a gitti. Burada yapılan savaşta Moğolları mağlup etmeyi başardı. Ancak daha sonra Moğolların kurduğu pusuya düşerek ağır kayıplar verdi. Dağılan askerlerini toplayıp Azerbaycan’a döndü ve bundan sonra askeri faaliyetlerini Azerbaycan ve Gürcistan üzerine yoğunlaştırdı. Diğer taraftan Anadolu’da olup bitenleri de takip etmekteydi. Nitekim bu sıralarda Sultan Alaeddin Keykubad’a ikinci mektubunu gönderdi (1228).

Bu mektupta Alaeddin’in Erzincan herakatını tebrik ediyor, “zat-ı devletlerinin Erzincan sahibine yaptığı muamele yerinde idi. Böyle olmasa ve Erzurum sahibi zat-ı devletlerine itaat etmeseydi kendisine layık olan cezayı bulurdu” diyerek onu desteklediğini belirtiyordu. Ayrıca kendisinin Erzurum hudutlarına kadar geldiğini, ancak Sultan Alaeddin’in o civardan ayrıldığı için görüşemediklerini belirttikten sonra, 1227’de Alaeddin Keykubad tarafından kendisine gönderilen elçilerin Rükneddin Cihanşah ile el-Melikül-Eşref’in Ahlat naibi Hacib Hüsameddin

Ali tarafından engellendiklerini söylüyordu. Bu mektup, Celaeddin Harezmşah’ın Türkiye Selçuklularına açık bir ittifak teklifinden başka bir şey değildi. Ancak Alaeddin Keykubad, işi ağırdan almaya karar verdi. Muhtemelen bu kararının en önemli sebebi, onunla yapacağı ittifakın, onun peşinden her geçen gün Anadolu’ya yaklaşan Moğollarla arasını açacağını fark etmesiydi. Gerçekten de o, Moğol tehlikesinin yaklaştığı, Eyyubiler ve diğer melik, bey ve emirlerle türlü sıkıntılar yaşadığı böyle bir dönemde Celaeddin Harezmşah’a tam anlamıyla güvenemiyor, onunla işbirliğine girip girmemek konusunda tereddüt yaşıyordu.

Diğer taraftan Celaeddin’in bölgede sürekli faal olma arzusunun kendisi için de tehlike arz edeceği düşüncesi de onu rahatsız eden sebeplerden biriydi. Hatta Alaeddin’e bununla ilgili bir bilgi de ulaşmıştı. Anonim Selçukname’de belirtildiğine göre Celaeddin’in elinde esir bulunan bir Moğol Bey’in kardeşi, Alaeddin Keykubad’a bir elçi göndermiş ve “Dikkatli ol. Celaeddin’in senin ülkenizde gözü var. Anadolu ülkesinde kendi adına sikke kesip hutbe okutacak” demişti. Esasen Celaeddin’in geçmişi ve faaliyetleri düşünüldüğünde bu iddia uzak

bir ihtimal sayılmazdı. Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin'e karşı soğumasının bir diğer sebebi de Harezmsah askerlerinin doğu ve güneydoğu Anadolu'da her geçen artan yağma, tahrip ve katliamlarıydı. Nitekim Harezmsah birlikleri sürekli çevreye zarar veriyor, Muş ovasının köylerine, Cebelcur (Bingöl) ve daha başka yerlere akınlar düzenleyerek çok sayıda insanı öldürüp yağma ve çapul yapıyorlardı.

Öyle ki Harezmsah'a karşı duyulan ilgi ve sevgi, kin ve nefrete dönüşmüş vaziyetteydi. Celaleddin Harezmsah, bu olumsuz imajı düzeltmek için bir çaba sarf etmediği gibi bölgedeki yol açtığı yağma ve tahribi gün geçtikçe artırdı. 1229'da Ahlat'ı yeniden kuşatığında, artık sadece Türkiye Selçukluları için değil, bölgedeki diğer melik, bey ve emirlerin birçoğu için de istenmez adam haline gelmişti.

Savaş Hazırlıkları

Alaeddin Keykubad'la Celaleddin Harezmsah arasındaki dostluk ve ittifak arayışları Ahlat kuşatmasıyla son buldu. Celaleddin'in Ahlat'ı kuşattığını haber alan Keykubad, ona uzun bir mektup gönderdi ve yaptığı yanlıştan dönmeye davet etti. Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmsah'a gönderdiği mektup şöyleydi:

“Şimdi kesin olarak öğrendik ki, Kubbetü'l-İslam Ahlat'ın kuşatmasına başlamış, yüce Allah'ın razı olmayacağı bir davranış içine girmişsiniz. Bu iş, siz yüce sultanın sağlam tabiatına, güzel ahlakına ve iyi huyuna uygun düşmemektedir. Yürüyüş dizginini o şehirden çevirip, müşrik ülkelerinden birine yönelin. Aklınızı tamamen din ve devlet düşmanlarının defedilmesi işine verin. Bundan sonra önemli işlere kalkışırken düşünüp taşının. Nasihat yoluyla size söyleyeceğim din ve millet için önemli olan başka bir konu da Tatar ordusuyla iyi geçinmeniz ve onlara karşı alttan alma yolunu tutmanızdır. Hangi yolla olursa olsun, her yolu deneyerek onlarla barış içinde olmaya gayret edin. Bizim aklımızdan geçeni uygulayarak onlara elçiler gönderelim. Ehl-i İslam'ın kurtuluşu ve selameti için şehid Sultan Alaeddin Muhammed'in yaptığı gibi onların karşısına çıkma hatasını işleyelim. Bu işi ince fikirli, açık görüşlü, ortalığı yatıştırmasını bilen birine havale edelim. Ümidimiz odur ki tatlı dille ve mal gücüyle alevi dünyanın her yanını sarmış, doğu taraflarını yakıp kül etmiş olan bu fitne ateşi söndürülür. Eğer hiçbir çareyle karşı gelinmesi mümkün olmayan bu felaket önlenirse, alemin yıkılışı ve Ademoğullarının neslinin tükenmesine karşı aldığımız o

tedbir, o isabetli düşüncemiz ve övgüye değer çabamız ebediyyen unutulmaz...” Mektubun devamı şöyleydi: “Tecrübelerimin bana öğrettiğine göre, bir padişah işleri yürütürken bilgili kimselerin süsü olan danışma yolunu her zaman açık tutmalıdır. Ne kadar zayıf olursa olsun düşmana karşı ahmaklık etmemelidir. Doğru yolu varken kör karanlığa saplanmak aklın öveceği ve şeriatin uygun göreceği bir şey olmaz.” Durumu son derece iyi tahlil ettiği anlaşılan Alaeddin Keykubad, Celaleddin’e üç öneride bulunuyordu: İşgal ettiği toprakları bırakarak askerlerini Erran tarafına gönder, Moğol hanına elçi göndererek anlaşma yoluna git, hiçbir şekilde düşmanlık yapma ve son olarak da onlardan İslam ülkelerine saldırmayacaklarına dair söz al. Ayrıca onu, babasının düştüğü hatalara düşmemesi için uyarıyor, atacağı adımlarda sadece kendisini değil, bütün İslam alemini düşünmesini hatırlatıyordu. Aksi takdirde, Kuran ayetlerine ve Sultan Melikşah ve Sencer gibi Büyük Selçuklu sultanlarıyla kan bağına işaret ederek “sizinle savaşıyoruz” şeklinde gözdağı veriyordu. Ama kar etmedi. Alaeddin Keykubad’ın tavsiyelerine kulak tıkayan Celaleddin, sekiz, bazı kaymaklara göre ise on ay süren kuşatma sonunda Mayıs 1230’da Ahlat’ı ele geçirdi.

Kuşatma sırasında pek çok kişi açlıktan ölmüş, çaresiz kalan halk kedileri ve köpekleri yemeye başlamıştı. O şehri ele geçirdiğinde şehir nüfusunun büyük kısmı ya ölmüş ya başka diyarlara göçmüştü. Buna rağmen şehri üç gün boyunca yağmalattı. İbnü’l-Esir şehrin yağmalanmasını şu sözlerle nakletmişti:

“Şehir düşünce içinde bulunan emirler iç kalede kendilerine ait bulunan müstahkem evlere çekilip kapanmışlar, Celaleddin de şehir halkını kılıçtan geçirmeğe başlayıp yakaladığını öldürmüştü. Fakat zaten şehir içindeki müdafiler son derece az kalmış bulunuyordu. Çünkü büyük bir kısmı korkularından şehri terk etmiş, bir kısmı şiddetli açlıktan dolayı şehirden ayrılmış, bir kısmı ise gıdasızlık ve açlıktan ölüp gitmişti. Celaleddin Harezmsah’ın Ahlat’ı muhasarası sırasında Ahlat halkı önce koyunları, sonra sığırları, arkasından da mandalarını kesip yemişlerdi. Daha sonra sırasıyla atlarını, merkeplerini, katırlarını kesip yemiş, sonunda şehirdeki köpek ve kedilere varıncaya kadar bütün hayvanları kesip yemişlerdi. Hatta işittiğimize göre Ahlatlılar fareleri avlar yerlerdi. Buna rağmen gerçekten hiç kimsenin yapamayacağı ve gösteremeyeceği muazzam bir sabır göstermişlerdi. Celaleddin

Ahlat'ın dışında herhangi bir yeri ele geçirememiş, diğer şehirlerden hiçbirini de hakimiyeti altına alamamış, fakat Ahlat'ı tamamen harabeye çevirmişti. Halkının büyük bir kısmını katletmiş, ancak kaçabilenler kaçıp kurtulmuş, askerleri kadın ve küçük çocukları esir alıp hepsini satmışlardı.

Böylece bu şehrin sakinleri ve yerlileri darmadağın olmuş, yeryüzünün muhtelif bölgelerine göç edip gitmişler, malları yağmalanmıştı. Gerçekten Ahlat halkının başına gelen felaket kimsenin başına gelmiş değildi... Fakat Cenab-ı Allah bu yaptığı kötülüğü Celaleddin'in yanına koymamış ve ona mühlet vermeden intikam almıştı. Allah bu

hareketlerinden dolayı Celaleddin üzerine Moğolları musallat etmişti.”

Galibi Olmayan Savaş: Yassıçemen

Celaleddin Harezmsah, Ahlat'tan sonra Malazgirt üzerine yürümeyi düşünüyordu. Hatta Veziri Şerifü'l-mülk ve bazı birlikleri bu iş için o tarafa görevlendirmişti. O, Ahlat'ı büyük bir yıkım, tahribat ve kalamla ele geçirdikten sonra hedeflerini büyütmüş, belki de o zamana kadar gizli tuttuğu Anadolu'yu ve Suriye'yi ele geçirme düşüncesini açıkça ifade eder olmuştu. Nitekim Ahlat'ın düşmesinden sonra çevre hükümdarlara gönderdiği fetihnamede “muzaffer bayraklarının Doğu Anadolu

topraklarında dalgalandığını, Yakın Doğıdaki Eyyubi meliklerinin ve diğer hükümdarların çoğunun isteseler de istemeler de hizmetine girdiğini, artık sıranın Şam (Suriye) ve Anadolu bölgelerine geldiğini ve bunun bir an meselesi olduğunu” ilan etmişti.

Celaledin Ahlat’tan sonra Malazgirt’e yönelince Alaeddin’le çatışma artık kaçınılmaz hale geldi. Esasen Ahlat kuşatması sırasında ona her türlü desteği veren, hatta bir karabuğra mancınığı gönderen Erzurum Meliki Rükneddin Süleyman Şah da onu Alaeddin’le karşı karşıya getirmek amacındaydı. Bu yüzden Türkiye Selçuklularıyla Eyyubiler arasında bir ittifak yapıldığını ve iki sultanın birlikte Celaledin üzerine yürüyeceklerini öğrenince hemen Celaledin’e haber verdi. Gerçekten Alaeddin Keykubad, Celaledin’e karşı hazırlıklara başlamış, Kemaleddin Kamyar’ı Eyyubi melikleri el-Melikü’l-Eşref ve el-Melikü’l-Kamil’e gönderip kendisine destek vermelerini istemişti. Eyyubi melikleri önce kararsız kaldılar. Ancak Kemaleddin Kamyar Alaeddin Keykubad’la akrabalık ilişkilerine işaret ederek “eğer bu meselede Sultan’a yardım etmezseniz, yarın Allah göstermesin bir tehlike olduğunda Sultan’ın haremmini namahrem ellerde göreceksiniz,

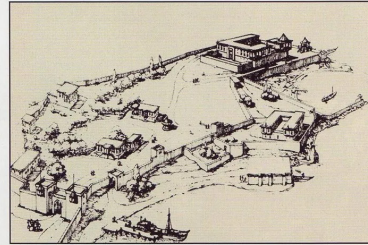
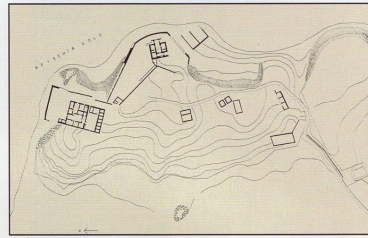
o zaman pişmanlık kar etmez” deyince kararlarını verdiler. Alaeddin’in ittifak teklifini kabul ettiler. Ancak bu sırada Haçlılar tarafından Rahbe’ye bir taarruz gerçekleştiğinden el-Melikü’l-Kamil ittifaka katılamadı. Onun görevlendirdiği el-Melikü’l-Eşref ve diğer Eyyubi melikleri el-Melikü’l-Cevad, el-Melikü’l-Gazi, el-Melikü’l-Mugis ve el-Melikü’l-Aziz Sivas’a doğru hareket ettiler. Bunu öğrenen Alaeddin Keykubad’da o tarafa gidip Eyyubi meliklerini karşıladı. Onları çok iyi ağırladığı gibi el-Adil’in kızı eşi Gaziye Hatun’u da Sivas’a getirtip kardeşleriyle görüştü.

Sivas’ta bir araya gelen Alaeddin Keykubad ile el-Melikü’l-Eşref arasında büyük bir saygı, sevgi ve yakınlık oluşmuştu. İbn Nazif’in anlattığına göre “el-Eşref, Rum Sultanı’na hizmet ve hürmet göstermekte son derece ileri gidiyor, hatta onun huzurunda yere kadar eğilip toprağı öpüyordu. Buna karşılık Rum Sultanı da el-Eşref’in kendisine bu şekilde hizmet etmesine müsaade etmiyor, tevazu göstererek onu bundan alıkoyuyordu. Rum Sultanı, bu davranışlarından dolayı onların nazarında daha da büyük bir itibar kazandı.” Artık Celaledin üzerine yürümek için her şey hazır. Bu sırada Rükneddin Cihanşah, Ahlat’a gitmiş

ve Celaleddin Harezşah'ı Alaeddin Keykubad üzerine yürümeye ikna etmişti. Malazgirt kuşatmasını Veziri Şerifü'l-mülk'e bırakan Celaleddin, Rüknedin Cihanşah'a Erzurum'a dönüp hazırlanmasını, sonra da kuvvetleri birleştirmek üzere Harput'a gitmesini söyledi. Kendi emirlerine de Harput'a doğru hareket emri verdikten sonra kendisi de o tarafa doğru yola çıktı. Ancak bu sırada hastalandı ve yatağa düştü. Bir ara durumu çok kötü olmasına toparlandı ve yola devam etti. Öyle hızlı hareket ediyordu ki, Ahlat'ın ele geçirilmesinden sonra dağıttığı ordunun geri dönüşünü bile beklemedi. Yanında sadece merkez birlikleri ve yakın bölgelerden gelen kuvvetler bulunuyordu.

Celaleddin Harezşah, Erzincan'ın Akşehir ovasındaki Yassıçemen ovasında konakladı. Durumu öğrenen Alaeddin Keykubad da ona doğru hareket etti. Ancak İbn Nazif'in dediğine göre bundan el-Eşref'i haberdar etmedi. Bu sırada Alaeddin'in Erzincan'dan celp ettiği birlikler de gelip ona katılmışlardı. Celaleddin, onları karşılamak üzere iki bin kişilik bir kuvvet gönderdi. İki öncü birliğin karşılaşmasında seçme süvarilerden oluşan 10 bin kişilik Selçuklu kuvveti yok edildi. Buna çok üzülen Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin'e

karşı öfkesi arttı. Savaşın ilk günü Harezşah ordusunun üstünlüğüyle neticelendi. Aynı gün Humus hakimi el-Melikü'l-Mansur, emrindeki kuvvetlerle gelip Türkiye Selçuklu ordusuna katıldı. Bu gelişme Alaeddin ve el-Melikü'l-Eşref'in moralini yükseltti. Cuma'ya denk gelen ikinci günü savaş çok şiddetli geçti. Ordular Yassıçemen ovasına hakim olan tepenin üzerine çıktılar. Bu sırada Arap (Bedevi) birlikleri Harezmlı kuvvetlerin artçılarını takip ederek onlardan birçok at ele geçirdiler ve bir kısmını öldürdüler. (10 Ağustos 1230). Daha sonra Celaleddin'in karargahına hakim olan geçide yöneldiler. Burada savaş düzeni alındı. Sağ ve sol kanatlar tertiplendi. Ordunun başkumandanı Alaeddin Keykubad'dı. Sağ ve sol kanatlar onun emri altındaydı. el-Eşref

ise ordunun merkezinde bulunuyor, kanatlar ve diğer birlikler de alışılageldiği şekilde savaş nizamına göre dizilmişlerdi. Bu kalabalık orduda daimi orduyu teşkil eden gulamlar ve ıkta askeri dışında Türkmenler, Ermeniler, Franklar, Müslümanlar ve Şamlı birlikler de yer almaktaydı. Buna karşılık Celaleddin de ordusunu savaş düzenine sokup birliklerini uygun mevzilere yerleştirdi. Ancak gün boyunca iki taraf da birbirine taarruz etmedi. Akşama kadar hiçbir çatışma yaşanmadı. Bu sırada Celaleddin, Türkiye Selçuklu kuvvetlerini şaşırtmak için askerlerinin bir kısmını vadilere gizlemiş ve kendisi de tepenin/dağın üzerine çıkmıştı. Bunu gören el-Eşref,

Harezmîlilerin geri çekildiğini düşünerek ilerledi ve onların karargahının büyük kısmını ele geçirdi. Ancak bu sırada karanlık bastırdığından belirli yerlere yezek (öncü/gözcü) birlikleri yerleştirip ordugaha dönmekten başka yapacak şey kalmamıştı. Celaleddin ise bir gece baskını düzenleyerek müttefik ordusunu gafil avlama düşüncesindeydi. Bu sırada yanına gelen bazı kişiler, “Rum Sultanı ile el-Eşref senden korktukları için o tepenin gerisine çekildiler” deyip gece baskını yapması konusunda onu teşvik ettiler. Ancak tüm hazırlıkları yapmışken bir anda cesaretini kaybetti ve bu fikrinden vazgeçti.

Harezmşah Ordusunun Hezimetİ

Ertesi sabah ordular yeniden savaş düzenine sokuldu. Şam kuvvetlerinin merkezinde Halep ordusu ile Cezire ordusu bulunuyordu. Bunların arkasında ise el-Muzaffer Gazi, el-Melikü'l-Aziz ve el-Eşref'in kuvvetleri yer alıyor, Alaeddin Keykubad ise bu birliklerin gerisinde bulunuyordu. Sabah ilk olarak öncü birlikler (caliş) çatışmaya başladı. Bu sırada Celaleddin'in vadilerde gizlediği birlikler aniden ortaya çıktılar. Türkiye Selçuklu ordusunun sol kanadına hücum edip dağıttılar. Ancak hemen geri çekilip kısa bir süre sonra yeniden saldırdılar ve Türkiye Selçuklu ordusunun sol kanadını ikinci kez bozguna uğrattılar. Bunun üzerine el-Eşref, sol kanadı kardeşi el-Hafız'ın birlikleriyle takviye etti. Alaeddin Keykubad da Hısnıkeyfa (Hasankeyf) hakimini destek kuvveti olarak gönderdi. Böylece meydan muharebesi bütün şiddetiyle başladı. İki taraf da büyük cesaret ve kahramanlık gösteriyor, kimin kime galip geleceği anlaşılmıyordu. Ancak bir süre sonra Harezmîler, Türkiye Selçuklu ordusu karşısında yavaş yavaş gerilemeye başladı. Karşındaki kuvvetin kalabalıklığını, kuvvetini ve savaşma azmini gören Celaleddin, onlara güç yetiremeyeceğini anladı. Bunun üzerine sağa, sola ve merkeze geri

çekilme emri verdi. Kendisi de Kılıç el-Hadim gibi yanında bulunan az sayıda adamıyla birlikte süratle savaş meydanını terk etti. Bunu gören Harezmşah ordusu büsbütün bozuldu ve kaçmaya başladı. Savaş sonunda birçok Harezm askeri öldürülürken bir kısmı da esir düştü. Esir düşenlerin arasında Rükneddin Cihanşah da vardı (12 Ağustos 1230).

Bu talihsiz savaş, aslında herkes için bir kayıptı. Mağlup Celaleddin, yıllardır Moğollara karşı başarılı bir şekilde mücadele eden ordusundan ve bir müddet sonra da hayatından, galip Alaeddin 10 bin kişilik hassa birliğinden ve Cihanşah da Erzurum melikliğinden oldu. Karlı çıkan tek taraf ise hepsinin ortak düşmanı olan Moğollardı.

Celaleddin Harezmşah'ın Sonu

Celaleddin Harezmşah, Yasıçemen'de savaş meydanından kaçtıktan sonra askerilerinin bir kısmı sağa sola dağıldı. O ise Vezir Şerifü'l-mülk'ün kuşatmakta olduğu Malazgirt'e gitti. Türkiye Selçuklu kuvvetleri onu takip etmedi. Bir müddet sonra kuşatmayı kaldırıp Ahlat'a, oradan da Azerbaycan'a döndü. Hoy'a yerleşen Sultan, ordusunun büyük bir kısmını ve vezirini Sökmenabad'ta bırakmıştı. Bu sırada el-Melikü'l-Eşref, Şerifü'l-mülk'e bir elçi gönderip barış teklifinde

bulundu. Yassıçemen Savaşı sonunda ordusunu, değerli eşyası ve hazinesini kaybetmiş olan Celaledin'in bu teklifi kabul etmekten başka yolu yoktu. Ordusunu ve gücünü toplamak için çalışmaya başladı. Ancak İbnü'l-Esir'in ifadesiyle, "civarında kötü komşuluk etmediği ve düşmanlığa kalkışmadığı kimse kalmadığından, yalnız ve ne yapacağını bilmez vaziyetteydi." Diğer yandan Moğol takibatı hala devam ediyordu. Nitekim gelişmeleri dikkatle izleyen Curmagon, mağlup, yorgun ve zayıf Celaledin'i ortadan kaldırmak için tekrar harekete geçti.

Durumdan haberdar olan Celaledin, yanındaki az sayıdaki kuvvetle Gence'ye gitti. Ancak orada fazla kalamayarak el-Cezire'ye inmek zorunda kaldı. Aras-Eleşkirt-Malazgirt-Hani yolunu takip ederek Diyarbakır'a geldi (1231). Bir rivayete göre kuvvetlerini toplamış Anadolu'ya girmeye karar vermişti. Ancak Moğolların bölgeye gelmesi, planlarını bozdu. Onu takip eden Moğol birlikleri Bargiri-Ahlat yolundan indiler ve Dicle Köprüsü kenarında Celaledin'e bir gece baskını verdiler. Celaledin'in bütün maiyeti ya öldürüldü ya da dağıldı. Kendisi de yanında kalan birkaç kişiyle birlikte Meyyafarikin (Silvan) tarafına kaçtı. Ama Moğolların

onun peşini bırakacağı yoktu. Bir rivayete göre Moğol süvarilerinden kaçarken tırmandığı sarp bir dağda karşılaştığı bir eşkiya tarafından öldürüldü. Başka bir rivayete göre ise Diyarbakır dağlarına vardığı zaman geceyi geçirmek için çadır kurdu. Bu esnada bölge halkından bir grup onun ziynet eşyaları ve elbiselerini çalmaya çalıştı. O her ne kadar "Ben Sultan Celaledin'im. Haddinizi aşmayın, uzak durun." dediyse de inandıramadı. Moğolların bile başa çıkamadığı o efsane Sultan, ne yaptıklarını ve kime saldırdıklarını bilmeyen o topluluk tarafından göğsünden bıçaklanarak öldürüldü. Olaydan bir müddet sonra onu arayan adamları, Sultan Celaledin'in kılıcını, atını, eyerini, saçlarına taktığı tılsım çubuklarını ve bazı özel eşyalarını o bölgedeki köylülerin elinde gördüler. Böylece Sultan Celaledin'in dünya çilesinin sona erdiğini, baki aleme göçtüğünü anladılar. Ancak Celaledin Mengüberti efsanesi yaşamaya devam etti. Birçok insan onun öldüğüne inanmadı. Dağlarda yaşadığına, Moğollarla savaşmak için ordu topladığına ve bir gün mutlaka geri döneceğine dair efsaneler yayıldı. Moğollar bile bu söylentilere inandılar. Bu yüzden ölümünden yıllar sonra bile onu aramaya devam ettiler.

Yassıçemen Savaşı'nın Tarihi Anlamı

Yassıçemen Zaferi, Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin en parlak askeri başarılarından biri olmasının yanında, Türk tarihinin en düşündürücü dönüm noktalarından biridir. Çünkü bu savaşta kazanan da kaybeden de Türk'tü. Bir tarafta Anadolu'yu siyasi, askeri ve iktisadi bakımdan çağının en güçlü devletlerinden biri haline getiren Sultan I. Alaeddin Keykubad, diğer tarafta ise Moğol istilasına karşı yıllarca mücadele ederek Türk-İslam dünyasının en tanınmış hükümdarlarından biri haline gelen Celaleddin Harzemşah bulunuyordu. Bu sebeple Yassıçemen, yalnızca iki devlet

arasındaki bir güç mücadelesi değil, 13. yüzyıl Türk dünyasının içinde bulunduğu karmaşık siyasi şartların da bir yansımasıdır. Her şeyden önce bu zafer, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki siyasi üstünlüğünü kesin biçimde ortaya koymuştur. Malazgirt Zaferiyle başlayan, I. Kılıç Arslan'ın 1101 Haçlı Seferi sırasında kazandığı başarılarla güçlenen Türkiye Selçuklu Devleti, Yassıçemen'den sonra artık yalnızca Anadolu'nun en büyük devleti değil, Yakın Doğu'nun da en önemli siyasi güçlerinden biri haline gelmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın askeri başarısı, diplomatik kabiliyeti ve müttefiklerini ortak bir hedef etrafında birleştirebilmesi, bu üstünlüğün en önemli

dayanaklarını oluşturmuştur. Bu zaferin hemen ardından Doğu Anadolu'daki siyasi denge de Türkiye Selçukluları lehine değişmiştir. Erzurum, Erzincan ve Van Gölü havzasındaki Selçuklu nüfuzu belirgin biçimde artmış, kısa süre sonra Ahlat da Türkiye Selçuklu hakimiyetine girerek doğu sınırlarının güvenliği büyük ölçüde sağlanmıştır. Böylece Sultan Alaeddin Keykubad'ın uzun yıllardır takip ettiği doğu siyaseti önemli ölçüde başarıya ulaşmış, Anadolu'nun doğu kapısı Selçuklu denetimi altına alınmıştır.

Yassıçemen'in bir diğer önemli sonucu, Sultan Alaeddin Keykubad'ın diplomatik siyasetinin doğruluğunu göstermesidir. Savaş yalnızca Selçuklu ordusunun askeri gücüyle kazanılmamıştır. Eyyubi melikleriyle kurulan ittifaklar, Abbasi Halifeliği ile sürdürülen iyi ilişkiler ve bölgedeki diğer siyasi aktörlerin desteği, zaferin hazırlanmasında en az meydana mücadele kadar etkili olmuştur. Bu durum, Alaeddin Keykubad'ın yalnızca başarılı bir kumandan değil, aynı zamanda döneminin en yetenekli diplomasi ustalarından biri olduğunu da göstermektedir. Ancak Yassıçemen'in tarihi anlamı yalnızca Türkiye Selçuklu Devleti açısından değerlendirilirse eksik kalır. Bu savaşın en

ağır sonucu, Harzemşah Devleti'nin siyasi geleceği üzerinde görülmüştür. Zaten Moğol istilası sebebiyle büyük ölçüde yıpranmış olan Harzemşah Devleti, Yassıçemen'de uğradığı mağlubiyetin ardından yeniden toparlanma imkanını büyük ölçüde kaybetmiştir. Celaleddin Harzemşah kısa süre daha mücadelesini sürdürmüşse de eski gücünü yeniden kazanamamış, birkaç yıl sonra ölümüyle birlikte Harzemşah Devleti de tarih sahnesinden çekilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır. Bazı değerlendirmelerde Yassıçemen, Türk dünyasının kendi içinde güç kaybetmesine yol açan talihsiz bir savaş olarak gösterilmiş, hatta Moğol istilasının önünü açtığı ileri sürülmüştür. Bu yaklaşım ilk bakışta cazip görünse de meseleyi tek boyutlu ele alma tehlikesi taşımaktadır. Gerçekten de Celaleddin Harzemşah gibi büyük bir hükümdarın ortadan kalkması, Moğollara karşı direnebilecek önemli bir askeri gücün zayıflaması anlamına gelmiştir. Ancak bundan hareketle bütün sorumluluğu Yassıçemen'e veya Sultan Alaeddin Keykubad'a yüklemek tarihi gerçeklerle bağdaşmaz. Çünkü iki hükümdarı karşı karşıya getiren süreç, kişisel ihtiraslardan çok siyasi zorunlulukların ürünüdür.

Celaeddin Harzemşah, Harzemşah Devleti'ni yeniden kurabilmek için Azerbaycan ve Doğu Anadolu üzerinde hakimiyet kurmak zorundaydı. Alaeddin Keykubad ise Anadolu'nun güvenliğini sağlamak ve doğu sınırlarını korumakla yükümlüydü. Özellikle Ahlar'ın ikinci defa kuşatılarak ele geçirilmesi ve şehirde meydana gelen büyük yıkım, Selçuklu sultanı açısından Harzemşahların Anadolu'ya doğru ilerleyebileceğinin açık bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Bu şartlar altında savaş, her iki hükümdarın da kaçınmak istediği fakat sonunda kaçınılmaz hale gelen bir mücadeleye dönüşmüştür.

Bu yönüyle Yassıçemen, Türk tarihinin trajik zaferlerinden biridir. Zafer, Türkiye Selçuklu Devleti'nin güvenliğini sağlamış, fakat aynı zamanda Moğollara karşı uzun yıllar mücadeleye etmiş büyük bir Türk hükümdarının siyasi varlığını sona erdiren süreci de hızlandırmıştır. Tarihin acı cilvesi şudur ki, birkaç yıl önce mektuplarında birbirlerine "aynı milletin evlatları" olduklarını hatırlatarak ortak düşmana karşı birlikte hareket etmeyi konuşan iki hükümdar, sonunda birbirlerine karşı savaşmak zorunda kalmışlardır. Yassıçemen'in tarihi önemi yalnızca bununla da sınırlı değildir. Bu

zafer, Sultan Alaeddin Keykubad'ın devlet anlayışını da bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. O, savaşı fetih arzusu veya şöhrret kazanma düşüncesiyle değil, Anadolu'nun güvenliğini sağlamak ve devletin geleceğini korumak amacıyla yürütmüştür. Savaş sonrasında izlediği siyaset de bunu doğrulamaktadır. Doğu Anadolu'da güvenliği sağladuktan sonra yeniden imar faaliyetlerine yönelmesi, ticaret yollarını geliştirmesi, kaleleri tahkim etmesi ve Moğol tehlikesine karşı savunma hazırlıklarını sürdürmesi, onun temel hedefinin genişlemekten çok mevcut düzeni korumak olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tarihin ironisi kısa süre sonra kendisini gösterecektir.

Yassıçemen'de kazanılan büyük zafere rağmen Moğol tehlikesi ortadan kalkmamış, aksine Anadolu sınırlarına biraz daha yaklaşmıştır. Sultan Alaeddin Keykubad bu tehlikenin farkında olarak hazırlıklarını sürdürmüş, ancak onun 1237 yılında beklenmedik ölümü, Türkiye Selçuklu Devleti'ni en güçlü hükümdarından mahrum bırakmıştır. Bundan yalnızca üç yıl sonra, 1240'taki Babai İsyanı devletin iç düzenini sarsacak, ardından 1243 yılında Köseadağ'da Moğollar karşısında alınan ağır yenilgi, Anadolu tarihini yeni

bir döneme taşıyacaktır. Bu gelişmeler sebebiyle Yassıçemen'e yalnızca kazanılmış bir meydan muharebesi olarak bakmak doğru değildir. Bu zafer, bir yandan Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi ve askeri kudretinin zirvesini temsil ederken, diğer yandan Moğol istilasının gölgesinde şekillenen yeni bir dönemin de habercisidir. Bu sebeple Yassıçemen hem bir yükselişin doruk noktası hem de Türk dünyasının karşı karşıya bulunduğu büyük sınanmanın son önemli dönemeçlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzde Yassıçemen: Savaş Alanının İzinde

10 Ağustos 1230 tarihinde Anadolu Selçuklu Sultanı I. Aladdin Keykubad ile Harezmşah Sultanı Celaleddin Harzemşah'ı karşı karşıya getiren Yassıçemen Muharebesi'nin üzerinden yaklaşık sekiz asır geçmiştir. Buna rağmen savaşın gerçekleştiği yer, uzun yıllar tarihçilerin üzerinde en çok tartıştığı konulardan biri olmuştur. Kaynaklar muharebenin Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen'de meydana geldiğini açıkça belirtmekle birlikte, bu yerin bugünkü coğrafya üzerindeki kesin konumu uzun süre belirlenememiştir. Son yıllarda ise bu durum değişmeye başlamıştır. Türkiye'de gelişmekte olan savaş alanı arkeolojisi

çalışmaları kapsamında Yassıçemen Muharebesi de bilimsel araştırmaların odağı haline gelmiştir. 2023 yılında başlatılan "Yassıçemen Savaşı'nın Yerinin Tespiti ve Yol Güzergahları" başlıklı TÜBİTAK destekli proje ile savaş alanının kesin yerinin belirlenmesi amacıyla kapsamlı bir disiplinler arası araştırma yürütülmektedir. Projede tarihçiler, arkeologlar, coğrafyacılar, jeofizik uzmanları ve CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) araştırmacıları birlikte çalışmaktadır.

Araştırmanın temel amacı yalnız savaş meydanını bulmak değildir. Öncelikle Selçuklu ve Harezm ordularının Erzincan'a ulaşırken kullandıkları tarihi yollar belirlenmekte, ardından bu yolların kesiştiği ve savaş alanı olabilecek sahalarda sistemli yüzey araştırmaları gerçekleştirilmektedir. Yer radarı (GPR), jeofizik ölçümler, uydu görüntüleri ve coğrafi bilgi sistemleri birlikte kullanılarak muharebenin gerçekleşmiş olabileceği alanlar incelenmektedir. Araştırmacılar, gerekli görülen noktalarda sondaj ve arkeolojik kazılar yapılmasını da proje kapsamına dahil etmişlerdir. Bu çalışma, Türkiye'de Orta Çağ savaş alanlarının bilimsel yöntemlerle araştırılması bakımından öncü projelerden biri kabul edilmektedir. Nitekim proje sonuçları, Kültür ve Turizm

Bakanlığı'nın Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda bilim dünyasıyla paylaşılmış, Yassıçemen üzerine yürütülen çalışmalar, Türkiye'de gelişen savaş alanı arkeolojisinin önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Yassıçemen araştırmaları, yalnız savaşın yerini tespit etmeye yönelik değildir. Aynı zamanda Anadolu Selçuklu ve Harezm ordularının hareket güzergahlarını, konaklama sahalarını, geçitleri, su kaynaklarını ve savaşın cereyan ettiği coğrafi şartları yeniden ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylece kroniklerde anlatılan olaylar ilk defa doğrudan arazi verileriyle karşılaştırılabilmektedir. Bu çalışmaların bir diğer önemli yönü de Erzincan tarihine sağlayacağı katkıdır. Depremler, taşkınlar ve yer değiştiren yerleşmeler sebebiyle tarihi coğrafyası büyük ölçüde değişen Erzincan havzasında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, yalnız Yassıçemen Muharebesi'ni değil, Orta Çağ yol ağlarını, konaklama merkezlerini ve bölgenin askeri coğrafyasını da yeniden aydınlatmaktadır. Böylece savaşın yalnız hangi noktada yapıldığı değil, neden tam o bölgede gerçekleştiği de daha iyi anlaşılabilir. Bugün Refahiye ve Erzincan çevresinde sürdürülen çalışmalar

henüz tamamlanmamış olmakla birlikte, elde edilen ilk veriler savaş alanının tespiti konusunda önemli ilerlemeler sağlandığını göstermektedir. Araştırmanın tamamlanmasıyla birlikte Yassıçemen'in kesin lokasyonunun belirlenmesi, savaşın safhalarının arazi üzerinde yeniden değerlendirilmesi ve bölgenin bir savaş alanı kültür mirası olarak korunması beklenmektedir.

Yassıçemen Muharebesi'nin yerinin kesin biçimde ortaya konulması, yalnız Anadolu Selçuklu tarihine değil, dünya tarihine de katkı sağlayacaktır. Çünkü bu savaş, Cellaeddin Harzemşah'ın siyasi varlığını sona erdiren ve Moğolların Anadolu önündeki en önemli engellerden birinin ortadan kalkmasına yol açan büyük bir dönüm noktasıdır. Savaş alanının belirlenmesi, bu tarihi kırılmanın askeri coğrafyasını da bütün ayrıntılarıyla anlamaya imkan verecektir. Bugün Yassıçemen, yalnız sekiz asır önce kazanılmış büyük bir Selçuklu zaferi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'de savaş alanı arkeolojisinin gelişimine yön veren örneklerden biri olarak da önem taşımaktadır. Her yeni yüzey araştırması, her yeni arazi incelemesi ve her yeni bilimsel bulgu, Alaeddin Keykubad'ın kazandığı bu büyük zaferi biraz daha görünürlük kılmaktadır.

Seçilmiş Kaynakça

Cüveynî. Tarih-i Cihan Güşa (1226-1283). çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Bozan, Oktay. “Celaledin Harezşah’ın Ahlat’ı Muhasarası ve Yankıları”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14/2 (Güz 2012), 133-160.

Bünyadov, Ziya. Harezşahlığı ve Enuştekinliler Devleti. trc. Tural Rızayev. İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

Cahen, Claude. Osmanlılardan Önce Anadolu. çev. Erol Üyepazarıcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Ebu Şame, Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman el-Makdisi. ez-Zeyl ‘Ale’r-Ravzateyn. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002.

Eryılmaz, İsa. “Emir Kemaleddin Kamyar’ın Ahlat ve Çevresindeki Faaliyetleri”. The Journal of Academic Social Sciences 5/60 (Aralık 2017), 583-590.

Geyikoğlu, Hasan. “Harezşahlar ve Doğu Anadolu”. Türkler. IV/917-925. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Geyikoğlu, Hasan. Doğu Anadolu’da Harezşahlar. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.İbn Bibi, Hüseyin b. Muhammed. el-Evamirü’l-Alaiyye fi Umuril’l-Alaiyye. çev. Mürsel Öztürk. I-II. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

İbn Kesir, Ebu’l-Fida İmadüddin Ömer İbn Kesir, el-Bidaye ve’n-Nihaye, Thk. A.A. Feth, (Beyrut 1990) XII.cilt.

İbn Nazif el Hamevi, Ebul Fezail Muhammed ibn Ali. Telhisu’l Keşf ve’l Beyan Fi Havadisü’z- Zaman (Tarihu’l Mansuri). thk. Ebu’l ‘Yd Dudu. Notlandırın Adnan Derviş. Dımaşk: 1981.

İbn Vasıl, Muhammed b. Salim el-Hamevi. Müferricü’l-Kürub fi Ahbarı Beni Eyyub, nşr. Cemaleddin Şeyyal. I -III. Kahire: 1953- 1960, nşr. Hasaneyn Rabie - S. Abdülfettah Aşur. IV-V. Kahire: 1972-1977.

İbnü’l Esir, el Kamil Fi’-Tarih. Terc. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bahar Yayınları, 2008.

Jansky, Herbert. “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alaeddin Keykubad’ın Emniyet Politikası”. Zeki Velidi Togan’a Armağan. Ankara: 2010.

Nesevi. Celaleddin Harizimşah. çev. Necib Asım. İstanbul: MEB Yayınları, 1931.

Nüveyri. Nihayetü’l-Ereb fi Fununi’l-Edeb. thk: Mufid Kumayha. Beyrut: Darü’l Kütübi’l İlmiyye, 2004.

Sıbt İbnü'l-Cevzi. Mira'tü'z-zeman fi Tarihi'l-Ayan. II. Haydarabad: 1951.

Taneri, Aydın. Celalu'd Din Harizmşah ve Zamanı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

Taneri, Aydın. Harezmşahlar. Ankara: Diyanet Yayınları, 1993.

Toksoy, Ahmet. "Celaled-din Harezmşah'ın Gürcistan'daki Faaliyetleri". Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi 9/1 (Haziran 2007), 137-150.

Turan, Osman. Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi. İstanbul: 1988.

Turan, Osman. Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar. Ankara: TTK Yayınları, 1988.

Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162). trc. H. D. Andreasyan. Ankara: TTK, 1987.

Üremiş, Ali. Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2005.

Yazıcızade Ali. Tevarih-i Al-i Selçuk (Selçuklu Tarihi). haz. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca, 2009.

Yinanç, Mükrimin Halil. "Celaled-din Harzemşah" İslam Ansiklopedisi. III/49-53. İstanbul: MEB, 1993

دردولت و بخت اقباله
نتر قومان اوغلی بیر احمد دخی اول کیمراه ایله همراه اولوب

5- Otlukbeli Savaşı

Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞÇI

5- Otlukbeli Savaşı (11 Ağustos 1473)

Tarih boyunca Anadolu toprakları Doğu-Batı mücadelesine sıkça sahne oldu. Selçuklu-Bizans mücadelesi ile başlayan süreç Malazgirt Meydan Muharebesi sonrasında Anadolu'nun Oğuz Türkleri/Türkmenleri tarafından yurt tutulmasıyla birlikte yeni bir form kazandı. Özellikle daha önce başka kavimler arasında verilen bu mücadelede bu savaştan itibaren önce Selçuklu daha sonra ise farklı Türk ve Moğol hanedanları tarafından idare edilen Türk ve Moğol devletleri arasında bir mücadele devam ettirildi.

Doğu Anadolu bölgesinde Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletleri arasında başlatılan hakimiyet mücadelesi daha sonra Türkiye Selçuklu, Eyyubi ve Moğol devletleri arasında devam etti. Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında devam ettirilen bu mücadele 1243 Köse Dağı Savaşı ile Moğollar lehine sonuçlandı. Daha sonra Anadolu'da Türkmenler ile ittifak yapan ve bir Uygur Türkü olan Alaeddin Eretna Bey dönemindeki 1243 Karanbük Savaşı ile üstünlük tekrar Türkmenlerin tarafında geçti. Moğol istilası ile birlikte

Anadolu'ya sadece Moğol/Tatar boyları değil bu boylarla birlikte Türkistan, Horasan, Azerbaycan ve İran'ın farklı bölgelerinden birçok Türk/Türkmen boyu da geldi. Bu Türkmen boyları içerisinde özellikle Oğuzların Bayındır boyuna mensup olan Ak-Koyunlular önce Çoruh boylarındaki Bayburt daha sonra ise Emir Timur'un Anadolu seferleri esnasında Diyarbakır şehir ve bölgesini yurt tuttu. Bu esnada gelen Türkmen boylarından birisi de Oğuzların Barani boyundan olan ve Erciş'i yurt tutan Kara-Koyunlular idi.

Ak-Koyunlular ve Kara-Koyunlular Doğu Anadolu'ya hakim olan İlhanlı Devleti'nin 1335 yılından sonra zayıflamaya başlamasıyla Uyratlar, Sutaylılar, Togaylılar, Sulduşlar ve Celayirli-ler gibi Moğol boylarının mücadelesine dahil olarak Doğu Anadolu'nun önemli yaylak ve kışlak bölgelerine hakim oldular. Bu mücadele esnasında Celayirli-ler tarafında yer alan Kara-Koyunlular, Ak-Koyunlulara üstünlük sağlamışken 14. yüzyılın son çeyreğinde Türkistan'a hakim olan Emir Timur'un Horasan, Azerbaycan, Kirman, Irak hakimiyeti ile birlikte Doğu Anadolu'ya yönelmesi Ak-Koyunluların Kara-Koyunlular karşısında Emir Timur ile ittifak yapmalarına neden oldu. 1402 yılında

Osmanlı Devleti ile Timurlular arasında yapılan Ankara Savaşı'nın Osmanlılar tarafından kaybedilmesi Emir Timur'un ordusunda yer alan Ak-Koyunluların Doğu Anadolu'da güçlenmesine sebep oldu. Timurlular ile ittifak yapan Ak-Koyunlular bu esnada Sutyaylılar, Togaylılar, Sulduslar ve Celayirliiler arasındaki mücadeleden istifade ederek Emir Timur'dan aldıkları güçle birlikte Diyarbakır yörelerine hakim oldular.

Emir Timur'un Anadolu'dan gitmesi ve kısa süre sonra 1405 yılında hayatını kaybetmesi üzerine halefleri arasında çıkan iktidar kavgasından faydalanan Kara-Koyunlular, Doğu Anadolu'da tekrar üstünlüğü ele geçirdiler ancak Anadolu'da güçlenmeye başlayan Ak-Koyunlular özellikle Uzun

Hasan'ın padişahlığı döneminde tekrar üstünlüğü sağladılar. Kara-Koyunluların muktedir hükümdarı Mirza Cihanşah ile giriştiği hakimiyet mücadelesi esnasında Kara-Koyunlular ile Osmanlıların müttefik olması durumundan dolayı Osmanlı Devleti ile rekabet içine girmeye başlayan Ak-Koyunlular, Avrupa Devleti ile münasebet kurmaya başladılar. Uzun Hasan'ın 1467 yılında Bingöl'de Kara-Koyunlu hükümdarı Mirza Cihanşah'ı ani bir baskınla öldürmesi sonucu Doğu Anadolu'daki Ak-Koyunlu-Osmanlı rekabeti zirveye ulaştı ve bu mücadele yaklaşık altı yıl sonra Otlukbeli Savaşı ile neticelendi.

Otlukbeli Savaşı Öncesi Akkoyunlu – Osman Rekabeti ve Akkoyunluların Trabzon'un Fethini Engelleme Teşebbüsleri

Kara-Koyunluları zayıflatmak için Safevi tarikatının liderlerinden Şeyh Cüneyd ile kurduğu akrabalık bağı ve bizat Trabzon İmparatoru'nun kızı Maria Despina Hatun ile evliliği Ak-Koyunluların Doğu Karadeniz bölgesini ve bahuşus Trabzon ve çevresini kendi hakimiyet alanında görmesi ayrıca Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in Anadolu'yu tamamen ilhak etme siyasetinden mustarip olan

Fatih Sultan Mehmet, 1479'da İtalyan ressam Gentile Bellini'ye yaptırdığı portresi.

Karamanoğulları ve Kastamonu merkezli Candaroğulları (İsfendi-yaroğulları, Kızıl Ahmedliler) Fatih Sultan Mehmed'in bu siyasetine karşı Doğu Anadolu'da yükselmeye başlayan Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kaldılar. Fatih Sultan Mehmed'in Anadolu ilhakı nedeniyle hem Anadolu beyleri hem de Trabzon üzerindeki hedefleri Doğu Anadolu'nun yeni parlayan gücü Uzun Hasan'ı rahatsız etmeye başladı. Fatih Sultan Mehmed'in ilk olarak İstanbul'un fethinden önceki Karaman Seferi, İstanbul'un fethi ile birlikte kazandığı şöhret ve daha sonra Candaroğulları Beyliği'nin hakimiyet sınırında yer alan Amasra'yı fet-hi ile birlikte Candaroğlu İsmail Bey, Ak-Koyunlulara yaklaşmaya başladı. Bu durum Osmanlılar ile Ak-Koyunluların Doğu Anadolu'daki rekabetlerini başlatan ilk hadise oldu. Özellikle Fatih Sultan Mehmed'in 1461 yılındaki Trabzon fethi Otlukbeli Savaşı'na giden sürecin en önemli aşamalarından birisi oldu. Zira Ak-Koyunluların Trabzon ve çevresine hakim olan Komnenos hanedanı ile olan ilişkisi bu tarihlerden yaklaşık yüz yıl öncesine dayanmaktaydı. Özellikle Anadolu'ya göç ettikten sonra Trabzon'a çok yakın olan Bayburt ve çevresine yurt tutan Ak-Koyunlular 1352 yılından önce yani Anadolu'daki

Moğol hakimiyetinin bitişinden hemen sonra Trabzon Komnenosları üzerine saldırarak onları zor durumda bıraktılar. Bu saldırılardan ancak Ak-Koyunlular ile akrabalık bağı kurmak suretiyle kurtulmayı düşünen İmparator III. Aleksios 1352 yılında kız kardeşi Maria Despina'yı Ak-Koyunlu beyi Tur Ali Bey'in oğlu Fahreddin Kutlu Bey ile evlendirerek bertaraf etmeyi başardı. Bu tarihten sonra Ak-Koyunlu-Komnenos ilişkileri bazen kötü seyrete de genel olarak sıkça oluşturulan akrabalık bağları sayesinde bir ittifak üzere devam etti. Fahreddin Kutlu Bey'den sonra Ak-Koyunlu başbuğu olan Kara Yülük Osman Bey'de Komnenos hanedanı ile akrabalık bağı kurmasına rağmen Trabzon üzerine akın düzenlemekten geri kalmamıştı. Kuvvetle muhtemel düzenlediği bu seferler sayesinde

Uzun Hasan

Komnenos hanedanını kendisine bağlayan Kara Yülük Osman Bey 1420 yılında Erzincan'ı kuşatırken İmparator IV. Aleksios'da kuşatmayı kolaylaştırmak için mancınık, arrade ve karabuğra gibi muhasara aletleri gönderdi. 1453 yılında Diyarbakır'da Ak-Koyunlu başbuğu olan Uzun Hasan Bey dönemine kadar Ak-Koyunlu Komnenos ilişkileri bu minval üzere devam etti.

Kara-Koyunluların müdahalesi sonucunda Erdebil'i terk etmek zorunda kalan Safevi hanedanı mensuplarından Şeyh Cüneyd'in Erdebil'i terk etmek zorunda kalması, Varsak Türkmenleri ile birlikte Memlükler'e karşı mücadelesi, burada başarısız olarak Canik bölgesine gelmesi ve 1456 yılı baharında Trabzon'u kuşatması Komnenos hanedanının Ak-Koyunlular yerine Osmanlıları metbu tanımasına neden oldu. Bu durum

üzerine Trabzon'u kurtarmak amacıyla Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşayı Trabzon'a gönderen Fatih Sultan Mehmed, böylece daha önce Ak-Koyunlu hakimiyetindeki Trabzon şehri üzerinde kendi hakimiyetini kurmak istediği yönündeki niyetini açığa çıkardı. Trabzon İmparatoru IV. Kalo İoannes kardeşi David'i yıllık iki bin dinar haraç karşılığında Osmanlı hakimiyetini kabul etmek için İstanbul'a gönderdi. Fatih Sultan Mehmed bu vergiyi üç bin dinara yükseltti. İmparator Kalo İoannes bu esnada kuvvetle muhtemel Diyarbakır çevresinde hem Ak-Koyunlular hem diğer Türkmenlere hakimiyet kurmak isteyen hem de Kara-Koyunlu Devleti'ne ve onun muktedir sultanı Mirza Cihanşah'ın Doğu Anadolu'daki hakimiyetini zayıflatmak isteyen bu nedenle ziyadesiyle meşgul olan Uzun Hasan Bey'den değil Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'den yardım

Uzun Hasan Akkoyunlu Devletinin Yönetiminde En Geniş Sınırları (1478)

istedi. İmparator Kalo İoannes Osmanlılar sayesinde Safevi tehdidinden kurtulmuş olmasına rağmen Fatih Sultan Mehmed'in nihai olarak Trabzon'u fethetmek istediğini bildiği için onun himayesinden ayrılarak Doğu Anadolu'da daha güçlü bir hükümdarın himayesine girmeyi amaçladı. Bu nedenle Irak, Azerbaycan, Horasan ve Kirman ve Doğu Anadolu'da hakim olan Kara-Koyunlu Mirza Cihanşah'ın özellikle oğullarının ve beylerinin isyanlarını bastırmakla meşgul olduğu bir zamanda Diyarbakır merkezli Ak-Koyunluları birleştiren ve genç bir başbuğ olan Uzun Hasan Bey ile ittifak kurmak için harekete geçti. Kastamonu'nun Candaroğlu İsmail Bey'den alınması akabinde Sinop'un ilhaki İmparator Kalo İoannes'in bu düşüncesinin ne kadar doğru olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Diyarbakır'daki Uzun Hasan Bey'e elçi gönderen İmparator Kalo İoannes hem İsfendiyaroğulları ile hem Gürcistan prensleri ile hem de kuruluş tarihinden itibaren Osmanlılar ile düşman olan Karamanoğulları ile bir ittifak oluşturdu. İmparator Kalo İoannes'in bu ittifak talebi Uzun Hasan Bey tarafından hem böyle bir ortamdan faydalanmak isteyen hem de İmparator Kalo İoannes'in güzelliği ile meşhur olan kızı Thedora (Despina) Hatun

ile evlenmek isteyen Uzun Hasan Bey için geri çevrilmeyecek bir teklif idi. Sonuç olarak Kalo İoannes'in teşkil ettiği bu ittifağın meyvesini göremeden 1458 yılında ölmesi üzerine yerine halef bıraktığı dört yaşındaki oğlu V. Aleksis'i bertaraf eden kardeşi David ağabeysinin kurmaya çalıştığı bu ittifakı perçinlemek amacıyla yeğeni Thedora'yı Ak-Koyunluların merkezi olan Diyarbakır'a gönderdi. Bu hadiseden sonra Ak-Koyunlular ile kurmuş olduğu akrabalık bağına güvenen İmparator David, 1459 yılında şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ne ödemek zorunda kaldıkları yıllık üç bin dinar vergiyi artık ödemek istemediklerini Fatih Sultan Mehmed'e iletmesi için Uzun Hasan Bey'den bildirmesini istedi. Uzun Hasan Bey'de yeğeni Murad Bey'i İstanbul'a göndererek hem mezkur verginin artık verilmeyeceğini hem de çeyiz hakkı olması hasebiyle Thedora Hatun'a ait olduğu iddia edilen Kapadokya bölgesinin Ak-Koyunlulara terk edilmesi gerektiğini ve ayrıca

Tunceli'de bulunan Akkoyunlu Devletine ait heykel

Sultan Çelebi Mehmed döneminden itibaren Eretnalılar ve daha sonra Timur'lulara verilen hediyelerin kendilerine verilmesi gerektiğini Fatih Sultan Mehmed'e bildirdi. Bu durum üzerine elçileri nezaketle geri çeviren Fatih Sultan Mehmed "Haydi siz rahatça gidiniz. Ben gelecek sene gelip efendinizin benden istediği şeyleri beraberimde getireceğim ve borcumu ödeyeceğim." şeklindeki tehditkar ifadeleri ile Osmanlı-Ak-Koyunlu rekabetini fiilen başlayacağını işaretini verdi.

Fatih Sultan Mehmed'in bu tehditkar ifadelerinden sonra durumu sağlama almak isteyen Uzun Hasan Bey, Kelkit bölgesine hakim olarak doğrudan Trabzon'a geçişi engellemiş ve Komnenos hanedanını hakimiyeti altına aldığını ve onları korumak istediğini açık bir şekilde gösterdi. Bu tedbirle yetinmeyen Uzun Hasan Bey ayrıca oğlu Sultan Halil, Emir Bey, Surhab-ı Şeyh Hasan ve Arapgirli Seyyid Mahmud'u Kara-Koyunluların elinde bulunan ve Doğu Anadolu'daki en müstahkem kalelerden biri olan Kemah'ı kuşatmakla görevlendirdi. Bizzat kendisi de Osmanlı hakimiyetindeki Şarki Karahisar (Şebinkarahisar, Kögonya)'ı kuşatarak ele geçirdi. Bu suretle Osmanlılar'a karşı koruması karşı Şebinkarahisar'ı

Mirza Mehmed'e, Kemah'ı ise oğlu Sultan Halil'e teslim etti. Uzun Hasan Bey daha sonra oğlu Uğurlu Mirza Mehmed'i Koyulhisar Kalesi'ni ele geçirmek için görevlendirdi ve bu sayede Koyulhisar'a da hakim oldu. Koyulhisar'ı Yar Ali Bey'e emanet eden Uzun Hasan Bey böylece İstanbul-Erzurum yolu üzerindeki en müstahkem geçitlerden birine de hakim oldu. Koyulhisar'ın Ak-Koyunlular eline geçmesi üzerine burayı ele geçirmek isteyen Fatih Sultan Mehmed, Rumeli Beylerbeyi Şarabdar Hamza Paşa'yı görevlendirdi. Koyulhisar Kalesi'ni kuşatmasına rağmen başarılı olmayan Hamza Paşa'nın askerleri çevredeki köyleri yağmalayınca bölgedeki halk Uzun Hasan Bey'e başvurarak daha önce böyle bir şeyin başlarına gelmediğini ve kendine bağlı yerleri koruması gerektiğine dair şikayette bulundular. 1459-1460 kışında Şebinkarahisar'ı elinde bulunduran Uğurlu Mehmed Bey, Koyulhisar'a doğru yirmi bin kişilik bir Osmanlı ordusunun geldiği haberini alınca harekete geçerek Osmanlıları durdurmaya çalıştıysa da başarı elde edememesi üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durum üzerine 1460 yılı baharında Siirt kuşatmasında olan Uzun Hasan Bey Koyulhisar'a doğru yeni bir Osmanlı ordusunun geldiği haberini alınca

Koyulhisar üzerine yürüyerek Sivas'ın kuzeyindeki Yıldız Dağına ulaştı. Onun geldiğini haber alan Osmanlı ordusu dağılınca Koyulhisar'daki Ak-Koyunlu hakimiyeti kuvvetlendirildi ve hem kale müdafileri için hem de halk için Sivas'tan elde edilen tahıllar Koyulhisar'a getirildi. Bu esnada Fatih Sultan Mehmed'in Balkanlar'daki sorunlar nedeniyle Uzun Hasan Bey'e gönderdiği elçi heyeti ona vasıl olmadan önce Uzun Hasan'ın görevlendirdiği ordu Osmanlı topraklarına girerek yağma yaptı. Bu durumu engellemek isteyen Osmanlı ordusunu da mağlup eden Ak-Koyunlular birçok Osmanlı askerini esir aldılar. Savaş sonrasında hem Balkanlar'daki

sorunlar nedeniyle Osmanlılar hem de Kara-Koyunlu tehdidinden dolayı Ak-Koyunlular barış yapmak durumunda kaldılar. Ayrıca Uzun Hasan Bey elçisi Hurşid Bey'i Fatih Sultan Mehmed'e göndererek Trabzon ve mücavir beldelerdeki kaleleri Ak-Koyunlulara teslim etmesi gerektiğini bildirdi ve bu sayede Osmanlılar bölgedeki kaleleri Ak-Koyunlulara terk ettiler. Mora Yarımadası'ndaki Rumların isyanları ve Arnavutlarla yapılan anlaşma sonrasında Fatih Sultan Mehmed dikkatini tekrar Karadeniz sahillerine çevirdi. Bu nedenle ilk olarak Candaroğlu hükümdarı İsmail Bey'i, müttefiki olan Trabzon Komnenos hanedanlığı ile ayırmak

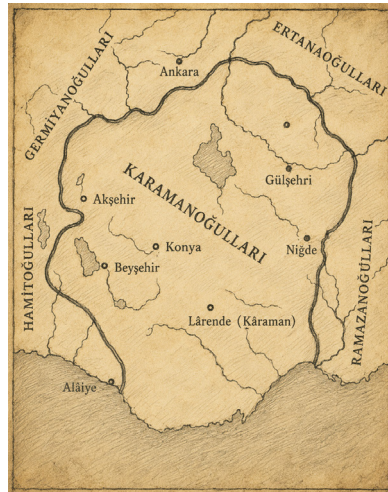

Akkoyunlu dönemi zırhlı askerler

için faaliyete geçen Fatih Sultan Mehmed öncelikle İsmail Bey'in Kastamonu'da savunma tedbiri almasını engellemek amacıyla asıl hedefinin Trabzon olduğunu bildiren bir mektup gönderdi ve bu sayede İsmail Bey'in Kastamonu'da müdafaa tedbirleri almasına engel oldu. Daha sonra Vezir-i Azam Mahmud Paşa komutasındaki bir orduyu Kastamonu'ya göndererek İsmail Bey'in Sinop'a çekilmesini sağladı. Daha sonra Osmanlı ordusu tarafından kuşatılan Sinop'ta ilhak edildi.

Fatih Sultan Mehmed daha sonra yönünü Ak-Koyunlu ülkesi içinde yer alan Erzincan'a yöneltti. Koyulhisar'ın ele geçirilmesinden sonra Erzincan'a doğru ileri harekatına devam eden Fatih Sultan Mehmed, hiç beklenmedik bir anda Uzun Hasan Bey'den önce davranarak Trabzon'u ele geçirmek amacıyla önemli bir merhale katetti. Bu esnada Erzincan yaylağında olan Uzun Hasan Bey, Osmanlı ordusuna karşı bizzat harekete geçmek yerine amcazadesi Hurşid Bey'i mümtaz bir Ak-Koyunlu birliği ile durdurmayı amaçladı. Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı birliğine saldıran Ak-Koyunlu birliği mağlup olarak Uzun Hasan'a doğru çekildi. Gedik Ahmed Paşa ise bu orduyu güvenli bir mesafeye kadar

takip etti. Kemah ve çevresindeki geçitlerde mevzilenen Uzun Hasan Bey, Osmanlılar Erzincan tarafına hareket ettiği zaman Urumsaray mevkiine geldiğinde Fatih Sultan Mehmed de Yassıçemen'de konuşlandı. Fatih Sultan Mehmed'in Erzincan'a gelişini engellemek isteyen Uzun Hasan Bey, emirlerine Osmanlı ordusunu durdurma görevi verdi. Dul-kadirli Şehsuvar, Süleyman Bey, Bursa valisi Ferhad Bey ve diğer sancak beyleri Daşkird mevkiinde yapılan savaşta Ak-Koyunlu birlikleri tarafından mağlup edildiler. Bu durum üzerine Erzincan'a gelmek yerine Kelkit tarafına doğru ilerleyen Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'un fethini engellemek isteyen Uzun Hasan Bey annesi Saray Hatun ve Çemişkezek beyi Şeyh Hasan'ı elçi olarak Fatih Sultan Mehmed'e gönderdi. Uzun

Hasan'ın tarihçisi Ebu Bekr-i Tihrani'ye göre Saray Hatun'un elçi olarak gönderilmesi bizzat Fatih Sultan Mehmed'in isteğidir. Fatih Sultan Mehmed bu sayede Saray Hatun'u yanında alıkoyarak Uzun Hasan Bey'in kendisine saldırmasını engelledi. Uzun Hasan Bey'in annesi Saray Hatun'a ve Çemişkezek beyi Şeyh Hasan'a izzet-i ikramda bulunan Fatih Sultan Mehmed, Barhar/Bulgar (Kemer) Dağı'nı geçerken Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'a gidişini ve ayrıca Trabzon'da sahile inildiğinde buranın gelini Theodora Hatun'a ait olduğunu bildirerek Fatih Sultan Mehmed'i fetihten vazgeçirme teşebbüsleri fayda vermemiş ve 1461 yılında Trabzon ve civarındaki kaleler Osmanlılar tarafından fethedilmiştir.

Akkoyunlu - Karamanoğulları İttifakı

Trabzon'un Osmanlılara kaptırılmasından sonra bu meseleyle doğrudan müdahale edemeyen Uzun Hasan Bey 1464 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey'in ebediyete irtihali nedeniyle oğulları arasında zuhur eden taht kavgasına müdahale fırsatı buldu. Babasının sağlığında Karamanoğulları Beyliği'nin yönetiminde söz sahibi olan en büyük kardeş İshak Bey, kardeşi Pir Ahmed Bey tarafından

Konya'dan uzaklaştırılarak Silifke'ye çekilmeye mecbur edildi. Hem Silifke'deki İshak Bey'in daveti hem de Karamanoğullarının düştüğü taht kavgası bunalımından faydalanmak isteyen Melik Arslan Bey'in Karaman vilayetini yağmalamasından dolayı sıkıntıya düşen halkın Uzun Hasan Bey'den yardım istemesinden dolayı I. Karaman Seferi'ne çıktı. Öncelikle Erzincan üzerinden Sivas'a gelen Uzun Hasan Bey, burada İshak Bey ile buluştuktan sonra Melik Arslan Bey'i Karaman vilayetinden uzaklaştırdı ve onun karşısında başarısız olacağını düşünen Pir Ahmed Bey ise Fatih Sultan Mehmed'e sığınmak zorunda kaldı. Bu esnada daha önce ittifak yaptığı Kastamonu hükümdarı olan Kızıl Ahmed Bey'i, bir miktar asker ile Konya'da bıraktı.

Fatih Sultan Mehmed ile Trabzon meselesi yüzünden hesaplaşmak isteyen Uzun Hasan Bey hem İshak Bey'den hem de Karaman vilayeti halkı tarafından yapılan bu çağrıyı ivedilikle değerlendirip Osmanlı Devleti'nin yanı başındaki bu meseleyle müdahil oldu. Karaman Seferi sonrasında hem siyasi hem de iktisadi olarak güçlenen Uzun Hasan Bey'in Diyarbakır'a dönmesi üzerine Fatih Sultan Mehmed 1465 baharında kendisine iltica eden Karamanoğlu Bey'i Pir

Ahmed'e yardım ederek İshak Bey karşısında başarılı olmasına ve İshak Bey'in Karaman ilinden kovulmasına neden oldu. İshak Bey 1465 Nisan'ında Diyarbakır'daki Uzun Hasan Bey'e sığındı ve daha sonra burada vefat etti. Karamanoğulları sayesinde Venedikliler ile bağlantı kuran Uzun Hasan Bey'in Osmanlı tarafında yer alan Pir Ahmed Bey'in Karaman ilini tekrar hakim olması ile Avrupa Devletleri ile kurduğu bu bağda koptu.

Uzun Hasan Padişah 1465 yılında Karamanoğulları üzerindeki hakimiyetini kaybettikten sonra 1467 yılında hiç beklenmedik bir anda Bingöl'de Kara-Koyunlu hükümdarı Mirza Cihanşah'ı ani bir baskın ile öldürerek Ak-Koyunluları devletleştirmesiyle birlikte Doğu Anadolu üzerindeki dikkati azaldı. Uzun Hasan Padişah merkezini Diyarbakır'dan Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz'e nakletmesiyle birlikte yeni meseleler ile ilgilenmeye başladı. 1469 yılında Irak, Azerbaycan, Doğu Anadolu, Gürcistan, Horasan ve Kirman bölgelerinde hem mahalli hanedanların isyanlarını bastırmakla hem de Kara-Koyunlu Devleti'ni ihya teşebbüslerini sonlandırmakla mücadele ederken dikkatini tekrar Ak-Koyunlu-Osmanlı ilişkilerine vermek zorunda kaldı. Uzun Hasan

Padişah daha önce Osmanlılara sığınarak Karamanoğulları Beyliğine hakim olan Pir Ahmed Bey'in zamanla Osmanlılara itaatsizlik etmesi üzerine Fatih Sultan Mehmed'in bizzat Karaman Seferine çıkmasından dolayı dikkatini tekrar batıya yöneltmek zorunda kaldı. Fatih Sultan Mehmed'in gelişi ile Larende/Karaman'a kaçan Pir Ahmed Bey, Fatih Sultan Mehmed'in veziri Mahmud Paşa'nın onu takip etmesi nedeniyle Karataş'a çekildi ve Mahmud Paşa'nın elinden kurtuldu. Fatih Sultan Mehmed Karaman vilayetini oğlu Şehzade Mustafa'ya bırakarak İstanbul'a döndü. Bu sefer sonucunda Mahmud Paşa, Pir Ahmed Bey karşısında başarısız olduğu için sadrazamlık mevkiinden azledildi.

Osmanlı ordusu çekildikten sonra Pir Ahmed Bey ve kardeşi Kasım Bey, Turgutoğlu ve Adaloğlu Beyleri ile birlikte Larende'den hareket ederek eski Karaman vilayetine bağlı olan Ereğli, Aksaray, Develi, Niğde ve mücavir beldeleri geri aldılar. Ankara'ya kadar uzanan Kasım Bey'in taarruzları Osmanlıların dikkatini tekrar Karaman iline çevirmelerine sebep oldu. Pir Ahmed Bey ve Kasım Bey üzerine yürüyen Sadrazam İshak Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa Karamanoğullarını

iyice sıkıştırmaya başlayınca Pir Ahmed Bey annesini ve önemli Karaman emirlerini Uzun Hasan Padişah'a gönderdi. Pir Ahmed Bey'in annesinin yolda ölmesi üzerine Uzun Hasan Padişah'a ulaşan elçiler durumu ona bildirerek yardım talep ettiler. Sadrazam İshak Paşa'nın 1470 yılında Larend'e gelmesi üzerine Pir Ahmed Bey İçel tarafına çekilmek zorunda kaldı ve daha sonra Mahmud Paşa'nın takibinden kaçarak Uzun Hasan Padişah'a iltica etti. Pir Ahmed Bey'in Ak-Koyunlulara ilticasına rağmen Taşeli'nde Osmanlılara karşı mücadele eden Kasım Bey Niğde üzerine kuvvet göndermesine rağmen burayı ele geçiremeyince Temmuz 1471 tarihinde Pir Ahmed Bey gibi Uzun Hasan Padişah'a iltica etmek zorunda kaldı. Karamanoğlu beylerinin Ak-Koyunlulara sığındığı bu dönemde Avrupa Devletleri ile Ak-Koyunluların bağlantısını kesmek isteyen Fatih Sultan Mehmed, Gedik Ahmed Paşa'yı

Karaman ilinin Akdeniz kıyılarında bulunan en önemli şehri Alaiyye/Alanya'yı ilhak ile görevlendirdi. Alaiyye hakimi Kılıç Arslan'ın şehri teslim etmesi üzerine Gedik Ahmed Paşa Karamanoğlu idarecilerinin bölgedeki son kalesi olan Silifke üzerine hareket etti. Sabık Karamanoğlu beyi İshak Bey'in oğlu tarafından idare edilen Silifke'de gedik Ahmed Paşa'ya teslim edildi. Bu başarıları üzerine Pir Ahmed Bey ve diğer Karamanoğlu beylerinin ailelerinin de bulunduğu Mekan ve Minan kalelerini zapt eden Gedik Ahmed Paşa burada bulunan Karamanoğlu aile efradını da İstanbul'a gönderdi.

Karaman ilinin ve Karamanoğlu aile efradının Osmanlıların eline geçmesi üzerine Uzun Hasan Padişah'ın annesi bu kişileri serbest bırakması için Fatih Sultan Mehmed'e elçi göndererek onlara şefaet etmesini rica etti. Aileleri ve ülkeleri Osmanlıların eline geçen Candaroğlu/

İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Bey Karamanoğullarından Pir Ahmed Bey ve Kasım Bey, Uzun Hasan Padişah'ın Fatih Sultan Mehmed'e karşı sürekli olarak kışkırtmakta oldukları için Ak-Koyunlu hükümdarı 1472 yılında Anadolu'ya düzenleyeceği seferin hemen öncesinde bu kişilerin affı için Fatih Sultan Mehmed'e bir elçi heyeti gönderdi. Elçi heyetinin gidişinin peşi sıra Pir Ahmed Bey, Kasım Bey, Mirza Yusuf, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffer, Mirza Ömer ve Mehmed Bakır'ın da bulunduğu otuz bin kişilik bir Ak-Koyunlu ordusunu Emir Bey Musullu komutasında Anadolu'ya gönderdi. Uzun Hasan Padişah'ın bu seferden maksadı Karaman ilini ve bahusus Alaiyye'yi ele geçirerek Avrupa'dan özellikle de Venedik'ten gelecek silahlar için bir yol açmaktır. Öncü birlikleri Erzincan'a vardıktan sonra Osmanlıların Amasya Sancakbeyi Şehzade Bayezid'e elçi göndererek amaçlarının Dulkadir iline gitmek olduğunu bildirdiler. Şehzade Bayezid'e sormadan Ak-Koyunluların geçişine için veren Şarabdar Hamza Bey'den aldıkları izin ile Sivas civarını yağmalayan Ak-Koyunlu ordusu daha sonra Osmanlı gümrüğünün bulunduğu Tokat şehri önüne geldi. Ak-Koyunluların Tokat şehri ve çevresini yağmaladığını duyan Amasya Sancakbeyi

Şehzade Bayezid'in üzerine geldiğini haber alan Bektaşoğlu Emir Ömer Bey Musullu, Diyarbakır'a çekilerek daha sonra Uzun Hasan Padişah ile mülaki oldu. Ekim 1472 tarihinde Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'e gönderdiği mektupta ona met-hiyeler dizmiş ve Emir Bey Musullu'nun salimen yanına döndüğünü kendisinin de kışlamak için Azerbaycan'dan Anadolu'ya geleceğini bildirdi. Bu hadiseden sonra 1472 yılının kış mevsiminde Emir Bey Musullu'dan ayrılan yirmi bin kişilik bir süvari birliği Uzun Hasan Padişah'ın yeğeni Mirza Yusuf komutasında Pir Ahmed Bey ve Kasım Bey mihmandarlığında Karaman iline doğru hareket etti. Ak-Koyunlu ve Karamanoğlu müttefik kuvvetlerinin sancakbeyliği üzerine geldiğini haber alan Şehzade Mustafa durumu babasına bildirmesi üzerine Fatih Sultan Mehmed Gedik Ahmed Paşa'yı oğluna yardım etmesi için gönderdi. Gedik Ahmed Paşa ve komutasındaki Osmanlı ordusu askerlerinin emrine girmesiyle birlikte durumu kuvvetlenen Şehzade Mustafa, Ak-Koyunlu ordusunun başında Uzun Hasan Padişah'ın olduğu haberini alınca Ak-Koyunlu ordusunun karşısına çıkmak yerine Karahisar-ı Sahib (Afyon)'e çekildi. Ağustos 1472 tarihindeki Tokat baskını ve bu Karaman Seferi

ile birlikte Osmanlı Devletine karşı aleni bir savaş durumuna geçen Uzun Hasan Padişah bu seferi ile özellikle Venedik'ten gelecek silahlara ulaşabileceğini düşünmekteydi. Ak-Koyunlu ordusunun Tokat'ı tahrip ettiği haberini alan Fatih Sultan Mehmed kış mevsimi yaklaşmasına rağmen Ak-Koyunlular üzerine bir sefer tertip etmek için otağını Üsküdar'a kurdurdu ancak devlet büyüklerinin kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle yaptıkları telkinleri dikkate alarak sefere çıkmayı bahar aylarına tehir etti ve ayrıca Gelibolu'da donanma komutanlığına atadığı Mahmud Paşa'yı tekrar vezir-i azamlığa tayin etti. Fatih Sultan Mehmed savaşa hazırlık yapmak için bahar aylarını beklerken Şehzade Mustafa'yı Karaman ilinde bulunan Ak-Koyunlulara karşı sefere memur ederken Anadolu ve Rumeli Beylerbeyini de onun emrine verdi. Ak-Koyunlular üzerine nihai bir sefere çıkmak isteyen Fatih Sultan Mehmed Üsküdar'a kurdurduğu otağında kışı geçirerek bu konuda kararlı olduğunu açıkça ortaya koydu. Ayrıca Uzun Hasan Padişah'a gönderdiği mektupta bahar aylarında üzerine yürüyeceğini de bildirdi.

Fatih Sultan Mehmed'in talimatı gereği Uzun Hasan Padişah'ın Karaman ilindeki

Ak-Koyunlu ordusunun başında olmadığını anlayan Şehzade Mustafa, Bursa'ya doğru ilerleyen ve Mirza Yusuf tarafından komuta edilen Ak-Koyunlu askerleri ordusu üzerine yürüdü. Bu durum üzerine Karaman iline çekilen Mirza Yusuf'u takip eden Şehzade Mustafa ona yetişemeyeceğini anlayınca Arnavut Kasım Bey komutasındaki dört bin kişilik bir öncü kuvvetini önden gönderdi ve Osmanlı öncü birlikleri Beyşehir Gölü civarında Ak-Koyunlu ordusuna yetişti ve yapılan savaşta Osmanlı öncü birliği mağlup oldu. Arnavut Kasım Bey dahil olmak üzere iki bin civarında Osmanlı süvarisinin hayatını kaybetmesine rağmen Şehzade Mustafa, Karamuk ve Yalvaç yolu vasıtasıyla Kireli mevkiinde Ak-Koyunlu ordusuna yetişme fırsatı buldu. Şehzade Mustafa ve Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa merkezde, sağ kolda Gedik Ahmed Paşa, sol kolda Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın bulunduğu Osmanlı ordusuyla Mirza Yusuf'un komuta ettiği Ak-Koyunlu ordusu arasında sabah vakitlerinde başlayan savaş ikindiye kadar sürdü ve Ak-Koyunlu ordusunun kesin bir mağlubiyeti ile sonuçlandı. Ak-Koyunlu ordusunun büyük bir kısmını savaş meydanının yok eden Osmanlı ordusunun eline yüklü miktarda ganimet geçti. Mirza

Yusuf kardeşleri Mirza Zeynel, Mirza Ömer ve Mirza Muzaffer Bey Osmanlı ordusunun eline esir düşerken Ak-Koyunlu ordusunun mümtaz komutanlarından olan Mehmed Bakır hayatını kaybetti. Şehzade Mustafa esirleri bağlayarak babası Fatih Sultan Mehmed'e gönderdi. Bu mağlubiyetten canlarını kurtaran Karamanoğlu Pir Ahmed Bey Uzun Hasan Padişah'a iltica ederken, Kasım Bey İçel'e çekilerek bu bölgeye yeniden hakim oldu. Zaferin haberi İstanbul'a ulaşınca Fatih Sultan Mehmed şenlikler düzenleyerek kutlarken Uzun Hasan Padişah mağlubiyetin haberi ile büyük bir üzüntüye ve nispeten biraz korkuya duçar oldu. Bu zafer Ak-Koyunluları tedirgin ettiği kadar Osmanlı Devleti aleyhine her türlü ittifaka dahil olmak isteyen Avrupa Devletlerini de korkuya sevk etti.

Ak-Koyunlu-Venedik Cumhuriyeti ve Papalık İttifakı

Selçukluların Anadolu'yu fethi ile başlayan Haçlı seferleri sürecinin bir devamı olarak Memlukler karşı Papalık'ın teşvikiyle Moğollar ile Avrupa Devletleri arasında yapılan ittifakların bir devamı olarak Osmanlılara karşı Avrupa Devletleri ile Ak-Koyunlular arasında teşkil edilen ittifaklar Otlukbeli Savaşı'na giden

sürecin en önemli sebeplerinden biridir. Özellikle Osmanlı Devletinin hem Balkanlar'da hem Ak-Koyunlular ve Karamanoğullarına karşı Anadolu'da hem de Venedik Cumhuriyeti ve Kıbrıs süvarilerine karşı Akdeniz sahillerinde sıkıştırılması Fatih Sultan Mehmed'in tüm bu ittifakları ortadan kaldırmak ve Osmanlı Devletini rahatlatmak amacıyla 1473 yılında Otlukbeli Seferi'ne çıkmasına sebep oldu. Osmanlıları Avrupa'dan atmak isteyen Hristiyan devletler 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte daha zor bir duruma düşürdüler. Sıradaki hedefin Trabzon olduğunu düşünen Komnenos

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a ait bir sancak

hanedanının lideri IV. Kalo İoannes öncelikle Vatikan papalarından bu konuda yardım istemek dışında Anadolu'da Fatih Sultan Mehmed'e rakip olabilecek Diyarbakır hakimi olan Uzun Hasan Bey ile ittifak kurmayı amaçlayarak Otlukbeli Savaş'ına giden sürecin ilk adımını atmış oldu. Karaman beyleri, Gürcistan kralları, Sinop emiri, Papalık, Venedik Cumhuriyeti ve Kıbrıs şövalyelerine ek olarak Ak-Koyunlu başbuğu Uzun Hasan Bey'i de ittifaka katmak isteyen Kalo İoannes öncelikle bu iş için papalığı ikna etti. Papa III. Calixtus (1455-1458) ile irtibata geçen Kalo İoannes'in faaliyetleri sonucunda Papa Fransisken rahibi Ludovico da Bologna'yı görevlendirdi. Diğer Avrupa devletlerini bu ittifaka çekemeyen Papa III. Calixtus'un 1458 yılında ölmesi üzerine yeni Papa II. Pius (1458-1464) Rahip Ludovico'yu hem doğudaki Hristiyanlara hem de Ak-Koyunlu başbuğu Uzun Hasan Bey nezdine göndererek Osmanlılara karşı önemli bir ittifak kurmayı amaçladı. Doğu Hristiyanlarından Rumlar, Ermeniler, Maruniler, Babilliler, Keldaniler, Yakubiler ve Gürcüler ile bağlantı kuran Rahip Ludovico 1459 yılında Trabzon'a gelerek buradan Gürcistan yoluyla Diyarbakır'a ulaşip ittifak teklifinde bulundu. Bu teklifi olumlu karşılan

Uzun Hasan Bey, Rahip Ludovico'nun yanına kendi elçisini vererek anlaşma yapmak amacıyla Avrupa'ya gönderdi. 1460 yılı sonlarında Roma'ya ulaşan bu heyet Avrupa'da heyecanla karşılandı ve bu göre sonrasında Rahip Ludovico Antakya patrikliği görevine tayin edildi.

Fatih Sultan Mehmed'in 1461 yılında Trabzon'u fethetmesi Ak-Koyunluların Osmanlılara karşı oluşturulacak olan ittifakta en önemli müttetiklerden birini kaybetmelerine neden oldu. Karadeniz sahillerindeki ticaret kolonileri ile zenginleşen Venedik Cumhuriyeti ve diğer İtalya devletleri İstanbul ve Amasra'nın kaybedilmesinden sonra şimdi de Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethedilmesi üzerine Ak-Koyunlular ile Osmanlılara karşı bir ittifak oluşturma hususunda acele etmeye başladılar. Venedik cumhuriyetinin girişimleri ile hem Akdeniz'de Karamanoğulları hakimiyetindeki liman şehirlerinde hem de iç kesimlerdeki şehirlerde serbest ticaret yapabilmeleri için anlaşmaya vardı. Giovanni Mocenigo'nun Şubat 1453 tarihinde Konya'ya gelerek Karamanoğullarından bir ticaret ahitnamesi alması ve akabinde Karamanoğlu-Venedik anlaşması yapılması planı İstanbul'un fethi nedeniyle ertelendi.

Venedik senatosunun Temmuz 1463 tarihli kararıyla Osmanlılara karşı kesin bir savaşa karar verilmesi üzerine hem Karamanoğullarıyla hem de Ak-Koyunlular ile ittifak oluşturmak amacıyla Lazzaro Quirini'nin Ak-Koyunlulara gönderilmesi kararı alındı. Karamanoğullarına gönderilen Andrea Cornaro, Karamanoğullarıyla ittifakı sağlamlaştıırken Lazzaro Quirini'de Mayıs 1464 tarihinde Diyarbakır'a gitti ve Uzun Hasan Bey tarafından kabul edildi. Bu durum üzerine Mayıs 1464 tarihinde Uzun Hasan Bey'in elçisi Katip Mehmed, Venedik'e ulaştı. Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'da yürüttüğü elçilik faaliyetlerinin sonuç vermemesi üzerine Papa II. Paulus (1464-1471)'un da teşvikiyle Venedik Cumhuriyeti ile Ak-Koyunlular arasında ittifak fikri kesinleşti. 1464 yılında toplanan Ancona Konsili'nde alınan kararlara göre Osmanlılara karşı Karamanoğulları ve Uzun Hasan Bey ile ittifak yapma kararı alındı. Daha önce alınan kararla ek olarak 1465 yılında Uzun Hasan Bey, Venedik'e Hasan Ezan isminde bir elçisini göndererek Osmanlılara karşı ittifaka davet etti. bu elçi Uzun Hasan Bey'in mektubuna ek olarak sabık Trabzon İmparatoru'nun kızı Theodora Despina Hatun'un da mektubunu götürmüştü. 1466 yılında Venedik

hükümeti senato kararı ile hem Uzun Hasan Bey'e hem de Despina Hatun'a ittifakın önemini belirten mektuplar gönderdi. Kasım 1467 tarihinde Ak-Koyunlu başbuğu Uzun Hasan Bey'in Kara-Koyunlu hükümdarı Mirza Cihanşah'ı öldürmesi ve onun oğlu Hasan Ali ile Timurlu Ebu Said'in isyanlarını bastırdıktan sonra Azerbaycan, Doğu Anadolu, Horasan, Kirman ve Irak bölgelerinde hakimiyetini sağlamlaştırdığı bir dönemde Uzun Hasan Padişah Anadolu işleri ile yeterince ilgilenemedi ancak hem Venedik senatosu hem de papalık faaliyetleri sonucunda ittifaka dahil edilmek isteyen Uzun Hasan Padişah'ın Anadolu dışındaki faaliyetleri yeni bir ittifak oluşturma fikrini erteledi. Bu dönemde Ak-Koyunlulardan destek alamayacağını düşünen Venedik senatosu Osmanlı Devletini yıpratmak amacıyla Akdeniz'de Osmanlı hakimiyetinde bulunan kıyı şehirleri ve adalar üzerine deniz seferi düzenledi. Enez'e saldırarak ateşe veren Venedik donanması karşısına çıkan Sadrazam Mahmud Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Temmuz 1470 tarihinde Venedik Cumhuriyeti elindeki Eğriboz'u fethetmesi Venedik'te ve İtalya'da çok fazla üzüntüye sebep oldu. Eğriboz'un fethi ile birlikte adalar denizinden tamamen

çıkarılmış olan Venedik Cumhuriyeti'nin faaliyetleri sonucu kendilerini tehlikede hisseden Avrupa devletleri Ak-Koyunlular ile anlaşma yapmak için aceleci bir şekilde Ak-Koyunlular ile antlaşma yapma kararı aldılar. Balkanlar'da Arnavutlar ve Mora yarımadasındaki isyanlar nedeniyle sıkışık durumda olan Fatih Sultan Mehmed, Venedik Cumhuriyetini oyalamak amacıyla barış teklifinde bulundu ancak Ocak 1471 tarihinde İstanbul'a doğru hareket eden Venedik elçileri Nicolo Cocco ve Francesco Capello bir müddet İstanbul'da bekledikten sonra hiçbir şey elde edemeden geri dönmek zorunda kaldılar.

Karaman ilinin Osmanlılar tarafından ilhak edilmesi üzerine Karadeniz kıyı sahilindekilere ek olarak Anadolu'daki ticari çıkarlarını da kaybeden Venedik Cumhuriyeti 1471 yılında Uzun Hasan Padişah ile kesin bir anlaşma yapma kararı aldı. Bu tarihlerde Venedik başta olmak üzere Avrupa şehirlerinde Uzun Hasan Padişah'ın gizli bir Hristiyan olduğu ve haça tapanların koruyucu olduğuna dair rivayetler duyulmaya ve yayılmaya başladı. Şubat 1471 yılında Uzun Hasan Padişah'ın elçisi Murad, Venedik'e ulaştıktan sonra Venedik Cumhuriyeti ile Ak-Koyunlular arasındaki sefir teatisi

hızlanmaya başladı. Birbiri ardınca gelen sefirler iki devletin Osmanlılara karşı antlaşma yapmak zorunda olduklarını ve bu sayede Osmanlılara karşı başarı elde edebileceklerini açık bir şekilde dile getirmekteydiler. Bu dönemde Şubat 1471'de önce Rodos şövalyelerinin reisi Giovanni Orsini ve Alaiyye hakimii Alaeddin Bey'e Kıbrıs kralı II. Jacques mektup göndererek Osmanlılara karşı kurulacak olan ittifakın önemini anlattı. Daha sonra Venedik Cumhuriyeti elçisi Caterino Zeno, Uzun Hasan Padişah'ın elçisi Murad ile Tebriz'e gitti. Temmuz 1471 tarihinde papalık makamına gelen IV. Sixtus (1471-1484) Uzun Hasan Padişah'ın elçilerini kabul ederek bu ittifakın ruhani olarak onaylanmasını sağladı. Uzun Hasan Padişah'ın eşi olan Thedora Despina Hatun'un yeğeni olan Caterino Zeno'nun faaliyetleri sonucu Osmanlı Devletine karşı Ak-Koyunlular ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki antlaşma kesinleştirildi. Peş peşe gönderilen talimatlar ile Ak-Koyunlu sarayında ne yapacağı kesinleştirilen Caterino Zeno'nun özellikle teyzesi Despina Hatun nezdindeki faaliyetleri sonucunda İspanyol asıllı bir Yahudi olan İshak ve Hacı Mehmed isimli elçileri vasıtasıyla Ak-Koyunlu-Venedik ittifakı pekiştirildi. Bu elçilerin gelişi

ile birlikte Anadolu'da harekete geçen ve Avrupa devletlerine Fatih Sultan Mehmed'in en güçlü rakibi olduğunu göstermek isteyen Uzun Hasan Padişah'ın Karaman ilini Osmanlılardan geri alması Avrupa'da heyecan uyandırdı ancak Osmanlıların kullanmış oldukları ateşli silah teknolojisine sahip olmayan Ak-Koyunluların ısrarlı bir şekilde Venedik Cumhuriyetinden ateşli silah ile bu silahları kullanacak ve kullanmayı öğretecek askerlerin gönderilmesi teklifi Venedik Cumhuriyeti tarafından acele ile kabul edildi. Caterino Zeno'dan sonra Ak-Koyunlu sarayına gönderilen Giosafat Barbaro Ak-Koyunlulara istedikleri ateşli silahın gönderileceği haberini getirdi. Ak-Koyunluların Karaman ilini ilhakına yardım etmek amacıyla Venedik donanması da Antalya şehri başta olmak üzere bazı Akdeniz

kalelerini yağmalamaya başladılar. Memlûk hakimiyetindeki Suriye üzerinden ateşli silahların Ak-Koyunlulara ulaştırılması mümkün olmadığı için Karaman ili ve Karaman iline dahil olan Akdeniz şehirlerinin ilhak edilmesi gerektiği fikrinden dolayı Uzun Hasan Padişah'ın Anadolu'da kışlaması Venedik Cumhuriyeti'ni Osmanlılara karşı daha cüretkar davranmaya yöneltti. Fatih Sultan Mehmed'in barış teklifini reddeden Venedik Cumhuriyetinin ayrıca Anadolu kıyı sahil şehirlerinin kendilerine terk edilmesi, Karamanoğlu ilinin Karamanoğullarına iade edilmesi ve diğer Anadolu şehirlerinin Ak-Koyunlulara bırakılması şartıyla Fatih Sultan Mehmed'in kabul edemeyeceği tekliflerde bulunmasına neden oldu. Tokat baskını ve Karaman ilinin elden çıkmasını sabırla takip eden Fatih Sultan Mehmed

Otlukbeli, Erzincan

Avrupa devletleri ile ilişkilerini düzenlemek amacıyla Ak-Koyunlular ile nihai bir karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu fark ederek 1472-1473 kış aylarını savaş hazırlıkları ile geçirdi. Ayrıca Şehzade Mustafa'nın Karaman ilini geri alması Avrupa'dan yapılacak yardımların tehlikeye düşmesine sebep oldu. Caterino Zeno liderliğindeki Venedik Cumhuriyeti heyeti Şubat 1473 tarihinde çeşitli ateşli silahlar, taş gülle atabilen altı büyük, on orta ve otuz altı küçük top, beş yüz ok atma aleti, zemberekli oklar, üç yüz demir çubuk bulunan silah kafilesi yola çıkararak önce Kıbrıs'taki Mağusa'ya daha sonra ise Osmanlı hakimiyetindeki Silifke'ye gelerek burayı kısa süreli bir kuşatmadan sonra ele geçirip bahsedilen silahları Ak-Koyunlulara ulaştırmak için beklemeye başladı. Uzun Hasan Padişah hem Avrupa devletlerinin hem Despina Hatun'un hem Karamanoğlu Pir Ahmed Bey ve Kasım Bey'in hem de İsfendiya-roğlu Kızıl Ahmed Bey'in teşvikleriyle Osmanlı üzerine yürüme-ye kesin karar verdi.

Savaş Hazırlıkları

1472-1473 kışını hem Ak-Koyunlu hem de Osmanlı tarafı nihai muharebe hazırlıklarıyla geçirdiler. Kaynakların verdiği bilgilere göre bu savaş

hazırlığı evresini Osmanlıların Ak-Koyunlulardan daha verimli geçirdikleri müşahade edilmektedir. Bu esnada taraflar arasında yapılan mektuplaşmalarda iki Türk sultanının birbirlerine hitapları sert ve tehditkar olmaya başladı. Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan Padişah'a gönderdiği mektuplarda ona hitaben "İran kumandanı ve Acem kumandanı" şeklinde hitap etmeye başlarken Uzun Hasan Padişah'ta, Fatih Sultan Mehmed için "Emirlerin sığınağı" şeklinde hitap etmeye başladı. Tokar'ın tahrip edilmesi ve Mirza Yusuf komutasındaki Ak-Koyunlu öncü birliklerinin Karaman ilinden hareketle Bursa'ya doğru ilerlemesi Fatih Sultan Mehmed'i çok hiddetlendirdi ve Ekim 1472 tarihinde Ak-Koyunlular üzerine bir sefere çıkmak için otağını Üsküdar'a kurdurdu. Hem yeniden sadrazamlık makamına getirdiği Mahmud Paşa hem de Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa ve Gedik Ahmed Paşa gibi erkan-ı devletin telkinleri ile kış mevsimi yaklaşması nedeniyle seferden vazgeçen Fatih Sultan Mehmed kış aylarını savaş hazırlıkları ile geçirdi. Karaman iline ve Mirza Yusuf üzerine gönderdiği oğlu Şehzade Mustafa'nın rakipleri karşısında elde ettiği başarı savaş hazırlıkları ile ilgilenen Fatih Sultan Mehmed'in

ve Osmanlı askerlerinin maneviyatını güçlendirdi. Sefer esnasında kullanılacak silah malzemeleri, gerekli olan levazımatı ve iışeyi ordunun geçeceği yol üzerindeki depolarda biriktirdi. Fatih Sultan Mehmed'in savaş hazırlıklarını tamamlamasından sonra Nisan 1473 tarihinde İstanbul'u idare etmesi için oğlu Cem Sultan'ı yerine bırakarak İznik yoluyla Bursa Yenişehir'e hareket etti. Rumeli ordusu Rumeli Beylerbeyi has Murad Paşa komutasında Gelibolu'dan geçerek Yenişehir mevkiinde Ordu-yu Hümayun ile birleştikten sonra Ankara'ya doğru harekete geçildi.

Fatih Sultan Mehmed Bey-pazarı'na gelindiğinde Karaman Sancakbeyi Şehzade Mustafa ve Kazabad Ovası'na gelindiğinde ise Amasya Sancakbeyi Şehzade Bayezid Ordu-yu Hümayuna katıldı. İleri harekete devam eden Osmanlı ordusu Sivas'a geldiğinde halk Osmanlı ordusunu sevinçle karşıladı. Çünkü Uzun Hasan Padişah Koyulhisar'ı Osmanlılardan aldığında Sivas ve mücavir beldelerini yağmalayarak buranın tahlilini Koyulhisar'a nakletmişti. Bu durum Sivas halkının Osmanlı ordusunu sevinçle karşılamasının en önemli sebebidir. Sivas'ta ordusunu tanzim eden Fatih Sultan Mehmed merkezde sipahiler

ve silahtarlar bölümü ile kendisi, sağ kolda Şehzade Bayezid'in komutasında Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa ile birlikte Kırık sancakbeyi ve yirmi bin azeb, sol kolda Şehzade Mustafa'nın komutasında Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa ile yirmi dört sancakbeyi ve yirmi bin azeb olmak üzere tanzim etti. Böylece Osmanlı ordusunun mevcudu altmış bin zırhlı ve silahlı azeb ile yirmi beş bin kapıkulu olarak seksen beş bin yekununa ulaştı. Sivas'tan sonra ilerleyişi yavaşlayan Osmanlı ordusu Refahiye/Gercanis üzerinden Kelkit yoluyla Erzincan'ın kuzeyindeki dağlık bölgeye ulaştı. Bu esnada Fatih Sultan Mehmed Erzincan'da bulunan ve Mehmed Bey ile Cemşid Bey tarafından komuta edilen Ak-Koyunlu karavulunun/öncü birlik üzerine geldiğini haber alınca Turhanoğlu Ömer Bey komutasındaki bir birliği Ak-Koyunlular üzerine gönderdi ve bu öncü birliğin çarpışmasında Ak-Koyunluların mağlup olması üzerine Osmanlı ordusu Erzincan'ın kuzeyindeki konumunu güçlendirdi.

Fatih Sultan Mehmed kendi ordusunu bahsedildiği üzere hazırlayıp Ak-Koyunlu ülkesinin bir toprağı olan Erzincan'a kadar getirirken Ak-Koyunlular tarafındaki savaş hazırlıkları Osmanlılar kadar hızlı değildi. Zira

Ak-Koyunluların Anadolu'daki en önemli hareket üssü olan Erzincan'ın Osmanlı ordusuna konak olması bile Ak-Koyunluların bu savaşa tam olarak hazır olmadıklarının en önemli göstergesidir. Fatih Sultan Mehmed 1472 yılında Tokat'ın Ak-Koyunlular tarafından yağmalanması üzerine Uzun Hasan Padişah'a gönderdiği mektupta "Bundan sonra elçimiz ok ve görüşme dilimiz kılıçtır." şeklindeki ifadesiyle Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Padişah ile nihai bir muharebe niyetinde olduğunu açıkça dile getirdi. Erzincan'a doğru yaklaşan Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan Padişah'a üzerine geldiğine dair mektup gönderince onun da Osmanlı üzerine hareket ettiğini "Biz de kan döken ordumuzla o diyara yöneldik. Sen yaklaşınca birbirimize karşı koyarız." şeklinde dile getirmiştir. Bu durum Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul, İznik, Yenişehir, Beypazarı, Ankara, Kazabad ve Sivas yoluyla

Erzincan'a geldiğinde Uzun Hasan Padişah'ın Tebriz yakınlarında olduğunu ve bu nedenle savaşa geç kaldığını göstermektedir. Uzun Hasan Padişah'ın Fatih Sultan Mehmed'e göre nihai muharebe için geç kalmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi Venedik Cumhuriyetinden istediği ateşli silahların henüz eline geçmemiş olmasıdır. Osmanlı ordusunun ateşli silah üstünlüğü daha önce yapılan savaşlarda Ak-Koyunluların mağlup olmasının sağlayan önemli etkenlerden biri olduğundan dolayı Uzun Hasan Padişah'ın bu silahların gelişinden önce Fatih Sultan Mehmed ile savaşmak istemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ak-Koyunlu ordusunun gündüz yürüyüp gece konaklamak yoluyla Tebriz'den yaklaşık elli günde Erzurum'a gelmesi Otlukbeli Savaşı'nda dinlenmiş olan Osmanlı ordusunun karşısına yorgun bir şekilde çıkmasına neden oldu. Osmanlı ordusunun hazırlıkları erkenden tamamlayıp

Erzincan'a gelmesi karşısında Ak-Koyunlu ordusunun geç kalmış olmasının sebeplerinden biri de mevsim şartlarıdır. Sıcak bir iklimden daha soğuk bir iklime doğru gelen Osmanlı ordusu, ordudaki atların ve yük hayvanlarının ihtiyaçları için geniş otlakları kullanırken özellikle Doğu Anadolu bölgesinin sert iklim şartları, kış mevsiminin ve kar yağışının uzun sürmesi, Ak-Koyunlu ordusunun alaf ihtiyacının karşılanması hususunda daha geç mevsimde buraya ulaşmak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed, Üsküdar'da savaş hazırlığı yaptığı esnada Uzun Hasan Padişah Diyar-ı Mudar bölgesinde Memluklular ile mücadele içerisindeydi.

Bu durum Uzun Hasan Padişah'ın başka gaileler ile meşgul olduğunu bu nedenle Osmanlılar ile karşılaşmak için Erzincan civarında kışlayamadığını da açıkça gözler önüne sermektedir. Uzun Hasan Padişah'ın Otlukbeli savaşına geç kalmasının önemli sebeplerinden birisi de ona muhalefet eden kişileri ve taifeleri Osmanlılar ile savaşa ikna etmek zorunda kalmasıdır. Tebriz'e sekiz fersah mesafedeki Ucan'da ordusunu teftiş eden Uzun Hasan Padişah buradan hareketle Erzurum, Mama Hatun (Tercan) yoluyla Erzincan'a

ulaştı. Kendisi Erzincan'a varmadan önce oğullarından Uğurlu Mehmed Bey'i on bin süvari ile ileri gönderdi.

Otlukbeli Savaşı

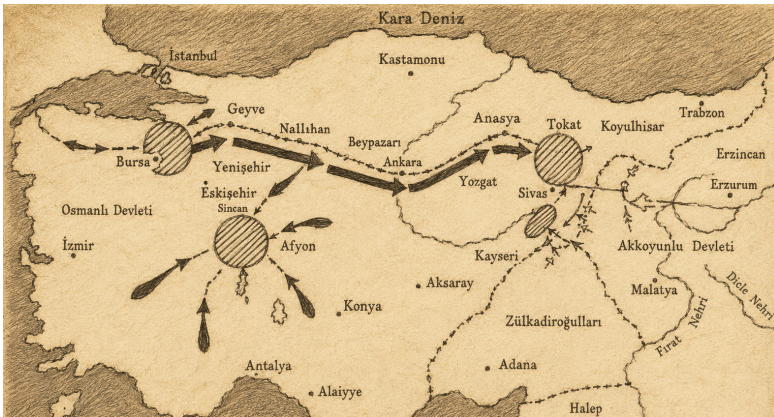
(11 Ağustos 1473)

Uzun Hasan Padişah'ın Ak-Koyunlu ordusuyla Erzincan'a gelmesi ile birlikte Karasu Nehri'nin güneyine konuşlanması ve Şehzade Uğurlu Mehmed Bey'in emirindeki askerler ile Osmanlı ordusuna yaklaşması Osmanlı öncü birliklerinin Ak-Koyunlu ordusuna karşı çıkmasına sebep oldu. Osmanlı ordusunda Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa öncü birliklerini komuta ederken onun arkasında Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa yer almaktaydı. Daha önce ele geçirilen esirlerden öğrenilen bilgilere göre Fırat Nehri boyunca doğuya doğru ilerleyen Osmanlı ordusu Uğurlu Mehmed Bey komutasındaki Ak-Koyunlu ordusu öncü birliklerini püskürtmek amacıyla nehrin karşısına geçme kararı aldı. Bunun için Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa genç ve atılgan olması hasebiyle Sadrazam Mahmud Paşa ona müşavir olarak görevlendirdi. Karasu Nehri'ni karşıya geçen Osmanlı birlikleri Uğurlu Mehmed Bey komutasındaki Ak-Koyunlu ordusuna saldırınca vur kaç taktiği

uygulayan Ak-Koyunlu birliklerinin bozguna uğradığını düşünen Has Murad Paşa, Sadrazam Mahmud Paşa'nın telkinlerini dikkate almayıp tedbiri elden bırakarak daha ileri giderek kesin bir galibiyet elde etmek için Ak-Koyunlu ordusunu takip etti. Has Murad Paşa'nın daha ileri gitmesi üzerine 5 Ağustos 1473 Perşembe günü pusudan çıkan Uğurlu Mehmed Bey kısa süre içerisinde dört bin kişilik Osmanlı öncü birliğini imha etti. ölenler arasında Has Murad Paşa'da vardı. Ayrıca Turhanoğlu Ömer Bey, Aydınoğlu Hacı Bey, Rumeli defterdarı Fenarizade Ahmed Çelebi ve birçok Osmanlı emiri esir düştü.

Zelhe mevkinde yapılan savaşta Ak-Koyunluların Osmanlı kuvvetini mağlup ettiği haberini alan Uzun Hasan Padişah bu haberi sevinçle karşıladı. Uzun Hasan Padişah esir edilen Osmanlı

komutanlarından Turhanoğlu Ömer Bey başta olmak üzere bazı ileri gelen emirleri yanında alıko-yarak diğer esirleri Bayburd kale-sine gönderdi. Bu zaferden sonra asıl Osmanlı ordusuna da galip geleceği fikrine kapılan Uzun Hasan Padişah, Turhanoğlu Ömer Bey'e Osmanlı ordusuna büyük zaiyat verdiğini, Anadolu'nun tamamını ele geçireceğini, "Osmanlı ordusunun ayağını kestim. Çünkü Osmanlı Rumeli askerinden ibarettir. Şimdiden itibaren Rum tahtı benim ve Kayserlik sarayı konağım olmak gerekir." şeklinde dile getirdi. Öncü birliği savaşı sonrasında üstün duruma gelen Ak-Koyunlu cephesinde Uğurlu Mehmed Bey'in Osmanlıları takip ederek son darbeyi vurma teklifi Uzun Hasan Padişah'ın diğer oğulları Sultan Halil ve Mirza Yakub'un anneleri olan Selçukşah Begüm'ün teşebbüsleri neticesinde reddedildi. Zira uğurlu Mehmed

Bey'in hem öncü birliği savaşında muvaffak olması hem de asıl Osmanlı ordusunun mağlup edilmesinde başrolü üstlenmiş olması onun itibarını arttıracığı için Selçukşah Begüm Hatun kendi oğullarının Ak-Koyunlu tahtına oturma ihtimallerini sonlandıracağını düşündüğü için bu teklifin reddedilmesi hususunda Uzun Hasan Padişah'ı etkiledi. Zelhe mevkiindeki öncü birliklerinin savaşının ardından tekrar kaybolan Ak-Koyunlu ordusunu bulmak için Bayburd'a doğru hareket eden Osmanlı ordusunu yıpratmak amacıyla görevlendirilen Gavur İshak komutasındaki Ak-Koyunlu birlikleri Osmanlıları takip etmekle görevlendirildi. Osmanlı ordusu 11 Ağustos 1473 tarihinde Yukarı Tercan bölgesindeki Üç Ağzılı (Başkent) mevkiine geldiğinde Otlukbeli bölgesindeki tepelerin Ak-Koyunlular tarafından tutulduğu ve buralarda Ak-Koyunluların istikam yaptığı haberi Fatih Sultan Mehmed'e ulaştı. Osmanlı ordusundaki iache sıkıntısı ve yorgunluk belirtileri giderek arttı. Yük hayvanları dahi zor hareket edince Fatih Sultan Mehmed burada mecburi bir dinlenme kararı aldığı esnada Ak-Koyunlu birliklerinin farklı cephelerden Osmanlı ordusu üzerine geldiğine dair malumat aldı. Ak-Koyunlular tarafından nihai bir savaşa mecbur edilen

Osmanlı ordusunda Sultan zırhını giyerek ordusunun merkezinde yer alırken kendi komuta ettiği merkez birliklerinin önünü araba ve zincirlerle kapatarak sağlam bir tahkimat yaptı. Bu istihkamların gerisinde sultanın hemen önünde beş yüz sipahi oğlu, iki bin silahdar, iki bin azeb oğlu, iki bin ulufeci, iki bin piyade ve süvari olmak üzere yekun olarak yirmi bin asker vardı. Osmanlı ordusunun sağ kolunu Sadrazam Mahmud Paşa, kırık sancakbeyi, müsellemler olan Rumeli azeblerini Amasya Sancakbeyi Şehzade Bayezid komuta ederken sol kolunu ise Karaman Sancakbeyi Şehzade Mustafa emrinde Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa, yirmi dört sancakbeyi ve bunların önünde yer alan yirmi bin azeb ile komuta etmekteydi. Osmanlı ordusunun savaş düzeni aldığı bu esnada Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Padişah'ta ordusunu savaş düzenine sokmakla meşgul idi. Osmanlı ordusundan daha önce Otlukbeli mevkiine gelecek tepeleri tutan ve dinlenmiş de olan Ak-Koyunlu ordusunda ise Uzun Hasan Padişah yanındaki Türkmen süvarileri ile merkezde yer alırken ordusunun sağ kolunu oğlu Mirza Zeynel ile birlikte Şah Ali Bey Purnak, Bayındır Bey, Musullu Sufi Halil ve Süleyman Bicen'in kuvvetleri teşkil etmekteydi. Ak-Koyunlu

ordusunun sol kanadında ise Murad Bey Cihangir, Alihan Bey Cihangir, Karamanoğlu Kasım Bey, Afşarlı Mansur Bey, Çepnili İl Aldı Bey, Dulkadirli Kılıç Arslan Bey ve zırhlı bahadırılar teşkil etmekteydi. Ayrıca Ak-Koyunlu ordusunun sol kanadında Uğurlu Mehmed Bey tedbir için yedek kuvvet komutanı olarak bekletilmekteydi.

İki ordunun savaş düzenini almasından sonra Fatih Sultan Mehmed ordusuna ileri hareket emri verdi. Önce Osmanlı ordusunun sağ kol askerlerini emrinde bulunduran Sadrazam Mahmud Paşa, Ak-Koyunlu ordusunun sol koluna saldırıya geçti. Özellikle Osmanlı topçuları ve tüfekçilerinin Ak-Koyunlu ordusunu ateş altına alması Ak-Koyunlu ordusunun sol kolunun savaş düzeninde zafiyete uğramasına neden oldu. Ayrıca Osmanlı ordusunun sağ kol komutanı Amasya Sancakbeyi Şehzade Bayezid'in Ak-Koyunlu ordusunun sol kol yeden kuvvetleri olan ve Uğurlu Mehmed Bey komutasındaki ordusunun üzerine gitmesi Ak-Koyunlu ordusunun sol kol kuvvetlerinin iyice yıpranmasına ve savaş düzeninin nispeten bozulmasına sebep oldu. Osmanlı ordusunun sol kolunda ise Karaman Sancakbeyi Şehzade Mustafa ve Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa

maiyetlerindeki askerler Ak-Koyunlu ordusunun merkezinde yer alan Uzun Hasan Padişah'ın bulunduğu merkez kuvvetlerine karşı hücumla geçti. Top ve tüfeklerle Uzun Hasan Padişah'ın bulunduğu müstahkem mevki hırpalayan Osmanlı ordusunun bu üstünlüğü elde etmesi sayesinde Fatih Sultan Mehmed bu arbededen yararlanarak yavaş yavaş Ak-Koyunlu hükümdarının bulunduğu tepeye doğru tırmanmaya başladı. Mahmud Ağa komutasındaki Anadolu azebleri Ak-Koyunlu ordusunun sağ kanadında yer alan ve Mirza Zeynel tarafından komuta edilen Ak-Koyunlu askerleri üzerine hücumla geçti. Anadolu azeblerinin bu saldırısı esnasında Mirza Zeynel komutasındaki Ak-Koyunlu askerleri birçok Osmanlı askerini öldürdü. Bu duruma rağmen Osmanlı ordusunun en önemli birliklerinden olan azeblerin yavaş ve müsellem olmalarından dolayı at üstündeki Mirza Zeynel'i kuşatıp bizzat Mahmud Ağa'nın Mirza Zeynel'i atından düşürerek toparlanmasına fırsat vermeden başını gövdesinden ayırması Ak-Koyunlu ordusunun sağ kanadının savaş düzeninin bozulmasına neden oldu. Mirza Zeynel'in kesilen başı Karaman Sancakbeyi Şehzade Mustafa'ya gönderildiği esnada Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Padişah oğlu Mirza

Zeynel'in öldürülmesi, ordusunun sağ ve sol kanadının savaş düzeninin bozulması ve merkez kuvvetlerinin de sürekli bir şekilde Osmanlı topçu ve tüfekçileri tarafından ateş altında tutulması nedeniyle savaş meydanından firar etme kararı almasına neden oldu. Ak-Koyunlu askerlerinin bindikleri atların Osmanlı top ve tüfek atışından ürkererek ordunun savaş düzeninin bozulması Uzun Hasan Padişah'ın savaş meydanından ayrılmasının önemli sebeplerinden biridir. Uzun Hasan Padişah savaş meydanından ayrılırken yerine kendisine çok benzeyen Pir Mehmed Alpavut'u bırakarak kendisi Tebriz'e doğru çekildi. Babası Uzun Hasan Padişah'ın savaş meydanından firarı, kardeşi Mirza Zeynel'in öldürülmesi sonucu Ak-Koyunlu ordusunun artık toparlanamayacağını düşünen Ak-Koyunlu ordusunun sol kol yedek kuvvetlerini komuta eden Şehzade Uğurlu Mehmed Bey'de savaş

mahallini terk etmek zorunda kaldı. Osmanlı askerlerinin yeni savaş usulüne uygun olarak ateşli silahlarla teçhiz edilmiş olmasına rağmen ananevi türde Türkmen savaş usulüne göre mücehhez olan Ak-Koyunlu ordusuna galip gelmesi Ak-Koyunlu tarafında büyük bir şaşkınlığa sebep oldu. Özellikle Osmanlı ordusundaki top atışının Ak-Koyunlu ordusundaki Türkmen atlarının ürkmesiyle savaş düzeninin bozulmasını sağlaması ve ayrıca kapıkulu askerlerinin kullandıkları tüfeklerden çıkan kurşun mermilerin Ak-Koyunlu askerlerini bertaraf edilmesi savaşın seyrinde önemli rol oynadı. Bu cümleden olarak vücutlarında herhangi bir ok ve mızrak parçası göremeyen Ak-Koyunlu askerlerinin kurşunla yaralandıklarını anlayamamaları daha önce ateşli silahla mücehhez bir orduyla savaşmadıklarının en önemli delilidir. Kesin galibiyetten sonra savaş meydanında elli bin kadar

Fatih Sultan Mehmed'in Döneminde Osmanlı sınırları

askeri öldürülen Ak-Koyunlu ordusunun ağırlıkları ve Uzun Hasan Padişah'ın ordugahı Osmanlı askerleri tarafından yağmalandı. Savaş meydanında üç gün kalan Fatih Sultan Mehmed Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın telkinleriyle savaş divanında alınan karar gereği Ak-Koyunlu ordusunu takip etmeyerek esir ettikleri emir, zanaatkar, alim ve askerlerle birlikte İstanbul'a geri döndüler.

Geri dönüş yolunda Uzun Hasan Padişah'a ve Ak-Koyunlu askerlerine olan hiddeti dinmeyen Fatih Sultan Mehmed yol üzerindeki her menzilde üç bin Ak-Koyunlu askerinin dört yüz kişisini idam ettirdi. Bu ordu da zoraki bulunan Kara-Koyunlu emirlerini ise affederek serbest bıraktı. Savaş sonrasında bu muhteşem başarının nişanesi ve şükrü gereği kırk bin köle azat eden Fatih Sultan Mehmed askerlerine büyük miktarda paralar bağışladı. Savaş sonrasında Karasu-Fırat Nehri Osmanlı Devleti ile Ak-Koyunlu Devleti arasında doğal bir sınır olarak kabul edilmeye başlarken Karamanoğulları ve Kastamonu çevresine hakim olan İsfendiya-roğulları beyliklerinin arazilerinde kesin bir şekilde Osmanlı toprağı kabul edilirken Osmanlı Devleti bu cihetle Memlük Devleti ile sınır oldu. Savaştan sonra

Ak-Koyunlu Devleti ile Osmanlı Devleti arasında yapılan barış görüşmeleri bu iki devletin bir daha karşı karşıya gelmemesini sağlamak amacındaydı. Fatih Sultan Mehmed'e karşı aldığı mağlubiyetten sonra Osmanlı tarafına Mevlana Ahmed Begürci gibi alimleri bir daha Osmanlılara saldırmayacağına dair vaatlerle oyalayan Uzun Hasan Padişah Venedik başta olmak üzere Avrupa Devletlerine gönderdiği mektuplarda Otlukbeli Savaşı'nın Ak-Koyunlular tarafından kazara kaybedilmiş yani Osmanlılar tarafından şans eseri kazanılmış bir savaş olduğunu bu nedenle Osmanlılara karşı tekrar bir savaş tasarladığını bildirmekteydi. Otlukbeli Savaşı'nın kazanılması Avrupa'daki Hristiyanların ümidini suya düşürdüğü için Uzun Hasan'ın bu ittifak teklifine de sıcak bakılarak Venedik Cumhuriyeti'nin Ak-Koyunlulara yeni elçi gönderme kararı alması Avrupalıların Uzun Hasan Padişah'tan ümitlerini kesmediklerinin bir göstergesidir. Avrupa Devletlerine yazdığı mektuplarda Fatih Sultan Mehmed'e karşı yeni bir sefer hazırlığı içerisinde olduğunu dile getiren Uzun Hasan Padişah'ın hem Memluklar ile giriştiği mücadele hem de Ak-Koyunlu ülkesinin muhtelif bölgelerinde çıkan isyanları bastırmakla uğraşması Osmanlılara karşı yeni bir sefer

düzenlemesine engel oldu. Uzun Hasan Padişah'ın Osmanlılar üzerine yeni bir sefer düzenlememesinin en önemli sebeplerinden birisi de üvey annesi Selçukşah Begüm tarafından sürekli olarak baskı altında tutulmaya çalışılan Uğurlu Mehmed Bey'in babasına isyan ederek Memlûkler'e ve Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'e iltica etmesidir.

Savaşın Tarihi Anlamı

Haçlı Seferleri ile başlayan ve Moğollar döneminde özellikle de Timurlular döneminde zirveye ulaşan Anadolu'daki doğu-batı mücadelesi Venedik Cumhuriyeti ve Papalık başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin teşvikleriyle Ak-Koyunlu-Osmanlı rekabetine dönüştü. Osmanlı Devletinin Anadolu'da siyasi birlik kurma teşebbüsü, Bizans İmparatorluğunun ortadan kaldırılması, Avrupadaki askeri başarılar zamanla Anadolu'nun doğusuna doğru sınırlarını teşmil etmek isteyen Osmanlıları ve doğudan batıya doğru hakimiyetini genişletmek isteyen Ak-Koyunluları siyasi ve askeri olarak bir rekabet içine soktu. Ak-Koyunlu hakimiyetindeki Trabzon'un Osmanlı Devleti tarafından fethi, iki devlet arasında yer alan Koyulhisar ve Şebinkarahisar'ın Ak-Koyunlu

hakimiyetine girmesi Avrupa Devletlerine ek olarak topraklarını Osmanlılara kaptıran Anadolu beylerinin Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Padişah'a sığınmaları zamanla birlikte Osmanlı-Ak-Koyunlu rekabetini askeri bir sonuç alma savaşına yani nihai bir muharebeye doğru sürükledi. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilerleyişi, Anadolu'nun sahil şeridindeki şehir ve kaleleri ilhakı, Venedik ve Ceneviz koloni şehirlerinin hakimiyet altına alması, Avrupa devletlerinin sürekli olarak Osmanlılara karşı doğudaki en önemli güç olan Ak-Koyunluları savaşa sevk etmesi sonucu 1473 yılında Osmanlı Devleti ile Ak-Koyunlu Devletinin Otlukbeli Savaşında karşılaşmasının önemli sebeplerindendir. Doğudaki ticari karlarını kaybeden Venedik Cumhuriyeti ve Balkanlar'da müstakil bir şekilde hareket etmek isteyen ayrıca bunun için Anadolu birliğinin sağlanmasının zaruri olduğunu düşünen Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed 1402 Ankara Savaş'ından sonra Osmanlı Devletinin doğu politikasını tamamen değiştirecek olan nihai bir savaş için önemli hazırlıklar yapmaya başladı. Osmanlı ordusundaki ateşli silahlar eski Türk savaş aletlerini kullanan Türkmen askerlerinden müteşekkil Ak-Koyunlu ordusu- nu 11 Ağustos 1473 tarihinde

sekiz saatlik bir savaşta mağlup ederek Anadolu beylerinden ele geçirdikleri vilayetlerin kendilerine ait olduğunu ispat ettiler. Bu savaştan sonra Ak-Koyunlu ülkesinde çıkan isyanlar, Memlükler ile yapılan mücadeleler ve ateşli silah yoksunluğu nedeniyle Ak-Koyunlu Devleti bir daha Osmanlı topraklarına saldıramadı. Bu süreç Uzun Hasan Padişah'ın vefatı ve daha sonra Sultan Yakub'un ölümünden sonra Ak-Koyunlu ülkesinde sürekli bir taht kavgasının yaşanmasına ve sonuç olarak Safevi Hanedanının Ak-Koyunlu Devletini yıkmasına ve kendi devletleşme sürecini hızlandırmasına katkı sağladı. Osmanlı Devleti ise Otlukbeli Savaşı ile ele geçirdiği zengin ganimetin yanı sıra 1402 Ankara Savaşı'ndan dolayı bozulan maneviyatı tamir etti. Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Çerkes Memlüklü Devleti ile sınırdaş olan Osmanlı Devletinin Suriye, Mısır ve Irak hakimiyetine giden kapı da açılmış oldu. Ayrıca Osmanlı Devleti batıda Avrupa devletleri ve doğuda Ak-Koyunlu devleti tarafından içine alındığı ablukadan kurtuldu.

Günümüzde Otlukbeli Savaşı

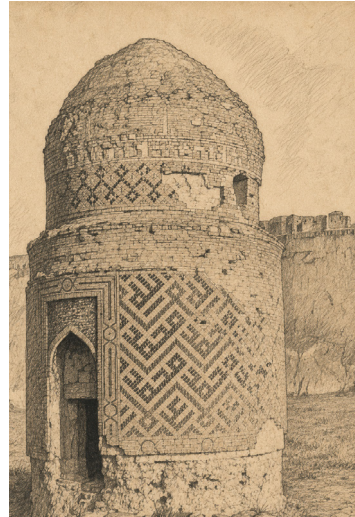
11 Ağustos 1473'te Erzincan'ın Tercan ilçesi yakınlarında meydana gelen Otlukbeli Savaşı'nın üzerinden beş buçuk

asırdan fazla zaman geçmiştir. Buna rağmen savaşın cereyan ettiği saha, Osmanlı ve Akkoyunlu tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olmasının yanı sıra, Türk askeri tarihinin de en dikkat çekici meydan muharebelerinden biri olarak önemini korumaktadır. Otlukbeli, yalnızca Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan'ın karşı karşıya geldiği bir savaş alanı değil, ateşli silahların klasik Türk süvari savaş anlayışı karşısındaki belirleyici rolünü açık biçimde ortaya koyan ilk büyük meydan savaşlarından biri olması bakımından da askeri tarih araştırmalarında özel bir yere sahiptir.

Savaşın yapıldığı saha günümüzde Erzincan'ın Tercan ilçesi sınırları içerisinde, Otlukbeli, Başkent (Üçağızlı) ve çevresindeki yaylaları kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Kaynaklarda geçen Karasu Vadisi, Zelhe, Başkent ve Otlukbeli gibi yer adları üzerinde tarihi coğrafya çalışmaları yürütülmekte, Osmanlı ve Akkoyunlu kaynaklarında verilen güzergahlar modern haritalarla karşılaştırılarak orduların ilerleyişi yeniden ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde Fatih Sultan Mehmed'in Sivas'tan Erzincan'a uzanan yürüyüş hattı ile Uzun Hasan'ın Tebriz-Erzurum-Tercan güzergahı daha

sağlıklı biçimde takip edilebilmektedir. Son yıllarda Türkiye’de gelişme gösteren savaş alanı arkeolojisi çalışmaları, Otlukbeli Muharebesi’nin yapıldığı saha için de yeni araştırma imkanları doğurmuştur. Her ne kadar Malazgirt, Sakarya veya Dumlupınar örneklerinde olduğu gibi kapsamlı kazılar henüz gerçekleştirilememiş olsa da, savaş alanının tespiti, muharebe düzeninin arazi üzerinde yeniden değerlendirilmesi ve orduların hareket güzergahlarının belirlenmesine yönelik tarihi coğrafya ve yüzey araştırmaları giderek artmaktadır. Özellikle topoğrafyanın savaşın seyri üzerindeki etkisini ortaya koymaya yönelik çalışmalar, Osmanlı topçusunun konuşlandığı alanlar ile Akkoyunlu süvarisinin manevra sahalarını daha iyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Otlukbeli Savaşı’nın en önemli özelliklerinden biri, savaş alanının büyük ölçüde doğal yapısını korumuş olmasıdır. Muharebenin gerçekleştiği yaylalar, tepeler ve vadiler bugün de ziyaretçilerin savaşın geçtiği coğrafyayı büyük ölçüde özgün haliyle görmesine imkan vermektedir. Bu durum, Otlukbeli’ni yalnız tarihçiler için değil, askeri tarih, tarihi coğrafya ve kültürel miras araştırmaları açısından da önemli bir açık hava laboratuvarı haline getirmektedir. Bugün Otlukbeli denildiğinde akla ilk

olarak Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan arasındaki büyük mücadele gelmektedir. Ancak bu savaş aynı zamanda XV. yüzyılda Anadolu ve Doğu Anadolu’daki siyasi dengelerin kesin biçimde değişmesini sağlayan tarihi bir dönüm noktasıdır. Otlukbeli’nin ardından Osmanlı Devleti doğudaki en güçlü rakibini etkisiz hale getirmiş, Akkoyunlular ise varlıklarını sürdürmekle birlikte Osmanlılar karşısında yeniden eski güçlerine ulaşamamışlardır. Böylece Osmanlı Devleti’nin Anadolu’daki siyasi birliği tamamlama süreci büyük ölçüde güvence altına alınmış, Karaman ve Doğu Anadolu üzerindeki hakimiyet mücadelesi Osmanlı lehine sonuçlanmıştır. Bu tarihi sonuçlar, günümüzde yapılan akademik çalışmalarda savaşın yalnız askeri değil, siyasi

ve jeopolitik etkilerinin de yeniden değerlendirilmesini sağlamaktadır. Her ne kadar Otlukbeli, Malazgirt veya 30 Ağustos kadar geniş katılımlı resmi anma törenlerine sahne olmasa da, son yıllarda Erzincan Valiliği, Tercan Belediyesi, üniversiteler ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla düzenlenen bilimsel toplantılar, tarih yürüyüşleri ve kültürel etkinlikler sayesinde savaşın tarihi önemi daha geniş kitlelere tanıtılmaktadır. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Uzun Hasan'ın askeri dehasını konu alan sempozyumlar ile Osmanlı-Akkoyunlu ilişkileri üzerine yapılan yeni araştırmalar, Otlukbeli'nin Türk tarihindeki gerçek yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Otlukbeli Savaşı'nın günümüzde yeniden önem kazanmasının bir başka sebebi de savaşın, iki Türk hükümdarı arasında gerçekleşmiş olmasına rağmen yalnız bir taht veya nüfuz mücadelesi

olarak değerlendirilemeyecek kadar geniş sonuçlar doğurmuş olmasıdır. Bu mücadele, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da siyasi birliği sağlama politikası ile Akkoyunlu Devleti'nin Doğu Anadolu ve İran merkezli haki-miyet anlayışının karşı karşıya geldiği tarihi bir dönüm noktasıdır. Aynı zamanda Avrupa devletlerinin Osmanlılara karşı oluşturmak istediği siyasi ittifakların başarısızlığa uğramasında da belirleyici rol oynamıştır. Bu yönüyle Otlukbeli, yalnız Osmanlı ve Akkoyunlu tarihinin değil, XV. yüzyıl Yakın Doğu ve Akdeniz siyasetinin de en önemli savaşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Bugün Otlukbeli'nin sessiz yaylaları, Karasu Vadisi'nin doğal güzelliği ve Tercan ovasına hakim tepeler, beş yüz elli yılı aşkın süre önce yaşanan büyük mücadelenin izlerini taşımaya devam etmektedir. Bu coğrafya, yalnız Fatih Sultan Mehmed'in askeri dehasını veya Uzun Hasan'ın büyük devlet kurma idealini değil, Anadolu'nun siyasi birliğinin sağlanması sürecinde verilen en önemli mücadelelerden birini de hatırlatan yaşayan bir tarih mekanıdır.

Seçilmiş Kaynakça

Afyoncu, Erhan, “Otlukbeli Savaşı”, DİA, 34, İstanbul 2007, s. 4-6.

Akkoyunlu, Dilaver, Akkoyunlular ve Bayburt “Snorya Tarihi”, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992

Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Paneli, (Otlukbeli - Erzincan, 11 Ağustos 1996), nşr. Enver Konukçu, Otlukbeli Belediyesi Yayını, Ankara 1997.

Anonim Osmanlı Kroniği, nşr. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Aşık Paşazade Derviş Ahmed Aşıkı, Aşıkpaşazade Tarihi, nşr. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Babinger, Franz, Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı, trc. Dost Körpe, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2003.

Barbaro, Jasaphat, Anadolu’ya ve İran’a Seyahat, trc. - not. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

Baykal, Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmet - Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, II/2-3, Ankara 1966, s. 51-66.

Baykal, Bekir Sıtkı, “Uzun Hasan’ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması”, Belleten, XXI/82, Ankara 1957, s. 261-284.

Bayram, Mikail, “Fatih Sultan Mehmed’in Trabzon’u Fethedişinin Gerekçeleri”, Trabzon Tarihi Sempozyumu, (Trabzon 6-8 Kasım 1998), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s. 137-140.

Behramnejad, Muhsin, Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu’da Türkmen Hanedanları, trc. Serdar Gündoğdu - Ali İçer, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Beysanoğlu, Şevket, Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, II – Akkoyunlular’dan Cumhuriyete Kadar, Diyarbakır Belediyesi Yayınları, Ankara 1996.

Erdem, İlhan - Paydaş, Kazım, Ak-Koyunlu Devleti (Siyasi Tarihi ve Yönetim Yapısı), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2021.

Erdem, İlhan - Uyar, Mustafa, “Akkoyunlular - Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı”, Türkler, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 873-881.

Erdem, İlhan, “Otlukeli Sonrası Ak-Koyunlular”, OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, XVII, Ankara 2005, s. 263-277.

Erduş, Muhammed Hüseyin Emir, Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasethay-ı Şarki-Garbi: Münasebat-ı İran ve Osmani der Devre-i Uzun Hasan Akkoyunlu, nşr. Muhammed Taki İmami Hoyi, İntişarat-ı Bersat, Tehran 1381.

Erşahin, Seyfettin, Akkoyunlular: Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarih, Ankara 2002

Erzi, Adnan Sadık, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar”, Belleten, XVIII/70, Ankara 1954, s. 179-221.

Gaffari, Kadı Ahmed, Tarih-i Cihan-Ara: Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, trc. - not. Buket Gündüz, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2023.

Gelibolulu Mustafa ‘Ali, Künhü’l-Ahbar, II - Fatih Sultan Mehmed Devri: 1451-1481, nşr. M. Hüdai Şentürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Hadidi, Hadidi Tarihi, nşr. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Hasan-ı Rumlu, Ahsenü’t-Tevarih, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006

Hinz, Walther, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran’ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi, trc. Tevfık Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Hoca Sa’deddin Efendi, Tacü’t-Tevarih, I, nşr. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2024.

İdris-i Bidlisi, Heşt Behişt, VII. Ketibe: Fatih Sultan Mehmed Devri, trc. Muhammed İbrahim Yıldırım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

İnalcık, Halil, “Mehmed II”, İA, VI, Eskişehir 1997, s. 506-535.

İnalcık, Halil, “Mehmed II”, DİA, 28, Ankara 2003, s. 395-407.

İnalcık, Halil, “Osmanlı Devleti’nin Yükselişi Fatih Sultan Mehmed”, trc. Hulusi Yavuz, İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, I, nşr. Peter Malcolm Holt - Ann Katharine Swynford Lambton - Bernard Lewis, Hikmet Yayınları İstanbul 1988, s. 301- 329.

İnalcık, Halil, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

İnalcık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1330-1600), trc. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Kemal, Selatin-Name, nşr. Necdet Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Kıvami, Fetihname, nşr. Ceyhun Vedat Uygur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Konukçu, Enver, Kara ve Akkoyunluların Yurdunda, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

Konukçu, Enver, Otlukbeli Meydan Savaşı (Ağustos 1473), Erzincan Valiliği Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları - Erzincan Belediye Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Lütfi Paşa, Tevârih-i Al-i Osman, nşr. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Mahmudov, Yagub, Azərbaycan Diplomasisi: Akkoyunlu ve Safevi Devletlerinin Avrupa Ülkeleri ile Münasebetleri (XV-XVII. Yüzyıllar), nşr. Sebahattin Şimşir, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

Matrakçı Nasuhü's-Silahi, Tarih-i Al-i Osman, nşr. Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Minorsky, Vladimir Fedorovich – Tekindağ, M. C. Şehabeddin, “Uzun Hasan”, İA, XIII, Eskişehir 1997, s. 91-96.

Neşri, Mevlana Mehmed, Kitab-ı Cihannüma, nşr. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Oruç b. Adil, Tevârih-i Al-i Osman, nşr. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

Paydaş, Kazım, Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2022.

Sümer, Faruk, “Akkoyunlular”, DİA, 2, İstanbul 1989, s. 270-274.

Sümer, Faruk, “Uzun Hasan”, DİA, 42, İstanbul 2012, s. 261-264.

Tansel, Selahattin, Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985.

Taşcı, Kemal, “Kitab-ı Diyarbekriyye'ye Göre Çoruh Vadisinde Ak-Koyunlu Hakimiyeti”, KAREN: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, I/1, Trabzon 2015, s. 153-186.

Tihrani, Ebu Bekr-i Tihrani el-İsfahani, Kitab-ı Diyarbekriyye, trc. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Turan, Şerafettin, “Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, III/4-5, Ankara 1967, s. 63-138.

Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth, nşr. A. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977.

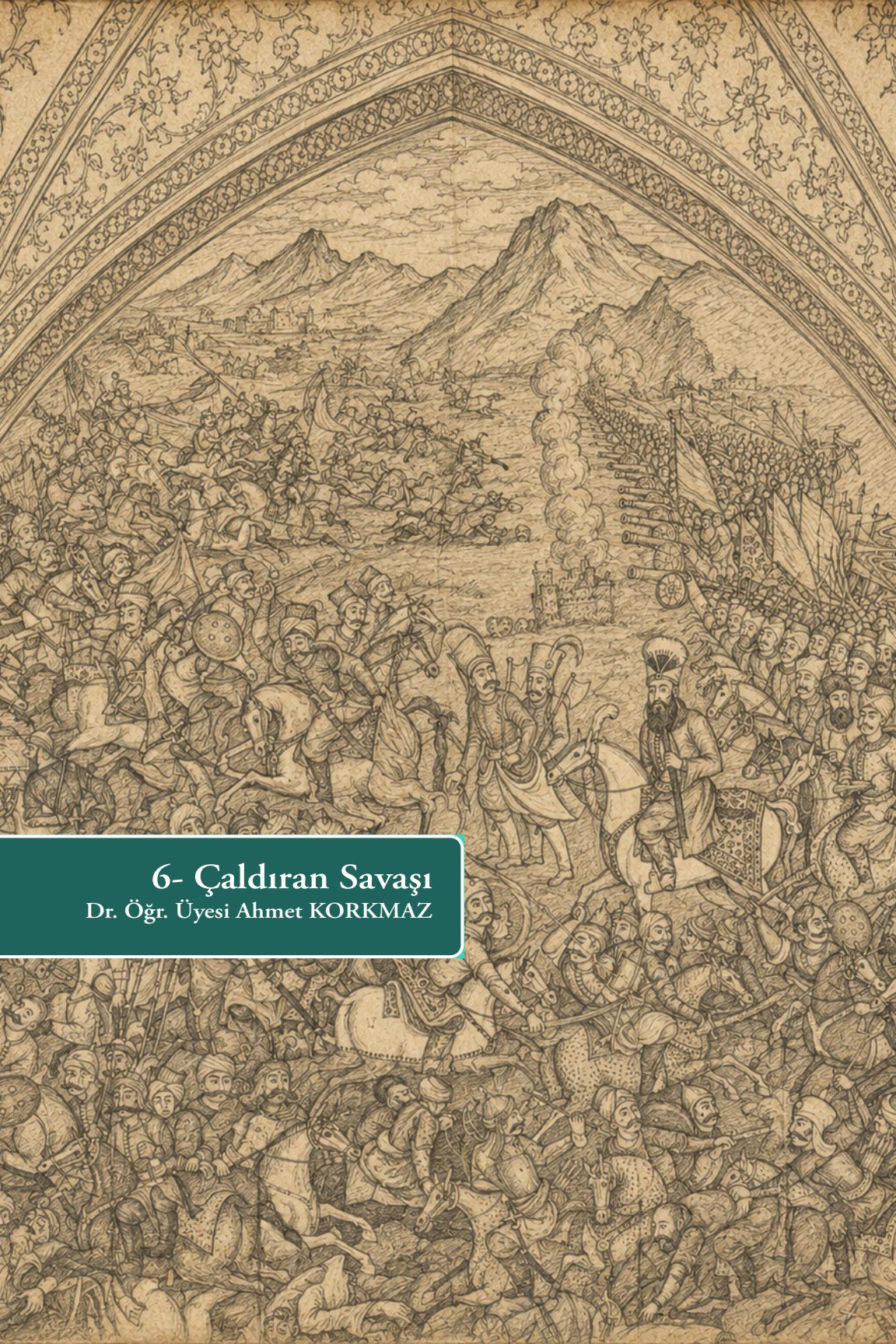
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi II - İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Woods, John E., Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk, , trc. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.

Yinanç, Mükrimin Halil, “Akkoyunlular”, İA, I, Eskişehir 1997, s. 251-270.

Zeno, Caterino, Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, trc. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.

6- Çaldıran Savaşı

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KORKMAZ

6- Çaldıran Savaşı

(23 Ağustos 1514)

Günümüzde İran'ın kuzey-batısında Türkiye sınırları içinde yer alan Çaldıran, sakin ve küçük bir yerleşim bölgesidir. Ancak beş asır önce, 23 Ağustos 1514 tarihinde bu sessiz coğrafya tarihin en şiddetli meydan savaşlarından birine sahne olmuştu. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile Safevi hükümdarı Şah İsmail arasında Çaldıran Ovası'nda gerçekleşen muharebe sırasında top ve tüfek sesleri ovada yankılanmış, askerlerin ve atların yoğun hareketliliği savaş alanını adeta sarsmıştı.

Ortadoğu tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olan Çaldıran Muharebesi, yalnızca geçmişte yaşanmış bir askeri hadise değildir. Aynı zamanda ortaya çıkardığı siyasi, askeri ve demografik sonuçlar itibarıyla modern Ortadoğu'nun şekillenmesinde bir dönüm noktasıdır. Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki güç mücadelesinin zirvesini temsil eden bu savaş, iki imparatorluğun nüfuz alanlarını ve sınırlarını önemli ölçüde belirleyerek bölgenin sonraki siyasi yapısının oluşmasına yön vermiştir. XVI. yüzyılın başları,

Yakındoğu ve Anadolu coğrafyasında siyasi dengelerin köklü biçimde değiştiği bir dönemdir. Bu değişimin merkezinde, Osmanlı Devleti ile yeni kurulan Safevi Devleti arasında giderek sertleşen rekabet yer almaktadır. Her iki devlet de yalnızca askeri bakımdan değil, siyasi meşruiyet, dini otorite ve bölgesel hakimiyet bakımından birbirlerini en önemli rakip olarak görmekteydi. Bu sebeple iki güç arasındaki mücadele sınır bölgelerinin kontrolünü hedefleyen klasik bir toprak savaşı olmaktan çıkmış, Anadolu, İran ve Irak coğrafyasının geleceğini belirleyen uzun soluklu bir nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. 23 Ağustos 1514 tarihinde meydana gelen Çaldıran Muharebesi ise bu rekabetin ilk büyük askeri hesaplaşmasını teşkil etmiş ve sonraki yüzyıllarda Osmanlı-Safevi ilişkilerinin temel çerçevesini belirlemiştir.

Safevi Devleti'nin kısa sürede güçlü ve merkeziyetçi bir siyasi teşkilatlanmaya dönüşmesi, Osmanlı yönetiminin dikkatini çeken önemli gelişmelerden biri olmuştur. Erdebil merkezli bir tasavvuf hareketi olarak ortaya çıkan Safevilik, Şah İsmail'in liderliği döneminde siyasi bir karakter kazanmış ve kısa süre içerisinde Azerbaycan'dan Horasan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada hakimiyet tesis etmiştir.

Genç yaşta iktidarı ele geçiren Şah İsmail, askeri başarılarını dini bir meşruiyet anlayışıyla birleştirerek kendisine bağlı Kızılbaş toplulukları etrafında güçlü bir siyasi yapı oluşturmuştur. Bu süreçte On İki İmam Şiiliği'nin devletin resmi mezhebi olarak benimsenmesi ise İran'ın dini ve mezhebi yapısında önemli bir değişime yol açmış, öte yandan Osmanlı Devleti ile ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Osmanlı yönetiminin Safevilere yönelik endişeleri İran'da meydana gelen siyasi gelişmelerle sınırlı değildi. Bu endişelerin önemli bir boyutunu Safevi propagandasının Anadolu'da yaşayan Türkmen toplulukları arasında giderek yayılması oluşturuyordu. Safevi daileri aracılığıyla yürütülen faaliyetler, özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da yaşayan konar-göçer Türkmen toplulukları üzerinde etkili olmaya başlamıştı.

Şah İsmail'in bir hükümdarın yanında dini bir rehber ve otorite olarak algılanması, Anadolu'daki bazı toplulukların kendisine bağlılık göstermesine zemin hazırlıyordu. Bu durum Osmanlı merkezi otoritesi açısından ciddi bir güvenlik meselesine dönüşmesin yanında devlet yöneticileri tarafından iç

düzeni tehdit eden önemli bir unsur olarak değerlendirilmişti.

Çaldıran Muharebesi Öncesi Diplomatik İlişkiler

II. Bayezid döneminde Osmanlı yönetimi, Safevi meselesini mümkün olduğunca diplomatik yollarla çözmeye çalışmıştı. Yaşlanan padişahın genel siyaseti, savaş yerine uzlaşmayı esas almakta ve doğuda geniş çaplı bir askeri harekate girişmekten kaçınmaktaydı. Ancak Safevi nüfuzunun Anadolu'da giderek artması bu siyasetin sürdürülmesini zorlaştırıyordu. İran ile Anadolu arasındaki insan hareketliliği devam ederken Erdebil Tekkesi'ni ziyaret eden çok sayıda kişi, Safevi propagandasının etkisi altında Anadolu'ya geri dönüyordu. Osmanlı yönetimi açısından bu hareketlilik sınırların ötesinden gelen bir dini

Yavuz Sultan Selim

ve siyasi etkinin Anadolu'daki topluluklara ulaşması anlamına geliyordu. Bu nedenle İran'a geçişler zaman zaman sınırlandırılmış, bazı bölgelerde ise daha sert idari tedbirlere başvurulmuştur.

Osmanlı-Safevi gerginliğinin açık biçimde hissedildiği ilk büyük gelişme, 1511 yılında meydana gelen Şahkulu İsyanı olmuştur. Antalya ve Teke yöresinde başlayan bu hareket, kısa sürede Anadolu'nun iç bölgelerine yayılmış ve Osmanlı idari düzenini ciddi biçimde sarsmıştır. İsyân sırasında çok sayıda devlet görevlisi öldürülmesi, şehirlerin yağmalanması ve merkezi otoritenin çeşitli bölgelerde etkisinin zayıflaması olayların boyutunu daha da ağırlaştırmıştır. Osmanlı kronikleri, bu hareketi yalnızca mahalli bir ayaklanma olarak değil, Safevi Devleti'nin nüfuzuyla bağlantılı siyasi bir

kalkışma şeklinde değerlendirmiştir. Nur Ali Halife'nin Anadolu'ya gönderilmesi ve Kızılbaş topluluklarını harekete geçirmesi de Osmanlı yönetimindeki bu kanaati güçlendirmiştir. Böylece Safevi tehdidi Osmanlı yönetimi açısından dış politikaya ilişkin bir mesele olmaktan çıkarak iç güvenlik ve merkezi otorite sorunuyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

Şahkulu İsyanı'nın bastırılması büyük güçlüklerle mümkün olmuş, ancak isyanın ortaya çıkardığı siyasi etkiler uzun süre devam etmiştir. İsyân sırasında Osmanlı ordusunun önemli kayıplar vermesi ve merkezi otoritenin kısa süreli de olsa sarılması devlet adamlarını doğu siyasetini yeniden değerlendirmeye yöneltmiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda şehzadeler arasındaki taht mücadelesiyle birleşince Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarındaki güvenlik sorunu daha da kırılgan bir hal almıştır. II. Bayezid'in ilerleyen yaşı ve taht mücadelesi karşısında temkinli ve zaman zaman kararsız tutum ise Safevi nüfuzunun Anadolu'daki etkisini sınırlandırmayı güçleştiren unsurlar arasında yer almıştır. Bu ortamda Trabzon Sancakbeyi Şehzade Selim'in siyasi yaklaşımı, babası II. Bayezid'in izlediği uzlaşmacı politikadan belirgin

Şah İsmail

biçimde ayrılıyordu. Selim, Safevi Devleti'ni askeri bir rakipten ziyade Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarındaki dini ve siyasi bütünlüğünü hedef alan önemli bir tehdit olarak görüyordu. Trabzon'da bulunduğu yıllarda Gürcüler, Akkoyunlu mirasını sürdüren yerel güçler ve Safevi kuvvetleriyle mücadele etmesi, onun doğu siyasetini yakından tanınmasına imkan sağlamış ve bu siyasete ilişkin tecrübesini artırmıştı. Nitekim tahta geçmesinin ardından izlediği siyasetin temel hedeflerinden biri Safevi nüfuzunu sınırlandırmak ve Anadolu'daki etkisini kırmak olmuştur.

1512 yılında tahta çıkan Sultan Selim, kısa süre içerisinde devlet yönetiminde önemli değişikliklere girişti. Öncelikle iç siyasette otoriteyi sağlamlaştırmayı hedefleyen padişah, kardeşleriyle yaşadığı mücadeleyi sonuçlandırdıktan sonra bütün dikkatini doğu meselesine yöneltti. Bu süreçte Anadolu'da Safevilerle irtibat halinde oldukları düşünülen gruplar hakkında araştırmalar yaptırılmış ve devlet güvenliği açısından sakıncalı görülen kişiler hakkında çeşitli idari tedbirlere başvurulmuştur. Sultan Selim'in bu uygulamaları Osmanlı yönetiminin temel kaygılarından birinin doğu seferi sırasında Anadolu'nun

iç bölgelerinde yeni isyanların önlemek olduğunu açıkça göstermektedir.

Sultan Selim'in Safevi siyaseti askeri hazırlıklarla sınırlı değildi. Diplomatik kanallar aracılığıyla da Şah İsmail üzerinde baskı kurmaya çalıştı. İki hükümdar arasında gönderilen mektuplar, dönemin diplomatik yazışma geleneğinin ötesine geçen sert bir üslup ve karşılıklı meydan okuma niteliği taşımaktadır. Sultan Selim, Şah İsmail'i Sünni dünyaya yönelik faaliyetlerinden dolayı sert ifadelerle eleştirirken, Şah İsmail de Osmanlı hükümdarının mektuplarına benzer sertlikte karşılık vermiştir.

Böylece iki hükümdar arasındaki yazışmalar, yaklaşan askeri mücadelenin diplomatik zemindeki ilk safhasını oluşturmuştur. 1514 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti arasındaki gerilim, askeri bir çatışmayı artık kaçınılmaz bir hale getirmişti. Osmanlı Devleti açısından mesele doğu sınırlarının güvenliğiyle sınırlı değildi, Anadolu'da merkezi otoritenin yeniden güçlendirilmesi ve Safevi propagandasının etkisiz hale getirilmesi de önemli hedefler arasında yer alıyordu. Buna karşılık Safevi Devleti, henüz kuruluş döneminin dinamizmini koruyor, Şah İsmail ise bugüne

kadar giriştiği bütün askeri mücadelelerden zaferle ayrılmış olmanın verdiği özgüvenle hareket ediyordu. Bu şartlar altında yaklaşan savaş, her iki taraf açısından da askeri bir mücadeleden öteye siyasi nüfuz ve prestij bakımından belirleyici bir karşılaşma niteliği taşıyordu. Büyük pencereden bakıldığında Çaldıran Muharebesi'ni hazırlayan süreç, iki hükümdarın kişisel rekabetinin ötesinde daha geniş tarihi ve siyasi dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir.

Safevi Devleti'nin kuruluşuyla birlikte İran'da ortaya çıkan yeni siyasi yapı, Anadolu'daki Safevi propagandasının artması, Osmanlı merkezi otoritesini zorlayan iç isyanlar ve her iki devletin bölgesel hakimiyet iddiaları Osmanlı-Safevi rekabetini derinleştiren ve savaşı kaçınılmaz hale getiren başlıca unsurlar olmuştur. Bu şartlar altında 1514 yılı yazında başlayan sefer, iki ordunun karşılaşmasından

başka XVI. yüzyıl Ortadoğu siyasetinin geleceğini belirleyecek tarihi bir hesaplaşmanın dönüm noktası niteliğini taşımıştır.

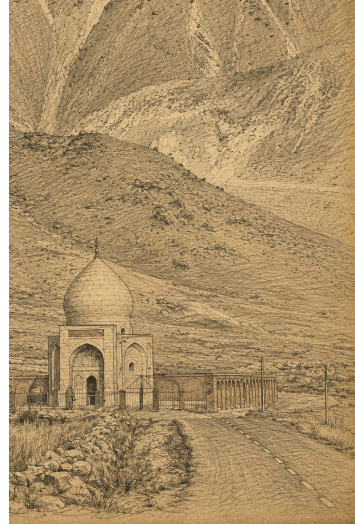
Sefer Hazırlıkları ve Çaldıran'a Yürüyüş

Çaldıran Muharebesi'nin ortaya çıkışı, iki hükümdarın siyasi rekabetinin uzun süre devam eden askeri hazırlıkların sonucuydu. Sultan I. Selim, tahta çıktıktan sonra doğu siyasetini devletin öncelikli meselesi haline getirmiş ve Safevi Devleti'ni Osmanlı hakimiyeti açısından en önemli tehdit olarak değerlendirmişti. Buna karşılık Şah İsmail de Osmanlıların doğuya yönelik askeri bir harekate girişebileceğinin farkındaydı. Bununla birlikte iki hükümdarın savaş hazırlıkları askeri teşkilatlanma ve sefer organizasyonu bakımından farklı özellikler taşıyordu. Osmanlı Devleti merkezi teşkilatının sağladığı imkanlar sayesinde daha kapsamlı ve planlı

bir sefer organizasyonu oluştururken, Safevi Devleti büyük ölçüde hareket kabiliyeti yüksek süvari birliklerine dayanan klasik askeri yapısını koruyordu. Bu farklı askeri yapılanma savaş meydanında her iki tarafın harp taktiklerini ve güç dengesini belirleyen temel unsurlardan biri olacaktı. Sultan Selim'in ilk hedefi doğuya yönelik geniş çaplı bir sefer için devletin bütün askeri kaynaklarını harekete geçirmektir. Bu amaçla Anadolu ve Rumeli eyaletlerine ardı ardına fermanlar gönderildi ve sancak beylerinden belirlenen tarihlerde askerleriyle birlikte orduya katılmaları istendi. Aynı zamanda güzergah üzerindeki kadirler, su-başılar ve diğler yerel yöneticiler, sefer sırasında ordunun ihtiyaç duyacağı zahire, yem, hayvan ve nakliye araçlarının teminiyle görevlendirildi. Böylece ordunun harekete geçmesinden aylar önce sefer güzergahını ve askeri ihtiyaçları kapsayan kapsamlı bir lojistik hazırlık süreci başlatıldı. Osmanlı askeri teşkilatının dikkat çeken özelliklerinden biri merkezi idareye bağılı farklı askeri unsurların aynı sefer organizasyonu içerisinde bir araya getirilebilmesiydi. Yeniçeri Ocağı, Kapıkulu süvarileri ve topçu birlikleri sürekli savaşa hazır tutuluyor, sefer emri verildiğinde ise kısa sürede harekete geçirilebiliyordu. Buna ilaveten

tımarlı sipahiler, azab birlikleri ve eyalet kuvvetleri de belirlenen merkezlerde toplanarak ana orduya katılıyordu. Böylece Osmanlı ordusu sadece asker sayısı bakımından değil, farklı askeri unsurların merkezi bir sefer organizasyonu içerisinde bir araya getirilebilmesi bakımından da önemli bir kapasiteye sahipti. Öte yandan savaş hazırlıkları yalnızca asker toplamaktan ibaret değildi. Osmanlı yönetimi uzun sürecek doğu seferi boyunca ordunun ikmalinde herhangi bir aksama yaşanmaması için kapsamlı tedbirler aldı. Yol güzergahı üzerindeki ambarlar zahire ile dolduruldu, köprü ve yolların onarımı gerçekleştirildi ve geçitlerin güvenliği sağlandı. Büyük topların taşınacağı güzergahlarda ise ilave iş gücü görevlendirildi. Bu hazırlıklar Osmanlı askeri

Günümüzde Çaldıran Ovası, İran

teşkilatının sadece savaş meydana-
nındaki gücünü değil, uzun me-
safeli seferler için gerekli lojistik
planlama kapasitesini de ortaya
koyuyordu. Kaynaklar Osmanlı
ordusunun yaklaşık 140.000 ki-
şilik bir mevcutla harekete geçti-
ğini, fakat Kızılbaş isyanlarından
dolayı bir kısmının bu isyanları
bastırmak amacıyla asıl askeri
güçten ayrılıp farklı bölgelere
sevk edildiğini kaydetmektedir.

Osmanlı cephesindeki bu se-
fer hazırlıklarına karşılık Safevi
Devleti'nin askeri sistemi farklı
esaslara dayanıyordu. Şah İsmail'in
ordusunun temel unsurla-
rından biri olan Kızılbaş süvari-
leri, yüksek hareket kabiliyetine
ve güçlü hücum kapasitesine sa-
hip birliklerdi. Bu kuvvetler kısa
sürede uzun mesafeler kat ede-
biliyor, ani baskınlar düzenleye-
biliyor ve yakın muharebelerde
büyük başarı gösterebiliyordu.
Şah İsmail'in Çaldıran Muhare-
besi için 60.000 civarında süvari
kuvveti bulunmaktaydı. Fakat
Safevi ordusunun büyük ölçüde
süvari ağırlıklı bir yapıya sahip
olması, ateşli silah kullanan dü-
zenli piyade birliklerinin sınırlı
kalması ve merkezi bir topçu
teşkilatının Osmanlılar düzeyin-
de gelişmemiş olması önemli bir
farklılık oluşturunuyordu. Özellikle
Osmanlı ordusunun ağır top-
ları ve ateşli silahlarla donatıl-
mış yeniçerileri karşısındaki bu

eksiklik savaşın kaderini belirle-
yecek nitelikteydi. Diğer taraf-
tan Şah İsmail, savaş öncesinde
sahip olduğu askeri gücüne gü-
venmekteydi. Kurduğu devletin
ilk yıllarından itibaren Akko-
yunlu kalıntıları, Şirvanşahlar
ve Özbekler üzerine düzenlediği
seferlerin tamamında başarılı
olmuştu. Henüz ciddi bir mağ-
lubiyet yaşamamış olması ise
hem kendisinde hem de Kızılbaş
emirleri arasında güçlü bir ye-
nilmezlik duygusunun oluşma-
sına yol açmıştı. Bu psikolojik
üstünlük, askerlerin moralini
yükseltmekle birlikte zaman za-
man rakibi küçümsemelerine de
neden oluyordu. Her iki taraf
savaş hazırlıklarını sürdürürken
diplomatik mücadele de de-
vam ediyordu. Sultan Selim ile
Şah İsmail arasında gönderilen
mektuplar, iki devlet arasında-
ki uzlaşma ihtimalinin giderek
zayıfladığını ortaya koyuyor,
yazışmalarda kullanılan sert ifa-
deler ise iki hükümdar arasın-
daki kişisel rekabetten ziyade
temsil ettikleri siyasi ve mezhebi
anlayışlar arasındaki çatışmayı
da yansıtıyordu. Bu diplomatik
gerilim sürerken 1514 yılı baha-
rında Osmanlı ordusu doğuya
doğru ilerlemeye başladı. Seferin
ilk aşamalarından itibaren ordu-
nun disiplinini korumak Sultan
Selim'in öncelik verdiği konu-
lardan biriydi. Uzun sürecek yü-
rüyüş boyunca askerlerin iâşesi,

güvenliği ve düzeni titizlikle gözetilmişti. Bununla birlikte Osmanlı ordusu Anadolu'nun iç kesimlerine doğru ilerledikçe yürüyüşün uzaması ve Safevi ordusunun henüz ortaya çıkmaması yeniçeriler arasında huzursuzluğa yol açmaya başladı. Sultan Selim ise sefer boyunca askeri disiplinin korunmasına büyük önem vererek yağma, hırsızlık ve emirlere itaatsizlik gibi davranışlara karşı ağır cezalar uygulamıştı. Bazı devlet adamlarının ve askerlerin idam edilmesiyle emir-komuta düzeninin korunmasına çalışmıştı. Böylece padişah, bir yandan ordunun moralini yüksek tutmaya çalışırken, diğer yandan uzun süren yürüyüş ve belirsizlik ortamında askeri düzenin bozulmasına izin vermemişti. Osmanlı ordusu Eskişehir, Ankara ve Sivas üzerinden doğuya ilerledikçe coğrafi şartlar giderek zorlaşmaya başladı. Özellikle Doğu Anadolu'nun dağlık yapısı ağır topların naklini güçleştiriyordu. Ancak önceden yapılan hazırlıklar sayesinde toplar büyük güçlüklerle de olsa güzergah boyunca ilerletilebildi. Osmanlı ordusunun bu başarısı merkezi teşkilatın sahip olduğu lojistik kapasiteyi açık biçimde ortaya koyarken, ateşli silahların savaş alanına ulaştırılması Çaldıran'da zafere varılacak yolda en önemli hazırlık aşamalarından birini oluşturmuştu. Bu sırada

Şah İsmail de farklı bölgelerde bulunan kuvvetlerini toplamaya çalışıyordu. Azerbaycan, Irak-ı Acem, Fars ve diğer eyaletlerden gelen Kızılbaş birlikleri Tebriz civarında bir araya getirilmeye başlandı. Fakat geniş bir coğrafyaya yayılmış birliklerin aynı anda toplanması kolay değildi. Bunun yanı sıra mevsim şartları ve uzun mesafeler askeri hareketliliği yavaşlatıyordu. Bu nedenle Safevi ordusunun toplanma süreci, Osmanlı ordusunun sefer hazırlıklarına kıyasla daha uzun sürdü.

Şah İsmail'in önündeki en önemli meselelerden biri savaşın nerede ve hangi şartlarda yapılacağıydı. Kızılbaş emirlerinin bir bölümü, Osmanlı ordusu savaş düzenini almadan önce ani bir baskın düzenlenmesini tavsiye ediyordu. Onlara göre Osmanlı topları mevzilere yerleştirilmeden gerçekleştirilecek hızlı bir hücum Safevi ordusuna önemli bir avantaj sağlayabilirdi. Özellikle Diyarbakır Beylerbeyi Muhammed Han Ustaclu bu görüşü kuvvetle savunmuştu. Fakat bazı emirler, geçmişte kazanılan zaferleri örnek göstererek açık meydan savaşından çekinmeye gerek olmadığını ileri sürdüler ve Şah İsmail de sonunda bu ikinci görüşü benimsedi. Bu karar savaşın en kritik dönüm noktalarından biri oldu. Çünkü

Osmanlı ordusunun en güçlü yönlerinden biri ateşli silahlara dayalı savunma düzeniyken, Safevi ordusunun temel üstünlüğü hızlı süvari hücumlarından kaynaklanıyordu. Osmanlılar hazırlıklarını tamamlamadan gerçekleştirilecek ani bir saldırı iki taraf arasındaki teknolojik farkı önemli ölçüde azaltabilirdi. Ancak Şah İsmail'in açık meydan savaşını tercih etmesi Osmanlı ordusunun sahip olduğu askeri imkanları bütünüyle kullanmasına imkan sağladı.

Osmanlı ordusu Safevilere karşı ilerledikçe keşif faaliyetleri de yoğunlaştırıldı. Akıncı birlikleri ve öncü kuvvetler düşmanın hareketlerini sürekli takip ediyor, elde edilen bilgiler doğrudan padişaha ulaştırılıyordu. Aynı şekilde Safevi keşif birlikleri de Osmanlı ordusunun ilerleyişini izleyerek gelişmeleri Şah İsmail'e bildiriyordu. Böylece iki ordu birbirine yaklaştıkça istihbarat mücadelesi de önem atfe ediyor ve hız kazanıyordu. Seferin son günlerinde her iki orduda da psikolojik baskı giderek arttı. Osmanlı askerleri uzun yürüyüşün yorgunluğunu hissederken, Safevi kuvvetleri sayıca üstün ve ateşli silahlarla donatılmış bir rakiple karşılaşacaklarının farkındaydı. Bununla birlikte her iki taraf da geri çekilmeyi düşünmüyordu. Sultan Selim açısından

bu savaş Osmanlı Devleti'nin doğu siyasetinin geleceğini belirleyecek önemli bir mücadele niteliği taşıyordu. Şah İsmail açısından ise bugüne kadar oluşturduğu askeri ve siyasi üstünlüğün sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir sınavdı. Nihayet Ağustos 1514'te iki ordu Çaldıran Ovası'nda karşı karşıya geldi. Yaklaşık on beş yıllık Safevi yükselişi ile Osmanlı Devleti'nin doğu siyaseti ilk kez aynı savaş meydanında doğrudan karşılaşacaktı. Her iki tarafın uzun süredir sürdürdüğü hazırlıklar artık tamamlanmış, diplomatik mücadele sona ermiş ve kararın silahlarla verileceği son safhaya ulaşılmıştı. Birkaç saat sonra başlayacak muharebe sadece Osmanlı ve Safevi devletleri etkilemeyecek Yakındoğu'nun siyasi geleceğini de derinden sarsacak sonuçlar doğuracaktı.

Çaldıran Savaşı'nın Başlaması

1514 yılı Ağustos ayının sonlarına doğru Osmanlı ve Safevi orduları Doğu Anadolu'nun geniş düzlüklerinden biri olan Çaldıran Ovası'nda karşı karşıya geldi. Yaklaşık on beş yıldır devam eden siyasi, askeri ve dini rekabet, artık diplomatik yollarla çözülebilecek sınırları aşmıştı. İki hükümdar da bu muharebenin yalnızca askeri bir zafer veya mağlubiyet anlamına

gelmeyeceğinin farkındaydı. Osmanlı Devleti bakımından savaş, doğu sınırlarının güvenliği ve Anadolu'daki merkezi otoritenin güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkiliyken, Safevi Devleti açısından kuruluş döneminde elde edilen siyasi ve askeri nüfuzun korunması önem taşıyordu. Bu sebeple Çaldıran Ovası'nda karşı karşıya gelen iki ordu, farklı askeri teşkilatlanma ve savaş anlayışlarını da temsil ediyordu.

Muharebeden hemen önce her iki hükümdar harp için son hazırlıklarını tamamladı. Sultan Selim, ordusunu klasik Osmanlı savaş düzenine göre tertip etti. Osmanlı ordusunun merkezinde padişah Sultan Selim ile birlikte yeniçeriler, topçu ve cebeci ocakları, kapıkulu süvarileri ve merkez kuvvetleri yer almaktaydı. Padişahın maiyetinde Veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa, İkinci Vezir Dukakinzade Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ve Karaca Paşa gibi devlet ricali ile önde gelen din adamları bulunuyordu. Ön hatta Ayas Paşa'nın kumandasındaki tüfekli yeniçerilerin önlerine ağır toplar yerleştirildi ve top arabaları birbirlerine zincirlerle bağlanarak hareketli istihkam hattı oluşturuldu. Bu düzenlemenin temel amacı Safevi süvarilerinin doğrudan merkez hattına ulaşmasını engellemek ve ateşli silahların

etkili biçimde kullanılmasını sağlamaktı. Merkezin iki yanında Kapıkulu süvarileri ve eyalet kuvvetleri yer aldı. Ordunun sağ kanadı, Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa ile Zeynel Paşa'nın kumandasında bulunan Anadolu ve Karaman askerlerinden, sol kanadı ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa idaresindeki Rumeli kuvvetlerinden meydana gelmekteydi. Böylece Osmanlı ordusu, hem ateş gücünden hem de kanatlardaki hareket kabiliyetinden aynı anda faydalanabilecek bir düzen içerisinde muharebeye hazır hale getirildi. Her iki kanadın uç kesimlerinde yaklaşık 10.000 ve 8.000 kişilik Anadolu ve Rumeli azeb birlikleri yer almakta, zincirlerle birbirine bağlanan topların önemli bir bölümü bu birliklerin gerisinde konuşlandırılarak ateş gücüyle savunma hattı desteklenmekteydi. Ordunun öncü kuvvetlerine

Çaldıran Savaşını tasvir eden bir minyatür
Kükri-yi Bitlisi Selimname

Şehsuvaroğlu Ali Bey, Dulka-dirli Türkmenleriyle birlikte kumanda ederken artçı birliklerin sevk ve idaresi Şadi Paşa'ya bırakılmıştı.

Şah İsmail ise ordusunu Kızılbaş askeri geleneğine uygun biçimde savaş meydanına çıkardı. Safevi ordusunun temel vurucu gücünü yüksek hareket kabiliyetine ve güçlü hücum kapasitesine sahip ağır süvari birlikleri oluşturuyordu. Kızılbaş emirleri kendi aşiret kuvvetlerinin başında bulunuyor ve savaş sırasında belirli ölçüde bağımsız hareket edebilecek şekilde tertipleniyorlardı. Ordunun büyük bölümünü Ustaclu, Rumlu, Şamlu, Kaçar, Varsak ve Karamanlı Türkmen aşiretlerine mensup savaşçılar oluşturuyordu. Şah İsmail kuvvetlerini sağ ve sol kanat olmak üzere iki ana bölüme ayırmış, sağ kanadın kumandasını bizzat üstlenirken sol kanadı Ustaclu Muhammed Han'a bırakmıştı. Merkezde ise Veziriazam Emir Abdülbaki ile Kazasker Seyyid Haydar bulunuyordu. Safevi savaş planı, Osmanlı ordusunun iki kanadına eş zamanlı taarruz ederek merkez kuvvetlerini kuşatmak ve geriden vurmaya esasına dayanıyordu. Safevilerin daha önceki askeri başarılarında uyguladığı bu yöntem, Safevi ordusunun savaşma anlayışının önemli

unsurlarından biriydi. Öte yandan rakip üzerinde büyük bir psikolojik baskı oluşturuyordu. Bunlarla birlikte Şah İsmail, Osmanlı ordusu içerisinde bulunduğu düşünülen Kızılbaş unsurları kendi tarafına çekerek rakibini içeriden zayıflatmayı hedefliyordu. 23 Ağustos 1514 sabahı başlayan muharebenin ilk aşamasında Safevi süvarileri büyük bir hızla Osmanlı kanatlarına yöneldi. Kızılbaş birlikleri alışılmış savaş tarzlarına uygun biçimde yoğun süvari hücumlarıyla Osmanlı düzenini bozmayı hedefliyordu.

Safevi ordusunun sol kanadı komutanı Ustaclu Muhammed Han Osmanlı ordusunun sağ kanadında bulunan Anadolu ve Karaman kuvvetlerine hücum etti. Bu ilk saldırıda Sultan Selim, ordusunun merkezinin kesinlikle yerinden oynatılmasına izin vermedi ve yeniçerilere bulundukları mevzileri terk etmemeleri emrini verdi. Topçu birlikleri ise Safevi süvarisinin etkili menzile girmesini bekledi. Böylece Hadım Sinan Paşa, önceden hazırlanan savaş planı doğrultusunda birliklerini kontrollü biçimde geri çekerek Safevi süvarilerini Osmanlı topçusunun etkili ateş sahasına çekmeyi başardı. Safevi atlılarının hızla yaklaşması üzerine Osmanlı topları peş peşe ateş açmaya başladı.

Ardından tüfekli yeniçeriler yoğun ateş desteği sağladı. Bu şekilde Osmanlı ordusu, Safevi süvarilerinin hücum gücünü ateşli silahlarla karşılayarak muharebenin seyrini kısa süre içinde değiştirmeyi başardı. Topçuların yoğun ateşi sonucunda Safevi ordusunun bu kanadı ağır kayıplar verdi. Başta Ustaclu Muhammed Han'ın oğlu olmak üzere çok sayıda kumandan hayatını kaybetti. Ardından Sinan Paşa'nın birlikleri, Emir Abdülbaki kumandasındaki kuvvetleri de mağlup ederek Safevi merkezine doğru geri çekilmeye zorladı.

Safevi ordusu daha önce benzeri görülmemiş yoğunlukta bir ateş gücüyle karşı karşıya kalmıştı. Kızılbaş süvarileri büyük cesaretle Osmanlı merkezine ulaşmaya çalışıyor, ancak top ve tüfek ateşi karşısında ağır kayıplar veriyordu. Özellikle topçu ateşinin meydana getirdiği psikolojik etki, insan kayıplarına yol açmakla kalmıyor, atların düzeninin bozulmasına da neden oluyordu. Böylece süvari hücumlarının temel avantajı olan hız ve bütünlük önemli ölçüde zayıflayarak ortadan kalkıyordu. Savaşın en kritik anında Şah İsmail de bizzat hücumla katılarak kendi muhafız kuvvetleriyle birlikte Osmanlı merkezine yöneldi ve topçu hattını yarmaya çalıştı. Ancak yoğun top ve tüfek ateşi

karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Safevi hükümdarının gösterdiği cesaret savaşın genel gidişatını değiştirmeye yetmedi. Bunun ardından taarruz yönünü değiştirerek Osmanlı ordusunun sol kanadına hücum etti ve Malkoçoğlu Ali Bey ile kardeşi Tur Ali Bey'in kumandasındaki birliklerle şiddetli bir çarpışmaya girdi. Safevi kuvvetleri daha sonra Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın idaresindeki birliklere yöneldi, ancak bu cephede Osmanlı savunma planı tam anlamıyla uygulanamadı. Topların önünde bulunan azeb birliğinin zamanında geri çekilememesi, topçunun ateş gücünden beklenen ölçüde yararlanılmasını engelledi. Hasan Paşa'nın muharebe sırasında hayatını kaybetmesi üzerine bu kanatta çözülme başladı ve bazı birlikler merkez istikametine çekilmek zorunda kaldı.

Sultan Selim, Rumeli kanadını desteklemek amacıyla merkez kuvvetlerinden yeni birlikler sevk etti, özellikle tüfekli yeniçerilerin disiplinli ateşi muharebenin seyrini Osmanlılar lehine çevirdi. Safevilerin bu saldırısının başarısızlığa uğramasıyla birlikte savaşın inisiyatifi tamamen Osmanlı ordusuna geçti. Bu sırada Osmanlı kanat kuvvetleri de yeniden toplanarak karşı taarruza başladı.

Muharebenin ilk aşamada geri çekilmek zorunda kalan birlikler merkezden sağlanan ateş desteği sayesinde yeniden ileri harekete geçti. Böylece Safevi ordusu bir yandan cepheden topçu ateşine maruz kalırken, diğer yandan kanatlardan çevrilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Öte yandan muharebenin ilerleyen saatlerinde Safevi ordusundaki kayıplar hızla artarken, çok sayıda Kızılbaş emiri savaş meydanında hayatını kaybetti. Emirlerin ölümü, aşiret kuvvetleri arasındaki bağlantının zayıflamasına yol açtı. Safevi ordusu büyük ölçüde aşiret esasına göre teşkilatlanmış olduğundan bir emirin ölümü sadece askeri değil psikolojik bakımdan da ciddi sonuçlar doğuruyordu. Buna karşılık Osmanlı ordusunda merkezi kumanda sistemi savaş boyunca düzenini korudu.

Savaşın dönüm noktalarından biri de Safevi ordusunun Osmanlı topçu mevzilerini aşamaması oldu. Kızılbaş süvarileri, zincirlerle birbirine bağlanan top arabalarını geçmeye çalışırken yoğun ateş altında kaldılar. Yakın muharebede son derece başarılı olan bu birlikler, ateşli silahlarla desteklenen Osmanlı savunma sistemi karşısında beklenen etkiyi gösteremediler. Böylece Osmanlı ordusunun merkezi kumanda yapısı ve ateşli

silahlara dayalı harp sistemi Safevi ordusunun aşiret temelli askeri organizasyonu ve süvari ağırlıklı savaş tarzı karşısında açık biçimde bir üstünlük sağladı. Öğleden sonraya gelindiğinde Safevi ordusunun savaş düzeni büyük ölçüde bozulmuştu. Sağ ve sol kanatlar arasındaki irtibat zayıflarken, merkez ise sürekli topçu ateşi altında kalmıştı. Şah İsmail bunun üzerine Osmanlı artçı kuvvetlerine yöneldi. Ancak bu girişimi de sonuçsuz kaldı. Osmanlı merkez kuvvetlerinin topluca taarruza geçmesi sırasında Şah İsmail'in ateşli silahla yaralanması ve atından düşmesi Safevi ordusunda büyük bir moral bozukluğuna yol açtı. Şahın yakın adamlarından Mirza Ali, hükümdarına duyduğu sadakatin bir göstergesi olarak kendisini Şah İsmail şeklinde tanıtarak Osmanlı askerlerine teslim oldu ve böylece hükümdarın savaş alanından uzaklaşmasına imkan sağladı.

Safevi hükümdarının geri çekilme kararı Kızılbaş birlikleri arasında çözülmeye neden oldu. Böylece düzenli bir ricattan ziyade dağınık bir geri çekiliş yaşandı. Şah İsmail'in geri çekilmeyi başarması Safevi Devleti açısından önemliydi. Çünkü hükümdarın savaş meydanında hayatını kaybetmesi veya esir düşmesi devletin siyasi geleceği

bakımından ciddi sonuçlar doğurabilirdi. Bununla birlikte Çaldıran'da yaşanan yenilgi Şah İsmail'in uzun süre boyunca oluşturduğu yenilmez hükümdar imajını tamamen ortadan kaldırdı. Safevi askerleri de ilk kez büyük bir meydan savaşında ağır bir mağlubiyetle karşı karşıya kaldı. Osmanlı ordusu ise savaş meydanında kesin üstünlüğü ele geçirdikten sonra çok sayıda ganimet elde etti. Safevi ordugahı Osmanlıların eline geçti, çok sayıda silah, hayvan ve savaş malzemesi ele geçirildi. Bunun yanında bazı önemli Safevi devlet adamları öldürüldü veya esir alındı. Şah İsmail ise önce Tebriz'e, ardından Dergezin'e çekildi. Böylece Çaldıran Muharebesi Osmanlı Devleti'nin kesin zafarıyla sonuçlandı.

Çaldıran Muharebesi'nin askeri bakımdan en dikkat çekici yönü, klasik süvari savaş anlayışının ateşli silahlara dayanan yeni savaş sistemi karşısında belirgin biçimde üstünlüğünü kaybettiğini göstermesidir. Safevi süvarileri bireysel cesaret ve yakın muharebe kabiliyeti bakımından önemli bir savaş gücüne sahip olmakla birlikte, düzenli topçu ateşi ve disiplinli piyade birlikleri karşısında beklenen başarıyı gösterememişlerdir. Buna karşılık Osmanlı ordusu, topçu birlikleri, tüfekli yeniçeriler

ve süvari birlikleri arasındaki koordinasyonu etkili biçimde kullanarak savaşın seyrini lehine çevirmiştir. Bu bakımdan Çaldıran Muharebesi, Osmanlı-Safevi rekabetinin önemli bir safhası teşkil etmekle birlikte ateşli silahların savaş meydanındaki belirleyici rolünün giderek arttığı askeri dönüşüm sürecini de başlatmıştır. Osmanlı ordusunun disiplinli teşkilatı, lojistik hazırlıkları ve teknolojik üstünlüğü, Safevi ordusunun hareket kabiliyeti ve bireysel savaşçılık özelliklerine karşı belirleyici üstünlük sağlamış, böylece muharebe, Osmanlı Devleti'nin kesin zafarıyla sonuçlanmıştır.

İki Devlet Açısından Savaşın Sonuçları

23 Ağustos 1514 tarihinde kazanılan Çaldıran Zaferi, Osmanlı askeri tarihinin en önemli meydan muharebelerinden biri olmasının yanı sıra XVI. yüzyıl Yakındoğu siyasetinin yönünü değiştiren gelişmelerden biri olarak kabul edilmektedir. Muharebenin hemen ardından meydana gelen gelişmeler, savaş meydanındaki askeri başarıyla sınırlı kalmadığını, Osmanlı ve Safevi devletleri üzerinde siyasi, idari, askeri ve psikolojik bakımdan derin tesirler meydana getirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte Çaldıran'ın sonuçları

yalnızca Osmanlı ve Safevi devletleriyle sınırlı kalmamış, İran, Anadolu, Irak ve Kafkasyadaki siyasi dengelerin sonraki dönemlerdeki gelişimini de önemli ölçüde etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Muharebe sona erdiğinde savaş meydanı tamamen Osmanlı ordusunun kontrolüne geçmişti. Safevi kuvvetlerinin büyük bölümü dağılmış, çok sayıda Kızılbaş emiri hayatını kaybetmiş ve önemli miktarda savaş malzemesi Osmanlıların eline geçmişti. Şah İsmail ise yakın adamlarının yardımıyla savaş alanından uzaklaşmayı başararak devletin tamamen çökmesini önlemişti. Hükümdarın kurtulmuş olması Safevi Devleti'nin siyasi varlığını sürdürmesini sağlamış olmakla birlikte, Çaldıran yenilgisi Şah İsmail'in bugüne kadar sahip olduğu askeri üstünlük ve yenilmezlik algısı artık tamamen ortadan kalkmıştı.

Sultan Selim, savaş meydanındaki kesin üstünlüğü sağladıktan sonra ordusunu Tebriz istikametine yönlendirdi. 5 Eylül 1514 tarihinde şehre giren Sultan Selim halka eman verdi. Safevi başkenti, ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın Osmanlı ordusunun kontrolüne geçti. Böylece Osmanlı Devleti, ilk defa İran coğrafyasının en önemli siyasi ve kültürel merkezlerinden birini ele geçirmiş oluyordu.

Tebriz'in fethi sade askeri bir başarı değildi. Nitekim şehir, uzun yıllardır Azerbaycan'ın siyasi merkezi olmasının yanında ticaret yollarının kesiştiği önemli bir ekonomik merkez niteliği de taşımaktaydı. Bu sebeple Osmanlı ordusunun Tebriz'e girmesi Safevi Devleti'nin prestiji üzerinde son derece ağır bir etki meydana getirmişti. Öte yandan Sultan Selim'in asıl hedefi Tebriz'i geçici olarak işgal etmekten ziyade Safevi Devleti'nin askeri gücünü kırmaktı. Ancak ordunun uzun süredir sefer halinde bulunması, ikmal hatlarının aşırı derecede uzaması ve yaklaşan kış mevsimi, Osmanlı yönetimini seferin devamı konusunda yeniden değerlendirme yapmaya zorladı. Tebriz çevresinde yeterli erzak bulunmaması, ordunun iâşe meselesini ciddi biçimde

Hünernâme'de I. Selim'in cülus merasimini tasvir eden minyatür

güçleştiriyordu. İstanbul ile Tebriz arasındaki uzun mesafe de ordunun merkezden destek almasını zorlaştırmaktaydı. Bu şartlar altında Sultan Selim, İran içlerine doğru ilerlemenin mevcut koşullarda büyük askeri ve lojistik risk taşıdığı kanaatine vardı.

Osmanlı ordusunun geri dönüş kararında yeniçerilerin tutumu da önemli bir rol oynadı. Aylar süren sefer, ağır yürüyüş şartları ve sürekli savaş hazırlığı askerler üzerinde ciddi bir yorgunluk meydana getirmişti. Tebriz'in ele geçirilmesine rağmen ordunun daha doğuya ilerlemeye istekli olmaması Sultan Selim'in stratejik planlarını sınırlıyordu. Bazı kaynaklar padişahın Horasan'a kadar ilerlemeyi düşündüğünü belirtmekle birlikte mevcut askeri ve lojistik şartlar bu hedefin gerçekleştirilmesine imkan vermedi. Böylece Osmanlı ordusu Tebriz'de kısa süre kaldıktan sonra Anadolu'ya dönmeye karar verdi. Osmanlı kuvvetlerinin Tebriz'den ayrılması, Safevi Devleti'nin tamamen ortadan kalkmasını engelledi. Şah İsmail ise kısa süre sonra yeniden Tebriz'e gelerek devlet teşkilatını yeniden toparlamaya başladı. Bununla birlikte Çaldıran'da yaşanan mağlubiyet, kendisinin siyasi ve psikolojik hayatında derin izler bıraktı.

Daha önce hiçbir savaşta yenilgi tatmamış olan Şah İsmail, ilk defa bir meydan muharebesinde ağır bir yenilgiyle karşılaşmıştı. Bu gelişme yalnızca hükümdarın moralini değil, Kızılbaş topluluklarının kendisine duydukları mutlak güveni de sarstı. Şah İsmail'in geri kalan hayatında Çaldıran'ın etkileri uzun süre devam etti. Savaşın ardından hükümdar büyük çaplı askeri seferlere bizzat kumanda etmekten büyük ölçüde uzak durdu, devlet işlerinin önemli bir kısmını emirlerine bıraktı. Özellikle doğrudan Osmanlılarla yeniden büyük bir meydan savaşına girilmemesi, Çaldıran'da yaşadığı tecrübenin onun askeri stratejisini önemli ölçüde değiştirdiğini göstermekteydi. Bu süreç Safevi Devleti'nin askeri anlayışında ve Osmanlılara karşı geliştirilen siyasi stratejilerde zaman içerisinde bazı değişimlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırladı.

Çaldıran Muharebesi'nin Osmanlı Devleti açısından en önemli sonuçlarından biri, Doğu Anadolu üzerindeki hakimiyetin büyük ölçüde kesinleşmesidir. Diyarbakır, Mardin, Harput, Erğani ve çevresindeki birçok bölge kısa süre içerisinde Osmanlı idaresine bağlandı. Özellikle İdris-i Bitlisi'nin yürüttüğü diplomatik faaliyetler sonucunda bölgedeki

Kürt beylerinin önemli bir kısmı Osmanlı hakimiyetini kabul etti. Böylece Osmanlı Devleti yeni topraklar kazanmakla kalmadı, doğu sınırlarında kendisine bağlı mahalli bir idari düzen kurmayı da başardı. Bu gelişme Memlükler ile yapılacak mücadele açısından da büyük önem taşımaktaydı. Çünkü Doğu Anadolu'nun Osmanlı hakimiyetine girmesi, devletin güney sınırlarının güvenliğini artırdı ve iki yıl sonra gerçekleştirilecek Mercidabık Seferi için daha uygun bir askeri ve siyasi zemin hazırladı. Nitekim Çaldıran'da elde edilen başarı Osmanlı ordusunun Suriye ve Mısır üzerine güvenli biçimde ilerlemesini sağladı. Bu bakımdan Çaldıran Zaferi, Memlük Devleti'nin yıkılışına giden sürecin de önemli hazırlık safhalarından biriydi.

Askeri tarih açısından bakıldığında Çaldıran Muharebesi, ateşli silahların klasik süvari savaş anlayışı karşısındaki üstünlüğünü kesin biçimde ortaya koymuştur. Osmanlı ordusunun disiplinli piyade teşkilatı, topçu birlikleri ve tüfekli yeniçerileri savaşın sonucunu belirleyen başlıca unsurlar arasında yer almıştır. Buna karşılık Safevi ordusunun büyük ölçüde süvari gücüne dayanması, modern ateşli silahlara sahip düzenli birlikler karşısında önemli bir dezavantaj

oluşturmuştur. Bu durum sonraki yıllarda Safevi askeri teşkilatının yeniden düzenlenmesi gerektiğini açık biçimde göstermiştir. Özellikle I. Şah Abbas döneminde gerçekleştirilen askeri reformların arka planında Çaldıran'da yaşanan tecrübenin bulunduğu kabul edilmektedir. Çaldıran Muharebesi'nin dini ve ideolojik sonuçları da en az askeri sonuçları kadar önemlidir. Osmanlı Devleti elde ettiği zaferle Sünni İslam dünyasının siyasi lideri olma iddiasını daha güçlü biçimde ortaya koymuştu. Safevi Devleti ise Şii kimliğini korumayı sürdürmüş, ancak siyasi ve askeri yayılma stratejilerini yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Böylece XVI. yüzyıl boyunca devam edecek Osmanlı-Safevi rekabeti, büyük ölçüde mezhep farklılığı ile siyasi çıkarların iç içe geçtiği uzun soluklu bir mücadeleye dönüşmüştür.

Çaldıran Muharebesi'nin uzun vadeli etkileri yalnızca Osmanlı ve Safevi devletleriyle sınırlı kalmamıştır. Muharebe sonrasında Osmanlı ve Safevi nüfuz alanları belirginleşmeye başlamış, Anadolu'nun büyük bölümü Sünni Osmanlı idaresinde kalırken İran coğrafyasında Şii Safevi Devleti kalıcı hale gelmiştir. Bu ayrışma günümüzde Türkiye ile İran arasındaki tarihi ve kültürel farklılaşmanın

şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır. Irak, Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'da ortaya çıkan siyasi gelişmeler de büyük ölçüde Çaldıran sonrasında oluşan güç dengelerinin etkisi altında şekillenmiştir. Osmanlı tarihçileri bu savaşı doğu siyasetinin en büyük başarılarından biri olarak kabul ederken, İran tarih yazımında savaş çoğu zaman askeri mağlubiyete rağmen devletin devamlılığını sağlayan tarihi bir dönüm noktası şeklinde yorumlanmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar Çaldıran Muharebesi'nin yalnızca askeri sonuçlarına değil uzun vadede meydana getirdiği siyasi, askeri ve kültürel dönüşümlere dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Çaldıran Muharebesi, XVI. yüzyıl Ortadoğu tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti bu zafer sayesinde doğu sınırlarını güvence altına almış, Doğu Anadolu üzerindeki hakimiyetini pekiştirmiş ve kısa süre sonra Memlük Devleti'ne karşı gerçekleştireceği fetihler için elverişli bir siyasi ve askeri zemin oluşturmuştur. Safevi Devleti ise ağır bir askeri yenilgiye uğramasına rağmen siyasi varlığını korumayı başarmış, ancak askeri teşkilatını ve stratejisini yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştır.

Bu bakımdan Çaldıran Muharebesi, yalnızca iki hükümdarın mücadelesi değil, askeri teknolojinin değişimini, mezhep merkezli siyasetin güçlenmesini ve Yakındoğu'nun uzun vadeli siyasi yapısını şekillendiren tarihi bir dönüm noktası olarak dünya tarihindeki yerini almıştır.

Zaferin Tarihi Anlamı

23 Ağustos 1514 tarihinde kazanılan Çaldıran Zaferi, Türk tarihinin en belirleyici askeri hadiselerinden biridir. Bu savaşla Osmanlı Devleti doğu sınırlarında büyük bir rakibini mağlup etmiş, Anadolu'daki Safevi nüfuzuna ağır bir darbe vurmuş ve Doğu Anadolu'ya doğru genişlemenin önünü açmıştır. Kemah, Dulkadirli ülkesi ve Diyarbakır havzasında meydana gelen gelişmeler, meydan zaferini kalıcı hakimiyete dönüştürmüştür. Çaldıran'ın Osmanlı askeri tarihi bakımından önemi, ateşli silahların disiplinli bir merkezi ordu içinde ne kadar etkili kullanılabileceğini göstermesidir. Savaş, yalnızca top ve tüfegün değil, lojistik hazırlığın, kumanda birliğinin ve devlet teşkilatının zaferidir. Uzun sefer boyunca yaşanan sıkıntılar, Osmanlı ordusunun güçlü olduğu kadar sınırları bulunan bir yapı olduğunu da ortaya koymuştur. Safevi tarihi bakımından ise Çaldıran,

Şah İsmail'in yenilmezlik imajının kırıldığı, fakat devletin varlığını sürdürmeyi başardığı büyük bir sarsıntıdır. Safeviler bu savaştan sonra Osmanlılarla açık meydanda aynı şartlarda karşılaşmaktan kaçınmış, daha hareketli ve yıpratıcı savaş usullerine yönelmişlerdir. Aynı zamanda ateşli silah ve merkezi asker ihtiyacı daha açık biçimde anlaşılmıştır.

Bölge tarihi bakımından en kalıcı sonuç, Anadolu ile İran arasında giderek belirginleşen siyasi ve mezhebi ayrımdır. Osmanlılar Sünni dünyanın en güçlü devleti haline gelirken Safeviler İran'da On İki İmam Şii'liğini kalıcı devlet kimliğine dönüştürmüşlerdir. Bugün Türkiye ile İran arasında bulunan siyasi ve kültürel sınırların tarihi temellerinden biri Çaldıran sonrasındadır. Fakat Çaldıran'ın anlamı yalnızca bu siyasi sonuçlarda değildir. O gün ovada karşı karşıya gelenlerin önemli bir kısmı aynı dili konuşuyor, aynı

destanları biliyor ve aynı Türkmen boylarının farklı kollarına mensup bulunuyordu. Savaşın galibi de mağlubu da Türk'tü. Ölenlerin çoğu da Rumlu, Ustaclı, Şamlı, Tekeli, Dulkadirli, Avşar, Çepni yahut Anadolu ve Rumeli'nin başka Türk topluluklarına mensuptu. Bu sebeple Çaldıran, Türk tarihinin hem büyük zaferlerinden hem de büyük trajedilerinden biridir. Osmanlı Devleti bakımından doğu sınırlarının güvenliğini sağlayan, Safevi tehdidini gerileten ve kısa süre sonra İslam dünyasının siyasi dengesini değiştirecek fetihlerin önünü açan bir zaferdir. Türk dünyasının bütünü bakımından ise aynı tarihi ve kültürel kökten gelen iki siyasi gücün birbirine karşı giriştiği yıkıcı bir hakimiyet mücadelesidir. Ne var ki tarih, yalnızca olması arzu edilenlerin değil, gerçekleşenlerin hikayesidir. Sultan Selim ile Şah İsmail'in uzlaşması, dönemin şartları içinde kolay değildi. İki devlet aynı Anadolu, Azerbaycan ve Irak coğrafyası üzerinde nüfuz

kurmaya çalışıyor, aynı Türkmen topluluklarını kendi siyasi sistemlerine bağlamak istiyor ve birbirinden tamamen farklı mezhebi meşruiyetler geliştiriyordu. Aynı dünyadan çıkmış olmaları onları yakınlaştırmamış, aksine aynı mirasa talip oldukları için karşı karşıya getirmişti.

Çaldıran Ovası'nda akşama doğru savaş sona erdiğinde Sultan Selim'in ordusu meydanda kalmış, Şah İsmail'in kuvvetleri doğuya çekilmişti. Ancak o gün yalnızca bir meydan savaşı kazanılmamıştı. Anadolu'nun siyasi geleceği, Osmanlı Devleti'nin doğu siyaseti, Safevi İran'ının sınırları ve iki devlet arasındaki yüzyıllarca sürecek rekabetin temel esasları da büyük ölçüde belirlenmişti. Bu yönüyle Çaldıran, Ağustos ayında kazanılan diğer büyük zaferler gibi yalnızca gerçekleştiği günün değil, sonraki asırların tarihini de değiştirmiştir. Ani'nin fethi Anadolu'nun kapılarını açmış, Malazgirt bu kapıdan büyük Türk göçünü geçirmiş, Belgrat Orta Avrupa yolunu Osmanlılara açmışsa Çaldıran da Anadolu'nun doğu sınırını güvence altına alarak Osmanlı Devleti'ni İran, Irak, Suriye ve Mısır siyasetinin başlıca gücü haline getirmiştir.

Bununla birlikte Çaldıran'ı diğer zaferlerden ayıran derin

bir hüznün vardır. Çünkü burada zafer naralarıyla birlikte aynı dilde ağıtlar yükselmiş, savaş meydanında dökülen kan, iki ayrı milletin değil, büyük ölçüde aynı Türk-Türkmen dünyasının kanı olmuştur. Bu yüzden Çaldıran'ın hikayesi, yalnızca Sultan Selim'in kazandığı büyük zaferin değil, Şah İsmail'in uğradığı büyük kırılmanın ve Türk tarihinin kendi içindeki en ağır hesaplaşmalarından birinin de hikayesidir.

Günümüzde Çaldıran: Savaş Alanı, Hafıza ve İki Ülkede Yaşayan Miras

23 Ağustos 1514'te Osmanlı ve Safevi ordularını karşı karşıya getiren Çaldıran Muharebesi'nin üzerinden beş asırdan fazla zaman geçmiştir. Buna rağmen savaş, yalnız tarih kitaplarında anlatılan uzak bir hadise olarak kalmamış, Türkiye ve İran'da farklı biçimlerde hatırlanan, siyasi ve kültürel anlamlar yüklenen canlı bir tarihi hafıza alanına dönüşmüştür. Çaldıran'ın günümüzdeki önemi de yalnız savaşın gerçekleştiği ovayı bulmak veya askeri hareketleri yeniden kurmakla sınırlı değildir. Savaş alanının yeri hakkındaki tartışmalar, bölgenin tarihi coğrafyası, savaşta ölenler için oluşturulan hatıra mekanları ve Osmanlılarla Safevilerin hadiseyi birbirinden

farklı biçimlerde yorumlamaları, Çaldıran'ın bugün de araştırılması gereken çok katmanlı bir konu olduğunu göstermektedir. Çaldıran denildiğinde Türkiye'de öncelikle Van'ın kuzey-doğusunda, İran sınırına yakın geniş ova ve aynı adı taşıyan ilçe akla gelmektedir. Bununla birlikte savaşın tam olarak hangi sahada cereyan ettiği konusunda uzun süredir devam eden bir tartışma vardır. Türkiye'deki geniş Çaldıran Ovası'nın doğusunda, bugünkü İran sınırları içerisinde de daha küçük bir Çaldıran ovası ve aynı adı taşıyan bir yerleşim bulunmaktadır.

İran'daki Siyahçeşme yerleşiminin adının 2005 yılında Çaldıran olarak değiştirilmesi de savaşın hatırasının karşı tarafta sahiplenildiğini göstermektedir. Bu tartışmanın ortaya çıkmasında tarihi coğrafyanın zaman içinde değişmesi, eski yer adlarının farklı biçimlerde kullanılması ve kroniklerin savaş alanını modern haritalara aktaracak kesin koordinatlar vermemesi etkili olmuştur. Osmanlı ordusunun yürüyüş güzergahı, Hoy ve Maku ile ilişkisi, Şah İsmail'in kuvvetlerinin hareket sahası ve Tebriz'e uzanan yollar birlikte değerlendirildiğinde, muharebenin bugünkü İran'ın kuzeybatısında, Türkiye sınırına yakın tarihi Çaldıran sahasında

gerçekleştiği görüşü daha yaygın kabul görmektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki Çaldıran Ovası da orduların yaklaşma güzergahları ve bölgenin tarihi coğrafyası bakımından savaşın geniş hareket sahasının dışında düşünülemez. TDV İslam Ansiklopedisi de muharebeyi Çaldıran Ovası'nda gerçekleşen Osmanlı-Safevi savaşı olarak tanımlamakta, ancak modern sınırların tarihi coğrafyayı açıklamakta her zaman yeterli olmadığını hatırlatmaktadır.

Bu nedenle "Günümüzde Çaldıran" başlığı altında yalnız tek bir noktanın işaretlenmesi yerine, Van'ın doğusundan Hoy ve Maku çevresine kadar uzanan sınır aşan geniş bir tarihi coğrafyanın ele alınması daha doğru olacaktır. Çaldıran, askeri ve siyasi sonuçlarının büyüklüğüne rağmen bugüne kadar Mohaç veya Malazgirt gibi sistemli savaş alanı arkeolojisi çalışmaları-na konu olmuş değildir. Mevcut araştırmalar daha çok Osmanlı, Safevi, Venedik ve diğer çağdaş kaynakların karşılaştırılmasına, savaşın siyasi sebeplerine, orduların yapısına ve ateşli silahların rolüne yoğunlaşmaktadır. Venedik ve Safevi kaynaklarını birlikte değerlendiren çalışmalar, savaşın farklı tarih yazımı geleneklerinde nasıl anlatıldığını ortaya koymuş, fakat orduların

savaş alanındaki kesin mevzilerini arkeolojik bulgularla belirleyen geniş kapsamlı bir saha projesi henüz ortaya çıkmamıştır. Bu durum, Çaldıran'ın araştırılacak yönlerinin tükendiği anlamına gelmez. Tam tersine ovanın genişliği, modern yerleşmelerin savaş sahasını tamamen kaplamamış olması ve tarihi güzergahların önemli ölçüde takip edilebilmesi, bölgenin savaş alanı arkeolojisi açısından ciddi bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Gelecekte yapılacak disiplinler arası bir çalışmada Osmanlı ve Safevi kronikleri, eski yol güzergahları, uydu görüntüleri, hava fotoğrafları ve coğrafi bilgi sistemleri birlikte kullanılabilir. Metal taramaları ve yüzey araştırmalarıyla ok ve mızrak uçları, kurşunlar, ateşli silah parçaları, at koşum takımları, nal, sikke ve kamp malzemeleri aranabilir. Bu tür buluntuların yoğunlaştığı alanlar, orduların konuşlanma sahaları ve muharebenin safhaları hakkında yeni değerlendirmelere imkan verebilir. Ancak böylesi bir araştırmada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, savaş alanının bugünkü Türkiye-İran sınırının iki tarafına yayılan tarihi bir hareket sahası içinde ele alınmasıdır. Çaldıran, yalnız bir ülkenin sınırları içinde araştırılabilecek bir savaş

değildir. Osmanlı ve Safevi ordularının yürüyüşü, konaklama yerleri ve savaştan sonraki hareketleri iki ülkenin ortak tarihi coğrafyasında gerçekleşmiştir. Bu sebeple sağlıklı bir savaş alanı araştırması, Türk ve İranlı tarihçi, arkeolog ve coğrafyacıların birlikte çalışmasını gerektirmektedir. Van'daki Çaldıran Ovası üzerinde son yıllarda yürütülen fiziki coğrafya ve hidrografi çalışmaları, doğrudan savaş konu edinmemekle birlikte bölgenin tarihi hareket şartlarını anlamak bakımından önemli veriler sağlamaktadır. 2025 tarihli bir araştırma, ovanın akarsu rejimini, yeraltı sularını ve su kaynaklarının dağılımını saha gözlemleri ve coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla incelemiştir. Bu tür çalışmalar, askeri tarih bakımından da değerlidir. Çünkü büyük bir ordunun nerede konaklayabileceği, hangi geçitleri kullanabileceği, atların ve yük hayvanlarının su ihtiyacını nerede karşılayabileceği, arazinin hangi kesimlerinin hareketi kolaylaştırdığı gibi sorular doğrudan coğrafya ile ilgilidir. Çaldıran'ın yüksek rakımlı, sert iklimli ve geniş otlaklara sahip yapısı, hem Osmanlı ordusunun uzun sefer yürüyüşünü hem de Safevi süvarilerinin hareket tarzını açıklamak bakımından önem taşımaktadır. Gelecekte bu fiziki coğrafya verileri tarihi kaynaklarla birleştirildiğinde,

Sultan Selim'in ordusunun savaş öncesindeki son menzilleri, Şah İsmail'in kuvvetlerinin toplandığı alanlar ve iki ordunun neden belirli bir noktada karşılaştığı daha ayrıntılı biçimde açıklanabilir. Böylece Çaldıran'ın savaş alanı yalnız kroniklerin verdiği tasvirlerle değil, arazinin kendi imkan ve sınırlılıklarıyla birlikte yeniden okunabilir. Çaldıran Muharebesi, İran tarihi hafızasında bir yenilgi olmasına rağmen unutulmuş değildir. Tam tersine zaman içinde siyasi yenilgiden çok kahramanlık ve savunma fikri etrafında yeniden yorumlanmıştır. Günümüz İran anlatılarında Şah İsmail'in savaş meydanındaki cesareti, Kızılbaş askerlerinin fedakarlığı ve Safevi ülkesinin savunulması öne çıkarılmaktadır. Bazı İranlı yazarlar savaşı "kutlu yenilgi" veya "kutsal savunma" fikriyle açıklamakta, askeri mağlubiyeti milli direniş ve kahramanlık anlatısına dönüştürmektedir. Bu hafızanın en görünür örneklerinden biri, savaşta ölen Safevi askerleri için oluşturulan Çaldıran Şehitleri

Mezarlığı ve Seyyid Sadreddin'in mezarı çevresinde düzenlenen anmalardır. İran'da gerçekleştirilen törenlerde savaşta hayatını kaybedenlerin cesareti ve fedakarlığı dile getirilmekte, Çaldıran, yalnız XVI. yüzyılda kalmış bir savaş değil, ülke savunmasının tarihi sembollerinden biri olarak sunulmaktadır.

Bu yaklaşım, tarihi hafızanın olayları yalnız sonuçlarına göre değil, toplumların kendileri hakkında oluşturdukları anlatılara göre de şekillendirdiğini göstermektedir. Osmanlı tarihçiliğinde büyük bir zafer olarak hatırlanan Çaldıran, İran'da askeri yenilgiye rağmen kahramanca direnişin sembolü haline gelmiştir. Çaldıran Muharebesi'nin sanat yoluyla yaşatılan en önemli hatıralarından biri, İsfahan'daki Çihil Sütun Sarayı'nın duvar resmidir. Sarayda yer alan savaş tasvirinde Şah İsmail, Kızılbaş tacıyla beyaz bir at üzerinde, elinde kılıcıyla savaşın merkezinde gösterilmiştir. Sultan Selim ise resmin daha gerisinde tasvir

Safeviler zamanında İsfahan

edilmiştir. Savaşın Osmanlı zafe-riyle sonuçlanmış olmasına rağmen resimde asıl vurgu, Safevi ordusunun yenilgisine değil, Şah İsmail'in cesaret ve savaşçılığına yapılmıştır. Bu duvar resmi, tarihi gerçeğin sanat yoluyla nasıl yeniden yorumlandığının çarpıcı bir örneğidir.

Safevi hafızası, yenilgiyi gizlemekten çok onun anlamını değiştirmeyi tercih etmiş, siyasi sonucu geri plana iterken Şah İsmail'in şahsi kahramanlığını öne çıkarmıştır. Böylece Çaldıran, İran sanatında bir bozgun sahnesinden ziyade hükümdarın cesaretini ve Kızılbaş savaşçılarının fedakarlığını gösteren tarihi bir destan olarak yaşamaya devam etmiştir. Türkiye'de Çaldıran daha çok Yavuz Sultan Selim'in doğu siyasetinin en büyük askeri başarısı ve Safevilerin Anadolu'daki nüfuzunu sınırlayan zafer olarak hatırlanmaktadır.

Özellikle 2014 yılında savaşın beş yüzüncü yılı dolayısıyla toplantılar, yayınlar ve anma faaliyetleri düzenlenmiş, savaşın siyasi, askeri ve toplumsal yönleri yeniden tartışılmıştır. Türk Tarih Kurumu tarafından 2024'te yayımlanan Yavuz Sultan Selim sempozyumu bildirileri de Çaldıran'ı yalnız askeri bir zafer olarak değil, Osmanlı-Safevi ilişkileri, Doğu ve Güneydoğu

Anadolu'nun idari yapısı, İran tarih yazımı ve iki ülkedeki tarihi hafıza bakımından çok yönlü biçimde ele almıştır.

Bununla birlikte Türkiye'deki popüler Çaldıran anlatısı çoğu zaman yalnız ateşli silahların üstünlüğü ve Yavuz Sultan Selim'in kararlılığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu unsurlar zaferde kuşkusuz önemlidir, fakat savaşın iki Türk devletini ve büyük ölçüde Türkmenlerden oluşan iki orduyu karşı karşıya getirdiği gerçeği de unutulmamalıdır. Çaldıran'ın günümüzde daha dengeli biçimde hatırlanabilmesi için zafer kadar savaşın insani maliyeti, Anadolu Türkmenlerinin iki siyasi merkeze bölünmesi ve mezhep dilinin toplumsal hafıza üzerinde bıraktığı derin izler de ele alınmalıdır. Böyle bir yaklaşım Osmanlı zaferini küçültmez, aksine savaşın gerçek tarihi ağırlığını daha açık biçimde ortaya koyar. Çaldıran'ın kalıcı izleri yalnız savaş alanında veya anma törenlerinde değildir. Zaferden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun önemli bir bölümünde Osmanlı nüfuzu güçlenmiş, Diyarbekir ve çevresinde yeni bir idari yapılanma ortaya çıkmıştır. Son araştırmalar, Çaldıran sonrasında bölgenin sıradan bir şekilde Osmanlı eyalet sistemine katılmadığını, yerel beyler, aşiretler ve Osmanlı

merkezi arasında çok katmanlı bir idari düzen kurulduğunu göstermektedir. Bu yeni yapı, Osmanlı-Safevi sınırının birkaç yıl içinde kesin biçimde oluştuğu anlamına gelmemektedir. İki devlet arasındaki mücadele XVI. yüzyıl boyunca devam etmiş, sınırın ana hatları ancak daha sonraki antlaşmalarla belirlenmiştir. Bununla birlikte Çaldıran, Osmanlıların Doğu Anadolu'da kalıcı hale gelmesini sağlayan en önemli dönüm noktalarından biri olmuş, Safevilerin batıya doğru genişlemesini sınırlamıştır. Bu bakımdan savaşın günümüzdeki en büyük miraslarından biri, Türkiye ile İran arasındaki tarihi sınır coğrafyasının şekillenmesinde oynadığı roldür. Modern sınırlar doğrudan tek bir savaşın sonucu olmasa da, Çaldıran iki devletin nüfuz alanlarını birbirinden ayıran uzun tarihi sürecin en önemli başlangıç noktalarından biridir. Çaldıran'ın günümüzdeki en önemli özelliği, iki ülkenin birbirinden farklı biçimlerde hatırladığı ortak bir tarih alanı olmasıdır. Türkiye'de zafer, İran'da ise savunma ve şehadet anlatısı öne çıkmaktadır. Bu iki hafıza birbirini dışlamak zorunda değildir. Savaşın sonucu Osmanlı zaferidir, fakat Safevi ordusunun cesareti ve Şah İsmail'in savaş meydanındaki şahsi mücadelesi de tarihi kaynakların

teslim ettiği gerçekler arasındadır. Gelecekte Çaldıran'ın ortak bilimsel projelerle araştırılması, savaşın milli ve mezhebi kalıpların ötesinde anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Türk ve İranlı araştırmacıların birlikte yürüteceği tarihi coğrafya, arkeoloji ve kaynak incelemeleri, savaş alanının yerini, orduların tertibini ve kayıpların dağılımını daha sağlıklı biçimde ortaya çıkarabilir. Aynı zamanda savaşta hayatını kaybedenlerin mezhep veya devlet ayrımı yapılmadan ortak tarihi mirasın parçası olarak değerlendirilmesi, Çaldıran'ın ayırıcı değil öğretici bir hafıza alanına dönüşmesini sağlayabilir. Bugün Çaldıran sahası sessizdir. Beş asır önce iki büyük Türk hükümdarının ve binlerce Türk savaşçısının karşı karşıya geldiği ovada artık at nalı sesleri, top gürültüsü ve savaş naraları duyulmamaktadır. Fakat savaşın izleri Türkiye'nin doğu coğrafyasında, İran'daki şehitlikte, İsfahan'daki duvar resminde ve iki ülkenin tarih anlatılarında yaşamayı sürdürmektedir. Bu sebeple Çaldıran yalnız geçmişte kazanılmış bir Osmanlı zaferi değildir. Aynı zamanda ortak kültürün siyasi rekabet ve mezhep diliyle nasıl parçalanabildiğini gösteren, bugün de üzerinde düşünülmesi gereken hüznü bir Türk tarihi mirasıdır.

Seçilmiş Kaynakça

Altındağ, Şinasi, “Selim I”, İslam Ansiklopedisi, X/423-434, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Bostan, M. Hanefi, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 40 (2019): 1-86. <https://izlik.org/JA56HB69MD>.

Celal-zade Mustafa, Selim-name, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Çıpa, H. Erdem, Yavuz’un Kavgası (I. Selim’in Saltanat Mücadelesi), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Dedeyev Bilal, “Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi I/5 (2008): 205-223.

Dedeyev, Bilal, “Çaldıran Savaşı’na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi II/6 (2009): 126-135.

Ekhtiari Chaoymaghi, Masoumeh, “Venedik ve Safevi Kaynaklarına Göre Çaldıran Savaşı”, Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi 4/4 (2021): 4-27. <https://izlik.org/JA62SK43SN>.

Ekinci, Mustafa, Şah İsmail ve İnanc Dünyası, İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.

Emecen, Feridun, “Selim I”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 36/407-414, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Emecen, Feridun M., Osmanlı Klasik Çağında Savaş, İstanbul: Kapı Yayınları,

Emecen, Feridun, Yavuz Sultan Selim, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.

Ercan, Yavuz, “Yavuz Sultan Selim Dönemi”, Türkler, IX/421-445, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Farzalı, Şahin Fazıl, “Resmi Belgelerde 23 Ağustos Çaldıran Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçları”, XIII. Türk Tarih Kongresi – Kongreye Sunulan Bildiriler (Ankara: 4-8 Ekim 1999), III/1, 377-87, Ankara: TTK Basımevi, 2002.

Genç, Vural, “From Tabriz to Istanbul: Goods and Treasures of Shāh Ismā’il I Looted After the Battle of Chāldirān”, Studia Iranica 44 (2015): 227-276.

Genç, Vural, “Safevi Kroniklerinde Çaldıran Savaşı”, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 5/8 (2019): 41-50. <https://doi.org/10.21021/osmed.506582>.

Gündüz, Tufan, “Şah İsmail”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38/256, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Gündüz, Tufan, Son Kızılbaş Şah İsmail, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

İnalcık, Halil, Devlet-i ‘Aliyye, 5 Cilt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

İsekender Bey Münşi-yi Türkmen, Tarih-i alem-Ara-yi Abbasi, çev. Ali Genceli, 1. Cilt, Ankara TTK Yayınları, 2019.

Kanat, Cüneyt, “Çaldıran Savaşı Esnasındaki Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Memluk Devleti’nin Tutumu”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi IV (2000): 65-74.

Keven, Ahmet, “Şah İsmail’in Mezhebi Eğilimlerinin Anadolu ve İran Coğrafyasına Etkileri”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 2/3 (2015): 9-26. <https://doi.org/10.20860/ijoses.82029>.

Kılıç, Orhan, “Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi ve Kürtler”, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, 195-222, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları/Gaye Kitabevi, 2018.

Küçüktaşçı, Mustafa S., “Sultan I. Selim’e Dair”, 500. Yılında Mukaddes Emanetler ve Yavuz Sultan Selim, 5-15, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 2017.

Saim Savaş, XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik, Ankara: TTK Yayınları, 2020.

Saray, Mehmet, Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul: e Yayınları, 2008.

Söylemez, Faruk, “Yavuz Sultan Selim’in Taht Mücadelesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/33 (2012): 63-86. <https://izlik.org/JA39BL77RN>

Sümer, Faruk, Safeviler Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri’nin Rolü, Ankara: TTK Yayınları, 2018.

Şükri-i Bitlisi, Selimname, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Kayseri Üniversitesi Yayınları, 1997.

Taneri, Aydın, Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri -Kuruluş Devri-, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.

Tansel, Selahattin, Yavuz Sultan Selim, Ankara: TTK Yayınları, 2016.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* XVII/22 (1967): 49-78.

Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2020.

Uğur, Ahmet, Yavuz Sultan Selim’in Siyasi ve Askeri Hayatı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.

Uyar, Mesut ve Erickson, Edward J., Osmanlı Askeri Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, 4 Cilt, Ankara: TTK Yayınları, 2019.

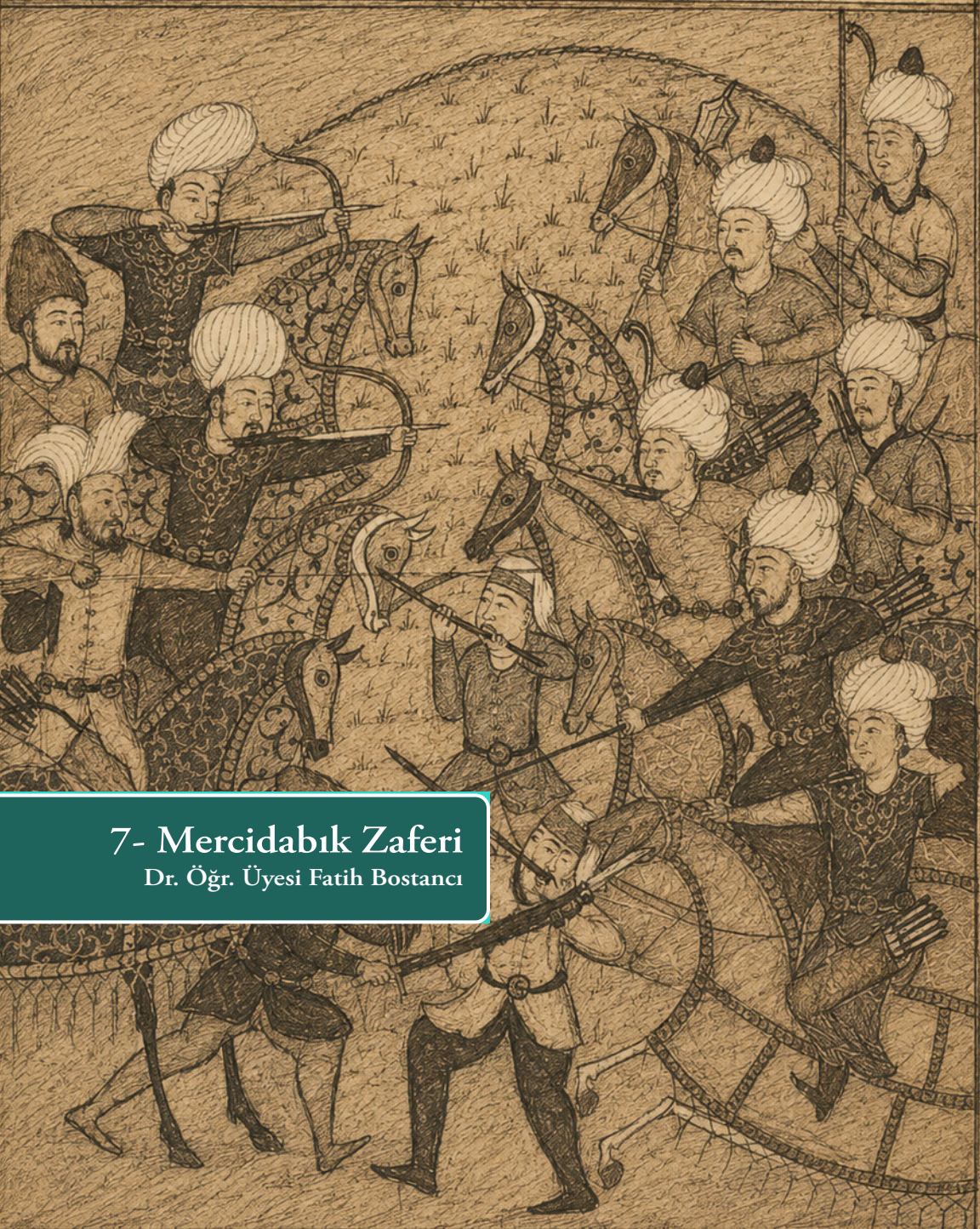
Üçel-Aybet, Gülgün, Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699), İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Üner, Mehmet Emin, “Osmanlı İstimalet Uygulaması Bağlamında Yavuz Sultan Selim’in Doğu Seferi ve Sonrası”, *Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (4-6 Kasım 2021 İstanbul), 143-178, Ankara: TTK Yayınları, 2024

Varlık, Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8/193-195, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

ارارہ تیغ اور وقی قسطنطینی ادینغ

ایکی جانب دن مبارز چکدی تیغ

7- Mercidabık Zaferi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Bostancı

رہ حدود برق الدی می تیغ و تبر

پارلندی باشدا و ستندہ سپر

7- Mercidabık Zaferi (24 Ağustos 1516)

Mercidabık Muharebesi, tarihteki dönüm noktası savaşlardan biri olup, Arap dünyası için İslam tarihinin klasik döneminin sonu ve modern döneme geçişidir. Bu araştırma aracılığıyla, Osmanlıların savaşa ve savaşın seyrine dair bakış açılarını ve rivayetlerini öğrenmek amacıyla, daha önce Arapçaya tercüme edilmemiş Osmanlı kaynaklarının tercümesine ilk kez dayanarak, Halep şehri yakınlarında meydana gelen 922/1516 tarihli Mercidabık Muharebesi'ni ele alacağız. Çalışmada, savaşa çağdaş ve daha sonraki dönemlerde yazılmış Arap ve Osmanlı rivayetleri arasında eleştiri ve karşılaştırma yöntemine dayanılacak, savaşın nedenleri, olayların seyri ve sonuçları, tüm bunlar Arap ve Osmanlı rivayetleri arasındaki analiz, eleştiri ve karşılaştırma yoluyla ortaya konulacaktır.

İslam tarihi, hem İslam hem de dünya sahnesindeki olayların seyrini değiştiren, İslam dünyasının haritasını ve siyasi bağımlılığını başkalaştıran pek çok dönüm noktası savaşla doludur. Bu dönüm noktası savaşlardan

biri de Sultan Kansu Gavri liderliğindeki Memlükler ile Osmanlı Sultanı Yavuz Selim arasında meydana gelen 922/1516 tarihli Mercidabık Muharebesi'dir. Bu savaş, Memlük Devleti'nin sonu olması, Osmanlıların Biladüşşam ile Mısır'a ve ardından Arap dünyasının geri kalan kısımlarına girişi sağlama yönüyle İslam dünyasının yeni siyasi haritasını çizmiştir.

Savaş Öncesi Osmanlı-Memlük İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Memlük Devleti arasındaki ilişkiler esasen birbirine zıt iki aşamada meydana gelmektedir. Bu ilişkilerin ilk aşaması, aşağıda bir kısmını zikredeceğimiz birçok faktörün etkisiyle nezaket ve yardımlaşma ile temayüz etmiştir. Özellikle sınır komşusu olmaları hasebiyle iki devlet arasında kültürel, dini, sosyal ve ekonomik münasebetler daima canlılığını korumuştur. Bununla birlikte Safeviler ve Haçlılar gibi bölgede bulunan devletlerin her iki devletin de ortak düşmanı olması ilişkilere tesir eden nedenlerdi. İlişkilerin bu aşamasında iki devlet arasında elçilik heyetleri teati edilmiş, bunun yanı sıra devlette yeni bir sultanın yönetimi devralması veya büyük bir askeri zafer kazanılması durumlarında tebrik ve kutlama mesajları içeren yazışmalar gerçekleştirilmiştir.

Söz gelimi 831/1428 yılında Kahire'ye, Sultan Barsbay'ı 829/1426 yılındaki Kıbrıs Adası zaferinden dolayı tebrik etmek üzere bir Osmanlı elçilik heyeti ulaşmış ve Osmanlı heyeti zafer kutlamalarına katılmak üzere Kahire'de ikamet etmişti. Aynı şekilde Sultan Çakmak döneminde de karşılıklı elçilik heyetleri gönderilmiş ve bu elçilikler iki taraf arasında hediyelerle donatılmıştı.

857/1453 yılında İstanbul'un fethinin ve bunun yarattığı yankının da bu elçilik teatilerinde büyük bir etkisi olmuştur. Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed'in, Memlük Sultanı Seyfeddin İnal'a büyük İstanbul fethini müjdeleyen bir mektup göndermesinin ardından Mısır diyarı halkı bunu sevinç, mutluluk ve kutlamalarla karşılamış, İnal da ona tebrikle karşılık vermiştir. Bu ilişkiler, ikinci aşamaya gelene kadar bu şekilde devam etmiştir. İkinci aşamada ise iki devlet arasındaki ilişkiler, Osmanlıların Balkanlar'ı kontrol altına alması ve Memlük Devleti'nin nüfuzu altındaki Anadolu topraklarını kendi hakimiyetine katma siyaseti izlemesi sebebiyle düşmanlık ve çatışmaya dönüştüğü tehlikeli bir aşamaya girmiştir. Sultan Kayıtbay 872-901/1467-1496, II. Bayezid ile taht mücadelesine giren kardeşi

Osmanlı şahzadesi Cem'i himaye ettiğinde bu ilişkiler daha da kötüleşmiş ve iki taraf arasında barış sağlanana kadar askeri çatışmalar yaşanmıştır. Bu ilişkilerdeki bardağı taşıran son damla ise Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında Irak'ta savaş çıktığında Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin 906-922/1500-1516 tarafsız bir tutum sergilemesi olmuştur. Bu durum, Osmanlı Sultanı Selim'i, Anadolu'daki sınır bölgesi olan Dulkadiroğulları Beyliği'ni kendi devletine katmak için harekete geçmeye sevk etmiş ve bu da iki devlet arasındaki ilişkilerin çok büyük ölçüde gerilmesine yol açmıştır. Bu son olaylar, Memlük Sultanı Gavri'yi, Osmanlılara karşı savaş sevk ederek bu raundu kazanmak için çalışmaya itmiştir.

Mercidabık Muharebesi'nin Ön Hazırlıkları

Memlük Devleti'ne doğru Osmanlı genişlemesinin seyrini takip etmek esasen dönem kaynaklarının bazı karmaşık bilgilerinden ötürü zorlaşmaktadır. Zira son derece önemli tarihi bir belgede aktarıldığına göre Memlük Sultanı'na bağlı Halep Naipliği'ndeki ulema, kadılar ve eşraf, Osmanlı Sultanı'na şu ifadelerin yer aldığı bir arzuhal göndermişlerdir: "Suriye halkı Memlüklerin zulmünden bıkmıştır. Yönetim ve idare adamları İslam

şeriatına muhalefet etmektedir. Eğer Sultan, Suriye'yi ele geçirmeyi arzu ederse halk onu karşılamaya tamamen hazırdır. Hatta onu karşılamak ve hoş geldin demek için Antep şehrine kadar geleceklerdir ve kendilerini idare etmesi için ondan güvenilir bir vezir tayin etmesini talep edeceklerdir.” Buna karşılık bazı kaynakların, Sultan Selim'in Şam'a doğru ilerleyişini “yeni fetihlerin devamı” olarak vassafetliğini görmekteyiz.

Bir başka kaynak ise Sultan Selim'in Doğu seferine çıkış sebebini şu şekilde zikretmektedir: “Zahiren Acem üzerine, batının ise Arap üzerinedir.” Diğer bir kaynak ise çatışma vuku bulmadan önce Sultan Selim'in Memlûklerle savaşma niyetini ve üç aydan beri savaşa hazırlandığını bize sunmakta ve İslam ordusunun komutanlığına Sinan Paşayı tayin ettiğini belirtmektedir. Bu durum, Sultan Selim'in Memlûkler üzerine saldırma niyetinin önceden tasarlandığı anlamına gelmektedir. Zira o, himmetini Memlûklerle savaşmaya ve Mısır'ı onların elinden kurtarmaya adanmış, bu amaçla hazırlıklar yapmaya ve askerleri düzene sokmaya başlamıştır. Gerçekte yaşananlar ve Sultan Selim'in planladığı şeylerin hedefi ise kesinlikle Arap bölgesi üzerinde Osmanlı kontrolünü

sağlama kararlılığı, bölgenin zenginliklerine sahip olma, Abbasi Hilafeti'ni yıkarak yerine bir Osmanlı Hilafeti ikame etme düşüncesi idi. Böylece Osmanlı Devleti, büyüyen Avrupa güçleri karşısında dünyadaki en güçlü imparatorluğa dönüşecekti.

Savaşın Nedenleri

Osmanlılar ile Memlûkler arasında siyasi, ekonomik ve dini alanlarda gelişen iyi ilişkilerle rağmen, tüm bunlar Osmanlıların Arap dünyasına doğru genişleme politikasını sürdürmesinin ve Memlûklerle askeri bir çatışmaya girme kararlarının önüne geçemedi. Osmanlıların sahip olduğu güçlü askeri kuvvet ve modern silahlar özellikle de ateşli silahlar, bu hareketliliğin arkasındaki güçlü bir nedendi. Bundan başka ayrıca her iki devletten kaçanlar ve iltica edenler meselesi vardı. Bu mesele, olayların seyrini hızlandıran bir etken olduğu gibi aynı zamanda

Memlûk Devleti Sınırları

aralarındaki ilişkilerin bozulmasının da bir sebebiydi. Sultan Gavri, Sultan Selim'in erkek kardeşinin oğullarından oluşan muhaliflerini başkenti Kahire'de kabul edip barındırmıştı. Bu durum Sultan Selim'in öfkesini çekmiş, Memlûkler tarafından atılan bu adımı, Memlûklerin hesaba çekilmesi gereken düşmanca bir eylem olarak kabul etmişti.

Sultan Selim tahta geçince, ağabeyi Ahmed'e bir hilat gönderip onu yerine geri yolladı, aynı şekilde Anadolu yakasındaki Manisa'da bulunan kardeşi Korkud'a da bir hilat gönderdi ve kendisi hükümdarlık makamında pekişti. Daha sonra Kefe'de bulunan Kemal Ağa'nın arkasından haber gönderip onu Yeniçeri Ağası yaptı. Yunus Ağa'yı vezir

yaptı, Ferhad Paşa'yı ise Rumeli Paşası yaptı. Ardından kardeşlerinin öldürülmesini emretti ve hükümdarlıkta tek başına kaldı. Bunun üzerine kardeşi Korkud, Mısır'a kaçtı ve Gavri'ye sığındı, o da kendisini himaye etti. Sultan Selim, Gavri'den onu kendisine teslim etmesini istedi, fakat Gavri onu teslim etmeye yanaşmadı. Böylece Gavri ile Sultan Selim'in arasındaki düşmanlık, malum olan hadiseler meydana gelene kadar şiddetlendi.

İbn Zünbül, Gavri'nin, Sultan Selim'den kaçarak Memlûklerin başkenti Kahire'ye yönelen Korkud'u koruyup barındırdığını zikretmektedir. Bunun üzerine Sultan Selim, Sultan Gavri'ye bir mektup göndererek Korkud'un kendisine teslim edilmesini istemiş, ancak Gavri

Baybars Türbesi, Kahire

bunu reddederek Sultan Selim'in talebini geri çevirmiştir. İbn Zünbül, bu eylemi ve sonucunu "Gavri ile arasındaki düşmanlık o derece şiddetlendi ki sonunda olanlar oldu" şeklinde vafsetmiştir. Aynı şekilde Sultan Selim de, Sultan Gavri'nin yanından kaçan Şanbar nazırı Hoşkadem'i barındırmış ve Selim ona *eman* vermişti. Bu şahıs Sultan Selim için kıymetli bir hazine oldu. Zira Sultan Selim ondan ve Memlük Devleti'nin ahvaline dair sızdırdığı bilgilerden istifade etti. Hoşkadem, Memlüklerin halka karşı işlediği fesat ve zulümleri ona haber verdiği gibi Memlük ordusu ve Memlük deniz limanlarının durumu hakkında da önemli detaylar sundu. Böylece her iki başkentten -Kahire ve İstanbul-, her iki ülkeden gelen muhalifler için bir siyasi sığınma evine dönüştüğünü ve kendi hükümetlerinin otoritelerinden kaçanların mekanı haline geldiğini görmekteyiz. Bu kaçanlar, kendi ülkelerinin hükümetlerine karşı durabilmek ve faaliyet gösterebilmek için her türlü yardımı elde etmişlerdir.

Osmanlıların İslam dünyası sultanlığını ele geçirme çabası da savaşın nedenleri arasındaydı. Nitekim İbn İyas tarafından aktarılan bir rivayete göre, kendisine "Sultan" unvanını veren ilk Osmanlı hükümdarı Osmanlı

Sultanı II. Mehmed olmuştur. Böylece Osmanlılar, bu unvanı elde etme hususunda Memlüklerle eşitlik sağlamak için çalışmaya başladılar. Görünen o ki Osmanlılar, bu sultanlık unvanını, Osmanlı Devleti'nin peşinde olduğu öncü ve küresel role bir vurgu yapmak üzere devletlerinin siyasi bir dönüşüm türü olarak benimsemeye çalıştılar. Modern araştırmalar Sultan II. Mehmed'in bu eylemiyle Dört Hülafa-i Raşidin'den sonraki en büyük Müslüman hükümdar haline geldiğini kabul ederken Osmanlı kaynakları bunu, Osmanlıların dünyevi liderlikte İslam ve Türk geleneklerini bir araya getirme ve İstanbul'u geniş bir yayılıma sahip sultanlığın yeni başkenti yapma çabasının bir parçası olarak görmüştür.

Bazı rivayetlere göre Osmanlılar, Al-i Osman soyunun, Hicaz'da Safra Vadisi'nde sakin bir kabileye dayanan Arap asıllı bir kökenden geldiği yönünde şayialar yaymaya çalışmışlardır. Bu durum, Osmanlılara yönelik sevginin geniş bir çapta yayılmasına yol açmış ve İslam dünyasının lideri konumundaki Memlük Devleti'nin varlığını tehdit etmiştir. Böylelikle Osmanlıların, İslam dünyasının liderliğini ve sultanlığını devralma, ona hükmetme, tüm güçleriyle bölgenin zenginliklerini kontrol

altına alma, Memlûk sultanlığını yıkmanın yanı sıra Kahire'deki Abbasi Hilafeti'ni de sonlandırıp kendilerini yeni halifeler kılma hususundaki arzuları netleşmiştir. Bu sayede devletleri İslam dünyasındaki en güçlü imparatorluğa dönüşecekti.

Memlûklerin zulmü, sosyal adaletsizliği ve yozlaşması durumu da bölgede yeni bir güç dengesinin arayışı, doğal olarak iki devletin karşılaşmasına neden olacak etkenler arasındaydı. Memlûk Devleti'nin son dönemindeki durumları, Mısır ve Şam'daki halk tabakalarına yönelik zalimce politikaları sebebiyle devletin artık yaklaşmış olan çöküşünü hızlandıran sebeplerdi. Aynı şekilde onların yönetimine karşı giderek artan öfkeyi ve Osmanlılara, kendilerini tüm bunlardan kurtaracak birer kurtarıcı gözüyle bakıldığı da hissedilmekteydi. İbn Tağrıberdi, Memlûk Devleti'nin ahvalini ve durumlarının vardığı noktayı şu şekilde vasfederek sunmuştur: "Sayılarının azlığına, bünyelerinin zayıflığına ve cesaretlerinin olmamasına rağmen, tebaaya olan şerleri bilinir, insanlara olan faydaları ise yok denecek kadar azdır. Onlardan her birinin burnu havadadır. Oysa bir atın yularını tutmayı beceremezler. Mal yağmalamaktan başka meslekleri yoktur. Zayıfa zulmeder,

bir ekmeğe bile tamah ederler. Onların ahmakça cihadı sadece reisedir ve mürüvvetleri yoktur". Nihayetinde Gavri sultan olduğunda, devlet hazinesini parayla doldurmak için zalimce bir politika izledi. Dükkanlara, arazilere ve gayrimenkullere ağır vergiler getirmeyi artırdığı gibi bunu aşarak değirmenlere, aletlere, gemilere ve binit hayvanlarına da vergiler koydu. İş çıkırından çıkarak bu vergileri hayır vakıflarına kadar teşmil etti. Mesele bununla da kalmadı, devlet hazinesinin iyi para ile kötü para arasındaki farktan yararlanması için para birimi üzerinde oynamalar yapma noktasına ulaştı. Gümrük harçlarını ve vergilerini iki katına çıkardı. Bu durum tüccarlara ve ticaretlerine çok ağır zararlar verdi. Gavri'nin yaptıklarının devlet hazinesine çok miktarda para kazandırdığı doğrudur, fakat bu durum halkın ve onların geçiminin pahasına olmuş, bu da devletindeki emirler arasında fitnelerin ve çekişmelerin baş göstermesine yol açmıştır.

Halkın bu politikaya olan öfkesini ve Memlûklerden kurtulma arzularını, Halep uleması ve eşrafının kendilerini içinde bulundukları durumdan kurtarması için Sultan Selim'e gönderdikleri yukarıda zikredilen mektuptan açıkça anlayabiliriz. Sultan Selim için Memlûklerden

kurtulmak adına uygun bir fırsat doğmuştu. İbn Zünbül'ün aktardığına göre Gavri'ye yönelttiği bir mektupta şu ifadeler yer alıyordu: “Eğer Müslümanlara reva gördüğün bu zulüm ve eziyetten vazgeçmezsen, üzerine Rum askerleriyle gelir ve Mısır'ı senin üzerine yıkarım.” Gavri ise ona bir mektup yazarak şöyle karşılık verdi: “Bizim üzerimize gelmene hacet bırakmam, sen kahramanlarla karşılaşmaya hazırlan ve erlerin neler yapacağını gör.” Bunun üzerine Mısır halkı, genel grev olarak nitelendirilebilecek önlemler aldı.

Mısır köylerinin tamamındaki çiftçiler, henüz hasat etmedikleri mahsullerini bırakarak memleketlerinden kaçmaya başladılar. Aynı şekilde Kahire halkı da çiftçilerin bu eylemine ortak oldu. Terziler dükkanlarını kapattı, silah yapımcıları ve zanaat merkezleri de aynısını yaptı. Kahire sokaklarında Memlük Devleti sultanına yönelik tehdit ve kınama sesleri yükseldi. Bu minvalde, kurdun Memlük Devleti'nin her bir tarafını kemirip bitirdiği, devletlerinin kendi hırsları, açgözlülükleri ve vahşetleri sebebiyle çöktüğü, bu durumun da Şam ve Mısır'daki ahalinin onlardan yüz çevirmesine yol açtığı ve Şam halkının Memlüklerden kurtulmak için Osmanlılara yardım etmeye

çalıştığı sonucunu çıkarabiliriz. Savaşın nedenlerinden bir diğeri de Osmanlılar ile Safeviler arasındaki çatışmaydı. Bu çatışmanın ve Memlüklerin buna karşı takındığı tutumun, Osmanlıların Memlük sultanlığına doğru harekete geçmesinin ve onlarla savaşmasının doğrudan sebebi olduğunu söyleyebiliriz. Böylelikle Memlüklerin bu savaşta ki tutumu, Osmanlı-Memlük çarpışmasının doğrudan nedeni olmuştur. Doğuda Safevi tehlikesi baş gösterdiği sırada Sultan Selim yönünü oraya çevirmiş ve 920/1514 yılındaki Çaldıran Muharebesi'nde Safevileri mağlup etmişti.

Memlük Sultanı ise bu çatışmada tarafsız bir tutum sergileyerek, Safevi Devleti'ne karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almayı reddetmişti. Gavri'nin bu tutumunun bir sonucu olarak Sultan Selim, sınır bölgesi olan Dulkadiroğulları Beyliği'ni kendi topraklarına katmak için harekete geçmiş, bu durum Osmanlılar ile Memlükler arasındaki gerilimin artmasına yol açmış ve İstanbul'da hummalı bir savaş havası hakim olmuştu. Osmanlılar, Memlüklerle yapacakları gelecekteki savaşın her Müslümanın girmesi gereken bir vazife olduğunu tasvir etmişlerdi. Aynı zamanda İstanbul'daki Müslüman alimler

tarafından, savaşa dini bir cihad niteliği kazandıran birkaç fetva verilmişti. Bu fetvalardan birinde, Safevilere işaret edilerek “Memlüklerin İslam’a ihanet ettiği ve kafirlere yardım ettiği” ifade edilmiş, İstanbul’daki Şeyhülislam ise Allah’ın düşmanlarına yardım edenin kendisinin de Allah’ın düşmanı olduğunu ilan etmişti. Osmanlı seferinin ilan edilen amacı ise ezilenleri özgürleştirmek ve Müslümanları dış düşmana karşı korumak için çalışmaktı.

Bazı modern araştırmacılar, Memlüklerin Safevilere karşı Osmanlılarla iş birliği yapmamasını, Osmanlıların giderek artan gücünden korkmalarıyla açıklamaya çalışmışlar ve Memlüklerin bu esnada Safevilerle

uzlaşmaya çalıştığını vurgulamışlardır. Böylece Osmanlı Sultanı, Memlük Sultanı’nın tutumunu düşmanca kabul etmiş, Sultan Selim, Memlükleri Safevi cephesine doğru giden Osmanlı kabilelerine müdahale etmekle suçlamıştır. Aynı zamanda Sultan Gavri, Memlük Devleti’nin himayesinde bulunan Dulka-diroğulları Beyliği’nin hakimi Emir Alaüddevle’ye, Osmanlıların Safevi cephesinde ilerleyişi sırasında ihtiyaç duydukları erzak ve gıdanın sağlanmasını engellemesi talimatını vermiş, bu durum onların ilerleyişini bir süreliğine sekteye uğratmıştır. Bu yüzden pahalılığın şiddetinden binek hayvanların ve insanların çoğu öldü. İşte Gavri ile Sultan Selim arasındaki savaşın sebebi bu idi. Bu durum Sultan Selim’in Emir Alaüddevle’ye kin beslemesine ve ondan intikam almayı düşünmesine yol açmıştır. Sultan Selim’in başına bu durum gelince, meseleyi vezirlerine arz etti.

Diğer taraftan askerlerin o taraflara hücum etmesini ve Maraş’ı kuşatmasını emretmek istedi. Fakat vezirleri, bu durumu Gavri’ye bildirerek haber göndermesini tavsiye ettiler. Bunun üzerine Sultan Gavri’ye, Alaüddevle’nin ne yaptığını bildiren bir ferman yazılmasını emretti. Gavri ise: Alaüddevle benim

emrime isyan etmiştir. Eğer ona gücün yeterse onu öldür diye cevap verdi, onun elçilerine hilat giydirdi ve geri gönderdi. Şüphesiz ki dönemin Arap kaynakları, Alaüddevle'nin yaptıklarının kendi kendine olmadığını zikretmiştir. Aksine İbn Zünbül, Alaüddevle'nin bu davranışlarının Sultan Gavri'nin kışkırtmasıyla olduğunu kabul etmektedir. Nitekim Gavri, ona yaptıklarından dolayı teşekkür eden, onu Sultan Selim ile savaşmaya teşvik eden ve Selim'e hiçbir şekilde imkan vermemesini söyleyen bir mektup göndermiştir. Gavri'nin amacı, ikisinden birinin veya her ikisinin birden öldürülmesi ümidiyle bu ikisinin arasına fitne düşürmektir. Böylece her ikisinin de kötülüğünden kurtulmuş olacaktı.

Çünkü o, her birinin savaşçı yönünün ne kadar çetin olduğunu biliyordu. Bunun üzerine Alaüddevle'nin, Sultan Selim ile savaşma hususunda cesareti arttı. Sultan Selim ise Gavri'nin cevabını okuduğunda ferasetiyle bunun kendisine yönelik bir hile olduğunu anladı ve Gavri'ye karşı son derece büyük bir öfke besledi. İşte meşhur olduğu üzere, aralarındaki fitnenin alevlenmesine ve malum hadiselerin meydana gelmesine sebep bu oldu.

Ancak Sultan Selim istediğini elde etmiş, Sinan Paşa'ya yaptıklarından dolayı Alaüddevle'yi cezalandırması talimatını vermiş ve Alaüddevle savaşta öldürülmüştür. Sultan Selim, Safevilerle yapılan savaşta kendi yanında çatışmaya katılmasına karşılık bir mükafat olarak beyliği Alaüddevle'nin kardeşinin oğlu Şehsuvaroğlu Ali'ye vermekte acele etmiştir. Bu durum Memlüklerin, bu adımı kendi devletlerine yönelik düşmanca bir eylem olarak kabul etmelerine yol açmıştır. Alaüddevle'nin başı kesildikten sonra Selim bunu Mısır'a göndermiş ve şöyle demiştir: “Eğer Çerkes bir erkeksen, hutbesini Mısır'da okutmaya devam ettirsin.” Tüm bu anlatılanların neticesinde, iki taraf arasındaki atmosfer nefret ve buğz ile dolmuş, çarpışma kapıya dayanmıştır.

Her bir taraf, özellikle Osmanlılar açısından kaçınılmaz, kurtuluşsuz ve alternatifsiz gerçek bir hal alan askeri yüzleşme için hazırlık yapmaya koyulmuştur. Bu olaylardan sonra Sultan Selim, Mısır'ı ele geçirme hususunda ümitlendi. Ardından Edirne'ye yöneldi. Bundan üç gün sonra Mısır ordusuna doğru gitmek üzere yola çıktı.

Savaşa Hazırlık ve Orduların Donatılması

Osmanlı kronikleri ile Memluk kronikleri incelendiğinde, bu kaynakların Mercidabık'taki çarpışmadan önceki olaylara dair bilgilerle dolu olduğu görülmektedir.

Nitekim bu kaynaklar, zafetin elde edilmesini garanti altına almak için Sultan Selim'in aldığı önlemlerden uzun uzadıya bahsetmiştir. Bu minvalde Yavuz Sultan Selim'in Doğu Seferlerine çıkmadan önce yapmış olduğu hazırlıklar şöyle zikredilebilir:

1- Sultan Selim askerlerini ve mühimmatını düzene sokmak için çalışmış, Veziriazam Sinan Paşa'yı kırk bin süvari ile Kayseri'ye göndermiş ve Sinan Paşa

orada Sultan Selim'in gelişini beklemek üzere kalmıştır.

2- Devletindeki iç birliğin kenetlenmesini garanti altına almak adına Sultan Selim, devletin vilayetlerine güvenilir kişileri tayin etmeye girişmiştir. Nitekim Mısır sultanına, Safevi savaşı için kendisine dua ettiğine dair vehim vermek amacıyla, Rumeli Kazaskeri Zeyrekzade'yi Karaca Paşa ile birlikte göndermiştir.

3- Oğlu Süleyman'ı Edirne'de, Piri Paşa'yı İstanbul'da ve Hersekzade Ahmed Paşa'yı Bursa'da görevlendirmiştir.

4- Sultan Selim, kendi ülkesi ile Mısır ve Şam arasındaki mesafeyi düşünmüştü. Bu yüzden bu sarp ve engebeli yerleri aşmak için güçlü mühimmatlara

Halep Kalesi, 1887

ihtiyacı vardı ve buna yönelik gereken her şeyi hazırladı.

5- Osmanlı diplomasisi bu savaşın hazırlık süreci boyunca üzerine düşeni yapmıştır. Sultan Selim'in, Sultan Gavri'nin üzerinden kendisine yönelik bir saldırı hayalini uzaklaştırmak ve son askeri hareketliliğinin amacının Safevilerle savaşmak olduğunu göstermek için aldığı siyasi ve diplomatik önlemler şöyle zikredilebilir:

I. Askeri çatışma başlamadan önce Sultan Gavri, Osmanlılarla ticareti yeniden canlandırmak üzere gelen bir Osmanlı heyetini kabul etmiştir. Bu heyetin amacı, belirli miktarlarda Mısır şekeri satın almaktır.

II. Sultan Selim, bazı Memlük naibleri ile siyasi iletişim kanalları açmaya başlamış ve aradığını, Osmanlılara sempati duymaya başlayan Halep Naibi Hayır Bey'de bulmuştur.

Memlük kaynakları onun Osmanlılarla gizli ilişkiler kurduğunu belirtirken modern araştırmalar ise Sultan Selim'in, Gavri'nin özel danışmanları arasında ve bilhassa en çok güvendiği kişilerin içinde taraftarlar bulduğunu, böylece Yavuz Sultan Selim'in kendisine Memlük Devleti'nin genel durumu

hakkında detaylı bilgiler sağlayan ve ulaştıran yandaşlar edinmeyi başardığını kabul eder. Böylelikle Sultan Selim duruma tamamen hakim olmuş, başlangıç düdüğünü kendi eline almış ve askeri darbenin zamanı ile mekanını tek başına belirleme hakkını elinde tutmuştur. Sultan Selim'in Memlüklerle yüzleşme kararlılığına ve onlarla çatışmadaki ısrarına dair Osmanlı rivayetiyle örtüşen Memlük rivayetlerinden biri de İbn Zünbül'ün aktardığı rivayettir. Zira o, Sultan Selim'in Memlükler ve orduları hakkında Veziriazam Ahmed Paşa Hersekzade ve ardından Piri Paşa ile istişare ettiğini zikretmektedir.

Hersekzade, Memlük ordusunu, bu ordunun azametini, şiddetini ve gücünü ortaya koyacak şekilde vassetmiş, kendisini serbest bırakan Sultan Kayıtbay zamanında bu ordunun eline esir düştüğünü, buna karşılık Memlüklerle savaşmayacağına dair yemin ettiğini ve Ahmed Paşa'nın bu hususta yeminli olduğunu belirtmiştir. Piri Paşa da onu bu konuda doğrulamıştır.

Bu durum Sultan Selim'in öfke ve gazabını çekmiş, her ikisini de görevden azletmek için harekete geçmiş ve ardından doğrudan Mısır ordusunun üzerine yönelmiştir. Burada, Halep

halkının gönderdiği ve daha önce zikrettiğimiz mektuptan sonra, Şam'daki yerel halktan Sultan Selim'i bekleyen yardımları bir kez daha hatırlatmayı gözden kaçırmamak gerekir. Osmanlı ordusu, hazırlıkları, teşkilatı ve kuvvetleri hususuna gelince, olayların çağdaşı olan İbn İyâs'ın diliyle Arap kaynaklarında bu ordunun bir vasfı yer almaktadır. İbn İyâs, Osmanlı Sultanı'nın askeri gücü hakkında onun, disiplinsizlik durumunda yıkıcı bir güce dönüşebilecek vurucu bir askeri kuvvete sahip olduğunu, aynı zamanda Mısır'ı boyunduruk altına alma ve Çerkesleri kesin olarak ortadan kaldırma ısrarında tecelli eden net bir askeri programa sahip olduğunu söylemiştir.

Diğer Taraftan İbn Zünbül ve İbn Tulun gibi kaynaklar Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti'nin askeri güçlerine özellikle vurgu yaparak iki devlet arasındaki asker sayısı, teçhizat ve lojistik unsurlar gibi durumları göz önünde bulundurmak için ayrıca detaylı bilgi vermişlerdir.

Bu kayıtlardan hareketle Osmanlı ordusunun kısaca şu unsurlardan meydana geldiği söylenebilir: Kaynaklar Osmanlı ordusunun sayısını kırk bin savaşçı olarak tahmin etmiş, bazılarında ise yüz elli bin savaşçı

olduğu zikredilmiştir. Fakat kaynakların çoğunluğu gerçek sayının kırk bin olduğunu belirtmiştir. Osmanlı ordusu üç temel unsurdan teşekkül ediyordu:

1- “Kapıkulu kuvvetleri: Piyade ve süvarilerden müteşekkildi. Osmanlı merkezi ordusunun temel çekirdeği kabul edilirdi ve Osmanlı Sultanı bu fırkaların doğrudan komutanıydı.

2- Süvariler: Bunlar Osmanlı ordusundaki en yüksek ve en üst rütbeli sınıf sayılırlardı. Silahları ise kılıç, tüfek, ok ve yay, balta ile mızraklardı.

3- Piyade Kuvvetleri: Bu kuvvetler üç fırkadan meydana gelmekteydi:

a) Yeniçeriler: Bu fırkanın görevlerinden biri, askeri seferlerde Sultana eşlik etmek üzere yola çıkmak ve nöbetleşe yoluyla devletin sınırlardaki kalelerini korumaktı. Bu fırka, “Orta” adıyla bilinen bölüklere ayrılmıştı ve bunların komutanına “Bölükbaşı”, fırkanın en üst amirine ise Yeniçeri Ağası denirdi. Her bir “Orta”nın mevcudu, subay ve asker dahil olmak üzere 1062 unsurdan ibaretti.

b) Topçular: Bu fırkanın görevi topları dökmek ve imal etmektir. Bunun yanı sıra top mermileri üretmek, savaşlarda

top atışlarını gerçekleştirmek, kale ve tahkimatları yıkmaktır. Bu fırkanın komutanı “Topçu-başı”dır. Kendisine, yetenekleri çok yüksek olan bir dizi subay yardım etmekte olup, bunların başında “Dökümcübaşı” olarak bilinen bir subay gelmekteydi. Mercidabık'ta Sultan Selim'in yanında 300 top bulunuyordu.

c) Cebeciler: Savaş bölgelerine silah ve mühimmatın ulaştırılmasından sorumlu olan fırkadır. Yeniçeri ordusunun kullandığı ok, yay, mızrak, tüfek, kazma, kürek, barut, kurşun, zırh ve çelik miğfer gibi silahların hazırlanması, üretilmesi ve tamir edilmesi için imalathaneleri denetlemekle görevli kolları vardır.

4-Eyalet Kuvvetleri: Osmanlı ordusundaki eyalet kuvvetleri çok çeşitli olup isimleri farklılık gösteriyordu. Osmanlıların zaferlerinde seçkin ve belirleyici bir rol oynayan bu kuvvetlerin en öne çıkanları şunlardır:

a- Azaplar: Bu kuvvetler piyadelerin öncüleriydi sayılır ve eyaletlerdeki askeri kuvvetlerin içinde yer alırlardı. Silahları ok, yay ve eğri kılıçtı. Osmanlı ordusuyla birlikte ok atmak üzere hafif kuvvetler olarak savaşa katılırlar ve gençlerden oluşurlardı. Kanun, onlara bu kuvvetlere

özgürce katılma hakkı tanımıştı. Ana ordunun önünde ilerleyen ve düşmana ilk akınları düzenleyenler bunlardı. Savaş esnasında ise topçu kuvvetlerinin düşmana mermi fırlatabilmesini sağlamak amacıyla sağa ve sola açılırlardı.

b- Akıncılar: Devletin batı tarafındaki sınır boylarında da imi surette murabıt olan süvari fırkalıydı. Bu fırkaların görevi, askeri hareket bölgelerini keşfetmek, askeri kuvvetler için yolları açmak, her türlü pusudan koruyarak ordunun önündeki zorlukları gidermek ve bunun yanı sıra ordunun su geçitleri ile hendeklerin üzerinden geçmesi için ihtiyaç duyulan köprüleri inşa etmekte yatıyordu. Bu fırkalardaki her bir grubun sorumlusu “Onbaşı”, yani on kişinin amiri idi. Bunların tamamı ise “Yüzbaşı”, yani yüz kişinin amirinin komutası altındaydı. Bu kuvvetler genç ve dinamik yaştaki kişilerden oluşur, görevleri ise düşmana akın düzenlemek ve saldırmak olduğundan Akıncılar olarak bilinirlerdi.

c- Tımarlı Sipahiler: Tımar, Osmanlıların Selçuklulardan ve Bizanslılardan aldığı bir kelimedir, nitekim tımar, Osmanlı idaresinde en yaygın ikta biçimi olarak kabul edilirdi.

Bu fırkalar, kuruluşundan itibaren Osmanlı saltanatının

temel direği olarak vasfedilmiştir. Tımar askerleri, tımar eyaletlerinin sahipleri tarafından, zekat yoluyla yahut bazı şahıslar tarafından özel olarak yetiştirilir, eğitilir ve donatılırdı. Bu fırkalar birkaç bölüğe ayrılmış olup, her birinin başında “Bölükbaşı” lakaplı bir reis bulunurdu. Ayrıca “Subaşı” olarak bilinen bir zabıt vardı. Her on bölük ise “Alay Beyi” lakaplı bir amirin komutası altındaydı. Alay Beyi, “Sancak Beyi”nin komutası altında, Sancak Beyleri de “Beylerbeyi”nin komutası altındaydı. Bu şekilde Sultan Selim her türlü vasıta ile donatılmış, güçlü ve düzenli bir ordu hazırladı. 4 Cemaziyelevvel 922/5 Haziran 1516 Perşembe günü Sultan Selim, saltanat merkezinden Üsküdar tarafına hareket etti. Osmanlı kaynakları, Sultan Selim’in bu hareketinin görünürdeki hedefinin Acem memleketlerine doğru olduğunu, batını hedefinin ise Arap diyarı olduğunu ve Şam’a doğru yöneldiğini belirtmiştir.

Elbette Osmanlı Devleti’nde bu hazırlıklar yapılırken, Memlük Devleti de yaşanan gelişmelerden haberdar olarak hazırlıklarını yapmaktaydı. Bu dönemin kaynaklarında Memlük Devleti’nin, Osmanlı Devleti’ne karşı savaş hazırlığına dair yaptıkları faaliyetler zikredilmektedir.

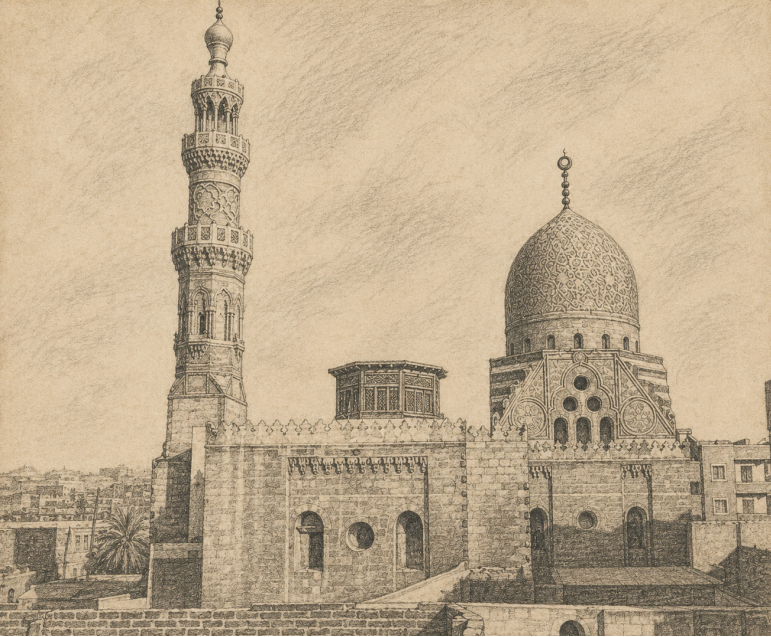
Buna göre Şam’da bulunan Memlük askeri kuvvetleri, Mısır’daki Memlük askeri sisteminin bir parçası ve onun bir uzantısıydı. Osmanlı kaynakları, Sultan Gavri’nin kuvvetlerinin Bedevi ve süvarilerden oluşmak üzere elli bin askere ulaştığını zikretmiştir. Bazısı otuz bin, bazıları ise seksen bin olduğunu söylemiştir. Her halükarda Memlüklerin hafife alınamayacak bir gücü vardı ve Memlük ordusu şu kuvvetlerden meydana gelmekteydi.

Memlük ordusu kuvvetlerinin sayısı oldukça fazlaydı ve askerlerinin şöhreti, süvarilik ile yüksek savaş becerilerini kullanma hususunda üst noktadaydı. Silahları ise bireysel kullanıma sahip geleneksel silahlardan olan kılıç, balta ve mızraklı. Buna ek olarak Memlük ordusunda, taarruz karakterli toplu silahlardan olan mancınıklar ve debbabeler de bulunuyordu. Bu silahların imalathaneleri saltanatın başkenti Kahire ile Şam Naibliği’nde mevcuttu. Dönem kaynaklarının zikrettiklerinden hareketle, Memlük ordusunun silahları ve askeri grupları şu şekilde kategorize edilmekteydi:

Şam Kuvvetleri: Halis askerlerinin süvari sayısı 12.000 idi. Naibin memlüklerinin sayısı ise yaklaşık üç bin süvariye

ulaşıyordu. Halep'teki Halis askerlerinin süvari sayısı ise bin atlı civarındaydı. Bununla birlikte on iki binbaşı, emir-i tabihane, altmış onbaşı ve beşbaşı -*aşrevat ve hamsat*- emirleri bulunuyordu. Aynı şekilde Halep'te üç binbaşı emir, on tabihane emiri, yirmi onbaşı ve beşbaşı emirleri vardı. Şam'daki naibliklerin barındırdığı unsurlara göre bu rakamların tahmini olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu kuvvetler Mısır ordu nazırının emriyle hareket ederdi. Bu kuvvetler Türk, Çerkes, Rum, Rus, Ermeni ve Araplardan oluşan birliklerden meydana geliyordu. Memlûk ordusunun, ihtiyaç halinde devreye sokulan bir ihtiyat ordusu vardı. Bunlar, Memlûk

sultanlarından eşit muamele görmedikleri için durumlarından en çok nefret eden kimseler olan Sultaniye Memlûkleri idi. Memlûk kuvvetlerinin durumu bu şekildeydi. Sahip oldukları silahların sınıf ve türlerini ise dönemin çağdaş Memlûk kaynaklarında aktardığı üzere öğrenebiliriz. Söz gelimi Memlûk askerlerinin kullandıkları yaylar, ahşaptan yapılırlar ve havayla temas ettiğinde ateş alan yanıcı maddeleri fırlatmak ile “cerh” adı verilen okları atmak için kullanılırlardı. Cerh, ok, neft ve taş fırlatmaya yarayan askeri bir aletti ve bunu kullanan askere “cerhi askeri” denirdi ki bu da ateşli ok olarak adlandırılan şekliydi. Kılıçlar ise piyadeler ve süvariler arasında çok yaygın

Kayıtbay Külliyesi, Kahire

şekilde kullanılırdı. Bu kılıçlar, sebep olacağı zehirlenme ve neticesindeki ölümlere sebep olması için tuz çözeltilerine, amonyak tuzuna, arseniğe ve diğer bazı kimyasal maddelere batırılırdı. Mızraklar, Memlüklerin askeri imalathanelerinin ürettiği ürünler arasındaydı. Gövdesi kayın ağacından veya Hindistan'dan gelen diğer bazı ağaç türlerinden yapılır, uçlarına sivri demirler takılırdı. Hedefe doğrultulması hususunda büyük bir dikkat ve beceri gerektirirdi. Bir diğer savaş aleti de hançerin çeşitlerinden olan canbiyedir. Savaşçının yanına koyduğu yardımcı, yedek bir silah olduğu için ona bu isim verilmiştir ve zerdhanede üretilirdi. Teber ise düşmanla göğüs göğüse çarpışma esnasında kullanılan askeri bir baltadır. Memlükler ayrıca kuşatma kuleleri ve debbabele gibi toplu silahları da kullanmışlardır.

Olayların bu seyrine binaen Sultan Gavri, Kahire'yi vekil sıfatıyla yeğeni Tumanbay'a bırakmaya karar verdi ve devletinin kadılıkudatını ve Abbasi Halifesi el-Mütevekkil Ale'l-Lah Ebu Abdullah Muhammed b. el-Müstemsihibillah'ı da yanına alarak ordularıyla birlikte Şam'a doğru yola çıktı. Halifeyi yanına almaktan muradı muhtemelen bu savaşa şer'i ve dini bir meşruiyet sıfatı kazandırmaktı. Gavri, 15

Rebiülahir 922/8 Mayıs 1516 tarihinde Mısır'dan yanına beş bin kadar Celb Memlükleri, Evladü'n-Nas ve Seyfiyye askerlerini de alarak yola çıktı. Bu birlikler kendilerini büyük zaferler kazanmış, Haçlıları ve Moğolları mağlup etmiş bir ordunun varisleri olan, kendilerine güvenen cesur savaşçılar olarak vasfederdiler. Gavri, Şam'a ulaştıktan sonra kendisi için görkemli olarak betimlenen resmi bir karşılama töreni yapıldı. Ardından 24 Cemaziyelevvel 922/2 Temmuz 1516 tarihinde yanına Halep Naibi Hayır Bey ile Hama Naibi Canberdi Gazali'yi de alarak Halep'e doğru hareket etti. Gavri'nin bu hareketten muradı muhtemelen devletin kuzey sınırlarında beliren Sultan Selim'i korkutmak ve böylece Selim'in kendisinin istediği şeylerden vazgeçmesini sağlamaktı. Bu esnada Sultan Gavri, Osmanlı kuvvetlerine karşı kendisiyle ittifak kurması için Şah İsmail Safevi ile iletişim kurmaya çalıştı. Bu durum Osmanlı Sultanı'nı, Memlük Devleti'ni ortadan kaldırma görevini hızlandırmaya sevk etti.

Gavri, Halep yönüne doğru yürüyüşüne devam etti ve yanına Gazze, Şam, Humus, Hama ile Trablusgarp gibi memleketinin her bir naipliğinin emirlerini ve Şam diyarı askeri atabeyi Sudan

el-Acemî'yi alarak 10 Cemaziye-lahir 922/3 Temmuz 1516 Per-şembe günü Halep'e ulaştı.

İbn İyas'ın rivayetlerine göre Sultan Gavri naiplerinden, emir-lerinden ve kuvvet komutanla-rından oldukça korkmaktaydı. Şöyle ki, gelişi şerefine düzenle-nen özel kutlamalara katıldıktan sonra Halep'te onlardan, kendi-sine ihanet etmeyeceklerine dair Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etmelerini istemiş, onlar da bu-nun üzerine hep birlikte yemin etmişlerdir. İbn İyas, Gavri'nin topladığı ordunun sayısının 40 ila 60 bin arasında olduğunu zikretmektedir. Gavri, kuvvet-lerinin sadakatini garanti altına almak adına ihtiyati tedbirlerine devam etti. Nitekim Memlükler arasındaki büyük yemine bir işa-ret olarak, onları askerleriyle bir-likte tam teçhizatlı halde çapraz iki kılıcın altından geçirtti.

Sultan Selim, Gavri'ye bir kadı elçi gönderilmesini emretti. Kadının ismi Zeyrekzade idi ve kendisi topaldı. Yoluna devam edip nihayet Halep'e ulaştı. Var-dığında Gavri'nin ordugahını as-kerden boşalmış bir halde gördü, orada ancak bin veya iki bin ka-dar kişi vardı. Çünkü askerlerin tamamı Halep şehrine girmiş, insanları evlerinden çıkarmış, kadınlarını ve çocuklarını esir al-mış ve onlara son derece büyük

bir eziyet etmişlerdi. Bu durum, Çerkeslerden kendilerine isabet eden zararın şiddetinden dolayı Halep halkının Çerkeslere kar-şı Sultan Selim'in yanında yer almasına sebep oldu. Gavri'ye Sultan Selim'in katından bir el-çinin geldiği haberi ulaşınca ona huzura çıkması için izin verdi. Elçi onun huzurunda durdu ve son derece edepli davrandı. Gav-ri onu hoş karşıladı ve ona Sul-tan Selim'i sordu. Kadı ona şöyle dedi: "O sizin oğlunuzdur ve si-zin gözetiminiz altındadır." Gav-ri ona: "Eğer o benim oğlum gibi olmasaydı, onunla Şah İsmail'in arasını düzeltelim diye bütün ilim ehlini yanıma alıp Mısır'dan kalkıp buralara kadar gelmez-dim" dedi. Sonra ona bolca ih-sanda bulundu ve onu uğurladı. Ardından Gavri savaşa çıkılma-sını emretti. Bütün ordu, Halep halkının huzurunu son derece kaçıırıp onlara büyük eziyetler et-tikten sonra bütün mallarını on-lara emanet bırakarak dışarı çık-tı. Askerler yanlarından çıkınca, kendilerine dokunan zarardan dolayı büyük küçük, zengin fa-kir herkes onlara beddua etti. Kaynakların bildirdiğine göre Sultan Gavri de askeri çatışma-dan önce diplomatik çözümlere belki bir semere verir ve askeri çarpışmayı engeller düşüncesi-yle bir fırsat tanıdı. Osmanlılarla uzlaşa sağlamaya zemin hazırla-yacak bir iyi niyet girişimi olarak

Devadaran sınıfından Muğalbay adında bir elçiyi Sultan Selim'e gönderdi. Sultan Selim ise elçiyi demir zincirlerle bağlatmaktan başka bir şey yapmadı. Osmanlı kaynakları Sultan'ın bu eylemini şu şekilde gerekçelendirirler:

Sultan Selim, "Gavri'nin yanında bize gönderecek hiç ilim sahibi bir kimse yok muydu?" demiş ve bu durumu kendisine yönelik bir hakaret ile makamını küçük görme saymıştır. Bunun üzerine Gavri'den bizzat intikam almaya girişerek Muğalbay'a sert muamelede bulunmuş, onu aşağılamak için de saçını ve sakalını tıraş ettirip efendisine savaş haberini taşıyan topal bir eşek üzerinde geri göndermekten daha iyi bir yol bulamamıştır. Aynı esnada ona şöyle dedi: "Efendine söyle, elinden gelen bütün çabayı göstereyim. İşte ben onun yanına çakan bir şimşek ve gürleyen bir gök gürültüsü gibi geldim." İçindeki öfkenin şiddetinden Gavri'nin mektuplarını okumadı. Çünkü Muğalbay'ı ve sağlam zırhlara bürünmüş o on kişiyi gördüğünde ferasetiyle, Gavri'nin bunları ancak askerlerini Çerkeslerin savaşçı yönünden ve süvarilerinden korkutmak için gönderdiğini anlamıştı. Muğalbay bu vaziyette Gavri'nin yanına dönünce bu durum onlara çok ağır geldi. Şah İsmail ile Sultan Selim'in arasını bulup sulh

yapmak için geldiklerini zannetmekteyken bu hadiseden sonra iç dünyalarında Sultan Selim ile savaşmaya kesin olarak karar verdiler. Sonra Gavri ordunun Halep şehrinden çıkıp ordugaha geçmesini ve savaş için hazırlanmasını emretti.

Vali Emir Kurtbay'a da Sultan Selim ile ordusunun haberini araştırıp istihbarat toplamasını, ordunun üzerine yürüyüp savaşa başlamak üzere derhal geri dönmesini emretti. Kurtbay, Kayseri'ye vardığında oradaki halkın kapılarını kapattığını ve Mısırlıların Halep'te ve halkına karşı yaptıklarını, onları yerlerinden çıkardıklarını, mallarını yağmaladıklarını, kadın ve kızlarını gasp ettiklerini işittikleri için Mısır ordusuyla savaşmak üzere hazırlık yaptıklarını gördü. Sonra Antep naibi Yunus Paşa'yı, kadınlarını ve malını oradan uzaklaştırmış, Sultan Selim'in yanına gitmeye kesin karar vermiş, kendi soydaşlarına sırt çevirip Osmanlı tarafına meyletmiş bir halde buldular.

Bunun üzerine Vali Kurtbay geri döndü ve Sultan Gavri'ye durumu haber verdi. Mısır ordusu bundan dolayı sarsıldı ve aralarına çözülme girdi. İşte o anda Gavri hemen uykudan uyandı. Ümerayı ve devletin ileri gelenlerini topladı. Ordunun büyük

kısmı o ana kadar ancak Sultan Selim ile Şah İsmail arasında bir sulh olacağını zannetmekteyken bu hadise üzerine hiçbirinin arkadaşına ihanet etmeyeceğine, tek bir adamın kalbi üzere olacaklarına ve düşmanlarına karşı savaşacaklarına dair birbirleriyle karşılıklı yemin ettiler.

Sultan Selim ise itibarını korumak için diplomasi yolunu izleyen Gavri'ye bir elçi gönderdi. Gavri, Osmanlılara karşı bir iyi niyet göstergesi olarak ve onların askerleri ile teçhizatlarından çekindiği için Osmanlı elçilerine iyi muamelede bulundu. İbn İyas, Gavri'nin Sultan Selim'in elçilerine karşı bu tutumu ve eylemi hakkında şu yorumu yapmıştır: "Gavri'nin elçileri henüz dönmeden Sultan Selim'in elçilerini serbest bırakması,

bizzat Sultan'ın yaptığı hatanın ta kendisiydi." Böylelikle barışçıl çözüm fırsatı başarısızlıkla sonuçlanmış, askeri çarpışma kaçınılmaz bir hal almış ve Osmanlı askeri yığınakları güneye, Memlüklerin elindeki Halep'in kuzeyine doğru ilerlemeye başlamıştır.

Askeri Çatışma ve Mercidabık Muharebesi

İki taraf arasındaki yumuşama çabaları başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra savaş kaçınılmaz olmuş ve taraflar 25 Recep 922/24 Ağustos 1516 günü Mercidabık olarak bilinen mevkide karşı karşıya gelmiştir. O geceyi savaşız geçirdiler, fakat birbirlerine karşı kurdukları hileler ve güvensizlik yüzünden birbirinin gözüne uyku girmed.

Sultan Hasan Camii ve Medresesi, Kahire

Sultan Selim yanına 300 top almıştı. Osmanlı rivayetleri, Sultan Selim'in bu savaşta ordusunu taksim etme yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Nitekim Yeniçeri askerleri, mühimmatı, topları ve diğer cephaneyi yanlarına alarak çölün kenarından yürümüşlerdir. Sultan Selim, kanat komutanlarını şu şekilde tayin etmiştir: Ordunun sağ kanadında, Memlûklerin sağ kanadına saldırmak üzere Anadolu askerleriyle birlikte Zeynel Paşa bulunuyordu. Buradaki komuta kademesinde Şehsuvaroğlu Ali Bey, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Bayram Bey ve Muhammed Bey bulunmaktaydı. Ordunun sol kanadı ise Memlûklerin sol kanadına saldırmakla görevli olan Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'nın komutasındaydı.

Ordunu merkezinde komuta bizzat Sultan Selim'deydi. Öüne Yeniçeri askerlerinden tüfekçileri yerleştirmişti ve yanında iki topçu takımı bulunuyordu. Sağ, sol kanatlar ve merkezin gerisinde ihtiyat birlikleri yer almaktaydı. Azap kuvvetleri ise ordunun arkasını güçlendirmek üzere ordunun gerisinde murabıt olmuştu. Kaynaklar, Sultan Selim'in en çok çekindiği şeyin Memlûk süvarileri olduğunu zikretmektedir. Bu yüzden kuvvetlerini ve topçularını, her an birbirine bağlı araba zincirlerinin ve aynı

şekilde ağaç ile odunlardan sipperlerin arkasına gizlenerek düşmanla oradan savaşabilecek şekilde konumlandırmıştır. Osmanlı Devleti, muharebe meydanında bu hazırlıkları yaparken Memlûklerin Osmanlılarla yüzleşmek için kurdukları askeri plan neydi? Bu sorunun cevabında Osmanlı rivayetleri ile Memlûk rivayetleri arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Nitekim Memlûk ordusunun sağ kanadında Mısır, İskenderiye ve Yukarı Mısır askerleri ile emirler, Hicaz, Kudüs, Nablus, Baalbek ve Trablusşam bedevileri bulunuyordu. Komuta ise Halep Naibi Hayır Bey'deydi. Ordunun sol kanadındaki komuta da Şam askerleriyle birlikte Şam Naibi Sibay'da idi. Memlûk ordunun merkezi ise Abbasi Halifesi ile birlikte seksen bir yaşına basmış olan Sultan Gavri'ye aitti. Osmanlıların saldırıya başlamasıyla iki taraf arasındaki çatışma başladı ve taraflar arasındaki çarpışma şiddetlendi. İbn Zünbül bu çatışmayı ve azametini, "Ne eski ne de yeni tarihlerde bu çatışma gibi bir çatışma görmedik. Ne bunun gibi iki ordu bir araya gelmiştir ne de sayıca bundan daha fazlası" şeklinde zikretmektedir. Bu esnada her iki taraftan da çok kan dökülmüştü. Memlûk ordusu savaşın başlangıcında Osmanlı süvarilerinin saldırılarını püskürtmeyi başarmış ve İbn

İyas'ın ifadesiyle, bunu başarmada çok büyük bir zorluk çekmeden onlardan yaklaşık on bin adam öldürmüşlerdir. Çerkes taifesinden Osmanlılara savaşla ilk hamle yapan kişi Humus Naibi Arslan b. Budak oldu. Kargısını eline aldı, atının dizginlerini koyuverdi ve süvarileri sağa sola mızrakla saldırmaya başladı. Ümera, Arslan b. Budak'ın bu hücumdaki hararetini görünce gayrete geldiler. Şam Naibi Emir Sibay hemen hamle yaptı. Ardından büyük emir Sudun el-Acemi ve arkasındaki bin kadar seçkin memlûğü hücumla geçti. Sonra iki kalkan sahibi Emir Canbolat, ardından ikinci devadar Emir Allan hamle yaptı. Daha sonra Sultan'ın yeğeni Çerkes Kansu ve ardından Vali Emir Kurtbay hücumla başladı.

Sultan Selim'in planı, koyduğu ahşap siperlerin Memlûk süvarilerinin ulaşmasını engellemesiyle etkisini göstermişti. Hatta Memlûkler, Osmanlı toplarının mermilerine açık birer hedef haline gelmişlerdi. Kaynaklar, her iki tarafta da ölü sayısı o kadar çoğalmıştır ki o gün "Kıyamet günü gibi" şeklinde zikretmiş, başlar düşmüş, çokça kan dökülmüş, iki ordu iki deniz gibi karşı karşıya gelmiş ve "Allahüekber" sesleriyle birlikte toz bulutu göğe yükselmişti.

Osmanlılar, atlar tarafından çekilen büyük topları ve barutu kullanmaya girişirken, Memlûk ordusu Osmanlı ateş gücü karşısında geri çekilmekteydi. Beklenildiği üzere, bu topların ateşi Memlûk ordusuna büyük zayıtlar verdirdi. Gavri'nin has memlûklerini ihtiyat birliklerinin yanında savaş meydanının dışında tuttuğu ve savaşa dahil etmediği öğrenilince Memlûk saflarında bölünmeler baş gösterdi. Bu durum Memlûk ordusunun sağ kanadındaki kuvvetlerin memnuniyetsizliğine ve isyanına yol açtı. Hayır Bey komutasındaki sol kanat da aynı tutumu sergileyerek savaştan çekildi. Bununla Sultan Selim'in kuvvetlerini taarruzu katlamaya, ateş ve topçu gücüyle vurmaya sevk etti. Onlar bu vaziyette çarpışırken, birden Sultan Selim büyük merkez safından atını ileri doğru sürüp orta safa kadar ulaştı. Elinde Ömer b. el-Hattab'ın kılıcı vardı. Askerine: "Benim önümde düşmanımın böyle mi vuruşuyorsunuz?" diye haykırdı ve paşalara sertçe çıkıştı. İbn Zünbül bu olayı betimleyerek şöyle zikretmektedir: Osmanlı askerleri bu durumu görünce vadinin enine doğru taşan bir deniz gibi Çerkeslerin üzerine geri atıldılar. Herkes mevziisine dönüp topları ve tüfekleri ateşlediler. Çerkeslerin, bedevilerin ve piyadelerin üzerine toprağa

düşen yağmur damlaları gibi hücum ettiler. Gündüz vakti, adeta kıyamet gününe döndü. Her bir top atışı yaklaşık elli, altmış veya yüz kişiye isabet ediyordu. Böylece o ova, akan kanlardan ötürü bir mezbahaya döndü. Osmanlı kaynakları, bu durum karşısında Sultan Gavri'nin düştüğü hali, artık güvendiği emirleri ile askerlerini birbirinden ayırt edemez duruma geldiği ve bu yüzden ordusunun düzensizleştiği şeklinde zikretmektedirler. Ayrıca top ve tüfek atışları karşısında Gavri'nin zafer ümidini kestiği, ordunun merkezinde kalmayarak özel hizmetkârı ile birlikte savaş meydanından çıktığı belirtilmektedir. Aynı esnada komutanı Hayır Bey kaçarak Halep Kalesi'ne sığındı, Canberdi Gazali de onun izinden giderek Şam'a doğru yöneldi. Osmanlı süvarileri, Memlük ordusundan kaçanları takip ederek onları esir ve ölü şeklinde kırıp geçirdi.

Osmanlı askerleri ve Sultan Selim, ilerlemeye devam ederek nihayet Gavri'nin safına kadar geldiler. Bunun üzerine Hayır Bey ve el-Gazali, Çerkeslerden bozguna uğrayanlarla birlikte Gavri'nin ordugahına kadar çekildiler ve avazları çıktığı kadar: "Kaçın! Kaçın! Sultan Selim etrafınızı kuşattı, Gavri öldürüldü ve bozguna uğradı!" diye bağırıyorlardı. Ardından yönünü

dönerek Halep'e doğru kaçtılar. Aslında Gavri henüz ölmemişti. Hayır Bey'in Gavri'ye karşı olan nefreti ve ona kurduğu hile sebebiyle böyle bir yola başvurmuştu. Gavri ise etrafında kendisine yakın bazı memlûkler ile birlikte yerinde öylece duruyordu. Fakat kendisinden uzakta olan askerler Gavri'nin gerçekten öldürüldüğünü zannederek Hayır Bey ile birlikte Halep'e doğru kaçtılar. Memlûk emirlerinden biri olan Emir Allan ed-Devadar tarafından Mısır'daki Sultan Naibi Tumanbay'a, tedbir ve ihtiyat alması amacıyla Mercidabık'ta yaşananları bildirmek üzere gönderilen rapor da burada yer almaktadır. Bu rapor, Memlûklerin yenilgisinden sonra kaleme alınmış olması ve harp meydanında yaşananlara dair bir görgü tanıklığı sunması bakımından son derece büyük bir öneme sahiptir. Bu emir büyük bir tecrübeye sahip askeri bir komutandır. Bu yüzden raporu yüksek derecede ehemmiyet arz etmektedir. Nitekim raporda şu ifadeler yer almaktadır: Sultan'ın, Celb Memlûklerini korumak amacıyla yanlarında savaş meydanına sokmayı reddettiği haberinin ulaşması üzerine Celb Memlûkleri savaşa devam etmeyi reddetmişlerdir. Emir Sudun el-Acemi ile Şam Naibi Melikü'l-Ümera Sibay'ın öldürülmesi Memlûklerin sağ kanadının

yenilmesine yol açmıştır. Halep Naibi Hayır Bey'in ise sol kanattan bozguna uğrayıp kaçması, Osmanlılarla olan anlaşması ve ihaneti sebebiyle sol kanadın da çökmesine neden olmuştur. Sultan Gavri'nin ölüm haberinin yayılması da Osmanlı kuvvetlerini, ordunun merkezindeki Sultan karargahına büyük bir taarruz başlatarak burayı imha etme hususunda cesaretlendirmiştir. İbn Zünbül ise şöyle demiştir: “Emirlerin çoğunluğu memleketlere dağıldı, çoğunluğu ise öldürüldü ve o kalabalıklar bozguna uğradı.” Osmanlı kaynaklarında ise durum şöyle zikredilmekteydi: “Osmanlı askeri, piyade saflarının arasından top atışları yaparak düşmanın merkezine saldırmaya başladı. Toplar Çerkeslerin üzerine sağanak bir sel gibi indi ve böylece Mısır ordusunda bozgun emareleri belirmeye başladı.”

Böylelikle bu çarpışmada zafer Osmanlılara yazıldı ve Memlükler bozguna uğradı. Fakat kaynakların zikrettiği gibi bu denli büyük bir çarpışmanın, nihayete erene kadar ne kadar süre devam ettiği de mütalaa edilmişti. Görünen o ki elimizdeki Osmanlı kaynakları, savaş süresinin iki saat olduğunu zikrettiklerinde, savaşı neticelendirmek adına Osmanlı ordusunun gücü ve askeri kabiliyetleri hakkında

bir tablo sunmaya, aynı şekilde Memlükleri ve kuvvetlerini ise hafifseme yoluna gitmeye çalışmışlardır. Bazı kaynaklar “kuşluk vaktinden ikindiye kadar” sürdüğünü söylerken, diğer bazıları ise savaşın sekiz saat boyunca devam ettiğini zikretmiştir. Bu birkaç saatlik çatışma, her iki taraftan binlerce kurbanın düşmesiyle sonuçlanmıştır. İbn İyas, Memlükler tarafındaki zayıyatı yaklaşık on bin kişi olarak tahmin ederken, İbn Zünbül ise her iki tarafın ölü sayısını şu şekilde zikretmiştir: “Çerkesler bin kere bin (bir milyon) nefer, Osmanlılar dört bin nefer zayıyat verdiler.” Osmanlı kaynakları ise her iki taraftan ölenlerin sayısı hakkında sessiz kalmış, yalnızca “Pek çok baş düştü ve çokça kan döküldü” demekle yetinerek, daha ziyade Memlük ordusunun ve sultanının akıbetine odaklanmışlardır. Sultan Gavri'nin

I.Selim Portresi, Konstantin Kapıdağlı

akıbetine gelince, ölümü üzerinde fikir birliği bulunmasına rağmen hayatının nasıl son bulduğu konusunda rivayetler çelişmektedir. Gavri, en sonunda arkasında sancağı taşıyan sancaktar ile birlikte tek başına kalıncaya kadar durum böyle devam etti. Bu sancaktar, İnal el-Ecrud'un memlûklerinden olan yaşlı bir adamdı. Gavri, başına gelen bu felaketin şiddetinden dolayı çaresizlik içinde tamamen çöktü ve baygın bir halde yere yığıldı. İbn İyas bu hususta tuhaf bir rivayet aktararak şöyle der: "Ölülerin cesetleri arasında Gavri'nin cesedine rastlanamadı. Sanki yer yarıldı ve onu o anda içine yuttu." Ayrıca onun felç geçirip ardından öldüğünü de söylemiştir. İbn İyas, üçüncü bir rivayet olarak da Sultan Gavri'nin yüzüğünde taşıdığı zehri içtiğini, zehrin içine nüfuz etmesiyle bilincini kaybedip attan düştüğünü ve derhal öldüğünü zikreder. İbn Zünbül ise başka bir rivayet sunarak Sultan Gavri yere düşünce, sancaktar mızrağı fırlatıp attı ve değeri üç bin altın eden nakışlı kumaşı aldı. Bunun üzerine Emir Allan, Akbay et-Tavil'e: "Sultan'ın durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?" dedi. O da: "Aklındakini söyle" dedi. Allan şöyle dedi: "Eğer biz onu burada bırakıp gider ve terk edersek düşman gelip onu öldürür, başını keser ve tüm Osmanlı

diyarlarında gezdirirler." Akbay: "Peki, çare nedir?" dedi. Allan: "Çare, onun başını kesip şuradaki kuyuya atmamızdır. Başsız gövdeyi ise kimse tanıyamaz" dedi.

Akbay: "Çok doğru bir fikir" dedi. Bunun üzerine Emir Allan kölelerinden birine Gavri'nin başını kesmesini emretti. Köle de Sultan Gavri'nin başını kesti ve oradaki bir kuyuya attı. Buna karşılık İbn Tulun, onun durumunun bilinmediğini zikretmiştir. Başka bir rivayette ise Sultan Gavri'nin naşının Halep şehrinin içine nakledildiğini ve Bayram Baba Tekkesi'ne defnedildiğini, yakın dönemde yol genişletme çalışmaları yapılmaya kadar orada kaldığını, daha sonra ise mezarının yıkılarak bu bilginin kaynağına dair bir işaret sunulmaksızın enkazla birlikte ortadan kalktığını belirtmiştir. Memlûk kaynaklarında durum bu minval üzereyken, Osmanlı kaynakları ve rivayetleri de Gavri'nin sonuna odaklanmış, fakat Gavri'nin sonu Osmanlı rivayetlerinde de tıpkı Memlûk rivayetlerinde olduğu gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Nitekim eski Sadrazam Kamil Paşa, "80 yaşında olan Gavri'nin, üzerine çöken şokun etkisi ve emirlerin kendisine hakaret etmesi nedeniyle savaşta helak olduğunu" söylemiş, Ahmed

Reşid de buna benzer bir ifade kullanmıştır. Münecimbaşı'nın rivayetinde ise Gavri'nin, abdest almaya gidiyormuş bahanesiyle kölelerinden biriyle savaş meydanından kaçtığı ancak kaçmaya ve yürümeye mecali yetmeyince nehir kenarına indiği, kölenin onun için bir döşek serdiği, Gavri'nin de üzerine uzanıp o anda vefat ettiği aktarılmaktadır. Hammer ise Gavri'nin ölümünün "at nalları altında" gerçekleştiğini belirtir. Hayrullah Efendi de Hammer'in zikrettiği bu aynı rivayeti benimsemiştir. Osmanlı tarihçisi Abdurrahman Şeref ise bu ölümün Osmanlı ateşiyle mi, bir okla mı yoksa top atışıyla mı olduğunu belirtmeksizin Gavri'nin savaş meydanından kaçışı sırasında öldüğünü zikreder. Modern Türk tarihçileri de Gavri'nin savaşta öldürülerek vefat ettiğini kaydetmiştir.

Memlük Saltanatı'nın bozguna uğramasının yankıları, Halep Naipliği'nde etkisini göstermiş Halep halkı Memlük kuvvetlerine karşı isyan ederek onları tasfiye etmiştir. Halep içinde bulunanlar ve savaş meydanından kaçanlar arasında Abbasi Halifesi ile Mısır'dan gelen orduya eşlik eden üç Şeyhülislam da yer almaktaydı. Bu esnada Hanefi Şeyhülislamı kaçmış, ancak bedeviler tarafından soyulup yağmalanmıştı.

29 Recep 922/28 Ağustos 1516 Cuma günü Sultan Selim, Halep sakinleri tarafından büyük bir coşku ve hürmetle karşılanarak şehre son derece rahat ve kolay bir şekilde girmeyi başarmıştır. Olaylar, Osmanlıların İslam dünyasındaki liderliğini kolaylaştıracak şekilde hızla gelişmiş, nitekim Halep'teki cuma hatibi, Sultan Selim'e "*Hadimü'l-Haremeyni's-Şerifeyn*" unvanıyla hitap etmiştir. Böylelikle Sultan Selim, öteden beri hayalini kurduğu ve uğrunda Memlük Sultanlığı ile savaştığı bu unvanı elde etmeyi başarmıştı. Sultan Selim kendisini İslam coğrafyasının ruhi, dini ve sivil lideri olarak pekiştirmiş ve o zamandan itibaren kendisine "Müslümanların Sultanı" unvanını vermiştir. Sadece bir hafta gibi kısa bir süre içinde Sultan Selim, Memlüklerle bozguna uğratmak, Osmanlı hakimiyetini yaymak, İslam dünyasının liderliğini devralmak ve Mekke ile Medine eşrafının itaatini/tavrını kazanmak suretiyle savaşının tüm hedeflerini gerçekleştirmiştir. Sultan Selim, Halep'te bir müddet kaldıktan sonra kuvvetlerini Şam yönüne doğru harekete geçirdi. Yol üzerinde Çerkeslerin bulunmaması sebebiyle buraları rakipsiz bir şekilde kontrol altına aldı. Yolculuk esnasında Hama ve Humus şehirleri Osmanlı itaatine girdiği gibi Şam bölgesindeki pek çok

yerleşim yeri ve Bedevi şeyhleri de onun hakimiyetini kabul etti. Artık Sultan Selim'in gözleri buraya geliş amacını tamamlamak, yani Memlûk Devleti'ni yıkarak tarihten silmek üzere Memlûk saltanatının başkenti Mısır'a doğru yapılacak sefere çevrilmişti.

Savaşın Kazananları ve Kaybedenleri

Her ne suretle olursa olsun, neticede Osmanlılar Memlûkleri mağlup etmiş, Sultan Gavri öldürülmüş ve Şam diyarı kesin olarak Memlûklerin elinden çıkmıştı. Gerek klasik gerekse modern tarihçiler bu yenilginin sebeplerini gözlemlemeye ve analiz etmeye koyulmuşlardır. Bu sebepler hususunda Arap rivayetleri ile Osmanlı rivayetleri arasında görüş farklılıkları olduğunu fark etmekteyiz. Tarihçilerin zikrettiği yenilgi sebepleri arasından öne çıkanları şu şekilde aktarabiliriz:

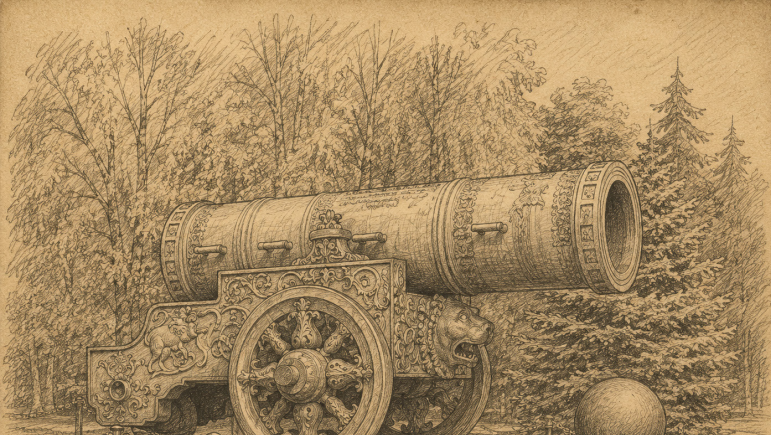
Memlûk Komutanları Hayır Bey ve Canberdi Gazali'nin İhaneti

Hem İbn Zünbül hem de İbn İyas, bu yenilgiyi bazı Memlûk naiblerinin ihanetine bağlamaktadır. Zira her iki müellif de öfkelerini tamamen Halep Naibi Hayır Bey ile Hama Naibi Canberdi Gazali üzerine kusmuşlar,

Memlûk Sultanı'na karşı giriştikleri ihanet ve Sultan Selim ile yaptıkları gizli iş birliği sebebiyle bu iki ismi yenilginin baş sorumlusu ilan etmişlerdir. İbn Zünbül ve İbn İyas'tan sonraki diğer tarihçiler de bu rivayeti nesilden nesile aktarmaya devam etmiş, öyle ki bu anlatı, doğruluğu ve gerçekte meydana gelip gelmediği araştırılmaksızın adeta kesin bir hakikat gibi kabul edilir hale gelmiştir. Tarafsız bir tarihçinin vazifelerinden biri de tarihi hakikate ulaşmayı gaye edinen çalışmalar yapmaktır. Unutmamalıyız ki o dönemlerdeki tarihçiler, rivayetin aslının doğruluğunu tahkik etmeksizin çoğu zaman birbirlerinden veya başkalarından rivayet naklederlerdi. Hatta bir söylentinin yayılması, yazarlardan birinin onu kapıp kaydetmesi ve ardından diğer tüm yazarların bunu ondan nakletmesi için yeterliydi. Öyle ki bu durum bazılarının gözünde, kökeninin tek bir kaynağa dayandığı fark edilmeksizin üzerinde ravilerin icma ettiği bir hakikat haline gelirdi. Hayır Bey'in ihanet rivayetleri, Mercidabık öncesinde Sultan Gavri'nin onu zehirleyerek ortadan kaldırmaya çalışması, ancak Hayır Bey'in Yahudi bir tabip vasıtasıyla şifa bulmasıyla başlar. Bunun üzerine Gavri, ondan intikam almayı Osmanlılarla yapılacak karşılaşmanın sonrasına ertelemiştir.

Hayır Bey, Memlûklerin yenilgisine sebebiyet vermemişti. Çünkü Memlûk ordusu savaşın başlangıcında sebat göstermiş ve Osmanlılara karşı bir başarı elde etmişti. Ancak Sultan Selim'in tüm ağırlığını Memlûk ordusunun üzerine vermesiyle durum değişmiş, bu da Hayır Bey'in komuta ettiği sol kanadın kırılmasına yol açmıştı. Dolayısıyla Hayır Bey, tıpkı Memlûklerin çoğunluğu gibi önünde kaçıp kurtulmaktan başka bir çare bulamamıştı. Nitekim bu kaçanların akıbeti, Hayır Bey, Canberdi Gazali ve Sultan Gavri'nin oğlu Muhammed gibi kurtulmak olmuştu. Bununla birlikte Hayır Bey, Osmanlıları Sünni mezhebinin takipçileri olarak görmüş ve onlardan İslam beldelerine ve halklarına bir zarar gelmeyeceğini düşünmüştü. Bu sebeple onlara meyletmiş ve belki Mısır'da yeni bir makam elde edebilirim

ümidiyle ve bölgede beliren Portekiz kuvvetlerinin buraları istila etmesine fırsat vermemek adına Osmanlıların Mısır'ı ele geçirmesine yardımcı olmuştu. Hayır Bey, Mısır ve Şam'ın idareden aciz, hiçbir gücü ve kudreti olmayan zayıf emir ve sultanların kontrolüne geçerek yeryüzünde fesat çıkarmalarından endişe etmişti. Osmanlı rivayeti ise Hayır Bey'in tutumunu onun akıllı bir adam olduğu, bu sebeple Sultan Selim'e sığınarak onun itaatine girdiği şeklinde zikreder. Böylece Halep ahalisi de Osmanlı itaatine girmiş, kendilerini Cengiz Han, Hulagu ve Timur zamanında maruz kaldıkları gibi bir katliam ve yıkımdan korumuşlardır. Nitekim bu Osmanlı rivayeti, İbn İyâs'ın 922/1516 yılındaki savaşta Osmanlı kuvvetleri ve onların davranışları hakkında söyledikleriyle de örtüşmektedir: “Halk, Osmanoğlu'ndan

son derece korku ve ürküntü içindeydi. Bilhassa Osmanoglu askerlerinin Gazze halkına yaptıkları katliam, yağma, kadınların esir edilmesi ve çocukların öldürülmesi haberleri insanlara ulaştığında bu korku daha da artmıştı.” İbn İyas ayrıca Sultan Selim’in acımasızlığından ve kan dökmeye olan meybinden bahsederek şöyle demişti: “Onun ne bir dostu ne de bir arkadaşı vardır Kendi evladı bile olsa kan dökmeyi sever. Rum mülküne sahip olmak için babasını ve kardeşlerini öldürdüğü söylenir.” Buradan hareketle Hayır Bey’in yaptığı şeyin memleketi ve insanları katliamdan, yıkımdan, yağmadan ve esareten koruyan akıllıca bir duruş olduğu sonucu çıkmaktadır. Denilebilir ki, Hayır Bey’in Osmanlı Devleti’nde diğer tüm Memlük emirlerinden ayrı olarak ulaştığı yüksek makam ve konum, çağdaş ve modern tarihçilerin çoğunu onun Mısır ve Şam’ı ele geçirmek için Osmanlı Sultanı Selim ile önceden anlaşmış bir hain olduğu kanaatine sevk etmiştir.

Canberdi Gazali’ye yapışan ihanet suçlamasına gelince, İbn Zümbül, sol kanat komutanı Hayır Bey ile Gazali’nin ilerleyen Osmanlı kuvvetleri karşısında bozguna uğrayan Memlük askerleriyle birlikte geri çekilip Sultan Gavri’nin çadırına girene kadar

savaşta zafer ibresinin Memlüklerden yana ağır bastığına işaret eder. İşte bu noktada Hayır Bey, Sultan Gavri’nin öldürüldüğünü ve Sultan Selim’in kuvvetlerinin büyük bir güçle saldırdığını belirterek derhal kaçılması gerektiğini haykırması ve beraberindeki Memlüklerin çoğunluğuyla birlikte Halep’e kaçmıştır. Savaş meydanından kaçanlar arasında Sultan Gavri’nin oğlu Muhammed de bulunuyordu. Babasının ölüm haberi kesinleşmeden ve kendisi de buna bizzat ikna olmadan, bir sultan oğlunun babasını savunmaksızın onu kaçınılmaz kaderiyle baş başa bırakıp kaçtığına inanmak mümkün değildir. Osmanlı kaynakları, Gazali’nin Mercidabık’taki yenilgisinin ardından kaçtığını teyit ederken, Memlük kaynakları ise Gazali’nin bozgun sonrası esir düştüğünü, ancak Sultan Selim’in kuvvetlerinin kölelerinden azımsanmayacak bir kısmını öldürmesine rağmen onların yardımıyla kaçmayı başardığını aktarır. Dolayısıyla klasik Memlük kaynakları, Gazali’nin bir ihanet sergilediğine dair açık bilgilere yer vermemekte, aksine onun Osmanlılara karşı son derece amansız bir şekilde savaştığını ve takdir edilecek büyük bir mücadele ortaya koyduğunu açıkça ifade etmektedir. Buna karşın modern Arap araştırmaları, onun ihanet ettiğini kesin bir

dille belirtmekte ve Sultan Selim'in kuvvetleriyle gizli iş birliği yapmakla suçlamaktadır. Hatta bu ihanetin Mercidabık'ta, henüz savaş başlamadan önce başladığını iddia etmektedirler ki bu durum tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Burada pek çok tarihçinin gözünden kaçan bir diğer husus ise Cebel-i Lübnan emirlerinin, bilhassa I. Emir Fahreddin el-Ma'ni'nin Mercidabık Savaşı'ndaki iş birlikçi ve seyirci tutumudur. Nitekim o, yaşananlar karşısında tarafsız kalmış, savaş bulutunun dağılmasını ve ortaya çıkacak sonuçları beklemiş, ardından kazanan tarafın sancağı altına girmeyi tercih etmiştir. Bu tutum, Emir Haydar eş-Şihabi'nin aktardığı şu rivayette açıkça kendini göstermektedir: Nitekim Şihabi, Fahreddin'e ne yapacaklarını sorduğunda Emir Fahreddin yanındaki adamlara ve kavmine şöyle demişti: "Bırakın, bakalım zafer kimin olacak, biz de onun yanında savaşırız."

Osmanlıların Top ve Ateşli Silahları Kullanması

Osmanlı ordusunun kullandığı ateşli silahların ve top-
ların Mercidabık'taki zaferde en büyük etken olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Nitekim Sultan Selim savaş meydanına beraberinde 300 top getirmişti. Bununla birlikte topçu ateşi

Memlük ordusuna büyük zayıatlar verdimiş, bu darbeler karşısında ordunun düzeni bozulmuş ve Memlükler savaş meydanından kaçmak zorunda kalmıştı. Memlük kaynakları bu silahları ve oynadıkları rolü, "*Osmanlılar topraklarla ve tüfeklerle öyle vurdular ki at nallarından çıkan toz-duman ve barut gazının çokluğundan gündüz, kapkara bir geceye döndü*" şeklinde zikretmektedir. Bu silahların etkisini gösteren bir başka sahneyi tasvir ederken İbn Zümbül şöyle der: "*Topları ve tüfekleri ateşlediler. Çerkeslerin, Bedevilerin ve piyadelerin üzerine tirit ekmeğinin üzerindeki et suyu gibi yüklendiler. Gündüz onlara adeta en büyük kıyamet gibi göründü. Her bir top mermisi yaklaşık elli, altmış veya yüz askere isabet ediyordu. Böylece o sahra kan gölüne dönmüş bir mezbahaya benzedi.*"

İbn İyaz da Memlük ordusunun mızrak, kılıç, harbe, nacak ve balta gibi bilinen geleneksel silahlarını kullandığı bir vakitte, Osmanlıların toprak ve tüfekler gibi ağır ve hafif ateşli silahları kullanmaları sayesinde zaferin kendilerine güldüğünü teyit etmektedir. Modern Arap araştırmalarından biri yenilginin sebebini Osmanlıların askeri gücüne, bilhassa da Memlüklerin kullanmayı hor gördüğü bir

silah olan kurşun atan tüfeklerine ve savaşta toplarına bağlamaktadır. Osmanlı kaynakları ise bu silaha zaferin kazanılmasında çok mühim bir rol atfederler. Bilhassa Osmanlı ordusunun piyade saflarının arasından top atışları yaparak düşmanın merkezine saldırdığını, topların Çerkeslerin üzerine sağanak bir sel gibi indiğini ve böylece Mısır ordusunda bozgun emarelerinin belirmeye başladığını kaydetmektedir. Kaynaklardan biri, bu silahların Sultan Gavri'nin merkez ordusuna saldırdığı dehşeti şu sözlerle tasvir etmektedir: *“Osmanlı ordusu, nizam-ı Osmani üzere cenk etmekteydi. Önünde ve arkasında toplar ve ağır arabalar bulunuyordu. Gavri, bu Osmanlı tertip ve nizamını gördüğünde içine büyük bir korku ve panik düştü.”* Osmanlı rivayetleri, Çerkeslerin üzerine yağın top ve kurşun yağmurunun Gavri'nin zafer ümidini tamamen kestiğini belirtmektedir. Yeniçeri askerlerinden tüfekçilerin ve iki topçu takımının varlığı sayesinde, Osmanlıların sayıca az olmasından Memlüklerin faydalanamadığı, bunun da Osmanlıların elindeki toplar sayesinde mümkün olduğu vurgulanmıştır. Burada akla şu soru gelmektedir: Memlükler ateşli silahlardan ve toplardan haberdar değil miydi, öyleyse neden bunları kullanmadılar? Eğer bu

silahları biliyorlarsa, Mercidabık'ta bu silahlar neredeydi?

Bu sorunun cevabını hem Melük hem de Osmanlı kaynaklarında bulmaktayız. Memlük kaynakları ve modern araştırmalar, Sultan Gavri'nin bir miktar top imal ettirdiğini ve bu topların sayısının “oldukça fazla” olarak zikredildiğini teyit etmektedir. Ancak Gavri'nin saltanat dönemi iç karışıklıklar, isyanlar ve bilhassa Kızıldeniz'deki Portekiz tehdidi gibi dış tehlikelerle doluydu. İçerideki başkaldırı ve isyan hareketlerinin Mercidabık'ın gidişatı üzerinde doğrudan etkisi olmuştur. Çünkü Gavri, elindeki topları Kızıldeniz ve Akdeniz kıyılarındaki kalelere dağıtmak ve içerideki isyancıları bastırmak amacıyla kullanmak zorunda kaldığından, Mercidabık Meydanı'na gerekli miktarda top getirememiştir. Gavri Mercidabık'ta bazı toplar kullanmış olsa da bunlar gelişmiş ve dönemin en modern teknolojisine sahip Osmanlı toplarıyla boy ölçüşebilecek düzeyde değildi. Osmanlı rivayetleri de Gavri'nin Osmanlılarla karşılaşmak üzere ordusunu donattığını ve hazırlıklar yaptığını teyit etmektedir. Ancak Osmanlı gemilerinin Mısır kıyılarına doğru hareket ettiğini haber alınca, elindeki topların birçoğunu İskenderiye Limanı'na göndermiş ve oradaki

kaleleri tahkim etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı ateşli silahlarının ve toplarının, Memlüklerin mağlup edilmesinde, nüfuzlarının kırılmasında, darmadağın edilip bozguna uğratılmasında oynadığı mühim ve belirleyici rol üzerinde hiçbir şüpheye yer olmadığı açıkça görülmektedir.

Mısır'dan Gelen Memlüklerin Ulaştıkları Naipliklerin Halkına Kötü Muamelesi

Memlüklerin ve emirlerinin sergilediği yağma, zorbalık ve zulümler nedeniyle bu sebebin Memlük naipliklerinde yaşayan halk üzerinde ne denli olumsuz bir etki yarattığı aşikardır. Memlük kaynakları, Memlüklerin yenilgisinde büyük rol oynayan ve buna zemin hazırlayan pek çok haber ve rivayetle doludur. Nitekim Memlük ordusuna eşlik eden Halife el-Mütevekkil'in oğlu Yakub'a gönderdiği bir raporda, Memlük ordularının orada bulunması sebebiyle Halep'te fiyatların fahiş biçimde yükseldiğinden bahsedilmektedir. Mercidabık öncesinde kaleme alınan bu rapor, Memlüklerin savaş öncesinde aldıkları tedbirlerin bir açıklaması niteliğindedir. Halife el-Mütevekkil bu rapor vasıtasıyla, Memlüklerin yenilgi sebeplerinin çok mühim bir kısmını gözler önüne sermiştir ki bu da Şam naipliklerinden geçtikleri esnada oradaki halka reva

gördükleri kötü muameleden ibarettir. Bu durum Halep Naipliği halkının Mercidabık'tan kaçan Memlükler karşısındaki hırçın tutumunu, buna mukabil Sultan Selim'i coşkuyla karşılayıp Halep Kalesi'nin anahtarlarını ona teslim etmelerini açıkça izah etmektedir. Ayrıca Halep halkı ve ulemasının, Mercidabık Savaşı'ndan hemen önce Sultan Selim'e kendilerini Memlüklerin zulüm ve zorbalığından kurtarması için gönderdikleri mektubu da burada hatırdı tutmak gerekir. Şüphe yok ki Halep halkı, daha evvel kendilerine karşı işlenen cürümler sebebiyle Memlük ordularından nefret etmiş, Sultan Gavri'nin yenilgisini Müslümanların bir yenilgisi olarak görmemiş, aksine ona ve ordusuna yönelik ilahi bir ceza olarak addetmiştir. İbn İyâs'ın şu sözleri bunun en açık delilidir: "Sultan ve Osmanoglu cephesinde durum bu minval üzereyken bozgunun ardından emirlerin ve askerlerin durumuna gelince, Halep'e yöneldiler ve şehre girmek istediler. Ancak bütün Halep halkı topyekun onların üzerine çullandı. Askerlerden bir güruhu öldürüp silahlarını, atlarını, yüklerini ve Halep'te bulunan emanetlerini yağmaladılar. Halep halkı onlara, Osmanoglu'nun askerlerinin bile yapmadığı fenalıkları yaptı.

Zira Halep halkı ile Sultanlık Memlûkleri arasında daha önce buraya geldikleri dönemden kalma eski bir kan davası vardı. O dönemde Halep halkının evlerine zorla yerleşmişler, kadınlarına ve çocuklarına musallat olmuşlar ve Halep halkına son derece büyük zararlar vermişlerdi. Bu yüzden Halep halkı, onların başına gelen bu bozguna adeta inanamadı ve derhal onlardan intikamlarını aldı.”

Memlûklerin uyguladığı zulüm, uğradıkları kayıpta ve yıkılışlarında en büyük etken olmuş, Sultan Selim’in onların Şam naiplikleri üzerinde kolayca nüfuz kurmasını sağlamıştır. İbn Zünbül, Halep halkının Şam’a girişi esnasında Sultan Selim’e yardımlar sunduğunu teyit ederek onun Halep’e girişini şu sözlerle vasfetmiştir: “*Halep’e varana kadar ilerlemeye devam etti. Gavri’nin ordugahının*

Osmanlı Süvarisi

askerden mahrum kaldığını, içinde ancak bin veya iki bin kişi barındırdığını gördü. Çünkü Memlûklerin tamamı Halep şehrine girmiş, insanları evlerinden çıkarmış, harem ve evlatlarını gasp etmiş ve onlara son derece ağır eziyetlerde bulunmuşlardı. Kendilerine isabet eden bu şiddetli zarardan ötürü Halep halkının, Çerkeslere karşı Sultan Selim’in yanında yer almasının sebebi işte buydu.”

Osmanlı kaynakları ise Sultan Selim’in Halep halkına yönelik muamelesini, sanki onlar birer Osmanlı tebaasıymış gibi tasvir etmektedir. Nitekim şehre adeta bir Osmanlı şehrine girer gibi girmiş, orayı *eman* ile teslim almış ve halkının can ile mal emniyetini sağlamıştır. Modern araştırmalar da Osmanlılara karşı direniş gösteren Mısırlıların hisleri ile yeni fatihleri coşkuyla karşılayan Şam halkının hisleri arasındaki bu belirgin farkın sebebini işte bu durumla izah etmektedir.

Osmanlı Ordusunun Hazırlık ve Nizamı Karşısında Memlûklerin Hazırlıksızlığı ve Düzensizliği

İbn İyâs’ın eseri, Osmanlı-Memlûk çatışmasından bahsettiği bölümlerde, savaş meydanından Mısır’daki taht naibi

Tumanbay'a gönderilen raporlarla doludur. Gavri'nin ordugahından gönderilen bu raporların içeriklerinin, Kahire'de Tumanbay tarafından kendi emirlerine ve yakın dostlarına okunduğu anlaşılmaktadır. Bu raporlar sayesinde Mercidabık'taki hadiselerin gidişatına vakıf olabilmekteyiz. Söz konusu raporlar, Sultan Selim'in Sultan Kansu Gavri'ye karşı uyguladığı hile ve aldatmanın boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu hilelerden biri de Gavri'yi, kendisinin yegane amacının Safevilerle savaşmak olduğuna ve Gavri'nin bu çatışmaya müdahil olmaması şartıyla kendisiyle sulh yapmaya hazır olduğuna ikna etme çabasıydı.

Selim bu aldatmacasını, Gavri'den şeker ve tatlı talep edecek kadar ileriye götürmüş, Gavri de kendi payına düşen iyi niyetle Selim'in bu talebini yerine getirerek ona istediği şeyleri göndermiştir. Bu rapor, Memlük-Osmanlı mücadelesine dair en önemli belgelerden biri sayılmakta ve Memlüklerin yenilgi sebebini bizlere şu şekilde açıklamaktadır: Sultan Selim, sınır boylarına doğru ilerleyen ordusunun hedefinin Memlükler değil, Safeviler olduğu hususunda Sultan Gavri'yi ikna etmede başarılı olmuştu. Sultan Gavri de bu gerekçeyi kabul etmişti.

Dolayısıyla Osmanlı kuvvetlerinin ansızın yön değiştirerek Mercidabık'ta Memlük ordusuyla savaşa tutuşması Memlükler için tam bir sürpriz olmuştu. Bu durum, Sultan Selim'in hemen ardından Sultan Gavri'nin elçilerini tutuklaması ve Memlük Devleti'nin kuzey sınırlarındaki kaleler ile tahkimatları askeri kontrol altına almasıyla somutlaşmıştı. Bu rapor, Gavri ve kuvvetlerinin içine düştüğü rehavet, gevşeklik ve aşırı güven hissinin boyutunu gözler önüne serdiği gibi Gavri'nin ancak Mercidabık'a doğru hareket ettikten sonra, yani çok geç bir aşamada askeri önlemler almaya ve savaş hazırlıklarına giriştiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Hama Bedevilerinin emiri Nasırüddin b. Haneş tarafından taht naibi Tumanbay'a gönderilen bir mektup daha mevcuttur. Haneş bu mektupta Tumanbay'a, Sultan Selim'in kuvvetlerinin Şam'daki ilerleyişine karşı koyabilmesi için Mısır'dan askeri takviye gönderme teklifinde bulunmuş, fakat Tumanbay bu talebe herhangi bir cevap vermemiştir. Bu mektup ve Tumanbay'ın buna sessiz kalması, onun Osmanlılarla Şam topraklarında yüzleşmeyi düşünmediğini göstermektedir. Tumanbay, Osmanlıların Mısır'daki saltanat merkezine doğru ilerlemesi ihtimaline karşı kuvvetlerini orada

muhafaza etmeyi ve Osmanlıları kendi sahasında karşılamayı tercih etmiştir. Bu durum aynı zamanda Tumanbay'ın, Selim ile Şam'da savaşmak için hiçbir hazırlık yapmadığını ve Mısır'da kalmayı yeğlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu strateji ise Şam'daki Memlükleri Sultan Selim'in kuvvetleri karşısında son derece kolay bir av haline getirmiştir. Osmanlı kaynakları da Abdurrahman Şeref'in "*Sultan Selim'in doğu seferine görüşünde Safevi üzerine, hakikatte ise Memlük üzerine çıktığını*" ikrar etmesiyle, Selim'in Memlüklerle savaşma niyetini gizlemedeki aldatma kabiliyetinin bir tablosunu sunmaktadır. Aynı şekilde diğer bazı kaynakların aktardığı üzere Sultan Selim'in himmeti tamamen Çerkeslerle savaşmaya ve Mısır'ı onların elinden kurtarmaya yönelmiş, bu doğrultuda hazırlıklar yapmaya ve askerleri düzene sokmaya başlamıştır. Kaynaklar, Gavri'nin askerleriyle birlikte Mısır'dan çıkışını "*Firavun'un askerleri olmadan tedbirsizce çıkışına*" benzetmektedir. Dolayısıyla Memlüklerin bu sefere yönelmesi, önceden yapılmış köklü bir hazırlık ve donanımdan yoksundu. İbn İyas, Memlük ordusuna sirayet eden bu zafiyet halini açıkça ortaya koymuş Memlük emirleri ile askerlerinin savaşta ki gevşekliklerine, zevkusefaya

ve yağma işlerine dalarak savaşa katılmaktan kaçındıklarına işaret etmiştir. Nitekim bu durumu şu beyitlerle dile getirmiştir: *Sultanımızla iki ordu karşı karşıya geldiğinde, Mercidabık'ta haykırdı: "Yok mu bir yardım eden?" Celban Memlüklerinin kalplerini büyük bir korku sardı, "Hangi yerde gizlensek?" demeye başladılar. Ta ki helak edici bir kader başlarına gelene kadar. Nefislerinin alçaklığı yüzünden yağma hırsı gözlerini bürüdü.* Böylelikle, Sultan Selim'in Memlükleri ani bir saldırıyla gafil avlama gayesine ulaşmak için uyguladığı bu aldatmaca karşısında Sultan Gavri'nin uğradığı şokun boyutunu ve bunun, ordularının savaş meydanında hızla çökmesine nasıl yol açtığını görmekteyiz. Memlüklerin Mercidabık'taki yenilgisi ve Osmanlıların zaferi, şu şekilde özetleyebileceğimiz son derece mühim sonuçlar doğurmuştur. Başta Halep olmak üzere Hama, Humus, Şam ve Gazze gibi Memlüklerin Şam bölgesindeki naiplikleri Osmanlı kontrolüne geçmiş ve böylece Mısır'ın kapıları ardına kadar Osmanlı girişine açılmıştır. İbn Zünbül, bu şehirlerde yaşayan halkın büyük bir kısmının can güvenliği arayışıyla evlerini terk ettiğini ve Şam coğrafyasına dağıldığını belirtmektedir. Osmanlı kaynakları, Sultan Selim'in

Sultan Gavri'den ele geçirdiği ganimetlerin miktarını detaylandırmıştır. Bu kaynaklara göre ganimetler, 200 kantar gümüş ve 100 kantar altından ibaretti. Bir başka yerde bu miktarın iki milyon altın sikke olduğu zikredilirken bazı kaynaklar bir milyon Mısır altını ve iki yüz vakıyye külçe altın, diğer bazıları ise yaklaşık bir milyon altın sikke olduğunu kaydetmiştir. Sultan Gavri neden beraberinde bu kadar büyük miktarda para getirmişti? Hem Memlûk hem de Osmanlı kaynaklarına göre Gavri Mısır'dan çıkıp Sultan Selim'i ortadan kaldırdıktan sonra gidip İstanbul'u kuşatacağına inanıyordu. Sultan Selim daha önce ona nasihat yollu bir mektup göndermişti ki mektubun büyük kısmı, adeta sütün içindeki zehir gibi tehditlerle doluydu. Bu cümlelerden birinde şöyle diyordu: *“Eğer Müslümanlara reva gördüğün bu zulüm ve eziyetten vazgeçip geri dönmezsen, üzerine Rum ordusuyla gelir ve Mısır'ını senin üzerine yıkarım.”* İşte bu sözler, Gavri'yi Sultan Selim ile savaşmak üzere yola çıkmaya sevk eden başlıca sebeplerden biri olmuştu. Gavri ise cevap olarak şunu göndermişti: *“Seni buralara kadar yormam, sen kahramanları karşılamaya hazırlan ve erlerin neler yapacağını gör!”* Gavri, bu sebeple, İstanbul'un

fethi tamamlanana kadar askerlerin masraflarını karşılamaya yetecek miktarda parayı yanına almıştı. Beraberinde götürdüğü halis ayardan yüz kantar altın, iki yüz kantar gümüş ve elli kantar külçe altının tamamı Sultan Selim'in eline geçmişti. İbn İyas, Selim'in bu paralar karşısındaki şaşkınlığını ve düştüğü hali şu sözlerle zikretmektedir: *“Gavri'nin geride bıraktığı mal, silah ve antikalar gibi mülkleri gördüğünde hayrete düştü. Zira ne kendi ecdadı ne de Rum mülkünün padişahlarından hiçbiri bunlara sahip olmamıştı. Misal olarak, sadece nakit para cinsinden yaklaşık yüz kere yüz bin (on milyon) dinarı bulunmaktaydı.”* Sultan Selim pek çok at, katır ve çadırı da ganimet olarak ele geçirmiş, Memlûk emirlerinin Halep'te bıraktıkları para, silah ve kumaş gibi tüm emanetlerine el koymuştu. Sultan Selim, Gavri'nin hazinesini Abdullah Paşa ve Ali Beyzade vasıtasıyla İstanbul'u ihya etmek üzere göndermişti. Diğer taraftan Abbasi Halifesi yakalanarak beraberindeki üç kadı ile birlikte esir edilmiş ve Sultan Selim, Halife'yi Halep'te zorunlu ikamete tabi tutmuştu. Sultan Selim, öteden beri Memlûklerle özdeşleşmiş olan ve hep hayalini kurduğu, uğrunda Memlûklerle savaştığı *“Hadimü'l-Haremeyni'sh-Şerifeyn”* ünvanını elde

etti. Kendisini İslam dünyasının ruhi ve dini lideri olarak pekiştirmiş ve o zamandan itibaren “Müslümanların Sultanı” unvanını kullanmıştır.

Kaynaklar Hâce İbrahim Semerkandi, Yunus el-Adili ve Hayır Bey gibi Sultan Gavri’nin bazı yakın adamlarının Sultan Selim’in safına katıldığını zikretmektedir. Lübnan emirleri de onun huzuruna çıkmış ve I. Emir Fahreddin el-Ma’ni onlar adına irat ettiği hutbede Sultan Selim’i, *“parlak şeriatın yardımcı, tertemiz ve muazzam ümmetin lideri, efendimiz, velinimetimiz, emirü’l-müminin”* şeklinde vasfetmiştir. Sultan Selim, ele geçirilen Memlük esirlerinin birçoğunu öldürmüştü. Osmanlılar Malatya, Darende, Diyarbakır, Antep, Antakya, Adana ve Tarsus gibi Memlük Devleti sınırlarında bulunan tüm kaleleri kontrol altına almışlardır ki bunların sayısının otuz kale ve hisar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Memlüklerin Şam naiplikleri Osmanlı eyaletlerine dönüştürülmüş ve Sultan Selim buraların idaresini kendi emirlerine dağıtmıştır. Mercidabık, Memlük Devleti’nin tabutuna çakılan ilk çivi olmuş, böylece Şam’daki devletleri ortadan kalkarken, Mısır’daki varlıklarına son verilmesinin de yolu açılmıştır. Mercidabık

Savaşı ve bu süreçte Şam bölgesindeki Memlük hakimiyetinin son bulması, bir tarihi dönemin kapanışı ve yeni bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır. Zira bu durum, bazı tarihçilerin “Klasik İslam Dönemi” olarak adlandırdığı devrin sonu, Osmanlıların Şam coğrafyasına girişiyle temsil edilen “Yakın Çağ/Modern Tarih” aşamasının ise başlangıcı olmuştur.

Ridaniye Savaşı (22 Ocak 1517) ve Mısır’ın Osmanlı Hakimiyetine Girişi

Osmanlıların Mercidabık’ta elde ettikleri zafer, onlara tüm Şam bölgesinin hakimiyetini kazandırmıştı. Bozgun haberleri Kahire’ye savaştan yaklaşık üç hafta sonra yani 14 Eylül’de ulaştı. Bunun üzerine Kahire’de hayatta kalan Memlük liderleri yeni bir sultan seçmek üzere toplandılar ve Kansu Gavri’nin taht naibi olan el-Eşref Tumanbay’a onun halefi olarak biat etmeye karar verdiler.

Sultan Selim, Halep’te yirmi gün kadar kaldı. Savaş meydana geldiğinde Gavri’nin yanında büyük şeyhlerin halifeleri de bulunuyordu. Seyyid Ahmed el-Bedevisi, Seyyid Abdülkadir-i Geylani ve Seyyid İbrahim ed-Desuki gibi zatların halifeleri ve benzerleri de oradaydı. Gavri bozguna uğrayınca, adı geçen bu şeyhler

Halep'te kalmıştı. Sultan Selim'in Halep'e doğru gelmekte olduğunu işitince onun gazabından korktular ve Şam yönüne doğru gitmek üzere yola koyuldular. Sultan Selim, Gavri'nin yanındaki bu zatları idam ettirdikten sonra Şam'a doğru hareket edilmesini emretti. Bu hususta ona akıl veren ve yönlendiren kişi Hayır Bey idi. Şam'a vardığında, Kale Naibi Ali'nin huzuruna getirilmesini emretti. Kendisini karşılamaya çıkmadığı gerekçesiyle onu ve adamlarının çoğunu astırdı. Esasen Sultan Selim'in durduk yere can alma eğilimi yoktu ve sebepsiz yere birini öldürmeyi düşünmezdi. Fakat Emir Hayır Bey ile Devvar bölgesi şeyhi Emir Nasıruddin b. el-Haneş, Sultan Selim'in nezdinde bir paye edinmek ve memleketin diğer ileri gelenlerine karşı bir imtiyaz kazanmak için onun bu sert hamlelerine

çanak tutuyor ve destek oluyorlardı. Böylece Sultan katında bir muratları olduğunda onu elde tutuyorlardı.

İbn Zünbül'e göre Sultan Selim'in Mısır topraklarına yürüme azmi iyice pekişti. Zira Halep ve Şam'ı aldıktan sonra, tıpkı kendisinden önce Sultan Timur Bahadır Han'ın yaptığı gibi kendi memleketine dönmeye niyetliydi. Onu Mısır üzerine yürümeye kışkırtan tek kişi Hayır Bey oldu. Nitekim Timur da Halep'i ve bütün Şam topraklarını ele geçirmişti. Sultan Selim de Halep ve Şam topraklarını ele geçirince kendi memleketine dönmeyi amaçlamıştı. Fakat Hayır Bey, Canberdi el-Gazali ve Nasıruddin b. el-Haneş, Mısır'a yönelmesi için onu cezbettiler. Üstelik Hayır Bey, Mısır'ın kesin olarak alınacağını ona garanti etti ki bu onun bir hilesiydi. Çünkü çok iyi biliyordu ki eğer Sultan Selim, Rum topraklarına dönecek olursa Memlükler kendisini yeryüzünün en ücra köşesine kaçsa bile sağ bırakmazlardı. Bu yüzden Sultan Selim'e, eğer kendisi de arzu ederse Mısır'ı ele geçirme sözü vermekten başka çaresi kalmamıştı. Sultan Selim ona şöyle dedi: "Bütün ordu orada toplanmış, hazırlıklarını tamamlamış ve üzerlerine cesareti ve süvarilikteki maharetiyle aralarında nam salmış Tumanbay'ı

Ridâniye Muharebesi (Selimnâme)

sultan yapmışken ben Mısır'ı nasıl alabilirim? Mutlaka bizimle amansızca savaşmak isteyeceklerdir. Üstelik onların memleketinde tuzağa düşmekten ve kendi memleketimiz ile aramızdaki mesafenin uzaklığından endişe ederim.” Hayır Bey ise şöyle dedi: “Bozgundan sonra geri dönen ordu tamamen dağılmış ve cesaretini kaybetmiştir. Hele ki aralarında derin bir anlaşmazlık ve bölünme baş göstermiştir. Zira hepsi birbirine muhaliftir, ümera ve devletin ileri gelenlerinden her biri diğerinin helakini arzulamaktadır. Durum böyleyken hiçbir şeyden korkmayınız. Allah'ın yardımıyla mutlaka muzaffer olacaksınız.” Sultan Selim, Şam'dan Tumanbay'a bir mektup göndererek ona iki seçenek sundu: Ya Osmanlılara tabi bir vasal hükümdar olarak Mısır'ı yönetmeyi kabul edip teslim olacaktı ya da savaşa göğüs gerecekti.

Mektup Tumanbay'a ulaştığında onu okudu, manasını kavradı ve Müslümanların kanının dökülmesini önleyeceği düşüncesiyle bu teklife sıcak baktı. Fakat Emir Allan divana çıkarken gayriihtiyari etrafına bakındı ve Sultan Selim'in elçilerinin divanın altında beklediğini, insanların da onlara baktığını gördü. O sırada etrafta Sultan Selim'in sikke ve hutbenin kendi adına olmasını talep ettiğine dair

haberler zaten yayılmıştı. Emir Allan onları görünce kendine hakim olamadı. Derhal kılıcını çekip kendi eliyle üç kişiden oluşan bu elçilerin boyunlarını vurdu. Ardından öfkeden deliye dönmüş bir halde Sultan Tumanbay'ın huzuruna çıktı ve ona: “Söylenenler doğru mu?” diye sordu. Tumanbay: “Evet” dedi. Allan: “Peki neye karar verdin?” dedi.

Tumanbay şöyle cevap verdi: “İstedіği şeyi kabul edeceğim. Böylece Müslümanların kanının dökülmesini önlemeye ve herkesin kendi yurdunda kalmasına vesile olurum. Çünkü onun sözlerinden anladım ki eğer olumlu cevap vermezsem muazzam bir yıkım ortaya çıkacak. Her halükarda o üzerimize kesin olarak geliyor. Hem biliyorum ki ordunun tamamı birbiriyle ihtilafı, kimse kimsenin yanında değil. Öyle sanıyorum ki Allah Teala, Çerkes hanedanının bu diyarlarındaki saltanatının zeval bulmasını murat etti. Peki senin fikrin nedir?” Allan: “Benim fikrim, memleketimiz, namusumuz ve rızığımız için savaşmaktır. Gerekirse son nefesimize kadar hepimiz bu uğurda ölüyoruz” dedi. Tumanbay: “Peki onlarla savaşmaya sabrınız gücünüz var mı?” diye sordu. Allan şöyle dedi: “Bu, işlerin en kolayıdır! Ben onlarla Mercidabık'ta savaşım

ve durumlarını gayet iyi öğrendim. Onların süvarilikten ve ata binmekten anladıkları hiçbir şey yoktur. Bütün maharetleri tüfek atan piyadelerden ibarettir. Biz onlara doğru düzgün tek bir hamleyle hücum ettiğimizde, hepsini atlarımızın ayakları altında ezer geçeriz. Bakarsın Allah Teala bizi onlara ve sultanlarına karşı muzaffer kılar da onu esir alırız. Böylece kıyamete kadar ibret olacak bir ders vermiş oluruz.” Sultan Tumanbay, Emir Allan’ın savaş konusundaki bu kesin azmini görünce mesele herkes arasında yayıldı. Bunun üzerine askerlerden bir kısmı bu fıkre katılarak savaşı seçti, bir kısmı ise sulh yapmaktan yana oldu. Tumanbay teslimiyet teklifini reddederek Osmanlı ordularını sınır boylarında karşılamak üzere hazırlıklara girişti. Sultan Selim ise elçilerinin öldürüldüğünü haberini alınca Hayır Bey ve Yunus Paşa ile istişarede bulundu. Hayır Bey, Mısır’ı Memlüklerin elinden almayı teklif ederken Yunus Paşa Gazze ve Şam’ın Osmanlıların hakimiyeti altında kalmasını, Mısır’ın ise Memlüklere bırakılmasından yana görüş bildirdi. Sultan Selim, Yunus Paşa’nın teklifine sıcak bakmayıp Mısır seferinin hazırlıklarının yapılmasını emretti. Ardından üç gün sonra Mısır topraklarına doğru yola koyulmayı buyurdu.

Memlük ordusu da Şevval 922/Ekim 1516 yılında yola koyuldu. Tumanbay ve ordusu Han Yunus’a vardıklarında Sultan Selim’in ordusunun karşılarında belirdiklerini gördüler. Bunun üzerine iki ordu da durum tespiti yapmak üzere her iki taraftan birer süvari gönderdi. İki süvari bir araya geldiklerinde birbirlerine kim olduklarını sordular. Her ikisi de kendi kavmi adına cevap verdi. Ardından ayrılıp geri döndüler ve durumu haber verdiler. Her iki taraf da durumu kesin olarak öğrenince savaş hazırlıklarına başladılar ve harp nizamına geçtiler. Neticede iki ordunun öncü birlikleri karşı karşıya geldi. Memlük öncü kuvvetleri bozguna uğratıldı ve Osmanlılar Mısır yolu üzerindeki stratejik Gazze şehrini ele geçirdiler. Sultan Selim, Kattiye’ye

girene kadar rahat bir şekilde yoluna devam etti. Orada Memlûk ordusundan hiç kimseyi bulamadı ve Kattiye’de üç gün ikamet etti. Sultan Selim, Hayır Bey’i ve vezirlerini huzuruna çağırarak şöyle dedi: “Memlûklerin birliğini tamamen dağıtacak bir hile hususunda ne dersiniz?” Onlar da: “O hile nedir?” diye sordular. Sultan: “Bana falan katibi getirin” dedi. Bu adam yedi farklı yazı türünde yazabilen ve her türlü el yazısını birebir taklit edebilen usta bir bilgindi. Sultan ona şöyle dedi: “Senden, Mısır ümerası ve İbnü’l-Gavri’nin ağzından yazılmış, farklı el yazısını taklit eden mektuplar kaleme almanı istiyorum. Bu mektuplarda, onların içten içe benimle beraber oldukları, Mısır’a gelmem için beni kışkırttıkları, benim tarafımı tutup Tumanbay, Allan ve Vali Kurtbay’a karşı bana yardım edecekleri yazılı olsun.” Katiip, adı geçen emirlerin ağzından mektupları yazdı. Mektuplar mühürlenip bağlandıktan sonra Hayır Bey’in adamlarından birine teslim edildi. Ona, Tumanbay’ın karargahına gidip bu mektupları kendisinin meclisine yakın bir yere bırakması ardından aralarında çıkacak olan anlaşmazlığı ve bölünmeyi izlemek üzere orada beklemesi sonra da gelip Sultan Selim’e haber vermesi emredildi. Adam denileni aynen yaptı.

Tumanbay’ın memlûklerinden biri mektupları yerde görünce aldı ve Tumanbay’a götürdü. Tumanbay mektupları alıp okudu. Ardından derhal ümerayı toplayarak onları durumdan haberdar etti. Ümeranın tamamı bu iddiayı reddetti ve kendilerinden kesinlikle böyle bir şeyin sadır olmadığına dair büyük yeminler ettiler. Bunun üzerine Tumanbay ne yapacağını bilemez halde şaşkınlığa düştü. Ordu içinde fitne baş gösterdi. Öyle ki neredeyse askerler birbirlerini öldürecek raddeye geldiler.

Tumanbay onlara şöyle dedi: “Bu muhtemelen düşmanların bize kurduğu bir komplodur, bizi birbirimize düşürmek için bu hileye başvurdular. Siz yine de düşmanınızı karşılamak üzere hazırlıklarınızı tam tutun.” Zilhicce ayının son günü olan Salı günü geldiğinde, Sultan Selim’in Hankah’a girdiğine dair haberler ulaştı. Bunun üzerine Sultan Tumanbay ordusuna şu nidayı ettirdi: “Kim bir Rum askerinin başını getirirse, kendisine dilediği her şey verilecektir.” Bu emir üzerine Çerkes süvarileri Osmanlı ordusuna karşı arda baskınlar düzenlemeye başladılar. Gafil avladıkları her askerin başını kesip Tumanbay’ın huzuruna getiriyorlar, Tumanbay da onlara bolca ihsan

ve bahşiş dağıtıyordu. Bu durum Canberdi el-Gazali'yi son derece rahatsız etti. Gece çokünce derhal çadırına çekildi, bir mektup yazıp mühürledi. Mektupta Tumanbay'ın yaptığı tüm hazırlıkları bir bir anlattı: *Kahire Kalesi'nin bulunduğu dağda sakladıkları büyük topları çıkardığını ve savaş mühimmatını Ridaniye'ye yerleştirdiğini* bildirdi. Mektubun devamında ise casuslardan biri görüp size haber vermesin diye bu topları kumun altına gizlemelerini onlara bizzat tavsiye ettiğini, böylece Osmanlı ordusunu gafil avlamayı planladıklarını yazdı.

Ertesi sabah Sultan Selim, Tumanbay ile karşı karşıya gelmek üzere ordusuna hareket emri verdi. Sultan Tumanbay'a gelince, o, Emir Allan ve Vali Emir Kurtbay ile savaş meydanında birbirlerinden çok uzaklaşmamak ve karşılıklı olarak birbirlerini kollamak üzere anlaştılar. Artık Gazali'nin kendilerine ihanet ettiğini iyice anlamış

ve bu durumu kesin olarak doğrulamışlardı. Aslında onu öldürmeyi niyet ettiler. Fakat eğer onu öldürürlerse ordu içinde büyük bir fitne ve çözülmeye çıkmasından korktular. Ayrıca kendi aralarında şu hususta sözleştiler: Doğrudan Sultan Selim'in sancağına hücum edecekler ve ya onu öldürene ya da bu uğurda kendileri ölene dek asla geri dönmeyeceklerdi.

Ertesi sabah, güneş henüz yeni doğmuştu ki Sultan Selim'in ordusu, Mukattam Dağı eteklerinden Tumanbay'ın ordusunun arkasına bir anda akın etti. Memlük askerleri bu manzarayı görünce büyük bir sarsıntı ve şaşkınlık yaşadılar. Tumanbay, ordusunun kendisine oyun oynadığını ve topları kumun altına gizleme fikrinin aslında kendisine kurulmuş büyük bir tuzak olduğunu kesin olarak anladı. Artık başvurabileceği hiçbir çare kalmamıştı. Başına gelen bu musibet karşısında yapacak bir şeyi yoktu. Mevcut toplardan hiçbirini ateşleyemediler. Ancak içlerinden biri "Mecnune" adı verilen meşhur bir topu ateşlemeyi başardı ve ardından hemen kaçtı. Bu tek top atışı, Sultan Selim'in ordusunun tam ortasında büyük bir gedik açtı. Bunun üzerine Osmanlı ordusu bir anlık sarsıntı yaşadı ve Hayır Bey ile Gazali'nin kendilerine

I. Selim Mısır'da

oyun oynayıp tuzak kurduğunu zannettiler. Sultan Selim, hemen yakınında bulunan Hayır Bey'i derhal arkasından çağırttı ve hiddetle: "Toplarını kuma gömdüklerini söylemişsiniz, peki bu nedir? Bu ne haldir?" diye sordu. Hayır Bey: "Sultanım, bana biraz mühlet veriniz" diyerek durumunu tetkik etmesi için derhal bir casus gönderdi. Casus hızla gözden kayboldu ve çok geçmeden süratle geri döndü. Casus gelip şöyle dedi: "Gördüm ki topların tamamı gerçekten de kumun altına gömülmüş ancak dilsiz bir adam kendi topunu gömmeyip açıkta bırakmış. Bu işi üstleneceğini söyleyerek topu ateşlemiş ve ardından hemen kaçmış."

Sultan Tumanbay bu esnada başka hiçbir şeye bakmaksızın yanına Emir Allan ve Vali Kurtbay'ı da alarak doğrudan Sultan Selim'in sancağına doğru hücum etti. Süvariler kargılarını saplayarak hücumlarını öyle bir sürdürdüler ki sonunda Osmanlı ordusunun tam ortasına kadar daldılar. Sancağın bulunduğu yere varana dek vurmaya ve kargı saplamaya devam ettiler. Nihayet sancağın hemen altında duran kişinin Sultan Selim olduğunu zannettiler. Tumanbay ona: "Ey Selim! Sen adil bir hükümdar değilsin!" diyerek sol eliyle onu eyerinden tutup

yakaladı. Başının üzerine kadar kaldırıp sertçe yere fırlattı ve adamın kaburgalarını birbirine geçirdi. Emir Allan da sol taraftan adama hamle yapıp tek bir kılıç darbesiyle başını gövdesinden ayırdı.

O esnada yanlarında Adana Hakimi Ramazanoğlu Mahmud Bey de bulunuyordu. Aynı şekilde Vali Emir Kurtbay da Şehsuvaroğlu Ali Bey'e hamle yaptı. Osmanlı askerleri ise çobansız kalmış bir koyun sürüsü gibi şaşkınlık ve dehşet içinde kalıyordu. Ne var ki bu büyük sevincin ardı sıra hemen derin bir hüznün geldi. Zira Tumanbay'ın öldürdüğü kişinin Sultan Selim değil, Vezir Sinan Paşa olduğu ortaya çıktı. Nitekim bu sırada Sultan Selim, Hayır Bey, Ferhad Paşa ve Yunus Paşa ordunun diğer cenahına dolanmışlardı. Tumanbay, yanında Allan ve Kurtbay olduğu halde geri dönerken Osmanlı komutanları onları uzaktan izliyorlardı. Tumanbay'ın Gazze'yi savunması için Canberdi Gazali komutasında gönderdiği askeri hareketin yenilgiyle sonuçlanması ve ardından Osmanlıların sert tedbirler aldığına dair şayiaların yayılması, Memlüklerin maneviyatı üzerinde çok ağır bir çöküntü yarattı. Esasen Tumanbay'ın asıl planı, Osmanlı ordusu henüz su kaynaklarına ulaşmadan evvel

ileri atılıp onları sınırdaki karşılaştırmaktı. Tumanbay, Mercidabık acı tecrübesinden ders çıkararak ordusunu eksiksiz bir şekilde donatmak için insanüstü bir gayret gösterdi ve Kahire'yi tahkim etti. Ateşli silahları hakir gören ve yasaklayan geleneksel şövalyelik anlayışını yıkarak çok sayıda askerine tüfek dağıttı. Ayrıca hücum edecek Osmanlı hatlarını karşılamak adına, üzerlerine hafif toplar monte edilmiş yüz arabalık bir savunma hattı kurdu. Lakin uzun süredir maaşlarını alamayan, kendilerine güveni kalmamış ve sadakatlerine pek güvenilmeyen Memlük askerlerinin hali içler acısıydı. Savaş günü meydana boy gösteren ordu, zafer kazanma inancından ziyade sadece canını kurtarma derdine düşmüş isteksiz bir topluluktan ibaretti.

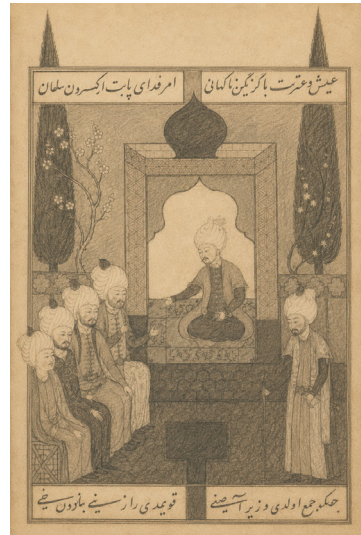
İki ordu 1517 yılında Ridaniye mevkiinde karşı karşıya geldi. Fakat savaşın neticesi yine Osmanlı ordusunun lehine oldu. Zira Osmanlılar, Memlük hatlarına iki koldan taarruz ettiler. Bir fırka Cebelü'l-Ahmer'in arkasından dolanırken, diğer fırka Ridaniye'deki ordugahta bekleyen Memlük askerlerine önden yüklendi. Osmanlıların tüfek ve yoğun kurşun yağmuru altındaki bu taarruzu o kadar şiddetliydi ki, Tumanbay'ın ordusu süratle çözüldü. Yanında yalnızca

az sayıda okçu ve sadık Memlük askeri kaldı. Mücadeleye devam etmenin bir fayda sağlamayacağını mülhaza eden Tumanbay, meydana çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Osmanlılar Memlük ordugahına girerek burada bulunan tüm çadır, silah, at, deve, büyükbaş hayvan ve arabaları ganimet olarak ele geçirdiler. Tumanbay bu büyük taarruzundan geri döndüğünde kendi ordusundan hiç kimseyi etrafında bulamadı. Çünkü bu sırada ordusu bozulmuş, Osmanlı askerleri de peşlerine düşmüştü. O ve adı geçen iki emir hemen arkalarını kollayarak üzerlerine gelen Osmanlı askerlerini püskürttüler. Bunun üzerine Sultan Tumanbay artık yapılacak bir şey kalmadığını görerek geri döndü ve atının dizginlerini Beni Vail Köprüleri'ne doğru çevirdi. Sultan Tumanbay ordusunun tamamen dağıldığını gözleriyle görünce artık savaştan ümidini kesti. Yanında Vali Kurtbay'dan başka kimse kalmamıştı. Kale'ye doğru yöneldiler ve arkasından yukarı tırmandılar. Oradan yollarına devam ederek Berketü'l-Habeş'e indiler ve oradan da Tura'ya kadar uzandılar. Sultan Tumanbay savaştan geri döndüğünde, yoğun tüfek ateşi ve ardı arkası kesilmeyen gülle darbeleri yüzünden ordusundan geriye kalan herkesin arkasını dönüp kaçtığını gördü.

Zira hiç kimse bu muazzam ateş gücünün karşısında duracak takati bulamamıştı. Bunun üzerine Kale'nin arkasından yukarı tırmandı. Tura ve el-Adaviyye taraflarına doğru yöneldi. Askerlerden geriye kalanlar müfreze müfreze onun izini takip ettiler. Nihayetinde yanında, ileri gelenlerden oluşan yedi bin süvari toplandı.

Ridaniye, Osmanlılar ile Memlükler arasındaki nihai ve belirleyici hesaplaşma oldu. Tumanbay büyük bir cesaret ve cüretle savaşmış olsa da kaçınılmaz ve ağır bir yenilgiye uğradı. Hakikatte Memlüklerin Ridaniye'deki bu bozgunu, Canberdi Gazali'nin ihanetinin bir neticesiydi. Zira o, hiyanetteki ortağı Emir Hayır Bey ile temasa geçmiş ve Sultan Tumanbay'ın tüm askeri planlarını ve gizli savunma taktiklerini Osmanlı cephesine sızdırmıştı. Osmanlılar, yanlarında Abbasi Halifesi el-Mütevekkil Ale'l-Lah ve kadılar olduğu halde muazzam bir törenle Kahire'ye girdiler. Sultan Selim halka can ve mal güvenliği vaat ederek ticari hayatın aynen devam etmesini emretti. Ardından Mısır ve Kahire minberlerinde adına hutbeler okundu. Böylece Osmanlı Sultanı adına Mısır ve Kahire'nin fethi tamamen müstakar kılınmış oldu. Mısır'ın 1517 yılında Osmanlı idaresine

girmesiyle birlikte, buradaki yönetim ilk etapta Memlük nizam ve müesseselerinin bazı idari tadilatlarla devam ettirilmesi şeklinde tezahür etti. Osmanlılar, mevcut yerleşik yapıya zamanla kendi hukuki ve askeri Türk karakterini de aşılayarak bölgedeki yeni hayatı şekillendirdiler. Şam'ın ardından Kahire'yi de avucunun içine alan, Bağdat ve Tebriz minberlerinde adına hutbeler okunan Sultan Selim'in, mukaddes toprakları devletine dahil ederek İslam dünyasındaki meşruiyetini zirveye taşımayı hedeflemesi son derece tabiydi. Hicaz, Memlüklerin tabiiyetindeydi. Mercidabık ve Ridaniye savaşlarında Kansu Gavri ile Tumanbay'ın katledildiğinin haberleri Mekke Şerifi Berkat b. Muhammed'e ulaşınca, kendisi

I. Selim, divanda Memlük seferini tartışıyor.
(Selimnâme)

derhal Mısır'daki Sultan Selim'e itaat etme kararı aldı. 1517 yılında henüz 13 yaşında olan oğlu Ebu Nümeyy'i mühim bir heyetle Mısır'a göndererek Kabe'nin anahtarlarını ve bazı mukaddes emanetleri Sultan'a teslim ettirdi. Sultan Selim bu hürmet karşısında Şerif Berakat'ı Mekke ve Hicaz'ın emiri olarak makamında bıraktı ve ona geniş salahiyetler bahşetti.

Yukarıda da değinildiği gibi Sultan Selim resmen *Hadi-mü'l-Haremeyni's-Şerifeyn* unvanını aldı ve Müslüman halklar nezdindeki nüfuzu sarsılmaz bir güce ulaştı. Osmanlı Devleti mukaddes mekanlar için çok sayıda vakıf tahsis etti ve bunların gelirleri Osmanlı sarayındaki müstakil bir hazinede toplandı. Hicaz'ın fethi, Osmanlıların Kızıldeniz'de kesin bir egemenlik kurmasını sağladı. Bu sayede Portekizlilerin mukaddes topraklara ve Kızıldeniz ticaretine yönelik tehditleri 18. yüzyılın sonuna kadar büyük ölçüde bertaraf edildi.

Mısır'ın 1517'de fethi ve Hicaz'ın tabiiyeti, Osmanlıları Kızıldeniz'e nazır bu iki bölgenin yeni hamisi yaptı. Ancak Osmanlılar bu denize ayak bastıklarında, Memlük Devleti'nden devralınan ve ağır problemlerle dolu bir mirasla karşılaştılar. Bu

problemlerin başında dünya ticaret yollarının Ümit Burnu'nun keşfiyle Kızıldeniz'den sapması, bölgede yaşanan büyük ekonomik çöküş ve Basra Körfezi ile Hint Okyanusu'nda ezici bir askeri üstünlük kuran Portekizlilerin Kızıldeniz'i tehdit etmesi gelmekteydi. Bu kriz, Mısır'da 1382-1517 yılları arasında hüküm süren ve Burciye Memlükleri'nin çöküşüyle daha da derinleşmişti. Mısır'ın fethinin hemen ardından, Yemen'deki Memlük valisi İskender el-Çerkesi, Sultan Selim'e bir heyet göndererek bağlılık ve itaat arz etti. Osmanlı Sultanı da bu itaati kabul ederek onu Yemen'deki görevinde bıraktı. Ancak Yemen üzerinde tam bir Osmanlı kontrolü sağlamak ilk etapta oldukça zordu. Bunun başlıca sebepleri vardı. Bir kere bölgede kalan Memlük komutanları arasındaki amansız iç çekişmeler sürmekteydi. Diğer taraftan dağlık bölgelerdeki yerel kabileler arasında Zeydi İmamların nüfuzu süratle artmaktaydı. Son olarak Portekiz donanması Yemen sahillerini sürekli tehdit altında tutmaktaydı. Sultan, bu tehlikelere karşı bölgeye askeri ve bahri bir kuvvet gönderdiyse de bu teşebbüs Cidde Mutasarrıfı Hüseyin el-Rumi ile ünlü Osmanlı denizcisi Selman Reis arasında baş gösteren şiddetli anlaşmazlık ve rekabet yüzünden başarısızlıkla neticelendi.

Halbuki Yemen, Kızıldeniz'in adeta kilidi hükmündeydi. Mukaddes toprakların güvenliği, Kızıldeniz ve Umman Denizi'ndeki ticaret trafiğinin kontrolü doğrudan Yemen'in elinde tutulmasına bağlıydı. Osmanlılar, karşı karşıya kaldıkları bu çetin coğrafi ve siyasi engeller sebebiyle Yemen'de tam manasıyla hakimiyet kurmayı ancak Mısır'a girişlerinden yaklaşık yirmi yıl sonra, 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Deniz Seferi sürecinde başarabildiler.

Sultan Selim, sekiz yıl gibi kısa bir saltanat müddetinde akıllara durgunluk verecek muazzam işler başarmış ve Osmanlı Devleti'ni gerçek manada küresel bir süper güç haline getirmiştir. Osmanlı Devleti, onun gerçekleştirdiği bu fetihleri yaklaşık dört asır boyunca muhafaza etmeyi başarmıştır. Sultan Selim, arkasında düşmanlarının kalbine korku salan Fas'tan Hadramevt'e, Sudan'dan Rusya sınırlarına kadar uzanacak bir cihan devletinin sarsılmaz temellerini bırakmıştır. Onun İran coğrafyasına yönelik nihai hedefi tıpkı Selahaddin Eyyubi'nin Mısır'da Fatimi idaresine son vererek gerçekleştirdiği dini ve siyasi birliği, Safevi Şii idaresini ortadan kaldırarak Doğu cephesinde tesis etmekte.

Hakikatte Sultan Selim döneminde Doğu cephesinde sağlanan Osmanlı hakimiyeti, stratejik öneme haiz coğrafi hatlar ve mihverler üzerinde şekillenmiştir. Osmanlı Sultanı, bu kilit noktaları sırasıyla ve birbirini takip edecek bir titizlikle kontrol altına almıştır.

Zaferin Tarihi Anlamı

Mercidabık ve Ridaniye savaşları ile bu savaşa zemin hazırlayan koşulların vakaları açıkça ortaya koyulmuştur. Sultan Selim'in Memlükleri ortadan kaldıracı olmak adına onlara karşı uyguladığı siyasi ve askeri stratejisinin rolü gözler önüne serilmiştir. Nitekim Osmanlılar, Memlükleri Şam coğrafyasında tarihten silen ve Mısır'a girerek Memlük Devleti'ni nihai olarak tasfiye etmelerinin yolunu açan Mercidabık ve Ridaniye savaşları ile onları gafıl avlamıştır. Çalışma ayrıca, Memlüklerin kötü idaresi, bölge halkına yönelik çok sayıdaki zulüm ve tecavüzleri ile vergiler ve para birimi üzerinde yapılan manipülasyonlar vasıtasıyla zorla mal toplama gibi keyfi uygulamaları neticesinde, Memlüklerin Şam naipliklerinde yaşanan kaos ve kargaşa durumunu gözler önüne sermiştir. Bu durum, Şam ahalisinin Memlük yönetimine karşı bir kurtuluş arayışına girmesini sağlamıştır. Nitekim Osmanlılarla yaptıkları

yazışmaları ve Memlûklere karşı onlarla iş birliği içine girmeleri de bu hususu açıkça izah etmektedir. Osmanlıların sahip olduğu askeri gücün, bilhassa ateşli silahlar ve topların çatışmanın kendi lehlerine sonuçlanmasında belirleyici bir rol oynadığı sabittir. Memlûklerin ise geleneksel silahları kullanması ve elindeki topların birçoğunu dış saldırılardan korunmak ve olası iç isyanları bastırmak amacıyla Mısır kıyılarındaki kalelerde bırakması, savaşın gidişatını doğrudan etkilemiştir.

Araştırma, Sultan Gavri'nin kendi askerleri arasında ayrımcılık yapmasının ve tüm kuvvetlerini savaşa sürmeyi reddetmesinin çatışmanın seyri üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ve bu durumun askerlerinin çoğunu kaçmaya sevk ettiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte bazı Memlûk komutanlarının Osmanlıların safına meylettiği ve onların yanında yer aldığı da görülmüştür. Mercidabık ve Ridaniye savaşları Sultan Selim'e Arap dünyasını kontrol altına alma, İslam dünyasının sultanı ve *"Hadimü'l-Haremeyni'sh-Şerifeyn"* unvanlarını elde etme hayalini gerçekleştirmesi için altın bir fırsat sunmuştur. Aynı zamanda çalışma, Sultan Selim'in Sultan Gavri'den ele geçirdiği servet ve paraların muazzam

boyutunu da ortaya koymuştur. Bu savaş, Arap dünyasında mevcut olan İslam hilafeti sistemine sembolik düzeyde de olsa son vermiş ve hilafet merkezinin İstanbul'a taşınmasını sağlayarak İstanbul'u İslam hilafetinin yeni merkezi haline getirmiştir. Araştırma boyunca, Memlûk Devleti'nin son dönemlerinde sarsılmasına neden olan zafiyet ve parçalanmışlık hali ile onların Mercidabık'ı kaybetmelerindeki rolü müşahade edilmiştir. Erken dönem Osmanlı eserlerinin Mercidabık'a dair sunduğu malumat ve vakalar bizlere Osmanlı ordusunun mevcudu, yapısı, nizamı ve Sultan Selim'in uyguladığı askeri planlar hakkında Arap kaynaklarında neredeyse hiç rastlayamayacağımız son derece kıymetli bilgiler aktarmış olup zaferin kazanılmasında temel amillerden biri olmuştur. Nihayetinde Mercidabık ve Ridaniye savaşları iki asırdan fazla süren bir hakimiyetin ardından Memlûk Devleti'nin Şam coğrafyasındaki varlığının son sayfasını tamamen kapatmıştır.

Günümüzde Mercidabık, Ridaniye ve Mısır'daki Osmanlı-Türk Mirası

Mercidabık ve Ridaniye muharebelerinin üzerinden beş asırdan fazla zaman geçmiştir. Bununla birlikte 1516-1517 yıllarında yaşanan büyük

değişimin izleri, yalnız Halep'in kuzeyindeki Mercidabık Ovası'nda veya Kahire'nin doğusundaki eski Ridaniye sahasında değil, Suriye'den Mısır'a uzanan geniş bir coğrafyada yaşamaya devam etmektedir. Çünkü Mercidabık ile başlayan ve Ridaniye ile tamamlanan sefer, sadece iki ordunun mağlup edilmesiyle sonuçlanmamış, Suriye, Filistin ve Mısır'ın siyasi geleceğini değiştirmiş, Osmanlı Devleti'ni Doğu Akdeniz ve İslam dünyasının merkezi gücü haline getirmiştir. Bu bakımdan Mercidabık ve Ridaniye'nin günümüzdeki izleri değerlendirilirken yalnız savaş meydanlarına bakmak yeterli değildir. Asıl tarihi miras, Osmanlı hakimiyeti altında yeniden şekillenen şehirlerde, kalelerde, hac yollarında, vakıf eserlerinde, idari yapılarda ve Kahire'nin çok katmanlı tarihi dokusunda aranmalıdır.

24 Ağustos 1516'da Osmanlı ve Memlük ordularını karşı karşıya getiren Mercidabık Ovası, Halep'in kuzeyinde, Anadolu'dan Suriye içlerine uzanan tarihi yollar üzerinde bulunmaktadır. Burası geniş ve büyük ölçüde tarıma elverişli bir düzlük olduğu için tarih boyunca askeri hareketlerin ve ticaret yollarının kesiştiği önemli bir saha olmuştur. Osmanlı ordusunun Anadolu'dan Halep'e ilerlediği güzergah

üzerinde bulunması da muharebenin burada gerçekleşmesinin başlıca sebeplerindendir. Günümüzde ova, üzerinde beş asır önce yaşanan büyük mücadeleyi açıkça gösterecek anıtsal yapılardan büyük ölçüde mahrumdur. Arazi tarım faaliyetleri, yeni yerleşmeler ve yol ağları sebebiyle zaman içerisinde değişmiştir. Suriye'de uzun yıllardır devam eden siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar da savaş alanında düzenli yüzey araştırmaları ile arkeolojik çalışmalar yapılmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle Mercidabık Muharebesi'nin tam olarak hangi hatlar üzerinde cereyan ettiği, Osmanlı ve Memlük ordularının nerelerde konuşlandığı ve savaşın farklı safhalarının ovanın hangi kesimlerinde gerçekleştiği konularında hala cevap bekleyen sorular bulunmaktadır. Osmanlı ve Memlük kroniklerinin verdiği bilgiler, tarihi yol güzergahları ve ovanın topoğrafyası birlikte değerlendirildiğinde genel bir savaş sahası belirlenebilmekte, fakat bunu arkeolojik bulgularla ayrıntılı biçimde doğrulayacak sistemli çalışmalar henüz yeterli düzeye ulaşmamaktadır.

Gelecekte güvenlik şartlarının uygun hale gelmesi durumunda metal taramaları, jeofizik incelemeler, eski haritaların karşılaştırılması ve coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılması,

Mercidabık'ın savaş alanını daha ayrıntılı biçimde ortaya çıkarabilir. Ok uçları, ateşli silahlara ait parçalar, at koşum takımları, sikeler ve diğer askeri buluntuların tespit edilmesi, muharebenin yalnız yazılı kaynaklardan değil, toprağın verdiği bilgilerden de yeniden okunmasına imkan sağlayabilir. 22 Ocak 1517'de meydana gelen Ridaniye Muharebesi'nin savaş alanı, Mercidabık'tan farklı bir kader yaşamıştır. Kahire'nin kuzeydoğusunda bulunan ve XVI. yüzyılın başında şehrin dışında kalan Ridaniye sahası, Mısır başkentinin yüzyıllar boyunca büyümesi sonucunda modern yerleşim alanlarının içerisinde kalmıştır. Memlûk Sultanı Tomanbay, Osmanlı ordusunu Kahire'ye ulaşmadan durdurabilmek amacıyla Ridaniye'de tahkim edilmiş bir savunma hattı kurmuş, topraklarını ve askerlerini bu hatta yerleştirmişti. Yavuz Sultan Selim'in ordusu ise Sina'yı aşarak Mısır'a ulaşmış ve Memlûklerin hazırladığı cepheyi farklı bir istikametten yaklaşarak etkisiz hale getirmişti. Bu sebeple Ridaniye, sadece bir meydan muharebesi değil, keşif, hareket, ateş gücü ve manevranın birlikte belirleyici olduğu bir savaş olarak askeri tarih bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bugün savaş alanının önemli bir kısmının şehir dokusu altında kalması, burada Mohaç veya Malazgirt'te

olduğu gibi geniş kapsamlı savaş alanı araştırmaları yapılmasını güçleştirmektedir. Modern binalar, yollar ve altyapı faaliyetleri, XVI. yüzyıl arazi yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu sebeple Ridaniye üzerine yapılacak araştırmalarda arkeolojik kazılardan çok eski Kahire haritaları, seyyah kayıtları, Osmanlı ve Memlûk kronikleri, uydu görüntüleri ve tarihi coğrafya yöntemleri önem kazanmaktadır.

Ridaniye sahasının günümüzde bütünüyle görünmez hale gelmesi, onun tarihi önemini azaltmamaktadır. Tam tersine bu durum, modern şehirlerin altında kalan savaş alanlarının belirlenmesi ve toplumsal hafızada yaşatılması meselesini gündeme getirmektedir. Muharebenin gerçekleştiği bölgenin mümkün olduğu ölçüde belirlenmesi, tarihi işaretlerle gösterilmesi ve Kahire'nin şehir tarihi içerisinde tanıtılması, bu büyük olayın

Osmanlıların Mısır Seferi'nde kullandıkları
9 namlulu toplar

hatırasının korunmasına katkı sağlayacaktır. Mercidabık ve Ridaniye'nin tarihi önemi, savaş meydanlarındaki zaferlerle sınırlı kalmamıştır. Mercidabık'tan sonra Suriye ve Filistin'in önemli şehirleri Osmanlı hakimiyetine girmiş, Ridaniye'den sonra Kahire'nin ele geçirilmesiyle Memlük Devleti'nin siyasi varlığı sona ermiştir. Böylece Halep, Şam, Kudüs ve Kahire'nin yanı sıra Hicaz ile bağlantılı geniş bir coğrafya İstanbul merkezli yeni bir siyasi düzenin parçası haline gelmiştir. Bu değişim, Mısır'ın tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biridir. Mısır, 1517'den XIX. yüzyılın sonlarına kadar farklı idari şekiller altında Osmanlı siyasi dünyasının içinde kalmıştır. Bu uzun dönem boyunca Kahire yalnız bir eyalet merkezi değil, Akdeniz, Kızıldeniz, Afrika ve Hint Okyanusu ticaret yollarının birleştiği büyük bir iktisadi merkez olmayı sürdürmüştür.

Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi, devletin coğrafi ve siyasi merkezini de değiştirmiştir. Osmanlılar artık yalnız Anadolu ve Balkanlara hükmeden bir devlet değil, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz'ı bünyesinde bulunduran büyük bir İslam imparatorluğu haline gelmiştir. Mekke ve Medine yollarının güvenliği, hac kafilelerinin düzenlenmesi, kutsal şehirlere gönderilen surre

alayları ve Kızıldeniz'in korunması devlet siyasetinin temel meseleleri arasına girmiştir. Bu sebeple Mercidabık ile Ridaniye, yalnız Osmanlı-Memlük savaşlarının son halkaları değil, Osmanlı tarihinin yeni bir safhaya geçiş noktalarıdır. Bu iki zaferin ardından kurulan hakimiyet, yalnız idari bir değişiklik meydana getirmemiş, Anadolu, Suriye, Mısır ve Hicaz arasında yüzyıllarca devam edecek güçlü siyasi, ekonomik ve kültürel bağların oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı hakimiyetinin en görünür izleri, günümüzde Kahire'nin tarihi dokusunda bulunmaktadır. Şehir Memlük mimarisinin görkemli eserlerini korumaya devam etmiş, ancak bunlara Osmanlı döneminde yeni camiler, mescitler, tekkeler, sebiller, çeşmeler, medreseler, hanlar ve idari yapılar eklenmiştir. Böylece Kahire'nin mimari kimliği, Memlük mirasının ortadan kaldırılmasıyla değil, onun üzerine yeni bir Osmanlı tabakasının eklenmesiyle şekillenmiştir. Osmanlı mimarisinin Mısır'daki ilk önemli örneklerinden biri, Kahire Kalesi içinde bulunan Süleyman Paşa Camiidir. XVI. yüzyılın ilk yarısında yaptırılan bu eser, merkezi kubbesi, yarım kubbeleri ve ince minaresiyle klasik Osmanlı mimarisinin Kahire'deki en erken temsilcilerindendir. Yayı, İstanbul'da gelişen

mimari anlayışın Mısır'a nasıl taşındığını göstermesinin yanında, fetihten kısa süre sonra kurulan yeni idari düzenin de sembollerinden biri olmuştur. Osmanlı asırları boyunca Kahire'de yaptırılan sebil ve küttablar da şehrin dikkat çekici mimari unsurları arasında yer almaktadır. Halka ücretsiz su dağıtılan sebiller ile çocukların eğitim gördüğü küttabların aynı yapı içerisinde birleştirilmesi, vakıf anlayışının gündelik şehir hayatına nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu yapılar yalnız mimari eser değil, sosyal yardımlaşma, eğitim ve şehir hizmetlerinin devamlılığını sağlayan kurumlar olarak faaliyet göstermiştir.

Kahire'de Osmanlı-Türk varlığı sadece Anadolu'dan getirilen mimari biçimlerin uygulanması şeklinde gelişmemiştir. Osmanlı ile Memlük sanat ve inşaa gelenekleri zamanla birbirini etkilemiş, kubbe, minare, taş işçiliği ve süslemede iki farklı geleneğin birleştiği kendine özgü bir Kahire üslubu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Mısır'daki Osmanlı mirası, İstanbul'un doğrudan bir kopyası değil, yerel kültürle Osmanlı devlet ve sanat anlayışının birleşmesinden doğan yeni bir terkiptir. Kahire Kalesi, Osmanlı döneminde de şehrin idari ve askeri merkezi olmayı sürdürmüştür. Osmanlı beylerbeyleri

ve valileri burada görev yapmış, eyaletin yönetimi büyük ölçüde kaleden yürütölmüştür. Kale içerisindeki yapılar zaman içinde yenilenmiş, yeni askeri ve dini eserler inşa edilmiş ve burası Mısır'daki Osmanlı otoritesinin en görünür merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte Osmanlı yönetimi, Memlüklerden kalan bütün kurumları ortadan kaldırmamıştır. Yerel askeri ve idari seçkinlerin bir kısmı yeni sisteme dahil edilmiş, Mısır'ın kendine özgü toplumsal ve iktisadi şartları dikkate alınarak merkezi idare ile yerel güçler arasında karmaşık bir denge kurulmuştur. Bu durum, Osmanlı hakimiyetinin Mısır'da yaklaşık dört asır boyunca devam edebilmesinin sebeplerinden biridir.

Osmanlı devrinin izleri şehir isimlerinde, kitabelerde, vakıf kayıtlarında, mahkeme sicillerinde ve günlük hayatın farklı alanlarında da görölmektedir. Türkçe idari ve askeri terimler Arapçaya geçmiş, Anadolu, Balkanlar ve Kafkasya'dan Mısır'a gelen askerler, yöneticiler, tüccarlar ve zanaatkarlar şehrin insan yapısına yeni unsurlar eklemiştir. Buna karşılık Mısır'ın iktisadi ve kültürel birikimi de Osmanlı dünyasının diğer merkezlerine taşınmıştır. Bu etkileşim tek yönlü bir hakimiyet ilişkisinden çok, İstanbul ile Kahire

arasında yüzyıllar boyunca devam eden karşılıklı dolaşımın sonucu olmuştur. Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girmesinin en önemli sonuçlarından biri, Kahire'nin hac organizasyonundaki merkezi rolünün devam ettirilmesidir. Mısır hac kafillesi her yıl Kahire'den hareket ediyor, Sina üzerinden Hicaz'a ulaşıyordu. Kafilelerin güvenliği, su ve iâşe ihtiyaçlarının karşılanması, güzergahtaki menzillerin korunması ve kutsal şehirlere gönderilecek yardımların ulaştırılması Osmanlı idaresinin önemli vazifeleri arasında yer almıştır. İstanbul'dan gönderilen surre alayları ile Kahire'den hareket eden hac kafileleri, Osmanlı coğrafyasının farklı merkezlerini Mekke ve Medine etrafında birleştiren büyük bir siyasi ve manevi ağ oluşturmuştur. Bu yönüyle Mercidabık ve Ridaniye'nin ardından kurulan hakimiyet yalnız toprak kazanılması değil, Osmanlı hükümdarlarının Haremeyn'in korunması ve hizmetini üstlenmesi anlamına da gelmiştir.

Kızıldeniz'in güvenliği de bu yeni siyasetin bir parçası olmuştur. Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki faaliyetleri, Hicaz kıyıları ve Mısır'ın ticaret yolları için tehdit oluşturduğunda Osmanlılar Süveyş merkezli yeni bir deniz teşkilatı kurmaya yönelmiştir. Böylece Mısır,

Osmanlı Devleti'nin yalnız kara hakimiyetinin değil, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu siyasetinin de başlıca üslerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde Kahire'deki Osmanlı eserlerinin bir kısmı ayakta olmakla birlikte, yoğun nüfus, hava kirliliği, yer altı suları, trafik ve kontrolsüz şehirleşme tarihi yapılar üzerinde ciddi baskı oluşturmaktadır. Bazı eserler onarılmış ve yeniden kullanıma açılmış, bazıları ise uzun süre ihmal edilmiş veya çevresindeki modern yapılaşma sebebiyle tarihi bağlamından kopmuştur. Bu mirasın korunması yalnız Türkiye veya Mısır'ın ayrı ayrı sorumluluğu olarak görülmemelidir. Kahire'deki Osmanlı yapıları, Mısır'ın tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğu kadar Türk ve İslam medeniyetinin de ortak mirasıdır.

Kitabelerin belgelenmesi, vakıf kayıtlarının incelenmesi, yapıların üç boyutlu olarak kayda geçirilmesi ve bilimsel esaslara uygun biçimde onarılması, bu ortak geçmişin gelecek nesillere aktarılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Mercidabık ve Ridaniye savaş alanlarında yapılacak tarihi coğrafya araştırmalarıyla Kahire, Halep, Şam ve Kudüs'te sürdürülecek kültürel miras çalışmaları birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Çünkü savaş alanları fetih sürecinin

askeri safhasını, şehirlerdeki eserler ise bu fetihlerin ardından kurulan uzun süreli düzeni temsil etmektedir.

Bugün Mercidabık Ovası bir tarım sahası, Ridaniye ise büyüyen Kahire'nin içinde büyük ölçüde kaybolmuş bir savaş alanı görünümündedir. Buna karşılık bu iki zaferin tarihi sonuçları Halep'in, Şam'ın, Kudüs'ün ve özellikle Kahire'nin tarihi dokusunda hala görülebilmektedir. Camiler, sebiller, tekkeler, kitabeler, kaleler, vakıf kayıtları ve hac yolları, 1516–1517 yıllarında başlayan yeni dönemin günümüze ulaşan tanıklarıdır. Bunlar, Osmanlı hakimiyetinin yalnız askeri bir fetihten ibaret olmadığını, idari, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan uzun süreli bir düzen meydana getirdiğini göstermektedir.

Bu sebeple Mercidabık ile Ridaniye'nin günümüzdeki anlamı, iki eski savaş alanını tespit etmekten çok daha geniştir. Biri Suriye'nin, diğeri Mısır'ın kapısını Osmanlılara açan bu iki zafer, Anadolu'dan Nil Vadisi'ne ve Hicaz'a kadar uzanan yeni bir siyasi coğrafyanın kuruluşunu temsil etmektedir. Mercidabık'ta başlayan ve Ridaniye'de tamamlanan askeri yürüyüşün asıl kalıcı izi, Mısır'da yaklaşık dört asır boyunca gelişen Osmanlı-Türk

mirasıdır. Bu miras bugün Kahire'nin kubbelerinde, minarelerinde, kitabelerinde ve tarihi mahallelerinde yaşamayı sürdürmektedir.

Seçilmiş Kaynakça

Abdurrahman Sağırılı, Keşfi Mehmed Çelebi-Selim-name, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans tezi), İstanbul 1993.

Akgül, Elmas Erdem, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek lisans tezi), Ankara 1998.

Akis, Metin, "Mercidabık Savaşına Doğru Osmanlı-Memluk İlişkileri", 500. Yılında Mercidabık Savaşı, ed. Mehmet Ali Yıldırım-Osman Köse, Gazi Kültür Yayınları, Gaziantep 2015, s. 17-29.

Atık, Kayhan, Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Baysun, M. Cavid, "Merc Dabık Muharebesi", İslam Ansiklopedisi, c. 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 751-754.

Bilgen, Abdüsselam, Ada'i-yi Şirazi ve Selim-namesi, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Celalzade Mustafa Çelebi, Selim-name, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Cemaleddin Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Tağreberdi, el-Nücumu'z-Zahire fi Müluk-i Mısır ve'l-Kahire, c. 7, Daru'l-Kitabu'l-İlmiye, Kum 1383.

Çavdaroğlu, B. Erhan -Mert Can Erdoğan, "Osmanlı Zaferlerinin İtici Unsuru Olarak Askeri İstihbaratın Önemi: Ridaniye Meydan Muharebesi Örneği Üzerinden Bir İnceleme" XVIII. Türk Tarih Kongresi, cilt: VI [Askeri Tarih Ayaklanmalar, İsyanlar, Darbeler ve İhtilaller Tarihi], Haz. Semiha Nurdan-Muhammed Özler, Ankara 2022, s. 21-46.

Çavdaroğlu, Burhan Erhan, "Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil" Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 5/14, 2017, s. 255-272.

Çuhadar, İbrahim Hakkı, Sücudî'nin Selim-namesi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans tezi), Kayseri 1988.

Derviş Ahmed Aşık Paşazade, Tevarih-i Al-i Osman, haz. Kemal YAVUZ-M. A. Yekta SARAÇ, Koç Kitaplığı, İstanbul 2003.

Ebü'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Şehabeddin Ahmed İbn İyas, Bedayi'ü'z-zuhur fi veka-yi'd-duhur, c. IV, tash. Muhammed Mustafa, Kahire 1984.

Ebü'l-Fazl Şemseddin Muhammed İbn Tolun, Müfahhetü'l-hillan fi havadisi'z-zaman, tash. Halil el-Mansur, Darü'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Edhem, Halil, “Mısır Fethi Mukaddematına Ait Mühim Bir Vesika”, TTEM, XVII/19 (96) (1928), s. 30-36.

el-Advan, Şadiye Hasan Ahmed, “İbn İyas’ın Beda’i’u’z-zühur Adlı Kitabında Memlük-Osmanlı Çatışması Hakkındaki Kaynakları (922-923/1516-1517)”, çev. Esra Atmaca, Usul İslam Araştırmaları, 25(25), 2016, s. 311-330.

Emecen, Feridun, “Canbirdi Gazali”, DİA, c. 7, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, s. 141-143.

Emecen, Feridun, “Mercidabık Muharebesi”, DİA, c. 29, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2004, s. 174-176.

Emecen, Feridun, “Ridaniye Savaşı”, DİA, c. 35, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2008, s. 87-88.

Emecen, Feridun, “Selim I”, DİA, c. 36, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, s. 407-414.

Emecen, Feridun, Osmanlı Klasik Çağından Savaş, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018.

Emecen, Feridun, Yavuz Sultan Selim, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.

Güler, Mustafa, Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans tezi), İstanbul 1993.

Hadidi, Tevarih-i Al-i Osman

(1299-1523), haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.

Harb Muhammed, Yavuz Sultan Selim’in Suriye ve Mısır Seferi, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1986.

Hoca Sadeddin Efendi, Tacüt-Tevarih, c. III-IV, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

İbn İyas, Yavuz’un Mısır’ı Fethi ve Mısır’da Osmanlı İdaresi, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

İbn Zünbül, Vakıkatüs-Sulkan el-ğavri mağa Selim el-ğOsğmani nşr. Abdülmün’im Amir, Kahire 1998.

İdris-i Bitlisi, Selim Şah-name, çev. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

İnbaşı, Mehmet, “Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferinde Şam Kale-si’ne Elde Edilen Eşyalar”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 9/23, 2022, s. 167-189.

Karasu, Naime Yüksel, “Yavuz Sultan Selim’in Memluk Devletine Savaş İlanı Sebepleri”, 500. Yılında Mercidabık Savaşı, ed. Mehmet Ali Yıldırım-Osman Köse, Gazi Kültür Yayınları, Gaziantep 2015, s. 63-81.

Kars, Rümeysa, Yavuz Sultan Selim'in Gavri İle Eylediği Cenk (Mercibadık ve Ridaniye Savaşları (1516-1517) Üzerine Anonim Bir Selimname), Gazi Kitabevi, Ankara 2021.

Kılıç, Mustafa, "İbn Kemal'in Mısır Fethine Dair Bir Risale-i Acibesî", c. 26/1 Diyanet Dergisi, 1990, s. 111-120.

Kızıltoprak, Süleyman, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişinde Bir Kırılma Noktası: Mercidabık Zaferi'nin Siyasi ve Uluslararası Önemi", 500. Yılında Mercidabık Savaşı, ed. Mehmet Ali Yıldırım-Osman Köse, Gazi Kültür Yayınları, Gaziantep 2015, s. 101-113.

Koparman Kazım Yaşar, Mısır Memlükleri (1250-1517), c. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Özlü, Zeynel-İsmail Hakkı Üzümlü, "Yavuz Sultan Selim'in Kutlu Seferinde Dini Motifler ve Manevi Meşruiyet: Mercidabık ve Ridaniye Savaşları", 500. Yılında Mercidabık Savaşı, ed. Mehmet Ali Yıldırım-Osman Köse, Gazi Kültür Yayınları, Gaziantep 2015, s. 81-101.

Polat, Süleyman, "Arşiv Vesikaları Işığında Yavuz Sultan Selim Dönemi Seferlerinin İşe Organizasyonuna Dair Yeni Tespitler" Gazi Akademik Bakış, 11/22, Yaz/2018, s. 183-204.

Sümer, Faruk, "Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devr Aldı mı?", Belleten, 56/217, Aralık 1992, s. 675-702.

Şahin, H. Hilal, "Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ve Kansu Gavri", 500. Yılında Mercidabık Savaşı, ed. Mehmet Ali Yıldırım-Osman Köse, Gazi Kültür Yayınları, Gaziantep 2015, s. 43-63.

Şükri-i Bitlisi, Selim-name, haz. Ahmet Uğur-Mutafa Çuhadar-Ahmet Gül, İsis Yayınları, İstanbul 1995.

Taneri, Aydın, Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri -Kuruluş Devri-, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2019.

Tansel, Salahattin, "Silahşor'un Feth-name-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri", Tarih Vesikaları, 1(2), 17, 1958, s. 294-320.

Tansel, Selahattin, Yavuz Sultan Selim, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.

Uyar, Mesut-Erickson Edward J., Osmanlı Askeri Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Uygur, İzzet, Ahiretü'l-Memalik ev-Vakıatü's-Sultan Gavri Mea Selimü'l Osmani Adlı Kitabın Çevirisi ve Değerlendirmesi, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yüksek Lisans tezi), Batman 2021.

Üçel-Aybet, Gülgu, Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Yiğit, Fatma Akkuş, “Osmanlı-Memluk Mücadelesinde Beş Yıl Savaşları, Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan”, ed. Musa Şamil Yüksel, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2017, s. 235-260.

Yiğit, İsmail, “Memlükler”, DİA, c.29, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2004, s. 90-97.

Yücel, Yaşar- Ali Sevim, Klasik Dönemin Üç Hükümdarı, Fatih, Yavuz, Kanuni, TTK Basımevi, Ankara 1991.

8- Belgrat'ın Fethi

Prof. Dr. Erkan GÖKSU

8- Belgrat'ın Fethi (29 Ağustos 1521)

Ağustos ayının diğer önemli zaferlerinden biri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyaseti bakımından en az İstanbul'un fethi kadar önemli sonuçlar doğurduğu kabul edilen Belgrat'ın fethidir. Zira bu fetihle Osmanlı ordularının Orta Avrupa'ya ilerleyişini engelleyen en büyük askeri engel ortadan kalkmış, beş yıl sonra kazanılacak Mohaç Zaferi'nin ve ardından Budin'in fethinin yolu açılmıştır.

Tuna'nın Kilidi, Orta Avrupa'nın Kapısı

Belgrat'ın tarih boyunca büyük devletlerin mücadele sahası haline gelmesinin temel sebebi, sahip olduğu eşsiz coğrafi konumudur. Şehir, Avrupa'nın en önemli iki nehri olan Tuna ile Sava'nın birleştiği noktada kurulmuştur. Balkanlar'dan Orta Avrupa'ya uzanan bütün askeri ve ticari yollar burada düğümlenmektedir. Bu sebeple Belgrat'a sahip olan devlet yalnızca bir kaleyi değil, aynı zamanda Balkanlar ile Macaristan arasındaki geçiş yollarını, Tuna ticaretini ve kuzey-güney istikametindeki askeri hareketleri de kontrol altına almış oluyordu. Nitekim

Roma İmparatorluğu döneminde Singidunum adıyla bilinen şehir, Tuna sınırını koruyan en önemli lejyon üslerinden biri haline gelmiş, Bizans devrinde ise kuzeyden gelen Avar, Slav ve Macar akınlarına karşı imparatorluğun ileri karakolu vazifesini görmüştür.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Belgrat, Doğu Roma (Bizans) ile Orta Avrupa devletleri arasında sürekli el değiştiren bir sınır şehri haline geldi. Hunlar, Gepidler, Avarlar, Bulgarlar ve Sırplar farklı dönemlerde bu stratejik merkez üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştılar. XI. yüzyıldan itibaren Macar Krallığı'nın güçlenmesiyle birlikte Belgrat, Bizans ile Macaristan arasındaki mücadelelerin odağı oldu. Şehir bazen Bizans'ın, bazen Macarların eline geçiyor, her iki taraf da kaleyi sürekli tahkim ederek karşı tarafa bırakmamaya çalışıyordu. Bu mücadeleler Belgrat'ın askeri değerini daha da artırdı. XV. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da Belgrat denildiğinde akla yalnızca bir şehir değil, bütün Orta Avrupa'nın savunmasını temsil eden bir kale geliyordu.

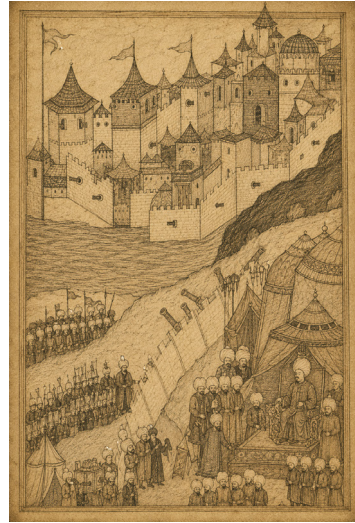
Belgrat'ın askeri kudreti yalnızca bulunduğu mevkinden kaynaklanmıyordu. Şehir, tabii ve sun'i savunma unsurlarının bir

araya geldiği son derece güçlü bir tahkimat sistemine sahipti. Üç tarafı Tuna ve Sava nehirleriyle çevrili yüksek bir plato üzerine kurulan kale, karadan yalnızca dar bir cepheden yaklaşılabilecek şekilde planlanmıştı. Dış kale, aşağı kale ve iç kale olmak üzere birbirini tamamlayan savunma hatları, kalın surlar, burçlar ve hendeklerle desteklenmişti. Nehirler hem doğal bir hendek işlevi görüyor hem de kuşatma sırasında dışarıdan yardım ulaştırılmasına imkan tanıyordu. Bu sebeple çağdaş Avrupalı müellifler Belgrat'ı "Macaristan'ın anahtarı", Osmanlı kaynakları ise "Engürüs vilayetinin kilidi" olarak nitelendirmişlerdir.

Osmanlıların Rumeli'ye geçmeleriyle birlikte Belgrat meselesi yeni bir safhaya girdi. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlar'da hızla ilerleyen Osmanlı kuvvetleri Edirne'nin fethiyle Avrupa'da kalıcı hale gelmiş, Kosova ve Niğbolu zaferleriyle bölgedeki üstünlüklerini büyük ölçüde kabul ettirmişlerdi. Buna rağmen Tuna hattı henüz tam anlamıyla Osmanlı hakimiyetine girmemişti. Özellikle Sırbistan ile Macaristan arasındaki tampon bölge, Osmanlı ilerleyişini yavaşlatıyordu. Belgrat ise bu hattın en güçlü kalesi durumundaydı. Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlılar Belgrat

üzerine çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlarsa da Ankara Savaşı'nın ardından yaşanan Fetret Devri bu hedefin ertelenmesine sebep oldu. II. Murad döneminde yeniden güçlenen Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki hakimiyetini sağlamlaştırırken Belgrat'ı da baskı altında tutmaya çalıştı. Ancak Macar Krallığı, özellikle ünlü kumandanı János Hunyadi'nin idaresinde Osmanlı ilerleyişine karşı etkili bir savunma sistemi kurmayı başardı. Böylece XV. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Tuna hattında iki büyük güç karşı karşıya bulunuyordu: Güneyde yükselen Osmanlı Devleti, kuzeyde ise Macar Krallığı.

1453 yılında İstanbul'un fethi yalnızca Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmadı, Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi

hedeflerini de değiştirdi. Artık fethedilecek büyük bir Bizans şehri kalmamıştı. Fatih Sultan Mehmed'in önünde iki büyük istikamet bulunuyordu: Doğuda Anadolu'daki Türk birliğini tamamlamak, batıda ise Tuna'yı aşarak Orta Avrupa'ya ilerlemek. Fatih, bu iki siyaseti aynı anda yürütmekle birlikte Avrupa cephesinde ilk hedef olarak Belgrat'ı seçti. Çünkü Belgrat ele geçirilmeden Macaristan'a büyük bir sefer düzenlemek son derece güçtü. Arkasında böylesine güçlü bir düşman kalesi bırakılarak yapılacak her ilerleyiş, ikmal yollarını tehlikeye sokacaktı. Fatih Sultan Mehmed'in stratejik düşüncesi son derece açıktı. İstanbul Boğazı nasıl Karadeniz ile Akdeniz arasındaki geçişi kontrol ediyorsa, Belgrat da Balkanlar ile Orta Avrupa arasındaki geçişi kontrol ediyordu. İstanbul alınmadan Bizans ortadan kaldırılamadığı gibi Belgrat fethedilmeden de Macaristan'ın dize getirilmesi mümkün görünmüyordu. Bu sebeple 1456 yılı için hazırlanan sefer, sıradan bir sınır hareketi değil, Avrupa'nın siyasi dengesini değiştirecek büyük bir stratejik girişim niteliğindeydi.

Fatih, İstanbul kuşatmasında başarı sağlayan usulleri Belgrat önünde de uygulamayı planladı. Ağır toplar döküldü, Rumeli'deki sancaklardan asker toplandı,

Tuna'da görev yapacak nehir filosu hazırlandı. Ancak Osmanlıların bu defa karşısında yalnızca güçlü surlar değil, Avrupa'nın müşterek savunma anlayışı vardı. İstanbul'un fethi Hristiyan dünyasında büyük bir endişe doğurmuş, Papa V. Nikolaus'un ardından III. Callixtus, Avrupa hükümdarlarını Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı ittifakı kurmaya çağırmıştı. Bu çağrıya en güçlü cevabı Macaristan verdi.

Tecrübeli kumandan János Hunyadi, Belgrat'ın savunmasını bizzat üstlenirken Fransisken rahibi Giovanni da Capistrano da dini heyecanla binlerce gönüllüyü silah altına aldı. Böylece Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'da olduğu gibi yalnız ve siyasi bakımdan parçalanmış bir devletle değil, bütün Avrupa'nın desteklediği müşterek bir savunma sistemiyle karşı karşıya gelecekti. Belgrat kuşatmasına giden süreç, aslında iki farklı askeri anlayışın da karşılaşmasıydı. Osmanlılar, büyük topların desteğinde süratli hücum ve sürekli baskı esasına dayanan yeni kuşatma tekniklerini temsil ediyorlardı. Buna karşılık Macarlar, kaleyi uzun süre savunmaya, nehirlerden ikmal sağlamaya ve dışarıdan gelecek kuvvetleriyle kuşatmayı kırmaya dayalı klasik Avrupa savunma sistemini benimsiyorlardı. Hangi tarafın

üstün geleceği yalnızca Belgrat'ın değil, Avrupa'nın geleceğini de belirleyecekti. İşte 1456 yazında başlayan büyük mücadele, yalnızca Fatih Sultan Mehmed'in değil, Osmanlı Devleti'nin de en önemli askeri imtihanlarından biri olacaktı. İstanbul'u fetheden ordunun Avrupa'nın en güçlü kara kalesi karşısında nasıl bir sonuç alacağı merakla beklenirken, Tuna ile Sava'nın birleştiği noktada tarihinin en büyük kuşatmalarından biri başlıyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in Belgrat Seferi (1456)

1453 yılında İstanbul'un fethiyle yalnızca Bizans İmparatorluğu sona ermemiş, Avrupa'nın siyasi dengesi de kökten değişmişti. Yaklaşık bin yıldır Doğu Roma'nın başkenti olan Konstantiniyye'nin Osmanlı hakimiyetine girmesi, Hristiyan dünyasında büyük bir sarsıntıya

yol açmıştı. Avrupa'da birçok kimse bu fetihle birlikte Osmanlıların durdurulamaz bir yükseliş dönemine girdiğine inanıyor, İstanbul'un ardından sıranın Belgrat'a, Budin'e, hatta Roma'ya geleceğini düşünüyordu. Bu sebeple Belgrat kuşatması, daha başlamadan Avrupa'nın müşterek müdafaasının sembolü haline gelmişti.

Fatih Sultan Mehmed ise meseleyi çok daha geniş bir stratejik çerçevede değerlendiriyordu. Onun nazarında İstanbul'un fethi tamamlanmış bir hedef değil, yeni bir siyasetin başlangıcıydı. Osmanlı Devleti, artık yalnızca Balkanlar'da genişleyen bir sınır devleti olmaktan çıkmış, dünya siyasetinin başlıca aktörlerinden biri haline gelmişti. Böyle bir devletin Balkanlar'daki hakimiyetini kalıcı kılabilmesi için Tuna hattını emniyet altına

alması gerekiyordu. Bunun yolu ise Belgrat'ın fethinden geçiyordu. Gerçekten de XV. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin Avrupadaki sınırlarına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Güney Sırbistan, Bulgaristan ve Mora'nın önemli bir kısmı Osmanlı idaresine girmişti. Semendire ele geçirilmiş, Tuna'nın güney kıyıları büyük ölçüde Osmanlı hakimiyetine bağlanmıştı.

Ancak Belgrat, Macar Krallığı'nın elinde kalmaya devam ediyor ve Osmanlı ülkesinin kuzeybatısında güçlü bir ileri karakol vazifesi görüyordu. Osmanlı orduları Macaristan üzerine yürümek istediklerinde arkalarında düşman elinde bulunan bu büyük kaleyi bırakmak zorunda kalıyorlardı. Bu ise askeri bakımdan kabul edilebilecek bir durum değildi. Zira uzun ikmal hatlarıyla ilerleyen orduların gerisinde böyle güçlü bir kalenin bulunması, her an ikmal yollarının kesilmesi ve ordunun kuşatma tehlikesiyle karşı karşıya kalması demekti.

Bu bakımdan Belgrat'ın fethi, Osmanlılar açısından yeni bir fetih arzusu değil, mevcut hakimiyet sahasını güvence altına alma meselesiydi. Nitekim Roma İmparatorluğu'ndan beri Tuna boylarında hakimiyet

kuran bütün devletler aynı gerçekle karşılaşmışlardı. Belgrat'a sahip olmadan Tuna'yı kontrol etmek mümkün değildi. Tuna'yı kontrol edemeyen bir devlet ise Orta Avrupa siyasetine yön veremezdi. Belgrat'ın önemi yalnızca Osmanlılar tarafından değil, Macarlar tarafından da aynı şekilde kavranmıştı. Macar kralları uzun yıllardan beri bu kaleyi ülkelerinin en güçlü müdafa noktası haline getirmeye çalışıyorlardı.

Şehir, Tuna ile Sava'nın birleştiği yerde yükselen kayalık bir plato üzerinde kurulmuştu. Üç tarafı tabii engellerle çevriliydi. Kara tarafından yaklaşılabilen tek cephe ise kalın surlar, kuleler ve hendeklerle tahkim edilmişti. Dış kale, aşağı kale ve iç kale birbirini tamamlayan savunma halkaları meydana getiriyor, bir sur hattı düşse bile savunucular daha içerideki tahkimata çekilerek mücadeleyi sürdürebiliyordu. Bunun yanında Tuna ve Sava nehirleri sayesinde kuşatma sırasında dışarıdan yardım almak da mümkündü. Bu sebeple çağdaş kaynaklarda Belgrat'dan çoğu zaman yalnızca bir şehir olarak değil, "zaptı son derece güç bir kale" olarak söz edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmed'in hazırlıkları da bu gerçeğin farkında olduğunu göstermektedir.

İstanbul kuşatmasında başarı sağlayan ağır toplar yeniden döktürüldü. Rumeli ve Anadolu'dan çok sayıda asker toplandı. Kuşatma sırasında kullanılacak lağımcılar, topçular ve istihkam birlikleri sefere dahil edildi. Ancak hazırlıkların en dikkat çekici tarafı, Tuna üzerinde görev yapacak nehir filosuydu. Fatih, Belgrat'ın ancak kara ve nehirle birlikte kuşatılması halinde düşürülebileceğini biliyordu. İstanbul'da denizi kontrol altına almadan kesin sonucun alınmayacağını yaşayarak öğrenmişti. Aynı tecrübeyi şimdi Tuna üzerinde uygulamak istiyordu.

Osmanlı hazırlıkları devam ederken Avrupa'da da büyük bir hareketlilik yaşanıyor. Papa III. Callixtus, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı ittifakı kurulması için yoğun bir faaliyet yürütüyordu. Kiliselerde her gün dualar okunuyor, vaizler halkı "Hristiyanlığın son kalesi" olarak görülen Belgrat'ın müdafaasına çağırıyordu. Avrupa'nın büyük hükümdarları beklenen ölçüde asker göndermemiş olsalar da bu çağrı özellikle Macaristan'da güçlü bir karşılık buldu.

Macar müdafaasının başında bulunan János Hunyadi, uzun yıllardır Osmanlılarla mücadele eden tecrübeli bir kumandandı.

Varna ve II. Kosova savaşlarında uğradığı yenilgiler onun askeri itibarını tamamen sarsmamıştı. Aksine Osmanlı savaş usulünü en iyi bilen Avrupalı kumandanlardan biri olarak kabul ediliyordu. Hunyadi, Fatih'in hedefinin Belgrat olacağını tahmin etmiş ve yıllardır kaleyi büyük bir dikkatle tahkim etmişti. Surlar tamir edilmiş, cephanelikler doldurulmuş, erzak depolanmış, Tuna üzerindeki ulaşım emniyet altına alınmıştı. Belgrat müdafaasının ikinci önemli ismi ise Fransiska tarikatına mensup Giovanni da Capistrano idi. Yaşı seksene yaklaşmış olmasına rağmen Avrupa şehirlerini dolayarak yaptığı etkileyici konuşmalarla binlerce gönüllüyü Belgrat'a toplamayı başarmıştı.

Bunlar düzenli asker değildi, köylüler, şehir halkı ve din adamlarından oluşuyorlardı. Fakat taşıdıkları dini heyecan, onları sıradan bir asker topluluğu olmaktan çıkarıyordu. Kendilerini yalnızca Macaristan'ın değil, bütün Hristiyan aleminin müdafaasını yapmakla görevli görüyorlardı. Böylece Belgrat, yalnızca askeri bakımdan değil, psikolojik ve dini bakımdan da Avrupa'nın müşterek direnişinin sembolü haline gelmişti.

1456 yılı Haziran ayı sonunda Osmanlı ordusu Belgrat

önlere ulaştığında iki farklı dünya karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Bir tarafta İstanbul'u fethederek askeri kudretini bütün dünyaya kabul ettirmiş genç Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed, diğer tarafta ise Avrupa'nın en tecrübeli kumandanlarından Hunyadi ile onun etrafında birleşen Hristiyan müdafaa kuvvetleri vardı. Belgrat önlerinde başlayacak mücadele, yalnızca bir kalenin kime ait olacağını belirlemeyecek, İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'nın Osmanlı ilerleyişini durdurup durduramayacağını da gösterecekti.

Kuşatma, Osmanlıların alışılmış usulüne uygun şekilde başladı. Ağır toplar kara surlarının karşısına yerleştirildi. Günlerce süren bombardıman sonucunda surların birçok yerinde büyük gedikler açıldı. Lağımçı birlikleri surların altına tüneller kazıyor, yeniçeriler sürekli ileri karakollara baskınlar düzenleyerek savunucuların tamirat yapmasını engelliyordu. Fatih, kısa süre içinde surlarda yeterli yıkımın meydana geleceğini ve İstanbul'da olduğu gibi kesin hücumla sonucun alınacağını düşünüyordu.

Ancak Belgrat, İstanbul değildi. Konstantiniyye kuşatılırken Bizans, dış dünyadan büyük

ölçüde koparılmıştı. Belgrat ise Tuna ve Sava sayesinde hala nefes alabiliyordu. İşte kuşatmanın kaderini değiştirecek gelişme de bu noktada yaşanacaktı. Kuşatmanın ilk günlerinde Osmanlı topçusu beklenen tesiri göstermeye başladı. Günlerce devam eden bombardıman sonucunda özellikle kara tarafındaki surlarda ciddi tahribat meydana geldi. Daha İstanbul kuşatmasında Avrupa'nın hayranlık ve korkuyla takip ettiği Osmanlı topları, Belgrat önlerinde de aynı kudretini ortaya koyuyordu.

Büyük taş güller surların bazı bölümlerini yıkıyor, savunucular ise geceleri büyük gayretle bu gedikleri kapatmaya çalışıyordu. Fatih Sultan Mehmed'in maksadı açıktı. Önce topçu ateşiyle surları zayıflatacak, ardından yeniçerilerin gerçekleştireceği kesin hücumla kaleyi ele geçirecekti. Bu, İstanbul'un fethinde başarıyla uygulanmış olan kuşatma usulünün Belgrat'a uyarlanmış şekliydi.

Fakat Belgrat'ın savunması yalnızca surlara dayanmıyordu. Şehrin gerçek kuvveti, Tuna ve Sava nehirlerinin sağladığı tabii koruma kadar, bu nehirler vasıtasıyla dış dünya ile irtibatını sürdürebilmesinden kaynaklanıyordu. Fatih bu tehlikeyi önceden görmüş, bu sebeple önemli

bir nehir filosunu da sefere dahil etmişti. Amaç, kaleyi karadan olduğu kadar nehirlerden de kuşatarak içeridekileri tamamen tecrit etmektir. Nitekim kuşatmanın ilk safhasında Osmanlı filosu bu görevi büyük ölçüde yerine getirmiş, Belgrat'ın dışarıyla irtibatı önemli ölçüde kesilmişti.

Ancak Hunyadi, Osmanlı kuşatmasının en zayıf noktasını doğru tespit etmişti. Kara surlarının uzun süre dayanamayacağına biliyordu. Buna karşılık nehirler üzerinde kazanılacak bir başarı, yalnızca kaleye yardım ulaştırılmasını sağlamayacak, aynı zamanda kuşatmanın psikolojik üstünlüğünü de Osmanlıların elinden alacaktı. Bu sebeple hazırladığı hafif ve hareket kabiliyeti yüksek gemilerle ani bir baskın yapmaya karar verdi.

Temmuz ayının ortalarında meydana gelen bu çarpışma,

kuşatmanın dönüm noktalarından biri oldu. Macar gemileri, Tuna üzerinde beklenmedik bir süratle Osmanlı filosuna saldırdılar. Dar nehir yatağında meydana gelen mücadele kısa zamanda şiddetlendi. Osmanlı gemilerinin bir kısmı batırıldı, bir kısmı ele geçirildi, kalanları ise geri çekilmek zorunda kaldı.

Böylece Belgrat'ın Tuna ile irtibatı yeniden açıldı. Hunyadi, beraberinde getirdiği askerleri, mühimmatı ve erzakı kaleye ulaştırmayı başardı. Daha da önemlisi, kuşatma altındaki garnizonun morali yeniden yükseldi. Osmanlı ordusunda ise kuşatmanın beklenenden daha uzun sürebileceği düşüncesi ilk defa bu sırada belirginleşmeye başladı.

Aslında bu hadise, Osmanlı askeri tarihinin önemli derslerinden birini teşkil etmektedir.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul kuşatmasında deniz hakimiyetinin belirleyici rolünü açıkça görmüş, aynı prensibi Belgrat'da Tuna üzerinde uygulamaya çalışmıştı. Ancak Boğaz ile Tuna aynı coğrafi şartlara sahip değildi. Akıntının şiddeti, nehrin daralması ve Macarların bölgeyi çok iyi tanımaları Osmanlı filosunun hareket serbestisini sınırlandırmıştı.

Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın altmış beş yıl sonra Belgrat üzerine yürürken ilk iş olarak Şabac'ı ele geçirmesi, Zemun'u işgal etmesi ve Tuna-Sava hattını tamamen kontrol altına alması tesadüf değildir. 1521 seferi, önemli ölçüde 1456'da edinilen bu tecrübenin üzerine kurulmuştur.

Nehir bağlantısının yeniden açılmasına rağmen Fatih Sultan Mehmed kuşatmayı gevşetmedi. Aksine topçu ateşini daha da şiddetlendirdi. Günler ilerledikçe surlarda açılan gedikler büyüyor, bazı burçlar tamamen yıkılıyordu. Osmanlı lağımcıları da surların altına ilerleyerek savunmayı içeriden çökertmeye çalışıyorlardı. Hunyadi ise bir taraftan yıkılan surları tamir ettiriyor, diğer taraftan askerlerini sürekli karşı taarruzlara teşvik ederek Osmanlıların surlara yaklaşmasını güçleştiriyordu. Böylece Belgrat

önlerinde yalnızca top ve mancınıkların değil, sabır ve iradenin de yarışı başlamıştı.

Yaklaşık üç hafta süren bombardımandan sonra Fatih Sultan Mehmed, artık kesin hücum zamanının geldiğine karar verdi. Topçu ateşiyle açılan gediklerin yeterli olduğuna inanıyor, kuşatmanın daha fazla uzamasının hem ordunun ikmalini zorlaştıracağını hem de Avrupa'nın yeni yardım kuvvetleri göndermesine fırsat vereceğini düşünüyordu. Bu sebeple 21 Temmuz 1456 gecesi bütün kuvvetlere genel hücum emri verildi.

Osmanlı ordusu, gece karanlığının sağladığı avantajdan yararlanarak farklı noktalardan surlara yüklenmeye başladı. Yeniçeriler, açılan gediklerden içeri girmeyi başarırken azap birlikleri merdivenlerle surlara tırmanıyordu. Çarpışmalar kısa zamanda göğüs göğüse bir mücadeleye dönüştü. Osmanlı askerleri bazı burçları ele geçirdiler, hatta kaynakların bildirdiğine göre iç kaleye kadar ilerleyen birlikler oldu. Bir ara zaferin çok yakın olduğu düşünülüyordu. İstanbul'da yaşanan son hücumun benzeri Belgrat'da da tekrar edilecek gibi görünüyordu. Fakat tam bu sırada Hunyadi, bütün kuvvetlerini toplayarak beklenmedik bir karşı taarruz başlattı. Dar geçitlerde

sıkışan Osmanlı birlikleri yoğun ok, arbalet ve ateşli silah ateşi altında kaldılar. Savunucular yalnızca surlardan değil, kulelerden ve evlerin damlarından da saldırıyorlardı. Yeniçeriler büyük bir cesaretle direnmelerine rağmen içeride yeterli destek alamadıkları için yavaş yavaş geri çekilmeye başladılar. Muharebenin en şiddetli anlarında Fatih Sultan Mehmed de ön saflara kadar gelerek çarpışmaları bizzat sevk ve idare etti.

Rivayete göre bu sırada bacağına isabet eden bir ok yahut mızrak parçasıyla yaralandı, ancak savaş meydanını terk etmedi. Bu tavır, Osmanlı askerinin direncini artırmışsa da muharebenin gidişatını değiştirmeye yetmedi. Belgrat surları önünde sabaha kadar devam eden mücadele, iki tarafın da ağır kayıplar vermesiyle sonuçlandı. Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kaldı, ancak Hunyadi'nin kuvvetleri de ciddi ölçüde yıpranmıştı. Kuşatma henüz sona ermemişti. Buna rağmen savaşın ağırlık merkezi artık surların dışına taşınmak üzereydi.

Yeniçerilerin geri çekilmesiyle birlikte kuşatmanın sona erdiği düşünülebilir. Ancak Belgrat önlerinde yaşanan mücadele henüz bitmemişti. Gece boyunca surlar üzerinde ölüm kalım

savaşı veren iki taraf da ağır kayıplar vermişti. Osmanlı ordusu açılan gediklerden içeri girmeyi başaramamış, savunucular ise surları koruyabilmek için neredeyse bütün ihtiyat kuvvetlerini kullanmak zorunda kalmıştı. Bu sebeple ertesi gün her iki orduda da büyük bir yorgunluk hakimdi. Tam bu sırada beklenmedik bir gelişme yaşandı. Kalenin içinde bulunan düzensiz Haçlı gönüllülerinden bir kısmı, emir almaksızın surların dışına çıkarak Osmanlı siperlerine saldırıya başladılar. İlk bakışta bu hareket, disiplin dışı küçük bir taşkınlık gibi görünüyordu. Hatta Hunyadi'nin onları geri çevirmeye çalıştığı, fakat buna muvaffak olamadığı rivayet edilir. Ne var ki bu küçük çatışma kısa zamanda bütün cepheye yayıldı. Osmanlı ileri karakolları karşı taarruza geçti, kale kapıları tamamen açıldı, Hunyadi de düzenli birlikleriyle birlikte muharebeye katıldı. Böylece birkaç saat önce sona erdiği düşünülen savaş, bu defa Osmanlı ordugahının önünde yeniden başladı.

Muharebenin bu safhası, kuşatma savaşından çok açık arazi çarpışmasını andırıyordu. Hunyadi, kale içerisinde savunmada beklemek yerine inisiyatifi ele almayı tercih etmişti. Bu karar son derece cesurdu. Çünkü Osmanlı ordusunun sayısı hala

kendisinden kat kat fazlaydı. Ancak kuşatma boyunca yorulan Osmanlı askerinin yeniden tertiplenememiş olmasını fırsata çevirmek istiyordu. Fatih Sultan Mehmed de durumu görür görmez birliklerini topladı ve muharebeyi bizzat idare etmeye başladı.

Osmanlı kaynaklarının da belirttiği üzere padişah, en kritik anlarda dahi ordusunun başından ayrılmadı. Fakat artık savaşın şartları değişmişti. Günlerdir süren kuşatma, topçu ateşi, hendek savaşları ve gece hücumları askerleri yormuştu. Buna karşılık kale içindeki savunucular, dışarıdan ulaştırılan yardımla moral kazanmışlardı. İki taraf arasındaki psikolojik üstünlük ilk defa Osmanlıların aleyhine dönmeye başlamıştı. Çarpışmalar sırasında Osmanlı ordugahının bazı bölümlerinde karışıklık meydana geldi.

Özellikle kuşatma malzemelerinin bulunduğu alanlarda çıkan yangınlar ve düzensizlik, geri çekilmeyi hızlandırdı. Fatih Sultan Mehmed ordusunu toparlamaya çalıştıysa da kuşatmanın artık başarıyla sonuçlanmayacağını gördü. Bunun üzerine ordunun düzenini bozmadan geri çekilmesine karar verdi. Böylece yaklaşık bir ay devam eden Belgrat kuşatması

sona ermiş oldu. Osmanlı ordusu ağır bir bozgun yaşamamıştı. Disiplini korunmuş, birlikler büyük ölçüde düzen içinde geri çekilmişti.

Buna karşılık hedef gerçekleştirilememiş, Avrupa'nın en önemli sınır kalesi Osmanlıların eline geçmemişti. Bu bakımdan Belgrat, Fatih Sultan Mehmed'in askeri hayatındaki nadir başarısızlıklardan biri olarak tarihe geçti. Ne var ki Avrupa'nın büyük bir zafer olarak kutladığı bu başarı da kalıcı olmadı. Belgrat'ın kurtarıcısı olarak görülen János Hunyadi, kuşatmanın hemen ardından başlayan veba salgınına yakalanarak birkaç hafta içinde hayatını kaybetti.

Aynı salgın, Hristiyan gönüllülerini Belgrat'da toplamayı başaran Giovanni da Capistrano'yu da kısa süre sonra öldürdü. Böylece Belgrat müdafiasının iki büyük kahramanı, kazandıkları zaferin meyvelerini göremeden tarih sahnesinden çekildiler. Avrupa kronikleri bunu ilahi bir imtihan olarak yorumlarken Osmanlı müellifleri de kaderin garip bir cilvesi olarak değerlendirmişlerdir.

Ancak Belgrat önlerinde yaşananları yalnızca bir Osmanlı mağlubiyeti olarak değerlendirmek doğru değildir. Aksine bu

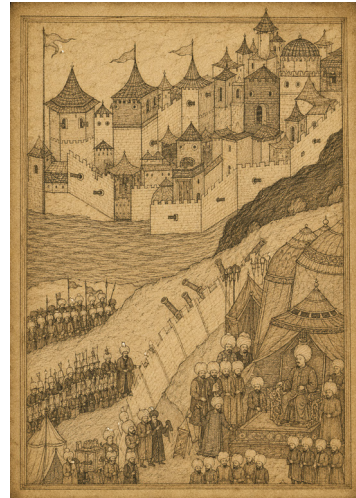
kuşatma, Osmanlı askeri teşkilatının gelişiminde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Zira Fatih Sultan Mehmed burada yalnızca güçlü surlarla değil, nehirler tarafından desteklenen çok katmanlı bir savunma sistemiyle karşılaşmıştır.

İstanbul'un fethinde belirleyici olan ağır topçu ateşi Belgrat'da da surları yıkmayı başarmış, fakat kaleyi düşürmeye tek başına yetmemiştir. Çünkü Belgrat'ın gerçek kuvveti taş duvarlarından ziyade Tuna üzerindeki hakimiyetinden kaynaklanıyordu. İşte bu tecrübe, Osmanlı askeri düşüncesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın altmış beş yıl sonra gerçekleştirdiği Belgrat seferi incelendiğinde bunun açık izleri görülmektedir. Kanuni, doğrudan Belgrat önlerine gelmemiş, önce Şabac'ı ele geçirmiş, ardından Zemun'u işgal etmiş, Tuna ve Sava üzerindeki bütün geçiş noktalarını kontrol altına almış, başka bir ifadeyle Fatih'in 1456'da karşılaştığı güçlüğü daha kuşatma başlamadan ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla 1521 zaferi yalnızca Kanuni'nin askeri dehasının değil, Fatih Sultan Mehmed'in Belgrat önlerinde edindiği tecrübelerin de bir neticesidir.

Bu sebeple 1456 kuşatması, başarısızlıkla sonuçlanmış olmakla birlikte Osmanlı tarihinin kaybedilmiş seferlerinden biri olarak görülmemelidir. Bilakis bu kuşatma, Osmanlıların Orta Avrupa siyasetine yön veren askeri tecrübelerinden biri olmuş, Belgrat'ın nasıl fethedilebileceği sorusunun cevabı, büyük ölçüde bu sefer sırasında aranmış ve bulunmuştur. Tarihin ironisi de burada ortaya çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in ele geçiremediği Belgrat, onun açtığı yolda yürüyen torunu Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilecek, böylece Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyaseti yeni bir safhaya ulaşacaktır.

Bu bakımdan 1456 Belgrat Kuşatması, sonuç itibarıyla başarısız olsa da tarihi tesirleri bakımından Osmanlı askeri

Süleymanname adlı eserde yer alan ve şehre yapılan kuşatmayı gösteren minyatür.

düşüncesini olgunlaştıran, gelecekteki zaferlerin fikri ve stratejik zeminini hazırlayan önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir.

Fatih'ten Kanuni'ye: Yarım Kalan Hedef

Fatih Sultan Mehmed'in Belgrat önlerinden çekilmesi, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa siyasetinden vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Aksine bu kuşatma, Belgrat'ın neden mutlaka ele geçirilmesi gerektiğini daha açık biçimde ortaya koymuştu.

Zira Osmanlı ordusu, Avrupa'nın en güçlü kara kalesini kuşatmış, surlarını yıkmış, hatta şehrin bazı kesimlerine kadar girmeyi başarmış, buna rağmen kesin neticeyi alamamıştı. Bunun temel sebebi kalenin askeri kudretinden çok, sahip olduğu stratejik imkanlardı. Belgrat düşmediği müddetçe Tuna hattı tam anlamıyla kontrol altına alınamayacak, Tuna kontrol altına alınmadığı müddetçe de Macaristan üzerine yapılacak büyük seferler sürekli bir risk taşıyacaktı.

Bu sebeple 1456 kuşatmasının ardından Belgrat meselesi Osmanlı siyasetinin değişmeyen hedeflerinden biri haline geldi. Fatih Sultan Mehmed'in sonraki yıllarda Anadolu'da Karaman

meselesiyle, doğuda Akkoyunlularla ve Eflak-Boğdan siyasetiyle meşgul olması Belgrat üzerine yeniden yürümeye fırsat vermedi. Bununla birlikte Tuna boylarındaki faaliyetler hiçbir zaman durmadı. Semendire'nin tahkimi, Sırbistan'daki Osmanlı idaresinin güçlendirilmesi ve Tuna üzerindeki askeri hazırlıklar, Belgrat'ın unutulmadığını göstermektedir.

Fatih'in ölümüne kadar takip ettiği siyaset incelendiğinde, onun gözündeki Belgrat'ın yalnızca bir sınır kalesi değil, Orta Avrupa'nın anahtarı olduğu açıkça görülmektedir. 1481 yılında Fatih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine tahta çıkan II. Bayezid ise babasından farklı şartlarla karşı karşıya kaldı.

Cem Sultan meselesi, Mamluklarla yaşanan mücadeleler ve doğuda Safevi tehlikesinin giderek büyümesi, Osmanlı Devleti'nin dikkatini uzun süre doğuya çevirdi. Bununla birlikte Macaristan'la münasebetler tamamen kesilmiş değildi. Tuna boylarında zaman zaman çatışmalar yaşanıyor, akıncı birlikleri sınır hattında faaliyetlerini sürdürüyor, Belgrat ise her iki devletin de dikkatle takip ettiği bir askeri üs olma özelliğini koruyordu. Aslında II. Bayezid devrinin en önemli özelliği, Osmanlı

Devleti'nin Avrupa'daki mevcut hakimiyetini muhafaza etmeye çalışmasıdır. Fatih dönemindeki süratli fetih siyaseti yerini daha ihtiyatlı bir dış politikaya bırakmıştı. Bu tercih, çoğu zaman padişahın şahsi mizacıyla açıklanmıştır. Şüphesiz II. Bayezid'in savaş yerine sulhu tercih eden tabiatının bunda payı vardır.

Ancak asıl sebep, devletin aynı anda birkaç cephede mücadele etmek zorunda kalmasıdır. Doğuda yükselen Safevi Devleti, yalnızca askeri değil, siyasi ve mezhebi bakımdan da Osmanlılar için yeni bir tehdit meydana getiriyordu. Böyle bir ortamda Belgrat üzerine büyük bir sefer düzenlemek kolay değildi. Bununla birlikte Osmanlı devlet adamlarının Belgrat konusundaki kanaati değişmemişti. Macar Krallığı'nın askeri gücünün belkemiğini oluşturan bu kale ele geçirilmeden Avrupa içlerine güvenli şekilde ilerlenemeyeceği düşüncesi varlığını koruyordu. Nitekim Osmanlı kroniklerinde Belgrat'dan söz edilirken kullanılan ifadeler de bunu göstermektedir.

Kale, yalnızca Macar ülkesinin değil, bütün Orta Avrupa'nın kapısı olarak görülmeye devam ediyordu. 1512 yılında Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasıyla Osmanlı siyaseti yeniden

fetihçi bir karakter kazandı. Ancak Yavuz'un önceliği de batı değil doğuydu. Safevi Devleti'nin Anadolu üzerindeki faaliyetleri ve ardından Memlûklerle girilen mücadeleler, Osmanlı askeri gücünün büyük bölümünü doğu cephelerine yöneltti. Çaldıran Zaferi (1514) ile Safevi ilerleyişi durduruldu, Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) zaferleriyle Suriye, Filistin ve Mısır Osmanlı hakimiyetine girdi. Böylece Osmanlı Devleti yalnızca Anadolu ve Balkanlar'ın değil, İslam dünyasının da en büyük siyasi gücü haline geldi.

Yavuz Sultan Selim'in kısa süren saltanatında Belgrat üzerine sefer düzenlenmemiş olması, Osmanlıların bu hedeften vazgeçtikleri anlamına gelmez. Bilakis doğudaki büyük meseleler çözüldükten sonra devletin dikkatinin yeniden Avrupa'ya çevrileceği açıktı. Nitekim Yavuz'un 1520 yılında vefatı üzerine tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman, babasından doğuda emniyete alınmış, son derece güçlü ve zengin bir imparatorluk devralmıştı. Artık Osmanlı Devleti'nin önünde, Fatih Sultan Mehmed'den beri tamamlanmayı bekleyen büyük hedef yeniden bütün açıklığıyla duruyordu. Kanuni Sultan Süleyman henüz yirmi altı yaşındaydı. Avrupa saraylarının büyük kısmı, genç

hükümdarın tecrübesizliğinden yararlanabileceklerini düşünüyorlardı. Hatta bazı Batılı devlet adamları, Yavuz Sultan Selim gibi sert ve kudretli bir hükümdardan sonra Osmanlı Devleti'nin eski dinamizmini kaybedeceğini ümit ediyordu. Macar Krallığı'nın Osmanlı elçisine karşı takındığı tavır da büyük ölçüde bu kanaatin eseri idi.

Osmanlı kaynaklarının bildirdiğine göre II. Lajos, İstanbul'dan gönderilen elçiye kabul etmediği gibi, diplomatik teadmüllere aykırı davranarak elçinin öldürülmesine yahut hapsedilmesine sebep olmuştu. Bu hadisenin ayrıntıları kaynaklarda farklı şekillerde anlatılmakla birlikte, iki devlet arasındaki ilişkilerin süratle bozulduğu ve savaşın kaçınılmaz hale geldiği hususunda görüş birliği vardır.

Fakat Kanuni'nin Belgrat üzerine yürümesinin tek sebebi bu diplomatik kriz değildi. Elçi hadisesi yalnızca uygun bahaneyi oluşturmuştu. Esas mesele çok daha derindi. Osmanlı Devleti, yaklaşık yetmiş yıldır Avrupa'nın bu en güçlü sınır kalesini aşamamıştı. Fatih Sultan Mehmed'in gerçekleştiremediği hedef hala devlet siyasetinin önünde duruyordu. Bu bakımdan 1521 seferi, genç bir hükümdarın ilk askeri teşebbüsü olmanın ötesinde,

Fatih devrinden beri devam eden büyük stratejinin tamamlanması anlamına geliyordu. Kanuni de bunun farkındaydı. Bu sebeple daha hazırlık safhasında Fatih'in Belgrat önlerinde karşılaştığı güçlükleri dikkatle değerlendirdi.

Kuşatma doğrudan Belgrat surları önünde başlamayacak, önce kaleyi dış dünyadan tamamen ayıracak askeri tedbirler alınacaktı. Böylece 1456'da Osmanlıların karşılaştığı en büyük problem olan Tuna ve Sava üzerindeki ikmal meselesi daha kuşatma başlamadan çözülecekti. İşte Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrat seferini farklı ve başarılı kılan en önemli husus da bu olacaktı.

Belgrat Neden Düşmemiştir?

1456 Belgrat Kuşatması, Osmanlı askeri tarihinin en dikkat çekici hadiselerinden biridir. İlk bakışta bu kuşatma, İstanbul'u fetheden ordunun Avrupa'nın güçlü bir kalesi karşısında uğradığı başarısızlık olarak değerlendirilebilir. Ancak hadiseye yalnızca neticesi bakımından bakmak eksik olacaktır. Zira Belgrat önlerinde yaşananlar, Osmanlı ordusunun askeri kudretinden çok, Orta Avrupa coğrafyasının ve nehir savaşlarının ortaya çıkardığı yeni şartları göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Her şeyden önce Belgrat, İstanbul ile mukayese edilebilecek bir hedef değildi. Konstantiniyye, her ne kadar üç sıra surla çevrili büyük bir başkent olsa da Marmara ve Haliç'teki Osmanlı hakimiyetinden sonra dış dünyayla irtibatı büyük ölçüde kesilmişti.

Belgrat ise Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada yer alıyor, bu iki nehir sayesinde kuşatma sırasında bile dışarıdan yardım alabiliyordu. Nitekim Hunyadi'nin Tuna üzerindeki başarısı, kuşatmanın kaderini değiştirmiş, Osmanlı ordusunun günlerce büyük emekle kurduğu abluka kısa sürede yarılmıştır. Bu bakımdan Belgrat'ın gerçek müdafaası surlardan ziyade nehirler üzerinde kurulmuştu.

İkinci önemli husus, Avrupa'nın siyasi tavrıdır. İstanbul

kuşatması sırasında Bizans İmparatorluğu büyük ölçüde yalnız bırakılmış, Batı Avrupa'dan beklenen yardım zamanında ulaşmamıştı. Buna karşılık Belgrat müdafaası, İstanbul'un düşmesinden sonra oluşan yeni siyasi atmosfer içinde gerçekleşmiştir.

Osmanlıların Avrupa içlerine ilerlemesini kendi güvenlikleri bakımından doğrudan bir tehdit olarak gören Hristiyan dünyası, bu defa Belgrat'ı ortak müdafaanın sembolü haline getirmiştir. Papa III. Callixtus'un çağrıları, Capistrano'nun faaliyetleri ve Hunyadi'nin askeri hazırlıkları bu ortak endişenin ürünüdür.

Dolayısıyla Fatih Sultan Mehmed, Belgrat önlerinde yalnızca Macar kuvvetleriyle değil, psikolojik bakımdan bütün Avrupa ile karşı karşıya

Orta Çağda Belgrat Kalesi

bulunuyordu. Bunun yanında Osmanlı ordusunun kullandığı kuşatma usulü de Belgrat'ın tabii şartları karşısında bazı sınırlılıklar göstermiştir. Ağır toplar surları yıkmayı başarmış, yeniciler gediklerden içeri kadar girmiş, hatta bazı burçlar ele geçirilmiştir.

Buna rağmen kuşatmanın kesin başarıya ulaşamaması, Osmanlı topçusunun yetersizliğinden değil, kuşatmanın kara ve nehir hareketi arasında tam bir bütünlük sağlayamamasından kaynaklanmıştır. Başka bir ifadeyle Osmanlılar surları aşmış, fakat Tuna'yı tam anlamıyla kontrol altına alamamışlardır.

Bu durum, Belgrat gibi nehir kalelerinin yalnızca kara orduyuyla fethedilemeyeceğini açıkça göstermiştir. 1456 kuşatmasının en önemli sonucu da burada ortaya çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in Belgrat önlerinde kazandığı tecrübe, Osmanlı askeri düşüncesini derinden etkilemiştir. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın 1521 seferi incelendiğinde, 1456'daki eksikliklerin tamamının giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Kanuni, doğrudan Belgrat önüne gelmemiş, önce Şabac'ı ele geçirerek Sava üzerindeki geçişleri kontrol altına almış,

ardından Zemun'u işgal ederek kalenin kuzey bağlantısını kesmiş, Tuna ve Sava üzerinde tam bir hakimiyet kurduktan sonra kuşatmayı başlatmıştır. Böylece Fatih'in karşılaştığı en büyük güçlük daha savaş başlamadan ortadan kaldırılmıştır.

Bu sebeple Belgrat'ın fethini yalnızca 1521 yılı hadiseleriyle açıklamak doğru değildir. Kanuni'nin kazandığı zaferin arkasında, Fatih Sultan Mehmed'in altmış beş yıl önce Belgrat önlerinde edindiği askeri tecrübeler de bulunmaktadır. Bir bakıma 1456 ile 1521 birbirinden bağımsız iki kuşatma değil, aynı stratejinin iki farklı safhasıdır.

İlki, Osmanlılara Belgrat'ın nasıl fethedilemeyeceğini göstermiş, ikincisi ise bu tecrübeden çıkarılan derslerin başarıya dönüştüğü sefer olmuştur. Bu bakımdan Belgrat'ın fethi, yalnızca Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk büyük zaferi değil, Fatih Sultan Mehmed'le başlayan uzun vadeli Osmanlı Avrupa siyasetinin tabii neticesidir.

Osmanlı tarihinin büyük başarılarından birçoğunda görüldüğü gibi, bu zafer de tek bir hükümdarın değil, nesiller boyunca devam eden askeri tecrübenin, stratejik kararlılığın ve devlet aklının ürünüdür.

Kanuni Sultan Süleyman ve Belgrat Seferi

Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıl gibi kısa bir süre içinde Safevi tehlikesini büyük ölçüde bertaraf etmesi, Memlük Devleti'ni ortadan kaldırması ve hilafeti Osmanlı hanedanına kazandırması sayesinde devlet, doğu sınırlarında uzun zamandır görülmeyen bir güvenlik ortamına kavuşmuştu. Anadolu'da siyasi birlik büyük ölçüde sağlanmış, Suriye ve Mısır'ın ilhakıyla Osmanlı hazinesi güçlenmiş, askeri ve idari teşkilat yeni fetihleri destekleyecek bir seviyeye ulaşmıştı.

Böylece yaklaşık yarım asırdır doğu meseleleri sebebiyle ikinci planda kalan Avrupa siyaseti yeniden Osmanlı devlet adamlarının gündemindeki ilk sıraya yükseldi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk seferini Belgrat üzerine düzenlemesi tesadüf değildir. Yeni padişah, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in yarım kalan hedefini tamamlamayı arzu ettiği kadar, Osmanlı Devleti'nin Avrupadaki geleceğinin de Belgrat'ın fethine bağlı olduğunun farkındaydı. Zira Balkanlar'da kazanılmış bütün başarılarla rağmen Tuna

hattı hala tam anlamıyla emniyet altına alınabilmiş değildi. Macar Krallığı, Belgrat sayesinde hem Osmanlı sınırlarını sürekli baskı altında tutabiliyor hem de gerektiğinde Balkanlar'daki Hristiyan unsurlarla irtibat kurabiliyordu. Dolayısıyla Belgrat ele geçirilmeden Osmanlı hakimiyetinin kalıcı hale gelmesi mümkün görünmüyordu.

Nitekim Kanuni'nin daha tahta çıkışının ilk aylarında Macaristan ile yaşanan diplomatik gelişmeler de bu siyasetin uygulanmasını kolaylaştırdı. Osmanlı Devleti, yeni hükümdarın cülusunu bildirmek ve iki devlet arasındaki mevcut barışın devamını sağlamak amacıyla Macar sarayına bir elçi göndermişti.

Ancak Macar Kralı II. Lajos'un bu elçiye karşı takındığı tavır, İstanbul'da büyük bir tepkiyle karşılandı. Osmanlı ve Batı kaynakları olayın ayrıntıları konusunda farklı rivayetler nakletmekle birlikte, iki devlet arasındaki diplomatik teamüllerin ağır şekilde ihlal edildiği ve ilişkilerin tamir edilmesi güç bir noktaya ulaştığı hususunda birleşmektedir. Osmanlı tarihçileri bu hadiseyi, Kanuni'nin Belgrat seferi için meşru bir gerekçe olarak değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte elçi meselesi, savaşın gerçek sebebinden ziyade

görünen vesilesi niteliğindeydi. Esas hedef, Fatih Sultan Mehmed'den beri devam eden büyük stratejinin tamamlanmasıydı. Kanuni Sultan Süleyman'ın sefer hazırlıkları incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Hazırlıklar yalnızca Belgrat'ın kuşatılması üzerine değil, kalenin dış dünya ile bütün bağlantılarının kesilmesi üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan 1521 seferinin en belirgin özelliği, 1456 kuşatmasından çıkarılan askeri derslerin sistemli biçimde uygulanmış olmasıdır.

Fatih Sultan Mehmed'in karşılaştığı en büyük güçlük, Tuna ve Sava nehirleri üzerinden Belgrat'a yardım ulaştırılabilmesiydi. Kanuni ise aynı hataya düşmemeye kararlıydı. Bunun için önce Belgrat'ın etrafındaki stratejik noktaların ele geçirilmesini emretti. Böylece kuşatma başladığında kale yalnızca surlarının arkasına çekilmiş olmayacak, aynı zamanda dışarıdan gelecek her türlü yardımdan da mahrum bırakılacaktı.

1521 baharında Osmanlı ordusu Edirne üzerinden Rumeli'ye geçtiğinde seferin hedefi henüz resmen açıklanmamıştı. Ancak güzergah, hazırlıklar ve yapılan lojistik düzenlemeler devlet adamlarına hedefin Belgrat olduğunu gösteriyordu.

Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerinden çağrılan kuvvetler belirlenen noktalarda orduya katılıyor, top dökümhanelerinde hazırlanan ağır toplar yüzlerce araba ve binlerce hayvanla taşınıyor, Tuna'da görev yapacak ince donanma sefere iştirak ediyordu. Bunun yanında köprü yapımında görevli mimarlar, lağımçı birlikleri, topçular ve cebeciler de ordunun ayrılmaz parçalarıydı. Bu hazırlıklar, Osmanlıların Belgrat'ı yalnızca askeri kuvvetle değil, kusursuz bir lojistik organizasyonla fethetmeyi planladıklarını göstermektedir.

Osmanlı ordusunun ilerleyişi sırasında dikkat çeken ilk hedef, Belgrat'ın hemen güneybatısındaki Şabac Kalesi oldu. Sava Nehri üzerindeki bu önemli geçit noktası, Belgrat'ın batı ile irtibatını sağlayan en önemli üslerden biriydi. Kanuni, doğrudan Belgrat önüne gitmek yerine önce burayı kuşattı. Kısa sürede ele geçirilen Şabac, Osmanlı ordusuna yalnızca yeni bir üs kazandırmakla kalmadı, aynı zamanda Sava üzerindeki ulaşımın kontrolünü de büyük ölçüde Osmanlıların eline geçirdi.

Şabac'ın fethi, 1456 ile 1521 arasındaki askeri anlayış farkını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Fatih Sultan Mehmed doğrudan Belgrat'ı

hedef almıştı. Kanuni ise önce Belgrat'ı yaşatan damarları kesiyordu. Bu tercih, kuşatma başlamadan zaferin şartlarını hazırlayan stratejik bir hamleydi. Şabac'ın ardından Osmanlı kuvvetleri Zemun üzerine yürüdüler. Belgrat'ın tam karşısında bulunan bu küçük fakat son derece önemli yerleşme, Tuna'nın kuzey kıyısındaki en önemli geçiş noktalarından biriydi.

Osmanlı birliklerinin burayı ele geçirmesiyle birlikte Belgrat'ın kuzey bağlantısı da kesilmiş oldu. Böylece kale ilk defa gerçekten yalnız kalıyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın bu hareket tarzı, onun askeri dehası kadar Osmanlı devlet geleneğinin ulaştığı seviyeyi de göstermektedir. Artık Osmanlı ordusu yalnızca surları yıkarak fetih gerçekleştiren bir kuvvet değildi. Önce düşmanın hareket serbestisini ortadan kaldırıyor, ikmal yollarını kesiyor, çevredeki üsleri ele geçiriyor ve ancak bundan sonra kesin kuşatmaya başlıyordu. Başka bir ifadeyle Belgrat, henüz surları önünde tek bir top atışı yapılmadan önce askeri bakımdan büyük ölçüde teslim alınmış bulunuyordu.

İşte bu noktadan sonra Osmanlı ordusu, Tuna ile Sava'nın birleştiği yerde yükselen Avrupa'nın en güçlü kara kalesi

önünde mevzilendi. Fakat bu defa şartlar altmış beş yıl önceden tamamen farklıydı. Artık ne Tuna üzerinde Hunyadi'nin yardım filosu görünebilecekti ne de Belgrat dış dünyadan düzenli yardım alabilecekti. Kanuni Sultan Süleyman, kuşatma başlamadan önce savaşın en önemli safhasını kazanmıştı.

Belgrat Kuşatması

Şabac'ın ve Zemun'un ele geçirilmesiyle birlikte Belgrat, uzun zamandır alışık olmadığı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Yaklaşık yetmiş yıl önce Fatih Sultan Mehmed'in kuşatması sırasında kaleyi ayakta tutan en önemli unsur, Tuna ve Sava nehirleri vasıtasıyla dış dünyayla irtibatını sürdürebilmesiydi. Kanuni Sultan Süleyman ise daha kuşatma başlamadan bu imkanı

ortadan kaldırmıştı. Böylece Belgrat, tarihinin belki de ilk gerçek ablukasıyla karşı karşıya kalıyordu.

Osmanlı ordusu Ağustos 1521'in ilk günlerinde kalenin güney ve doğu cephelerinde mevzilendi. Topçu birlikleri, surların zayıf görülen kesimlerine hakim olacak şekilde yerleştirildi. Lağımclar çalışmaya başladı. İnce donanma ise Tuna ve Sava üzerinde sürekli devriye gezerek kaleye yardım ulaştırabilecek en küçük tekneyi bile yakından takip ediyordu. Böylece kuşatma yalnızca karada değil, nehirlerde de aynı disiplin ve plan dahilinde yürütülüyordu.

Bu, 1456'da başarısız olan askeri koordinasyonun artık büyük ölçüde sağlandığını göstermektedir. Belgrat muhafızları, Osmanlı hazırlıklarının büyüklüğünü kısa zamanda fark ettiler. Şehrin müdafaasını üstlenen kumandanlar, ilk günlerde surların sağlamlığına güvenerek uzun süre dayanabileceklerini düşünüyorlardı. Gerçekten de kale, Avrupa'nın en güçlü tahkimatlarından biriydi.

Kalın taş surlar, birbirini destekleyen burçlar ve derin hendekler, kuşatmayı güçleştiren başlıca unsurlardı. Fakat savunucuların gözden kaçırdığı

önemli bir husus vardı. Bu defa Osmanlılar yalnızca surları değil, kalenin yaşamasını sağlayan bütün damarları kesmişlerdi.

Kuşatmanın başlamasıyla birlikte Osmanlı topçusu aralıksız ateşe başladı. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı topçuluğu daha da gelişmiş, ağır kuşatma toplarının yanında daha hareketli sahra topları da kullanılmaya başlanmıştı. Büyük güllerle surlarda derin gedikler açarken daha küçük çaplı toplar, burçlarda ve sur üstlerinde bulunan savunucuların hareket etmesini güçleştiriyordu. Bu sürekli bombardıman, yalnızca taş duvarları değil, müdafilerin maneviyatını da hedef alıyordu. Günlerce devam eden top sesleri altında yaşayan Belgrat garnizonu, surları tamir etmekte her geçen gün daha fazla zorlanmaya başladı.

Ancak Kanuni Sultan Süleyman, dedesi Fatih gibi yalnızca top ateşine güvenmiyordu. Topçunun görevi surları yıkmak, asıl darbeyi ise yeniçeriler vuracaktı. Bu sebeple kuşatma boyunca lağımcların faaliyetlerine büyük önem verildi. Yer yer surların altına kadar uzanan tüneller kazılıyor, bazı burçların temelleri zayıflatılıyor, böylece topçu ateşiyle meydana gelen yıkım daha da artırılıyordu.

Osmanlı kuşatma tekniğinin ulaştığı bu seviye, XVI. yüzyıl başlarında Avrupa ordularının önemli bir kısmının henüz erişemediği bir askeri organizasyonu göstermektedir. Kuşatma ilerledikçe Belgrat'daki hayat giderek ağırlaştı.

Osmanlı donanmasının nehirler üzerindeki hakimiyeti sebebiyle dışarıdan yardım gelmiyordu. Erzak stokları azalmaya başlamış, mühimmat dikkatli kullanılmak zorunda kalınmıştı. Daha da önemlisi, savunucular artık Hunyadi'nin 1456'da yaptığı gibi büyük bir yardım filosunun gelip kuşatmayı yaraçağına dair ümitlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdi. Avrupa devletleri kendi meseleleriyle meşguldüler, Macar Krallığı ise Osmanlı ordusunun sürati karşısında yeterli bir yardım kuvveti hazırlayamamıştı.

İşte Belgrat'ın kaderini belirleyen esas fark burada ortaya çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, Belgrat önlerinde Avrupa'nın birleşmiş askeri kudretiyle karşılaşmıştı. Kanuni Sultan Süleyman ise Avrupa'nın siyasi dağınıklığından istifade etmeyi başarmıştı. Aynı kale, aynı coğrafya ve büyük ölçüde aynı tahkimat sistemi vardı, değişen, askeri şartlardan ziyade siyasi şartlardı. Bu durum,

büyük fetihlerin yalnızca savaş meydanlarında değil, diplomasi ve uluslararası dengeler üzerinde de şekillendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bombardıman haftalar boyunca devam etti. Nihayet surların bazı bölümlerinde açılan gedikler müdafilerin tamir edemeyeceği ölçüde büyüdü. Osmanlı ileri birlikleri bu gediklere yaklaşarak savunucuların onarım yapmasını engelliyor, topçu ateşi ise hiç kesilmiyordu. Artık kuşatmanın son safhasına gelinmişti. Kanuni Sultan Süleyman, ordu erkanını toplayarak son hücumun hazırlıklarını tamamladı. Ancak bu hücum, Fatih Sultan Mehmed'in 1456'da yaptığı gibi aceleyle gerçekleştirilecek bir taarruz değildi.

Önce surların mümkün olduğu kadar yıpranması beklendi, ardından yeniçerilerin ilerleyeceği hatlar belirlendi, lağımçıların açtığı geçitler gözden geçirildi, topçu ateşinin hangi anda kesileceği dahi ayrıntılı şekilde planlandı. Osmanlı ordusu artık yalnızca cesaretiyle değil, disiplini ve savaş planlamasıyla da Avrupa ordularından ayrılıyordu.

Nihayet Ağustos ayının son günlerinde genel hücum emri verildi. Osmanlı topları son defa büyük bir şiddetle ateş açtıkten sonra sustu. Bunun hemen

ardından yeniçeriler, azaplar ve diğer hücum birlikleri tek bir sesleri arasında gediklere doğru ilerlemeye başladılar. Surlar üzerinde başlayan mücadele kısa zamanda göğüs göğüse bir savaşa dönüştü. Müdafiler büyük bir direnç göstermelerine rağmen haftalardır süren bombardımanın yıprattığı tahkimatı artık koruyamıyorlardı.

Osmanlı birlikleri önce dış savunma hatlarını, ardından aşağı kaleyi ele geçirdiler. Belgrat kumandanları, artık direnişin daha fazla sürdürülmesinin mümkün olmadığını anlamışlardı. Ne dışarıdan yardım geliyordu ne de kalede uzun süre dayanabilecek erzak kalmıştı. Bunun üzerine teslim görüşmeleri başladı.

Yapılan müzakereler sonunda kalenin Osmanlılara teslim edilmesi kabul edildi. Müdafilerin ve halkın bir kısmına can güvenliği tanınırken, Osmanlı ordusu 29 Ağustos 1521 günü Belgrat'a girdi. Böylece yaklaşık yetmiş yıldır Osmanlı devlet adamlarının gerçekleştirmeye çalıştıkları büyük hedef nihayet başarıya ulaşmış oluyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrat'a girişi, sıradan bir fetih merasimi değildi. Bu zafer, genç hükümdarın tahta çıktıktan sonra gerçekleştirdiği ilk büyük askeri başarı

olduğu kadar, Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinde yeni bir dönemin başladığını ilan eden sembolik bir hadise niteliği de taşıyordu. Fatih Sultan Mehmed'in yarım kalan ülküsü tamamlanmış, Tuna'nın en önemli geçidi Osmanlı hakimiyetine girmişti. Bundan sonra Osmanlı ordularının önünde artık Belgrat gibi aşılması güç bir engel kalmamıştı.

Belgrat'ın Fethi

29 Ağustos 1521'de Belgrat'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi, yalnızca bir sınır kalenin el değiştirmesi olarak değerlendirilemez. Tarihte bazı şehirler vardır ki, bunların fethi bir coğrafyanın kaderini değiştirir. İstanbul bunlardan biridir. Kudüs, Kahire ve Bağdat da aynı mahiyettedir. Belgrat da bu şehirler arasında yer almaktadır. Çünkü Belgrat, fethedildiği andan itibaren yalnızca Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmemiş, Orta Avrupa'nın siyasi ve askeri dengesini de kökten değiştirmiştir.

Belgrat'ın Osmanlı hakimiyetine girmesiyle birlikte yaklaşık bir asırdır Macar Krallığı'nın dayandığı güçlü savunma hattı çökmüştür. Tuna ile Sava'nın birleştiği noktada yükselen bu büyük kale, yalnızca bir askeri üs değil, Macaristan'ın güney

kapısıydı. Osmanlı ilerleyişini durdurabilecek büyüklükte başka bir tahkimat bulunmadığından, Belgrat'ın kaybedilmesi Macar savunma sisteminde tamiri güç bir boşluk meydana getirmiştir. Nitekim çağdaş Avrupa kronikleri de Belgrat'ın düşmesini, Macaristan'ın geleceğini belirleyen en önemli hadise olarak değerlendirmektedir. Gerçekten de Belgrat'ın fethinden sonra yaşanan gelişmeler bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

Osmanlı orduları, artık kuzeye doğru ilerlerken arkalarında büyük bir düşman kalesi bırakmak zorunda değillerdi. İkmal yolları emniyet altına alınmış, Tuna üzerindeki ulaşım büyük ölçüde Osmanlı denetimine geçmişti. Böylece Osmanlı ordusunun hareket kabiliyeti önemli ölçüde artmış, Balkanlar'dan Orta Avrupa'ya uzanan askeri yol ilk defa kesintisiz şekilde Osmanlı kontrolüne girmiştir. Bu değişikliğin ilk büyük sonucu beş yıl sonra görülecektir.

1526 yılında Kanuni Sultan Süleyman, ikinci Macaristan seferine çıktığında Belgrat artık Osmanlı ordusunun ileri hareket üssü durumundaydı. Ağır toplar, mühimmat, zahire ve askeri birlikler burada toplanıyor, Tuna üzerindeki donanma buradan hareket ediyor, sefer hazırlıkları

burada tamamlanıyordu. Osmanlı ordusu Belgrat'dan itibaren artık düşman ülkesine değil, büyük ölçüde kendi askeri sisteminin güvence altına aldığı bir hat üzerinde ilerliyordu. Bu sebeple Mohaç Meydan Muharebesi'ni yalnızca 29 Ağustos 1526 günü kazanılmış bir zafer olarak görmek eksik olur. Mohaç'ın askeri temelleri beş yıl önce Belgrat'da atılmıştır.

Gerçekten de Mohaç Meydan Muharebesi'nin ardından Macar Krallığı fiilen çökmüş, Kral II. Lajos savaş meydanında hayatını kaybetmiş, Budin yolu Osmanlılara açılmıştır. Bundan sonra yaşanan gelişmeler adeta birbirini takip eden halkalar gibidir. Önce Budin Osmanlı hakimiyetine girmiş, ardından Orta Macaristan Osmanlı eyaleti haline gelmiş, nihayet Osmanlı orduları iki defa Viyana önlerine kadar ulaşmıştır.

Bütün bu gelişmelerin başlangıç noktasında ise Belgrat bulunmaktadır. Bu bakımdan Belgrat'ın fethi ile Mohaç Zaferi arasında kopmaz bir bağ vardır. Hatta denilebilir ki Belgrat fethedilmemiş olsaydı, Mohaç'ın aynı şartlarda kazanılması son derece güçleşecekti. Çünkü Osmanlı ordusu her seferinde arkasında güçlü bir düşman kalesi bırakacak, ikmal yollarını sürekli

korumak zorunda kalacak ve Tuna üzerindeki ulaşım güvence altına alınamayacaktı. Dolayısıyla Belgrat, Mohaç'ın ön şartı mahiyetindedir. Belgrat'ın fethi yalnızca Osmanlılar bakımından değil, Avrupa tarihi açısından da yeni bir dönemin başlangıcıdır. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlıların Avrupa'nın doğusunda güçlü bir devlet olarak kalabilecekleri düşünülüyordu.

Belgrat'ın kaybı ise bu kanaati değiştirmiştir. Artık mesele Balkanlar'ın müdafaası değil, Orta Avrupa'nın müdafaası haline gelmiştir. Bu yüzden XVI. yüzyıl boyunca Habsburg Hanedanı'nın takip edeceği siyasetin temelinde Belgrat'ın doğurduğu yeni askeri ve siyasi gerçeklik bulunmaktadır. Osmanlı-Habsburg rekabetinin yaklaşık iki asır boyunca Tuna havzasında devam etmesi de bunun tabii sonucudur. Belgrat'ın Osmanlı Devleti bakımından taşıdığı

önem yalnızca fetihlerle sınırlı değildir. Şehir kısa zamanda imparatorluğun kuzeybatıdaki en önemli askeri merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kale tahkim edilmiş, yeni tabyalar inşa edilmiş, büyük bir garnizon yerleştirilmiş, cephanelikler kurulmuş, Tuna donanması için yeni iskeleler yapılmıştır. Bunun yanında şehir klasik Osmanlı iskan siyaseti doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir.

Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden getirilen Müslüman nüfus buraya yerleştirilmiş, camiler, mescitler, hanlar, hamamlar ve çarşılar inşa edilerek Belgrat kısa zamanda tipik bir Osmanlı-Türk şehrine dönüşmüştür. XVI. yüzyıl boyunca Budin Beylerbeyliği ile birlikte Osmanlı'nın Avrupa'daki en önemli idari ve askeri merkezlerinden biri olması da bu siyasetin eseridir.

Belgrat'ın Osmanlılaşması, fetih siyasetinin yalnızca askeri başarıdan ibaret olmadığını da göstermektedir. Osmanlılar fethettikleri şehirleri sadece garnizon haline getirmiyor, onları ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan da yeniden inşa ediyorlardı.

Bu bakımdan Belgrat'ın kısa süre içinde Balkanlar'ın en canlı ticaret merkezlerinden biri haline gelmesi tesadüf değildir. Tuna ticareti yeniden düzenlenmiş, şehir İstanbul ile Budin arasındaki en önemli menzil merkezlerinden biri olmuştur. Böylece Belgrat, yalnızca savaş zamanlarının değil, barış dönemlerinin de vazgeçilmez şehirlerinden biri haline gelmiştir.

Belgrat'ın fethi üzerinde durulması gereken bir başka husus da Osmanlı devlet geleneğinin sürekliliğini göstermesidir. Bu zafer, tek başına Kanuni Sultan

Süleyman'ın askeri dehasıyla açıklanamaz. Şüphesiz genç padişahın doğru hedefi seçmesi, kuşatmayı başarıyla sevk ve idare etmesi ve Fatih'in düştüğü hatlara düşmemesi büyük önem taşımaktadır. Ancak bu başarı aynı zamanda yaklaşık yetmiş yıl boyunca değişmeyen bir devlet siyasetinin ürünüdür. Fatih Sultan Mehmed'in gerçekleştiremediği hedef, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde de devlet hafızasında yaşamaya devam etmiş, uygun siyasi ve askeri şartlar oluştuğunda Kanuni Sultan Süleyman tarafından tamamlanmıştır. Bu bakımdan Belgrat'ın fethi, Osmanlı Devleti'nde şahısların ötesine geçen güçlü bir stratejik devamlılığın ve devlet aklının en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Nihayet Belgrat'ın fethi, Türk askeri tarihinin en önemli özelliklerinden birini de açık biçimde ortaya koymaktadır.

Büyük zaferler çoğu zaman tek bir savaş meydanında değil, uzun yıllara yayılan tecrübe, hazırlık ve kararlılığın neticesinde kazanılmaktadır.

Çağrı Bey'in Anadolu akınından Malazgirt'e uzanan süreç nasıl bir tarihi bütünlük arz ediyorsa, Fatih Sultan Mehmed'in 1456 Belgrat Kuşatması ile Kanuni Sultan Süleyman'ın 1521 Belgrat Zaferi de aynı bütünlüğün iki halkasını oluşturmaktadır. Birincisi hedefi göstermiş, ikincisi hedefe ulaşmıştır. İşte bu sebeple Belgrat'ın fethi, yalnızca Kanuni'nin ilk büyük zaferi değil, Fatih'ten itibaren devam eden Osmanlı Avrupa siyasetinin tabii ve kaçınılmaz neticesi olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzde Belgrat: Beş Asırlık Fethin İzinde

29 Ağustos 1521'de Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusuna kapılarını açan Belgrat Kalesi, aradan geçen beş asra rağmen hala Tuna ile Sava nehirlerinin birleştiği noktada bütün görkemiyle yükselmektedir. Avrupa'nın en önemli askeri yapılarından biri kabul edilen kale, Roma döneminden Osmanlılara, Avusturyalılardan modern Sırbistan'a kadar uzanan çok katmanlı tarihiyle yalnız Balkanların değil, Avrupa'nın da en önemli kültür miraslarından biridir.

Bugün Belgrat Kalesi (Kalemegdan), Sırbistan'ın en fazla ziyaret edilen tarihi mekanlarının başında gelmektedir. Ancak burası yalnız bir turistik gezi alanı değildir. Aynı zamanda yaklaşık iki bin yıllık askeri ve şehir tarihinin araştırıldığı canlı bir bilim merkezidir. Roma dönemindeki Singidunum lejyon kampından Bizans surlarına, Despot Stefan Lazarević devrindeki tahkimatlardan Osmanlı ve Avusturya savunma sistemlerine kadar farklı dönemlere ait kalıntılar aynı alan içerisinde bir arada bulunmaktadır.

Bu yönüyle Belgrat, Avrupa'da askeri mimarinin gelişimini kesintisiz biçimde takip edebilmeye imkan veren nadir merkezlerden biridir. Belgrat Kalesi'nde arkeolojik araştırmalar uzun yıllardır devam etmektedir. 1976 yılında başlatılan Belgrate Fortress Scientific Research Project, kale içerisindeki bütün kazıları ortak bir bilimsel program altında toplamış, kazılarda elde edilen buluntuların aynı metodolojiyle değerlendirilmesini sağlamıştır.

Günümüzde Belgrat Arkeoloji Enstitüsü, Belgrat Şehir Müzesi ve kültürel mirası koruma kurumlarının iş birliğiyle yürütülen çalışmalar sayesinde kalenin Roma, Bizans,

Sırp Despotluğu, Osmanlı ve Avusturya dönemlerine ait yapı katmanları ayrıntılı biçimde incelenmektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar özellikle Osmanlı dönemine ait savunma sistemlerinin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Kalenin farklı bölümlerinde yapılan koruma kazıları sırasında surların çeşitli inşa evreleri, burçlar, kapılar ve savunma hatları yeniden belgelenmiş, farklı dönemlerde yapılan onarım ve ilaveler ayrıntılı olarak tespit edilmiştir.

Böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın fethettiği kalenin XVI. yüzyıldaki görünümü ile daha sonraki Osmanlı ve Habsburg tahkimatları arasındaki farklar daha açık biçimde ortaya konulmaktadır. Özellikle 2025-2026 yıllarında gerçekleştirilen geniş kapsamlı koruma kazıları, Belgrat Kalesi araştırmalarında yeni bir safha başlatmıştır.

Kale'nin nehir kıyısındaki savunma hattında yaklaşık 550 metrelik bölüm sistemli biçimde incelenmiş, XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar kullanılan sur sisteminin farklı inşa evreleri ortaya çıkarılmıştır. Araştırmacılar, Despot Stefan Lazarević dönemine ait kule kalıntılarıyla

birlikte Osmanlı ve Avusturya dönemlerinde gerçekleştirilen tahkimat değişikliklerini de ayrıntılı biçimde belgelemeyi başarmışlardır. Bu çalışmalar, Belgrat'da bugüne kadar gerçekleştirilen en geniş kapsamlı arkeolojik araştırmalar arasında gösterilmektedir. Belgrat üzerine yapılan araştırmalar yalnız kazılarla sınırlı değildir.

Tarihi haritalar, eski kuşatma planları, jeofizik ölçümler, üç boyutlu modellemeler ve dijital belgeleme teknikleri birlikte kullanılarak kalenin farklı dönemlerdeki görünümü yeniden canlandırılmaktadır. Böylece Kanuni'nin 1521 kuşatması sırasında Osmanlı ordusunun konuşlandığı sahalara, surların zayıf noktaları ve topçu mevzileri konusunda daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilmektedir.

Bugün Belgrat Kalesi'ni gezen bir ziyaretçi, Roma lejyonlarının karargahından Osmanlı burçlarına, Avusturya tabyalarından modern müzelere kadar uzanan yaklaşık iki bin yıllık askeri tarihi aynı yürüyüş güzergahı üzerinde takip edebilmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1521 yılında fethettiği kapılar, surlar ve burçların önemli bir bölümü hala ayakta. Bu durum, Belgrat'ı yalnız tarih kitaplarıyla

okunan bir fetih olmaktan çıkarak, geçmişle doğrudan temas kurulabilen yaşayan bir tarih alanına dönüştürmektedir.

Belgrat'ın fethi üzerinden beş asır geçmiş olsa da, kale hala yeni bilgiler vermeye devam etmektedir. Her yeni kazı, her yeni belge ve her yeni bilimsel inceleme, 1521 kuşatmasının askeri ayrıntılarını ve Belgrat'ın uzun tarihini daha iyi anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bu sebeple Belgrat, yalnız Osmanlı fetih tarihinin değil, günümüzde de arkeoloji ve askeri tarih araştırmalarının en önemli çalışma alanlarından biri olmayı sürdürmektedir.

Seçilmiş Kaynakça

- Aslantaş, S. (2011). “Belgrat-ı Darü'l-Cihad”. Hacettepe Üniversitesi Tarih Araştırmaları 15/15, 13-37.
- Aşık Paşazade. (1332). Tevârih-i Al-i Osman. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Baştaş, Ş. (1991). Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Celalzade Salih Çelebi. (2008). Tarih-i Sultan Süleyman. Seyid Ali Topal (Haz.), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dirimtekin, F. (1956). Belgrat'ın İki Muhasarası. İstanbul Enstitüsü Dergisi, II, 51-86.
- Emecen, F. M. (2024). Kanuni Sultan Süleyman ve Zamani, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Evliya Çelebi. (2001). Evliya Çelebi Seyahatnamesi. (5. Kitap), Y. Dağlı, S.A. Kahraman, İ. Sezgin (Yay. Haz.), İstanbul: YKY.
- Gökbilgin, T. (1970). Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar. Kanuni Armağanı, Ankara: TTK.
- Hadidi. (1991). Tevârih-i Al-i Osman. N. Öztürk (Haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Hasan Bey-Zade Ahmed Paşa. (2004). Hasan Bey-Zade Tarihi. II, Ş. N. Aykut (Haz.), Ankara: TTK.
- Hocazade Mehmed Efendi. (1995). İbtihacü't-Tevârih. A. Akgün (Haz.), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- İbn Kemal. (1991-2000). Tevârih-i Al-i Osman. IV-X. Defter, Ş. Turan (Haz.), Ankara: TTK.
- İbrahim Peçevi. (1281-1283). Tarih-i Peçevi. I, İstanbul.
- İnalcık, H. (2002). Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) ve Zamani, Franz Babinger'in Fatih Sultan Mehmed ve Zamani içinde (D. Körpe, Çev.). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- İnalcık, H. (2005). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, 1300-1600 (R. Sezer, Çev.). İstanbul: YKY.
- İnalcık, H. (1954). Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurtoğlu, F. (1940). Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrat'ın Muhasara Planı. Belleten, IV/13: 54-58.
- Küçükdağ, Y. (1994). Vezir-i Azam Piri Mehmed Paşa. Konya: Damla Ofset.
- Mehmed Neşri. (1995). Kitab-ı Cihan-nüma. I, F. R. Unat-M. A. Köymen (Haz.), Ankara: TTK.
- Musaffa Mehmed Efendi. (2005). Kır'a-min Sultan Mahmud-ı Evvel. M. Çoruhlu

(Haz.), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Mustafa Ali. (2003). Künhü'l-Ahbâr. II, M. H. Şentürk (Haz.), Ankara: TTK.

Oruç Beğ. (2007). Oruç Beğ Tarihi. N. Öztürk (Haz.), İstanbul: Çamlıca.

Öztürk, Y. C. (2021) Belgrat'ın Fethi (Küfür Diyarından Cihad Yurdu). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Subhi Mehmed. (2003). Müzakerat-ı Sulhiyye Tarihçesi. E. Bilgin (Haz.), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Şükrüllah. (2004). Behcetü't-Tevârih. N. Atsız (Haz.), Osmanlı Tarihleri I içinde, İstanbul: Türkiye Yay.

Tansel, S. (1953). Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti. Ankara: TTK

Tursun Bey. (1977). Tarih-i Ebû'l-Feth. Mertol Tulum (Haz.), İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti

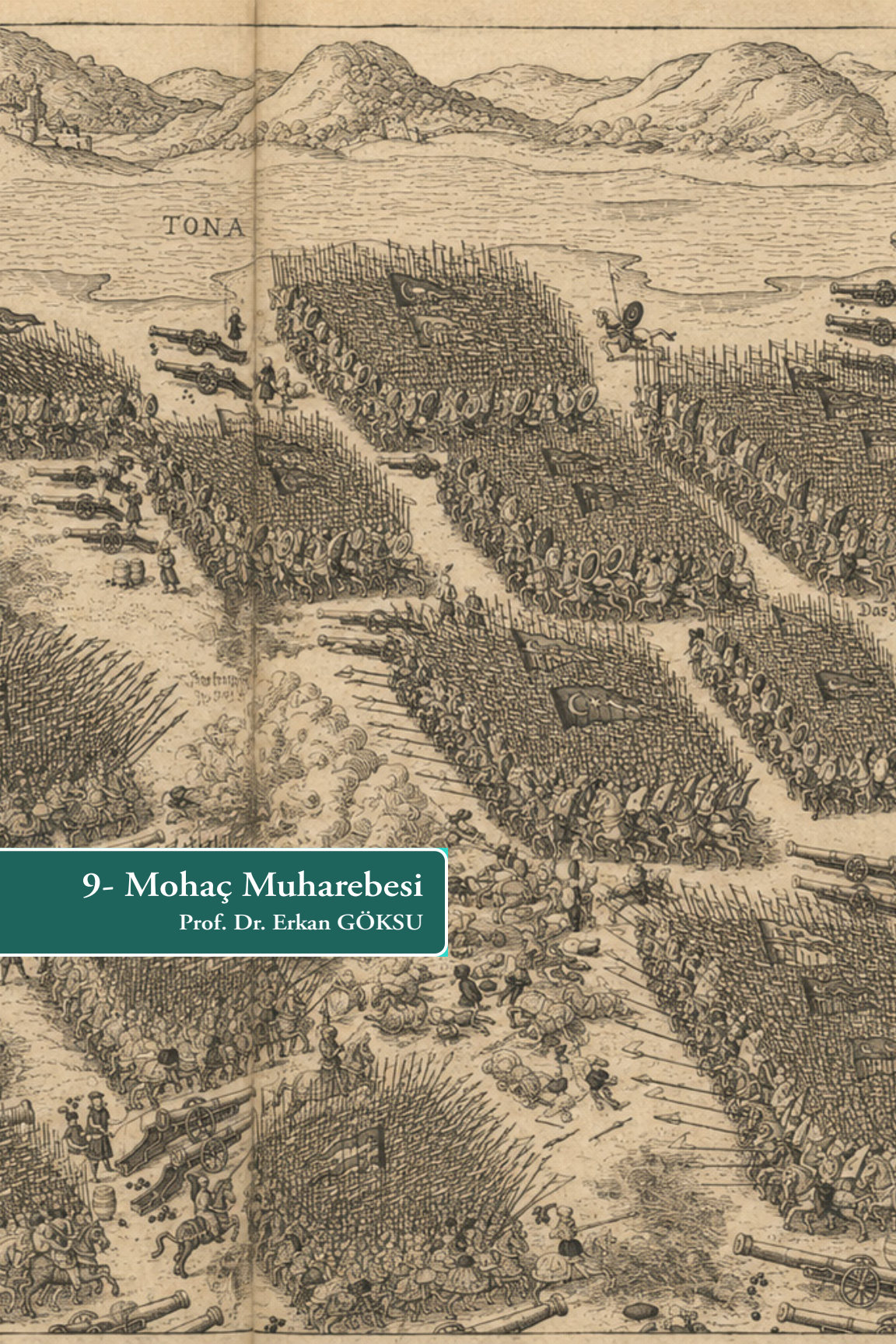
Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Kapıkulu Ocakları. I, Ankara: TTK.

Yılmaz, Ş. M. (2006). 'Koca Nişancı' of Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and "Kanun" in The Reign of Suleyman The Magnificent (1520–1566). Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Yurdaydın H. (1961). Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri. Ankara: TTK.

Yurdaydın H. (1965). Celalzade Salih'in Süleymannamesi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV, 1-22.

Yusufoğlu A. H. (1993). "II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in Belgrat Kuşatmaları Üzerine Kaynak Değerlendirmesi". X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986: Kongreye Sunulan Bildiriler, X, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

9- Mohaç Muharebesi

Prof. Dr. Erkan GÖKSU

9- Mohaç Muharebesi (29 Ağustos 1526)

29 Ağustos 1526 günü Macaristan'ın güneyindeki Mohaç Ovası'nda başlayan savaş, yaklaşık iki saat sonra Osmanlı ordusunun kesin zaferiyle sona erdi. Askeri tarih bakımından iki saat, büyük bir meydan muharebesi için oldukça kısa sayılabilecek bir süredir. Ancak tarihte bazı savaşlar vardır ki süreleriyle değil, sonuçlarıyla hatırlanırlar. Mohaç da bunlardan biridir. Çünkü bu kısa muharebe yalnızca bir ordunun yenilgisiyle sonuçlanmamış, Orta Avrupa'nın siyasi dengelelerini kökten değiştirmiş, yaklaşık bin yıldır varlığını sürdüren Macar Krallığı'nın siyasi düzenini çökertmiş ve Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın en güçlü siyasi aktörlerinden biri haline getiren yeni bir dönemin kapısını açmıştır.

Türk tarihinin zaferlerle dolu uzun yürüyüşünde Mohaç'ın ayrı bir yeri vardır. Malazgirt Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış, 1101 yılında Merzifon ve Ereğli'de kazanılan zaferler bu kapının yeniden kapanmasını önlemiş, Belgrat'ın fethi ise Osmanlıların Orta Avrupa'ya açılan en önemli geçidini ele geçirmelerini sağlamıştı. Mohaç, işte bu

tarihi sürecin tabii devamı olarak ortaya çıkmıştır. Belgrat'ın alınmasıyla Tuna'nın güneyindeki savunma hattını kaybeden Macar Krallığı, artık Osmanlı Devleti ile doğrudan karşı karşıya bulunuyordu.

Beş yıl sonra Mohaç Ovası'nda yaşanacak mücadele, aslında Belgrat surlarının önünde başlayan büyük hesaplaşmanın ikinci perdesiydi. Bir tarafta, henüz altı yıl önce tahta çıkmasına rağmen Belgrat ve Rodos gibi iki büyük askeri başarı kazanmış genç Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman, diğer tarafta ise Avrupa'nın en eski krallıklarından birinin başında bulunan genç Kral II. Lajos vardı.

Kanuni Sultan Süleyman, dedesi Fatih Sultan Mehmed ve babası Yavuz Sultan Selim'in miras bıraktığı güçlü devlet teşkilatını devralmıştı. Osmanlı Devleti, Balkanlar'dan Suriye'ye, Mısır'dan Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanan geniş coğrafyada merkezi otoritesini büyük ölçüde sağlamış, düzenli ordusu, güçlü maliyesi ve gelişmiş sefer teşkilatıyla çağının en kudretli devletlerinden biri haline gelmişti. Sultan Süleyman ise saltanatının ilk yıllarında Belgrat ve Rodos'u fethederek hem askeri kabiliyetini hem de cihan haki-miyeti idealini ortaya koymuştu.

Feridun M. Emecen'in de isabetle belirttiği gibi, Kanuni'nin ilk yılları yalnızca yeni fetihlerin değil, Osmanlı dış siyasetinin yeni yönünün de şekillendiği bir dönemdir. Macar Krallığı ise görünüşte hala Orta Avrupa'nın en önemli devletlerinden biriydi. Tuna Havzası'nın verimli topraklarına sahip olan bu krallık, uzun yıllar boyunca Osmanlı ilerleyişine karşı Avrupa'nın en önemli savunma hattını oluşturmuştu. Özellikle XV. yüzyılda Hunyadi Yanoş ve Kral Matthias Corvinus dönemlerinde Macar orduları Balkan siyasetinin belirleyici güçlerinden biri olmuş, Osmanlılarla girilen mücadelelerde zaman zaman önemli başarılar elde etmişti. Ancak XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde bu güçlü yapı eski dinamizmini büyük ölçüde kaybetmişti. Krallık otoritesi zayıflamış, büyük soylu aileler arasındaki rekabet merkezi idareyi yıpratmış, mali kaynaklar azalmış ve ordunun teşkilatlanmasında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı.

Bununla birlikte Macaristan'ın zayıflaması, Osmanlıların önünde engel kalmadığı anlamına gelmiyordu. Avrupa siyasetinin dengeleri son derece karmaşıktı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Habsburg Hanedanı, Papalık, Venedik ve Lehistan gibi devletlerin her biri

Macaristan meselesini kendi çıkarları doğrultusunda değerlendiriyordu. Bu nedenle Osmanlıların batıya doğru ilerleyişi, yalnızca bir sınır savaşını değil, Avrupa'nın siyasi geleceğini de ilgilendiren büyük bir gelişme olarak görülüyordu.

Kanuni Sultan Süleyman da bunun farkındaydı. Belgrat'ın fethiyle Tuna'nın güney kapısı açılmıştı, fakat Osmanlı hakiyetinin kalıcı olabilmesi için Macaristan meselesinin kesin biçimde çözüme kavuşturulması gerekiyordu. Aksi takdirde Belgrat sürekli tehdit altında kalacak, Osmanlı Devleti Balkanlar'da elde ettiği üstünlüğü korumakta zorlanacaktı. Bu sebeple 1526 seferinin amacı yalnızca yeni bir fetih gerçekleştirmek değildi. Hedef, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki güvenliğini sağlayacak yeni siyasi dengeyi kurmaktı.

Macarlar açısından ise durum çok daha hayatiydi. Çünkü bu savaş kaybedildiği takdirde yalnızca bir meydan muharebesi kaybedilmeyecek, krallığın geleceği de tehlikeye girecekti. Ne Osmanlı ordusu ne de Macar ordusu, 29 Ağustos sabahı Mohaç Ovası'na sıradan bir savaş yapmak için gelmişti. Her iki taraf da bu mücadelenin yalnızca o yılın değil, gelecek yılların ve

belki de gelecek yüzyılların kaderini belirleyeceğini biliyordu. Gerçekten de öyle oldu. Mohaç Meydan Muharebesi, yalnız Osmanlı tarihinin değil, Avrupa tarihinin de yönünü değiştiren savaşlardan biri olarak tarihe geçti.

Belgrat'dan Mohaç'a: Osmanlı-Macar Rekabetinin Son Perdesi

Mohaç Meydan Muharebesi, aniden ortaya çıkmış bir savaş değildir. Bu mücadele, yaklaşık bir buçuk asır boyunca Osmanlı Devleti ile Macar Krallığı arasında devam eden rekabetin en önemli safhalarından birini oluşturur. Osmanlıların Rumeli'ye geçmelerinden itibaren Balkanlar'daki siyasi dengeler değişmeye başlamış, Sırbistan, Bulgaristan ve Bosna gibi devletlerin Osmanlı hakimiyetine girmesiyle birlikte Macaristan, Osmanlı ilerleyişinin karşısındaki en güçlü Hristiyan devleti haline gelmiştir. XV. yüzyıl boyunca iki devlet arasında zaman zaman şiddetlenen mücadeleler yaşanmış, Tuna Nehri ve çevresindeki kaleler bu mücadelenin odak noktasını oluşturmuştur.

Macaristan'ın bu mücadeledeki önemi yalnız askeri gücünden kaynaklanmıyordu. Ülke, Orta Avrupa'yı Balkanlara bağlayan yolları kontrol ediyor, Tuna havzasına hakim bulunuyor ve Alman dünyası ile Balkanlar

arasında tabii bir savunma hattı meydana getiriyordu. Bu sebeple Macar Krallığı, yalnız kendi sınırlarını değil, aynı zamanda Orta Avrupa'nın güvenliğini de temsil ettiğini düşünüyordu. Papalık başta olmak üzere birçok Avrupa devleti de Osmanlı ilerleyişinin önünde duran en önemli engelin Macaristan olduğuna inanıyordu.

Osmanlılar açısından ise mesele farklıydı. Fatih Sultan Mehmed'den itibaren Osmanlı hükümdarları, Balkanlar'da kalıcı bir siyasi düzen kurulabilmesi için Tuna hattının güvence altına alınması gerektiğini biliyorlardı. Bu sebeple Belgrat, Semendire, Bögürdelen, Petrovaradin ve İlok gibi kaleler yalnızca sınır şehirleri değil, devletin Avrupa siyasetinin temel dayanakları olarak

görülmüyordu. Fatih Sultan Mehmed'in 1456 yılında Belgrat önlerinde uğradığı başarısızlık, bu kalenin ne derece önemli olduğunu açıkça göstermişti. Osmanlılar Belgrat'ı alamadıkları sürece Tuna'nın kuzeyine güvenle geçemiyor, Macar Krallığı ise Osmanlı akınlarına rağmen varlığını koruyabiliyordu.

Bu durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışına kadar önemli ölçüde devam etti. 1520 yılında Osmanlı tahtına çıkan Sultan Süleyman, daha ilk yılında devletin batı siyasetinin temel meselesini ele aldı. Macaristan'a gönderilen Osmanlı elçisinin öldürülmesi ve Belgrat'ın hala Osmanlı ilerleyişinin önündeki en büyük engel olmayı sürdürmesi, yeni padişahın ilk hedefini belirledi. 1521 yılında gerçekleştirilen sefer sonunda Belgrat fethedildi ve Tuna'nın en önemli kilit noktası Osmanlı hakimiyetine geçti. Avrupada büyük yankı uyandıran bu fetih, yalnızca güçlü bir kalenin düşmesi değil, Orta Avrupa savunmasının en önemli halkalarından birinin kırılması anlamına geliyordu. Belgrat'ın fethiyle birlikte Osmanlı-Macar ilişkileri yeni bir döneme girdi. Artık iki devlet arasında eski tampon bölgeler büyük ölçüde ortadan kalkmıştı. Osmanlı kuvvetleri Tuna'nın kuzeyine geçebilecek güvenli bir

üs elde etmiş, buna karşılık Macar Krallığı güney savunmasının en güçlü dayanağını kaybetmişti. Belgrat'ın ardından Osmanlı akınları Sirem (Syrnia) bölgesine kadar uzanırken, Macaristan'da bu gelişmelere nasıl karşılık verileceği konusunda ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıktı.

Macar Krallığı'nın karşı karşıya bulunduğu güçlüklerin başında merkezi otoritenin zayıflaması geliyordu. XV. yüzyılın kudretli hükümdarı Matthias Corvinus'un ölümünden sonra krallık, eski askeri dinamizmini büyük ölçüde kaybetmişti. Taht üzerindeki mücadeleler, büyük aristokrat ailelerin nüfuz rekabeti ve mali kaynakların azalması, düzenli bir ordu kurulmasını güçleştiriyordu. Özellikle soyluların kendi çıkarlarını krallığın ortak menfaatlerinin önüne koymaları, devletin savunma kapasitesini önemli ölçüde

Kanuni Sultan Süleyman

zayıflatmıştı. Buna rağmen Macaristan hala küçümsenecek bir devlet değildi. Ülke, Avrupa'nın en eski krallıklarından birine sahipti. Ağır süvari geleneği, sınır kaleleri ve savaş tecrübesi bulunan asilzade sınıfı sayesinde ciddi bir askeri potansiyeli koruyordu. Ayrıca Osmanlı ilerleyişinin durdurulmasının yalnız kendi meselesi olmadığını biliyor, Papalık, Habsburg Hanedanı ve diğer Avrupa devletlerinden yardım bekliyordu. Ancak Avrupa'nın kendi iç mücadeleleri, bu desteğin istenilen ölçüde gerçekleşmesini engelledi.

Kanuni Sultan Süleyman ise Belgrat Zaferi'nin ardından dikkatini geçici fetihlere değil, kalıcı bir siyasi denge kurmaya yöneltti. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hakimiyetinin güvence altına alınabilmesi için Macaristan meselesinin kesin biçimde çözüme kavuşturulması gerektiğine inanıyordu. Çünkü Belgrat'ın elde tutulabilmesi, yalnız kalenin muhafazasıyla değil, onun kuzeyindeki siyasi tehdidin ortadan kaldırılmasıyla mümkündü. Bu düşünce, 1526 seferinin temel stratejik hedefini de belirledi. Sultan Süleyman'ın amacı yalnızca Macar ordusunu mağlup etmek değildi. Hedef, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki güvenliğini sağlayacak yeni siyasi düzeni kurmaktır.

Macar Kralı II. Lajos ise aynı günlerde ülkesinin geleceğini belirleyecek en zor kararlardan biriyle karşı karşıyaydı. Bir tarafta giderek güçlenen Osmanlı Devleti, diğer tarafta henüz tam olarak şekillenmeyen Avrupa desteği vardı.

Geri çekilmek, ülkenin önemli bir bölümünü savaşmadan bırakmak anlamına gelebilirdi, açık meydan savaşını kabul etmek ise bütün krallığın kaderini tek bir muharebeye bağlamak demektir. Sonunda Macar hükümdarı ikinci yolu seçti. Böylece iki devlet arasındaki uzun rekabet, Mohaç Ovası'nda yapılacak büyük meydan muharebesine doğru ilerlemeye başladı.

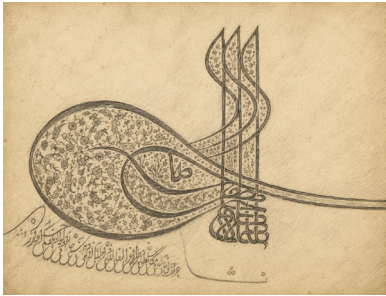
Macar Krallığı: Orta Avrupa'nın Kalkanı

Mohaç Meydan Muharebesi'ni doğru değerlendirebilmek için savaş meydanında Osmanlı ordusunun karşısına çıkan Macar Krallığı'nı yakından tanımak gerekir. Çünkü XVI. yüzyılın başlarında Macaristan, yalnızca Osmanlı Devleti'nin kuzeybatı komşusu değil, aynı zamanda Orta Avrupa'nın en eski ve en önemli siyasi teşekküllerinden biriydi. Yüzyıllar boyunca Tuna Havzası'na hakim olan bu krallık, Avrupa'nın doğudan gelebilecek saldırılara karşı en güçlü savunma hatlarından biri olarak

kabul ediliyordu. Osmanlıların Balkanlar'daki ilerleyişi karşısında da aynı rolü üstlenmiş, XV. yüzyıl boyunca iki devlet arasındaki mücadelenin merkezinde yer almıştı. Macar Krallığı'nın siyasi gücünün temelinde yalnız geniş toprakları değil, coğrafi konumu da bulunuyordu. Ülke, Karpat Dağları'nın çevrelediği geniş ovaya hakimdi. Tuna ve Tisa nehirleri sayesinde hem ulaşım hem de tarım bakımından büyük imkanlara sahipti.

Balkanlar'dan Orta Avrupa'ya uzanan yolların önemli bir kısmı Macaristan üzerinden geçiyor, bu durum ülkeye hem ekonomik hem de askeri bakımdan büyük avantaj sağlıyordu. Osmanlılar açısından ise Macaristan, Belgrat'ın kuzeyinde başlayan ve Viyana'ya kadar uzanan hattın ilk büyük engelini oluşturuyordu. XV. yüzyılda Kral Matthias Corvinus devrinde Macaristan, Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri haline gelmişti. Corvinus'un kurduğu merkezi idare, düzenli vergi sistemi

ve ücretli askerlerden meydana gelen meşhur "Kara Ordu" (Fekete Sereg), yalnız Macaristan'ın değil, Avrupa'nın da en disiplinli askeri teşkilatlarından biri olarak kabul ediliyordu. Bu dönemde Macar Krallığı, Osmanlı ilerleyişini sınırlayan başlıca güçlerden biri olmuş, Belgrat başta olmak üzere Tuna hattındaki kaleler büyük ölçüde bu güçlü teşkilat sayesinde ayakta kalabilmişti. Ancak Matthias Corvinus'un 1490 yılında ölümüyle birlikte bu güçlü yapı yavaş yavaş çözülmeye başladı. Tahta geçen II. Vladislaus, selefi kadar güçlü bir hükümdar değildi. Büyük soylular, merkezi otoritenin zayıflamasından faydalanarak eski ayrıcalıklarını yeniden genişlettiler. Krallık gelirlerinin önemli bir kısmı aristokrat ailelerin kontrolüne geçti, düzenli ordunun finansmanı giderek zorlaştı. Bir zamanlar Avrupa'nın en güçlü askeri teşkilatlarından biri olan Kara Ordu dağıldı ve Macar savunması yeniden büyük ölçüde feodal kuvvetlere dayanmaya başladı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrası

Merkezi idarenin zayıflaması yalnız askeri alanda değil, siyasi hayatta da ciddi sonuçlar doğurdu. Ülkenin önde gelen asilzadeleri arasında yaşanan nüfuz mücadeleleri, krallığın ortak bir siyaset takip etmesini güçleştiriyordu. Özellikle sınırların

savunulması konusunda alınması gereken kararlar çoğu zaman gecikiyor, bazı bölgelerde yerel derebeyleri kendi imkanlarıyla hareket etmek zorunda kalıyordu. Bu durum, Osmanlı akınlılarının giderek daha etkili hale gelmesine zemin hazırladı.

Macaristan'ın karşı karşıya bulunduğu güçlükler bunlarla da sınırlı değildi. 1514 yılında György Dózsa'nın önderliğinde başlayan büyük köylü ayaklanması, krallığın sosyal yapısını derinden sarstı. Başlangıçta Osmanlılara karşı düzenlenmesi planlanan bir Haçlı seferi için toplanan köylüler, kısa süre içinde ağır vergiler, feodal baskılar ve kötü yönetim sebebiyle kendi soylularına karşı isyan ettiler.

İsyan kanlı biçimde bastırıldı, ancak ardından çıkarılan sert kanunlar, köylülerin durumunu daha da ağırlaştırdı. Böylece Macar toplumu, Mohaç'tan yalnızca on iki yıl önce büyük bir iç sarsıntı yaşamış oldu. Her ne kadar bu isyan doğrudan Mohaç'ın sebebi olmasa da, devletin insan gücü, ekonomik kaynakları ve iç bütünlüğü üzerinde derin izler bıraktığı açıktır. 1526 yılına gelindiğinde Macar tahtında henüz yirmi yaşındaki II. Lajos bulunuyordu. Genç kral cesaretsiz bir hükümdar değildi, ancak devletin karşı karşıya bulunduğu

yapısal sorunları tek başına çözebilecek tecrübeye ve siyasi güce de sahip değildi. Saray çevresindeki farklı gruplar, büyük asilzadeler ve kilise ileri gelenleri arasında ortak bir strateji oluşturulamıyor, Osmanlı tehlikesine karşı nasıl hareket edileceği konusunda ciddi görüş ayrılıkları yaşıyordu. Bununla birlikte Macar ordusunu küçümsemek doğru değildir. Mohaç'ta Osmanlıların karşısına çıkan kuvvet, Avrupa'nın savaş tecrübesi yüksek şövalyelerini, ağır süvarilerini, Alman ve Bohem paralı askerlerini, topçu birliklerini ve sınır boylarında yetişmiş deneyimli savaşçıları bünyesinde topluyordu.

Ayrıca Papa, Habsburglar ve çeşitli Alman prensliklerinden yardım beklentisi devam ediyor, Macar komutanları Avrupa'nın desteğinin en azından bir kısmının yetişeceğine inanıyordu. Her ne kadar beklenen kuvvetlerin önemli bölümü zamanında gelmemiş olsa da, Macar ordusu dönemin Avrupa askeri geleneğini temsil eden ciddi bir savaş gücüydü. Osmanlı kaynaklarında da Macarların cesaretinden ve savaşma azminden övgüyle söz edilir. Bu durum, Mohaç Zaferi'nin değerini daha da artırmaktadır. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman'ın mağlup ettiği ordu, çözülmüş ve dağılmış küçük bir

kuvvet değil, köklü bir devletin bütün imkanlarıyla meydana getirdiği son büyük meydan ordusuydu. İşte 1526 yazında Osmanlı ordusunun karşısında böyle bir devlet bulunuyordu. Asırlardır Orta Avrupa'nın kalkanı sayılan Macar Krallığı, şimdi kendi varlığını koruyabilmek için tarihin en güçlü Osmanlı ordularından biriyle karşı karşıya gelecekti. Bu mücadelede yalnız iki ordunun değil, iki farklı siyasi düzenin dayanıklılığı da sınanacaktı.

Kanuni Sultan Süleyman Mohaç seferine çıkarken

Kanuni Sultan Süleyman: Cihan Devletinin Genç Hükümdarı

Mohaç Meydan Muharebesi'ne giden yolu anlamak için Osmanlı ordusunun başındaki hükümdarı da yakından tanımak gerekir. Çünkü 29 Ağustos 1526 günü Mohaç Ovası'nda kazanılan zafer, yalnızca güçlü bir ordunun başarısı değil, aynı zamanda uzun yıllara dayanan bir devlet geleneğinin, sağlam bir askeri teşkilatın ve ileri görüşlü bir hükümdarın eseridir.

Kanuni Sultan Süleyman, 1494 yılında Trabzon'da dünyaya geldi. Babası Yavuz Sultan Selim, annesi ise Hafsa Sultan'dı. Henüz çocukluk yıllarından itibaren Osmanlı hanedanına mensup bir şehzade olarak devrin en seçkin hocalarından eğitim gördü. Dini ilimlerin yanında tarih, coğrafya, edebiyat ve devlet idaresi üzerine yetiştirildi. Arapça ve Farsçayı öğrendi, askeri talimlerle birlikte devlet teşkilatını da yakından tanıdı. Daha genç yaşlarda Kefe ve ardından Saruhan sancaklarında görev alarak taşra idaresi konusunda önemli tecrübeler kazandı.

Şehzadelik yıllarında edindiği bu tecrübeler, onun yalnızca iyi bir kumandan değil, aynı zamanda güçlü bir devlet adamı

olarak yetişmesini sağladı. Babası Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıllık saltanatı boyunca Osmanlı Devleti doğuda Safevi tehlikesini büyük ölçüde bertaraf etmiş, Mercidabık ve Ridaniye zaferleriyle Suriye, Mısır ve Hicaz Osmanlı hakimiyetine girmişti. Böylece Sultan Süleyman, 1520 yılında tahta çıktığında yalnız Anadolu ve Rumeli'nin değil, İslam dünyasının en büyük devletlerinden birini devraldı.

Ancak bu büyük miras, aynı zamanda ağır bir sorumluluk da yüklüyordu. Artık Osmanlı Devleti yalnız Balkanlar'da değil, Asya ve Afrika'da da geniş bir coğrafyaya hükmediyordu. Bu kadar büyük bir devletin güvenliğini sağlamak, sınırlarını korumak ve farklı bölgelerdeki siyasi dengeyi muhafaza etmek kolay değildi. Yeni padişahın ilk yıllarında vereceği kararlar, yalnız Osmanlı tarihini değil, Akdeniz ve Avrupa siyasetini de doğrudan etkileyecekti.

Sultan Süleyman, daha saltanatının ilk yılında bu sorumluluğun farkında olduğunu gösterdi. Macaristan'a gönderilen Osmanlı elçisinin öldürülmesi ve Belgrat'ın hala Osmanlı hakimiyetinin dışında bulunması üzerine 1521 yılında büyük bir sefere çıktı. Belgrat'ın fethi, yalnız güçlü bir kalenin ele

geçirilmesi değil, Osmanlı Devleti'nin Tuna siyasetinde yeni bir dönemin başlaması anlamına geliyordu. Ardından 1522 yılında gerçekleştirilen Rodos Seferi ile Doğu Akdeniz'in en önemli askeri üslerinden biri Osmanlı hakimiyetine girdi. Böylece Osmanlı Devleti, hem Balkanlar'da hem de Akdeniz'de güvenliğini önemli ölçüde sağlamış oldu. Bu iki büyük fetih, genç hükümdarın askeri kabiliyetini ortaya koyduğu kadar devlet anlayışını da göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman, dedesi Fatih Sultan Mehmed gibi fetih siyasetini benimsemekle birlikte, ele geçirilen bölgelerde kalıcı bir idari düzen kurmaya da büyük önem veriyordu. Onun için savaş yalnızca toprak kazanmanın değil, devlet düzenini genişletmenin bir vasıtasıydı. Bu sebeple fethedilen şehirlerde idari teşkilat süratle kuruluyor, kadılar, sancak beyleri ve diğer devlet görevlileri tayin ediliyor, ticaret yollarının güvenliği sağlanıyordu. Böylece askeri başarı kısa sürede siyasi ve iktisadi istikrara dönüştürülüyordu.

Kanuni'nin şahsiyetinin dikkat çeken yönlerinden biri de ilim ve sanata verdiği önemdi. "Muhibbi" mahlasıyla şiirler yazıyor, devrin alimlerini ve sanatkarlarını himaye ediyordu. Ancak onun hükümdarlığında ilim

ve sanat sevgisi, askeri disiplin ve devlet otoritesiyle birlikte yürüyordu. Bu sebeple hem doğuda hem batıda çağdaşları tarafından yalnız güçlü bir hükümdar olarak değil, aynı zamanda adalet anlayışıyla tanınan bir devlet adamı olarak da kabul edilmiştir. Avrupa kaynaklarında “Muhteşem Süleyman” olarak anılması, Osmanlı kaynaklarında ise “Kanuni” unvanıyla anılması, onun farklı dünyalarda bıraktığı etkinin iki ayrı yansımasıdır.

1526 yılına gelindiğinde Sultan Süleyman henüz otuz iki yaşındaydı. Buna rağmen arka arkaya kazandığı başarılar sayesinde hem ordusunun hem de devlet adamlarının güvenini kazanmıştı. Osmanlı askerleri için o, yalnızca hanedanın hükümdarı değil, sefer meydanlarında ordusunun başında bulunan bir serdar-ı ekremdi. Sefer boyunca menzilleri bizzat denetliyor, divan toplantılarında kumandanlarının görüşlerini dinliyor ve önemli kararları dikkatli bir değerlendirmeden sonra veriyordu. Bu yönüyle dedesi Fatih Sultan Mehmed’in stratejik düşüncesini, babası Yavuz Sultan Selim’in kararlılığıyla birleştiren bir hükümdar görünümü sergiliyordu.

Kanuni Sultan Süleyman, Mohaç Seferi’ne çıkarken yalnızca yeni bir ülke fethetmeyi

hedeflemiyordu. Onun amacı, Belgrat’ın fethiyle başlayan yeni dönemi tamamlamak, Osmanlı Devleti’nin Tuna boylarındaki hakimiyetini güvence altına almak ve Orta Avrupa’da kalıcı bir siyasi denge kurmaktır. Bu sebeple 1526 seferi, sıradan bir askeri hareket değil, uzun vadeli bir devlet siyasetinin en önemli safhalarından biri olarak planlandı. Bu sırada Tuna’nın öte yakasında genç bir hükümdar da aynı ölçüde ağır bir sorumluluğun yükünü taşıyordu. Macar Kralı II. Lajos, ülkesinin geleceğini belirleyecek mücadeleye hazırlanıyordu. Birkaç hafta sonra Mohaç Ovası’nda karşı karşıya gelecek bu iki genç hükümdarın vereceği kararlar, yalnız kendi devletlerinin değil, Avrupa tarihinin de seyrini değiştirecekti.

II. Lajos: Ağır Bir Mirasın Genç Hükümdarı

1526 yılı yazında Mohaç Ovası’na doğru ilerleyen Macar ordusunun başında henüz yirmi yaşında bir hükümdar bulunuyordu. II. Lajos, çocuk yaşta Macar tahtına çıkmış, devlet idaresini öğrenmeye çalışırken kendisini Avrupa’nın en güçlü hükümdarlarından biriyle karşı karşıya bulmuştu. Onun hükümdarlığı, kişisel zaatlardan çok, uzun yıllar boyunca biriken siyasi, askeri ve ekonomik sorunların gölgesinde şekillenmiştir.

II. Lajos, 1506 yılında dünyaya geldi. Babası II. Ulászló (Vladislaus), Jagiellon Hanedanı'nın Macaristan ve Bohemya kralıydı. Babasının 1516 yılında ölümü üzerine henüz on yaşındayken tahta çıktı. Bu sebeple hükümdarlığının ilk yılları, doğal olarak naipler, saray erkani ve büyük asilzadelerin etkisi altında geçti. Genç kral, devlet idaresini öğrenmeye çalışırken aynı zamanda birbirleriyle rekabet eden güçlü aristokrat aileler arasında denge kurmak zorunda kaldı. Macar Krallığı'nın en büyük problemi de buydu. Merkezi otorite, Matthias Corvinus dönemindeki gücünü büyük ölçüde kaybetmişti.

Krallığın askeri ve mali kaynakları, büyük ölçüde yerel soyluların denetimine geçmiş, kralın kendi iradesiyle hareket edebileceği alan giderek daralmıştı. Üstelik Avrupa'nın çeşitli hanedan mücadeleleri içinde Macaristan, Habsburglar ile Jagiellonlar arasındaki siyasi hesapların da merkezinde bulunuyordu. Dolayısıyla II. Lajos yalnızca Osmanlı tehdidiyle değil, kendi ülkesindeki güç dengeleriyle de mücadele etmek zorundaydı.

Bununla birlikte genç kral görevinden kaçan bir hükümdar değildi. Kaynaklar, onun Moğaç Seferi sırasında ordusunun

başında bulunduğunu, savaş meydanını terk etmediğini ve muharebenin sonuna kadar mücadeleyi sürdürdüğünü göstermektedir. Nitekim savaşın ardından geri çekilmeye çalışırken Csele Deresi civarında hayatını kaybetmesi de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakımdan II. Lajos, yenilginin ardından ülkesini terk eden bir hükümdar değil, ordusuyla birlikte savaş meydanında kaderini paylaşan bir kral olarak değerlendirilmelidir. Genç kralın karşı karşıya bulunduğu en büyük sıkıntılardan biri de zaman meselesiydi.

Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı Devleti'nin bütün imkanlarını arkasına alarak sistemli bir hazırlık yürütürken, Macar Krallığı Avrupa'dan beklediği yardımı zamanında sağlayamadı. Papa'nın çağrıları, Habsburgların vaatleri ve çeşitli Alman

Mohaç Muharebesi'nde ölen genç Macaristan Kralı II. Lajos

premlerinin destek sözleri, Osmanlı ordusunun ilerleyişini durduracak ölçüde somut bir askeri güce dönüşmedi. Macar komutanları, Avrupa'nın daha büyük bir kuvvet göndereceğini ümit ediyorlardı, ancak bu yardım beklenen zamanda ulaşmadı. Bu durum, Macar savaş meclisinde önemli tartışmalara yol açtı. Bazı kumandanlar, Osmanlı ordusunu yıpratmak bir savunma stratejisi uygulanmasını, Tuna geçitlerinin daha etkin kullanılmasını ve Avrupa'dan gelecek kuvvetlerin beklenmesini öneriyordu. Buna karşılık özellikle genç asilzadeler ve bazı kilise ileri gelenleri, geri çekilmenin krallığın itibarını sarsacağını düşünüyor, Osmanlı ordusunun vakit kaybetmeden açık meydana savaşında karşılanmasını istiyorlardı.

Sonunda ikinci görüş ağır bastı. II. Lajos da devletin geleneklerine uygun olarak ordusunun başında savaşmaya karar verdi. Bu karar, yalnız askeri bir tercih değildi, aynı zamanda Macar Krallığı'nın bağımsızlığını ve onurunu koruma iradesinin de bir göstergesiydi. Ancak bu cesur karar, Osmanlı ordusunun üstün teşkilatı ve savaş tecrübesi karşısında son derece ağır sonuçlar doğuracaktı. Macar ordusu Mohaç Ovası'na doğru ilerlerken II. Lajos'un

önünde iki farklı sorumluluk vardı. Birincisi, ülkesini Osmanlı ilerleyişinden korumaktı. İkincisi ise Avrupa'nın gözünde Macar Krallığı'nın hala Orta Avrupa'nın kalkanı olduğunu göstermekti. Bu sebeple Mohaç'ta savaşan yalnız Macar ordusu değildi. Orada aynı zamanda Orta Avrupa'nın mevcut siyasi düzeni de varlığını korumaya çalışıyordu. Fakat Tuna'nın güneyinden gelen Osmanlı ordusu da sıradan bir rakip değildi. Karşılarında, yarım asırdır sürekli büyüyen, güçlü merkezi idaresi, disiplinli ordusu ve tecrübeli kumandanlarıyla çağının en büyük askeri teşkilatlarından biri bulunuyordu. İki genç hükümdarın yolları artık Mohaç Ovası'nda kesişecekti. Birkaç gün sonra verilecek kararlar ve savaş meydanaında yaşanacak gelişmeler, yalnız onların kaderini değil, Orta Avrupa'nın gelecek yüzyıllarını da belirleyecekti.

Savaşa Giden Yol: Diplomasi Tükenirken

Mohaç Meydan Muharebesi'nin fitili 1526 yılında ateşlenmiş olsa da savaşın sebepleri Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışının ilk yıllarına kadar uzanıyordu. Osmanlı Devleti ile Macar Krallığı arasındaki ilişkiler, Belgrat'ın fethinden sonra yeni bir safhaya girmiş, iki devlet arasındaki diplomatik

temaslar giderek yerini karşılıklı güvensizliğe bırakmıştı. Buna rağmen Sultan Süleyman, büyük bir sefere çıkmadan önce meselenin diplomatik yollarla çözülebilmesi ihtimalini tamamen göz ardı etmedi. Osmanlı siyasetinde savaş, çoğu zaman başvurulmuş ilk değil, son çareydi. Devletin geleneklerine göre komşu hükümdarlara önce elçiler gönderilir, talepler iletilir ve anlaşmazlıkların barış yoluyla çözülebilmesi için zemin aranır. Kanuni Sultan Süleyman da Macaristan karşısında bu gelenegi sürdürdü. Tahta çıktıktan sonra Budin'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla mevcut antlaşmaların yenilenmesini ve iki devlet arasındaki barışın devamını istedi.

Ancak bu girişimler beklenen sonucu vermedi. Osmanlı kaynaklarının ortak anlatımına göre, gönderilen elçilerin diplomatik dokunulmazlığına riayet edilmedi, hatta elçilik heyetinin kötü muamele gördüğü ve elçilerin öldürüldüğü rivayet edildi. Avrupa kaynakları bu olayın ayrıntıları konusunda farklı bilgiler vermekle birlikte, iki devlet arasındaki ilişkilerin bu tarihten itibaren hızla bozulduğu konusunda birleşmektedir. Elçilere yapılan muamele, İstanbul'da yalnız diplomatik bir hakaret olarak değil, Osmanlı hakimiyetine yönelik açık bir meydan

okuma şeklinde değerlendirildi. Belgrad'ın fethinden sonra ortaya çıkan yeni siyasi tablo da gerginliği artırıyordu. Macar Krallığı, güney savunmasının en önemli dayanağını kaybetmiş olmasına rağmen Osmanlı Devleti'ni durdurabilecek yeni bir strateji geliştirememişti. Buna karşılık Budin Sarayı'nın en büyük ümidi, Avrupa'dan gelecek askeri yardımdı.

Papa VII. Clemens, Kutsal Roma-Germen İmparatoru Şarlken (V. Karl), Avusturya Arşidükü Ferdinand ve diğer Hristiyan hükümdarlarla sürekli temas kuruluyor, Osmanlı ilerleyişine karşı yeni bir Haçlı ittifakı oluşturulmaya çalışılıyordu.

Ne var ki Avrupa kendi meseleleriyle meşguldü. Şarlken aynı dönemde Fransa Kralı I. François ile İtalya üzerindeki hakimiyet mücadelesini sürdürüyor, Alman prenslikleri Reform hareketinin doğurduğu dini ve siyasi sorunlarla uğraşıyordu. Papalık ise Habsburglar ile Fransa arasındaki rekabeti dengelemeye çalışıyordu. Böyle bir ortamda Macaristan'a gönderilebilecek büyük ve müsterek bir Avrupa ordusunun kısa sürede oluşturulması mümkün olmadı. Kanuni Sultan Süleyman, Avrupa'daki bu dağınıklığı dikkatle takip ediyordu. Osmanlı

istihbaratı yalnız sınır boylarından değil, Venedik'ten, Dubrovnik'ten ve Avrupa saraylarından gelen haberleri de değerlendiriyordu. İstanbul'da yapılan divan toplantılarında Macaristan'ın iç durumu, Avrupa devletlerinin tutumu ve Tuna boylarındaki askeri gelişmeler ayrıntılı biçimde ele alındı. Sonunda Osmanlı yönetimi, Macar meselesinin daha fazla ertelenmesinin Belgrat'ın güvenliği açısından sakıncalı olacağı kanaatine vardı.

Böylece büyük sefer kararı alındı. 1526 yılı ilkbaharında Anadolu ve Rumeli beylerbeylerine fermanlar gönderildi. Sancak beylerinden belirlenen sayıda askerle hazır bulunmaları istendi. Tımarlı sipahiler sefere çağrıldı, yeniçeri ocağı hazırlıklara başladı. Tophane'de dökülen

toplar gözden geçirildi, cephane ve zahire depoları tamamlandı. Menzil teşkilatı yeniden düzenlenirken, ordunun geçeceği güzergahtaki köprülerin tamiri ve yolların bakımı da hızlandırıldı. Osmanlı sefer hazırlıkları yalnız asker toplamaktan ibaret değildi. Yüz binlerce insanın ve on binlerce hayvanın aylar sürecektir yürüyüşünü mümkün kılacak iaş sistemi titizlikle planlanıyordu. Zahire depoları oluşturuluyor, menzil noktalarında un, arpa ve yem hazırlanıyor, nehir geçişleri için gerekli malzemeler önceden sevk ediliyordu.

Osmanlı sefer teşkilatını çağının birçok ordusundan ayıran en önemli özelliklerden biri de buydu. Meydan muharebesinde kazanılan başarıların arkasında, aylar öncesinden başlayan bu

ayrıntılı hazırlıklar bulunuyordu. Kanuni Sultan Süleyman da bütün bu hazırlıkları bizzat takip etti. Divan-ı Hümayun'da alınan kararların uygulanışını denetliyor, serdarlar ve vezirlerle sürekli istişare ediyor, seferin yalnız askeri değil siyasi sonuçlarını da hesaplıyordu. Onun hedefi yalnız Macar ordusunu mağlup etmek değildi. Asıl hedef, Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki geleceğini güvence altına alacak kalıcı bir çözüm üretmektir. Budin'de ise zaman daralıyordu. Kral II. Lajos, Osmanlı ordusunun harekete geçtiği haberini aldıktan sonra ülkenin dört bir yanına çağrılar gönderdi. Büyük soylular, piskoposlar ve sınır kumandanları ordularıyla birlikte toplanmaya davet edildi.

Avrupa'dan beklenen yardım henüz gelmemişti, fakat daha fazla beklemek de mümkün görünmüyordu. Osmanlı ordusunun Tuna'yı geçmesine izin verilmesi halinde savaşın Macaristan'ın iç bölgelerinde yapılacağı açıktı. Böylece iki hükümdar da kararını vermişti. Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul'dan hareket edecek büyük Osmanlı ordusunun başına geçecekti. II. Lajos ise krallığının kaderini belirleyecek savaşta ordusunu bizzat komuta edecekti. Artık diplomasi susmuştu. Sözü bundan sonra Tuna boylarında ilerleyen

ordular ve Mohaç Ovası'nda çekilecek kılıçlar söyleyecekti.

Büyük Sefer-i Hümayun: İstanbul'dan Mohaç Ovası'na

1526 yılı baharında İstanbul'da alışılmışın dışında bir hareketlilik vardı. Tophane'de dökülen toplar son defa gözden geçiriliyor, cebehanelerde silah ve mühimmat hazırlanıyor, tersanelerde nehirlerde kullanılacak kayıklar tamir ediliyor, sarayın avlularında ise yaklaşan büyük seferin heyecanı hissediliyordu. Rumeli'den ve Anadolu'dan gelen askeri birlikler belirlenen menzillerde toplanmaya başlamış, Osmanlı Devleti'nin dört bir yanından gönderilen zahire ve askeri malzeme İstanbul'a ulaştırılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman, 23 Nisan 1526 tarihinde büyük bir merasimle İstanbul'dan hareket etti. Osmanlı padişahlarının sefere çıkışı yalnız askeri bir hareket değil, aynı zamanda devletin kudretini gösteren siyasi bir hadiseydi. Padişahın otağı, sancak-ı şerif, kapıkulu ocakları, divan erkânı ve eyalet askerleri belirli bir düzen içinde ilerliyor, ordunun her birliği önceden belirlenmiş kurallara göre hareket ediyordu. Osmanlı ordusunun başarısının en önemli sebeplerinden biri de bu teşkilatlı yürüyüşü. XVI. yüzyılın başlarında Avrupa

ordularının önemli bir kısmı, savaş zamanı aceleyle toplanan feodal kuvvetlerden oluşurken Osmanlı Devleti, uzun seferleri sürdürebilecek gelişmiş bir menzil teşkilatına sahipti. Sefer güzergahındaki konak yerleri önceden belirleniyor, her menzilde askerlerin ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak zahire depolanıyor, yollar tamir ediliyor, köprüler hazırlanıyor ve güvenlik tedbirleri alınıyordu. Böylece on binlerce kişiden oluşan ordunun düzeni, haftalar süren yürüyüş boyunca büyük ölçüde korunabiliyordu.

Ordu, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Edirne üzerinden Filibe'ye ulaştı. Ardından Sofya ve Niş güzergahını takip ederek Belgrat'a doğru ilerledi. Bu yol, Osmanlıların Balkan seferlerinde uzun yıllardır kullandıkları ana askeri güzergahtı. Yol boyunca sancak beyleri ve yerel idareciler ordunun ihtiyaçlarını karşılıyor, menzil teşkilatı herhangi bir aksaklık yaşanmaması için büyük bir titizlikle çalışıyordu. Belgrat'a ulaşıldığında beş yıl önce kazanılan büyük zaferin önemi bir kez daha ortaya çıktı. 1521'de fethedilen bu güçlü kale, artık Osmanlı ordusunun Orta Avrupa seferlerinin en önemli üslerinden biri haline gelmişti. Zahire depoları, cephanelikler ve askeri tesisler sayesinde Belgrat,

yalnız bir sınır kalesi değil, büyük seferlerin hazırlık merkezi olarak da hizmet görüyordu. Eğer Belgrat fethedilmemiş olsaydı, Mohaç Seferi'nin bu ölçüde düzenli yürütülmesi son derece güçleşebilirdi.

Belgrat'dan sonra ordunun önündeki en önemli engel büyük nehirlerdi. Tuna ve Drava, geniş yatakları ve güçlü akıntısıyla büyük orduların ilerleyişini zorlaştırıyordu. Bu sebeple Osmanlı mühendisleri sefer başlamadan önce gerekli hazırlıkları yapmışlardı. Özellikle Ösek'te (bugünkü Osijek) Drava Nehri üzerine kurulan uzun ahşap köprü, dönemin mühendislik başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Günler içinde tamamlanan bu köprü sayesinde yalnız askerler değil, yüzlerce top, cephane arabaları, zahire kolları ve binlerce yük hayvanı düzenli biçimde karşı kıyıya geçirildi.

Çağdaş kaynaklar, köprünün uzunluğu ve sağlamlığı karşısında hayranlıklarını gizleyemezler. Osmanlı kronikleri bu eseri devlet teşkilatının kudretinin bir göstergesi olarak anlatırken, Avrupa kaynakları da böylesine büyük bir ordunun kısa sürede nehri aşabilmesini dikkat çekici bir başarı olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de bu geçiş, yalnız

teknik bir mesele değil, Osmanlı Devleti'nin organizasyon kabiliyetini gösteren önemli bir örnektir. Kanuni Sultan Süleyman, yürüyüş boyunca yalnız ordunun başında bulunmakla yetinmiyor, güzergahtaki gelişmeleri de yakından takip ediyordu. Vezirlerle yapılan divan toplantılarında keşif kollarından gelen haberler değerlendiriliyor, Macar ordusunun hareketleri hakkında sürekli bilgi toplanıyordu. Akıncı birlikleri Tuna'nın kuzeyine geçerek düşmanın durumu hakkında istihbarat sağlıyor, yerel halktan alınan bilgilerle güzergah yeniden şekillendiriliyordu. Macar tarafında ise hazırlıklar daha güç şartlar altında yürüyordu. Kral II. Lajos, ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen birlikleri bir araya toplamaya çalışırken zamanla yarışıyordu. Büyük soylular kendi kuvvetleriyle orduya katılıyor, piskoposlar kilise birliklerini hazırlıyor, Avrupa'dan beklenen yardımcı kuvvetlerin bir an önce ulaşması umut ediliyordu. Ancak Osmanlı ordusunun disiplinli ilerleyişine karşılık Macar kuvvetlerinin toplanması daha yavaş gerçekleşiyordu. Üstelik savaşın nerede yapılacağı konusunda da kesin bir görüş birliği bulunmuyordu. Bu sırada Osmanlı ordusu artık Macaristan'ın içlerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Geçilen her menzil, fethedilen her geçit ve kurulan

her köprü, ordunun Mohaç Ovası'na biraz daha yaklaşması anlamına geliyordu. Sultan Süleyman, savaşın yapılacağı yeri henüz kesin olarak bilmeseydi de Macar ordusunun açık meydan savaşını kabul edeceğini tahmin ediyordu. Bunun için ordusunun düzenini bozmadan ilerlemeye, askerlerinin dinlenmesine ve iaşenin aksamamasına özellikle dikkat etti. Nihayet Ağustos ayının son günlerinde Osmanlı öncüleri, Macar ordusunun Mohaç Ovası çevresinde toplandığı haberini getirdiler. Artık haftalardır süren yürüyüş sona ermek üzereydi. İki büyük ordu, Tuna Havzası'nın geniş düzlüklerinden birinde karşı karşıya gelmeye hazırlanıyordu. Fakat bu savaşın nerede yapılacağı kadar, neden tam bu ovanın seçildiği de büyük önem taşıyordu. Çünkü Mohaç'ın coğrafyası, birkaç gün sonra yaşanacak muharebenin kaderini doğrudan etkileyecekti.

Mohaç Ovası

Tarih boyunca birçok savaşın sonucu yalnız orduların gücüyle değil, savaşın yapıldığı coğrafyanın özellikleriyle de belirlenmiştir. Dağ geçitleri, nehirler, bataklıklar, vadiler ve geniş düzlükler, kimi zaman binlerce askerin kaderini değiştiren en önemli unsurlar haline gelmiştir. Bu bakımdan Mohaç Meydan Muharebesi'nin doğru

anlaşılabilmesi için önce savaşın cereyan ettiği ovaya yakından bakmak gerekir. Mohaç Ovası, bugünkü Macaristan'ın güneyinde, Tuna Nehri'nin batısında yer alan geniş ve hafif meyilli bir düzlükten oluşur. Adını, ovanın kuzeyinde bulunan Mohács kasabasından alan bu saha, Balkanlar'dan Budin'e uzanan ana yollar üzerinde bulunduğu için tarih boyunca askeri hareketlerin önemli geçiş bölgelerinden biri olmuştur. Güneyden gelen ordular için Tuna'nın batısında ilerleyerek Budin'e ulaşmanın en elverişli güzergahlarından biri buradan geçmekteydi. Bu sebeple Osmanlı ordusunun da, Macar kuvvetlerinin de yolları tabii olarak bu ovada kesişmiştir.

İlk bakışta Mohaç, büyük orduların savaşmasına son derece uygun geniş bir düzlük görünümündedir. Ancak arazi dikkatle incelendiğinde, savaşın kaderini etkileyebilecek birçok doğal unsur bulunduğu görülür. Ovanın bazı kesimleri hafif yükseltilerle çevrilidir, özellikle güney ve güneydoğudan gelen birliklerin ilerlediği sahalarda eğim yavaş yavaş yükselir. Buna karşılık kuzey ve kuzeydoğuya doğru inildikçe arazi alçalır, dere yatakları, sazlıklar ve yağışlı dönemlerde bataklığa dönüşebilen çukur alanlar görülür. Yaz sonlarında bile zeminin her yerde

aynı sertlikte olmaması, özellikle ağır zırhlı süvarilerin hareketini güçleştirebilecek bir özellik taşımaktadır.

Savaşın yapıldığı gün de arazi bu özelliklerini büyük ölçüde koruyordu. Kanuni Sultan Süleyman ve tecrübeli kumandanları, ovaya ulaştıklarında yalnız düşmanın durumunu değil, arazinin sunduğu imkanları da dikkatle değerlendirdiler. Osmanlı ordusu, hafif eğimli bir arazi üzerinde konuşularak hem topçusunun hem de tüfekli yeniçerilerinin etkili şekilde kullanılabileceği bir savaş düzeni kurdu. Ordunun önüne yerleştirilen toplar, yaklaşan düşmana doğrudan ateş edebilecek bir görüş alanına sahipti. Kanatlarda ise Rumeli ve Anadolu eyalet askerleri geniş bir hatta yayılarak manevra kabiliyetini koruyacak şekilde tertiplendiler.

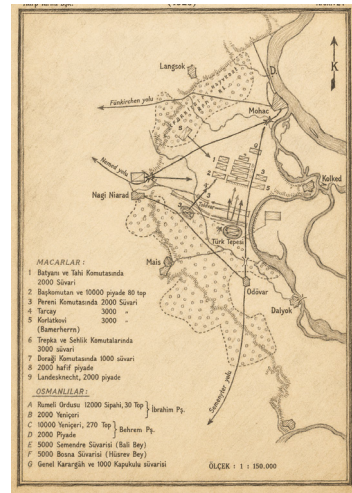
Macar kumandanları da aynı ovaya farklı bir gözle bakıyordu. Onların en büyük gücü, Avrupa'nın en seçkin ağır süvarileri arasındaki şövalyelerdi. Açık ve geniş arazi, bu birliklerin süratle hücumla kalkmasına elverişli görünüyordu. Macar savaş planının temelinde de bu düşünce bulunuyordu. Ağır süvari birliklerinin kısa sürede Osmanlı merkezini yararak yeniçerilere ulaşması ve savaşın kaderini tek

bir büyük hücumla belirlemesi hedeflenmişti. Bu anlayış, XV. yüzyıl Avrupa savaş geleneğinin tabii bir sonucuydu. Ancak aynı arazi, Osmanlı kumandanları tarafından bambaşka şekilde değerlendirildi. Kanuni Sultan Süleyman, ordusunu doğrudan hücum edecek şekilde değil, düşmanın ilk taarruzunu karşılayıp onu yavaş yavaş merkeze çekebilecek biçimde tertip etti. Rumeli kuvvetlerinin ön hatta yer alması, merkezde yeniçerilerin ve topçuların konuşlandırılması, kanatlarda ise sipahilerin geniş hareket alanı bırakacak şekilde dizilmesi tesadüf değildi. Bu terip, düşmanın süratle ilerlemesini teşvik ederken aynı zamanda onu Osmanlı ateş gücünün önüne çekmeyi amaçlıyordu.

Bu yönüyle Mohaç Ovası, yalnızca savaşın yapıldığı yer değil, savaş planının da bir parçası haline geldi. Savaş alanının seçimi konusunda tarihçiler arasında farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar Macar ordusunun Osmanlıları burada karşılamayı tercih ettiğini, bazıları ise Osmanlı ilerleyişinin tabii sonucu olarak iki ordunun Mohaç çevresinde karşı karşıya geldiğini belirtmektedir. Ancak hangi görüş benimsenirse sonra ovanın özelliklerinden en iyi faydalanan tarafın Osmanlı

ordusu olduğu konusunda ciddi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Bugün yapılan tarihi coğrafya araştırmaları da bu değerlendirmeleri desteklemektedir. Son yıllarda Macar ve uluslararası araştırma ekipleri tarafından yürütülen arazi incelemeleri, savaş alanının topografyasını daha ayrıntılı biçimde ortaya koymuş, eski dere yatakları, bataklık sahaları ve orduların muhtemel konuşlanma alanları yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmalar, Mohaç'ın rastgele seçilmiş bir savaş alanı olmadığını hem Macarların hem de Osmanlıların askeri hesaplarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. 29 Ağustos 1526 sabahı güneş Mohaç Ovası'nın üzerinde yükselirken, iki büyük ordu artık birbirini açıkça görebiliyordu. Bir tarafta

Avrupa'nın en eski krallıklarından birinin son büyük meydan ordusu... Diğer tarafta üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin disiplinli ve tecrübeli askerleri...

Saatler sonra bu ovada yaşanacak mücadele, yalnız iki ordunun değil, Orta Avrupa'nın geleceğini de belirleyecekti.

Mohaç Meydan Muharebesi

29 Ağustos 1526 Salı günü öğleden sonra iki büyük ordu Mohaç Ovası'nda savaş düzenini aldı. Günlerdir birbirlerini takip eden keşif kolları sayesinde her iki taraf da rakibinin nerede bulunduğunu biliyordu. Artık diplomasi, bekleyiş ve hazırlık dönemi sona ermiş, sözü silahlar devralmıştı. Osmanlı ordusu, Kanuni Sultan Süleyman'ın kumandasında klasik savaş düzeni içerisinde tertiplendi. Merkezde padişahın bulunduğu bölüm yer alıyordu. Burada yeniçeri ocakları, topçular ve padişahın muhafız birlikleri konuşlandırılmıştı. Merkezin önünde savaş arabaları ve toplar uygun aralıklarla yerleştirilmiş, ateş sahaları dikkatle hesaplanmıştı.

Sağ kanatta Rumeli Beylerbeyi Damat İbrahim Paşa'nın emrindeki Rumeli sipahileri bulunuyordu. Sol kanatta ise Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'nın kuvvetleri yer alıyordu.

Kanatların gerisinde gerektiğinde muharebeye müdahale edecek ihtiyat birlikleri hazır bekletiliyordu. Akıncılar ise savaş başlamadan önce düşman hareketlerini takip etmek ve uygun anlarda kanatlara baskı yapmak üzere ileri hatta gönderilmişti. Bu tertip, Osmanlı askeri geleneğinin uzun yıllar boyunca geliştirdiği savaş düzeninin olgunlaşmış bir örneği idi. Macar ordusu ise Kral II. Lajos'un kumandasında ovanın kuzey kesiminde yerini aldı. Ordunun en güçlü unsurunu ağır zırhlı şövalyeler oluşturuyordu.

Bunların yanında Macar asilzadelerinin kuvvetleri, Alman paralı askerleri, Çek ve Leh birlikleri ile topçu kuvvetleri de savaş düzeninde yer almıştı. Macar savaş planı açık görünüyordu. Osmanlı ordusunun tam anlamıyla yerleşmesine fırsat vermeden güçlü bir süvari hücumuyla merkez yarılacak, padişahın bulunduğu bölüme kadar ilerlenerek savaş kısa sürede sonuçlandırılacaktı. Bu plan tamamen yabancı değildi. Avrupa savaş geleneğinde ağır süvari hücumları birçok meydan savaşının sonucunu belirlemişti. Macar komutanları da disiplinli şövalye birliklerinin ilk darbeyle Osmanlı düzenini bozabileceğine inanıyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman ise rakibinin tam da

bunu yapacağını tahmin ediyordu. Bu nedenle Osmanlı savaş düzeni yalnız savunma amacıyla değil, düşmanın ilk taarruzunu kendi lehine çevirecek şekilde hazırlanmıştı.

İlk Hücum

Öğleden sonra Macar ordusu harekete geçti. Borular çalındı, sancaklar yükseldi ve ağır süvari birlikleri büyük bir hızla Osmanlı saflarına doğru ilerlemeye başladı. Zırhlı şövalyelerin meydana getirdiği bu hücum, çağdaş kaynakların da belirttiği gibi son derece etkileyiciydi. Yüzlerce ağır süvari aynı anda ilerliyor, arkalarından gelen diğer birlikler hücumun genişlemesini sağlıyordu.

İlk darbe Osmanlı ordusunun Rumeli kanadına yöneldi. Macar hücumunun şiddeti karşısında ön hatta bulunan bazı birlikler plan gereği geriye doğru çekilmeye başladı. Bu hareket ilk bakışta bir çözülme izlenimi veriyordu. Macar kumandanları tam da bunu bekliyordu. Osmanlıların geri çekildiğini gören şövalyeler hücumlarını daha da hızlandırdılar. Düzenlerini koruyarak ilerlemek yerine, önlerindeki birlikleri tamamen dağıtmak amacıyla hızla merkeze yöneldiler. İşte savaşın kaderini belirleyen an da bu sırada geldi. Kanuni Sultan Süleyman'ın planı işlemeye başlamıştı. Macar

süvarileri hızla ilerlerken kendi savaş düzenlerinden uzaklaşıyor, kanatlarla merkez arasındaki irtibat zayıflıyor, arkadan gelen piyade birlikleri ise aynı süratle onları takip edemiyordu. Osmanlı ordusu ise tam tersine savaş düzenini bozmadan geri çekiliyor ve düşmanı hazırladığı sahaya doğru çekiyordu. Birkaç dakika sonra Macar ordusunun en seçkin şövalyeleri Osmanlı merkezine beklediklerinden çok daha yakın bir mesafeye ulaşmıştı. Fakat onları burada bambaşka bir manzara bekliyordu. Osmanlı topları ve yeniçeri tüfekçileri artık etkili menzile girmişti.

Topçu Ateşi ve Osmanlı Karşı Taarruzu

Macar süvarilerinin büyük bir hızla Osmanlı merkezine yönelmesi, muharebenin en kritik anını oluşturdu. Kral II. Lajos ve kumandanları, ilk hücumun şiddetiyle Osmanlı düzenini bozabileceklerine inanıyorlardı. Gerçekten de ağır zırhlı şövalyelerin meydana getirdiği ilk baskı, Osmanlı ön saflarında kısa süreli bir hareketlenmeye yol açmıştı. Ancak bu, savaşın sonucunu değiştirecek bir çözümme değildi.

Macar süvarileri ilerledikçe Osmanlı merkezine daha fazla yaklaşıyor, buna karşılık kendi savaş düzenlerinden de uzaklaşıyorlardı. İlk hücumun sürati,

arkadan gelen piyade ve yardımcı birliklerle aralarındaki mesafeyi açmış, ordunun kanatları ile merkezi arasındaki uyum giderek zayıflamıştı. Osmanlı kumandanlarının beklediği an da tam olarak buydu. Macar kuvvetleri etkili menzile girdiğinde Osmanlı topçusu ateşe başladı. Osmanlı ordusunda top, artık yalnızca kuşatmalarda kullanılan bir silah değildi. Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren meydan muharebelerinde de giderek daha sistemli biçimde kullanılmaya başlanmış, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mercidabık zaferlerinde bu anlayış daha da geliştirilmişti.

Mohaç'ta ise topçu birlikleri, yeniçerilerle uyum içinde hareket ederek savaş planının merkezinde yer aldı. Topların ardından yeniçerilerin tüfek ve ok atışları başladı. Osmanlı ateş gücü, dar bir alanda yoğunlaşan Macar süvarileri üzerinde ciddi bir baskı oluşturdu. Atların ürkmesi, ön saflardaki kayıplar ve ilerleyen birliklerin arkadan gelenlerle sıkışması, hücumun ilk süratini önemli ölçüde azalttı. Ağır zırhları sayesinde yakın dövüşte büyük üstünlük sağlayan şövalyeler, bu defa kendilerine ulaşmadan önce etkili ateş altına girmişlerdi. Ancak muharebenin sonucunu yalnız toplar belirlemedi. Osmanlı savaş düzeninin

başarısı, farklı birliklerin birbirini tamamlamasında yatıyordu. Topçuların ve yeniçerilerin ateşi Macar hücumunu yavaşlatırken, kanatlarda bekleyen Rumeli ve Anadolu sipahileri de yeniden ileri harekete geçti. İlk safhada kontrollü biçimde geri çekilen bu birlikler, şimdi iki taraftan karşı taarruza girişiyordu.

Böylece savaşın ağırlık merkezi değişti. Birkaç dakika önce Osmanlı merkezine doğru ilerleyen Macar süvarileri, bu defa önlerinden gelen ateşle durdurulmuş, yanlardan gelişen süvari baskısıyla da sıkıştırılmaya başlanmıştı. İlk hücumun sağladığı üstünlük hissi kısa sürede kayboldu. Macar ordusunun öncü kuvvetleri ile geride kalan birlikleri arasındaki mesafe giderek açıldı, savaş meydanında emir ve kumandanın uygulanması güçleşti.

Kanuni Sultan Süleyman, muharebenin bu safhasını büyük bir soğukkanlılıkla takip ediyordu. Osmanlı kaynakları, padişahın savaş boyunca merkezden ayrılmadığını, birliklerin hareketini dikkatle izlediğini ve gerekli emirleri vezirleri aracılığıyla ilettiğini kaydeder. Bu tavır, ordunun moralini koruduğu gibi savaş düzeninin bozulmasını da önledi. Macar tarafında ise durum giderek ağırlaşıyordu.

İlk hücumun beklenen sonucu vermemesi üzerine kumandanlar yeni birlikleri ileri sürmeye çalıştılar. Fakat daralan savaş alanı ve ön saflarda yaşanan karışıklık bunu güçleştiriyordu. Arkadan gelen birlikler önlerindeki süvarilerin arasına giremiyor, savaşın ilk dakikalarında sağlanan hareket üstünlüğü yavaş yavaş Osmanlı ordusuna geçiyordu. Bu sırada Osmanlı sipahileri kanatlardan daha etkili baskılar kurmaya başladılar.

Rumeli ve Anadolu süvarileri, savaşın başından beri korudukları düzen sayesinde manevra kabiliyetlerini kaybetmemişlerdi. Kanatlardan gerçekleştirilen bu taarruzlar, Macar ordusunun yalnız önünü değil, yanlarını da tehdit etmeye başladı. Artık muharebe, Macarların istediği süratli hücum savaşı olmaktan çıkmış, Osmanlıların disiplinli savaş düzeninin belirleyici olduğu bir mücadeleye dönüşmüştü.

Savaşın kaderi işte bu dakikalarda belli oldu. İlk büyük hücumun durdurulmasıyla birlikte Macar ordusunun taarruz gücü önemli ölçüde kırılmış, inisiyatif tamamen Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmişti. Bundan sonra yaşanacak gelişmeler, muharebenin sonucunu değiştirmekten çok, bu sonucun ne kadar ağır olacağını belirleyecekti.

Macar Ordusunun Çözülüşü

Muharebenin ağırlık merkezi Osmanlı ordusuna geçtikten sonra savaşın seyri kısa sürede değişmeye başladı. İlk hücumun başarısızlığa uğraması, Macar ordusunun yalnız askeri düzenini değil, moralini de derinden etkiledi. Ön saflarda savaşan ağır süvari birlikleri büyük ölçüde yıpranmış, geriden gelen piyadeler ise savaşın gidişatını değiştirecek bir düzen kuramamıştı. Bu sırada Kanuni Sultan Süleyman, ordusunun savaş düzenini bozmadan ilerlemesini emretti. Osmanlı merkez kuvvetleri bulundukları mevzileri korurken Rumeli ve Anadolu sipahileri baskılarını giderek artırdılar. Kanatlardan gerçekleştirilen taarruzlar, Macar birliklerinin yeniden toparlanmasına fırsat vermedi. Ağır zırhlı şövalyeler, ilk hücumun sağladığı hareket üstünlüğünü kaybetmiş, savaş giderek Osmanlıların istediği düzene dönüşmüştü.

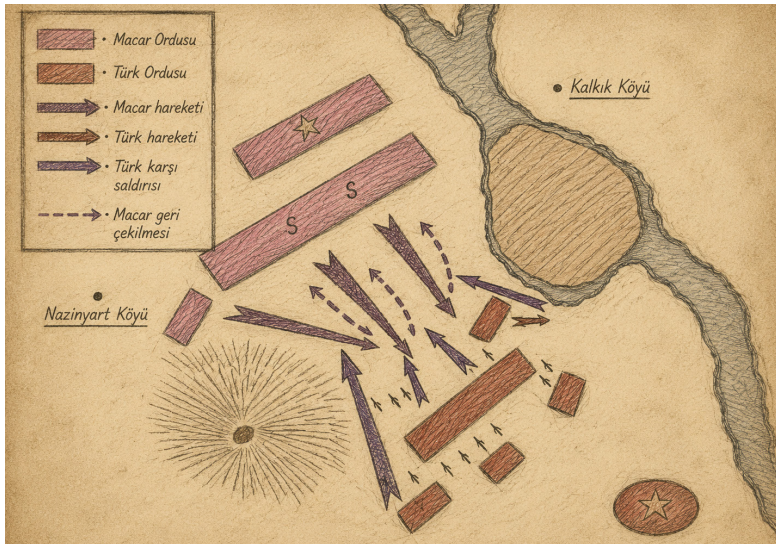
Macar ordusunun en büyük sıkıntısı artık kumanda birliğinin zayıflamasıydı. Muharebenin ilk dakikalarında süratle ilerleyen öncü birliklerle geride kalan kuvvetler arasındaki mesafe açılmış, savaşın dumanı ve gürültüsü içinde emirlerin ulaştırılması güçleşmişti. Birliklerin önemli bir kısmı kendi

bulunduğu yerde mücadeleyi sürdürürken, ordunun bütünü aynı hedef doğrultusunda hareket edemiyordu. Osmanlı ordusunda ise durum farklıydı. Merkez, sağ ve sol kanatlar arasındaki irtibat korunuyor, savaşın seyri, önceden belirlenen plana uygun biçimde yönetiliyordu. Kısa süre sonra Macar saflarında çözülme belirtileri açıkça görülmeye başladı.

İlk geri çekilen birlikler, arkalarındaki kuvvetlerin düzenini de bozdu. Dar bir sahada yaşanan bu hareketlilik, savaş meydanında karışıklığın artmasına yol açtı. Osmanlı süvarileri bu fırsatı değerlendirerek geri çekilen birliklerin toparlanmasına izin vermedi. Artık muharebe, iki ordunun birbirine üstünlük kurmaya çalıştığı dengeli

bir mücadele olmaktan çıkmış, Macar ordusunun düzenli şekilde geri çekilme çabasına dönüşmüştü. Kral II. Lajos, savaşın bu safhasında ordusunu yeniden toparlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Ön saflarda çarpışan birçok önde gelen kumandan hayatını kaybetmiş, bazı birlikler ise savaş alanını terk etmeye başlamıştı. Muharebenin ilk saatinde alınan kararların sonucu artık bütün açıklığıyla ortaya çıkıyordu.

Osmanlı ordusu ise takip hareketine başladı. Kaçan birliklerin peşine düşen akıncılar ve sipahiler, Macar ordusunun yeniden savaş düzeni almasını engellediler. Ancak Kanuni Sultan Süleyman, ordusunun bütünüyle kontrolsüz bir takip içine girmesine izin vermedi. Osmanlı

askeri geleneğinde zafer anında dahi savaş düzeninin korunmasına büyük önem veriliyordu. Bu sayede takip hareketi disiplin içinde yürütüldü ve muharebe meydanındaki üstünlük kısa sürede kesin bir zafere dönüştü. Mohaç Meydan Muharebesi, başladığı kadar süratli biçimde sona ermişti. Yaklaşık iki saat süren mücadele sonunda Macar ordusu savaşma kabiliyetini büyük ölçüde kaybetmiş, meydan Osmanlı kuvvetlerinin kontrolüne geçmişti. Macar devletinin askeri ve siyasi seçkinlerinin önemli bir bölümü bu savaşta hayatını kaybetti. Başta başpiskoposlar olmak üzere çok sayıda yüksek din adamı, önde gelen asilzade ve tecrübeli kumandan muharebe meydanında öldü. Bu kayıplar, savaşın yalnız askeri değil, siyasi sonuçlarını da ağırlaştırdı.

Kral II. Lajos'un Sonu

Muharebenin kaybedildiğini anlayan Kral II. Lajos, maiyetindeki küçük bir grupla birlikte savaş meydanından ayrılarak kuzeye doğru çekilmeye başladı. Amacı, hayatta kalan birlikleri yeniden toplamak ve Budin'e ulaşarak direnişi sürdürmektir. Ancak bu mümkün olmadı. Çağdaş kaynakların büyük çoğunluğuna göre kral, geri çekilişi sırasında Csele Deresi'ni geçmeye çalışırken atıyla birlikte suya

düştü. Ağır zırhı sebebiyle sudan çıkamadı ve boğularak hayatını kaybetti. Bazı kaynaklarda olayın ayrıntıları farklı biçimlerde anlatılsa da II. Lajos'un savaş meydanından kaçarken değil, bozgun halindeki ordusuyla birlikte geri çekilirken öldüğü konusunda genel bir görüş birliği vardır. Genç kralın ölümü, Macar ordusunun yenilgisini kesinleştiren son gelişme oldu.

Çünkü savaş meydanından kurtulmayı başaran askerlerin yeniden bir araya gelmesini sağlayacak siyasi otorite artık ortadan kalkmıştı. Macar Krallığı yalnız ordusunu değil, hükümdarını da kaybetmişti. Mohaç'ın Avrupa tarihindeki derin etkisinin sebeplerinden biri de budur. Pek çok meydan savaşında ordular yenilmiş, fakat devletler varlıklarını sürdürmüştür. Mohaç'ta ise birkaç saat içinde hem ordunun ana gövdesi dağılmış hem de krallığın başındaki hükümdar hayatını kaybetmiştir.

Bu durum, savaşın ardından Macaristan'da ortaya çıkacak taht mücadelelerinin ve siyasi boşluğun da başlangıcı olmuştur. 29 Ağustos 1526 akşamı güneş Mohaç Ovası üzerinde batarken, Osmanlı ordusu tarihin en büyük meydan zaferlerinden birini kazanmıştı. Ancak Kanuni Sultan Süleyman için

savaş henüz tamamlanmış değildi. Asıl mesele şimdi başlıyordu. Çünkü önünde artık ordusunu kaybetmiş, hükümdarı ölmüş bir krallığın başkenti Budin bulunuyordu.

Budin'e Giden Yol: Zaferden Sonra

Mohaç Meydan Muharebesi'nin sona ermesiyle Osmanlı ordusunun önünde artık düzenli bir askeri güç kalmamıştı. Macar ordusu dağılmış, krallığın önde gelen kumandanlarının önemli bir kısmı savaş meydanında hayatını kaybetmiş, Kral II. Lajos ise geri çekilişi sırasında yaşamını yitirmişti. Birkaç saat içinde meydana gelen bu gelişmeler, Macaristan'ın yalnız askeri savunmasını değil, siyasi idaresini de büyük ölçüde felce uğratmıştı.

Bununla birlikte Kanuni Sultan Süleyman, zaferin hemen ardından aceleci davranmadı. Osmanlı askeri geleneğinde büyük bir meydan muharebesinden sonra ilk iş, savaş alanının tamamen güvenlik altına alınmasıydı. Yaralıların toplanması, şehitlerin defnedilmesi, ganimetin kayıt altına alınması ve ordunun yeniden düzenlenmesi belirli usuller çerçevesinde gerçekleştirildi. Böylece zafer sarhoşluğunun disiplinin önüne geçmesine izin verilmedi.

Muharebe meydanında yapılan incelemeler, savaşın büyüklüğünü açıkça ortaya koyuyordu. Macar ordusunun önde gelen devlet adamları, başpiskoposlar, piskoposlar, asilzadeler ve kumandanlar arasında çok ağır kayıplar verilmişti. Bu durum, Macar Krallığı'nın idari yapısında kısa sürede doldurulamayacak büyük bir boşluk meydana getirdi. Osmanlı kronikleri de meydana ele geçirilen sancaklardan, silahlardan ve savaş malzemelerinden söz ederek zaferin büyüklüğünü vurgularlar.

Kanuni Sultan Süleyman ise gözünü artık Budin'e çevirmişti. Macar Krallığı'nın başkenti olan Budin, yalnız idari merkez değil, aynı zamanda Tuna Havzası'nın en önemli siyasi ve ekonomik şehirlerinden biriydi. Şehrin ele geçirilmesi, Mohaç Zaferi'nin tabii sonucu olarak görülüyordu. Ancak padişahın amacı, önüne çıkan her yeri yakıp yıkmak değil, Macaristan'da ortaya çıkan yeni siyasi tabloyu yerinde görmek ve devletin bundan sonraki siyasetini belirlemektir.

Osmanlı ordusu birkaç gün sonra Budin istikametinde yürüyüşe geçti. Muharebenin ardından Macaristan'da meydana gelen otorite boşluğu sebebiyle ciddi bir direnişle karşılaşılma-
dı. Kralın ölümü ve ordunun

dağılması, şehirlerde büyük bir belirsizlik meydana getirmişti. Bazı kaleler kısa süreli tereddütler yaşasa da merkezi bir savunma teşkilatı oluşturulamadığından Osmanlı ilerleyişi büyük ölçüde devam etti. Kanuni Sultan Süleyman, Eylül ayının ilk günlerinde Budin'e ulaştı. Şehrin ileri gelenleri, yaşanan büyük felaketin ardından yeni bir savaşın fayda getirmeyeceğini anlamışlardı. Bunun üzerine Osmanlı padişahını karşılayarak itaatlerini bildirdiler. Kanuni de şehre düzen içinde girdi. Osmanlı kaynakları, padişahın Budin'de gösterdiği tavrın ölçülü ve vakur olduğunu özellikle vurgular. Şehirde gereksiz bir tahribata izin verilmedi, kamu düzeninin korunmasına dikkat edildi.

Bu tavır, Kanuni Sultan Süleyman'ın fetih anlayışını da göstermektedir. Onun hedefi şehirleri harabeye çevirmek değil, Osmanlı hakimiyeti altına girecek bölgelerde yeni bir idari düzen kurmaktır. Bu sebeple Budin'de asayişin sağlanmasına öncelik verildi, halkın günlük hayatının normale dönmesi için gerekli tedbirler alındı. Şehirde bulunan kraliyet hazinesinin bir kısmı ve devlet sembolleri Osmanlı ordusunun eline geçtiyse de Budin'in tamamen yağmalanmasına müsaade edilmedi. Kanuni'nin Budin'de uzun süre

kalmaması da dikkat çekicidir. Bazı devlet adamları Macaristan'ın derhal Osmanlı ülkesine katılmasını teklif etmiş olsalar da padişah bu konuda ihtiyatlı davranmış. Çünkü Mohaç'ta kazanılan zafer büyük olmakla birlikte, Orta Avrupa'daki siyasi mücadelenin sona ermediğini biliyordu. Habsburg Hanedanı'nın Macar tahtı üzerindeki emelleri devam ediyor, Avrupa devletlerinin gelişmeleri yakından takip ettiği görülüyordu. Bu sebeple Kanuni Sultan Süleyman, Macaristan'ın geleceğini o günkü şartlar içinde yeniden şekillendirmeyi tercih etti. Macar soylularının önemli bir kısmının desteklediği Erdel Voyvodası János Szapolyai'nin krallığına sıcak baktı ve Osmanlı nüfuzu altında bir Macar yönetiminin bölgedeki dengeyi koruyabileceğini düşündü. Böylece doğrudan ilhak yerine, Osmanlı üstünlüğünü kabul eden bir Macar krallığı fikri ön plana çıktı.

Bu tercih, Kanuni'nin yalnız başarılı bir kumandan değil, aynı zamanda gerçekçi bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Çünkü 1526 yılında Osmanlı Devleti'nin hedefi bütün Orta Avrupa'yı doğrudan yönetmek değil, Tuna boylarında kendi güvenliğini sağlayacak istikrarlı bir siyasi düzen kurmaktır. Ancak gelişmeler, bu hesabın uzun süre korunmasına izin

vermeyecekti. Kral II. Lajos'un ölümüyle boşalan Macar tahtı üzerinde başlayan mücadele, Habsburg Hanedanı ile Osmanlı Devleti'ni doğrudan karşı karşıya getirecek, Mohaç'ta kazanılan zafer, birkaç yıl içinde Budin'in fethine ve ardından Viyana önlerine kadar uzanacak yeni bir dönemin başlangıcı olacaktı. İşte bu sebeple Mohaç Meydan Muharebesi, yalnızca kazanılmış büyük bir savaş olarak değil, Orta Avrupa'nın siyasi haritasını değiştiren uzun bir mücadelenin ilk ve en önemli halkası olarak değerlendirilmelidir.

Zaferin Tarihi Anlamı

Mohaç Meydan Muharebesi, Osmanlı tarihinin en parlak askeri başarılarından biri olduğu kadar Avrupa tarihinin de en önemli dönüm noktalarından biridir. Bazı meydan savaşları yalnızca iki ordunun kaderini belirler, bazıları ise devletlerin ve hatta kıtaların geleceğini değiştirir. Mohaç, ikinci gruba giren savaşlardan biridir. Yaklaşık iki saat süren bu mücadele sonunda yalnız Macar ordusu mağlup olmamış, Orta Avrupa'nın yüzyıllardır devam eden siyasi dengesi de köklü biçimde değişmiştir.

Her şeyden önce Mohaç, Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatının ulaştığı olgunluk seviyesini bütün açıklığıyla ortaya

koymuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın kumandasında hareket eden Osmanlı ordusu, savaş meydanındaki başarısını yalnız asker sayısına veya silah üstünlüğüne borçlu değildi. Sefer hazırlıkları, menzil teşkilatı, iâşe sistemi, keşif faaliyetleri, disiplinli birlik yapısı ve savaş sırasında farklı kuvvetlerin birbiriyle uyum içinde hareket edebilmesi, zaferin gerçek sebeplerini oluşturunuyordu. Topçular, yeniçeriler, sipahiler ve akıncılar birbirini tamamlayan tek bir askeri sistemin parçaları olarak görev yapmış, Kanuni'nin kumandasında bu sistem kusursuz sayılabilecek bir uyum göstermiştir.

Bu sebeple Mohaç, yalnız bir meydan savaşı değil, Osmanlı devlet teşkilatının da zaferidir. Muharebenin en önemli sonuçlarından biri Macar Krallığı üzerinde görülmüştür. Yaklaşık beş asır boyunca Orta Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olan Macar Krallığı, Mohaç'ta yalnız ordusunu değil, siyasi liderliğini de kaybetmiştir. Kral II. Lajos'un savaş sonrasında hayatını kaybetmesiyle birlikte taht boşalmış, merkezi otorite çökmüş ve ülkede uzun yıllar sürecek bir hakimiyet mücadelesi başlamıştır. Bundan sonra Macaristan, Osmanlı Devleti ile Habsburg Hanedanı arasındaki rekabetin en önemli mücadele sahası

haline gelecektir. Ancak burada önemli bir noktayı özellikle vurgulamak gerekir. Mohaç, Macar milletinin veya Macar devlet geleneğinin sonu değildir. Sona eren, Orta Çağ'dan beri varlığını sürdüren bağımsız ve merkezi Macar Krallığı'nın eski siyasi düzenidir. Nitekim savaşın ardından Macar soyluları iki farklı hükümdar etrafında toplanmış, bir kısmı Erdel Voyvodası János Szapolyai'yi, diğer kısmı ise Habsburg Hanedanı'ndan Ferdinand'ı kral olarak tanımıştır. Böylece Mohaç Zaferi, yalnız Osmanlı-Macar ilişkilerini değil, Avrupa hanedan siyasetini de derinden etkilemiştir.

Savaşın Avrupa bakımından en önemli sonucu ise Habsburglarla Osmanlı Devleti'ni doğrudan karşı karşıya getirmesidir. Mohaç'tan önce Osmanlıların

başlıca rakibi Macar Krallığı idi. Zaferden sonra ise Tuna boylarındaki siyasi boşluğu doldurmak isteyen Habsburg Hanedanı, Osmanlı Devleti'nin yeni komşusu haline geldi.

Bu gelişme, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca sürecek Osmanlı-Habsburg rekabetinin başlangıcını oluşturdu. Budin'in 1541 yılında doğrudan Osmanlı idaresine alınması, 1529 ve 1532 Viyana seferleri, Estergon, Eğri, Kanije ve Haçova gibi büyük mücadeleler, Mohaç'ta başlayan bu yeni siyasi dönemin devamı niteliğindedir. Bu bakımdan Mohaç, yalnız bir zafer değil, uzun bir mücadelenin başlangıcıdır. Türk tarihi açısından bakıldığında ise Mohaç, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki askeri üstünlüğünün zirve noktalarından birini temsil eder. Malazgirt

Anadolu'nun kapılarını açmış, Belgrat Orta Avrupa'nın kapısını aralamış, Mohaç ise Osmanlı Devleti'ni Tuna'nın ötesindeki siyasi dengelerin belirleyici gücü haline getirmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığında ulaşılan bu başarı, Osmanlı Devleti'nin yalnız askeri değil, idari ve diplomatik kudretinin de açık bir göstergesidir. Ancak Mohaç'ın tarihi anlamı yalnız fetihlerle açıklanamaz. Bu savaş aynı zamanda Avrupa'da askeri düşüncenin değişmekte olduğunu da göstermektedir. Orta Çağ boyunca meydan savaşlarının en etkili unsuru kabul edilen ağır zırhlı şövalyeler, Mohaç'ta disiplinli piyade, ateşli silahlar ve topçuyla desteklenen yeni savaş düzeni karşısında eski belirleyici rollerini kaybetmeye başlamışlardır. Elbette bu değişim yalnız Mohaç'ın sonucu değildir, XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'nın birçok savaşında benzer gelişmeler yaşanmıştır. Ancak Mohaç, bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biri olarak askeri tarih literatüründe özel bir yere sahiptir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın savaş sonrasında izlediği siyaset de zaferin büyüklüğünü tamamlayan önemli unsurlardan biridir. Padişah, Macaristan'ı hemen Osmanlı ülkesine katmak yerine

bölgenin siyasi şartlarını dikkate almış, Osmanlı nüfuzunu esas alan bir denge siyaseti izlemeyi tercih etmiştir.

Bu yaklaşım, onun yalnız başarılı bir kumandan değil, aynı zamanda uzun vadeli düşünebilen bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Her ne kadar sonraki gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Macaristan'da daha doğrudan bir hakimiyet kurmaya yöneltmiş olsa da, 1526 sonrasında izlenen ihtiyatlı siyaset dönemin şartları içinde son derece gerçekçidir. Bugün geriye dönüp bakıldığında Mohaç, yalnız Osmanlı tarihinin değil, Avrupa tarihinin de simge savaşlarından biri olarak görülmemektedir. Macar tarih yazımında "Mohács felaketi" olarak anılan bu savaş, bir devletin uğradığı en büyük siyasi kırılmalardan biri kabul edilirken, Osmanlı tarih yazımında Kanuni devrinin en parlak askeri başarılarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Aynı savaşın iki farklı tarihi hafızada birbirinden tamamen farklı anlamlar taşıması, tarihin yalnız yaşanan olaylardan değil, toplumların onları nasıl hatırladığından da oluştuğunu göstermektedir. Aradan yaklaşık beş asır geçmiş olmasına rağmen Mohaç hem Türk hem de Macar tarih bilincinde canlılığını

korumaktadır. Çünkü 29 Ağustos 1526 günü Mohaç Ovası'nda sona eren yalnızca birkaç saatlik bir meydan muharebesi değildir. O gün, Orta Avrupa'nın eski siyasi düzeni çökmüş, Osmanlı Devleti Avrupa'nın en güçlü siyasi aktörü haline gelmiş, buna karşılık Habsburglarla Osmanlılar arasında yaklaşık iki asır devam edecek yeni bir mücadele dönemi başlamıştır. İşte bu sebeple Mohaç, yalnız kazanılmış büyük bir zafer değil, Avrupa tarihinin yönünü değiştiren büyük kırılmalardan biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Günümüzde Mohaç: Beş Asır Sonra Savaşın İzinde

Aradan yaklaşık beş yüz yıl geçmiş olmasına rağmen Mohaç Meydan Muharebesi, yalnız tarihçilerin değil, arkeologların, antropologların, coğrafyacıların ve askeri tarih araştırmacılarının da ilgisini çekmeye devam etmektedir. Çünkü 29 Ağustos 1526 günü yaşanan mücadele, yalnız yazılı kaynaklardan öğrenilebilecek bir hadise değildir. Savaş alanında yapılan bilimsel araştırmalar, tarihi kayıtların doğrulanmasına, eksik kalan yönlerinin tamamlanmasına ve savaşın gerçek seyrinin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bugün savaşın gerçekleştiği saha, Macaristan'ın güneyindeki Mohács Ulusal

Anıt Alanı (Mohácsi Nemzeti Emlékhely) içerisinde korunmaktadır. 1976 yılında, savaşın 450. yılı dolayısıyla düzenlenen anma faaliyetleri sırasında bugünkü anıt parkı oluşturulmuş, burada savaşta hayatını kaybeden askerleri temsil eden anıtlar, toplu mezarlar ve ziyaretçi merkezi hazırlanmıştır. Uzun yıllardır Macaristan'ın en önemli tarihi hafıza mekanlarından biri olan bu alan, yalnız bir anıt değil, aynı zamanda bilimsel araştırmaların yürütüldüğü bir açık hava laboratuvarı niteliği taşımaktadır. Son yıllarda Mohaç araştırmalarında dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır.

Özellikle savaşın 500. yıldönümüne hazırlık amacıyla başlatılan geniş kapsamlı bilimsel proje çerçevesinde, daha önce yalnız kısmen incelenen toplu mezarlar yeniden açılmış, modern arkeoloji ve biyolojik antropoloji yöntemleri kullanılarak ayrıntılı incelemeler yapılmaya başlanmıştır. 2020-2022 yılları arasında III numaralı toplu mezarın araştırılması tamamlanmış, 2024 yılında ise IV numaralı toplu mezarın kazısına geçilmiştir. Bu çalışmalar Janus Pannonius Müzesi ile Szeged Üniversitesi'nin antropologları tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Kazılarda elde edilen bulgular, savaşın insani boyutunu bütün

açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Toplu mezarlarda bulunan iskeletlerin büyük bölümünün genç erkeklere ait olduğu belirlenmiştir. Kafataslarında, boyun omurlarında ve vücudun çeşitli bölgelerinde kılıç, balta ve diğer kesici silahların meydana getirdiği ölümcül yaralar tespit edilmiştir.

Bazı iskeletlerde ise daha önce geçirilmiş hastalıkların ve uzun süreli fiziksel yorgunluğun izlerine rastlanmıştır. Bu bulgular, Mohaç'ta savaşan askerlerin yalnız muharebe anını değil, savaş öncesindeki hayat şartlarını da anlamaya imkan vermektedir. Araştırmalar yalnız insan kalıntılarıyla sınırlı değildir. Son yıllarda tarihi coğrafya, uzaktan algılama teknolojileri, hava fotoğrafları, jeofizik ölçümler ve coğrafi bilgi sistemleri birlikte kullanılarak savaş

alanının topoğrafyası yeniden değerlendirilmektedir. Böylece orduların muhtemel hareket güzergahları, eski dere yatakları, bataklık alanlar ve savaşın gerçekleştiği ana hatlar daha sağlıklı biçimde ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar, klasik tarih kaynaklarında yer alan bilgilerin arazi verileriyle karşılaştırılmasını da mümkün hale getirmektedir.

Belki de en dikkat çekici gelişme, toplu mezarların kime ait olduğu konusundaki yeni değerlendirmelerdir. Uzun yıllar boyunca bu mezarlarda yalnız Mohaç'ta ölen Macar askerlerinin bulunduğu kabul edilmişti. Ancak son dönemde gerçekleştirilen disiplinlerarası araştırmalar, mezarlarda farklı etnik kökenlerden savaşçıların da bulunabileceğini, hatta Alman Landsknecht paralı askerleri gibi

Mohaç Muharebesi'nin yapıldığı alanda bulunan savaş anıtı

Macar ordusunda görev yapan birliklerin de bu mezarlara defnedilmiş olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bazı eski görüşlerin aksine, iskeletlerdeki yaralanmaların savaş sırasında meydana geldiğine işaret eden bulgular elde edilmiş, savaş sonrasında toplu infaz yapıldığına dair önceki bazı yorumlar yeniden tartışmaya açılmıştır.

Bu araştırmaların en önemli yönlerinden biri de tarihin sürekli yeniden okunabildiğini göstermesidir. Yaklaşık beş yüz yıl önce yazılmış kronikler, bugün arkeoloji, antropoloji ve tarihi coğrafya verileriyle birlikte yeniden değerlendirilmektedir. Böylece Mohaç Meydan Muharebesi'nin yalnız siyasi ve askeri sonuçları değil, savaşın gerçek cereyanı, askerlerin karşılaştıkları şartlar ve savaş alanının fiziki özellikleri de daha ayrıntılı biçimde anlaşılmaktadır.

2026 yılında savaşın beş yüzyüncü yıldönümü dolayısıyla Macaristan'da kapsamlı anma ve yenileme çalışmaları yürütülmektedir. Mohács Ulusal Anıt Alanı yeniden düzenlenmekte, ziyaretçi merkezi genişletilmekte ve yeni sergiler hazırlanarak son yıllarda elde edilen arkeolojik ve antropolojik bulgular ziyaretçilere sunulmaktadır. Böylece Mohaç, yalnız tarih kitaplarında

anlatılan bir savaş olmaktan çıkmakta, bilimsel araştırmaların ışığında her geçen yıl daha iyi anlaşılan yaşayan bir tarih alanına dönüşmektedir.

Mohaç Ovası bugün sessizdir. 1526 yılının o sıcak Ağustos öğleden sonrasında binlerce askerin nal sesleriyle, top gü-rültüleriyle ve savaş naralarıyla yankılanan bu geniş düzlükte artık yalnız rüzgar esmektedir. Fakat toprağın altında yatan insanlar, ortaya çıkarılan her yeni bulgu ve okunan her yeni belge, tarihin hiçbir zaman tamamen susmadığını göstermektedir. Bu yüzden Mohaç yalnız geçmişin değil, bugünün de araştırılan ve yeniden yorumlanan büyük tarihi olaylarından biri olmayı sürdürmektedir.

Seçilmiş Kaynakça

Aşık Paşazade. (1332). *Tevarih-i Al-i Osman*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Baştaş, Ş. (1991). *Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Celalzade Salih Çelebi. (2008). *Tarih-i Sultan Süleyman*. Seyid Ali Topal (Haz.), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Daş Darıcı, M. G. (2019). “Eflak, Boğdan, Erdel Voyvodaları ve Osmanlı İstihbaratına Dair Roller”, *SSAD*, Mart.

Daş Darıcı, M. G. (2022). *Osmanlılar-da İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)*, Kitabevi Yay., İstanbul.

Daş Darıcı, M. G. (2023). “Osmanlı Askeri İstihbaratı: Mohaç Meydan Savaşı Örneği”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(66):3180-3189

Dilbaş, G. (2024). “Macar Kralı II. Lajos’un (1516-1526) Mohaç’taki Ölümü”. -- *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi (ETA Journal)*, c.VI, s.11, *Türk-Macar Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, Ankara, s144-168

Dirimtekin, F. (1956). *Belgrat’ın İki Muhasarası*. İstanbul Enstitüsü Dergisi, II, 51-86.

Emecen, F. (2002). “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”, *Türkler*, IX, Ankara, s. 501-520.

Emecen, F. (2015). “Mohaç 1526 Osmanlılara Orta Avrupa’nın Kapılarını Açan Savaş”, *Osmanlı Klasik Çağında*

Savaş, İstanbul, s. 159-216.

Emecen, F. (2024). “Mohaç Muharebesi”, *DİA*, 30, s.232-235

Emecen, F. (2024). *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ertaş, M. Y. (2025). *Mohaç Muharebesi 1526*, İstanbul: Timaş.

Evliya Çelebi. (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (5. Kitap), Y. Dağlı, S.A. Kahraman, İ. Sezgin (Yay. Haz.), İstanbul: YKY.

Fodor, P. (2004). “Macaristan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541”, trc. Ö. Kolçak, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 40 (2004), s. 11-84.

Gökbilgin, T. (1970). *Kanuni Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebepleri ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar*. Kanuni Armağanı, Ankara: TTK.

Hadidi. (1991). *Tevarih-i Al-i Osman*. N. Öztürk (Haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

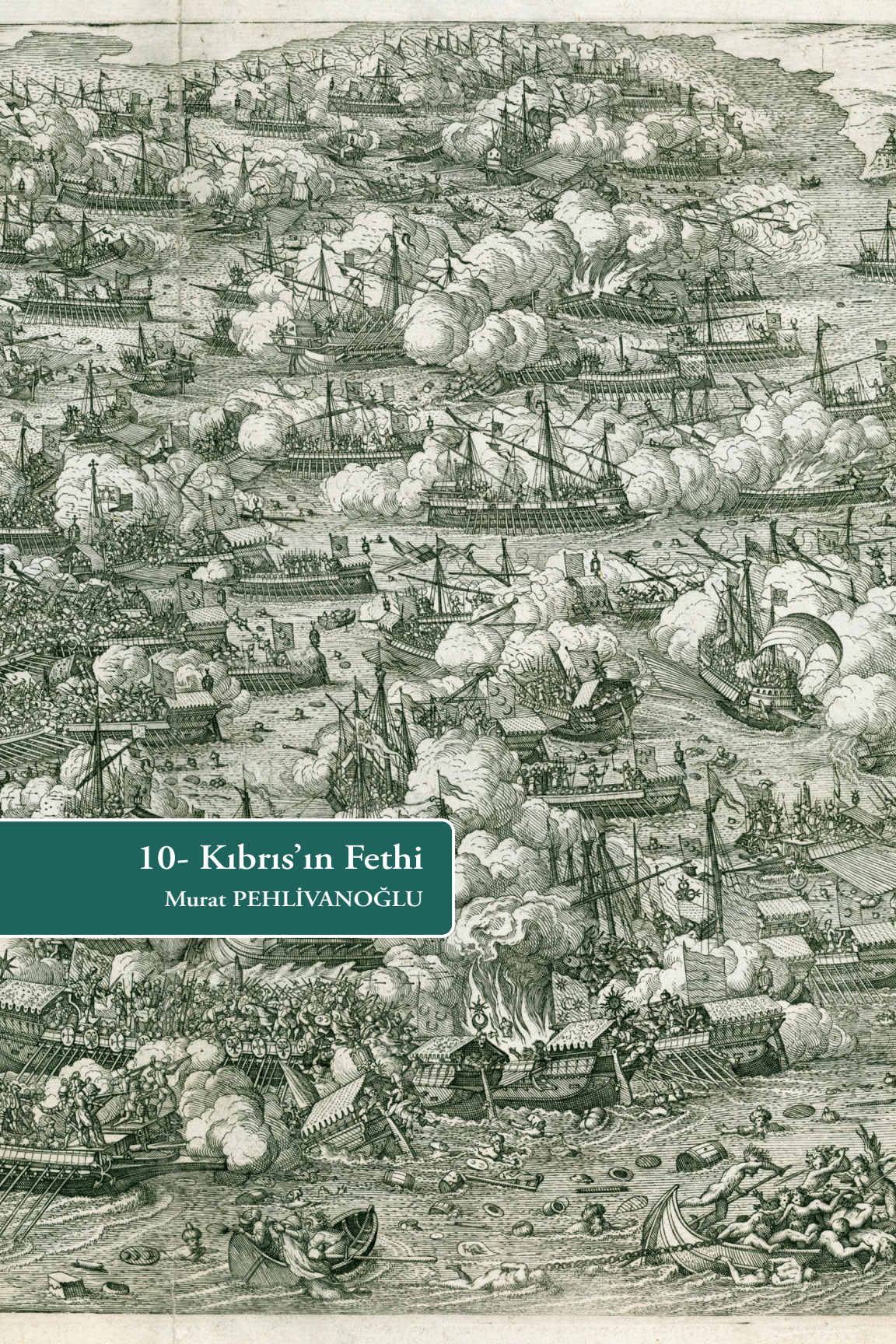
Hasan Bey-Zade Ahmed Paşa. (2004). *Hasan Bey-Zade Tarihi*. II, Ş. N. Aykut (Haz.), Ankara: TTK.

Hocazade Mehmed Efendi. (1995). *İbtihacü’l-Tevarih*. A. Akgün (Haz.), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

İbn Kemal. (1991-2000). *Tevarih-i Al-i Osman*. IV-X. Defter, Ş. Turan (Haz.), Ankara: TTK.

İbrahim Peçevi. (1281-1283). *Tarih-i Peçevi*. I, İstanbul.

- İnalçık, H. (1996). “Stefan Dušan’dan Osmanlı İmparatorluğuna, XV. Asırda Rumeli’de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler, Eren Yay., İstanbul.
- İnalçık, H. (2005). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, 1300–1600 (R. Sezer, Çev.). İstanbul: YKY.
- İpşirli, M. (2010). “Tebdil Gezmek”, TDV İA, C.40, İstanbul.
- Kantemir, D. (1979). Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, II, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Kumrular, Ö. (2007). “Orta Avrupa’nın Kaderini Değiştiren Savaş: Mohaç Öncesi, Sonrası ve Kastilya’da Yankısı”, Belleten, C.71, S. 261, Ağustos
- Kurtoğlu, F. (1940). Hadım Süleyman Paşa’nın Mektupları ve Belgrat’ın Muhasara Planı. Belleten, IV/13: 54–58.
- Küçükdağ, Y. (1994). Vezir-i Azam Piri Mehmed Paşa. Konya: Damla Ofset.
- Mehmed Neşri. (1995). Kitab-ı Cihan-nüma. I, F. R. Unat-M. A. Köymen (Haz.), Ankara: TTK.
- Musaffa Mehmed Efendi. (2005). Kıt’a-min Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel. M. Çoruhlu (Haz.), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Mustafa Ali. (2003). Kühü’l-Ahbâr. II, M. H. Şentürk (Haz.), Ankara: TTK.
- Mustafa I. (2012). “Mohaç Savaşı ve Budin’de Osmanlı Hakimiyeti’nin Tesisi Meselesi (1526-1541)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.5, S.22, s.270-279.
- Oruç Beğ. (2007). Oruç Beğ Tarihi. N. Öztürk (Haz.), İstanbul: Çamlıca.
- Öztürk, Y. C. (2021) Belgrat’ın Fethi (Küfür Diyarından Cihad Yurduna). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Perjes, G. (1988). Mohaç Meydan Muharebesi, Çev. Ş. Baştav, Ankara.
- Subhi Mehmed. (2003). Müzakerat-ı Sulhiyye Tarihçesi. E. Bilgin (Haz.), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Şükrüllah. (2004). Behcetü’t-Tevarih. N. Atsız (Haz.), Osmanlı Tarihleri I içinde, İstanbul: Türkiye Yay.
- Tansel, S. (1953). Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyeti. Ankara: TTK
- Tursun Bey. (1977). Tarih-i Ebü’l-Feth. Mertol Tulum (Haz.), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Kapıkulu Ocakları. I, Ankara: TTK.
- Yurdaydın H. (1965). Celalzade Salih’in Süleymanname. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV, 1-22.
- Yüksel, A. (2012). II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yüksel, A. (2018). “Osmanlı İstihbarat Ağını Besleyen Bilgi Kanalları (Kuruluşun II. Abdülhamid Devrine Kadar)”. XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1- 05 Ekim), Ankara, Türkiye.

10- Kıbrıs'ın Fethi

Murat PEHLİVANOĞLU

10- Kıbrıs'ın Fethi

(1-4 Ağustos 1571)

Giriş: Stratejik Gerekçeler, Askeri Süreç ve Osmanlı Fetih Politikaları

Kıbrıs Adası, toprak yapısı, iklimi, bitki ve hayvan türleri bakımlarından tamamıyla Anadolu'ya benzemektedir. Ada, jeolojik değişimler sırasında, Üçüncü Dönem'in ortalarıyla Dördüncü Dönem arasında oluşan çöküntü nedeniyle Anadolu karasından kopmuş, Anadolu niteliklerini taşıyan bir ada durumuna gelmiştir. Bu özellikleri itibari ile de tarihin hiçbir döneminde Anadolu ile olan bağlantısını koparamamıştır. Bugün hala Türkiye'nin birçok dış politika süreçlerinde en çetrefilli konu başlıklarının başında gelir.

Kıbrıs, tarih boyunca Doğu Akdeniz'in en önemli jeostratejik merkezlerinden biri olarak kabul görmüş, Sicilya ve Sardinya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Doğu Akdeniz'de egemenlik iddiası olan her devletin adanın güvenliğini sağlaması için Kıbrıs'a sahip olması beklenir. Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının keşişim noktasında

bulunan ada, yalnızca coğrafi konumundan kaynaklanan avantajı nedeniyle değil, deniz ticaret yollarını kontrol eden doğal bir üs niteliği taşıması nedeniyle de bölgesel güç mücadelelerinin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Kıbrıs, Antik Çağ'dan itibaren birçok devletin hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki rekabetin de en kritik odak noktası haline gelmiştir.

1570-1571 yıllarında başarı ile gerçekleştirilen Kıbrıs Seferi, Osmanlı tarihinin önemli askeri başarılarından biri olarak kabul edilir. Fakat bu başarıyı yalnızca bir fetih hareketi olarak değerlendirmek eksik kalan bir yaklaşım olacaktır. Bu sefer ile birlikte, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz güvenlik stratejisi tamamlanmaya, ticaret yolları güvence altına alınmaya ve bölgesel güç dengesini kendi lehine dönüştürmeye yönelik kapsamlı bir jeopolitik girişimdir. Aynı zamanda fetih süreci, askeri planlama, lojistik organizasyon, diplomatik meşruiyet ve fetih sonrasında kurulan idari düzen gibi farklı başlıklar bakımından klasik dönem Osmanlı devlet anlayışının önemli örneklerinden biri olarak tarihte yerini almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Kıbrıs'ın fethini

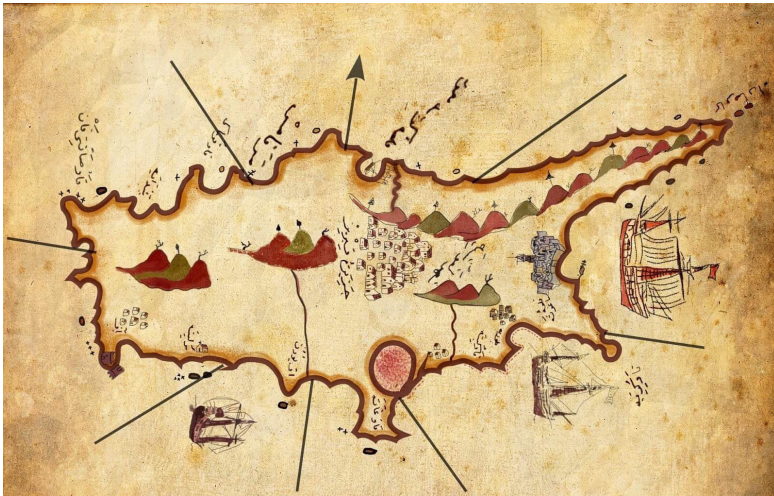
yalnızca askeri gelişmeler ile değil, stratejik gerekçeleri, savaş hazırlıkları, metotları ve Osmanlı'nın fetih sonrasında kurduğu idari düzen çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada Halil İnalcık, Cengiz Orhonlu, Giancarlo Casale, Abdullah Tanrıvermiş ve Fernand Braudel gibi araştırmacıların eserlerinden yararlanılmış, ayrıca Osmanlı kronikleri ve Mühimme Defterleri'nin ortaya koyduğu bilgiler dikkate alınarak bir çerçeve çizilmiştir.

I. Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Fetih Öncesi Osmanlı'nın Doğu Akdeniz Politikası

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılan geniş coğrafyasıyla dünyanın en güçlü siyasi yapılarından biri haline gelmişti. İstanbul'un fethi ile birlikte

Karadeniz ve Marmara üzerindeki hakimiyet pekişmiş, Yavuz Sultan Selim döneminde Suriye ve Mısır'ı topraklara katılmış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Rodos'un alınması ve Kuzey Afrika'daki gelişmelerle Doğu Akdeniz'in büyük bölümü kontrol altına alınmıştır. Ancak bu geniş güvenlik kuşağının merkezinde yer alan Kıbrıs gibi önemli bir stratejik konum halen Venedik Cumhuriyeti'nin yönetimindeydi.

Fernand Braudel'in ifadeleri ile "Akdeniz yalnızca bir deniz değil, birbirine bağlı ticaret, ulaşım ve kültür ağlarının oluşturduğu bütüncül bir sistemdir." Bu sistem içerisinde Kıbrıs, Anadolu kıyıları, Suriye limanları ve Mısır arasında doğal bir kavşak görevi görmektedir. Bu nedenle adaya hakim olmak,

Doğu Akdeniz'in deniz ulaşımı üzerinde önemli bir üstünlük elde etmek manasına gelmektedir. Venedik perspektifinden Kıbrıs, Levant ticaretinin en değerli merkezlerinden biri olarak görülmektedir.

Şeker, pamuk, tuz ve bakır üretimi sayesinde ada önemli gelir sağlıyor, aynı zamanda Venedik donanmasının doğudaki en büyük üssü olarak hizmet veriyordu. Benjamin Arbel'in çalışmalarında da ifade ettiği gibi "Kıbrıs'ın kaybedilmesi, Venedik için yalnızca ekonomik değil, siyasi nüfuzunu da ciddi biçimde sarsacak bir gelişmeydi."

Osmanlı Devleti açısından ise bu konu daha geniş bir güvenlik perspektifi içerisinde değerlendiriliyordu. Kıbrıs'ın Venedik yönetiminde kalması, Anadolu ve Mısır arasındaki deniz ulaşımını sürekli risk altında tutuyordu. Özellikle adadan saldıran korsanlar meselesi Osmanlı'nın geniş coğrafi projeksiyonunda barındırdığı tehditler bakımından risk oluşturmuyordu.

Ticaret gemilerine saldırılar düzenlenmesi, hac güzergahlarını tehdit edilmesi ve kıyı yerleşimlerine zarar verilmesi gibi anlamlı güvenlik sorunları Osmanlı bakımından Kıbrıs'ın anlamını değiştiriyordu. Bu durumlar, Kıbrıs'ın yalnızca

ekonomik değil, askeri açıdan da kontrol altına alınması gerektiğini göstermiştir. Giancarlo Casale'nin ifade ettiği üzere "XVI. yüzyılda Osmanlı deniz siyaseti kara fetihlerini tamamlayan ikincil bir politika olmaktan çıkmış, Hint Okyanusu'ndan Adriyatik'e uzanan geniş bir deniz stratejisinin parçası haline gelmiştir." Bu çerçevede Kıbrıs, Mısır ile İstanbul arasındaki deniz ulaşımını güvence altına alacak ve Osmanlı donanmasının Doğu Akdeniz'deki hareket serbestisini artıracak önemli bir üs – köprü vazifesi ifa edecek bir nokta olarak görülüyordu.

Kıbrıs Seferi'nin kararlaştırıldığı dönemde Avrupa'daki siyasi gelişmeler de Osmanlı yönetimi tarafından yakından takip edilmekteydi. Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra tahta çıkan II. Selim döneminde Osmanlı Devleti büyük bir kara savaşı yürütmüyor, buna karşılık Akdeniz'de Venedik ile yaşanan rekabet giderek sertleşiyordu. Osmanlı Divanı'nda yapılan değerlendirmelerde, Venedik'in korsan faaliyetlerini önlemekte yetersiz kalması ve adanın stratejik konumu ön plana çıkmıştır. Dönemin Şeyhülislamı Ebusuud Efendi'nin fetvası ise askeri harekate hukuki meşruiyet kazandırmıştır.

**(Dönemin Şeyhülislamı
Ebussuud Efendi'nin fetvası şu
şekildedir.)**

Soru:

Daha önce İslam yurdu olan bir vilayet, sonradan kafirlerin istilasına uğramış, medreseleri ve camileri yıkılmış, ibadet yerleri harap ve işlevsiz hale gelmiş, minberlerde ve toplantı yerlerinde küfür ve sapkınlık yayılmış, İslam dinine zarar vermek amacıyla türlü kötü işler yapılmış ve bu bozuk uygulamalar çevre bölgelere de yayılmıştır. Böyle bir durumda, dini koruyan padişahın, İslam'ın gerektirdiği gayret ve hassasiyetle bu bölgeyi kafirlerin elinden alarak yeniden İslam yurdu haline getirmeye karar vermesi durumunda şu soru ortaya çıkmaktadır:

Söz konusu vilayet, daha önce kafirlerin yönetiminde bulunan diğer bölgelerle yapılan barış antlaşmasının kapsamına dahil edilmiş ve bu antlaşmada onlara bırakılmışsa, İslam şeriatına göre bu antlaşmayı bozarak o vilayeti geri almak caiz midir, yoksa bu antlaşma buna engel olur mu?

Cevap:

Allah en doğrusunu bilir ki, buna hiçbir şekilde engel teşkil etmez.

Çünkü bütün İslam alimlerinin görüşüne göre, Müslümanların gayrimüslim topluluklarla barış yapması ancak Müslümanlar için bir fayda ve maslahat bulunduğu zaman meşrudur. Eğer böyle bir fayda yoksa, yapılan barış şer'i açıdan geçerli sayılmaz. Bir fayda gözetilerek ister sürekli ister belirli süreli bir barış yapılmış olsun, daha sonra o antlaşmanın bozulmasının Müslümanlar açısından daha yararlı olduğu anlaşılırsa, o antlaşmayı bozmak vacip ve gerekli olur.

Nitekim Hz. Muhammed (sav), hicretin altıncı yılında Mekkelilerle yaklaşık on yıllık bir barış antlaşması yapmış, Hz. Ali'nin yazdığı bu antlaşma ile iki taraf arasında anlaşma kesinleşmiştir. Ancak daha sonra antlaşmanın bozulmasının daha uygun olduğuna karar verilmiş ve hicretin sekizinci yılında Mekke üzerine yürünerek Mekke fethedilmiştir. Bu sebeple, yeryüzünün halifesi olan padişah da, Peygamber Efendimizin bu mübarek sünnetine uymuş olacaktır.” Bununla birlikte tarihçiler, fetih kararının yalnızca dini gerekçelerle açıklanamayacağı konusunda mutabıktır. Halil İnalcık'a göre “Kıbrıs'ın alınması, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz güvenlik sistemini tamamlayan stratejik bir hamleydi. Ada ele geçirilmeden Mısır, Suriye ve

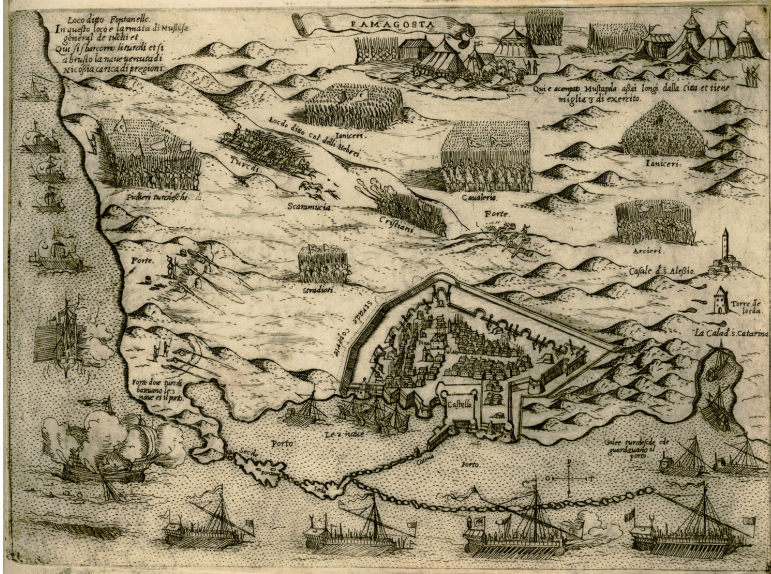
Anadolu arasında tam anlamıyla güvenli bir deniz bağlantısı kurmak mümkün değildi.”

Dolayısıyla 1570 yılında başlatılan sefer, yalnızca yeni bir toprak kazanımını değil, Osmanlı'nın Akdeniz'deki büyük stratejisinin tamamlanması için önemli bir hedefti. Bu yönüyle Kıbrıs'ın fethi, klasik Osmanlı fetih siyasetinin ötesinde manalar taşımakta, bölgesel güç dengesini yeniden şekillendiren bir jeopolitik girişim olarak değerlendirilmelidir.

II. Kıbrıs'ın Fethi: Hazırlıklar, Askeri Strateji ve Lojistik

Kıbrıs Seferi'nde kazanılan başarı yalnızca savaş meydanındaki askeri üstünlükte

ile açıklanmamalıdır. Osmanlı Devleti'nin aylar öncesinden başlattığı kapsamlı hazırlıklar, seferin planlı ve koordineli biçimde yürütülmesini sağlamıştır. Mühimme Defterleri incelendiğinde, merkezi yönetimin Anadolu'nun birçok bölgesine gönderdiği emirlerle gemi yapımından zahire teminine, top dökümünden kürekçi sevkine kadar çok yönlü bir hazırlık yürüttüğünü söylemek tam manası ile fethi anlamak açısından doğru olacaktır. Abdullah Tanrıvermiş'in arşiv belgelerine dayanan araştırmasında ortaya koyduğu üzere, seferin lojistik boyutunun askeri başarı kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tersane-i Amire başta olmak üzere Gelibolu ve diğer kıyı tersanelerinde yeni kadırgalar hazırlanmış,

kereste, demir, halat ve yelken bezi gibi ihtiyaçlar Anadolu'nun farklı bölgelerinden temin edilmiştir. Aynı dönemde yalnızca savaş gemileri değil, asker, top ve mühimmat taşıyacak nakliye gemileri de donanmaya dahil edilmiştir.

Ziya Köse'nin değerlendirmesine göre Osmanlı yönetimi, hareketin başarısını yalnızca cephedeki kuvvetlere bırakmamış, ikmal zincirinin kesintisiz işlemesini sağlayacak ayrıntılı bir organizasyon kurmuştur. Zahirde depoları oluşturulmuş, kuşatma topları hazırlanmış ve sefer sırasında kullanılacak mühimmatın büyük bölümü daha hareket öncesinde belirlenmiştir. Bu hazırlıklar, Osmanlı'nın deniz aşırı büyük ölçekli bir askeri operasyon planlayabilecek kurumsal kapasiteye ulaştığının da delili niteliğindedir. Seferde kara kuvvetlerinin komutası

Lala Mustafa Paşa'ya, donanmanın komutası ise Piyale Paşa'ya verilmiştir. Bu görev paylaşımı, kara ve deniz unsurlarının ortak bir stratejik hedef doğrultusunda hareket etmesini sağlamıştır. Günümüz askeri terminolojisiyle değerlendirildiğinde bu yapı, müşterek hareket anlayışının erken örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Donanma çıkarma bölgelerini güvence altına alırken kara ordusu kuşatma faaliyetlerini yürütmüş, iki kuvvet arasındaki koordinasyon sefer boyunca koordineli şekilde ilerlemiştir.

Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 1570 yılı Temmuz ayında adaya çıkarma yaparak hareketin ilk safhasını başlatmıştır. Çıkarma noktalarının belirlenmesinde yalnızca coğrafi uygunluk değil, Venedik savunmasının zayıf olduğu bölgeler de dikkate alınmıştır. Bu durum, Osmanlı komutanlarının sefer öncesinde ada hakkındaki ayrıntılı istihbarat topladıklarını göstermektedir. Çıkarmanın ardından ordunun hedefi doğrudan adanın idari merkezi olan Lefkoşa olmuştur. Stratejik konumu nedeniyle Lefkoşa'nın ele geçirilmesi, adanın iç kesimlerine hakimiyet kurulması açısından belirleyici görülmüştür. Lefkoşa, Venedik mühendisleri tarafından modern savunma

Lala Mustafa Paşa

anlayışına uygun biçimde tahkim edilmişti. Buna rağmen Osmanlı ordusu kuşatma savaşlarında sahip olduğu tecrübeyi etkin biçimde kullanmıştır. Ağır topların sistemli şekilde surlara yöneltilmesi, hendeklerin doldurulması ve yeniçerilerin koordineli hücumları sonucunda şehir yaklaşık iki aylık kuşatmanın ardından ele geçirilmiştir. Selaniki Mustafa Efendi, Osmanlı topçusunun ve disiplinli piyade birliklerinin kuşatmanın başarısındaki belirleyici rolünü özellikle vurgulamaktadır. Modern araştırmalar ise başarının temel nedenini yalnızca askeri güçte değil, kuşatma boyunca kesintisiz sürdürülen lojistik destek ve mühimmat sevkiyatında görmektedir.

Lefkoşa'nın düşmesinin ardından Osmanlı kuvvetleri Magosa üzerine yönelmiştir. Seferin en zorlu safhasını oluşturan bu kuşatma yaklaşık on bir ay sürmüş ve Venedikli komutan Marco Antonio Bragadin güçlü bir savunma gerçekleştirmiştir. Magosa'nın uzun süre direnebilmesi, Venedik tahkimatının sağlamlığına delil niteliğindedir, Osmanlı ordusunun kuşatma boyunca operasyon kabiliyetini koruyabilmesi ise merkezi devlet organizasyonunun başarısını açıkça göstermektedir. Magosa Kuşatması sırasında Osmanlı ordusu klasik kuşatma yöntemlerini sistemli biçimde uygulamıştır. Topçu mevzileri sürekli değiştirilmiş, hendekler doldurulmuş, surların zayıf noktaları

İnebahtı Deniz Muharebesi

belirlenerek yoğun ateş altına alınmıştır. Aynı zamanda kuşatmanın uzaması nedeniyle ortaya çıkan ikmal ihtiyacı İstanbul tarafından karşılanmış, yeni askerler, mühimmat ve zahire düzenli olarak cepheye ulaştırılmıştır.

Tanrıvermiş'in arşiv belgeleri üzerinden yaptığı değerlendirme, Osmanlı yönetiminin kuşatma boyunca cephe ile merkez arasındaki haberleşmeyi sürekli canlı tuttuğunu ve ortaya çıkan ihtiyaçlara hızlı biçimde cevap verdiğini göstermektedir. 1571 yılının Ağustos ayında Mago-sa'nın teslim olmasıyla birlikte Kıbrıs tamamen Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'deki en önemli stratejik hedeflerinden birini gerçekleştirmiş, Venedik ise doğudaki son büyük askeri üssünü kaybetmiştir. Bununla birlikte bu

II. Selim Portresi

gelişme Avrupa siyasetinde yeni bir dönemi başlatmış, Papa V. Pius'un girişimleriyle oluşturulan Kutsal İttifak kısa süre sonra İnebahtı Muharebesi'nde Osmanlı donanmasıyla karşı karşıya gelmiştir.

Kıbrıs Seferi'nin başarısı değerlendirildiğinde dört temel unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Osmanlı merkezi idaresinin geniş coğrafyaya yayılan üretim ve ikmal kapasitesini etkin biçimde kullanabilmesidir.

İkinci unsur, kara ve deniz kuvvetleri arasında kurulan koordinasyondur.

Üçüncü olarak ağır topçu kullanımındaki teknik üstünlük, Venedik tahkimatlarının aşılmasını kolaylaştırmıştır.

Dördüncü ve son olarak ise Osmanlı komutanlarının keşif, istihbarat ve planlama faaliyetleri sayesinde hareketin her aşaması önceden hazırlanan strateji doğrultusunda yürütülmüştür.

Bu nedenle Kıbrıs Seferi, klasik dönem Osmanlı askeri sisteminin yalnızca muharebe gücünü değil, kurumsal organizasyon kapasitesini de gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

III. Kıbrıs'ın Fethinde Enformasyon Mücadelesi

XVI. yüzyıl savaşları yalnızca orduların karşı karşıya geldiği askeri mücadelelerden ibaret değildir. Devletler aynı zamanda savaşın meşruiyetini oluşturmak, kamuoyunu yönlendirmek ve müttefiklerini harekete geçirmek amacıyla yoğun bir bilgi mücadelesi yürütmüşlerdir. Kıbrıs Seferi de bu yönüyle değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında askeri rekabetin yanında diplomatik ve enformasyonel bir mücadele yaşandığı görülmektedir.

Osmanlı yönetimi açısından ilk adım, seferin hukuki ve dini meşruiyetinin oluşturulması olmuştur. Ebussuud Efendi'nin verdiği fetva, hareketin yalnızca siyasi bir tercih değil, devletin güvenliğini ve İslam hukukunun gereklerini yerine getirmeye yönelik meşru bir girişim olduğu anlayışını güçlendirmiştir. Böylece askeri hareket, merkezi idarenin resmi söylemi içerisinde savunma ve düzeni yeniden tesis etme amacıyla açıklanmıştır.

Fetih sonrasında hazırlanan fetihnameler de bu söylemin önemli parçalarından birini oluşturmuştur. *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs* başta olmak üzere dönemin kronikleri, Osmanlı ordusunun disiplinini, padişahın

adaletini ve fetih siyasetinin haklılığını vurgulamaktadır. Bu eserler yalnızca tarihi olayları kaydetmek amacıyla değil, devletin askeri başarısını duyurmak ve siyasi meşruiyetini güçlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Buna karşılık Venedik Cumhuriyeti, Avrupa saraylarına gönderdiği raporlarda Kıbrıs'ın yalnızca kendi toprağı olmadığı, bütün Hristiyan dünyasının savunma hattını temsil ettiğini ileri sürmüştür. Papa V. Pius'un çağrıları ve Avrupa'da yayımlanan bildiriler sayesinde Osmanlı ilerleyişi ortak bir tehdit olarak sunulmuş, bu propaganda faaliyetleri Kutsal İttifak'ın oluşmasına önemli katkı sağlamıştır. Özellikle Magosa'nın düşmesi ve Bragadin'in ölümü, Avrupa kamuoyunda yoğun biçimde işlenmiş ve Osmanlı karşıtı söylemin güçlenmesine hizmet etmiştir.

Sefer boyunca istihbarat faaliyetleri de dikkat çekmektedir. Osmanlı yönetimi ulak sistemi aracılığıyla cephe ile İstanbul arasında sürekli bilgi akışı sağlamış, Mühimme Defterleri'nde yer alan emirler hareketin değişen ihtiyaçlarına göre güncellenmiştir. Venedik ise İstanbul'daki balyosları ve Levant limanlarındaki ticaret temsilcileri aracılığıyla Osmanlı hazırlıklarını takip etmeye çalışmıştır.

Ancak Osmanlı sefer organizasyonunun kapsamı tam olarak öngörülememiş, bu durum savaşın ilk safhalarında Venedik savunmasını zayıflatmıştır.

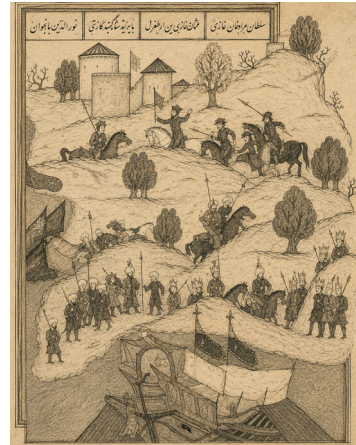
Dolayısıyla Kıbrıs Seferi, yalnızca askeri başarı üzerinden okunmamalıdır. Meşruiyet üretimi, propaganda faaliyetleri, diplomatik yazışmalar ve haberleşme ağları savaşın sonucunu doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almış, XVI. yüzyılın bilgi mücadelesi, modern stratejik iletişim anlayışının tarihsel öncüllerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

IV. Fetih Sonrası Osmanlı Düzeninin İnşası ve Kıbrıs'ın Türkleşmesi

1571 yılında Magosa'nın teslim olmasıyla birlikte Kıbrıs'taki askeri hareket sona ermiş, ancak Osmanlı Devleti açısından fetih sürecinin asıl önemli safhası başlamıştır. Osmanlı devlet geleneğinde bir bölgenin ele geçirilmesi, yalnızca askeri zaferle sınırlı görülmemiş, fethedilen coğrafyanın idari, ekonomik, hukuki ve sosyal bakımdan devlet sistemine entegre edilmesi temel hedef olarak benimsenmiştir. Bu nedenle Kıbrıs'ta uygulanan politikalar, klasik Osmanlı fetih anlayışının en başarılı örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Amaç yalnızca adanın

savunmasını sağlamak değil, uzun vadeli bir idari düzen kurarak Osmanlı hakimiyetini kalıcı hale getirmektir.

Kıbrıs'ın fethine başlandığı tarihlerde Kıbrıs'ta Venedik egemenliği hüküm sürüyordu. Venedikliler Katolik, Kıbrıs'ın yerli halkı ise Ortodoks idi. Venedikliler, koyu bir din taassubu içinde hareket ediyor, yerli halkı angarya çalıştırıyor, Katolik Kiliselerine gitmeye zorluyor, ağır vergiler altında eziyordu. Bu durumda halk adeta nefes alamayacak bir duruma gelmişti. Kıbrıs'ın yerli halkı, başta din serbestisi olmak üzere her türlü özgürlüğü yerli halka bahşeden Osmanlı yönetimini özleyiyorlar ve Kıbrıs'ı da fethetmeleri ve kendilerini kurtarmaları için başvuruda bulunuyorlardı. XVI. yüzyılda Avrupa hukuk düzeni Kanuni ve Selim devirlerinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

Osmanlı İmparatorluğu Lefkoşa'da

hukuk düzeniyle kıyaslanamayacak durumda idi. Avrupa'da daha henüz medeni bir hukuk düzeni kurulmadığı halde Osmanlı Devleti, devrin en yüksek hukuk düzenine ulaşmıştı. Nitekim bu devirde Osmanlı İmparatorluğu hudutları içerisinde din, dil ve ırk ayırımı yapılmaksızın herkese eşit davranılmakta, herkesin malı, canı ve namusu devletin garantisi altında, emniyette bulunmaktaydı.

Bu zamanda Avrupa ülkelerinden pek çok Hıristiyan aileleri adil bir yönetim altında yaşamak, emniyet içinde rahat bir hayat sürmek için, Türk topraklarına yerleşmekteydiler. İngiltere Kralı VIII. Hanry'nin İngiliz adliyesini iyileştirmek amacı ile Türkiye'ye bir elçilik heyeti göndermesi, İngiliz yazarlarından Fairfax: Downey'in dediği gibi bu devirdeki Türk Adliyesi'nin olgunluk derecesini göstermeye yeterlidir. Kıbrıslılar daha Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren (1512-1520) Osmanlı Sarayı'na başvuruda bulunarak içinde bulundukları kötü durumlarını anlatmakta ve kurtarılmaları için yardım istemekte idiler.

Venedik zulmü altında olan ada halkı ise fetih sonrası Türklerle yardımcı olmuş ve normal hayatlarına kavuşmuşlardır. Tüm bu gerekçeler göz önünde

bulundurulduğunda fetih sonrasında ilk adım, adanın Osmanlı taşra teşkilatına dahil edilmesi olmuştur. Kıbrıs, beylerbeylik statüsünde yeniden teşkilatlandırılmış, beylerbeyi, sancak beyleri, kadılar, defterdarlar ve diğer idari görevliler görevlendirilerek merkezi idarenin temsil edildiği yeni bir yönetim modeli oluşturulmuştur.

Halil İnalcık'ın da belirttiği üzere Osmanlı yönetimi, mevcut ekonomik yapıyı tamamen ortadan kaldırmak yerine onu kendi hukuk ve maliye sistemi içerisine entegre etmeyi tercih etmiştir. Böylece vergi düzeni yeniden oluşturulmuş, arazi kayıtları hazırlanmış ve devlet gelirlerinin sürekliliği güvence altına alınmıştır (İnalcık, 1969).

Bu dönemde II. Selim'in gönderdiği 7 Mayıs 1572 Sayılı Emir oldukça önemlidir,

“ ... Kıbrıs Beylerbeyi'ne, Kadısı'na ve Defterdarı'na Hüküm : Kıbrıs Adası, benim ezici gücümle fetholunmuş bir ülkedir. Savaş nedeniyle halk, güçsüzlüğe düşmüştür. Şeriat uygulamasında, vergilerin alınmasında, davaların görülmesinde ve öteki durumlarda ada halkına zulmedilmeyip, adaletle işlem yapılmalı ve korunmalıdırlar ki, güçlenebilsinler. Bu konuda her biriniz ayrı ayrı dikkatli

olacaksınız. Yerli halk, Tanrı'nın bize emanetidir. Onları, her zaman koruyacak onlara kimsenin zulmetmesine göz yummayacaksınız. Şer'i hükümler uygulanırken, vergiler toplanırken, adaletle davranınız ve yerli halkı ayırıcı hareketlerden kaçınınız. Benim adil hükümdarlığım süresince yerli halkın rahatlık, bolluk ve güven içinde bulunması, ülkenin bayındır olması isteğimdir. Bu konularda gerektiği gibi davranılacak, bir dakika bile kaybedilmeyecektir. Ola ki, yerli halka zulüm olduğu, ağır vergi konulduğu ve aralarına karıştırıcılık sokulduğu duyulacak olursa, özürlerinizin asla kabul edilmesi ihtimali yoktur. Ona göre gaffet etmeyiniz.”

Yine II. Selim'in diğer emirlerinde bölge halkının canına, mal güvenliğine ve huzuruna yönelik aksilikleri takip ettiğini ve bu durumlara karşı önlem alınmazsa sert tedbirler alacağını görmek mümkündür. Adanın fethi sonrası angaryanın kaldırılması bunun en belirgin örneklerindendir.

Osmanlı yönetiminin üzerinde önemle durduğu ikinci konu nüfusun yeniden düzenlenmesiydi. Uzun süren kuşatmalar ve savaşlar nedeniyle ada önemli ölçüde nüfus kaybetmiş, birçok tarım alanı üretim dışı

kalmıştı. Bu sorunun çözümü amacıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden planlı iskan hareketleri başlatılmıştır. Cengiz Orhonlu'nun ortaya koyduğu üzere Konya, Karaman, İçel, Alaiye, Teke ve Hamid sancaklarından seçilen aileler belirli bir program dahilinde Kıbrıs'a yerleştirilmiştir. Yerleştirilen nüfus yalnızca demografik dengeyi sağlamak amacıyla değil, üretimi yeniden canlandıracak meslek grupları dikkate alınarak seçilmiştir. Çiftçiler tarımsal üretim bölgelerine, zanaatkarlar ise şehir merkezlerine iskan edilmiştir (Orhonlu, 1973).

İskan politikalarının başarısını artırmak amacıyla yeni yerleşimcilere çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Belirli sürelerle vergi muafiyetleri tanınmış, tarım arazileri tahsis edilmiş ve üretime başlamaları teşvik edilmiştir. Bu uygulamalar Osmanlı iskan siyasetinin temel özelliklerinden biri olan “üretim odaklı yerleşim” anlayışını yansıtmaktadır. Devlet, yalnızca nüfus aktarımı gerçekleştirmemiş, aynı zamanda ekonomik hayatın kısa sürede yeniden canlanmasını hedeflemiştir.

Hukuk sistemi de fetih sonrası dönüşümün önemli unsurlarından birini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ta klasik

millet sistemini uygulayarak farklı dini toplulukların kendi inançlarını sürdürmelerine imkan tanımıştır. Müslüman nüfus İslam hukukuna göre kadı mahkemelerinde yargılanırken, Rum Ortodoks toplumu dini ve aile hukukuna ilişkin meselelerde kendi kilise teşkilatını korumuştur. Ronald Jennings'in Lefkoşa Şer'iyye Sicilleri üzerine yaptığı araştırmalar, gayrimüslimlerin de mülkiyet, ticaret ve miras gibi konularda sıklıkla kadı mahkemelerine başvurduklarını göstermektedir. Bu durum Osmanlı hukuk sisteminin yalnızca Müslüman toplum için değil, adanın genel toplumsal düzeni açısından da belirleyici bir kurum haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı yönetiminin kalıcı hakimiyet kurmak için kullandığı en önemli araçlardan biri de vakıf sistemiydi. Fetih sonrasında camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, çeşmeler ve köprüler vakıf gelirleriyle inşa edilmiş veya onarılmıştır. Özellikle Lala Mustafa Paşa Vakfı, adanın sosyal ve ekonomik hayatının yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Vakıflar yalnızca dini hizmetleri değil, eğitim, sağlık ve sosyal yardımlaşma faaliyetlerini de finanse ederek şehir hayatının kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır. Böylece Lefkoşa,

Magosa ve diğer şehirlerde Osmanlı şehirleşme modeli giderek belirginleşmiştir.

Ekonomik alanda da önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Şeker, pamuk, tahıl ve zeytin üretimi yeniden teşvik edilmiş, liman ticareti Osmanlı ticaret ağına entegre edilmiştir. Tımar sistemi sayesinde tarım arazileri yeniden üretime açılmış, devlet hem askeri sınıfın finansmanını sağlamış hem de düzenli vergi gelirleri elde etmiştir. Mehmet Demiryürek'in mali kayıtlar üzerine yaptığı araştırmalar, fetih sonrasında özellikle tarım ve hayvancılıktan elde edilen vergi gelirlerinde kısa sürede istikrar sağlandığını göstermektedir. Bu durum, Osmanlı yönetiminin savaş sonrasında ekonomik toparlanmayı hızlandırmayı başardığını ortaya koymaktadır.

Kıbrıs'ın Osmanlı dönemindeki dönüşümü yalnızca "Türkleştirme" kavramı üzerinden açıklanamaz. Güncel tarih yazımı, bu süreci daha çok çok katmanlı bir toplumsal yeniden yapılanma olarak değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti adaya Türk ve Müslüman nüfus yerleştirmiş olmakla birlikte mevcut Rum Ortodoks nüfusunu kitlesel biçimde uzaklaştırmamış, aksine ekonomik üretimin devamlılığı açısından yerel

halkın faaliyetlerini sürdürmesini desteklemiştir. 1275'ten bu yana kapalı olan Ortodoks kilisesi açılmış ve eski itibarına kavuşmuştur.

Böylece ada, farklı dini ve etnik toplulukların Osmanlı hukuk sistemi içerisinde birlikte yaşadığı çok kültürlü bir yapıya kavuşmuştur. Bu yönüyle Kıbrıs, Osmanlı'nın fetih sonrası kurumsallaşma ve toplumsal entegrasyon politikalarının başarılı örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Savaşın Tarihi Anlamı

1570–1571 yıllarında gerçekleştirilen Kıbrıs'ın fethi, Osmanlı Devleti'nin yalnızca yeni bir toprak kazanmasına yönelik askeri bir hareket değil, Doğu Akdeniz'de güvenlik, ticaret ve siyasi hakimiyet hedeflerine dayanan kapsamlı bir stratejik girişimdir. Çalışmada ortaya konulduğu üzere fetih kararı, adanın jeopolitik konumu, Venedik'in bölgedeki askeri varlığı, deniz ticaret yollarının güvenliği ve Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'de bütüncül bir deniz stratejisi oluşturma amacı doğrultusunda şekillenmiştir.

Sefer süreci, Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetim kapasitesi, lojistik organizasyonu ve kara-deniz kuvvetleri arasındaki

koordinasyonun klasik dönemde ulaştığı seviyeyi göstermektedir. Bunun yanında fetih yalnızca askeri başarıyla sınırlı kalmamış, fetihnameler, diplomatik yazışmalar ve propaganda faaliyetleri aracılığıyla meşruiyetin inşa edildiği çok boyutlu bir enformasyon mücadelesine de sahne olmuştur. Fetih sonrasında uygulanan iskan politikaları, idari teşkilatlanma, vakıf sistemi ve hukuk düzeni ise Osmanlı'nın Kıbrıs'ta kalıcı bir devlet yapısı kurmayı hedeflediğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Kıbrıs'ın fethi, Doğu Akdeniz'deki güç dengelerini değiştiren, Osmanlı'nın bölgesel üstünlüğünü pekiştiren ve uzun süre devam edecek bir idari düzenin temelini atan tarihi bir dönüm noktasıdır. Bu yönüyle fetih, yalnızca XVI. yüzyıl Osmanlı tarihinin önemli bir askeri başarısı değil, stratejik planlama, devlet inşası ve bölgesel jeopolitiğin birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir tarihsel süreç olarak önemini günümüzde de korumaktadır.

Günümüzde Mavi Vatan'ın Kalbi olarak, Kıbrıs

1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Kıbrıs, aradan dört buçuk asrı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen Türk tarihi ve jeopolitiği

Yunanistan'a bağlanması düşüncesi, Kıbrıs Türklerinin geleceğini tehdit eden en önemli gelişme olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Enosis fikrinin güç kazanmasıyla birlikte adadaki Türk toplumu hem siyasi hem de güvenlik bakımından ciddi baskılarla karşı karşıya kalmıştır.

1955 yılında kurulan EOKA terör örgütü, Enosis hedefi doğrultusunda Kıbrıs Türklerini hedef alan silahlı saldırılara yöneldiğinde, Türk toplumu tarihi bir varoluş sınavıyla yüzleşmiştir. Türk köylerine düzenlenen baskınlar ve katliamlar karşısında Kıbrıs Türkleri, kendi varlıklarını ve toprağını korumak amacıyla Türk Mukavemet Teşkilatı'nı (TMT) kurarak destansı bir örgütlü savunma başlatmıştır. Bu dönemin ilk büyük meşalesi, ömrünü toplumunun haklarına adayan, siyasi teşkilatlanmanın ve Türkiye ile kurulan kopmaz bağların mimarı Dr. Fazıl Küçük olmuştur. Dr. Küçük'ün yaktığı bağımsızlık meşalesini ve TMT ruhunu uluslararası diplomasiye çeliktirilen isim ise Rauf Denktaş'tır. Denktaş, Enosis'e karşı yürütülen siyasi mücadelede Türk milletinin gür sesi ve sarsılmaz lideri olmuştur. Rum yönetiminin ortaklık devletini yıkarak 1963'te gerçekleştirdiği Kanlı Noel katliamları ve devam eden

kuşatmalara karşı sürdürülen bu direniş ruhu, 1974'te zirveye ulaşmıştır. Yunanistan'daki askeri cuntanın adada gerçekleştirdiği darbeye karşılık Türkiye, 1960 Garanti Antlaşması'ndan doğan haklarını kullanarak 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmıştır. Barış Harekâtı, adadaki Türk toplumunun can güvenliğini sağlamış, soykırım tehdidini bertaraf etmiş ve adada günümüze kadar süren fiili barış dengesini kurmuştur. 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin, 15 Kasım 1983'te ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanı ile Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş'ın liderliğinde yürütülen milli mücadele bağımsız bir devletle taçlanmıştır.

Geleneksel sınır anlayışının ötesine geçen günümüz jeopolitiğinde Kıbrıs, Türkiye'nin denizlerdeki Misak-ı Milli'si olan Mavi Vatan'ın tam kalbinde yer almaktadır. Mavi Vatan, Türkiye'nin Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını (karasuları, kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge) kapsayan milli egemenlik ve güvenlik vizyonudur. Anadolu yarımadasının denizlerdeki doğal uzantısı ve Doğu Akdeniz'in batmaz uçak gemisi konumundaki Kıbrıs Adası, bu doktrinin kilit taşını oluşturmaktadır.

Bugün Doğu Akdeniz, devasa hidrokarbon (doğalgaz) rezervleri, küresel ticaret ve enerji nakil hatlarının kesişim noktası olması sebebiyle küresel güçlerin rekabet alanına dönüşmüştür. Türkiye ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'deki çakışan haklarını korumak, yetki alanlarını savunmak ve Türk milletinin enerji kaynaklarındaki hakkını güvenceye almak ancak Kıbrıs'taki güçlü varlıkla mümkündür. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin adayı fethederken dikkate aldığı Doğu Akdeniz hakimiyeti ve Anadolu'nun güney deniz güvenliği gerekçeleri, bugün Mavi Vatan doktrini altında çok daha hayati bir önem kazanmıştır. KKTC'nin varlığı, Türkiye'nin Akdeniz'e sıkıştırılma çabalarını boşa çıkaran en stratejik güvencedir.

Bugün Lefkoşa'daki Selimiye Camii, Büyük Han, Lala Mustafa Paşa Camii ve Osmanlı vakıf eserleri 1571 fethinin yaşayan mirasını temsil ederken, Barbarlık Müzesi, Boğaz Şehitliği ve Rauf Denktaş Anıt Mezarı ise XX. yüzyıldaki şanlı direnişin hafıza mekanlarıdır. Kıbrıs'ın fethi, yalnızca Osmanlı'nın zaferler tarihine yazılmış bir yaprak değil, Türk milletinin adadaki 450 yılı aşan varlığının, 1974 Barış Harekatı ile tescillenen bağımsızlığının ve 21. yüzyılda

Mavi Vatan'da tecelli eden denizci vizyonunun başlangıç noktasıdır. 1571'de Lala Mustafa Paşa ile başlayan, TMT ruhuyla korunan ve Mehmetçğin süngüsüyle güvenceye alınan Kıbrıs, bugün hem KKTC'nin egemenlik haklarıyla hem de Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sarsılmaz liderliğiyle Türk dünyasının en kritik stratejik kalesi olarak geleceğe yürümektedir.

Seçilmiş Kaynakça

Arbel, B. (1995). Cyprus, the Franks and Venice, 13th–16th centuries. Ashgate.

Braudel, F. (1995). The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II (Vol. 2, S. Reynolds, Trans.). University of California Press. (Original work published 1949)

Casale, G. (2010). The Ottoman Age of Exploration. Oxford University Press.

Demiryürek, M. (2001). Kıbrıs'ta Osmanlı idaresi ve ekonomik yapı üzerine araştırmalar. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnalçık, H. (1969). The Ottoman policy of colonization. *Studia Islamica*, 30, 15–27.

Jennings, R. C. (1993). Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean world, 1571–1640. New York University Press.

Orhonlu, C. (1971). Osmanlı İmparatorluğu'nda iskan siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Selaniki Mustafa Efendi. (1999). Tarih-i Selaniki (M. İpşirli, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Orijinal eser 16. yüzyılda kaleme alınmıştır.)

Tanrıvermiş, A. (2020). Mühimme Defterleri ışığında Kıbrıs Seferi'nin lojistik hazırlıkları. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (n.d.). Mühimme Defterleri. Osmanlı Arşivi.

11- Çanakkale Muharebeleri'nin Dönüm Noktası: Anafartalar (9-10/21-22 Ağustos 1915)

Avusturya-Macaristan veli-ahdının 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, I. Dünya Savaşı'nı başlatan kıvılcım oldu. Fakat savaşın asıl nedeni bu suikast değildi. Sanayi Devrimi'nin getirdiği hammadde ve pazar arayışları, sömürgecilik yarışı ve devletler arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik bloklaşmalar 1914 yılına gelindiğinde bir dünya savaşını kaçınılmaz kılmıştı. Büyük devletler, kısaca Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve topraklarının paylaşımı projesi olarak tanımlanabilecek "Şark Meselesi" çerçevesinde Osmanlı Devleti'ni kendi nüfuz bölgelerine göre aralarında paylaşmışlardı. Büyük devletlerin, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması konusunda ittifak kurmaları, Osmanlı Devleti'ni varlığını sürdürebilmek için zorunlu bir müttefik arayışına itti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya defalarca ittifak teklifinde bulundu, fakat bu girişimlerden

olumlu bir sonuç alamadı. Bu devletler, Osmanlı Devleti'ne yalnızca savaş dışı kalmasını telkin etmekle yetindi ve savaş sonrasında toprak bütünlüğünün korunacağına dair yazılı bir teminat vermekten kaçındı.

Osmanlı Devleti ise tarafsız kalması halinde savaşın sonunda büyük devletler tarafından paylaşılacağı gerçeğinden hareketle toprak bütünlüğünü korumak ve siyasi varlığını sürdürebilmek amacıyla zorunlu müttefik olarak gördüğü Almanya ile ittifak yapmanın yollarını aradı. Yapılan gizli görüşmelerin neticesinde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde Türk-Alman İttifak Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın hemen ardından Osmanlı Devleti seferberlik ve tarafsızlık ilan etti. Fakat yaşanan hadiseler bu durumu hızla değiştirdi. Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibinden kaçan Alman Goeben ve Breslau savaş gemileri, 10 Ağustos'ta Enver Paşa'nın emriyle Çanakkale Boğazı'ndan içeri alındı.

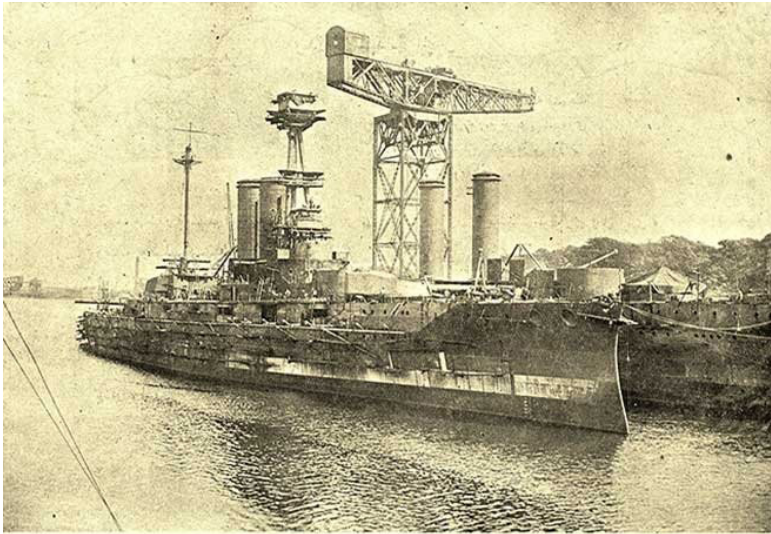
Bilindiği üzere İngiltere, Türk milletinin dışından tırnağından artırdığı yardımlarla bedelini tamamen ödediği Sultan Osman ve Reşadiye savaş gemilerine I. Dünya Savaşı'nı gerekçe göstererek el koymuştu. Bu

iki modern ve güçlü gemi son derece önemliydi. Bu gemilerin donanmaya katılmasıyla Ege'de Yunanistan'a, Karadeniz'de ise Rusya'ya karşı mutlak bir deniz üstünlüğü sağlanacaktı.

Söz konusu savaş gemilerinin İngiltere tarafından gasp edilmesi, Osmanlı Devleti nezdinde büyük bir hayal kırıklığı ile onarılmaz bir güven kaybına sebep olmuştu. Tarafsızlık statüsünü korumaya çabalayan Babıali, İngiltere'nin uluslararası hukuku hiçe sayan tutumu karşısında hem diplomatik bir manevra yapmak hem de uğradığı haksızlığa karşı bir cevap vermek zorundaydı. Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine karşılık Almanya'ya ait Goben ve Breslau zırhlılarını satın

aldığını duyurdu ve bu gemilere Yavuz ve Midilli isimleri verdi. Bu hamleyle İngiltere'nin onur kırıcı tavrına diplomatik bir misillemede bulundu, müttefiki Almanya'yı zor durumdan kurtarıırken kendi donanmasını da güçlendirdi ve kamuoyu nezdinde sarsılan itibarını da yeniden tesis etti.

Osmanlı bayrağı çekilen Yavuz ve Midilli zırhlıları, Amiral Souchon komutasında 29 Ekim 1914'te Odessa, Sivastopol ve Novorossisk limanlarını bombaladı. Böylece Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikası fiilen sona erdi. Bu gelişmelerin ardından 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da ise İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bu gelişmelerle birlikte

رشاديه مراكبه دېكر برمنظره سی (پورسمده ای زمان اول آلتین . بوکون اننا آت . آرزوی ملت وجه ابله زمان کبی جاپوق ابرله مشدر .)

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na resmen dahil oldu. Avrupa'da siyasi, ekonomik ve askeri nedenlerle şekillenen cepheleşme süreci neticesinde iki karşıt blok karşı karşıya geldi: Bir yanda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın öncülüğündeki İtilaf Devletleri, diğer yanda ise Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu İttifak Devletleri yer aldı.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, Boğazların güvenliğini savaşın genel seyri bakımından hayati bir mesele olarak değerlendirdi. İtilaf Devletleri ise deniz yoluyla Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'u işgal etmeyi, Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmayı ve böylece savaşın stratejik dengesini kendi lehlerine çevirmeyi amaçlıyordu. Boğaz'ın aşılması ve Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalması, aynı zamanda zorluklar yaşayan müttefikleri Rusya'ya güvenli bir deniz yolu üzerinden askeri ve lojistik yardım ulaştırılmasını da sağlayacaktı.

Üstelik İstanbul ve Boğazların fiili kontrolü de İngiltere'nin eline geçecekti. İtilaf Devletleri saldırı planlarını hazırlarken, Rusya'dan da eş zamanlı olarak Karadeniz filosuyla İstanbul Boğazı'na yönelik bir saldırıda bulunmasını istemişlerdi. Fakat

Rusya, mevcut donanmasının bu saldırıyı yapabilecek ölçekte olmadığı gerekçesiyle böyle bir teşebbüse cesaret edemedi. Rusya'nın bu tavrı üzerine İngiltere ve Fransa, Çanakkale'ye kendi müşterek donanmalarıyla saldırma kararı aldı.

İngiltere ve Fransa, öncelikle deniz kuvvetlerine dayanan bir saldırı planladı. Ancak deniz saldırıları sahada büyük bir Türk askeri direnişisiyle karşılaştı. 19 Şubat ile 18 Mart 1915 tarihleri arasında İtilaf donanmasının denizden yürüttüğü hareket, Türk topçusunun ve sahil müdafaasının sarsılmaz iradesi neticesinde ağır bir yenilgiyle sonuçlandı. Deniz saldırıları ile bekledikleri sonucu elde edemeyeceklerini kısa sürede anlayan İtilaf Devletleri, saldırı planlarını kara kuvvetleriyle destekleme kararı aldılar. Bu karar, Gelibolu Yarımadası'na geniş çaplı bir çıkarma yapma planına dayanıyordu. İtilaf Devletleri'nin kara saldırı hazırlıkları devam ederken Osmanlı Devleti de Gelibolu Yarımadası'ndaki savunma düzenini yeniden yapılandırdı.

Çanakkale Muharebeleri sadece Türk askeri tarihi açısından değil, dünya tarihi açısından da önemlidir. Sevk ve idarenin, doğru zamanda alınan kararların ve muharebe alanındaki inisiyatifin

sonuçları belirlediği son derece kritik bir dönüm noktasıdır. Sadece cephede verilen mücadele bakımından değil, aynı zamanda savaş şartları altında komuta anlayışının nasıl şekillendiğini göstermesi nedeniyle de son derece önemliydi.

I. Dünya Savaşı bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu bütünün merkezi Çanakkale Cephesi'dir. Çanakkale Cephesi'nin özellikle Arıburnu ve Anafartalar kesimlerinde yaşanan çarpışmalar, savaşın kaderini etkileyen askeri kararların, araziye doğru değerlendirme yeteneğinin ve birliklerin sevkinde gösterilen hızlı karar alma iradesinin belirleyici olduğu bir mücadele olarak da öne çıkar. Bu mücadelede Mustafa Kemal Bey'in

üstlendiği görevler, sahip olduğu birliklerin sevk ve idaresi ile savaş esnasında aldığı inisiyatif, askeri gelişmelerin merkezinde yer almıştır.

Mustafa Kemal, I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Sofya'daki ataşemiliterlik görevinden ayrılarak cephede fiilen görev almak istemiş, 2 Şubat 1915'te Tekirdağ'da teşkil edilmekte olan 19. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmişti. Bu tümen, henüz kuruluş safhasında olmasına rağmen kısa sürede eğitimini tamamladı ve Çanakkale Cephesi'ne sevk edildi. Maydos bölgesinde konuşlandırılarak Ece Limanı ile Seddülbahir ve Morto Limanı arasındaki sahil kesiminin savunmasından sorumlu oldu. Bu dönemde

Cephedeki Fransız Askerleri

yapılan askeri değerlendirmelerde, düşmanın çıkarma teşebbüsünü gerçekleştirebileceği başlıca bölgeler olarak Seddülbahir ve Kabatepe üzerinde duruluyordu. Savunma planı da bu ihtimale göre hazırlanıyordu. 5 Mart'ta gerçekleştirilen deniz harekâtı sonrasında çıkarma ihtimalinin daha da belirginleşmesi üzerine bütün birlikler alarına geçirildi. 19. Tümen ise Beşinci Ordu'nun genel ihtiyat kuvveti olarak Bigalı, Maltepe ve Mersintepe çevresinde hazır tutulurken eğitim ve atış faaliyetlerini aralıksız sürdürdü.

25 Nisan sabahı düşman kuvvetlerinin Arıburnu kıyılarına çıkmaya başlamasıyla birlikte cephedeki gelişmeler çok kısa sürede yeni bir safhaya girdi. Arıburnu yönünden gelen haberler, çıkarma kuvvetlerinin kıyıdan iç kesimlere doğru ilerlemeye başladığını gösteriyordu.

Bu sırada Mustafa Kemal, üst makamlardan resmi bir talimat beklemeksizin 57. Piyade Alayı ile bir dağ bataryasının derhal harekete geçirilmesini emretti. Bigalı'dan başlayan yürüyüş, Kocaçimen üzerinden Conkbayırı istikametine yöneldi. Yol

üzerinde geri çekilmekte olan askerlerle karşılaşıldığında, birliklerin yeniden tertip edilmesi ve süngü taktirılarak düşman karşısında mevzi almalarının sağlanması, ilerleyen düşman kuvvetlerinin durdurulmasını mümkün kıldı:

“...Bu esnada Conkbayırı'nın cenubundaki 261 rakımlı tepeden sahilin tarassut ve teminine memuren oralarda bulunan bir müfreze efradının Conkbayırı'na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm. Size şu muhavereyi aynen okuyacağım!

Bizzat bu efradın önüne çıkarak:

-Niçin kaçıyorsunuz? dedim.

-Efendim düşman! dediler.

-Nerede?

-İşte, diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler...

Filhakika düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve kemali serbestiyle ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün: Ben kuvvetlerimi bırakmışım, efrat on dakika

İngiliz Gemileri

istirahat etsin diye... Düşman da bu tepeye gelmiş... Demek ki düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman, benim bulunduğum yere gelse kuvvetlerim pek fena bir vaziyette duçar olacaktı. O zaman artık bunu bilmiyorum, bir muhake-me-i mantığıye midir, yoksa sevkı tabii ile midir, bilmiyorum,

Kaçan efrada:

-Düşmandan kaçılmaz, dedim.

-Cephanemiz kalmadı, dediler.

-Cephaneniz yoksa süngünüz var, dedim.,,

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel bataryasının yetişebilen efradının "marş marş"la benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabıtını geriye saldırdım. Bu efrat süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır..."

Osmanlı Süngüsü

Nitekim bu kısa zaman diliminde 57. Alay muharebe hattına ulaştı. 57. Alay'ın cepheye intikaliyle birlikte taarruz başlatıldı. Conkbayırı ve Suyatağı yönünden ilerleyen birlikler ile Merkeztepe istikametinden hücumla katılan kuvvetler birlikte taarruza geçerek düşmanı bulunduğu mevzilerden geri çekilmeye mecbur bıraktılar. Özellikle Merkeztepe, Kanlısirt ve Kırmızısirt çevresindeki çatışmalar giderek siper savaşına dönüştü ve tarafların mevzileri arasındaki mesafe yer yer birkaç metreye kadar indi. Böylece cepheye kısa sürede hareketli muharebelerden yıpratma esasına dayanan yeni bir safhaya geçildi.

Arıburnu'ndaki mücadele yalnızca ön hatta verilen savaşlardan ibaret değildi. Cephe gerisinde savunmanın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin değerlendirmeler de büyük önem taşıyordu. Özellikle Sazlıdere ve Ağıldere üzerinden gelişebilecek bir düşman ilerleyişi konusunda yapılan askeri değerlendirmelerde, bu istikametle Kocaçimen silsilesine ulaşmak bakımından kritik olduğu ifade edildi.

Buna rağmen bu görüşler, arazi yapısının böyle bir ilerlemeyi güçleştireceği düşüncesinde olan üst komuta tarafından kabul görmedi. Fakat ilerleyen

günlerde düşman, üst kademenin düşüncesinin aksine, tam da önceden işaret edilen güzergahlardan hareket ederek Şahinsirt ve Conkbayırı yönünde ilerleyecekti.

Temmuz ayının sonlarına gelindiğinde cephede yeni ve geniş kapsamlı bir düşman saldırısının hazırlıkları açık biçimde hissediliyordu. Nitekim yoğun topçu bombardımanının ardından Kanlısirt bölgesindeki savunma hattı kısa sürede düştü. Ardından düşman birlikleri Conkbayırı'na ulaşmayı başardı. Mevcut ihtiyat kuvvetlerinin sınırlı olmasına rağmen elde bulunan birlikler gecikmeden cepheye sevk edildi. Bu müdahale, düşmanın ilerleme hızını yavaşlatırken yeni birliklerin yetişebilmesi için gerekli zamanı da kazandırdı. Fakat Conkbayırı bölgesinde farklı tümenlere bağlı birliklerin birbirine karışması, emir-komuta

bütünlüğünü önemli ölçüde zayıflattı. Savaş alanındaki dağınık yapı, bütün kuvvetlerin tek merkezden sevk edilmesini zorunlu kıldı. Bu şartlar altında Anafartalar Grubu Komutanlığı yeniden düzenlendi ve komuta görevi Mustafa Kemal'e verildi.

Mustafa Kemal Bey, Anafartalar Grubu Komutanlığı görevini devraldıktan hemen sonra, cephedeki belirsizliği gidermek üzere askeri durumu ayrıntılı biçimde değerlendirdi. Karargahta alınan bilgilerin yetersizliği üzerine hızla inisiyatif kullanarak birliklerin kesin konumlarını, mevcut kuvvetlerini ve savaşma kapasitelerini tespit etmeye yöneldi.

İletişim altyapısının zayıflığı nedeniyle haberleşme düzeninin yeniden kurulması için tümenlere haberleşme subayları gönderdi, yiyecek ve ikmal

hizmetlerindeki eksikliklerin acilen giderilmesini sağladı ve dağınık haldeki birliklerin aynı askeri hedef doğrultusunda yönlendirilmesine öncelik verdi.

Taarruz hazırlıklarının gecenin karanlığında kısa sürede tamamlanmasının ardından, 9 Ağustos sabahı Birinci Anafartalar Muharebesi başladı. Savaş alanı incelendiğinde, 7. ve 12. Tümenlerin, Kocaçimen bölgesindeki Türk topçusunun desteği altında planlanan hedeflere doğru ileri harekate geçtiği görüldü.

Yaklaşık 5 kilometreyi aşan geniş ve dağınık bir cephede yalnızca 4 bin civarında piyade gibi son derece sınırlı bir kuvvetle savaşmak zorunda kalan 12. Tümen, tüm olumsuzluklara rağmen düşmanı mağlup ederek geri çekilmeye zorladı.

Bu sırada 7. Tümen'in Damakçılık yönündeki kararlı ilerleyişi, Conkbayırı ve Kocaçimen doğrultusuna yönelebilecek düşman kuvvetlerini kendi üzerine çekerek yerlerine sabitledi. Elde edilen askeri başarı sayesinde, Suvla Limanı'na çıkan kolordu düzeyindeki düşmanın asıl hedefi olan Kocaçimen silsilesini ele geçirme girişimi kesin olarak engellendi. Söz konusu muharebe, Anafartalar bölgesindeki dengeyi geri döndürülemez biçimde Türk kuvvetleri lehine

çevirdi ve savunma hatlarının tahkim edilmesine imkan sağladı. Anafartalar'daki tehlike büyük ölçüde giderilmiş olmasına rağmen, Conkbayırı'nın hala düşman elinde bulunması ciddi bir sorundu. Ordu Komutanı Liman von Sanders'in yandan taarruz önerisine karşılık Mustafa Kemal, doğrudan Conkbayırı cephesinden yapılacak ani ve şiddetli bir baskının daha etkili olacağı sonucuna vardı.

Bu taarruzu bizzat yönetmek üzere 8. Tümen karargahına gitti. Karargahtaki kurmayların, askerlerin yorgunluğunu gerekçe göstererek çekince göstermelerine rağmen kararından dönmedi. 10 Ağustos sabahı saat 04.30'da, 23., 24. ve 28. Alaylar silah kullanmaksızın yalnızca süngü kullanarak hücum anını beklemeye başladı. Hücum safının en önüne geçen Mustafa Kemal, askerlere seslendikten sonra kırbacıyla verdiği işaretle taarruzu başlattı:

“Gecenin perde-i zalamı tamamen kalkmıştı. Artık hücum anı idi. Saatile baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra, ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti.

Düşmanın piyade, mitralyöz ateşi başlarsa ve kara ve deniz topalarının mermileri bu sıkı ni-zamda duran askerimiz üzerinde

bir defa patlarsa hücumun ademi imkanına şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Fırka kumandanına tesadüf ettim. O da ve her ikimizin refakatimizde bulunanlar beraber olduğu halde hücum safının önüne geçtik. Gayet seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selam verdim ve dedim ki:

Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvela ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız!

Kumandan ve zabıtlere de işaretime askerlerin nazarı dikkatini celp etmelerini emrettim.

Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim.

Bütün askerler, zabıtlar, artı k her şeyi unutmuşlar, nazarlarını, kalplerini verilecek işarete merkez bulunduruyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onları n önünde tabancaları, kılıçları ellerinde zabıtlarımız kırbacımın aşağı inmesiyle ahenin bir kitle halinde şirane bir savletle ileri atıldılar.

Bir saniye sonra düşman sipperleri içinde asumanı bir gulguleden başka bir şey işitilmiyordu: Allah Allah Allah!

Düşman silah istimaline vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahrmanca mücadele neticesinde ilk hatta bulunan düşman kamilen imha edildi.

Dört saat mücadeleden sonra 23. ve 24. Alaylarımız Conkbayırı'm kamilen düşmandan tathir ve 28. alay dahi Şahinsirt'in

en yüksek sırtını istirdat eyledikten sonra Sarıtarla, Ağıl üzerine garba saldırdılar. Önüne tesadüf eden düşman kıtaatını mağlup ve münhezim ediyordu.

28. alayın bir kısmı Şahinsırt'ın Boyun noktasında yerleştirilmiş olan düşman mitralyözlerinin müessir ateşinden daha ileri gidememişti.

Conkbayırı tepesi askerlerimiz eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden tevcih ettiği seri ve kesif topçu ateşiyle Conkbayırı'nı cehenneme çevirmişti.

Semadan şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli daneleri yerin içine girdikten sonra, patlıyor, yanımda, kenarımızda büyük lağımalar açıyordu. Bütün Conkbayırı kesif dumanlar ve ateşler içinde kaldı. Herkes mütevekkilane akıbet muntazır duruyordu. Etrafımız şüheda ve mecruhin ile doldu.

Muharebe meydanında ceyran eden hali temaşa ederken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma nüfuz edemedi. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı. (Bu saat enkazını bilahare, bugünün hatırası olmak üzere, Liman

Paşa'ya verdim. O da, aile asalet armasını havi, kendi saatini bana verdi.)”

Baskın etkisi yaratan bu ani süngü hücumu karşısında düşman silah kullanmaya bile fırsat bulamadı ve ön hatlar kısa sürede ele geçirildi. Dört saat süren şiddetli göğüs göğüse çarpışmaların ardından Conkbayırı ile Şahinsırt düşmandan tamamen temizlendi. Çanakkale'deki Müttefik Ordu Başkomutanı General Hamilton'un, 10 Ağustos 1915'te Mustafa Kemal'in Conkbayırı'nda yaptırdığı süngü hücumunu konu alan raporunda, bu muharebe şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yeni Zelandalılar üç gün üç gece durup dinlenmeden savaşmışlar, yorgunluktan ölüm derecesine gelmişlerdi. Bunları geri almak gerektiğinden 9/10 Ağustos gecesi, 13. Tümen'in iki taburu ile değiştirildiler. Bunlar 10. Hampshire Alayı vasıtasıyla Çiftlik'teki (Ağıl) kıtaat ile irtibatla idiler.

Taburun biri vaktinde geldi ve siperleri işgal etti. Tabur kumandanı, karanlıkta bile bu siperlerin vaziyetinin tehlikesini fark etti ve hemen tarassut postaları çıkararak mevzii mümkün olduğu kadar tahkime başladı. Fakat bunun için yetecek zamanı bulamadı. İkinci tabur arazinin

arızalı olmasından gecikti ve siperin bulunduğu kenara saat dörtte gelebildi ve yanlışlıkla korunaklı sanılan bir yere girdi.

10 Ağustos Salı günü, Türkler gün ışımasıyla beraber Conkbayırı'na büyük ölçekte bir taarruz yaptılar. Bu muharebe, Conkbayırı'nı tutmak için yapılan dört günlük savaşın en şiddetlisi olmuştur. Zamanımız tekniğiyle imal edilmiş silahların hepsini ellerinden atarak, hasımları ile boğaz boğaza döğüşen erlerimizin yanına generaller de katıldılar. General Cayley, Cooper ve General Baldwin bugün ölenler arasındadır.

Türkler birbiri ardınca “Allah, Allah!” haykırışlarıyla gerçekten pek yiğitçe saldırdılar ve savaştılar. Bizim erlerimiz de ırkımıza has olan sebat ve metanet ile döğüştüler ve oldukları yerde canlarını verdiler. Bu boğuşmayı

yazı ile anlatmak mümkün değildir. Türklerin taarruzu, bizim kara ve gemi toplarımızın demir yağmuru ve Yeni Zelandalıların on makineli tüfeğinin, namluları kızarınca kadar yaptığı tesirli ateşiyle durdurulabildi.

10 Ağustos akşamı, Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood, zayıtının 12.000 olduğunu ve bunlar arasında pek çok subayın bulunduğunu bildirdi. General Shaw'ın kumandası altında bulunan yeni ordudan 13. Tümen, 10.500 mevcudundan 6.000'ini kaybetmiştir. General Baldwin ve kurmay heyeti tamamen telef olmuştur.

İngiliz birlikleri, kırk sekiz saat ellerinde bulundurdıkları Conkbayırı'nı bu şekilde kaybetmişlerdir. Fakat bu pek küçük ve kıymetsiz gibi görünen arazi parçacığı gerçekten de 12.000

insan hayatı değerindedir. Bu muvaffakiyetsizlikten General Birdwood sorumlu değildir. O ve maiyetindeki subaylar ve erler vazifelerinde hiç kusur etmemiştir. Onlar muvaffakiyete ulaşmak için insan gücü ve kudreti dahilinde her şeyi yapmaktan çekinmemişlerdir. Fakat muvaffakiyete hakim olan güç, insan değildir!”.

Çanakale Cephesi’nde İngiliz ordusu saflarında savaş muhabiri olarak görev yapan Ashmead Bartlett’in, Conkbayırı’nda gerçekleşen Türk hücumuna dair gazetesine gönderdiği 19 Ağustos 1915 tarihli raporunda ise şu değerlendirmeler yer almaktadır:

“Gelibolu Yarımadası üzerinde yaşanan muharebelerin en kanlı ve büyüğü olan Conkbayırı muharebesinin sona erdiği 10 Ağustos 1915 akşamından beri, iki taraf da işgal ettikleri mevzileri tahkim, noksanları ikmal ve bu dağlık arazide birbirine karışmış olan kıtaları yeniden düzenlemekle meşgul olmaktadır.

Son raporumu yazdırdıktan sonra, aralıksız dört gün devam eden bu savaşta, Anzak birlikleri fevkalade gayret sarfetmişler ve Conkbayırı sırtına ulaşmışlar ise de elde ettikleri yeri muhafaza edememişlerdir. Hele Gurkalar’dan (İngiliz ordusundaki

Nepalli askerler) bir tabur Conkbayırı’na da (Besimtepe’ye) çıkmıştır. Fakat Türkler büyük kuvvetle karşı taarruza geçerek, tepeler üzerinde bulunan cesur askerlerimizi bayırın eteklerine sürmüşlerdi.

Bu muharebe, devler memleketinde bir devler muharebesi idi. 10 Ağustos 1915 sabahı Türkler günün ışımasıyla beraber Conkbayırı’ndan son derece şiddetli bir saldırıyla, süngü hücumunda bulundu. Hayatlarını önemsemeyip hiçe sayarak yapılan bu hücum karşısında, kıtalarımız sırtın eteklerine doğru çekilmek zorunda kaldı.

Fakat bu saldırı, karadaki sahra ve obüs toplarımızın ve gemilerdeki ağır toplarımızın şiddetli ateşi ile cezasız bırakılmadı. Türlerin yanaşık nizamda ve birbiri gerisinde tertiplenmiş dört hücum safının şiddetli saldırısı ancak bu tesirli topçu ateşi altında kırıldı.

Bu cehennemî topçu ateşi bile Türk saldırılarını durdurmadı. Nihayet 10 makineli tüfeğimizin kısa mesafeden yaptıkları yarım saat süren ateşiyle bu müthiş saldırı durdurulabildi. Bu tüfeklerin namluları kızıl hararet derecesine gelmişti. Türkler bizi Conkbayırı’ndan sürüp çıkardılar ise de bu kendilerine pek pahalıya mal oldu.

Bu mevkinin kıymet ve önemini takdir eden Türkler, bugün şüphesiz pek büyük cesaret ve yiğitlikle savaştılar. Conkbayırı'nı bize kaptırmamaya çalıştılar ve bunu başardılar”.

Ağustos ayının sonlarına doğru cephedeki geniş kapsamlı taarruzlar, yerini karşılıklı siper mücadelelerine ve keşif faaliyetlerine bıraktı. Düşman güçleri Mestantepe, Pırnartepe, Lalebaba ve Karakoldağı'nda güçlü savunma hatları inşa edip bölgede yerleşmek istese de Mehmetçik'in savunması karşısında başarılı olamadı.

İlerleyen aylarda düşmanın hareket kabiliyeti iyice sınırlandırıldı. 27 Kasım'da Mustafa Kemal'in sağlık nedenleriyle komutayı devretmesinin ardından, Aralık ayında yapılan keşifler düşman siperlerinin boşaltıldığını ortaya koydu. Aylar süren

muharebelerin sonunda, müttefik kuvvetler geride büyük miktarda malzeme bırakarak Çanakkale'yi tahliye etmek zorunda kaldı.

İtilaf Devletleri'nin başarısızlığıyla neticelenen Çanakkale Muharebeleri, I. Dünya Savaşı'nın uzamasına yol açtı. Çarlık Rusya'nın çöküşünü hazırladı ve İngiltere'de hükümet değişikliğine sebep oldu. Bir yıldan uzun süren bu kanlı çatışmalarda taraflar ağır kayıplar yaşadı. İtilaf Devletleri bölgeye 410.000 İngiliz ve 79.000 Fransız olmak üzere yaklaşık yarım milyon asker sevk etmişti.

Yalnızca İngiliz kuvvetlerinin toplam kaybı 213.980 kişiye ulaştı. Türk tarafı ise Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın resmi kayıtlarına göre 213.882 şehit verdi. Türk milleti savaş boyunca pek

çok yetişkin ve nitelikli insanını yitirmesine karşın, sergilediği büyük kahramanlıklar neticesinde Balkan Savaşı'ndan kalan psikolojik ezikliği üzerinden atarak büyük bir askeri zafer elde etti.

Çanakkale Cephesi'nin kaderini tayin eden en kritik evre, şüphesiz 1915 yılının Ağustos ayında cereyan eden muharebeler oldu. Tarihsel hafızada genellikle 18 Mart deniz zaferi ve 25 Nisan kara savunmasıyla yer eden Çanakkale direnişi, 9-10 Ağustos tarihlerinde kazanılan zaferlerle kesin sonucu elde etti. Bu dönemde, cephenin kilitlenmesini aşmak ve yarımada'yı ele geçirmek isteyen İtilaf kuvvetlerinin ümitleri, Anafartalar ve Conkbayırı'nda sergilenen sarsılmaz iradeyle kesin olarak yıkıldı. Bu yönüyle Çanakkale

Cephesi'nin Ağustos 1915 safhası, savaşın yalnızca askeri kuvvetlerin sayısı ile değil, doğru zamanda verilen kararlarla, araziye isabetli değerlendirebilen komutanların sevk ve idaresiyle şekillendiğini açık biçimde göstermektedir. Ağustos ayı, Türk askeri tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden Çanakkale Muharebeleri içerisinde, sevk ve idarenin, doğru zamanda alınan kararların ve muharebe alanındaki inisiyatifin sonuçları belirlediği safhayı temsil eder. İtilaf Devletleri'nin Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirme ve başkente ulaşma planları, bu evrede cereyan eden Anafartalar ve Conkbayırı muharebeleriyle kesin olarak çöktürüldü.

Mustafa Kemal'in önce 19. Tümen Komutanı, ardından Anafartalar Grubu Komutanı olarak yürüttüğü faaliyetler, muharebe sahasında inisiyatif kullanmanın, dağınık birlikleri tek komuta altında toplamanın ve kritik arazi parçalarını elde tutmanın savaşın seyri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Anafartalar'da elde edilen bu başarı, Ağustos ayını Çanakkale Muharebeleri içinde belirleyici bir döneme dönüştürdü, bu süreç, askeri sevk ve idarenin savaşın sonucunu tayin eden temel unsurlardan biri olduğunu gösteren tarihi bir örnek

olarak yerini aldı. Mustafa Kemal, kısıtlı kuvvetleri bizzat ateş hattından yöneterek ve doğru zamanda kararlı süngü hücumları emrederek savaşın inisiyatifini geri döndürülemez biçimde Türk ordusuna kazandırdı.

Türk askeri tarihi açısından Ağustos ayı, milletin varlık yokluk çizgisinde kaderini tayin eden stratejik kırılmaların yaşandığı bir aydır. 1915 yılının Ağustos'unda Conkbayırı ve Anafartalar'da sergilenen direniş, yalnızca bir cephenin düşmesini veya başkentin işgalini engellemekle kalmadı, Müttefiklerin küresel askeri stratejisini iflasa sürükledi. Elde edilen bu askeri başarı, basında "Anafartalar Kahramanı" unvanıyla Anadolu'ya duyurulan benzersiz bir komutanı tarih sahnesine çıkardı. Karar alma mekanizmasındaki isabet, kısıtlı askeri kaynaklarla sağlanan şok baskınlar, rütbe ve mevki fark etmeksizin ölümün üzerine korkusuzca atılan Mehmetçiğin iradesi, bu tarihi başarının temel taşı oldu. Bu zafer, Türk askeri tarihine eşsiz bir Ağustos zaferi olarak kazındı, Milli Mücadele'yi zafere taşıyacak birlik ruhunun ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini attı.

Seçilmiş Kaynakça

Albayrak, Muzaffer. 10 Ağustos 1915 Conkbayırı Süngü Hücumu. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Bşk. Yay., Çanakkale, 2016.

Atatürk, Mustafa Kemal. Anafartalar Hatıraları. Hazırlayan Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 2011.

Atatürk, Mustafa Kemal. Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe. Hazırlayan Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

İğdemir, Uluğ. "Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları". Belleten, C. 7, S. 28, Ekim 1943.

Kurşun, Zekeriya, Çanakkale Muharebeleri, C.VIII, DİA, İstanbul, 1993.

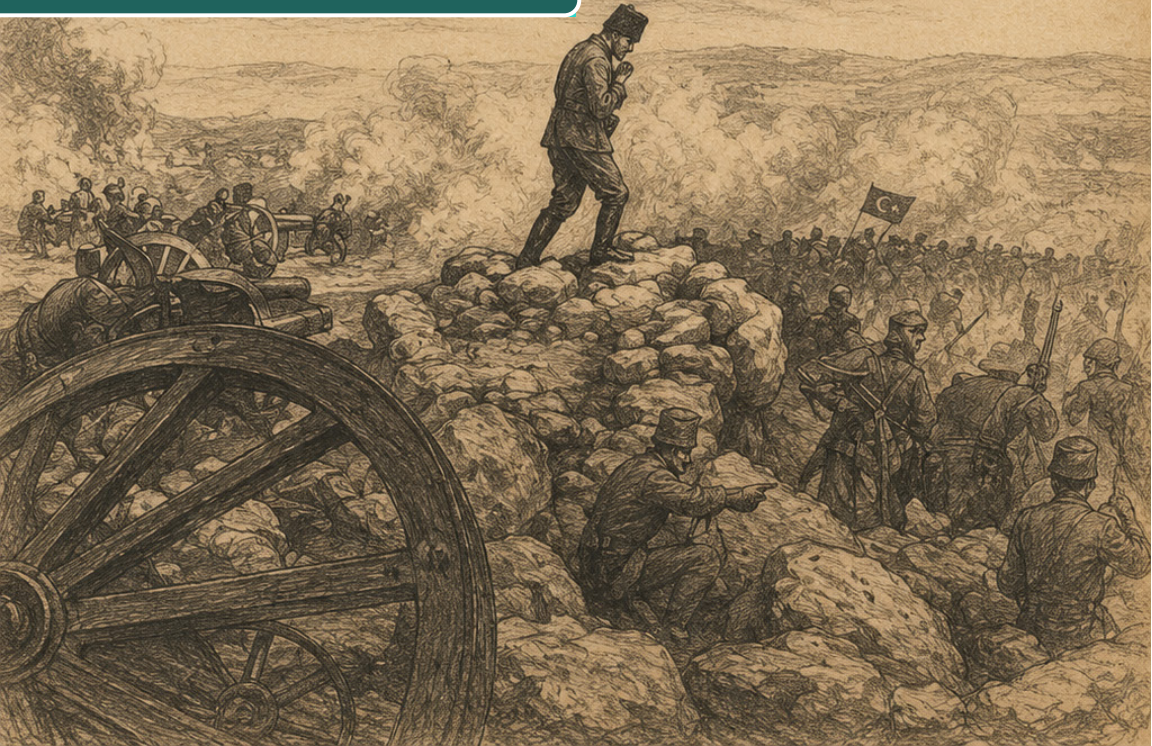
Mustafa Kemal. Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe. Hazırlayan Suat Akgül vs, Genelkurmay ATASE, Ankara, 2011.

Turan, Mustafa. 18 Mart Çanakkale Zaferi ve Türk İstiklal Harbi. Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı. Ocak Yayınları, Ankara, 1998.

Uzman, Nasrullah. İttihat ve Terakki Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1908–1918). Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2008.

12-Sakarya Meydan Muharebesi

Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

12- Sakarya Meydan Muharebesi

(23 Ağustos-13 Eylül 1921)

Mustafa Kemal Paşa'nın "Sakarya Melhame-i Kübrası" yani "büyük kanlı savaş" olarak adlandırdığı ve bazı tarihçilerin "Subaylar Savaşı" adını verdiği Sakarya Meydan Muharebesi Türkiye tarihinin en önemli savaşlarından biridir.

II. İnönü Savaşı'ndan sonra genel seferberlik ilan eden Yunanlar, tüm kaynaklarını ordunun emrine vererek, eli silah tutan herkesi askere aldığı gibi İngilizlerden de silah ve para yönünden her türlü desteği almaktaydı. Anadolu'ya durmadan kuvvet çıkararak yeni bir taarruza hazırlanıyorlardı. Bu seferki hedefleri Türk direnişini kırarak, Orta Anadolu'yu ve dolayısıyla Ankara'yı ele geçirmekti.

Bu amaçla Yunan ordusu, 8 Temmuz 1921 tarihinde üç koldan saldırıya geçti. Tarihimize Kütahya-Eskişehir Savaşları adıyla bilinen ve on beş gün kadar süren bu savaşlar çok şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Yunan kuvvetlerinin sayı ve lojistik imkan bakımından çok üstün

olması sebebiyle, 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya, 19 Temmuz'da da Eskişehir Yunanlıların eline geçti. Cephelerden gelen bu olumsuz haberler üzerine, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa bizzat Ankara'dan Eskişehir'in güney-batısında Karacahisar'da bulunan Batı Cephesi Karargahı'na giderek durumu yakından inceledi.

O günkü şartlar altında güçlü Yunan birlikleri karşısında daha fazla kayıplar vermemek için, askerliğin gereği olarak, yeni bir strateji değişikliğini gerek gördü ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya şu önemli direktifi verdi: "Orduyu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusuyla araya bir mesafe koymak lazımdır ki, orduyu derleyip toparlamak ve güçlendirmek mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya'nın doğusuna çekilmek yerindedir." Bu nedenle Türk birlikleri, 25 Temmuzdan itibaren doğal bir savunma hattı olan Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilerek, gerekli düzeni almaya ve toparlanmaya başladı.

Türk Ordusu'nun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi, bir taraftan savaş gücünün önemli bir kısmını kaybeden askerin ve halkın moralinin bozulmasına, diğer taraftan da, TBMM'de büyük bunalımların

çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönem İstiklal Savaşı'nın en kritik günlerinin yaşandığı safhalardan birini oluşturmuştur. Sakarya Muharebesi öncesinde Kütahya-Eskişehir Savaşlarında alınan yenilgi üzerine Türk ordusu taktik olarak Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekildi. Türk ordusunun boşalttığı yerleri işgal eden Yunanlar, Ankara'ya oldukça yaklaştılar. Askeri bir strateji olarak ordumuzun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesinin ortaya çıkardığı moral bozukluğu, TBMM'de telaş ve endişelere sebep oldu.

Bu durumda Türk ordusu toparlanıp taarruz gücüne ulaşmadan Yunanların kısa bir süre içinde yeni bir saldırı başlatmaları bekleniyordu. Ayrıca Yunan ordusunun Polatlı'ya kadar yaklaşması Ankara'da heyecan ve kaygılara yol açtı. Mecliste bu konu üzerinde çok ciddi ve tartışmalı oturumlar yapıldı. Hatta

Fevzi (Çakmak) Paşa

hükümet merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması bile ciddi olarak gündeme getirildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Ortaya Çıkan Bunalım: Başkumandanlık Kanunu (5 Ağustos 1921)

4 Ağustos 1921'de TBMM'nin gizli oturumu sırasında askeri durum ve Başkumandanlık Meselesi üzerinde çok hararetli tartışmalar cereyan etmişti. Bazı milletvekilleri mevcut durumdan Mustafa Kemal Paşa'yı sorumlu tuttular. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif olanlar, "Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir?" diyerek Mustafa Kemal Paşa'yı suçlamışlardır.

Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa şunları söylemektedir: "Efendiler, gerçekten de tahmin ettiğim manevi sakıncalar hemen kendini gösterdi. İlk duyarlık Meclis'te belirdi. Özellikle muhalifler, kötümser nutuklarla feryada başladılar 'Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik.' diyorlardı. Bu şekilde konuşan kimselerin

dolaylı yoldan kastettikleri şahsın ben olduğuma şüphe yoktu.” (M. Kemal Atatürk, Nutuk, s.593) Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa (Görsel 1) TBMM’de ordunun Sakarya Irmağı’nın doğusuna çekilmesi konusunda şunları söylemiştir: “...Düşmanın ilerlemesine karşı, halkın tereddüt ve endişe etmesine yer yoktur. Düşmanın Anadolu içlerine doğru uzanmak isteyen kolları mezarlarına yaklaşıyor, bu yeni sefer düşmanın ölüm yolculuğudur.” Sakarya Zaferiyle Yunanların yaşadığı bozgun onlar adeta bir ölüm yolculuğu olmuştur. (Kazım Karabekir, Türk İstiklal Harbi, 1974, s. 508)

TBMM’de Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğine inanan ve üstün askeri yeteneklerine güvenen milletvekilleri onun ordunun başına geçmesini ve başkomutanlığa getirilmesini istediler. Muhafif milletvekilleri de onu ordunun başında görmek istiyordu. Mustafa Kemal Paşa 4 Ağustos’ta mecliste yapılan gizli oturumda Başkomutanlık Kanunu için bir önerge verdi. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sahip olduğu bütün yetkilerin üç ay süreyle kendisine verilmesi durumunda başkomutanlığı kabul edebileceğini bildirdi. Bazı mebuslar, meclis yetkilerinin tek kişi üzerinde toplanmasını sakıncalı

bularak karşı çıktılarsa da 5 Ağustos 1921’de Başkomutanlık Kanunu kabul edildi. Başkomutanlık Kanunu 5 maddeden teşkil etmekteydi. Kanuna göre Mustafa Kemal Paşa, Meclisin olağanüstü yetkilerini (yasama, yürütme) üç ay süreyle kullanacaktı. Bu süre gerekli görülürse uzatılacaktı.

Mustafa Kemal mecliste başkomutanlık yetkisinin kendisine verilmesi üzerine şunları söyledi: “...Ulusumuzu esir etmek isteyen düşmanları ne olursa olsun yeneceğimize olan iman ve güvenim, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu tam inancımı yüce kuruluşa karşı, bütün millete karşı ve bütün dünyaya karşı ilan ederim...” (M. Kemal Atatürk, Nutuk, s.821) Türk milletinin zor günler yaşadığı bir dönemde Mustafa Kemal Paşa’nın hiç düşünmeden vatanın kurtuluşu ve milletin bağımsızlığı için bütün sorumluluğu üzerine alması vatanseverliğinin bir göstergesidir.

Mustafa Kemal Paşa’nın TBMM’ye Başkomutanlık Kanunu için 4 Ağustos’ta verdiği önerge şu hususun altını çizmekteydi: “Meclisin sayın üyelerinin genel istekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi, kendi üzerime almaktan doğacak yararları en

kısa zamanda elde edebilmek ve ordunun maddi ve manevi gücünü en kısa zamanda artırmak ve yönetimini bir kat daha kuvvetlendirmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sahip olduğu yetkileri fiilen kullanmak şartıyla üzerime alıyorum. Hayatım boyunca milli egemenliğin en sadık bir hizmetkârı olduğumu milletin nazarında bir defa daha doğrulamak için, bu yetkinin 3 ay gibi kısa bir müddetle sınırlandırılmasını istiyorum.”

Bu önergedeki Meclisin yetkilerini kullanma isteği bazı itirazlara sebep oldu. Oysa olağanüstü bir durum söz konusu idi. Durum bir ölüm kalım meselesi ve Türk milletinin mukadderatı ile yakından ilgiliydi. Düşman karşısında vakit geçirmeksizin en seri ve en doğru kararları verebilmek, Meclis’in yetkilerini anında kullanmakla mümkün olabilirdi. Aslında Mustafa Kemal Paşa’nın söz konusu yetkilerin üç ay süreyle sınırlı kalmasını istemesi, onun milli iradeye olan sarsılmaz inancını ve saygısını da gösteriyordu. Meclis’te hararetli görüşmelerden sonra 5 Ağustos 1921’de Mustafa Kemal Paşa’ya üç ay müddetle askerliğe ait konularda Meclisin yetkilerini kullanabilme yetkisini veren Başkumandanlık Kanunu kabul edildi. Başkumandanlık görevine başlayan Mustafa Kemal Paşa

aynı gün orduya ve Türk milletine hitaben bir bildiri yayımladı. Bildiride şöyle diyordu: “Sizlere bu beyannameyi yazdığım dakikadan itibaren İna-yet-i Subhaniye’ye istinaden ve müftehiren bu büyük ve şerefli vazifeyi ifaya başlamış bulunuyorum. Bana bu vazifeyi tevdi etmiş olan Meclis ve bu Mecliste beliren milletin kesin iradesi, hareket tarzının mihrakını teşkil edecektir. Hiçbir sebep ve suretle değiştirilmesine imkan olmayan bu kesin irade, her ne olursa olsun düşman ordusunu imha etmek ve bütün Yunanistan’ın silahlı kuvvetlerinden oluşan bu orduyu anayurdumuzun mukaddes ocağında boğarak kurtuluşa ve bağımsızlığa kavuşmaktır”.

**Topyekun Milli Mücadele’ye
Katılım: Tekalif-i Milliye
Emirleri (7-8 Ağustos 1921)**

Başkumandanlık Kanunu kabul edildikten sonra Mustafa Kemal Paşa faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Polatlı’daki ordu karargahına gitti ve ordunun başına geçti. Ordunun olası Yunan saldırısına karşılık verebilmesi için asker, silah, cephane ve her türlü malzeme bakımından desteklenmesi gerekiyordu. Bu amaçla derhal başkomutanlık yasama yetkisini kullanarak 7-8 Ağustos 1921’de Tekalif-i Milliye Emirleri’ni (Milli Vergi Emirleri) yayımladı. Bu emirlerle Türk

halkını, maddi ve manevi bütün güçleriyle Milli Mücadele'ye destek vermeye çağırıyordu. Bu emirlerin yerine getirilmesi için ilçelere kadar uzanan geniş bir teşkilatlanmaya gidildi ve "Milli Vergi Komisyonları" kuruldu. Ayrıca emirlerin yerine getirilmesi ve herhangi bir suistimale sebep verilmemesi için Ankara, Kastamonu, Samsun, Konya ve Eskişehir bölgelerine İstiklal Mahkemeleri gönderildi. Fakat buna çok da gerek kalmadı. Türk milleti vatanı için hiçbir fedakarlıktan kaçınmadı ve bu milli dayanışmaya seve seve katıldı.

Tekalif-i Milliye Emirleri'nin bazıları şunlardır:

- Yurtta her ev, birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp komisyona verecektir.

- Tüccar ve halkın elinde bulunan çamaşırılık bez, kaput bezi, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün, tiftik, kalın bez, kösele, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nal, yular, kaşığı gibi malların parası sonra ödenmek üzere yüzde kırkına el konulacaktır.

- Halkın elinde bulunan buğday, saman, un, arpa, fasulye, nohut, şeker, sabun, yağ gibi ürünlerin parası sonra ödenmek üzere yüzde kırkına el konulacaktır.

- Taşıtı olanlar, ayda bir kez yüz kilometrelik mesafeye bedelsiz olarak askeri nakliye yapacaktır.

- Halkın elinde bulunan, savaş elverişli bütün silah ve cephane üç gün içinde komisyona verilecektir.

Cephaye silah ve cephane taşıyan kadınlar

On maddeden oluşan ve Türk milletinin büyük fedakarlıklarla yerine getirdiği Tekalif-i Milliye Kararları Nutuk'ta şöyle izah edilmiştir:

“1 sayılı” emrimle her ilçede bir Tekalif-i Milliye Komisyonu kurdurdum. Bu komisyonlarca toplanan malzemenin, ordunun çeşitli bölümlerine dağıtım şeklini düzenledim. “2 sayılı” emri-me göre, vatanın her ailesi birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekalif-i Milliye Komisyonuna teslim edecekti. “3 sayılı” emrimle, tüccarın ve halkın elinde bulunan çamaşırılık bez, Amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye yarayan her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı

ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el koydum. “4 sayılı” emrimle, eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yine yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el koydum. “5 sayılı” emrimle, ordu ihtiyacı için alınan taşıtlar dışında halkın elinde kalan yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar ayda bir defa olmak üzere, parasız askeri ulaşım yapılmasını mecbur tuttum. “6 sayılı” emrimle, ordunun

Mermi imalatı yapan kadınlar

giyimine ve beslenmesine yaran bütün sahipsiz mallara el koydum. “7 sayılı” emrimle, halkın elinde bulunan savaşta işe yarar bütün silah ve cephanenin üç gün içinde teslimini istedim. “8 sayılı” emirle, benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan maddeler ve bunlar türünden malzeme ve asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına el koydum. “9 sayılı” emirle demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalathaneleriyle, bu esnaf ve imalathanelerin iş çıkarabilme güçleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustaların adlarıyla birlikte sayılarını ve durumlarını tespit ettirdim. “10 sayılı” emirle, halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla, kağı arabalarının bütün takım ve hayvanlarıyla birlikte binek ve topçeker hayvanlarının, katır ve yük hayvanlarının, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisine el koydurdum.”

Tekalif-i Milliye Emirleriyle Türk milleti maddi ve manevi tüm kaynaklarını ordu için seferber etti. Emirlerle uymayanlar İstiklal Mahkemeleri tarafından ağır cezalara çarptırıldığından

ordunun ihtiyaçları kısa zamanda sağlandı. Vatanı için sorumluluktan kaçınmayan Türk milleti, sadece bu emirleri uygulamakla kalmadı vatanseverliğin, milli birlik ve beraberliğin, milli dayanışmanın ve fedakarlığın güzel örneklerinden birini bütün dünyaya gösterdi.

Tekalif-i Milliye Emirleriyle ihtiyaçları büyük ölçüde giderilen Türk ordusu savaşa hazır hale geldi. Bundan sonra Yunanlarla Sakarya boylarında bir ölüm kalım savaşı yaşanacaktır.

Mustafa Kemal Paşa bu tedbirleri aldıktan sonra 12 Ağustos 1921 günü Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'daki cephe karargahına geldi. Artık çok sevdiği askerlik mesleğine iki yıl aradan sonra tekrar dönmüş, fiilen Türk ordusunun başına geçmişti.

Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

Türk ordusu Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde daha fazla kayıp vermemek için Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekildi. Yunanlılar bunu yenilgi olarak gösterip zaferlerini ilan etmeye çalışırken, yeni bir Yunan saldırısına karşı çoktan savunma hazırlıklarına başlandı. Tekalif-i Milliye Emirleri'yle ordunun birtakım ihtiyaçları karşılandı, Doğu Cephesi'nden ve Merkez

Ordusu'ndan seçkin birlikler Batı Cephesi'ne sevk edildi. Bu sırada Yunan ordusu, 13 Ağustos 1921'de Türk ordusuna son darbeyi vurmak amacıyla bütün hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçtiler. 15 Ağustos'ta Yunan Kralı Konstantin ordularına "Ankara'ya!" emrini verdi. 16 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda konuşan Lloyd George ise Türkler'i uzlaşmaya zorlamak için kendilerinden Anadolu'ya ordu göndermelerini bekleyenlerin yanıldığını, sadece her iki tarafı sonuna kadar savaştırmak istediklerini ve harbin kendilerine "olaylara saygı göstermeyi öğrettiğini" açıkladı. Birçok şehir ve kasabayı işgal ederek Sakarya'daki savunma hatlarına dayandılar. Hedefleri Ankara'yı ele geçirmektir.

23 Ağustos'ta Türk mevzilerine ulaşan Yunan kuvvetleri bütün güçleriyle saldırıya geçtiler. Türk ordusu bir meydan

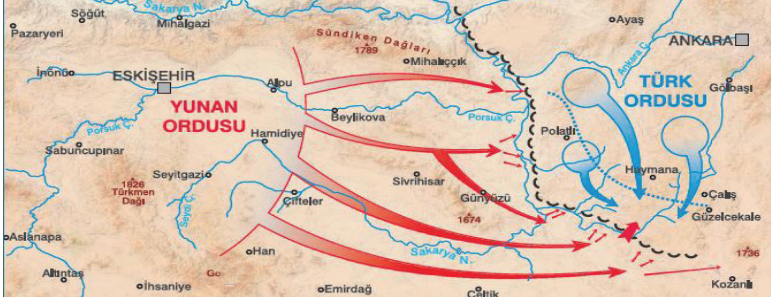
muharebesi yapmak için Sakarya Nehri'nin doğusunda, yaklaşık olarak 100 km genişliğinde bir cephe hattında toplandı. Asker sayısı, silah ve cephane bakımından Türk ordusundan üstün olan Yunan kuvvetleriyle Sakarya Irmağı boylarında ve çevresinde kıyasıya bir mücadele başladı. Sakarya Irmağı'nın doğusuna geçen Yunan ordusuna karşı Polatlı, Haymana ve Çaldağı yörelerinde çok şiddetli muharebeler yapıldı (Harita 1).

Yunanlar zaman zaman Türk savunma hattını aşmayı başardılar. Ancak her defasında karşılarında yeni savunma birliklerini buldular. Bozulan savunma hatlarının geride yeniden kurulmasıyla Yunan kuvvetleri ancak ağır kayıplar vererek ilerleyebilmekteydi. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusuna karşı, çizgiye bağlı savunma hatları ile başarılı olunamayacağını göerek Nutuk'ta da yer alan şu emri

Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi Genelkurmay Grubu

Harita 1

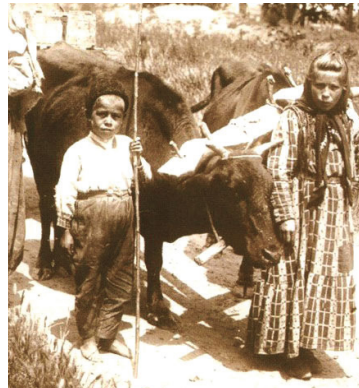

verdi: “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O Satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla sulanmadıkça düşmana terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir, ama küçük büyük her birlik ilk durabildiğı noktada yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşı sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler ona uyamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanmak ve direnmekle yükümlüdür.” Bu emir Sakarya’da aynen uygulanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, bütün savaş boyunca cepheden hiç ayrılmamış zaman zaman da ateş hattına kadar girmiştir. Şüphesiz bu durum subay ve askerlerimiz için büyük bir moral kaynağı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Yunan kuvvetlerine son darbeyi indireceğı yere çekmek için uyguladığı planla savaşın cephesi büyük bir derinlik kazanmış, düşmanın taarruz gücü, ilerleme kuvveti tamamen tükenmeye

başlamıştı. Yunan kuvvetleri ana mevzilerinden çok uzaklaşmış ağırlık merkezinden tamamen kopmuş ve Yunan kuvvetleri Türk savunma hatlarını aşmalarına rağmen cephenin iç kesimlere doğru ilerleyemiyordu. Yunanlar savaşın başlarında elde ettikleri üstünlüğü koruyamadılar.

Mustafa Kemal Paşa’nın askeri dehası ve ileri görüşlülüğü sayesinde yaptığı taktik değişiklik savaşın kaderini etkiledi. Dünya savaş tarihine geçen bu taktiğin uygulanmasıyla, üstün Yunan kuvvetleri yıpratıldı ve taarruz gücü kırıldı. Savaştaki

Türk Kadınları Cepheye Mühimmat Taşıırken

başarı ibresi Türk ordusu lehine döndü. Mustafa Kemal Paşa savaş sürecinde milli birlik esasının önemini şu ifadeleri ile özetlemektedir: “Bilirsiniz ki savaş ve çarpışma demek, iki ulusun yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyla, bütün mallarıyla, bütün maddi ve manevi güçleriyle karşılaşması ve birbirleriyle vuruşması demektir. Bunun için bütün Türk ulusunu, cephedeki ordu kadar düşüncesi ve duygusuyla ve fiili (eylemli) olarak savaşla ilgilendirmeliydim.

Ulus bireyleri, yalnız, düşman karşısında olanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli bilerek bütün varlığını savaşa verecekti. Bütün maddi ve manevi

varlığını yurt savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen uluslar, savaşı ve çarpışmayı gerçekten göze almış ve başarılacaklarına inanmış sayılamazlar.” (M. Kemal Atatürk, Nutuk, ss.827-829). 4-5 Eylül’de saldırıya kalkan Yunanlar çok ağır kayıplar verdi ve geri çekildi. Nihayet taarruz sırası artık Türk ordusuna gelmişti.

10 Eylül 1921 günü başlayan Türk taarruzu karşısında Yunanlar için Sakarya’nın batısına çekilmekten başka çare kalmadı. Düşman perişan bir halde taarruz öncesi bulundukları noktaya yani Sakarya Nehri’nin batısına çekilmek zorunda kaldı. Taarruz gücünü kaybeden Yunan ordusu 11 Eylül’de Sakarya Irmağı’nın batısına atıldı. Yunan kuvvetleri Eskişehir-Afyon hattına çekildi

Sakarya Meydan Savaşı Panoraması, Ressam Aydın Erkmen, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi, Ankara

ve savunma hatları oluşturmaya başladı. 22 gün 22 gece süren Sakarya Meydan Savaşı, 13 Eylül 1921 tarihinde Türk ordusunun Zaferiyle sona erdi. 13 Eylül'de Sakarya'nın doğusu tamamen düşmandan temizlenmiştir. Büyük zafer Ankara'da ve ülke genelinde coşkuyla karşılanmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi'yle kazanılan zaferin ortaya çıkardığı sonuçlar dönemin şartları açısından son derece mühimdir. Bu muharebe, İstiklal Savaşı'nın en önemli askeri başarısı ve Türk tarihinin de önemli bir dönüm noktasıdır. Zira bu zaferle Türk ordusunun 1683 Viyana Kuşatması'ndan sonra başlayan Avrupalılar karşısındaki geri çekiliş ve savunma pozisyonu, bundan sonra taarruz ve ilerlemeye dönüştü.

Kütahya-Eskişehir Savaşlarının olumsuz etkileri ortadan kalktı ve uzun yıllardan beri zafer hasret olan Türk milleti, bu zaferden sonra kurtuluşa daha da inanmaya başladı. Halkın orduya güveni ve savaşın kazanılacağına olan inancı arttı. Yunan ordusunun gücü kırılmış, üstünlük Türk ordusuna geçmiştir. Yunan ordusunun ağır kayıplar vererek taarruz gücünü kaybetmesi Batı ülkelerinin Yunanlara olan güveni sarsmıştır. Bu sayede Büyük Taarruz için zaman ve zemin

hazırlanmakla birlikte bu zaferle milletimizin topyekun Mustafa Kemal Paşa'ya olan güveni artmış ve Mustafa Kemal Paşa'ya gazilik unvanı ve mareşallik rütbesi verildi. TBMM'nin uluslararası alanda saygınlığı arttı ve hakim gücün Ankara yönetimi olduğu anlaşıldı.

Bu savaştan sonra dış politikada olumlu gelişmeler kendini göstermiş, Kafkas cumhuriyetleriyle (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) TBMM arasında 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalandı.

Fransa'yla TBMM arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı. İtilaf Devletleri TBMM'ye barış önerisinde bulundu. Ancak Sevr tekrar gündeme getirildiği için bu öneri kabul edilmedi. İtalyanlar Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden tamamen

çekildi. Bu zaferden sonra imzalanan önemli antlaşmalardan biri de 23 Ekim 1921’de gerçekleşmiş, Malta’da bulunan Türk esirleri ile Anadolu’da tutuklu bulunan İngilizlerin değişimi sağlanmıştır. Böylece İngiltere de Ankara Hükümeti’ni tanımıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi: Türk Milli Mücadelesinin Diplomatik Dönüm Noktası

Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Ankara Hükümetinin 1918 yılında Rus hakimiyetinde iken istiklallerini ilan eden Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 13 Ekim 1921’de imzalanan dostluk antlaşmasıdır. Kars Antlaşması, Moskova Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Sovyet Rusya aracılığıyla gerçekleştirilmiş bir antlaşmadır.

Moskova Antlaşması sonrasında Sovyet Rusya aracılığıyla Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında yeni bir düzenleme yapılması ihtiyacı doğdu, bu doğrultuda 26 Eylül 1921’de Kars’ta görüşmeler başladı. Ankara Hükümeti, heyet başkanlığına Kazım Karabekir’i görevlendirdi. TBMM Hükümeti’ni Kazım (Karabekir) Paşa’nın temsil ettiği konferansta Kafkaslarda meydana gelen yeni gelişmeler değerlendirildi.

Karabekir Paşa, açılıшта yaptığı konuşmada, kapitalist ve emperyalistlerin Türk milletine tatbik etmek istedikleri Sevri tanımadığını, bu meşum antlaşmayı yapanların cebir ve tehditlerine boyun eğmediğini ve yeni bir hükümet vücuda getirdiğini, batının zulmüne bütün kuvvetiyle göğüs geren Türk milletinin doğuda Şuralar Rusyası’nı gördüğünü, ona dostluk elini uzatarak el ele Doğu’nun kurtuluşu ve refahı için çalıştığını söylemiştir. Karabekir Paşa konuşmasının sonunda antlaşmanın mahiyetini “Moskova’da temellerini attığımız dostluk antlaşmasını teyit ve takviyesi demek, şarkta ebedi bir kardeşliğin tesisi demektir” sözleriyle açıklamıştır.

Görüşmelerde Türk tarafı Misak-ı Milli ve Moskova Antlaşması esaslarını savundu, Sovyet delegasyonu ve Kafkas cumhuriyetleri temsilcileri ise Türkiye ile dostluk ve iş birliğini vurgulamaktadır. Bu durum, tarafların çatışma yerine uzlaşma arayışına yönelmesine neden oldu. Karabekir Paşa’nın Moskova Antlaşması’nın esas olması gereğine işaret etmesi ve daha konferansın başlangıcında Ermeni ve Gürcülerin muhtemel bir sınır değişikliği talebinin “önüne geçilmesi” anlamına geliyordu. Karabekir Paşa’dan sonra Rus delegesi Ganetzky

yaptığı konuşmada, “Türkiye’nin müttefikleri olan Rusya ve cumhuri hükümetler Türkiye ahalisi tarafından kahramanane bir surette icra edilmekte olan muharebenin safahatını alaka ile takip ediyorlar.” diyerek Anadolu hareketine verilen desteği açık bir surette dile getirmiştir. Ermenistan Hariciye Komiseri İskinaz Maradya ise “Bu konferansın Kafkas ardı cumhuriyetlerin Türkiye’ye karşı dostluk duygularını kuvvetlendireceğini ve Türkiye’nin de kendi arkasında düşman bulunmadığını” söyleyerek Ankara Hükümetine verilen desteği belirtmiştir.

Moskova Antlaşması’nın hükümlerinin benzeri olan 20 madde ve üç ekten meydana gelen Kars Antlaşmasını, Türkiye adına Kazım Karabekir Paşa, Muhtar ve Memduh Şevket Bey, Ermenistan adına Maradya ve Makinzian, Azerbaycan adına

Chahatahtinsky, Gürcistan adına Eliava ve Svanidze, Rusya adına ise Hanetzky imzalamıştır. Yapılan müzakereler sonucunda 13 Ekim 1921’de Kars Antlaşması imzalandı.

Görüşmeler sonunda Sovyet cumhuriyetleri ile TBMM arasında 13 Ekim 1921’de Kars Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Kafkas cumhuriyetleri, Moskova Antlaşması’nda belirlenen sınırları onaylandı. Antlaşma ile Türkiye’nin doğu sınırları kesinleşti, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Türkiye’nin belirlediği sınırları kabul etmektedir. Bu gelişme, Türkiye’nin doğu sınır güvenliğini sağlarken, Sovyetlerin Kafkasyadaki askeri varlığını azaltmasına ve bölgede istikrarın artmasına katkı da sağlamaktadır. Bu antlaşma ile Türkiye’nin doğu sınırları kesin olarak tespit edilmiş oluyordu. Antlaşmanın Türkiye açısından

Ankara İtilafnamesi (20 Ekim 1921)

I. İnönü Muharebesi sonrasında Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya ile antlaşma imzalaması, Fransa'yı endişelendirdi ve Ankara ile uzlaşma arayışlarını hızlandırdı. Bunun temel nedeni, Güney Cephesi'nde Antep ve Maraş başta olmak üzere güçlü Türk direnişinin bulunması, Fransa'nın ekonomik sıkıntılar yaşaması, kamuoyunun savaş karşıtı baskısı ve İngiltere ile ilişkilerinin zayıflamasıdır. "Ne Fransızlar ne de biz çarpışmayı sürdürmeye istekli değildik" diyen Mustafa Kemal Paşa, Londra Konferansının doğurduğu gerginliğe rağmen, Fransa'nın Ankara Hükümeti ile bir antlaşma eğiliminde olduğunu belirtmiştir.

Bu yüzden her iki tarafta birbirleriyle görüşme yollarını aramaya başlamışlardı. Fransa'yı Batı Blokundan uzaklaştıracak olan Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasına götüren sebep, Anadolu'daki Türk askeri başarılarının yanı sıra Sovyet Rusya ile Ankara Hükümetinin yakınlaşmasının doğurduğu Bolşevik tehlikesinden Fransa'nın tedirginlik duymuş olmasıdır. Fransa açısından düşünüldüğünde, Anadolu'nun muhtemel bir Bolşevik etkisine girmesiyle bu ülkenin Müslüman sömürgelerinin

gelecekteki durumlarının tehlike arz edeceği aşıkardı. Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı sonrasında giderek büyüyen Fransız-İngiliz uyuşmazlığı Fransa'ya Anadolu'da ve Orta Doğu'da daha farklı bir dış politikanın takibi lüzumunu hissettirmişti. Bu noktada Fransa Anadolu'da, İngiliz politikasına karşı Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile ittifak yapmayı kendi çıkarları açısından daha isabetli bulmuştur. Öte yandan Fransız kamuoyunun Anadolu'daki savaşın Fransa'ya getirdiği iktisadi yükten rahatsız olması, bu ülkenin iç siyasetinde Türk-Fransız Savaşı'nın sona erdirilmesi hususunda genel bir kanaat oluşmasına yol açmıştı.

Bu koşullar altında Fransa, ekonomik çıkarlarını korumak ve Anadolu'daki yükünü azaltmak amacıyla Ankara ile anlaşma yoluna gitti. Bu amaçla Henri Franklin-Bouillon Ankara'ya gönderildi, görüşmelerde Mustafa Kemal Atatürk, Yusuf Kemal Tengirşenk ve diğer Türk yetkililerle müzakereler yapıldı. Türkiye, Misak-ı Milli esas alınmadan bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini belirtmektedir. Sakarya Zaferinin kazanılması, Fransız Hükümetine, Mustafa Kemal Paşa'nın tarafına geçmek ve Ankara İtilafnamesini imzalamak için arzu edilen sebebi sağlamış

oluyordu. Bu bağlamda Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonucunu bekleyen Fransa, bu süreçten sonra yeniden görüşmelere başladı. Görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti için hareket noktasının Misak-ı Milli'de tespit edilen ilkeler olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bouillon Sevr metnini ileri sürerek Misak-ı Milli ilkelerinin tatbikinde meydana gelebilecek güçlükleri belirtip sürerek Türk tezinin Avrupa'da tanınmadığını iddia etmiştir. Bouillon'un sözlerine tepki gösteren Mustafa Kemal Paşa'nın şu cevabı oldukça önemlidir:

“Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türk Devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız devlet gibi haklarını tanıtacaktır. Sevr metni Türk milleti için öylesine uğursuz bir idam kararnamesidir ki, onun

bir dost ağzından çıkmamasını dileriz. Bu konuşmamız sırasında bile Sevr metnini ağzıma almak istemem. Sevr metnini kafasından çıkarmayan milletlerle güven temeline dayanan ilişkilere girismeyiz. Bize göre böyle bir antlaşma yoktur. Londra'ya giden delege heyetimizin başkanı eğer bundan bahsetmemişse, verdiğimiz talimat ve yetki çerçevesinde hareket etmemiş demektir. Yanlış iş görmüştür. Bu yanlışlık yüzünden Avrupa ve özellikle Fransız kamuoyunda ters etkiler doğduğu görülüyor. Bekir Sami Bey'in gittiği yoldan hareket edersek, biz de aynı yanlışlığı yapmış oluruz. Avrupa'nın Misak-ı Milli'den haberdar olmamasına imkan yoktur. Avrupa Misak-ı Milli deyimini öğrenmemiş olabilir. Fakat, yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelenin neden ileri geldiğini elbette düşünmektedir.

Mustafa Kemal, Fransız Diplomat Franklin Bouillon (Boylon)'la Birlikte, Ankara, 1921

İstanbul'un Misak-ı Milli'den ve Milli Mücadeleden haberi olmadığı yolundaki sözler doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, Milli Mücadeleyi bilmektedir ve ondan yanadır. Bu mücadeleyi bilmezlikten gelen ve ona karşı görünen kimselerle bunların yardakçıları azdır ve milletçe de tanınmaktadır”

Mustafa Kemal Paşa'nın bu denli sert ve kararlı tepkisi sonrasında Franklin Bouillon'la yapılan görüşmelerde bir anlaşmaya varılamadı. Bouillon, müzakere edilen konuları, hükumetine bildirmek üzere Adana üzerinden Paris'e gitti. Bouillon'un kendi hükumetine danışma bahanesi ile görüşmeleri kesmesi, o sıralarda cereyan eden Yunan taarruzunun sonucunu beklemesinden kaynaklanmaktaydı. Görüşmelerde çok sert ve şiddetli oturumlar oluyordu. Özellikle kapitülasyonlar ve azınlıklar meselesi çok tartışılmış, Türk tarafı Misak-ı Milli'den hiçbir şekilde tavize yanaşmamıştı. Müzakereler çıkmaza girince üç gün ara verildi. Aslında Fethi Bey ile Yusuf Kemal Bey arasında azınlıklar konusunda görüş ayrılığı vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanan Türk Heyeti, durumu tartıştı, sonuç alamayınca Meclise müracaat etti. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı

Milliden kesinlikle taviz verilmemesini istedi. Azınlıklar konusu, Misak-ı Milli'deki gibi aynen kabul olunarak Bouillon ile yapılan görüşmeler 20 Ekim 1921'de sona ermiş ve aynı gün Fransızlarla Ankara İtilafnamesi imzalanmıştır. 13 madde ve 10 ek mektuptan meydana gelen itilafnamenin bazı maddeleri şunlardır:

- Taraflar arasındaki savaş durumu sona erecek.
- Savaş esirleri karşılıklı olarak serbest bırakılacak.
- Nusaybin, Cizre ve Kilis Türkiye'de kalacak, iki ay içinde Türk ordusu bu hattın kuzeyine, Fransız kuvvetleri ise güneyine çekilecek.
- İskenderun (Hatay) için özel bir yönetim oluşturulacak, resmi dil Türkçe olacak, Türk kültürünün geliştirilmesi amacıyla her türlü kolaylık sağlanacak.

Sakarya zaferinden sonra, Fransa ile 20 Ekim'de imzalanan Ankara Antlaşması Türkiye için büyük bir diplomatik zafer oldu. Bu antlaşma ile Türk-Fransız savaş hali sona erdirilmekte, Türkiye-Suriye sınırı büyük ölçüde belirlenmekte ve İskenderun bölgesi için özel bir idari düzenleme kabul edilmektedir.

Ankara Antlaşması'yla Güney Cephesi kapandı. Hatay hariç Türkiye'nin güney sınırı çizildi. TBMM ilk kez bir İtilaf devleti tarafından tanındı. Bu antlaşma, İtilaf Devletleri'nin arasındaki anlaşmazlıkların giderek artmasına neden oldu. Sevr'i gerçekleştirme arzu ve heyecanlarını giderek azalttı. Fransızlarla iş birliği yapan Ermeniler kitleler halinde bölgeyi terk etti. Antlaşma ile Fransa işgal etmekte olduğu Anadolu topraklarından çekildi. Bugünkü sınırlarla Suriye ve Lübnan Fransız yönetimine bırakılırken İskenderun ve Antakya'da Türkçe'nin ve Türk kültürünün korunduğu özel bir Fransız idaresi kuruldu. Bu cephedeki askeri birlikler Batı Cephesi'ne sevk edildi.

Mustafa Kemal Paşa, İtilafname sonrasında anlaşmayı şöyle değerlendirmiştir: "Ankara İtilafnamesi, büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muharebesinden otuz yedi gün sonra, arz etmiş olduğum gibi, 20 Ekim 1921'de doğmuş olan bir belgedir. Bu antlaşma ile, siyasi, iktisadi, askeri vb. hiçbir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu antlaşma ile millî davamız ilk defa olarak batı devletlerinden biri tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu."

Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması (2 Ocak 1922)

Moskova Antlaşması sonrasında Sovyet Rusya, Ankara Hükümeti'nin Batılı devletlerle (özellikle Fransa ile) yakınlaşmasından endişe duymakta ve Türkiye'nin Batı'ya yönelmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu nedenle Sovyet yönetimi, bu temasları dikkatle izledi ve zaman zaman baskı unsuru oluşturdu. Bu süreçte Ali Fuat Cebesoy aracılığıyla Türkiye'nin amacı, Sovyet desteğini kaybetmeden aynı zamanda Batılı devletlerle denge politikası kurmak olarak açıklanmaktadır. Sovyetlerin güven kaygılarını gidermek için karşılıklı temaslar sürdürüldü. Sovyetlerin yeni bir diplomatik denge kurma girişimi sonucunda Ukrayna ile Türkiye arasında görüşmeler başladı. Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığındaki Türk heyeti ile Sovyet temsilcileri arasında 2 Ocak 1922'de Türk-Ukrayna Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Ukrayna, Türkiye'nin bağımsızlığını tanıdı, Moskova Antlaşması esasları teyit edildi ve taraflar arasında diplomatik ve askeri iş birliği güçlendirildi.

Sonuç olarak Türkiye'ye Sovyet yardımları arttı ve Milli Mücadele'nin uluslararası desteği genişletildi. Bu gelişmeler, Ankara Hükümeti'nin, Batı'ya karşı

denge politikası yürüttüğünü ve Sovyetlerle stratejik iş birliğini sürdürerek Milli Mücadele'yi güçlendirdiğini göstermektedir.

Sakarya Zaferi'nden Büyük Taarruz'a: Milli Mücadelenin Stratejik Hazırlık ve Dönüşüm Süreci

Sakarya Savaşı'nda bozguna uğrayan Yunan kuvvetleri Eskişehir, Kütahya ve Afyon'un doğusuna çekildiler ve burada savunma mevzileri oluşturmaya başladılar. TBMM Hükümeti işgalci güçlerin düşüncesini öğrenmek için Hariciye Vekili

Yusuf Kemal Bey'i (Tengirşenk) görevlendirdi. 15 Şubat 1922'de padişah ve hükümet üyeleriyle görüşen Kemal Bey, padişaha Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımasını ve aynı hedefe birlikte yürümeyi teklif ettiyse de cevap alamadı. Paris ve Londra'da yaptığı temaslardan da henüz Türk milli davasının kabul edilmediğini anladı. Fransızlar, Türklerin istediği silah ve malzemeyi vermeyi kabul ederken Misak-ı Milli'yi tanımaktan çekinerek müttefikleriyle birlikte hareket edeceklerini belirtiyorlardı. Yunanlıların Anadolu'dan

ayrılmasını istediklerini söyleyen İngilizler ise önce mütareke imzalanması gerektiğini savunuyorlardı. İngiliz Avam Kamarası'nda da Londra Konferansı kararlarını ve Lord Curzon'un ara buluculuğunu kabul etmeyen Yunanistan'a müttefik muamelesi yapılmaması ve ekonomik abluka uygulanması isteniyordu. Bu öneriye göre, Türk-Yunan birlikleri arasında 10 kilometrelik asksersiz bir alan oluşturulacaktır. Birlikler, insan ve cephane bakımından güçlendirilmeyecek birliklerin konumlarında herhangi bir değişiklik yapılmayacaktır. Askeri durumumuz ve ordumuz İtilaf Devletleri'nce oluşturulacak bir askeri komisyonca teftiş edilecektir. Savaş üç ay süreyle durdurulacaktır.

Bu süre içinde Türkiye ile Yunanistan arasında barış görüşmeleri başlayacaktır. Savaşan taraflardan biri savaşa başlamak isterse ateşkes süresinin bitimine en az 15 gün kala karşı tarafa ve İtilaf Devletleri temsilcilerine bildirecektir. Yunanlılar, Sakarya'daki hezimetin etkisinden kurtulamadıkları için teklifi hemen kabul ettiler. TBMM Hükümeti ise prensip olarak mütarekeyi kabul etmekle birlikte, teklifin taşıdığı şartlar düşmana zaman kazandıracak nitelikte olduğundan dolayı pek sıcak bakmadı. Güç durumunda kalan

Yunanistan, müttefiklerin 22 Mart'ta yaptıkları mütareke teklifini hemen kabul etti. Ankara cevabını bildirmeden 26 Mart'ta Sevr Antlaşması'nın başka şekilde ifadesi olan barış teklifi geldi. Bu teklife göre: Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu Yarımadası'nda ve Boğazlar bölgesinde asker bulundurulmayan bölge kurulacaktır. Trakya sınırı Tekirdağ'ı bize, Babaeski ve Edirne'yi Yunanistan'a bırakacak şekilde çizilecektir. Barış yapılır yapılmaz İtilaf Devletleri İstanbul'u boşaltacaktır. Sevr Antlaşmasına göre belirlenen asker sayısı biraz arttırılarak 85.000'e çıkarılacaktır. Sevr Antlaşması'ndaki mali komisyon kaldırılacak, İtilaf Devletleri'nin ekonomik çıkarlarını, borçların ve savaşın doğurduğu zararların karşılığını ödemek üzere Türk egemenliğiyle uyuşur bir yöntem belirlenecektir. Doğuda bir Ermeni yurdu oluşturulacak ve bu işe Milletler Cemiyeti de katılacaktır.

En önemlisi üç hafta içinde düzenlenecek konferansta antlaşmanın imzalanması isteniyordu. Ankara 5 Nisan'da verdiği cevapta mütarekeyle Yunanistan'ın Anadolu'yu boşaltmayı kabul etmesi halinde delegelelerini gönderebileceğini bildirdi. Diğer bir ifade ile İtilaf Devletleri'nin önce mütareke, daha sonra barış teklifine, TBMM

daima barıştan yana olduklarını, ancak işgal altındaki Türk topraklarının tamamen boşaltılması şartıyla kabul edebileceğini duyurdu ve 5 Nisan 1922'de karşı bir teklifte bulundu. İtilaf Devletleri, TBMM'nin bu barışçıl isteklerine 15 Nisan 1922'de olumsuz cevap verdi. Bu durumda yapacak başka bir yol kalmayınca, işgallere karşı topyekun bir savaş için TBMM, yeni bir hazırlık için kolları sıvadı.

Bu süre içerisinde meydana gelen başlıca gelişmeler arasında önemli bir konuda Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması meselesiydi. Bu konu TBMM'de büyük tartışmalara sebep oldu. Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif bazı milletvekilleri: "Sakarya Zaferi'nden sonra aylar geçtiği halde ordumuz neden taarruz etmiyor?" gibi eleştirileri sık sık gündeme getiriyorlardı. Yeni bir savaşın eşiğine gelindiği bir sırada başkumandanlık süresinin uzatılması için 4 Mayıs'ta yapılan müzakereler sırasında yetmiş iki mebus kanundaki yetkilerin kaldırılmasını istedi. Mustafa Kemal Paşa'nın katılmadığı oylamadan olumsuz karar çıkınca hükümet istifa etti. Bu sorulara Mustafa Kemal Paşa, Meclisin 6 Mayıs'taki gizli bir oturumunda şu cevabı vermiştir: "Ordumuzun taarruz etmesi isteniyor. Zaten kararımız

taarruzdur. Fakat biz taarruzu geciktiriyoruz. Çünkü hazırlıklarımızı bitirmek için biraz zaman lazımdır. Yarım tedbirlerle yapılacak taarruz hiç taarruz etmemekten fenadır" demiştir. Bunun üzerine TBMM, Başkumandanlık Kanunu'nu tekrar ele alarak Başkumandanlık yetkisini iki defa üçer ay, daha sonra da kendisi istemediği halde sınırsız olarak uzatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı Cumhurbaşkanlığı seçileceği tarihe kadar devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Mayıs'taki gizli oturumda yaptığı açıklamalardan sonra başkumandanlık süresi üç ay daha uzatıldı. İtalyanların 18 Nisan'da boşaltmaya başladığı Menderes vadisini işgal eden Yunanlılar 7 Haziran'da Samsun'u bombaladı.

Sakarya Zaferi'nden sonra Türk Ordusu hemen taarruza geçmedi. Ordunun sürekli savaşlarla yıpranması, yeterli miktarda silah, cephane ve malzemenin bulunmaması taarruzu geciktirdi. Yeterince hazırlık yapıldıktan sonra genel bir taarruzun başlatılması kararlaştırıldı. Büyük Taarruz öncesinde yapılan başlıca hazırlıklar şunlardır: Orduya taarruz için gerekli eğitimler verildi. 20 Temmuz 1922'de Mustafa Kemal'in başkomutanlık görevi zafer kazanılincaya kadar uzatıldı. Tekalif-i Milliye Emirleri

bütün yurttta uygulandı. İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve çeşitli malzemeler nakledildi. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey siyasi destek aramak üzere Avrupa'ya gönderildi.

Büyük Taarruz öncesinde Türk ve Yunan ordularının askeri gücü şu şekildeydi:

	Subay	Er	Tüfek	Ağır Makineli Tüfek	Top	Uçak
Türk Ordusu	8659	199283	100352	839	340	8
Yunan Ordusu	6564	218000	83000	1280	418	50

Sakarya Savaşı'ndan sonra başlayan ve yaklaşık bir yıllık sürede yapılan bu hazırlıklarla Türk ordusunun taarruz gücüne ulaşmasını sağladı. Batı cephesinde ilk defa 200.000 üzerinde kuvvet toplandı. Silah ticareti 10 Ağustos 1921'de serbest bırakıldığından Hindistan Hilafet Komitesi'nin, Rusya aracılığıyla Buhara Hanlığı'nın ve diğer Müslüman toplulukların gönderdiği paralarla silah-cephane ve uçak satın alındı. Osmanlı'dan kalan uçaklar tamir edilerek on uçaktan oluşan bir tayyare bölümü oluşturuldu. Askeri hazırlıklar tamamlandıktan sonra bir defa daha diplomasi yoluyla barışı sağlamayı denemek üzere Dahiliye Vekili Fethi Bey (Okyar) Avrupa'ya gönderildi. Fethi Bey'le görüşmekten

kaçınan İngilizler bu safhada müzakere istemediklerini söyleyip bütün barışçı yolları kapadılar. Fethi Bey, hükümete verdiği raporunda milli amaçların ancak askeri faaliyetlerle sağlanabileceğini bildirdi.

Günümüzde Sakarya Meydan Muharebesi

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında yirmi iki gün yirmi iki gece süren Sakarya Meydan Muharebesi'nin üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, savaşın izleri bugün de Ankara'nın Polatlı ve Haymana ilçeleri başta olmak üzere geniş bir coğrafyada yaşamaya devam etmektedir.

Yaklaşık yüz kilometreyi bulan cephe hattı, Türk askeri tarihinin en geniş savunma alanlarından birini oluşturmuş, savaşın gerçekleştiği tepeler, vadiler, sırtlar ve mevziler günümüzde Milli Mücadele'nin en önemli tarihi miras alanları arasında yerini almıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin yaşandığı bölge, Türkiye'de savaş alanı tarihçiliği ve savaş alanı arkeolojisi bakımından üzerinde en fazla çalışma yapılan sahalardan biridir. Polatlı, Haymana ve çevresindeki muharebe alanlarında gerçekleştirilen

yüzey araştırmaları sayesinde Türk ve Yunan birliklerinin mevzileri, siper hatları, topçu konuşlanmaları ve muharebe güzergahları daha ayrıntılı biçimde tespit edilmektedir. Araştırmalar, savaşın yalnızca belirli bir noktada değil, onlarca kilometre boyunca uzanan geniş bir cephede cereyan ettiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bugün Sakarya Meydan Muharebesi'nin en önemli hatıra mekanlarından biri Polatlı'daki Sakarya Şehitliği ve Anıtıdır. Savaş sırasında hayatını kaybeden binlerce Mehmetçiğin hatırasını yaşatan bu alan, her yıl düzenlenen resmi törenlerin merkezini oluşturmaktadır. Bunun yanında Duatepe, Kartaltepe, Türbe Tepe, Mangal Dağı ve Çaldağı gibi muharebenin en şiddetli

geçtiği noktalar da koruma altına alınmış, bilgilendirme levhaları ve anıtlarla ziyaretçilere açılmıştır. Savaşın en önemli sembollerinden biri olan Duatepe Anıtı, 10 Eylül 1921'de başlayan Türk karşı taarruzunun başarıya ulaştığı noktayı temsil etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle başlayan karşı saldırının ilk büyük başarısı burada kazanılmış, Yunan ordusunun geri çekilişi de yine bu bölgede kesinlik kazanmıştır. Bugün Duatepe Milli Parkı, ziyaretçilere yalnızca bir anıt değil, aynı zamanda savaşın geçtiği doğal coğrafyayı bütünlüğü içerisinde görme imkanı sunmaktadır. Sakarya Meydan Muharebesi'nin en önemli özelliklerinden biri, savaş alanının büyük ölçüde doğal yapısını korumuş olmasıdır. Sakarya Nehri vadisi, Haymana

platosu ve Polatlı çevresindeki tepeler, 1921 yılındaki topoğrafik özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Bu durum araştırmacıların savaşın taktik safhalarını arazi üzerinde yeniden değerlendirmesine imkan sağlamaktadır. Özellikle “Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır.” emrinin uygulanışını anlamak bakımından bölgenin doğal yapısı son derece öğreticidir. Cephe hattının derinliği ve savunmanın bütün araziye yayılması ancak bu coğrafya yerinde incelendiğinde tam anlamıyla kavranabilmektedir.

Sakarya Meydan Muharebesi yalnız askeri bakımdan değil, milli hafızadaki yeri bakımından da özel bir öneme sahiptir. Çünkü bu savaş, Türk milletinin topyekun direnişinin sembollerinden biri haline gelmiştir. Tekalif-i Milliye Emirleri doğrultusunda kadınların, yaşlıların, çocukların ve cephe gerisindeki bütün toplumun savaşın bir parçası haline gelmesi, Sakarya’yı yalnız orduların değil, milletin tamamının kazandığı bir zafer olarak öne çıkarmaktadır. Cepheye kağıtlarla cephe taşıyan kadınlar, silah üreten ustalar, erzak sağlayan köylüler ve cepheye savaşan Mehmetçikler bugün Milli Mücadele’nin ortak kahramanları olarak anılmaktadır.

Her yıl ağustos ve eylül aylarında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, Ankara Valiliği, Polatlı ve Haymana belediyeleri ile çeşitli üniversitelerin katkılarıyla anma programları, tarih yürüyüşleri, bisiklet turları, sempozyumlar ve bilimsel toplantılar düzenlenmektedir. Böylece Sakarya Meydan Muharebesi yalnız tarih kitaplarında kalan bir olay olmaktan çıkarılarak yeni nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Sakarya Zaferi’nin en önemli miraslarından biri de hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk’ün Başkomutanlık vasfı ve askeri liderliğidir. Bugün Ankara’daki Kurtuluş Savaşı Müzesi (I. TBMM Binası) ile Cumhuriyet Müzesi (II. TBMM Binası), Anıtkabir ve Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesinde Sakarya Muharebesi’ne ait çok sayıda belge, harita, fotoğraf ve savaş malzemesi sergilenmektedir. Bu eserler, ziyaretçilere yalnız savaşın askeri yönünü değil, aynı zamanda Milli Mücadele’nin siyasi ve toplumsal boyutlarını da göstermektedir.

Sakarya Meydan Muharebesi’nin günümüzdeki en önemli anlamı ise, Türk tarihindeki büyük savunma savaşlarının son halkasını oluşturmasıdır.

Malazgirt'ten Miryokefalon'a, Çanakkale'den Sakarya'ya uzanan tarihi çizgide Sakarya, Anadolu'nun bir kez daha Türk yurdu olarak kalacağını bütün dünyaya ilan eden son büyük savunma zaferi olmuştur.

Bu zaferin ardından inisiyatif tamamen Türk ordusuna geçmiş, yaklaşık bir yıl süren hazırlık döneminin sonunda gerçekleştirilen Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Milli Mücadele kesin zafere ulaşmıştır.

Bu bakımdan Sakarya, yalnız bir meydan muharebesi değil, Türk milletinin yeniden dirilişini ve bağımsızlık iradesini bütün dünyaya kabul ettiren tarihi bir dönüm noktası olarak yaşamaya devam etmektedir. Bu değerlendirme, yüklediğiniz metinde vurgulanan savaşın askeri, siyasi ve diplomatik sonuçlarıyla da tam bir bütünlük içindedir.

Seçilmiş Kaynakça

Ahmad, Feroz. "The Late Ottoman Empire." *Middle Eastern Studies* 22, Sayı: 4 (1986): 421–436.

Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Davison, Roderic H.. "The Turkish Diplomacy of Lausanne." *International Journal of Middle East Studies* 5, Sayı: 2 (1974): 178–200.

Deringil, Selim. "Legitimacy Structures in the Ottoman State." *International Journal of Middle East Studies* 23, Sayı: 3 (1991): 345–359.

Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Meray, Seha L.. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.

Mustafa Kemal Atatürk. *Nutuk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1927.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.

Öke, Mim Kemal. *Lozan'dan Sevr'e Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih: 1918–1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Shaw, Stanford J. – Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and*

Modern Turkey, Vol. II: Reform, Revolution and Republic. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 3: *Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Gizli Celse Zabıtları*. Ankara: TBMM Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. *Lozan Barış Konferansı Tutanakları ve Belgeleri*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

Zürcher, Erik Jan. *Turkey: A Modern History*. London: I.B. Tauris, 2004.

13- Büyük Taarruz

Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

13- Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26-30 Ağustos 1922)

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından, 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Mütareke, Osmanlı Devleti açısından sonun başlangıcıydı. Nitekim Mütarekenin ardından İtilaf Devletleri, “güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik durumu bahane ederek Anadolu’da istedikleri bölgeyi işgal hakkı tanıyan” 7. maddeyi bahane ederek Anadolu’nun stratejik noktalarını işgale başlamışlardı.

Bu süreçte Osmanlı hükümetleri, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve askeri buhranı yönetmekte yetersiz kalmıştı. İşgalci İtilaf Devletleri ise Anadolu’daki azınlık gruplarını kışkırtarak onların ayrılıkçı faaliyetlerini destekliyordu.

Özellikle Ege, Karadeniz ve Güney bölgelerinde Rum ve Ermeni çeteleri, İtilaf kuvvetlerinin himayesinde Türklere karşı saldırılara girişmişlerdi. Bu dönemde İstanbul Hükümeti,

halkın tepkisine rağmen İtilaf Devletlerinin “af ve himayesine” sığınarak saltanatın devamını sağlamaya çalışan bir politika benimsemişti.

Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa’nın, 9. Ordu Kıtaatları Müfettişi sıfatıyla 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak basması, Türk milletinin makus talihini değiştirecek süreci başlattı. Anadolu’nun işgali karşısında yerel kurtuluş çaresi arayan müdafaa-i hukuk cemiyetlerini ve kuvayı milliyetlerini birleştirmeyi hedefleyen Mustafa Kemal Paşa, Amasya Genelgesi ile ‘milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararının kurtaracağı’ ilkesini ilan etti. Erzurum Kongresi’nde vatanın bir bütün olduğu ve bölünemeyeceği gerçeğini ulusal bir karara dönüştürürken, Sivas Kongresi’nde tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini ‘Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ çatısı altında birleştirdi. Kongreler süreci, halkın iradesini İstanbul Hükümetinin teslimiyetçi çizgisine karşı bir alternatif olarak konumlandığı gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin toplanmasına giden sürece de zemin hazırladı.

16 Mart 1920’de İngilizlerin İstanbul’u resmen işgal etmesi, İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasındaki köprülerin atılmasına

sebeptir oldu. Mebusan Meclisi'nin dağıtılması ve milletvekillerinin tutuklanması, İstanbul hükümetlerinin resmen işgal kuvvetlerinin kontrolüne girdiğinin göstergesi oldu. Padişah Vahdettin de Milli Mücadele'yi "İttihatçı bir hareket" olarak yaftalaması ve Damat Ferit Paşa hükümetlerine verdiği destekle Milli Mücadele'yi tasfiye etmeye çalıştı. Kuvay-ı İnzibatiye gibi oluşumları ve iç isyanları da bu amaçla destekledi.

Mebusan Meclisi'nin dağıtılması ve ülkenin içerisinden bulunduğu koşullar, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip, bağımsız ve milli bir meclis toplamasını kaçınılmaz kıldı. Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip,

Büyük Millet Meclisi'ni toplayarak, Milli Mücadele'nin merkez üssünü meşru bir zemine taşıdı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, işgal güçlerine boyun eğen İstanbul Hükümeti'nin kararlarını reddettiği gibi milli iradeyi esas alan hakimiyet-i milliyeye ve tam bağımsızlık prensiplerini de benimsedi.

İtilaf Devletleri, Anadolu coğrafyasını kendi nüfuz alanlarına göre parçalayan, Türk ordusunu tasfiye eden ve Türk milletine bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirme hakkı tanımayan ağır şartlar içeren Sevr Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'ne imzalatmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, fiiliyatta Türk milletine biçilen bir ölüm fermanı niteliğindeki Sevr Antlaşması'nı yok

saydığını açıkladı. Bunu üzerine TBMM de Sevr'i imzalayanları vatan haini ilan etti. Yapılan tüm diplomatik girişimlere rağmen Milli Mücadele'nin meşruiyetini ancak sahada kazanılan zaferlerle sağlayabileceği açıldı. Nitekim 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa komutasında Ermeni işgali ve katliamlarına karşı kazanılan zaferler, Gümrü Antlaşması ile taçlandırılmış, bu başarı, TBMM'nin dış politikada uluslararası ilk diplomatik kazanımı olmuştu. Güney cephesinde Maraş, Urfa ve Antep halkının Fransız ve Ermeni işgaline karşı sergilediği destansı direniş İtilaf Devletleri nezdinde işgalini kalıcılığı konusunda tedirginliğe yol açmış, Fransa'yı, Anadolu coğrafyasındaki işgalini yeniden değerlendirmeye mecbur bırakmıştı. Bu askeri baskı, TBMM'nin diplomasi alanında elini güçlendirmiş, Fransa'nın TBMM'yi resmen tanımasıyla sonuçlanan ateşkes ve nihayetinde 1921 Ankara Antlaşması'na giden sürece zemin oluşturmuştu.

Batı Cephesinde, Yunan işgali karşısında Kuvayı Milliye'nin yetersizliği anlaşıncı, 9 Kasım 1920'de kurulan düzenli ordu, ilk sınavını I. ve II. İnönü Muharebeleri'nde verdi. Mustafa Kemal Paşa'nın "Milletin makus talihini yendiniz" sözüyle

taltif ettiği bu savunma zaferleri, TBMM'nin askeri gücünü pekiştirdi. İnönü zaferlerinin ardından Yunanistan, psikolojik üstünlüğü geri kazanmak ve İngiliz desteğini somut bir askeri başarıya dönüştürmek için büyük bir saldırı hazırlığına girişti. Sürgünden dönen Kral Konstantin'in İzmir'e gelişiyle moral bulan Yunan ordusu, askeri teçhizat ve personel bakımından takviye edildi. İşgalci Yunan Ordusu 10 Temmuz 1921'de geniş çaplı bir saldırı hareketi başlattı.

Eskişehir-Kütahya hattında başlayan bu muharebeler, henüz teşkilatlanma sürecindeki düzenli ordunun maruz kaldığı ilk ve tek büyük askeri yenilgiyle sonuçlandı. Yunan kuvvetlerinin Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i işgali, Milli Mücadele'nin kaderini tayin edecek kritik bir dönüm noktası oldu. Mustafa Kemal Paşa, daha fazla zayıat verilmesini önlemek ve ordunun yeniden tanzimi için Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilme kararını alarak, stratejik bir karar aldı. Bu karar, ordunun bütünlüğünü korumaya yönelik rasyonel bir tedbir olsa da cephe gerisinde yarattığı psikolojik çöküntü ve siyasi yankıları itibarıyla TBMM'nin kuruluşundan bu yana karşılaştığı en büyük meşruiyet krizlerinden birine sebep oldu. Yunan ordusunun Polatlı'ya kadar

ilerleyerek top seslerinin An-
kara'dan duyulur hale gelmesi,
TBMM çatısı altında "Meclis'in
Kayseri'ye taşınması" tartışma-
larını tetikleyecek kadar derin
bir siyasi buhrana yol açtı. Fakat
Mustafa Kemal Paşa ve milli ira-
de, bu karamsar tabloya teslim
olmadı. Özellikle Basri Çantay
Bey'in TBMM kürsüsünde dile
getirdiği "Meclis son dakikaya
kadar sebat fikrinden vazgeç-
mesin" ifadesi, Meclisin tarihsel
sorumluluğunu ve Türk milleti-
nin azim ve kararlılığını göster-
mesi bakımından tarihe geçti.
Böylesine kritik bir ortamda bir
yandan Başkomutanlık yetkisi
gündeme gelirken, diğer yandan
da Mustafa Kemal Paşa savaşın
en kritik anında toplanan Maa-
rif Kongresi'ne katılarak adeta,
zaferden sonra yeni Türkiye'nin
eğitimle inşa edileceğini ve asıl
mücadelenin cehalete karşı ola-
cağını gösterdi.

Eskişehir-Kütahya Muhare-
beleri'nden sonra Türk ordusu-
nun yaşadığı geri çekilme, yal-
nızca askeri bir mağlubiyet değil,
aynı zamanda Milli Mücade-
le'nin akıbetini tayin edebilecek
kritik bir kırılma noktasıydı. Yu-
nan kamuoyunda oluşan galibi-
yet havası, Türk tarafında derin
bir infialle karşılık bulmuş, cep-
hedeki askeri disiplinin sürdürü-
lebilirliği tehlikeye girmişti. Türk
ordusunun toparlanamaması,

Sevr Antlaşması'nın sahada yeni-
den hayat bulması anlamına ge-
liyordu. Bu kritik süreçte Mus-
tafa Kemal Paşa'nın Başkomutan
olarak TBMM'nin yetkilerini
üstlenmesi meselesi gündeme
geldi. Bu durum aslında siyasi
bir zorunluluğun tezahürüydü.
TBMM, orduyu içerisinde bu-
lunduğu durumdan kurtarmak
adına yetki devrine mecbur kalsa
da, süreç Mustafa Kemal Paşa'ya
yönelik hem bir güven oylaması
hem de yaşanması muhtemel bir
mağlubiyetin sorumluluğunu
ona yükleme stratejisiydi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Baş-
komutan olmasını isteyenlerin
bir kısmı onun askeri dehası ve
liderliğiyle Yunan işgaline son
vereceğine inanırken, diğer kıs-
mı muhtemel bir mağlubiyet
halinde sorumluluğu ona yıka-
rak onu tasfiye etmeyi hedef-
liyordu. Her iki düşünceye de
vakıf olan Mustafa Kemal Paşa,
5 Ağustos 1921'de kabul edilen
Başkumandanlık Kanunu ile
TBMM'nin askeri yetkilerini üç
aylık süreyle devraldı. Böylece
hızlı karar alabilecek ve aldığı so-
rumluluğun gereğini yerine geti-
rebilecekti. Yetki devri ilerleyen
dönemde üçer aylık periyotlarla
uzatılacak, sonra süresiz hale
getirilerek büyük zafere giden
yolun zeminini hazırlayacaktı.
Başkomutanlık görevini üstle-
nen Mustafa Kemal Paşa, vakit

kaybetmeksizin harekete geçti. Ordunun mühimmat, gıda ve teçhizat ihtiyacını karşılamak amacıyla 7-8 Ağustos 1921'de Tekalif-i Milliye emirlerini ilan etti. Bu emirler, Türk milletinin topyekun seferberlik iradesinin bir yansımasıydı. Nitekim Türk ordusunun, sayısal ve lojistik üstünlüğe sahip Yunan ordusu karşısında, direncini artırdı.

İşgalci Yunan güçleri ise Kral Konstantin'in başkanlığında 28 Temmuz 1921'de gerçekleştirdiği savaş meclisi toplantısında, Ankara'yı işgal ederek TBMM'yi dağıtma ve İngilizlerin desteğini pekiştirme stratejisi üzerine yoğunlaşmıştı. Fakat 23 Ağustos 1921'de başlayan Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın cephe savunmasını "sath-ı müdafa" stratejisiyle farklı bir boyuta taşıyarak bir vatan müdafaasına dönüştürmesi, savaşın kaderini değiştirdi. 100

kilometrelik bir cephe üzerinde 22 gün 22 gece süren Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türk ordusu, işgalci Yunan ordusunu yendi. Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması, Yunanistan'ın askeri ve diplomatik üstünlüğü yitirmesini, TBMM'nin iç politikada güven tazelemesini, dış politikada meşruiyetini pekiştirmesini sağladı. Sakarya Meydan Muharebesi'nden hemen sonra imzalanan Kars ve Ankara antlaşmaları ile dış politikada elde edilen kazanımlar, bu zaferin diplomatik tezahürleri olarak kayda geçti. Mareşal rütbesi ve Gazi unvanı ile taltif edilen Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türk ordusu, artık kesin zafere kilitlenmişti. Fakat zafer hiç de kolay değildi. Sakarya Meydan Muharebesi ile işgalci Yunan ordusunun ilerleyişi durdurulmuşsa da düşman henüz Anadolu

topraklarından tamamen sökülüp atılamamıştı. 1922 yılına gelindiğinde, aradan bir yıl geçmesine rağmen, TBMM Hükümeti ve Türk ordusu, işgalci Yunan kuvvetleri ile mukayese edildiğinde asker sayısı, silah ve teçhizat bakımından dezavantajlı durumdaydı. Üstelik toplum da uzun süren savaşların ve bu savaşların sebep olduğu kayıpların travmasını yaşıyordu. İngiltere başta olmak üzere İtilaf Devletleri, kendi menfaatlerini korumak amacıyla işgalci Yunan ordusunu ileri sürme stratejisini sürdürüyor, TBMM Hükümeti'ni teslimiyet içerikli bir barışa mecbur bırakmayı hedefliyorlardı.

İtilaf Devletleri desteğini arkasına alan işgalci Yunan ordusu, sayısal üstünlüğün verdiği psikolojinin de etkisiyle büyük bir özgüvenle hareket ediyordu. İtilaf Devletleri, TBMM Hükümeti'nin artık manevra kabiliyetini kaybettiğine ve Türk ordusunun taarruz gücünün tükendiğine dair bir yanlış algı içerisindeydi. Bu hatalı kanaat, Yunan tarafının savunma tedbirlerini gevşetmesine yol açarken, Türk ordusu, büyük bir gizlilik içerisinde hazırlıklarını tamamlayarak düşmanın bu ihmalkarlığından istifade etmeye çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa, bir yandan ordunun taarruz gücünü artırmak için büyük çaba harcarken diğer yandan Bolşevik

Rusya ile ilişkileri dengeleyip İtilaf Devletleri'nin ittifakını bozmaya çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın stratejisi, kısa sürede sonuçlarını vermeye başlamıştı. Paşa, orduyu yalnızca taarruza yönelik bir eğitim sürecinden geçirmekle kalmamış, askeri disiplini ve millî iradeyi en üst seviyeye taşımıştı. Bu süreçte İngiltere'nin Yunanistan'a yönelik koşulsuz desteği, uluslararası konjonktürde bir kırılmayı beraberinde getirmiş, İtalya ve Fransa'nın, TBMM'nin askeri potansiyelini idrak etmeleri İtilaf bloğu içerisinde belirgin bir fikir ayrılığını tetiklemişti. TBMM Hükümeti'nin kararlı duruşu, İtilaf Devletleri arasındaki fikir ayrılıklarını derinleştirerek diplomatik dengelerin TBMM Hükümeti lehine değişmesine zemin hazırlıyordu. TBMM Hükümeti, dengeleri kendi lehine değiştirirken Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümeti ise İtilaf Devletleri'nin desteğiyle Milli Mücadele'yi tasfiye etme düşüncesiyle hareket ediyordu.

Büyük Taarruz, sadece askeri bir hareket olmayacaktı, Türk milletinin maddi ve manevi tüm varlığıyla Türk ordusuna destek olduğu topyekun bir savaş olacaktı. Bunun için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki düşman işgaline son vermek üzere Büyük Taarruz

öncesinde tüm imkanları kullandı. Türk ordusunun gücünü arttırmak için seferberlik ilan etti (14/15 Eylül 1921). Seferberlik, ordunun ikmal hatlarının yeniden yapılandırılmasını sağladı. Esareten dönen yedek subaylar yeniden görev üstlendi. Asker sayısının artırılması için 1898-1900 doğumlular da cepheye çağrıldı. Doğu ve Güney cephelerinin kapanmasıyla birlikte bölgedeki birlikler ve mevcut teçhizat Batı Cephesi'ne kaydırılmıştı. Bu durum Türk ordusunun askeri kapasitesini artırmıştı. Neticede Büyük Taarruz öncesinde Türk ordusunun asker sayısı 200 bin rakamını aştı. Bu rakam, Milli Mücadele dönemi boyunca Türk ordusunun ulaştığı en yüksek sayıydı. TBMM

Hükümeti için ilk kez bu ölçekte bir ordunun kurulması, lojistik ve mühimmat teminini de had safhaya çıkarıyordu. TBMM, lojistik ve mühimmat ihtiyacını karşılamak üzere harekete geçti. Bu süreçte yurt dışındaki Müslümanlardan gelen mali yardımlarla silah, cephane ve hava aracı temin edildi. Atıl durumdaki uçaklar onarıldı ve aktif hale getirildi. İşgalci Yunan ordusunun hava gücüyle mukayese edildiğinde yetersiz kalsa da bir tayyare bölüğü oluşturuldu. Bu bölük, ordunun envanterindeki en önemli kazanımlardan biri oldu. Türk ordusunun envanterinde kullanıma uygun olmayan mevcut silah ve mühimmatların onarılmasına çalışıldı. Karakol Cemiyeti ve Mim Mim Grubu

Ağustos 1922 ortalarında savaşa katılacak son birliklerin törenle ve dualarla Ankara Ulus Meydanı'ndan cepheye uğurlanışı

gibi teşkilatların katkılarıyla İstanbul'da İtilaf Devletleri denetimindeki depolara yapılan baskınlarla önemli miktarda silah ve mühimmat ele geçirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta bizzat yer verdiği Akbaş Cephaneliği baskını, bu operasyonların hem en çarpıcı örneği hem de lojistik açıdan sağladığı katkı bakımından kayda değer bir girişimdi:

“Köprülü Hamdi Bey namında kahraman bir arkadaşımız, Kuvayı Milliye'den bir müfreze ile 26-27 Ocak 1920 gecesi sallarla Rumeli'ye geçti. Akbaş cephaneliklerine el koydu. Depoyu bekleyen Fransızları tutukladı ve haberleşme yollarını kesti. Silahların tümünü, cephanenin bir kısmını, Fransız erlerini de Lapseki'ye getirdi. Silahlarla cephaneyi içeriye sevk ettikten sonra Fransız erlerini iade etti. Akbaş deposunda 8 bin Rus tüfeği, 40 Rus ağır makinelî tüfeği, 20 bin sandık cephaneye olduğu tahmin ediliyordu.” Sakarya Meydan Muharebesi ile mukayese edildiğinde, Türk ordusunun asker, silah ve cephaneye mevcudunda önemli bir artış sağlandığı aşıkardı. Ancak bu artışa rağmen, genel askeri kapasite bakımından Yunan ordusu halen üstün durumdaydı. Türk ordusunun sayısal üstünlüğü, yalnızca tüfek ve kılıç gibi piyade teçhizatı ile sınırlı kalmıştı.

Buna karşılık Yunan ordusu, makineli tüfek, ağır topçu, hava gücü ve motorize nakliye araçları (kamyon, otomobil ve ambulans) gibi ateş gücünü ve lojistik hareketliliği doğrudan etkileyen unsurlarda belirgin bir avantaja sahipti. Özetle Türk ordusu, bir kez daha kendisinden daha modern ve yoğun bir teçhizata sahip bir kuvvetle, topyekun savaşmak durumundaydı.

Büyük Taarruz'un başarisında cephe hattındaki askeri düzenlemeler kadar, cephe gerisindeki tedbirler de önemliydi. Bu dönemde faaliyet gösteren İstiklal Mahkemeleri ile ordunun personel mevcudiyetini korumaya yönelik tedbirler alındı. Asker kaçaklarına veya bozgunculuk yapanlara karşı yaptırımlar uygulandı. Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanma sürecinde de İstiklal Mahkemelerinden istifade edildi. Silah altına alınanlar cephe gerisinde kadın-erkek, genç-yaşlı demeden tüm imkanlarıyla mücadele etti. Ordunun ikmal hatlarının sürekliliğini sağlamak adına en zorlu şartlarda lojistik operasyonların yürütülmesinde sivillerden faydalanıldı. Zonguldak'taki bir genç kızın çeyizini Hilal-i Ahmer'e bağışlaması gibi ordu-millet bütünleşmesinin işlediğini gösteren binlerce örnek olay yaşandı. Anlaşılağı

üzere Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından geçen bir yıllık süreç, Türk ordusu için stratejik bir toparlanma ve hazırlık dönemi idi. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, düşmanı Anadolu'dan kesin olarak söküp atacak taarruz için gereken tüm idari ve askeri tedbirleri bu süre zarfında tamamladı.

Hazırlık sürecinin en kritik unsuru, operasyonel gizliliğin korunmasıydı. Ordunun mevcudunun artırılması, askeri talimlerin derinleştirilmesi ve birliklerin taarruz mevzilerine sevkî, Yunan tarafının fark etmemesi için büyük bir titizlikle

yürütüldü. Öte yandan Yunanistan da kendi savunma hattını güçlendirmekte ve yeni bir saldırı için hazırlık yapıyordu. Ağustos 1922'ye gelindiğinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, taarruz kararını kesinleştirdi.

Türk tarihinin Malazgirt'ten Sakarya'ya kadar pek çok zaferine sahne olan Ağustos ayı, bu kez işgali sonlandırarak kesin hamlenin tarihi olarak seçildi. Bu tercihin ardında, Türk milletinin şanlı tarihine yeni bir zafer halkası ekleme kararlılığı ve bu ayın askeri hafızadaki belirleyici rolü yatıyordu. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz'un

ana hatlarını ve hazırlık sürecinin teknik detaylarını Nutuk'ta şöyle açıklamaktadır:

“...Düşündüğümüz, ordularımızın ana kuvvetlerini düşman cephesinin bir kanadında ve mümkün olduğu kadar dış kanadında toplayarak, bir imha meydan muharebesi vermektir. Bunun için elverişli bulduğumuz durum, ana kuvvetlerimizi, düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanat grubu, güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan alanlarda toplamaktır. Düşmanın en hassas ve önemli noktası

orasıydı. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla mümkündü. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, bu bakımdan gerektiği gibi bizzat incelemeler yapmışlardı. Hareket ve taarruz planımız çok önceden tespit edilmişti. Konuya gelmiş olan General Townshend'in isteği üzerine, kendisiyle görüşmek için, Ankara'dan hareket ederek 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargahı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim. Savaş planı üzerinde görüşürken Genelkurmay Başkanı'nın da katılmasını uygun bulduk.

Ben, 24 Temmuz'da Konya'ya gittim. 27'sinde tekrar Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, tespit edilmiş olan plan gereğince taarruz etmek üzere, 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıkların tamamlanmasına çalışmayı kararlaştırdık.

28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını seyretmek bahanesiyle ordu komutanları ve bazı kordulu komutanları Akşehir'e çağrıldı. 28/29 Temmuz gecesi genel olarak komutanların taarruzla ilgili görüşlerini aldım. 30 Temmuz 1922 günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile yeniden görüşerek taarruzun şeklini ve ayrıntılarını tespit ettik. Ankara'dan çağırduğumuz Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa da 1 Ağustos 1922 öğleden sonra Akşehir'e geldi. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Milli Savunma Bakanlığı'na düşen işler tespit edildi. Ordunun hazırlıklarının tamamlanmasını ve taarruzun bir an önce yapılmasını emrettikten sonra tekrar Ankara'ya döndüm. Batı Cephesi Komutanı, 6 Ağustos 1922'de ordularına gizli olarak taarruza hazırlık emri verdi. Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı Paşalar da Ankara'ya döndüler. Efendiler, taarruz için yeniden cepheye

gitmeden önce, Ankara'da yapılması gereken bazı işler vardı. Daha taarruz emri verdiğimi Bakanlar Kurulu'na da açıkça bildirmemiştim. Artık onlara resmi olarak haber verme zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda iç ve dış durumlarla ordunun durumunu görüşüp tartıştıktan sonra, taarruz konusunda Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık. Önemli bir konu daha vardı. Muhalifler ordunun çürüdüğünden, kıpırdayacak durumda olmadığından, böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin sonucunun felaketten ibaret olacağı yolundaki propagandalarına alabildiğine hız vermişlerdi.

Gerçi, Meclis'te bu düşünce akımının bıraktığı yankılar, zaten düşmanlardan fazlasıyla gizlemek istediğim taarruz bakımından yararlıydı. Fakat bu olumsuz propaganda en yakın ve en inanmış kimseler üzerinde bile kötü etkisini göstermeye başlamış, onlarda da kararsızlıklar uyandırmıştı. Onları da yakında yapacağım taarruz konusunda ve altı yedi gün içinde düşmanın ana kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim hususunda aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli buldum. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım. Genelkurmay Başkanı benden önce 13 Ağustos 1922'de cepheye gitmişti. Ben birkaç gün

sonra hareket ettim. Hareketimi belirli birkaç kişi dışında bütün Ankara'dan gizledim. Benim Ankara'dan ayrılacağımı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hatta gazetelerle benim Çankaya'da çay ziyafeti verdiğimi de ilan edeceklerdi. Bunu şüphesiz o vakitler işitmişsinizdir. Trenle hareket etmedim. Bir gece otomobille Tuz Çölü üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya hareketimi, telgrafla orada kimseye bildirmediğim gibi, Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat 16.00'da Batı Cephesi Karargahı'nda yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana taarruz için Cephe Komutanına emir verdim..."

Büyük Taarruz öncesindeki 11 aylık hazırlık süreci, Ekim 1921'den Ağustos 1922'ye kadar ki hazırlık süreci eşsiz bir gizlilikle yürütüldü. Sakarya Zaferi'nin ardından Yunan ordusuna son darbeyi vurmak amacıyla kurgulanan bu hazırlıkta, Türk ordusunun cephe dizilişinde düşmanın dikkatini çekecek hiçbir esaslı değişiklik yapılmadı. Birlikler, Yunan ordusunun olası bir taarruzuna karşı savunma

tertibini almış gibi konumlandırıldı, 2. Ordu birlikleri Akarçay'ın kuzeyinde, 1. Ordu birlikleri ise güneyinde tutularak düşman yanıtıldı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, hazırlıkların son aşamasında inisiyatifi tamamen ele alarak Batı Cephesi'ndeki karargahı 21 Ağustos 1922'de Akşehir'de toplayarak taarruz planlarını son kez gözden geçirdi. Stratejik bir hamleyle, 24 Ağustos 1922'de Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi karargahlarının taarruz cephesinin hemen gerisinde yer alan Şuhut'a nakledilmesi emrini verdi. Harekatin sevk ve idaresini en kritik noktaya taşıdı.

26 Ağustos 1922 sabahı Kocatepe'den verilen emirle başlayan Büyük Taarruz, Anadolu'daki Yunan varlığını kesin olarak tasfiye etmeyi hedefleyen çok yönlü bir imha hareketiydi. Savaşın şiddeti, her bir saniyenin hayati önem taşıdığı bir tempoya ulaştı. Bu çetin mücadelede, aynı zamanda askeri disiplin ve namus anlayışının en somut sembollerinden biri olarak tarihe geçecekti. 57. Fırka Komutanı Albay Reşat Bey'in Çiğiltepe'deki fedakarlığı bunun en somut örneklerinden biriydi. Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Ekim 1922'de TBMM kürsüsünde bizzat anlattığı üzere, Çiğiltepe gibi stratejik bir noktanın düşman

elinde kalması taarruzun seyrini doğrudan etkiliyordu. Hedefi vaktinde alamadığı için sorumluluğu üstlenip veda mektubu bırakarak hayatına son veren Reşat Bey, Türk ordusunun komuta kademesindeki görev bilincinin ve “hissi namus”un sarsılmaz bir temsilcisi olarak tarihe geçti. Mustafa Kemal Paşa’nın ifadesiyle, bu hareket Türk ordusunun vazifeyi ifadaki kararlılığını göstermesi açısından oldukça manidardı. Taarruzun ivmesi, Çiğiltepe’deki bu fedakarlıkların da etkisiyle kesintisiz devam etti.

Stratejik zeka ve cesaret de savaşın kazanılmasında son derece önemliydi: 37. Süvari Alayı’ndan Yüzbaşı Abidin, Mudanya’ya girdiğinde karşısında 700 Yunan askeri ile 3.000 civarında silahlı çeteciden oluşan devasa bir kalabalıkla karşılaşmıştı. Az sayıda askeriyle bu kuvvet karşısında, kuşatıldıkları blöfünü yaparak düşmanı teslim olmaya zorladı. Bu sayede bir gece içerisinde 12 subay ve 850’yi aşkın eri esir alarak Mudanya’yı düşmandan kurtardı. Bu gibi olaylar, Türk ordusunun sayısal üstünlüğe sahip düşmanı zekasıyla da dize getirebilecek iradeye sahip olduğunu gösterdi. 27 Ağustos 1922’de Afyon’un kurtarılmasıyla elde edilen ilk somut başarı, Türk ordusunun taarruz gücünü kanıtla da geri çekilen Yunan

kuvvetleri arkalarında ağır bir enkaz bırakıyordu. Yunan ordusu, kaçış güzergahındaki yerleşim yerlerini ateşe vererek ve sivilleri katlederek insanlık tarihine aynı zamanda utanç olarak geçecek savaş suçu işliyordu. Afyon’a ulaşan Türk askeri, bir yandan halkın yoğun desteğiyle karşılanırken, diğer yandan düşmanın sebep olduğu tahribatı gidermek, yangınları söndürmek ve sivil halkın can güvenliğini sağlamak için çift yönlü bir mücadele veriyordu. Kurtarılan her yeni şehirde karşılaşılan tablo, Afyon’daki yıkımdan farksızdı, bu durum Mehmetçik için sadece askeri bir zaferi değil, aynı zamanda Anadolu’nun yeniden imarı zorunluluğunu da beraberce getiriyordu.

31 Ağustos 1922 sabahı muharebe alanını bizzat gezen Mustafa Kemal Paşa’nın karşılaştığı manzara, Yunan ordusunun mutlak yıkılışını gösteriyordu. Vadi ve dereleri dolduran binlerce top, terk edilmiş otomobiller, sayılamayacak kadar çok teçhizat ve bunların arasında yığınlar oluşturan cenazelerle savaş alanı, Mustafa Kemal Paşa’nın ifadesiyle bir “mahşer” yerini andırıyordu. Dumlupınar’da bozguna uğrayan Yunan ordusunun kalıntıları, İzmir genel istikametine doğru bir panik içinde çekilmekteydi. Paşa’nın

vakit kaybetmeden “İzmir’e yürüme” kararını alması, sadece siyasi bir hedef değil, askeri bir zorunluluktur. Düşmanın İzmir’in batısında toparlanıp yeni bir savunma hattı kurmasına imkan vermemek, zaferi kesinleştirmek için hayati bir önem taşıyordu. Ancak geri çekilen Yunan ordusu, arkasında insanlık tarihine kara bir leke olarak geçecek bir yıkım bırakıyordu. Geçtikleri tüm yerleşim yerlerini sistematik bir şekilde ateşe veren Yunan ordusu, sivilere karşı akıl almaz vahşetler uyguluyor, binaların yanı sıra demir yollarını, köprüleri, ekili arazileri ve hayvan sürülerini de imha ederek Anadolu’yu insansız ve ıssız bir harabeye çevirmeye çalışıyordu.

Afyon’un kurtuluşunun ardından Başkomutanlık ve Batı Cephesi Komutanlığı karargahları, stratejik kontrolü sağlamak amacıyla Afyon’a taşındı. 26 Ağustos’ta başlayan ve 5 gün 5 gece aralıksız süren şiddetli çarpışmalar neticesinde, 31 Ağustos itibarıyla düşmanın 5 tümeni tamamen imha edilmiş veya esir alınmıştı. Geriye kalan 3 tümen ise düzensiz bir şekilde İzmir’e doğru kaçıyor, Eskişehir’deki Yunan kuvvetleri de kaçma belirttileri gösteriyordu. Stratejik açıdan bakıldığında, düşmanın Kocaeli ve Trakya’daki unsurlarıyla birleşmesi durumunda İzmir’in doğusundaki sarp arazide 8-10 tümenlik yeni bir savunma hattı kurması muhtemeldi. Bu nedenle, 31 Ağustos’ta sahada

Türk Havacıları

bir zafer kazanılmış olsa da, Anadolu'daki Yunan işgalini bütünüyle sona erdirmek için kaçan düşman kuvvetlerinin imhası bir zorunluluktur. Bu kritik aşamada Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922 sabahı Eşme sırtlarında, kazanılan zaferin verdiği özgüvenle Türk ordusuna seslenerek tarihe altın harflerle kazınan ve hareketin sonucunu tayin eden emrini verdi: “Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!”

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu emirle birlikte Türk milletine hitaben şu beyannameyi yayımladı:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları, Afyonkarahisar ve Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi’nde, zalim ve mağrur bir ordunun ana unsurlarını inanılmayacak kadar az bir zamanda imha eden büyük ve necip milletimizin fedakarlıklarına layık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti istikbalinden emin olmaya haklıdır. Muharebe meydanındaki maharet ve fedakarlıklarınızı yakından müşahade ediyor ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdirine delalet etmek, vazifemi mütemadiyen ifa edeceğim. Bütün arkadaşlarımla Anadolu’da daha başka meydan muharebeleri

verileceğini dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin akıl kuvvetini, yurtseverlik kaynaklarını kullanarak azimle hareket etmesini talep ederim. Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!”

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın bu beyanname, yalnızca askeri bir hedef tayini değil, aynı zamanda Türk ordusuna duyduğu sarsılmaz güvenin ve milletin istiklal iradesinin bir tezahürüydü. Bu emir, Batı Cephesi’ndeki Yunan işgalini kesin bir mağlubiyete uğratmak üzere ordunun İzmir istikametine başlattığı büyük yürüyüşün stratejik ve manevi temelini oluşturdu. Artık Mehmetçik için görev, düşmanı İzmir’e kadar her noktada yakalayıp imha etmektir.

Türk Askeri Cephe

Vatanı koruma iradesiyle bilenmiş olan Türk ordusu büyük bir taarruz azmiyle ilerlerken, işgalci güçler Anadolu topraklarından süratle çekilmeye mecbur bırakılıyordu. Bu emirle birlikte, Milli Mücadele'nin son zaferi için geri sayım başlamıştı.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emrinden sadece 1 gün sonra, Yunan Başkomutanı General Trikopis esir alındı. Trikopis'in esir alınması, Anadolu'daki işgalin sadece askeri değil, psikolojik olarak da çökmesi anlamına geliyordu: Murat Dağları'nın sarp arazisine çekilen Yunan kuvvetleri, 2 Eylül 1922'de Uşak civarında kuşatılmıştı. Yunan birliklerinin durumu, ordunun yaşadığı yapısal çözülmeyi tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. 29 Ağustos'tan beri açlıkla mücadele eden, ot yiyerek hayatta kalmaya çalışan ve tüfek başına sadece 10 mermisi

kalan askerler, subayların emirlerine itaat etmeyi reddediyordu. Erler ve alt rütbeli subaylar, daha fazla zayıat vermemek adına savaşmayı reddederek subaylarına karşı isyan noktasına gelmişti. Bu çöküş, Yunan tarafındaki lojistik ve moral eksikliğinden ziyade, Türk ordusunun istiklal uğruna sergilediği sarsılmaz iradenin doğrudan bir sonucuuydu. İmkansızlıkları azimle aşan Türk askeri, canı pahasına disiplini elden bırakmayarak vatan toprağını savunma şuurundaydı.

Yunan ordusunun içinde bulunduğu bu aciziyet tablosu, vatanını savunma kararlılığındaki Türklerin, haklılığını ve yüksek disiplinin yarattığı psikolojik üstünlüğü gösteriyordu. Kendi askerini dahi kontrol edemeyen bir işgal gücü, karşısında "ölürsem şehit, kalırsam gazi" anlayışıyla kenetlenmiş bir irade karşısında kaçınılmaz bir sona sürüklenmişti. Bu psikolojik

Geri çekilen Yunan askerleri Türk köylerini yakıyor.

çöküş karşısında birliklerini artık kontrol edemeyen General Trikopis, beyaz bayrak çekerek teslim olmak zorunda kaldı. General Trikopis ve beraberindeki heyet, bizzat yaktıkları Uşak sokaklarından, kendi süngüleriyle katlettikleri köylülerin naaşları arasından geçirilerek 2 Eylül 1922'de Türk Başkomutanlığına getirildi. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, geçmişte Yunan Kralı Konstantin'in de konakladığı karargah binasında, Fevzi ve İsmet Paşalarla birlikte esir generalleri kabul etti. Bu görüşme, Milli Mücadele'nin askeri ve diplomatik açıdan en sembolik anlarından biridir. Esir alınan 1. Yunan Kolordusu Komutanı General Trikopis ve 2. Kolordu Komutanı General Diyenis, Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarıldıklarında, karşılarında sadece galip bir başkomutanı değil, aynı zamanda sarsılmaz bir devlet adamı vakarıyla hareket eden bir lider buldular. Salondaki atmosfer, tarafların karakterlerini de yansıtan bir tablo gibiydi: Türk komutanlar, erlerinkini andıran sade üniformalarıyla sakin ve kendilerinden emin bir duruş sergilerken, Yunan generaller sırmalı, gösterişli üniformaları içinde bitkin ve ürkek bir tavır içindeydiler. Fevzi Paşa sükunetiyle, İsmet Paşa ise içindeki öfkeyi dizginleyen disipliniyle bu tarihi ana tanıklık ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa, harita üzerindeki tetkikini tamamladıktan sonra, bir galibin nezaketıyla elini uzatıp Trikopis'i karşıladı. Görüşmenin başında Paşa'nın, Yunan Başkomutanı Hacıanesti'nin savaş öncesi sarf ettiği "Mustafa Kemal mi? Ben bu adda bir komutan tanımıyorum" şeklindeki kibirli sözlerine atıfta bulunarak, "Bir haftadır savaş meydanındayım. Başkomutanınızı göremedim, nerededir?" diye sorması, sahadaki gerçekliğin bir tezahürüydü. Ardından Trikopis'e, Atina tarafından Hacı Anesti'nin yerine başkomutanlığa atandığını tebliğ etmesi, durumun vahametini gözler önüne seren bir diğer önemli gelişmeydi.

Görüşmenin devamında savaşın kritiği yapıldı, Trikopis, içine düştükleri hezimet, siyasi müdahaleler, lojistik imkansızlıklar, istihbarat zafiyeti ve ordudaki disiplinsizlik gibi beş ana başlıkta açıklamıştır. Trikopis'in, "Neden zamanında çekilmediniz?" sorusuna verdiği cevaplar, Yunan ordusunun nasıl bir yapısal çözülme yaşadığını kanıtlıyordu. Görüşmenin en çarpıcı anı ise, Trikopis'in savaşın yönetim tarzını eleştirip "İşte harp böyle kazanılır. Yoksa 550 kilometre uzaktan, harita üzerinde pergelle ölçülerek idare edilmez" itirafında bulunduğu

andı. Mustafa Kemal Paşa ise “Süngülerin parladığını söylediğin yerde, askerlerin yanıyordum” cevabıyla, zaferin bir masa başında değil, bizzat cephede irade gösterilerek kazanıldığını vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa, görüşme sonunda Napolyon örneğini vererek teselli ettiği Trikopis’in, İstanbul’daki eşine hayatta ve sağlıklı olduğunu bildirme ricasını derhal kabul etti. Bu görüşme, Türk ordusunun askeri üstünlüğü ile Mustafa Kemal Paşa’nın zaferin asaletini taşıyan diplomatik duruşunun birleştiği, Milli Mücadele’nin gurur dolu sayfalarından biri olarak tarihe geçti. Mustafa Kemal Paşa’nın Trikopis’e gösterdiği nezaket, sadece kişisel bir tavır değil, yeni Türk devletinin uluslararası hukuka ve insani değerlere

verdiği önemin bir yansımasıydı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa’nın gönderdiği talimatlar da esirlere karşı intikam duygusundan arındırılmış, Cenevre Sözleşmesi’nin ruhuna uygun insani standartlarla örtüyüyordu. Türk ordusu, savaşın yıkıcı etkisine rağmen esir Yunan askerlerine insani şartlar sağlamaya, hapis-hane yerine garnizonlarda iskan etmeye özen gösterirken Yunanlılar ise ellerindeki Türk esirlere işkence, açlık ve asimilasyon politikaları uyguluyordu.

General Trikopis’in esareti, Anadolu’yu işgal eden ve geride telafisi güç acılar bırakan Yunan ordusunun askeri ve psikolojik olarak tamamen tükendiğinin en açık tesciliydi. Başkomutanlarının esir düştüğü haberini

Esir Yunan Subayları

alan Yunan birlikleri, disiplinlerini tamamen yitirerek bir bozguna uğradı. Silahlarını ve bayraklarını bırakarak can derdine düşen işgalci Yunanlılar, kaçış rotası üzerindeki yerleşim birimlerini ateşe vererek ve sivil halkı hedef alan vahşi eylemlerine devam ederek İzmir'e doğru hızla çekilmeye devam etti. Yunan ordusunun ricat süreci, rastgele bir geri çekilmeden ziyade, önceden planlanmış sistematik bir yıkım politikasının ürünüydü. Eski Yunan Başkomutanı Papulas'ın, Ayafotini Kilisesi'ndeki bir toplantıda dile getirdiği "Anadolu'yu terk etmek mecburiyetinde kalırlarsa her tarafı yakıp enkaz ve kül halinde bırakacakları" ifadesi, bu stratejinin itirafı niteliğindeydi. Bu plan doğrultusunda, özellikle Hristiyan ve Ermeni mahallelerinde binaların

içine yerleştirilen yağlı paçavralar ve dinamitler vasıtasıyla eş zamanlı yangınlar çıkartıyor, İzmir'i bilinçli bir şekilde harabeye çeviriyorlardı.

Düşmanın kaçış süreci, bölge için büyük bir insani felakete dönüştü. Sadece işgalci Yunan askerleri değil, ordu ile iş birliği yaparak yerel halka karşı suç işlemiş ve hesap verme korkusuyla hareket eden yerli Rum unsurlar da panik içerisinde denize doğru yöneldi. Mehmetçik, bir yandan düşmanı İzmir'e kadar kesintisiz takip ederek imha hareketini sürdürürken, diğer yandan da kundaklanan şehirlerde yangınları söndürmek ve sivil halkın can güvenliğini tesis etmek gibi çift yönlü ve meşakkatli bir vazife üstlenmeye devam ediyordu. Türk ordusunun hummalı

Geri Çekilen Yunan askerleri

takibi, 9 Eylül 1922’de İzmir’e girmesiyle hedefine ulaştı. İzmir, 15 Mayıs 1919’dan bu yana süren 3 yıl, 3 ay ve 25 günlük esaretinden kurtarıldı. Taarruz hareketi hız kesmeden devam etti, 11 Eylül’de Bursa, 18 Eylül’de ise tüm Batı Anadolu işgalden arındırıldı. Bu süreçte ortaya çıkan askeri tabloyu en özlü şekilde özetleyen Ali Fuat Paşa, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın stratejik dehasına şu sözlerle işaret etmiştir:

“Taarruz hareketine, kendisinden üstün olan düşmanı ayrı ayrı mevzilerinde ansızın yakalayarak başladı. Bundan sonra hakiki bir imha meydan muharebesini, ordularının başında, onları adım adım takip ederek yaptırttı ve muvaffak oldu. Bu suretle eşsiz bir başkumandan olduğunu da bütün dünyaya ispat etti.”

Milli Mücadele, Türk milletinin esareti reddederek vatanını ve istiklalini koruma iradesinin en şanlı tezahürü olarak tarihe geçti. Bu varoluş mücadelesini nihai noktası olan 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi, yalnızca askeri bir zaferi müjdelemedi, aynı zamanda Sevr ile millete biçilen kefeni de yırtıp attı. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın sevk ve idaresindeki Türk ordusu, tüm

imkansızlıklara rağmen sarsılmaz bir inançla emperyalist güçlerin ve işbirlikçilerinin planlarını Dumlupınar’da tarihin çöplüğüne gömdü.

26 Ağustos 1071’de Sultan Alparslan’ın Malazgirt’te açtığı Anadolu kapıları, bu coğrafyaya vurulan ilk Türk mührü oldu. Aradan geçen 851 yılın ardından, yine bir 26 Ağustos sabahı Kocatepe’den başlayan ve 30 Ağustos’ta kesin bir başarıya ulaşan Büyük Taarruz, işte bu ruhun ve tarihi sürekliliğin modern çağdaki kusursuz bir yansıması olarak karşımıza çıktı. Malazgirt’te vatan kuran irade, Dumlupınar’da vatan kurtaran iradeyle bütünleşti, Romen Diyojen’i esir alan ahlaki ve stratejik akıl, asırlar sonra General Trikopis’i dize getiren dehayla yeniden tecelli etti. Sahada elde edilen bu kesin askeri başarı, Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Antlaşması ile taçlanarak diplomatik bir zafere evrildi, böylece tam bağımsız, modern Türkiye Cumhuriyeti’nin sarsılmaz temelleri atıldı.

30 Ağustos, dönemin en modern silahlarıyla donatılmış işgalcilerin, Türk milletinin vatan sevgisi ve bağımsızlık inancı karşısında tutunamayacağını kanıtladı ve mazlum milletlere ilham kaynağı oldu. Anadolu

coğrafyasının ebediyen Türk yurdu olarak kalacağı, 1071'den 1922'ye uzanan bu kopmaz tarihi bağ ve kararlılıkla tescillendi. Bu zafer, salt bir toprak savunması olmaktan çıkarak, şehitlerimizin ve gazilerimizin fedakarlıklarıyla teminat altına alınan, fikri ve vicdanı hür yeni Türk Devleti'nin kuruluş manifestosuna dönüştü. Şark meselesini savaş meydanlarında kesin bir yenilgiye uğratan Ağustos ayının o destansı ruhu, Türk milletinin bağımsızlık ve muasır medeniyet yürüyüşüne her daim ışık tutan sönmez bir meşale halini aldı.

Günümüzde Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi

30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da kazanılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmiştir. Buna rağmen Büyük Taarruz, yalnız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin en önemli askeri başarısı olarak değil, aynı zamanda Türk milletinin ortak tarihi hafızasını şekillendiren en güçlü sembollerden biri olarak yaşamaya devam etmektedir. Malazgirt'ten başlayan Anadolu'nun vatanlaşma süreci, Büyük Taarruz ile yeniden teyit edilmiş, 26 Ağustos 1071'de açılan Anadolu kapıları, 26 Ağustos 1922'de başlayan

taarruzla bir kez daha Türk milletinin iradesiyle korunmuştur. Büyük Taarruz'un en önemli miraslarından biri, savaş alanlarının korunmasına yönelik son yıllarda artan bilimsel çalışmalardır. Kocatepe, Şuhut, Çiğiltepe, Dumlupınar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nı oluşturan geniş saha üzerinde yürütülen araştırmalar sayesinde hareketin geçtiği güzergahlar, karargah yerleri, siperler ve muharebe alanları ayrıntılı biçimde belgelenmektedir. Tarihçiler, askeri tarih uzmanlarıwww, arkeologlar ve tarihi coğrafya araştırmacıları tarafından yürütülen çalışmalar, Büyük Taarruz'un yalnız yazılı kaynaklarla değil, savaş alanının fiziki kalıntıları üzerinden de yeniden değerlendirilmesine imkan sağlamaktadır.

Son yıllarda Türkiye'de gelişen savaş alanı arkeolojisi çalışmaları, Büyük Taarruz sahasını da kapsayacak şekilde genişlemektedir. Kocatepe ve Dumlupınar çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, cephe hatlarının, topçu mevzilerinin ve birlik hareketlerinin daha sağlıklı biçimde ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Böylece Milli Mücadele'nin son büyük hareketi, yalnız tarih kitaplarında anlatılan bir zafer olmaktan çıkmakta, üzerinde bilimsel araştırmaların sürdüğü canlı bir

tarih sahasına dönüşmektedir. Büyük Taarruz'un en önemli hatıra mekanlarından biri olan Başkomutan Tarihi Milli Parkı, bugün Türkiye'nin en geniş tarihi savaş alanı koruma bölgelerinden biridir. Kocatepe, Zafertepe, Çiğiltepe, Dumlupınar ve Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı gibi noktalar, her yıl yüz binlerce ziyaretçiye ağırlamaktadır. Bu alanlar yalnız birer anıt değil, Milli Mücadele'nin geçtiği coğrafyayı olduğu gibi koruyan açık hava müzeleri niteliğindedir. Savaşın cereyan ettiği tepeler, vadiler ve geçitler büyük ölçüde doğal dokularını muhafaza etmekte, ziyaretçilere tarihin yaşandığı mekanı görme imkanı sunmaktadır.

Her yıl 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla Kocatepe'den Dumlupınar'a kadar uzanan geniş bölgede düzenlenen törenler, Büyük Taarruz'un toplumsal hafızadaki yerini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Devlet törenleri, askeri merasimler, yürüyüşler, bilimsel toplantılar, sergiler ve gençlik etkinlikleri sayesinde Büyük Taarruz yalnız geçmişte kazanılmış bir zafer olarak değil, bağımsızlık iradesinin yaşayan sembolü olarak yeni nesillere aktarılmaktadır. Özellikle son yıllarda düzenlenen Kocatepe'den Dumlupınar'a Zafer Yürüyüşü,

tarihi hafızanın en dikkat çekici örneklerinden biridir. Binlerce kişinin Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ağustos gecesi takip ettiği güzergahı yürüyerek Kocatepe'ye ulaşması, tarih ile toplum arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Böylece Büyük Taarruz yalnız okunmakta değil, adım adım yeniden yaşanmaktadır.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'deki karar-gahı, Şuhut Atatürk Evi, Trikopis'in teslim olduğu alan, Dumlupınar Şehitliği ve Zafer Müzesi gibi mekanlar da Milli Mücadele'nin somut hafıza merkezleri haline gelmiştir. Bu alanlarda sergilenen belgeler, silahlar, haritalar ve kişisel eşyalar, ziyaretçilere Büyük Taarruz'un askeri ve insani yönlerini birlikte tanıma fırsatı sunmaktadır.

Büyük Taarruz'un günümüzdeki etkisi yalnız anma törenleriyle sınırlı değildir. Üniversitelerde gerçekleştirilen sempozyumlar, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Üniversitesi tarafından yürütülen askeri tarih çalışmaları, yeni arşiv belgelerinin yayımlanması ve savaş alanı araştırmaları sayesinde hareketin bilinmeyen yönleri de her geçen yıl daha ayrıntılı biçimde ortaya çıkarılmaktadır. Özellikle hareket planı, lojistik

hazırlıklar, Tekalif-i Milliye uygulamaları, istihbarat faaliyetleri ve Türk ordusunun takip hareketi üzerine yapılan yeni araştırmalar, Büyük Taarruz'un yalnız askeri değil, idari, ekonomik ve toplumsal boyutlarını da aydınlatmaktadır.

Büyük Taarruz'un tarihi önemi yalnız askeri başarıyla ölçülemez. Bu zafer, Sevr Antlaşması ile Türk milletine dayatılan siyasi tasfiyenin reddedildiğini, millet iradesinin emperyalizme karşı üstün geldiğini gösteren tarihi bir dönüm noktasıdır. Bu sebeple 30 Ağustos, yalnız bir meydan muharebesinin yıldönümü değil, bağımsız Türkiye'nin kuruluşunu mümkün kılan iradenin sembolü olarak kutlanmaktadır.

Daha geniş bir tarihi perspektiften bakıldığında ise Büyük Taarruz, Anadolu'da yaklaşık dokuz asır önce başlayan tarihi yürüyüşün son büyük halkasını oluşturmaktadır. Sultan Alp Arslan'ın 26 Ağustos 1071'de Malazgirt'te açtığı Anadolu kapıları, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ağustos 1922 sabahı Kocatepe'den başlattığı Büyük Taarruz ile yeniden savunulmuş ve ebediyen Türk milletinin vatanı olarak tescil edilmiştir. Bu bakımdan Malazgirt ile Dumlupınar arasında yalnız tarihi bir benzerlik değil,

derin bir tarihi süreklilik vardır. Biri Anadolu'da Türk devletinin kuruluşunu mümkün kılmış, diğeri ise aynı vatanın bağımsızlığını yeniden kazanarak modern Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Bugün Kocatepe'nin rüzgarı, Dumlupınar'ın sessiz tepeleri ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yaşandığı topraklar, yalnız bir zaferin değil, bin yıllık vatan fikrinin yaşayan hafızası olarak varlığını sürdürmektedir

Seçilmiş Kaynakça

Atatürk, Mustafa Kemal. Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 1-30, Kaynak Yayınları, 2004.

Atatürk, Mustafa Kemal. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyan-nameleri (Bugünkü Dille). Yayına hazırlayan: Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk (Bugünkü Dille). Yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.

Belen, Fahri. Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı. Başbakanlık Basımevi, 1971.

Cebesoy, Ali Fuat. Milli Mücadele Hatıraları. Vatan Neşriyatı, 2017.

Çukurova, Üftade. Kurtuluş Savaşı Yıllarında İngiliz Muhibbler Cemiyeti ve İngiliz İstihbaratının Çalışmaları. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1988.

El, Seda. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Belgelerinde Milli Mücadele (Ekim 1918 – Nisan 1919). Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Erdem, Nilüfer. Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923. İstanbul Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.

Güzel, Hasan. Konya'da Milli Mücadele'yi Destekleyen Din Adamları. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1987.

Jaesche, Gotthard. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi. Cilt 1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970-1973.

Küçük, Cevdet. "Milli Mücadele." TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 30, 2005.

Orbay, Rauf. Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım. Cilt 1-2, Emre Yayınları, 1993.

Özdemir, Ahmet. Milli Mücadelede Harp Esirleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü, 1988.

Özalp, Kazım. Milli Mücadele. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.

Özkonuk, Tanju. Türk Kurtuluş Savaşı'nın Finansmanı. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

Sarısaman, Sadık. "Yunan Başkomutanı Trikopis'in Esareti Üzerine." Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, Cilt 24, 2022, s. 129-151.

Sarıhan, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü. Cilt 1-4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003-2006.

Sonyel, Salahi R. Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Söker, Reşat. 30 Ağustos Hatıraları. Yayına hazırlayanlar: Tevfik Ercan ve Çetin Anıt, Genelkurmay Basımevi, 1995.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Birinci - İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921). Cilt 2, Kısım 3, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1 - 31 Ağustos 1922). Cilt 2, Kısım 6, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Büyük Taarruz'a Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921 - 31 Temmuz 1922). Cilt 2, Kısım 6, Kitap 1, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Büyük Taarruz'da Takip Harekatı (31 Ağustos - 18 Eylül 1922). Cilt 2, Kısım 6, Kitap 3, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül

1922 - 1 Kasım 1923). Cilt 2, Kısım 6, Kitap 4, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Kütahya - Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921 - 25 Temmuz 1921). Cilt 2, Kısım 4, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekat (14 Eylül - 10 Ekim 1921). Cilt 2, Kısım 5, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. Türk İstiklal Harbi: Batı Cephesi, Sakarya Meydan Muharebesi'nden Önceki Olaylar ve Mezze İlerisindeki Harekat (25 Temmuz - 22 Ağustos 1921). Cilt 2, Kısım 5, Kitap 1, Genelkurmay Basımevi.

Turan, Mustafa. "İstirdatta İzmir Büyük Yangını, 13-15 Eylül 1922." Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı. Medrese Kitabevi, 1995, s. 214-243.

Turan, Mustafa. Siyasi ve Hukuki Açından Milli Mücadele (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923). Berikan Yayınevi, 2014.

Tutsak, Sadiye. "Milli Mücadelede Uşak." Tarih İncelemeleri Dergisi, 1995, C. 10, S. 1, s. 289-311.

Tutsak, Sadiye. "Milli Mücadele Döneminde Uşak." Milli Mücadele'nin Yerel Tarihi (1918-1923). TÜBA, 2024, s. 187-241.

